

e-ISSN: 2619-9556

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRİD MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

VOLUMECİLT: 7

NUMBERSAYI: 2

YEARYIL: 2024

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRİD MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

On behalf of **Çankaya University** Çankaya Üniversitesi Adına

OWNER | SAHİBİ

Hadi Hakan Maraş
Prof. Dr., Çankaya University, Rector

MANAGING DIRECTOR | GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Zehra Gediz Uruk
Prof. Dr., Çankaya University

EDITOR (in chiefs) | EDİTÖRLER

Ezgi Orhan
Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

Papatya Nur Dökmeci Yörükoğlu
Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

EDITORIAL BOARD | EDİTÖRLER KURULU

Ela Ataç Kavurmacı
Assoc. Dr., TED University

Özge Süzer
Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

Zeynep Çiğdem Uysal Ürey
Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

Çağla Caner Yüksel
Assoc. Prof. Dr., Başkent University

Güler Ufuk Demirbaş
Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

ASSISTANT TO EDITOR | EDİTÖR ASİSTANI

Uğur Beyza Erçakmak Osmalı, Grad. Scholar., *Çankaya University*
Arda İlayda Sağlam Aktan, Grad. Scholar., *Çankaya University*

PUBLISHING COORDINATOR | BASIM KOORDİNATÖRÜ

Asst. Prof. Dr. Ayşe Nihan Avcı, *Çankaya University*

PUBLISHING BOARD | BASIM KURULU

Asst. Prof. Dr. Ayşe Nihan Avcı, *Çankaya University*

Inst. Dr. Başak Demir, *Çankaya University*

Res. Asst. Dr. Başak Kalfa, *Çankaya University*

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD | BİLİMSEL DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Maria João Durão, Universidade de Lisboa (mjd@spacearchitect.org)

Prof. Dr. Zeynep Enlil, Yıldız Teknik Üniversitesi (enlil@yildiz.edu.tr)

Prof. Dr. Serkan Güneş, Gazi Üniversitesi (serkangunes@gazi.edu.tr)

Prof. Dr. Pieter de Wilde, University of Strathclyde (pieter.dewilde@strath.ac.uk)

Prof. Dr. Pelin Yıldız, Hacettepe Üniversitesi (pelin@hacettepe.edu.tr)

Prof. Dr. Neşe Yüğrük Akdağ, Yıldız Teknik Üniversitesi (nakdag@yildiz.edu.tr)

Prof. Dr. Ayşen Ciravoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi (aysenc@yildiz.edu.tr)

Prof. Dr. Namık Erkal, TED Üniversitesi (namik.erkal@tedu.edu.tr)

Prof. Dr. Berin Gür, TED Üniversitesi (berin.gur@tedu.edu.tr)

Prof. Dr. Nur Çağlar, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (ncaglar@etu.edu.tr)

Prof. Dr. Mehmet Emre Aysu, Okan Üniversitesi (emre.aysu@okan.edu.tr)

Prof. Dr. Lale Özgenel, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (olale@metu.edu.tr)

Prof. Dr. Henk Visscher, TU Delft (h.j.visscher@tudelft.nl)

Prof. Dr. Luigi Maffei, Università degli Studi della Campania Luigi Vanvitelli (luigi.maffei@unicampania.it)

Prof. Dr. Luis Bento Coelho, Instituto Superior Tecnico Lisboa (bcoelho@tecnico.ulisboa.pt)

Prof. Dr. Shady Attia, Université de Liège (shady.attia@uliege.be)

Prof. Dr. Christina Hopfe, Graz University of Technology (c.j.hopfe@tugraz.at)

Prof. Dr. Jian Kang, University College London (j.kang@ucl.ac.uk)

Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (gulsen.ozaydin@msgsu.edu.tr)

Prof. Dr. Gül Koçlar Oral, İstanbul Teknik Üniversitesi (kgul@itu.edu.tr)

Prof. Dr. Füsün Demirel, Gazi Üniversitesi (fusund@gazi.edu.tr)

Prof. Dr. Pınar Dinç Kalaycı, Gazi Üniversitesi (pdinc@gazi.edu.tr)

Prof. Dr. Diane Favro, University of California, Los Angeles (dgfavro@gmail.com)

Prof. Dr. Deniz Hasırcı, İzmir Ekonomi Üniversitesi (deniz.hasirci@ieu.edu.tr)

Prof. Dr. Özgen Osman Demirbaş, FMV Işık Üniversitesi (osman.demirbas@isikun.edu.tr)

Prof. Dr. Çiğdem Varol, Gazi Üniversitesi (cvarol@gazi.edu.tr)

Prof. Dr. Ayda Eraydın, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ayda@metu.edu.tr)

Prof. Dr. Alpay Er, Özyeğin Üniversitesi (alpay.er@ozyegin.edu.tr)

Doç. Dr. Giancarlo Cotella, Politecnico di Torino (giancarlo.cotella@polito.it)

Doç. Dr. Bülent Batuman, Bilkent Üniversitesi (batuman@bilkent.edu.tr)

Prof. Dr. Sezin Tanrıöver, Bahçeşehir Üniversitesi (sezin.tanriover@arc.bau.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Irene Curulli, TU Eindhoven (g.i.curulli@tue.nl)

Dr. Öğr. Üyesi Günseli Demirkol, Eskişehir Teknik Üniversitesi (hgdemirkol@eskisehir.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Bilge İmamoğlu, TED Üniversitesi (bilge.imamoglu@tedu.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Pelin Yoncacı Arslan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (pyoncaci@metu.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Koray Pekerçli, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (koray@metu.edu.tr)

Dr. Satish BK, Cardiff University (architectsatish@gmail.com)

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRİD MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

VOLUME CİLT 7 NUMBERSAYI 2 YEARYIL 2024

On behalf of Çankaya University Çankaya Üniversitesi Adına

OWNER | SAHİBİ

Hadi Hakan Maraş (Prof. Dr.)

MANAGING DIRECTOR | GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Zehra Gediz Uruk (Prof. Dr.)

EDITOR (in chiefs) | EDİTÖRLER

Ezgi Orhan (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

Papatya Nur Dökmeçi Yörükoğlu (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

EDITORIAL BOARD | EDİTÖRLER KURULU

Ela Ataç Kavurmacı (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

Özge Süzer (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

Zeynep Çiğdem Uysal Ürey (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

Çağla Caner Yüksel (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

Güler Ufuk Demirbaş (Assoc. Prof. Dr. - Doç. Dr.)

CONTACT | İLETİŞİM

+90 312 284 45 00
grid@ankaya.edu.tr
dergipark.gov.tr/grid

Eskişehir Yolu 29. Km, Yukarıyurtçu
Mahallesi Mimar Sinan Caddesi No:4 06790,
Etimesgut/ANKARA

GRID is a double-blind peer-reviewed open access international scientific e-journal published by Çankaya University, Faculty of Architecture. Full-texts in Turkish and English are available online at dergipark.gov.tr/grid. Published biannually until the end of April and October.

Disclaimer: The opinions in the articles belong to the authors, the content presented is the result of research. Statements are not the opinion of GRID Journal and Çankaya University and are not responsible for the information and accuracy of the information in the content.

GRID, Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından yayınlanmakta olan açık erişimli, çift-kör hakemli, uluslararası bir bilimsel e-dergidir. Türkçe ve İngilizce tam metinlere dergipark.gov.tr/grid adresinden çevrimiçi erişilebilir. Yılda iki kere, Nisan ve Ekim aylarının son gününe kadar basılır.

Sorumluluk Reddi: Makalelerdeki görüşler yazarlara aittir, sunulan içerik araştırmaların sonucudur. İfadeler GRID Dergisi ve Çankaya Üniversitesi görüşü değildir, içerikteki bilgiden ve bilginin doğruluğundan sorumlu değildir.

© 2024 Çankaya University, Faculty of Architecture

© 2024 Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

GRID 2024; 07(2)

CONTENTS | İÇİNDEKİLER

Editorial

Editörden

RESEARCH ARTICLES | ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Strategies for improving briefing framework: an evaluation study with industry practitioners

Briefing çerçevesini iyileştirme stratejileri: sektör uygulayıcıları ile yapılan bir değerlendirme çalışması

Ekrem Bahadır ÇALIŞKAN & Mehmet Koray PEKERİÇLİ 341-362

The image of the digitally reproduced city on Instagram: Case of Izmir City Centers

Instagram'da dijital olarak yeniden üretilen kentin imgesi: İzmir Kent Merkezleri Örneği

Mine ACAR & Fatma İpek EK 363-387

Historical layers of memory: Galataport in frame

Hafızanın tarihi katmanları: Çerçeve içinde Galataport

Çiğdem KARABAĞ & Emel BİRER 388-413

Haçes tradition in the relationship of identity-culture-space: The case of Düzce

Kimlik-kültür-mekân ilişkisinde haçes geleneği: Düzce örneği

Meryem BİRCAN & Kader REYHAN 414-450

Pioneers of modernism, built as the continuation of the public houses library: Provincial Public Libraries

Halkevleri kütüphanelerinin devamı niteliğinde inşa edilen, modernizmin öncüleri: İl Halk Kütüphaneleri

Ayşe Betül GÖKARSLAN & Hilal TUNCER PÜRSELİM 451-484

Ideological and architectural transformations in education buildings: A Turkish case (1997-2022)

Eğitim yapılarında ideolojik ve mimari dönüşümler: Türkiye örneği (1997-2022)

H. Baran ESİRGİN & A. Yağmur TOPRAKLI 485-516

Re-reading the relation between architectural research methods and creativity through doctoral theses

Mimari araştırma yöntemleri ve yaratıcılık ilişkisini doktora tezleri üzerinden yeniden okumak

Ebrar KURUÇAY GÖK & Duygu KOCA 517-544

Determination of landscape character area by cluster analysis: Erdek Kapıdağ Peninsula

Kümeleme analizi ile peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi: Erdek Kapıdağ Yarımadası

Seher Demet KAP YÜCEL 545-570

Discussing the object-oriented ontology of Harman and the changing status of architectural object

Harman'ın nesne yönelimli ontolojisini ve mimari nesnenin değişen vaziyetini tartışmak

Gülşah GÜLEÇ 571-590

Examination of spatial characteristics of historical cities; an example of Elazığ, Harput

Tarihi kentlerin mekansal özelliklerinin irdelenmesi; Elazığ, Harput örneği

Ahmet Salih GÜNAYDIN & Nazire Sinem SARNILIOĞLU 591-623

Futurism in landscape design: An experimental park design in Ankara, Mogan Lake

Peyzaj tasarımında fütürizm: Ankara Mogan Gölü'nde deneysel bir park tasarımı

Elmas ERDOĞAN & Onur AKSOY 624-653

Architectural configuration of municipality buildings: The story of municipality buildings in Konya from 1930s to present

Belediye binalarının mimari biçimlenişi: 1930'lardan günümüze Konya'da belediye binalarının öyküsü

Fatih Çağrı AKÇAY & Dicle AYDIN 654-682

A vanishing modern architectural heritage in Isparta: Eğirdir Bone Diseases Hospital

Isparta'da yok olan bir modern mimarlık mirası: Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi

Ülkü ÇELEBİ GÜRKAN & Duygu KURTOĞLU 683-712

The assessment of Ankara Karum Shopping Center as a cultural heritage

Ankara Karum Alışveriş Merkezi'nin kültürel miras olarak değerlendirilmesi

Erdem NALÇACIOĞLU, Ayça ÖZMEN & Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK 713-739

Doubling: Chair variations by Tafurian Strategy in the product design studio of interior architecture education

Eleştirel ikiz: İç mimarlık eğitimi ürün tasarımı stüdyosunda Tafuriyen stratejiyle türetilen sandalye çeşitlendirmeleri

Gülru MUTLU TUNCA 740-767

REVIEW ARTICLES | DERLEME MAKALELERİ

Contribution of biomimicry approach in architecture to circular bioeconomy: An evaluation in the light of examples

Mimaride biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye katkısı: Örnekler ışığında bir değerlendirme

Güneş MUTLU AVİNÇ & Semra ARSLAN SELÇUK 768-793

Dear Readers,

We are happy to share with you the October 2024 7(2) issue of GRID Architecture, Planning and Design Journal.

This issue comes out with changes in the editorial board; our General Director Prof. Dr. Ali Türel has handed over his responsibilities to Prof. Dr. Zehra Gediz Uruk due to his retirement. We express our gratitude to Prof. Dr. Ali Türel for his significant contributions to the advancement of our journal. We would also like to thank our field editors and the publishing board for all their contributions in the preparation of this issue.

This issue of our journal includes 16 articles written by 30 authors, 15 of which are original research articles and 1 of which are review article. As we continue our bilingual academic publications policy in our journal, 6 of the articles have been prepared in English and 10 in Turkish for this issue.

We would like to thank our authors who contributed to our journal by sending their publications, as well as our referees who shared their valuable opinions and time in the evaluation of the manuscripts.

Assoc. Prof. Dr. Ezgi Orhan, Assoc. Prof. Dr. Papatya Nur Dökmeçi Yörükoğlu

Co-Editors

October 2024

Değerli Okuyucular,

GRID Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergimizin Ekim 2024 7(2) sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyarız.

Bu sayımızla birlikte editörler kurulumuzda görev değişiklikleri olmuş, Genel Yayın Yönetmenimiz Prof. Dr. Ali Türel emekliliği nedeniyle görevini Prof. Dr. Zehra Gediz Urak'a devretmiştir. Dergimizin gelişmesinde değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Ali Türel'e teşekkür ederiz. Ayrıca, bu sayının hazırlanmasında emek veren alan editörlerimize ve basım kuruluna tüm katkıları için teşekkür ederiz.

Dergimizin bu sayısında 30 yazar tarafından yazılmış 16 makale yer almakta olup, 15'i özgün araştırma makalesi 1'i ise derleme türünde hazırlanmış yazılardır. Dergimizin çift dilde akademik yayın basma politikası sürmektedir ve bu sayıdaki yazıların 6 tanesi İngilizce, 10 tanesi Türkçe olarak hazırlanmıştır.

Dergimize akademik çalışmalarını göndererek katkı veren yazarlarımıza olduğu kadar bu çalışmaların değerlendirilmesinde değerli görüşlerini paylaşan ve zaman harcayan hakemlerimize de teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Ezgi Orhan, Doç. Dr. Papatya Nur Dökmeci Yörükoğlu

Eş-Editörler

Ekim 2024

Strategies for improving briefing framework: an evaluation study with industry practitioners

Ekrem Bahadır ÇALIŞKAN¹, ORCID: 0000-0002-5258-2976
Mehmet Koray PEKERİÇLİ², ORCID: 0000-0001-5888-4265

Abstract

Briefing is one of the important processes for capturing requirement knowledge from investor and user clients in the construction industry. In addition to briefing, designers use various techniques and technologies to capture, identify, validate, and track the client's wishes and apply them as requirements to develop projects with these processes. Developments in the information/knowledge technologies and research for briefing frameworks affect professional practice by giving the capability and possibility to manage the increasing amount of knowledge and to implement them into building projects through a life cycle. The expertise and approaches of designer architects are important for developing strategies and methods on briefing because of their acting role as industry practitioners. This study focuses on the evaluation of architects on a briefing framework proposal via interviews. The paper then explores the theoretical background and presents the interview structures and framework proposal. Comments, suggestions, and thoughts on the benefits of industry practitioners are presented and discussed to state important facts to develop a comprehensive briefing framework.

Highlights

- Important issues for briefing and knowledge management requirement elicitation in design process are explored.
- Overall framework for comprehensive briefing process is developed by unified modelling language. The object oriented language has significant contributions to improve the process.
- The thoughts and comments of architect in private practice are conducted to underline strategies for improving briefing framework.

Keywords

Briefing; Architects in practice;
Knowledge management;
Requirement elicitation; UML.

Article Information

Received:
07.04.2023
Received in Revised Form:
14.02.2024
Accepted:
14.04.2024
Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

This article is produced from the doctoral thesis titled "A Data-driven Requirement Elicitation System for Pre-project Stage" written in Graduate School of Natural and Applied Sciences at Middle East Technical University.

Contact

1. Faculty of Architecture and Fine Arts,
AYBU, Ankara, Türkiye.
bahadir.caliskan@gmail.com
2. Faculty of Architecture, METU,
Ankara, Türkiye.
koray@metu.edu.tr

Brifing çerçevesini iyileştirme stratejileri: sektör uygulayıcıları ile yapılan bir değerlendirme çalışması

Ekrem Bahadır ÇALIŞKAN¹, ORCID: 0000-0002-5258-2976
Mehmet Koray PEKERİÇLİ², ORCID: 0000-0001-5888-4265

Öz

Brifing, yapı sektöründe yatırımcı ve kullanıcılardan gereksinim bilgilerini toplamak için kullanılan önemli süreçlerden biridir. Brifing sürecine ek olarak, tasarımcılar, müşteri isteklerini anlamak, tanımlamak, doğrulamak ve izlemek için çeşitli teknikler ve teknolojiler kullanır. Ortaya çıkan gereksinimleri projelerini geliştirmek için bu süreçlerde kullanırlar. Bilgi/teknoloji alanındaki gelişmeler ve brifing üzerine yapılan araştırmalar, artan bilgi miktarını yönetme ve bunları yapı projelerine yaşam döngüsü süresince kullanma imkânı sağlayarak mesleki çalışmalarını etkiler. Tasarımcı mimarların uzmanlıkları ve yaklaşımları, sektör uygulayıcıları olarak aktif rollerinin olması nedeniyle brifing süreçleri için strateji ve yöntem geliştirmede önemlidirler. Bu çalışma, bir brifing çerçevesi önerisinin mimarlar tarafından mülakat aracılığı ile değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Makale, konu hakkındaki teorik arka planını sunarak, mülakat yapısını ve çerçeve önerisini anlatmaktadır. Sektör uygulayıcılarının yorumları, önerileri ve görüşleri verilmiş, tartışılarak kapsamlı bir brifing çerçevesi geliştirmek için önemli unsurlar ortaya konulmuştur.

Öne Çıkanlar

- Tasarım sürecinde brifing ve bilgi yönetimi gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik önemli konular incelenmiştir.
- Kapsamlı brifing süreci için genel bir çerçeve, birleşik modelleme dili kullanılarak geliştirilmiştir. Nesne yönelimli dil, sürecin iyileştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.
- Özel sektördeki mimarların düşünceleri ve yorumları, brifing çerçevesini iyileştirme stratejilerini geliştirmek için değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Brifing; Uygulamada mimarlar; Bilgi yönetimi; Gereksinim belirleme; UML

Makale Bilgileri

Alındı:
07.04.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
14.02.2024
Kabul Edildi:
14.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

*Bu makale, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazılan “Ön Proje Aşaması İçin Veriye Dayalı Gereksinim Belirleme Sistemi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

İletişim

1. Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, AYBÜ, Ankara, Türkiye.

bahadir.caliskan@gmail.com

2. Mimarlık Fakültesi, ODTÜ, Ankara, Türkiye.

koray@metu.edu.tr

INTRODUCTION

The construction process starts with feasibility studies on investment, continues with definitions of requirements and statements, and ends with the execution of construction and commissioning of the building. Diverse roles, project stakeholders, and processes participate in each construction phase. The overall construction process is organized as a series of phases that are part of a planned construction work: a building, substructure, and infrastructure (E. Olatokun & Pathirage, 2015). Traditionally, the building lifecycle is divided into four phases: briefing, planning, production, and (facility) management (Ryd, 2004). In the 1970s, the briefing was conceived as a process of discrete steps, where design could not begin until the briefing stage was completed (Blyth & Worthigton, 2010). As for today's view, the briefing captures and transforms knowledge between client/end-user, architect/design team, and construction team by implementing new methods and techniques (Authors, 2020). Thus, briefing is a vital tool and process for the collaborative work of different project stakeholders to achieve project success. Additionally, for the success and correct execution of construction works in accordance with the projects' objectives, briefing processes between project stakeholders are crucial. It is a method for sustaining dialogue and teamwork when the construction project is still in its early stages.

This study presents the briefing subject with its processes, usage, and relation to the overall construction process. It proposes an initial framework of the briefing process for requirement elicitation and validation. A briefing framework is developed, and the proposed system is represented with Unified Modelling Language. Interview sessions with industry experts were held to evaluate the proposal. The objective is to take feedback for briefing framework proposal and maintain a discussion section for further improvement. Architects with professional experience are involved in the evaluation, followed by a presentation of the simplified version of the proposed system, including the activities and relations. The minutes of the meeting are presented under three headings and discussed. The improvements on the proposed briefing framework will be done by interpreting the thoughts and comments of practitioners, including benefits, possible contributions, and problems of the proposed system.

THEORETICAL FRAMEWORK

Construction Briefing

The briefing is a process of identifying requirements and objectives, articulating and matching them at the proper time and proper project stage. Since briefing is important for the success of the construction process, it has emerged and developed in parallel with the development of the construction industry, thus, a considerable number of studies was established to improve a comprehensive briefing.

Different individuals or organizations worldwide have commonly used the term briefing in construction projects. Diverse meanings and limitations of the same term are used to define briefing. Briefing as a process is understanding an organization's needs and resources and matching them to its objectives and mission (Blyth & Worthigton, 2010). The process starts with the inception stage and does not finish after completion, where it also runs through the evaluation. The brief can be thought of as a product of every stage. It is a formal document that is the medium for expressing or communicating the objectives and needs of the client (CIB, 1997). The documents may be fixed, or they may be updatable documents according to the changing circumstances of a project. Briefing as a stage is a set of defining objectives, methods, and instructions in which different parties have a role. It is also a sub-part of the whole briefing process. Briefing is a tool for collaborative work for clients, contractors, and designers. The aim of the involvement of the client and contractor in the briefing is to collaborate with the contractor to promote innovation and efficiency in planning and production (Ryd, 2004).

A good briefing is not only about the right checklist for communication between client and architect, but it is also related to understanding the human dimension. It has to be a concern for defining the correct structure of the briefing process of a project. The human dimension is about the experience and skills of people involved in the briefing. Barrett listed rule-based and knowledge-based failures in the briefing. He provided suggestions for improvement (P. S. Barrett et al., 1999): (1) brief takers' reliance on experience, information has to be presented in a way that is acceptable to individuals, (2) individual brief taker may be appropriate instead of architect, (3) client should be involved more to provide the necessary checks to ensure the brief is on course, (4) a neutral computer-based expert system may back up the weak areas of professionals. The suggestions pointed out are the development issues for the briefing process. It is important to figure out a comprehensive briefing framework. Stating and using a comprehensive framework to think and criticize is hard. However, the briefing should be taken into consideration for the needs of the requirement management of client/end-user, planning for the instructed cost and time, and management of the information and knowledge of project stakeholders, the evaluation of the process and project in terms of feedback into the future and the success of a project (Çalışkan & Pekerçli, 2023). Briefing starts long before the project and continues long after and connects to the beginning of a new project, as shown in Figure 1. It, therefore, continually feeds the upcoming projects by collecting the knowledge through a project lifecycle. The briefing process is segmented into three principal stages for better understanding and implementing briefing in a construction project. With the continuity of briefing from the pre-project stage to the post-project stage, it has a vital role in managing the activities and knowledge of any project execution. Thus, the project stakeholders' involvement in briefing by comprehensive frameworks should be sustained.

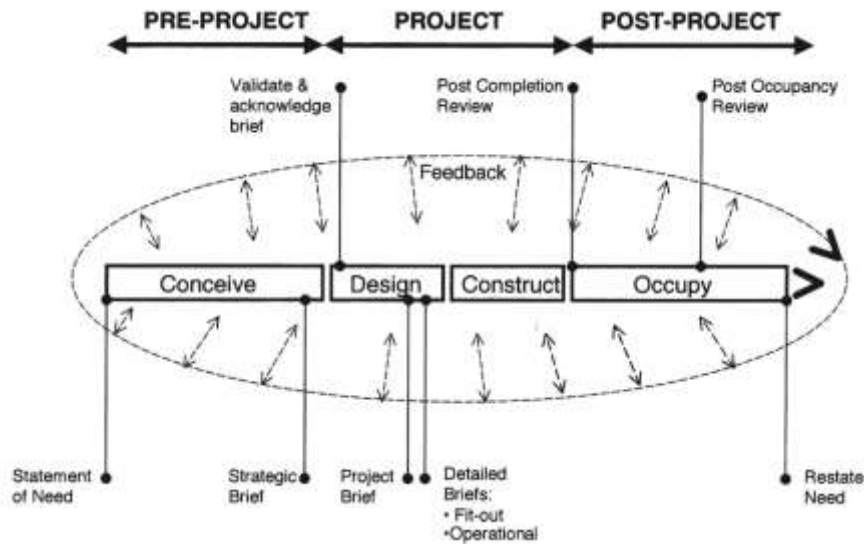

Figure 1. Three principle stages in briefing (Blyth & Worthigton, 2010)

Knowledge Dimension for the Construction Industry

The knowledge Management (KM) approach has been increasingly recognized by business sectors and researchers by giving organizations competitive advantages for meeting objectives against the requirements (Tan et al., 2007). KM is a continuous process of managing knowledge to create value, increase productivity, and gain competitive advantages with identification, optimization, and active management by meeting existing and emerging needs (Quintas et al., 1997; Webb, 2017). The construction industry generally deals with a project which is 'unique', and should act analytically against problems and difficulties in the context by making decisions with valuable knowledge. This requires a specialized management of knowledge processes. KM can be defined as a continuous process of managing knowledge to create value, increase productivity, and gain competitive advantages with identification, optimization, and active management by meeting existing and emerging needs (Quintas et al., 1997; Webb, 2017) where knowledgeable project stakeholders are supported by an integrated information and data sources, resulting with a more satisfactory decision-making process (Chimay J. Anumba, Charles O. Egbu, 2005). Understanding of the decision-making process increases in parallel with the conversion from data to information and information to knowledge

From the various views of knowledge, it can be stated that knowledge is processable, developed, and created by experience and sharing, composed of formal or informal framework, based on understanding individuals, groups, or systems and giving capacity to someone or something for action and reaction. Knowledge Management (KM) deals with the flow and framework of knowledge and knowledge sources in business. There are diverse classifications and typologies for knowledge regarding transferring, industry, or process capability. Only the knowledge aspect of the construction domain is considered within the study's scope. In this regard, the major types of construction project knowledge can be listed (Tan et al., 2010);

- Process knowledge and knowledge about clients,
- Knowledge about legal and statutory requirements,
- Costing knowledge and knowledge about reusable details,
- Knowledge of best practices and lessons learned,
- Knowledge of the performance of suppliers:
- Knowledge of who knows what,
- Knowledge about key competitors, risk management, or sector-specific areas.

The knowledge about the requirements of construction projects is more specified in terms of process, site, client, and regulatory. There is a need for integration and collaborative working between project stakeholders to manage knowledge about the requirements. Types of knowledge about construction project requirements are presented (Kamara et al., 2002);

- Client requirements
- Site requirements
- Environmental requirements
- Regulatory requirements
- Design requirements
- Construction requirements

Requirement Management

Requirement Management is mainly considered in parallel with the briefing process. It is critical for successful construction delivery and is hard to accomplish effectively (Shen et al., 2004). The terms used to gather, analyze, process and test the client's needs define various aspects of the subject. Requirement Management is related to documentation, storage, communication, tracking, and traceability, whereas Requirement Engineering includes elicitation, analysis, prioritization, specification, and validation (Bray, 2002). This subject is generally used in the Software Engineering discipline, which has dealt with requirements more in the last decades because of the rapid technological improvements. The whole process could be identified as requirement processing, and most of the authors assumed that the briefing term is a process of identification, articulation, definition, and registration of design requirements (Pegoraro & Carísio, 2017).

A continuous process for client requirements is needed to match them to proper design solutions; thus, client requirements processing can be considered within this context. Lack of communication, objectives and decision clarity, client inexperience, end-user involvement, clear communication, and evaluation of solutions for client requirements could be critical factors (E. O. Olatokun, 2017; Pegoraro & Carísio, 2017). Communication gaps, misunderstanding of client needs, insufficient time, and inadequate identification and representation of needs are barriers to managing requirements in the briefing process (P. Barrett & Stanley, 1999; Blyth & Worthigton, 2010; E. O. Olatokun, 2017).

Computer and Building Information Modelling (BIM) also contribute to the requirement management of construction projects. The activities and related requirements are implemented into spaces by computer processable format that allows better tracking and verification. Converting the written requirements into computer processable formats such as BIM needs more attention, whereas there are studies for the establishment of the ontologies and implementation and solving compatibility problems of software (Baldauf et al., 2020; Ghannad et al., 2019; Narayanswamy et al., 2019; Zhong et al., 2018). However, capturing the requirements before implementing them into the cycle is an important barrier.

RESEARCH METHOD

The research aims to develop a briefing framework to capture, refine, and use the required knowledge and evaluate the proposal for further improvements. Five stages were executed orderly to conduct the study. First, the briefing framework was developed, and needed aspects such as activities, states, user roles, and knowledge classes were designed using Unified Modelling Language (UML) within the literature survey. Then, the proposed framework was converted into simplified graphical version that could be presented to the industry practitioners with a presentation file¹ since they are not UML experts. Three screenshots from this presentation are provided in this paper as figures 7,8,9. The semi-structured interviews were held with architects by presenting this file explaining the proposed framework compared to the former, activities, and outputs. The thoughts and comments of the interviewees were noted and presented under three headings without any decoding or analysis of the text. Discussions through interviews' records were conducted, and a conclusion was presented to underline possible contributions and problems of the proposed system from the perspective of the industry practitioners to underline development areas of the briefing framework. The findings, discussion on findings and concluding statements would be used for improvement of proposed framework and other relational studies with briefing and requirement management.

PROPOSED FRAMEWORK

Designing a comprehensive framework for requirement management in the briefing process that governs all the project stakeholders and project process is a difficult objective to achieve; however, any attempt to develop such a framework by the scientific community and industry practitioners is a valuable contribution. This study develops and offers a continuous briefing process, focusing on capturing the required knowledge- using and reusing it via some methodology and technology. The framework is developed in Unified Modelling Language (UML) and then presented to industry practitioners. UML aims to provide system architects, software engineers, and software developers with tools for analyzing, designing, and implementing software-based systems and modelling business and similar processes (OMG, 2017). This study uses a software package named Visual Paradigm for UML Diagrams (Object Management Group, 2022). The framework is designed to

¹ Web link of file used for Interview (2021), https://www.dropbox.com/s/q25bzxl990vb93/interview_requirement_2021.pptx?dl=0

contribute to the requirement management era and will be developed considering the thought and comments of architects in practice.

The proposed framework is presented in UML with activities, use cases, and flow. The main Flow cycle is shown in Figure 2. After initiating a project, the knowledge related to the definition of the project will be clearly stated. This is important for managing knowledge for ongoing sub-processes. The knowledge about the project gathered from different parties is captured with some techniques and then refined for machine and human processing. The structured knowledge is validated and archived for indexing, searching, and reusing. Reuse of knowledge is also a capture of knowledge from a library base which is also validated for new and ongoing projects.

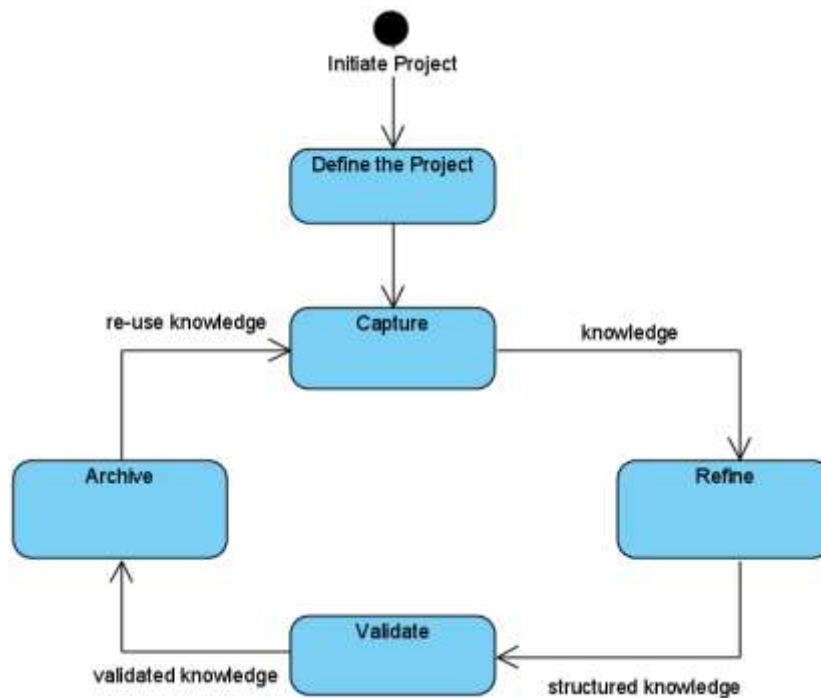

Figure 2. Main flow cycle of requirement knowledge (produced by authors)

In Figure 3, the use-case diagram of the framework is presented. The actors, use cases, and their relationships can be seen in the diagram. Which actors carry out which use cases and which use cases related to others are designed in the proposed framework. By looking into detail, it can be understood as (1) the designer or project manager can be a brief-taker, but the designer should involve in the design briefing process by the creation of a preliminary design model for the design briefing flow (2) the paying client, consultant, and user client should involve the process in the client role, (3) the client has a role in library validation, client briefing, consensus validation, and 3D design briefing.

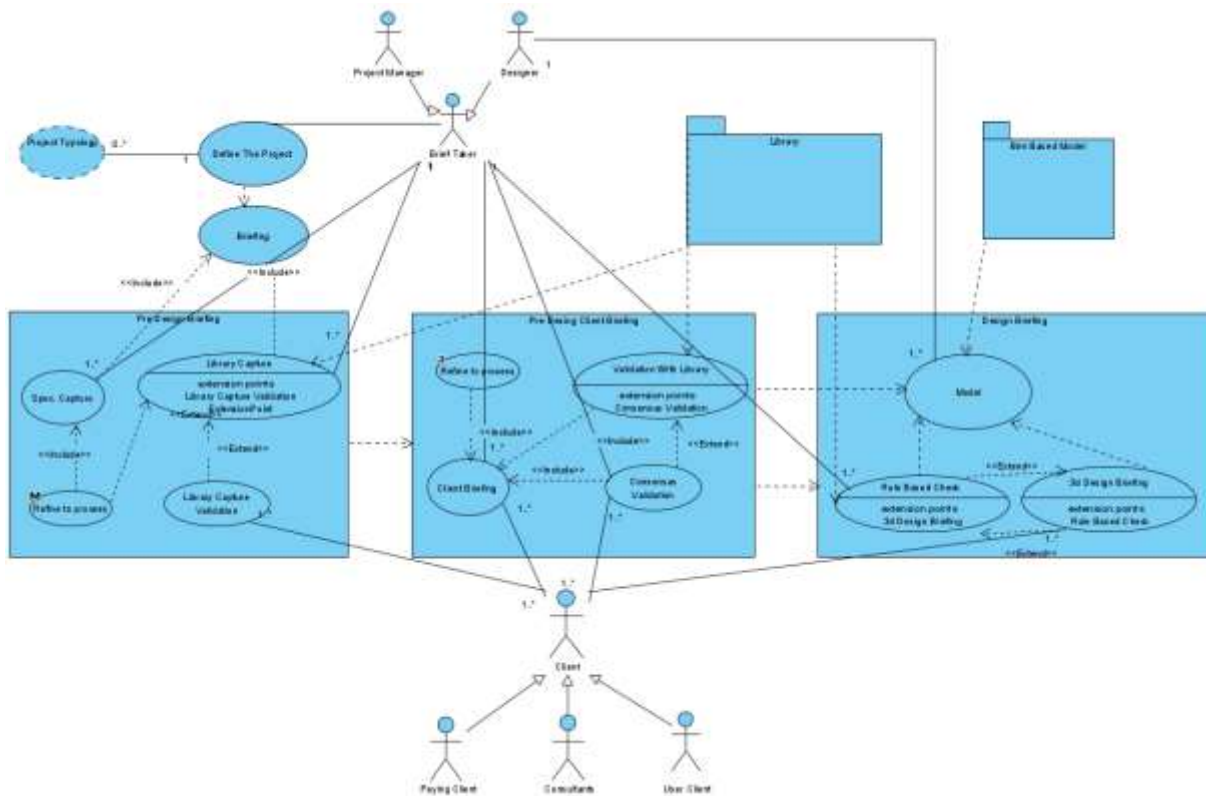

Figure 3. Main use case diagram (produced by authors)

In Figure 4, the knowledge typology and attributes of the library are presented. The level of detail in this figure will be improved and updated as the study progresses. Class and class relations of knowledge captured, refined, validated, and stored in the library are explained with their attributes, operations, and responsibilities. For example, zero or more than zero number of text-based knowledge is part of one or more client briefing knowledge. It has a name, id, entry, effects, typology attributes, search and index operation, and relevancy check responsibility. It is generalized into the library and used in 3D design briefing.

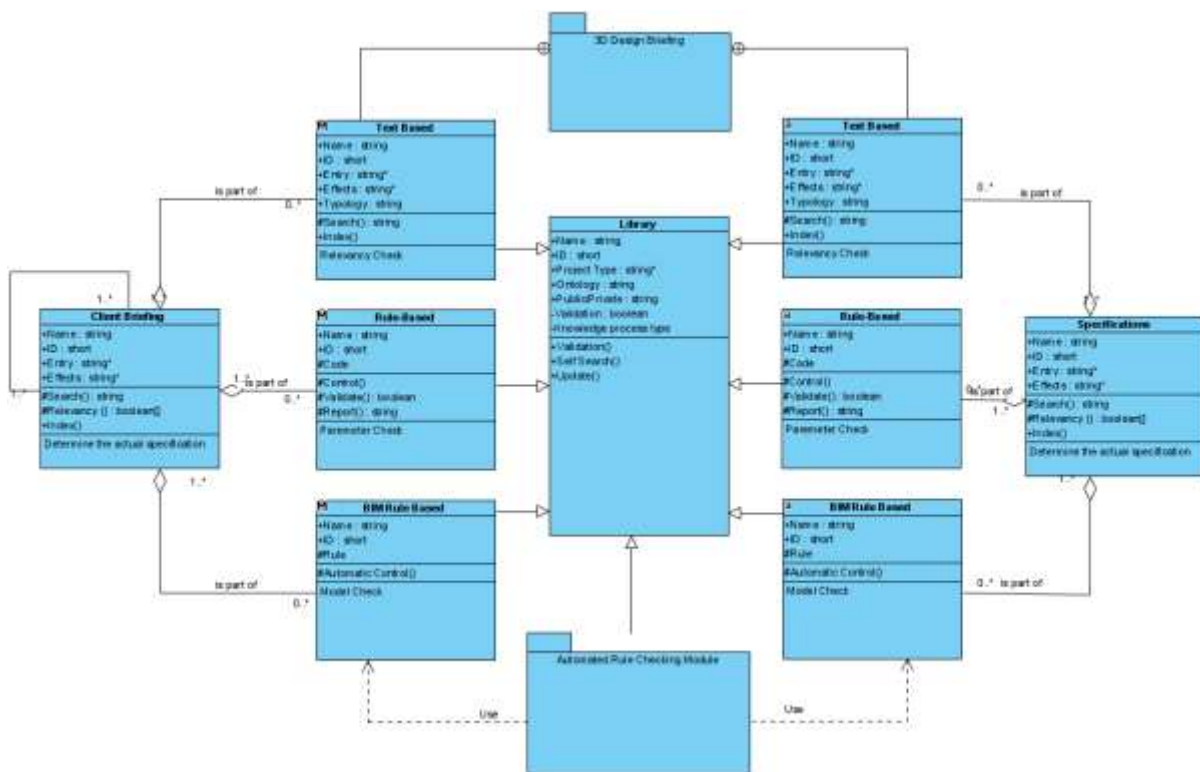

Figure 4. Knowledge library class diagram (produced by authors)

This diagram shows the proposed framework's activities, actions, and relations. Main state machine diagram is shown in Figure 5, which represents the states, activity packages, and relations. The main activity diagram of knowledge capturing in briefing for requirement elicitation and validation is presented in Figure 6. Following these figures, the framework is explained. After defining the project's properties, the pre-design capturing cycles are started. The related knowledge is searched and taken into the project specification class with pre-refinement. This knowledge is refined for the process by generalization, similarity check, and relevancy check and fragmented according to their opportunity to translate in codes that machines can read or convert to rules that BIM tools can use. There are attempts and research for open code generation and sharing related to building codes and specifications that will be searched and used for this study. The specification knowledge that cannot be converted into rules or codes is stored in structured notes. The outcome of this flow and other cycles explained below are archived in temporary and permanent libraries. The temporary library is for the actual project, and the validated knowledge of project briefing is stored in a permanent library for reuse.

According to the project definition, the validated knowledge kept in the library is searched and captured by comparison. The client validates the captured knowledge; if needed, it is updated in the library by the same refinement process. After these two cycles in which there is no significant client involvement, capturing client requirements is started. It should be noted that it will be executed if there is a need to initiate any flow in any flow stop. The knowledge is captured from the client via some techniques such as face to face interviews, meetings, etc., before the refinement process, it should be taken into consensus validation between project stakeholders. Then, it is

refined and validated with the library. The objective and subjective knowledge kept in the library is used for the validation. The knowledge that can be transferred into machine-readable codes and rules can be easily checked and validated; the rest are validated with human effort. The flows explored above are before any design study and objective considering the design proposals. However, there seems to be another flow for capturing and validating more knowledge in project briefing at a more precise level. The reasons behind this state are (1) there is some knowledge related to the experience of the client which is hard to keep in word, (2) there is some knowledge that can be captured and validated better in a 3D model environment resulting from lack of construction project experience of the client, (3) generated and stored rules from the capturing process can be compared and evaluated with Building Information Model precisely. The design activity will be taken in a BIM environment and need a level of detail for rule processing. The main goal is capturing the requirements, not designing the final project. The knowledge stored in the library and related to the actual project is a guide for the designer to generate a BIM model and a guide to the client to evaluate the model according to captured and validated knowledge from previous flows. The BIM model is validated by a rule-based check and 3D-design briefing, and the client briefing data is archived again after the refinement process. The project briefing is completed in a level of repetition of these flows with consensus. The design proposal model may be used for project execution or not. It is a different decision related to the client and designer, but the requirements coming from the client are evaluated and validated with specifications.

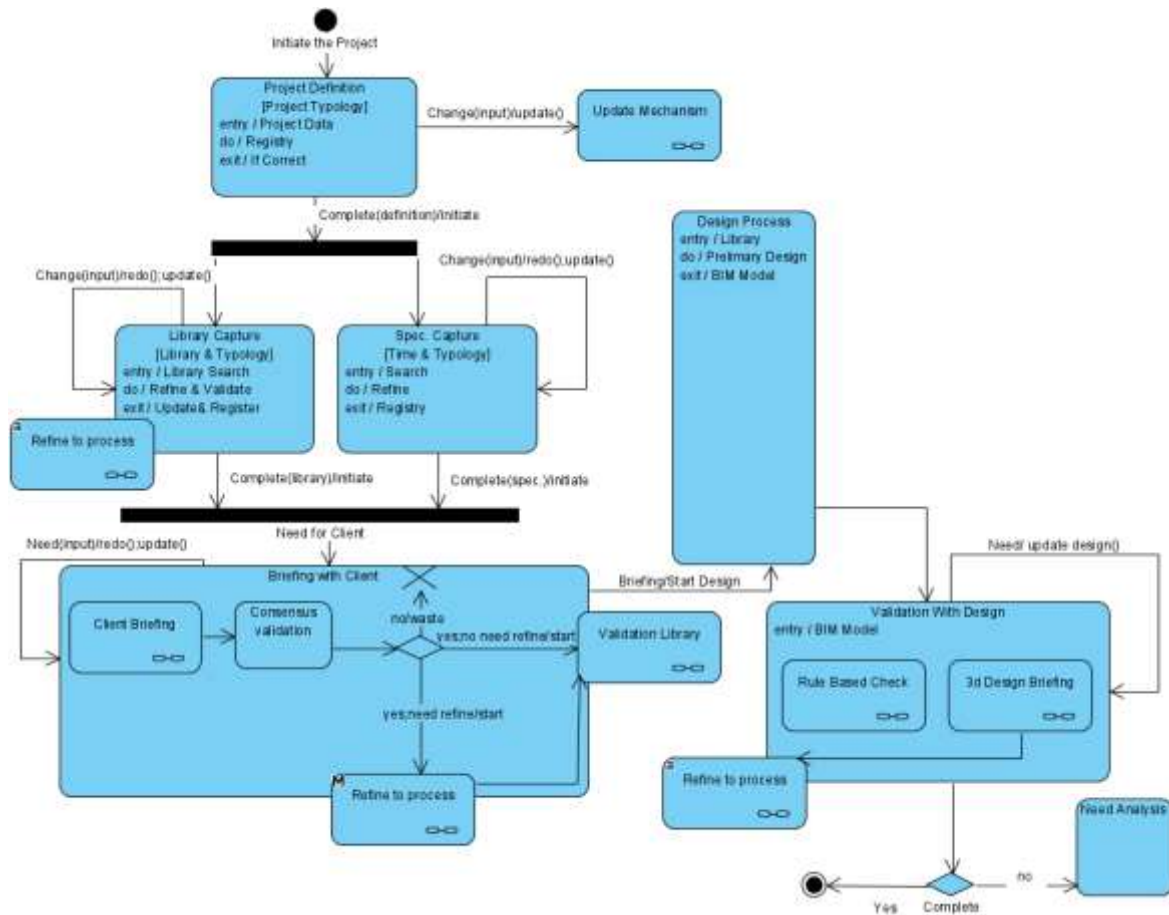

Figure 5. State machine diagram (produced by authors)

INTERVIEWS

For research that has implications on and influences from professional practices, surveys and interviews are beneficial for the evaluation of objectives and deficiencies of the study. The questions, the survey structure, and the focus group composition should be designed considering the context of the study. The samples are surveyed through questionnaires or interviews, varying from highly structured questionnaires to unstructured interviews (Bechhofer & Paterson, 2000). The evaluation of a group of people aims to ask for thoughts on the proposed framework and discuss the issue for further studies. Because of not having quantitative measurements on items or articles, interviews are chosen to set the framework. Semi-structured interviews are held with industry experts who partner with or have a design company with at least five years of experience. The announcement and invitation to the interviews² were done through TSMD³. They were informed about the context at the beginning of the interview. Then, the proposed framework was presented with visuals and a video file that shows basic visual movements and flows with oral presentation.

Figure 7, Figure 8, and Figure 9 are screenshots which were shown to respondents to present the capabilities of requirement management within a proposed framework at the beginning of the interview. 11 interviews were held in the second half of 2021 utilizing online meeting tools with architects who are owners, partners, or managers of the architectural design companies. The average experience of the group is 20 years; 30% of the interviewees has a public client, %70 of them has a public client, and 25% of them uses BIM for their project process at different levels. Their views on three following items were investigated on the framework proposal of requirements: (1) Benefits and Possible Contribution Possible Areas, (2) Possible Problems of Framework Proposal, (3) Comments and Suggestions on Development of the System.

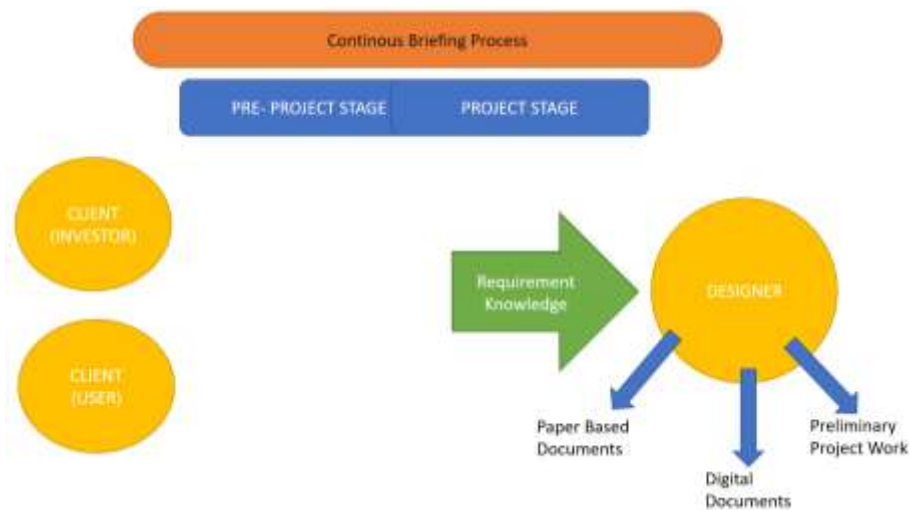

Figure 7. Screenshot 1 (produced by authors)

² Approval was taken at 23.06.2021 from METU Ethics Committee with number 254-ODTU-2021

³ Turkish Association of Architects in Private Practice

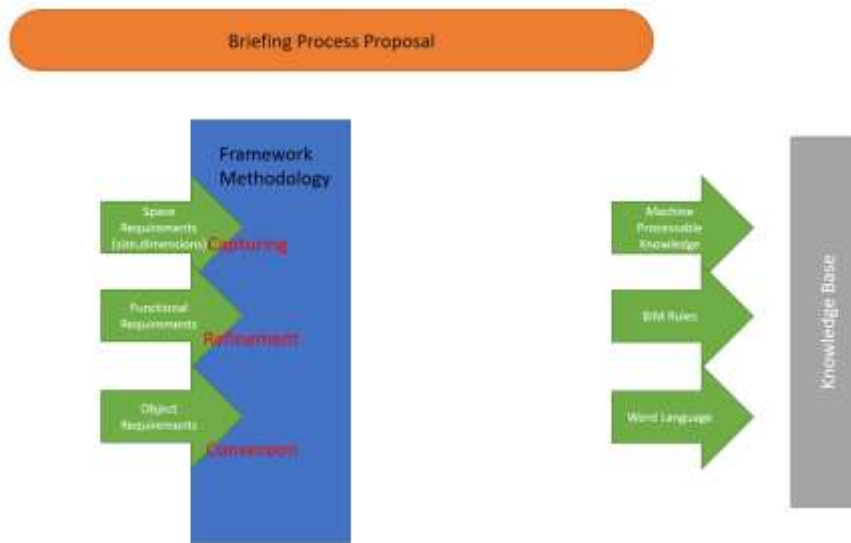

Figure 8. Screenshot 2 (produced by authors)

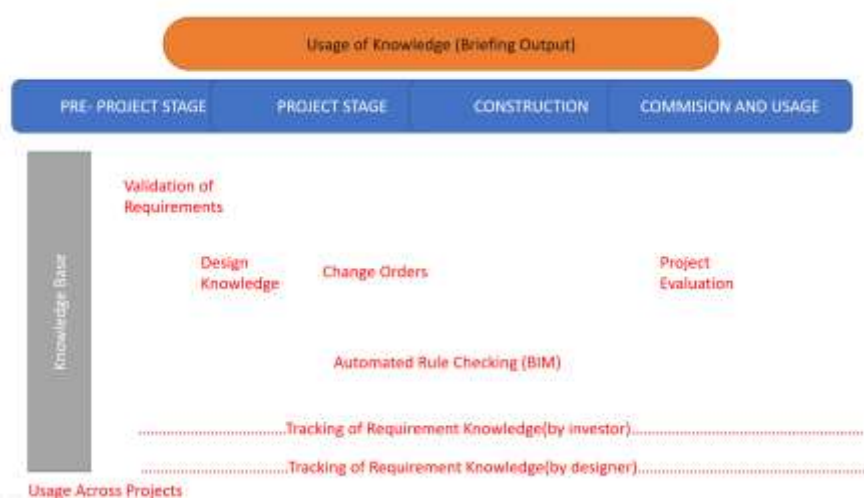

Figure 9. Screenshot 3 (produced by authors)

Records of the Interview

The comments, thoughts, and recommendations were directly noted during the interviews without any decoding and analysis, and they are presented under three headings below;

Benefits and Possible Contribution of Framework Proposal

- It is a control and tracking system for inexperienced clients.
- Reworks of analyzing requirements and tracking change orders can be reduced dramatically.

- With a knowledge library, dependency to individuals for knowledge will be decreased.
- It may help with the work of inexperienced designers.
- The processes and calculations are done more easily and rapidly by computer.
- If the system can work independently from the designers' experience and time, it significantly contributes to managing the requirements.
- Mistakes, misunderstandings, and differences of interpretation originated by people will be reduced to a minimum level.

Possible Problems of Framework Proposal

- Compatibility problems of IFC and data loss on BIM.
- Every piece of knowledge cannot be coded or transferred into a computer format.
- Hard to change the available procedures and trends in the construction industry.
- There needs to be a level of experience for initiating the system.
- The experience and vision of the designer will always stay for managing the requirements.
- It can only deal with quantitative data with no analysis or inference process.
- There will be needed labour work and experience to execute the system.
- It creates bureaucracy and makes it obligatory in terms of the procedure of project execution. This situation is also considered as a benefit of the system.
- The system needs a high detail level of input, resulting in profit loss due to time.

Comments and Suggestions on the Development of the System

- It is a system for converting the requirements documents into a format that the computer and BIM environment can work
- It is hard to collect data in the project process. The system can be used for refining and storing knowledge after project completion.
- It is a system for analyzing and converting data from the legislation.
- It should have a module for similarity and typology checking
- The designer should have the option to change and interfere in the system due to his/her intentions and approaches.
- The system may be considered in communities and the construction industry with institutional procedures and knowledge.
- There is no situation that a computer cannot solve. There is only a time issue to wait for development.
- Execution of the system differs according to the client and project typology.

Discussions

This section builds up on the outputs of the interviews, reflecting the wisdom of the interviewees on the subject. Benefits and possible contributions of the proposed framework are stated under the section. The tracking and control capability of the system reduce the effects of knowledge level

of individuals. Client experience level and the knowledge of project stakeholders significantly affect requirement elicitation and validation in briefing. A knowledge base that is established as a guide and evaluation information source can reduce the problems related to experience. In this respect, the briefing process can be close to independent of individuals' knowledge level. The experience level of client was also underlined by several researchers for briefing process (Blyth & Worthigton, 2010; E. O. Olatokun, 2017; Pegoraroa & Carísio, 2017), that the proposed framework may contribute for reducing the effect of experience level. Also, inexperienced designers or designers who have lack of knowledge can benefit from a knowledge base. However, it does not mean that all the processes can be done without the involvement of users and designers. Project unique context is related to human perception and actions from experience and knowledge. Machines' computing and learning capabilities can contribute to the process by inferences resulting from complex calculations. The contribution of computer-based system is an important issue that Barrett (1999) stated almost 25 years ago. These calculations are hard to manage by humans in terms of time and mental capacity. Additionally, a ruled system with computer integration can decrease mistakes and misunderstandings between project stakeholders. Misunderstanding or wrong identifications of client needs are prior problems (Blyth & Worthigton, 2010; Pegoraroa & Carísio, 2017), and they result in lacks for clear communication. The capability of computer for identification, representations and management has a important role for knowledge transfer between project stakeholders.

Possible problems of the system were stated by the interviewees under three important headings: compatibility problem of BIM files (machine environment), limits of the knowledge processes, and needed experience level for the usage of the system. The first one is also a contemporary problem in the BIM world: data and meaning loss between different software. Building Smart Community has developed a common file system called IFC and continues to develop and release it for compatibility with different companies' BIM-capable tools (buildingSMART, 2022). The second is related to the dimension of knowledge, and all knowledge cannot be coded or transferred into machine readable format. Humans may need other techniques to understand knowledge and communicate during the project process. Thus, text-based recordings, visual mediums, or some methods like scenario analysis or workshops will stay in the briefing process. The third problem is the need for an experience level of project stakeholders. The experience is related to methodology, not the construction industry directly. Every stakeholder should accept this situation to run the framework. Generally, the client is a decision maker for consideration of the briefing process. So, with the acceptance, a level of bureaucracy will be inserted. It may be a problem or undesired progress for designers or clients.

Comments and suggestions on the proposed system were enlightening the researchers by pointing at some important deficiencies and improvement areas of requirement management. Being industry practitioners, interviewees (architects) have an important role in the issues that are central to this study and can help develop these with their experience. One of the important approaches for briefing is to make it possible to convert the written requirements to a computer-processable format that can be transferred to BIM rules. The studies, development of ontologies and executions of some software continue on this subject. Also, interviewees noted that converting and transferring the knowledge from legislation to BIM environment is important. The compatibility

problems for converting information into computer formats needs more attention (Baldauf et al., 2020; Narayanswamy et al., 2019). The proposed framework is not at the point of development of ontology or method for the improvement of this issue, however it should be noted that some countries use this approach for project evaluations and submissions; researchers try to develop automated systems. Another important comment by the interviewees on the system was related to designers' decision boundary. Whether the system state proper or not, designers should have the option or right to revise the knowledge according to his/her intentions and approaches. Machine or ruled systems may have calculations and recommendations; however, this stays within a boundary that the designer can change and make decisions. Also, the building typology, client type, and project delivery system have a significant impact on the effectiveness of the system. Execution of briefing and systems part should differentiate due to these conditions.

CONCLUSION

The briefing process has diverse functions in the construction process, from the pre-project stage to the completion of construction and facilitation. Requirement management in elicitation and validation with process and progress for the execution is one of the significant objectives of briefing. A comprehensive framework that is designed and developed, and compatible with project typologies between project stakeholders in an intended business environment has a dramatic value for vocational progress. Reaching the ultimate system is difficult; however, process improvements bring some opportunities. With the development of machine environments like BIM, architects and clients can manage project requirements better, in a shorter time, and more collaboratively.

Potential capabilities of the proposed system were stated by industry practitioners, such as independence from individuals, decreased duration and workload with the implementation of machine-based methods, and advantages resulting from the established process of managing requirements by executing a well-defined framework. However, significant possible problems may also originate from similar contexts. Firstly, the experience and knowledge of designers are emphasized. Intervention capability of designers to the system should be provided. Due to design and project's unique situation, architects do not work on the design and their relation via a strict method or quantitative information; activities come from their specific decisions. Secondly, converting and transferring all knowledge into machine processable format is nearly impossible. Dimension of the knowledge affects this process in which some stay text based or not semantic-coded. It is a problem not only unique for construction industry but also evident in other fields. Lastly, using a fixed framework sometimes obstructs the contribution of the individuals. Thus, until a stage where individuals receive benefits, they want the possibility to change, revise or correct the proposed process. These bottlenecks of the study lie in the context of the knowledge and architectural design process. Even if the possible contributions of the proposed framework cannot be neglected, for further development of the briefing framework, the following issues should be considered: (1) the implementation of the experience level of the user to the system should be sustained, (2) a knowledge converting mechanism should be developed due to dimension of the knowledge and performance should be tracked, and (3) the system should allow the users for customizations. These remarks will be reconsidered for the improvement of the briefing proposal. While evaluating and validating the future completed version of briefing proposals, a structured

survey and analysis method should be used for any method like interview or focus group experiment.

This paper states the briefing process and its importance in industry and knowledge dimensions in construction and proposes an initial briefing process framework for requirement management. The framework is evaluated through interviews with industry experts, and discussions on interviews' records is presented. Further work on the development of the system will be done by considering the evaluation of architects and reflecting the research against comments. This evaluation process is also thought to be a briefing process for developing a system with the involvement of users.

Acknowledgements | Teşekkür Beyanı

Thanks to architects for sparing their valuable time and comments.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat

Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/F/G/H

AUTHOR 2: A/B/D/G/H/I

REFERENCES

- Baldauf, J. P., Formoso, C. T., Tzortzopoulos, P., Miron, L. I. G., & Soliman, J. (2020). Using building information modelling to manage client requirements in social housing projects. *Sustainability (Switzerland)*, *12*(7), 1–21. <https://doi.org/10.3390/su12072804>
- Barrett, P. S., Hudson, J., & Stanley, C. (1999). Good practice in briefing: the limits of rationality. *Automation in Construction*, *8*, 633–642. [https://doi.org/10.1016/S0926-5805\(98\)00108-3](https://doi.org/10.1016/S0926-5805(98)00108-3)
- Barrett, P., & Stanley, C. (1999). Better Construction Briefing. In *Blackwell Science, Oxford*.
- Bechhofer, F., & Paterson, L. (2000). Principles of Research in the Social Sciences. In *Social Reseach Today*. Routledge.
- Blyth, A., & Worthigton, J. (2010). Managing the Brief for Better Design, 2nd Ed. In *ROUTLEDGE*. [https://doi.org/10.1016/S0263-7863\(01\)00035-7](https://doi.org/10.1016/S0263-7863(01)00035-7)
- Bray, I. (2002). *An introduction to requirements engineering*. Addison-Wesley.
- buildingSMART. (2022). *The International Home of BIM*. <https://www.buildingsmart.org/>
- Çalışkan, E. B., & Pekerçli, M. K. (2023). Client briefing issues and problems for requirement elicitation and validation: A survey among architects. *Journal of Construction Engineering, Management & Innovation*, *6*(3), 141–160. <https://doi.org/10.31462/jcemi.2023.03141160>
- Chimay J. Anumba, Charles O. Egbu, P. M. C. (2005). *Knowledge management in construction*. <https://doi.org/10.4018/jitpm.2010040102>
- CIB. (1997). *Briefing the Team: A Guide to Better Briefing for Clients*. Thomas Telford.
- Ghannad, P., Lee, Y. C., Dimyadi, J., & Solihin, W. (2019). Automated BIM data validation integrating open-standard schema with visual programming language. *Advanced Engineering Informatics*, *40*(January), 14–28. <https://doi.org/10.1016/j.aei.2019.01.006>
- Kamara, J. M., Anumba, C. J., & Evbuomwan, N. F. O. (2002). Capturing Client Requirements in Construction Projects. In *Capturing Client Requirements in Construction Projects*. <https://doi.org/10.1680/ccricp.31036>
- Narayanswamy, H., Liu, H., & Al-Hussein, M. (2019). BIM-based automated design checking for building permit in the light-frame building industry. *Proceedings of the 36th International Symposium on Automation and Robotics in Construction, ISARC 2019, Isarc*, 1042–1049. <https://doi.org/10.22260/isarc2019/0139>
- Object Management Group. (2022). *Visual Paradigm*. <https://www.visual-paradigm.com/>
- Olatokun, E. O. (2017). *Requirement Elicitation Using Knowledge Capturing (Kc) Techniques During the Client Briefing Process for Improved Client Satisfaction in The UK Construction Industry*. The University of Salford.

- Olatokun, E., & Pathirage, C. (2015). Importance of Knowledge Capturing (KC) in the Design Briefing Process in the Construction Industry. *12th International Postgraduate Research Conference (IPGRC 2015)*, 1–16.
- OMG. (2017). *Unified Modeling Language, v2.5.1* (Issue December). Object Management Group.
- Pegoraroa, C., & Carísio, I. de P. (2017). Requirements processing for building design: A systematic review. *Producao*, 27, 1–18. <https://doi.org/10.1590/0103-6513.212116>
- Quintas, P., Lefrere, P., & Jones, G. (1997). Knowledge management : A strategic agenda. *Long Range Planning*, 30(3). [https://doi.org/10.1016/s0024-6301\(97\)00018-6](https://doi.org/10.1016/s0024-6301(97)00018-6)
- Ryd, N. (2004). The design brief as carrier of client information during the construction process. *Design Studies*, 25(3), 231–249. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2003.10.003>
- Shen, Q., Li, H., Chung, J., & Hui, P. Y. (2004). A framework for identification and representation of client requirements in the briefing process. *Construction Management and Economics*, 22(2), 213–221. <https://doi.org/10.1080/0144619042000201411>
- Tan, H. C., Anumba, C. J., Carrillo, P. M., Bouchlaghem, D., Kamara, J., & Udejaja, C. (2010). Capture and Reuse of Project Knowledge in Construction. In *Capture and Reuse of Project Knowledge in Construction*. <https://doi.org/10.1002/9781444315448>
- Tan, H. C., Carrillo, P. M., Anumba, C. J., Bouchlaghem, N., Kamara, J. M., & Udejaja, C. E. (2007). Development of a methodology for live capture and reuse of project knowledge in construction. *Journal of Management in Engineering*, 23(1), 18–26. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)0742-597X\(2007\)23:1\(18\)](https://doi.org/10.1061/(ASCE)0742-597X(2007)23:1(18))
- Webb, S. P. (2017). *Knowledge management: Linchpin of change*. Routledge.
- Zhong, B., Gan, C., Luo, H., & Xing, X. (2018). Ontology-based framework for building environmental monitoring and compliance checking under BIM environment. *Building and Environment*, 141(December 2017), 127–142. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2018.05.046>

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

Ekrem Bahadır Çalışkan (Assist. Prof. Dr.)

Received her B.Arch. in Architecture from Middle East Technical University, Faculty of Architecture (2005). He earned her M.Sc. and Ph.D. degree in building science from Middle East Technical University, Faculty of Architecture (2010-2023). He has worked as a designer architect since 2005 and currently works as at Ankara Yıldırım Beyazıt University. Major research interests include Knowledge Management, Construction Management and architectural design studies.

Mehmet Koray PEKERİÇLİ (Assoc. Prof. Dr.)

Received her B.Arch. in Architecture from Middle East Technical University, Faculty of Architecture (2000). He earned her M.Sc. (2002) and Ph.D. degree (2011) from University of Reading/UK in construction management. He has been working at Middle East Technical University, Department of Architecture. Major research interests include Building Information Modelling, Construction Management, construction informatics and Sustainability.

The image of the digitally reproduced city on Instagram: Case of Izmir City Centers

Mine ACAR¹, ORCID: 0000-0001-8968-0054
Fatma İpek EK², ORCID: 0000-0002-6783-8284

Abstract

Social media, which changes the way that we perceive our physical surroundings, currently corresponds to a tool that has the power to reshape the image of the city in the digital environment through a digitally reproduced city. Visual-based social media platforms play a significant role in the process of reshaping and reproduction. The current study aims to research and understand the layers of the digital image of a (digital) city, as reflected and reproduced on social media, firstly through a content analysis on Instagram. For this purpose, we collected samples of the images/videos posted between May and July 2021 in Konak and Bayraklı, the existing and prospective city centers of Izmir. Secondly, we surveyed social media users who previously had physical and/or digital experience of these city centers. With this sample data, we proposed a new categorization to understand the digital image of the (digital) city in a parallel way to the classical Lynchian theory. In the end, it was seen that, in the digital realm, there is a digital city that needs to be defined and categorized according to its peculiar characteristics, and the image of this city is user-generated whose process evolves (inter)subjectively through different categories.

Highlights

- The study investigates the layers of the digital image of Izmir city centers as reproduced on Instagram, with a content analysis.
- The analysis shows that the examined city centers are user-generated and their images evolve subjectively through various categories.
- The study proposes a new categorization for understanding the digital image of the (digital) city, consisting of the following categories: spine, symbol, niche, stroke, adversity, and antipode.

Keywords

City image; Social media;
Reproduction of urban space;
Digital space; Subjectivity.

Article Information

Received:
13.04.2023
Received in Revised Form:
29.01.2024
Accepted:
15.02.2024
Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Graduate School of Yaşar University, M.Sc. in Architecture, Izmir, Türkiye
19400006013@stu.yasar.edu.tr;
mneacr@windowslive.com
2. Faculty of Architecture, Yaşar University, Izmir, Türkiye
ipek.ek@yasar.edu.tr

Instagram'da dijital olarak yeniden üretilen kentin imgesi: İzmir Kent Merkezleri Örneği

Mine ACAR¹, ORCID: 0000-0001-8968-0054
Fatma İpek EK², ORCID: 0000-0002-6783-8284

Öz

Fiziksel çevremizi algılama biçimimizi değiştiren sosyal medya, günümüzde dijital ortamda yeniden üretilen kentler aracılığıyla, bu kentlerin imgesini yeniden şekillendirme gücüne sahip bir araca karşılık gelmektedir. Görsel tabanlı sosyal medya platformları bu yeniden şekillendirme ve üretim sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışma, öncelikle Instagram temelli içerik analizi yoluyla, sosyal medyada yansıtılan ve yeniden üretilen (dijital) kentin dijital imgesinin katmanlarını araştırmayı ve anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle, İzmir'in mevcut ve gelecekteki kent merkezleri olarak tanımlanan Konak ve Bayraklı için, 2021 Mayıs ve Temmuz ayları arasında Instagram'da paylaşılan görüntü/video örnekleri derlenmiştir. İkinci olarak, daha önce bu kent merkezlerinde fiziksel ve/veya dijital deneyime sahip olan sosyal medya kullanıcılarına bir anket uygulanmıştır. Söz konusu verilerle, klasik Lynch kuramına da koşut olarak, (dijital) kentin dijital imgesini anlamaya yönelik yeni bir kategorizasyon sistemi önerilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise, dijital ortamda, kendine özgü özelliklerine göre tanımlanması ve kategorilerine ayrılması gereken bir dijital kentin var olduğu anlaşılmış, bu kentin imgesinin kullanıcılar tarafından oluşturulduğu ve bu sürecin farklı kategoriler aracılığıyla öznesel (ve özneler arası) olarak evrildiği görülmüştür.

Öne Çıkanlar

- Çalışma, Instagram'da yeniden üretilen İzmir kent merkezlerinin dijital imgesinin katmanlarını içerik analizi yoluyla incelemektedir.
- İncelenen kent merkezlerinin kullanıcı tarafından oluşturulduğu ve imgelerinin çeşitli kategorilerle öznesel olarak evrildiği görülmüştür.
- Çalışma, (dijital) kentin dijital imgesini anlamak için omurga, sembol, niş, vurum, olumsuzluk ve karşıtlık kategorilerinden oluşan yeni bir kategorizasyon önermektedir.

Anahtar Sözcükler

Kent imgesi; Sosyal medya; Kentsel mekânın yeniden üretimi; Dijital mekân; Öznesellik.

Makale Bilgileri

Alındı:
13.04.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
29.01.2024
Kabul Edildi:
15.02.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans Programı, Yaşar Üniversitesi, İzmir, Türkiye
19400006013@stu.yasar.edu.tr;
mneacr@windowslive.com
- Mimarlık Fakültesi, Yaşar Üniversitesi, İzmir, Türkiye
ipek.ek@yasar.edu.tr

INTRODUCTION¹

The rise of the information age in the late 20th century offers a new understanding of studying urban environments through the lens of digital technologies, especially on social media. Advent in the utilization of location-based and visual-based social media platforms has started reproducing the city image as well as a digital city. However, the discussions and research on the existing components of this image and how they are reproduced in the digital environment remain limited in the current literature. The recent studies are mostly based on the spatial practices in urban environments under the impact of booming digital technologies such as the use of locational information to examine space utilization (Shen & Karimi, 2016), the effects of digital technologies on public space (Abdel-Aziz et al., 2016), and the process of urban transformation in the information age (De Falco, 2019). While some analyze city image in the digital age, they often cling to Lynch's (1960) physical environment lens. The perspective toward understanding the digital image of the cities formed in the digital environment with a special emphasis on the representations on social media still waits to be discovered in content.

In the digital age, ICTs (Information and Communication Technologies) inevitably affect the perception of places because of their power on socio-physical changes (Al-Ghamdi & Al-Harigi, 2015). Huang et al. (2021) investigates whether social media are eligible tools that can be used to analyze city perception. However, according to Al-Ghamdi & Al-Harigi (2015), the represented urban image through diverse locative-based online platforms took legibility to a new dimension. It can also be confusing for the perceiver because there is no solid division between true-lie and real-fake. Correspondingly, the reflection of the meaning and identity of the urban space or the experience can be developed "distortedly" in the digital space (Al-Ghamdi & Al-Harigi, 2015).

By examining the geo-tagged photos on social media, Liu et al. (2016) asserted that there are incomplete parts left in the theory of city perception which covers "traditional urban indicators" and "subjective perceptions" of the user. Peng et al. (2020) also explained that the information age differentiates the concept of the city perception which is characterized by the physicality of the urban space beforehand. Parallel with Liu et al. (2016), however, Peng et al. (2020) claimed that subjective perception became prominent with the booming utilization of platforms that embodies geo-tag features in their interface, because the image of the city varies from person to person and this subjective approach comes from the individual's social environment and status, previous experiences, and cultural backgrounds.

Social media allow people to reflect on what they experience through images, words, and videos that are attached to a particular location through locative media, which can be explained as the convergence of location-based services and technologies bridging the in-between space, between physical and virtual worlds (Yılmaz & Kocabalkanlı, 2021). Mitchell (2003) emphasized the

¹ A detailed version of this article is partially available in the Master's thesis prepared in the Department of Architecture at Yaşar University, titled "The Image of the City on Social Media: İzmir Konak and Bayraklı City Centers" (Acar, 2022).

importance of locative media as their capability to attach data “to specific spatial and temporal settings.” They allow people to relate information to a particular location by recording the relationship between the shared content and locations and conveying them to the relevant space in the digital network (Mitchell, 2003). Liu et al. (2020) emphasized that geo-tags not only give spatial inputs, but they also accommodate data consisting of the “contextual and semantic information,” which can be explained as the verbal explanation of a particular area, the expression of the viewer of the geo-tagged space, activities, and perceptions. Whoever shares their feelings or preferences about a place on social media in the form of photographs, comments, etc. allows the birth of a new “sensor of multi-dimensions for the city” (Peng et al. 2020). Correspondingly, with the introduction of subjectivity on the scene, it has been understood that the classical city image theory is incomplete (Peng et al. 2020). According to Peng et al. (2020), social and cultural meanings that are integrated with the city users’ daily activities play a great part in the city image construction.

Furthermore, Motamed & Mahmoudi Farahani (2018) denoted that the facility of archiving photographs on social media platforms can allow people to display a particular place that is worth remembering in the future. It is a location-based case study in Melbourne, and the data were collected from different social media platforms which are visually oriented ones associated with locations (Flickr, 500px, and Instagram). In four steps the content analysis was conducted by Motamed & Mahmoudi Farahani (2018), which includes image finding, categorizing the images, coding, and analysis. They emphasized the evaluative image of the city in terms of people’s preference to share or not to share places. Therefore, it is a significant source, which shows that the city image is user-generated in the digital age.

By utilizing the text mining technique, Wong & Qi (2017) searched how individuals can evaluate the image of a place through verbal content. They collected data from Tripadvisor between the years 2005-2013, as specified by the word “tourism attributes” in Macau (China) and concluded that the image of a particular place can evolve and change through the experiences, perceptions, and consequently the comments of the individuals over years (Wong & Qi, 2017). This study provides a great insight into how subjectivity can change through the years. Similarly, Nowacki & Niezgoda (2020) denoted that travelers have the power to establish an image by making an examination on Tripadvisor via the comments written by tourists and visitors to understand the travel destination selection according to the re-created image of the city. They used text mining technique to illustrate mostly used words in Tripadvisor and the users’ opinions about a particular city. Moreover, sentiment analysis has also been utilized in the work to reveal the impact of positive and negative comments (Nowacki & Niezgoda, 2020).

Boy & Uitermark (2017) considered the effect of social media representations on urban space utilization. Their study is dependent on a location-based case study in Amsterdam to examine how this city is reconstructed through Instagram. Boy & Uitermark (2017) revealed that Instagram users take a role in the beautification of everyday life and advertise such places that are related to the notions as exclusive and sophisticated. Therefore, the study demonstrated that users constitute “claim space” which has “symbolic value” (Boy & Uitermark, 2017). To justify this assertion, Boy & Uitermark (2017) examined the macroscopic and microscopic data, and to collect microscopic data, they set some interview questions and apply them to Instagram users. Moreover, they collected Instagram photographs that contain the user information and the perception of that

specific user. In macroscopic analysis, they tried to understand the relationship between different Instagram users through the posts which have location information (geo-tag) (Boy & Uitermark, 2017). Accordingly, the subjectivity of the active Instagram users excludes some parts of the city and embraces only a few hotspots which can be defined as chic (Boy & Uitermark, 2017). Therefore, an important criticism is the subjectivity of social media in the city image construction due to its constitution of inequality between different spaces.

As is summarized in the review, the previous studies are mainly focused on discovering how social media affects the image of the physical city in the digital realm—that is, while the physical city refers to the context of final statement, digital platforms are undertaken as the tools to analyze the physical city. Furthermore, they also show that subjectivity is an important factor affecting the design and perception of the image of the city on social media. We may also claim that social media users refer to an invisible layer of the posts with photographs and comments shaping the image of places in reality. However, the literature is in lack of the studies focusing on the digitally reproduced city and its image created, again, digitally. Through the posts, users can construct a new image that is formed both subjectively and intersubjectively in the digital environment to address the digital reflections of the physical city. These reflections may be powerful enough to act independently from the physical rules—which leads us to an understanding of the possibility of a digital city construction on social media. Examination of the posts and the thoughts of the users, therefore, may help us comprehend the reasons for preferences and design of the city image in the digital environment. Therefore, the focus of this study is the analysis of the layers of the digitally reproduced city image on social media via the posts and thoughts of social media users. It aims to understand the components of the digital city and its image by considering subjective manipulations/curations. The study examines the images of Konak and Bayraklı as the existing and prospective city centers of Izmir, through a sample-data collection on Instagram as the most used image-based social media platform in Turkey (DataReportal, 2022). It is also aimed to discuss the users' perceptions about the components of the image of a digitally reproduced Izmir on Instagram by introducing a new Lynchian—and visual-based—categorization logic to read the digital images of the (digital) cities.

DATA AND METHODOLOGY

The methodological scope of the study comprises two phases: 1- Content analysis to understand and categorize the visual data on Instagram, 2- Online survey with social media users to support the visual data. The decision of making a visual-based content analysis on social media was taken after realizing the limited perspective in the literature review of the previous studies. We also conducted an online survey to learn the thoughts of the online inhabitants in their digital habitat. The stages of the data collection and analysis are given in detail in the consecutive sections.

Content analysis

We limited the data collection of the visual content with a timeline spanning between May 2021 and July 2021, which refer to two important temporal axes to understand the public and individual activities: The month of May in Izmir generally embraces the entertainment activities like the spring

festivals celebrated multi-culturally during several consecutive days—the most popular of them is Hidrellez Fest covering picnics and sometimes a kind of procession in-between Konak neighborhoods. And specific for the year 2021, July was also added into the analytical scheme since, in Turkey, the 1st of July in 2021 corresponded to the first day of the normalization period after a long lockdown due to the Covid-19 pandemic. Therefore, both the social rituals of spring festivals and the first days of the new life after pandemic could be covered in the data package of the analysis.

To examine the digital reflections, Konak (existing center) and Bayraklı (prospective center) were chosen for collecting the sample data on Instagram since they are the proclaimed city centers of Izmir. They are the hubs that bring the city users together, provide them the opportunity to communicate, and work as transfer points for the city. Furthermore, Bayraklı is pointed strategically in the master plan as the prospective city center by the Izmir Metropolitan Municipality in 2003, since it is a port district open for development and covers the newly built skyscrapers as the business center of Izmir, as also announced on the news websites (Figure 1) (Çelebi, 2018).

**"Gelecekte İzmir'in bir numarası olacağız"
'We will be Izmir's number one in the future'**

03.01.2015, 00:00

Bayraklı mayor Hasan Karabağ stated that they have done important work on the branding of the district and said, 'Bayraklı will be the number one settlement area in Izmir in the future. Pointing out that Bayraklı, with its 23 districts and a population of 305 thousand, is bigger than many provinces, President Karabağ said that there have been visible changes in the district since 2009. Karabağ assert, 'We have become an exemplary district from cleaning to social and cultural activities, from green areas to parks. Everyone is talking about Bayraklı. The heart of tourism and trade will beat in Bayraklı district. The skyscrapers of Bayraklı and tourism projects in the Turan region are discussed. In the future, Bayraklı will be the number one settlement in Izmir as the new city center.'

Figure 1. Bayraklı's development on a news site (translation by authors) (Yeni Asır, 2015)

In the analysis of the visual data on Instagram, the photograph and video posts of Konak were followed by the most frequently used geotags "Konak," "Alsancak," and "Konak Pier"; and for the posts of Bayraklı, the mostly preferred geotags covered "Bayraklı," "Bayraklı coast," and "Bayraklı skyscrapers." The collected data covered 950 Instagram accounts; 798 belong to regular people, and 152 refer to business or institutional accounts. The first type of accounts has an average of 1K followers, while the second type has more reaching out to a minimum of 4K and a maximum of 334K followers—and none of the personal accounts belongs to an influencer. Therefore, the second type may have the power of influence their followers and other social media users. Out of 718 posts in total, we chose 241 images in May (156 for Konak and 85 for Bayraklı). In July, there was a remarkable increase in the number of posts: 477 images were chosen (390 for Konak and 87 for Bayraklı)—the posts with explanatory tags and descriptions were preferred in the selection process. Here, we may refer to Figure 2 to summarize the frequently posted visual contents.

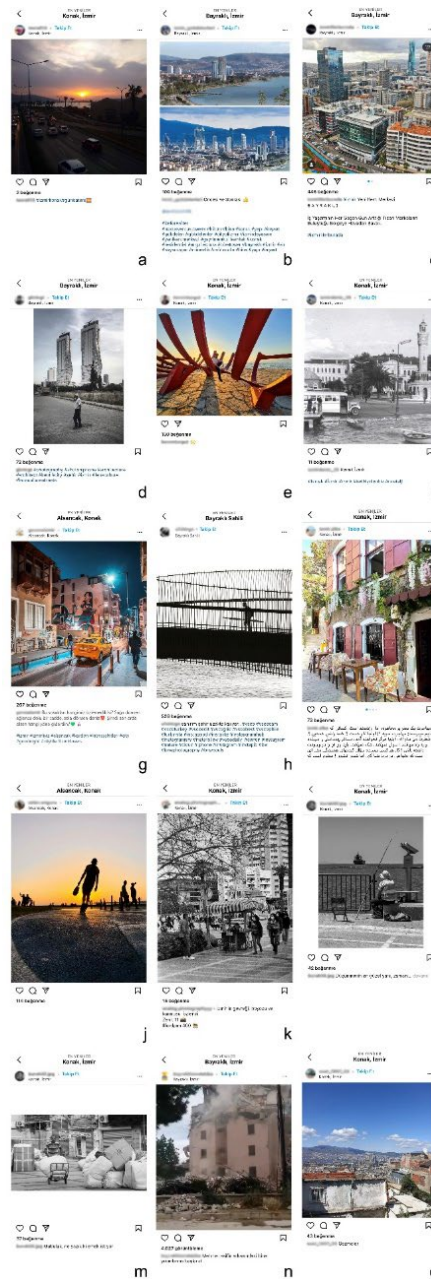

Figure 2. Posts with frequently and differently shared contents on Instagram based on the geo-tags of Izmir city centers, Konak and Bayraklı

After examining and comparing these images, we came up with a new categorization proposal after Lynch, which is given in detail in the “Findings”.

Online survey

The survey questions were constructed to support the content analysis and figure out the reasons and effects of the appearance of these visual contents on Instagram which has the potential of reproducing the digital city and its image for Konak and Bayraklı. In the questions, we also mentioned the categories derived from the content analysis on Instagram. The survey was conducted with 303 social media users with an online questionnaire covering the question types

with multiple choices, yes/no, and open-ended (Tables 1, and 2). The survey link was shared on different social media platforms and accounts (mainly Twitter [currently X] and Instagram) by the snowball sampling technique, and users with physical or digital experience with these centers participated.

Table 1. Multiple choice questions

Questions (with 7 choices)	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.
Q0. Please indicate which age group you are in.	13-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Questions (with 6 choices)	a.	b.	c.	d.	e.	f.	
Q1. Have you been disappointed with the atmosphere of a place you visited after seeing it on social media? If yes, which deception technique do you think was used?	Perspective	Filter	Size	Other	I've not	-	
Q2. If you were to take photos in the city center of Izmir, which district/neighborhood would you prefer?	Konak Clock Tower	Kordon	Bayraklı Skyscrapers	Bayraklı Coast	Other	-	
Q3. Which places in Izmir do you think are shared the most on social media?	Coastline	Squares	Recreation Area	Skyscrapers	Izmir's Silhouette	Other	
Q4. Are the comments about the atmosphere of a place more important to you or visuals?	Visuals	Comments	-	-	-	-	
Q5. What comes to your mind when "the city center of Izmir" is mentioned?	Konak	Bayraklı	Other	-	-	-	
Q6. How is the identity of Izmir city center reflected on social media? What events in these places do you have the chance to see on social media?	Festivals	Celebrations	Human Scapes	Accidents	Urban Problems	Other	
Q7. In your opinion, if there is to be a new city center in Izmir, where do you think it should be?	Konak	Bayraklı	Other	-	-	-	
Q8. Where was the city center in Izmir before?	Konak	Bayraklı	Other	-	-	-	
Q9. Which of the following are the visuals that directly reflect Izmir's urban identity?	Skyscraper /s	I love Izmir Sign	Clock Tower	Sculpture on Gündoğdu Square	Sculpture on Cumhuriyet Square	Other	
Q10. Which of the following urban image categories do the images you come across on social media fall under?	palms, clock tower, lanyard, etc. (Symbol)	repeating images, Kordon view, sunset, skyscrapers (Spine)	reverse photos, skyscrapers vs. slums, etc. (Antipode)	earthquake, flood, pandemic, etc. (Adversity)	photos in front of a particular street, shop, building, etc. (Niche)	objects and activity-based photos, bomb cookie, bagel (Stroke)	

Table 2. Yes/No and open-ended questions

Questions	a.	b.
Q11. Do you share the photos of the place you took on social media by using a filter?	Yes	No
Q12. Do you search for the related visuals and comments from social media platforms before you visit a place?	Yes	No
Q13. Do you think you can experience spaces through photographs on social media?	Yes	No
Q14. Do you think social media can reflect the spaces as they are?	Yes	No
Q15. Do you use location tags when sharing the spaces/places you visit?	Yes	No
Q16. Does social media have an impact on the recognition of the new city center?	Yes	No
Q17. Do you think the repetitive visuals (Kordon, Bayraklı coast, etc.) on social media create the image of the city?	Yes	No
Q18. Do objects and activities (sunflower seeds, bomb cookies, walking along Kordon, etc.) create the image of the city?	Yes	No
Q19. Which kind of verbal content (hashtags, location tags, frequently used words, descriptions, etc.) do you generally use while sharing the places on your social media account?		
* Q19 is aimed to be an open-ended question which gives idea about the verbal expression of subjectivity and collectively produced city image on social media.		

FINDINGS AND EVALUATIONS

Findings of the content analysis

The guiding light of this research was the classical five-partite categorization of Lynch (1960), however, in this initial step of the analysis, we figured out that the Lynchian categories to read the image of the physical city do not fit for reading the layers of the digital image of the (digital) city. For example, the Lynchian landmark is not just a landmark when its photograph is posted on Instagram; it is transformed into an image symbolizing/marketing not only the city of Izmir but also “living in Izmir,” which is the demonstration of the conditions of a particular way of existence. The digital image of the city is reproduced on Instagram based on subjective preferences pointing out personal living manners. Through our analysis, we identified six distinct categories for interpreting this image, and Table 3 presents the distribution of posts according to their corresponding categories.

Table 3. Categories and numbers of posts

Categories	Numbers of posts
Spine	289
Symbol	223
Niche	122
Stroke	64
Adverse	17
Antipode	3

As shown in Table 3, the most shared content type covered the ones with a visual layer in the background or foreground pointing out the natural or urban characteristics of the city (Figures 2a,

2b, and 2c). In this way, a digital inhabitant can grasp the beauty or modernity of the city at first glance and have an idea about the natural or urban characteristics through these photographs, which construct a continuous rhythm referring to a “spine” while showing these characteristics. Therefore, in this group, we may include landscape or urban-scape photographs such as the views of the sunset, seascape, city silhouette, promenades, and skyscrapers.

The other frequently shared content refers to the marks/symbols of “living in a specific city” (Figures 2d, 2e, and 2f). For instance, the photograph of the historical Clock Tower is not posted only to show the image of Izmir but also the image of living in Izmir. In that sense, we figured out that the limits of these posts aiming to show “living in Izmir” can be enhanced in a way to cover the other important city symbols utilized with the same purpose: the Statue in Gündoğdu Square (historical), the Statue in Cumhuriyet Square (historical), ship skeleton statue in Konak, skyscraper/skyscraper groups (close-up) (modern), the pavement with wavy pattern in Kordon (decorative), “I love Izmir” sign (decorative), palm(s) (natural), 1st National public buildings (architectural), and amusement parks (social). This group of visual content refers to the “symbol” of living in Izmir.

The other frequently posted group covers the spatial photographs taken in front of a shop, on a street corner, in a park, etc. (Figures 2g, 2h, and 2i). For these visuals, we may claim that the content is not only related to the streetscape but also “being in” that very street corner, in front of that somehow important shop, or in that naturally beautiful park. That is, those elements are mostly utilized as the “background” components to point out the user’s “niche” preferences of living in the city with its architectural and urban faces.

The fourth group corresponds to the objects and activities specific to the city identity (Figures 2j, 2k, and 2l). They are mostly given together with the spine photographs in the background. The gevrek (a type of bagel), boyoz (a type of pastry) and egg, bomba (a type of donut), kumru (a type of sandwich), tea at sunset, a drink in the (spine) landscape, eating sunflower seeds, swimming, dancing, playing sports, and having fun are among the frequently seen contents combined with the image of Izmir on Instagram. They are striking at first glance with an image of a recognized object or activity as part of the city’s identity; therefore, we categorized them under the title of “stroke”.

Another group emerges with photographs or videos of negative events having “adverse” effects such as an earthquake- and flood-scapes, slums, pollution, urban breakdown, and poverty (Figures 2m, and 2n). They work as the negative version of the spine photographs and affect the image of the city adversely. Their aim is to show the malfunctioning parts of the city. These visuals are not city-specific, however, because the big natural forces (like the earthquake in Izmir on 30 October 2020) are remembered with their places, the image of the city in the digital environment becomes coded with those unpleasant memories.

In the final group, we may refer to the reverse or opposite imaging photographs (conflicting concepts/situations), which may not be seen frequently, however, when posted, they took great attention to the image of the city (Figure 2o; only the permitted one could be given here). These impressive “antipode” photographs combine the slum areas, for example, with the modern

architecture of the city such as a slum house in front of a skyscraper, or an unhealthy environment with the beauty of nature such as an unclean space with the sunset at the background.

Therefore, we may summarize our proposal for a new categorization to read and understand the digitally reproduced city image by the visual-based posts on Instagram as “symbol,” “spine,” “stroke,” “niche,” “adversity,” and “antipode.” Examining these categories in the time- and space-wisely analyses may support the main arguments of this study. In this respect, in a time-wise reading, Figure 3 demonstrates the percentages of visuals shared on Instagram in May and July by the new categories. As is seen in this chart, the most shared categories in both months and in each district are symbol, spine, and niche. However, while the Konak district predominates in the symbol photographs, the spine photographs in the Bayraklı district dominate in percentage. For this reason, while Konak creates its own image with autonomous objects, the formation of a spine in Bayraklı and a city silhouette with this spine has started to create the digital image of this region.

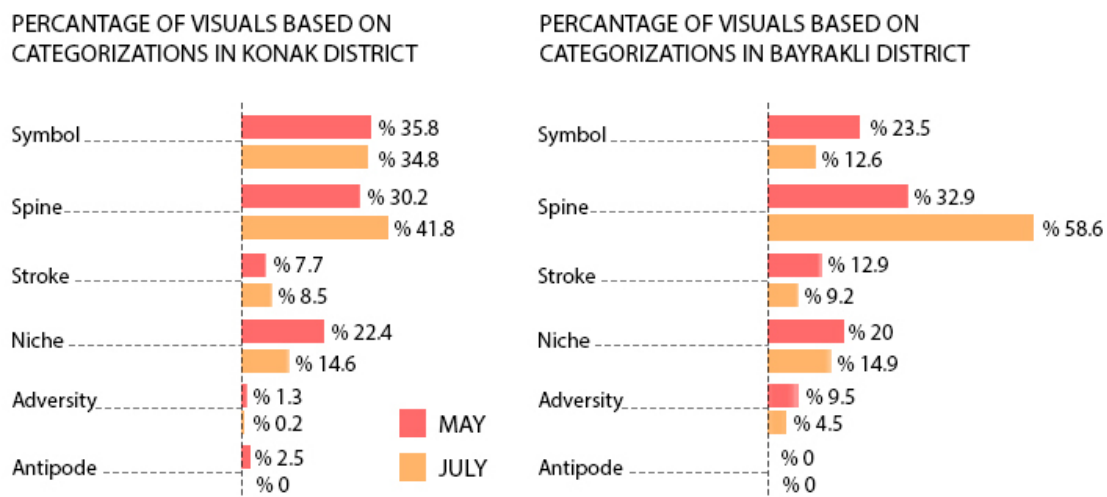

Figure 3. Distribution of the newly proposed categories for Konak and Bayraklı

Figure 4 represents a space-wise reading with the demonstration of both the locations and categories of images shared on Instagram. In this way, which visual category is concentrated in which places and how the city image is determined depending on this distribution can be interpreted. Accordingly, Bayraklı stands out with its spine visuals, while Konak is matched majorly with the symbol category. One of the reasons for this is that Konak has a historical infrastructure, thus, it generally produces symbol visuals with architecturally important elements. On the other hand, the presence of skyscrapers as a changing housing typology in Bayraklı affects the silhouette of this region and creates an image that makes it worth sharing by Instagram users. For this reason, it can be denoted that the spine images are mostly taken here.

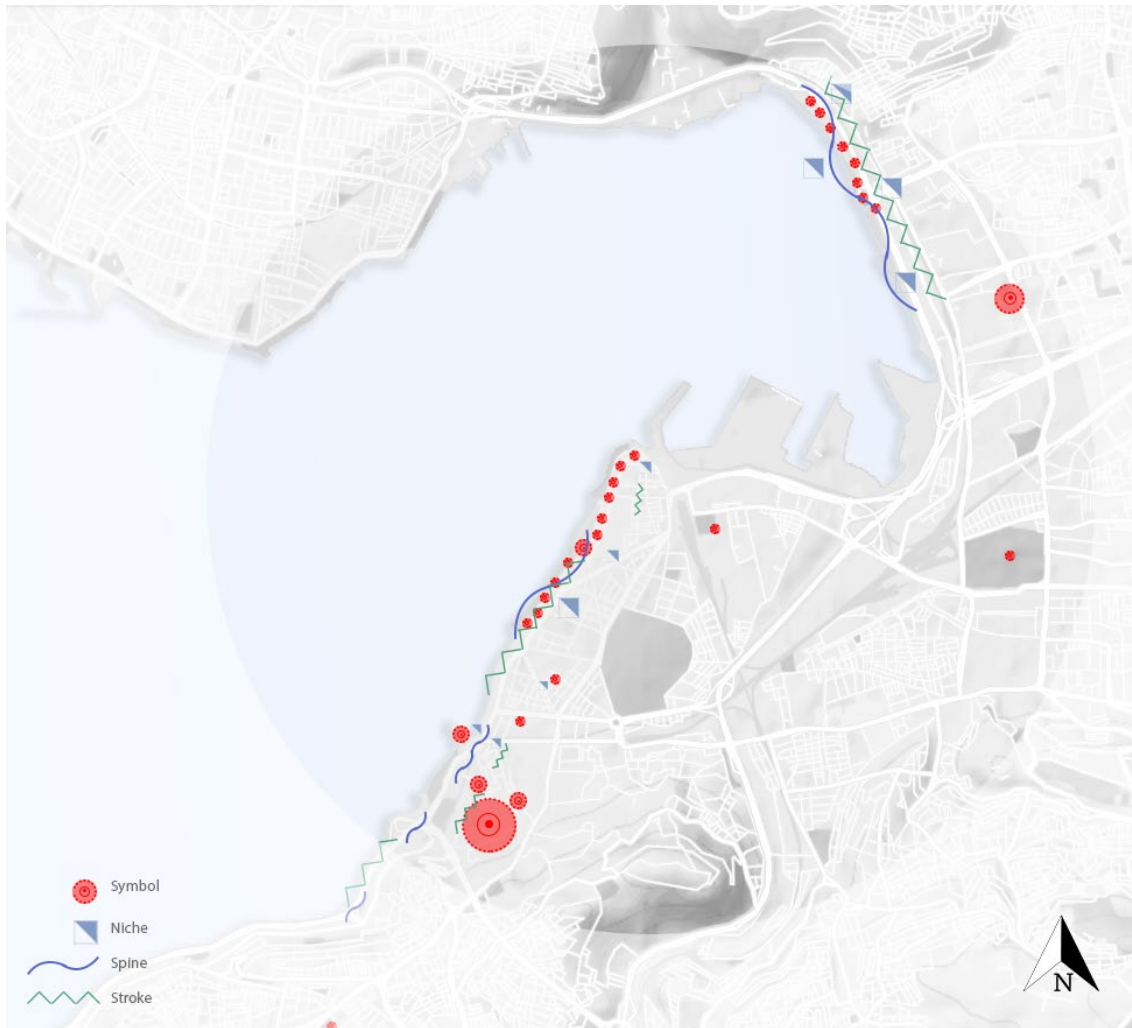

Figure 4. Distribution of categories shared on Instagram by location

Findings of the online survey

The reason for supporting the content analysis with an online survey was to understand the correspondence between the digital image of the (digital) city and user perceptions about this image as well as its relationships with the physical city. Therefore, the questions were designed to understand the unified perception of social media users about the digital image of the digital city that they experience omnipresently. In this framework, the answers for the Q0 reveal that the survey reached majorly the age group between 25-34 (%38.5) and 18-24 (%23) which can be interpreted as the group that may use social media effectively compared to other age groups. Therefore, the mentioned group can be claimed as both the post-sharers and perceivers of the digital city image on social media. Other age distributions are 35-44 (19.7%), 45-54 (11.5%), 55-64 (4.6%), 65+, and 13-17 (1.3%) as shown in Figure 5, which may be relatively reluctant in social media use.

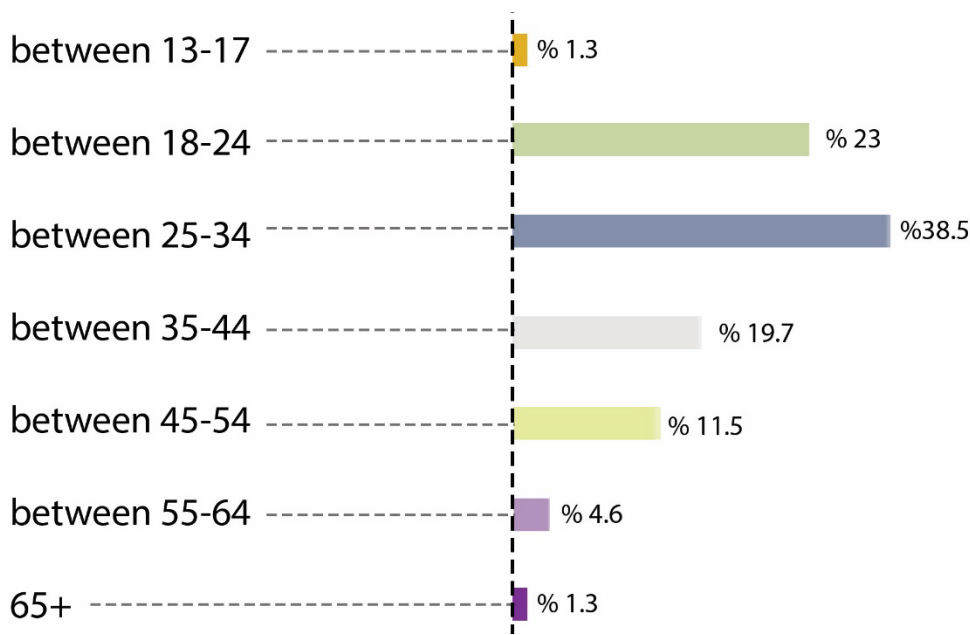

Figure 5. Distribution of the answers given to Q0

According to the answers given to Q1 (Table 1), the survey participants are disappointed when they visit the real place due to the manipulations/curations respectively in the context of perspective (50,5%), filter (44,4%) and size (33,1%) in the posts on Instagram. The other disappointments are mentioned about the changes in time and climate (0,3%), and the genius loci (0,3%). However, 20,1% of the users stated that they did not feel disappointed when they visit the physical space they saw on Instagram. The results show us that the majority of the users could discern the difference between the physical space and its curated image in the digital environment, and unfortunately, while we can follow both negative and positive spatial features in a physical environment, the image of it represented on social media only highlights the positive qualities after users' curations.

The answers to Q2 accumulated on the choice of Kordon (60,5%), which may be related to the spine photographs that are generally taken in this place with a sunset view in the foreground (Figure 6). It also serves as a background for the symbol and stroke photographs (Table 4). The Kordon photographs are followed by the Clock Tower photographs (37,2%, in Konak), Bayraklı coast photographs (12,8%), and Bayraklı skyscraper photographs (8,4%). Parallel to the findings of the content analysis, the results demonstrate that the symbol photographs come next to the spine ones—thus, the symbol photographs correspond to 45,6% in total (with the historical symbol, the Clock Tower, and modern symbol, the skyscrapers), while the percentage of the spine photographs (Kordon and Bayraklı coast) is 73,3%. On the other hand, the ones taken in Konak, as the existing city center, refers to 97,7% of the answers, and the ones taken in the prospective city center, Bayraklı, correspond to 21,2%, which may give an idea about the preferences of the users related to their perception of Izmir image on Instagram: it is generally perceived and constructed with the spine photographs (73,3%) covering both of the existing and prospective city centers but majorly the existing one (60,5%).

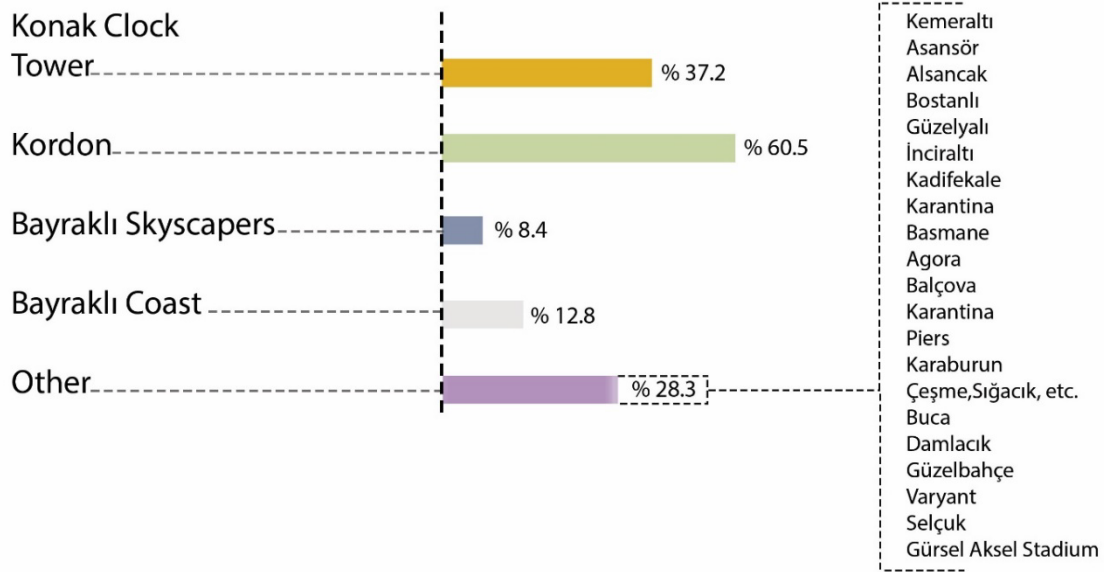

Figure 6. Distribution of the answers given to Q2

Table 4. Distribution of the answers (over %10) according to the proposed categories

Questions	Probable categories
Q2, Q3	1.Spine
	2.Symbol
	3.Stroke
Q6	1.Stroke (with Spine)
	2.Adversity
Q9	Symbol
Q10	1.Symbol
	2.Spine
	3.Stroke
	4.Niche
	5.Adversity
	6.Antipode
Q17	Spine
Q18	Stroke

The answers to Q3 are parallel with the inference we made in Q2: according to the users, the most shared place of Izmir on Instagram is its coast (88%), which, again, shows us that probably the beauty of the sunset on the coast plays a role in the spine photographs and as a background element in some of the symbol and stroke photographs (Figure 7; Table 4). The coast is followed by the posts containing photographs of the squares (33%), the silhouette of Izmir (26,7%), recreation areas (14%), and skyscrapers (9%). As seen in this distribution, there is a competition between the symbol (covering squares and skyscrapers, 42%), and the spine photographs (covering the coast, silhouette of the city, and recreation areas, 128,7%), which was won by the latter by far.

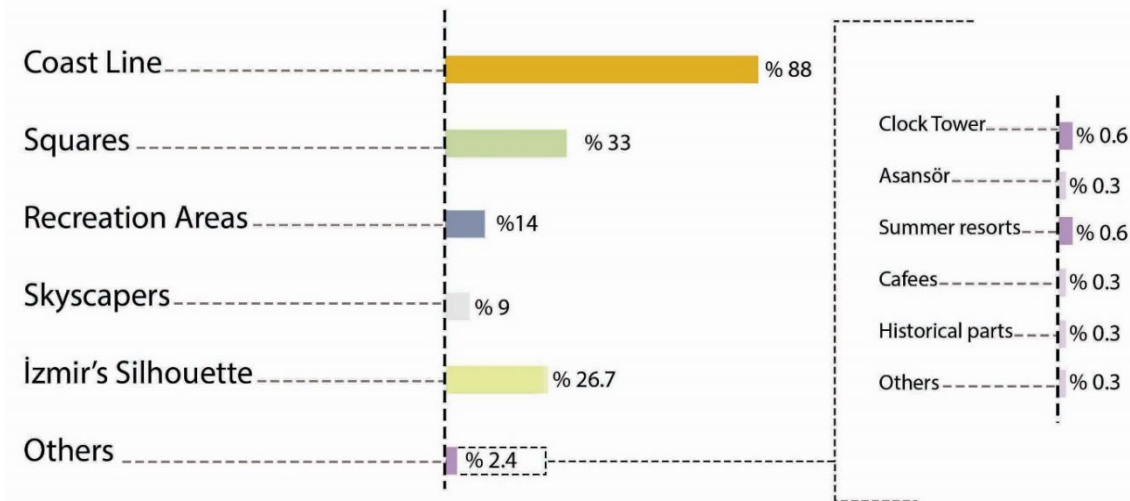

Figure 7. Distribution of the answers given to Q3

In the answers to Q4, it is very clearly seen that the comments (66,6%) are more important than the visuals (33,45) about the atmosphere of a place, according to the participating social media users. Preferring comments over visuals may lead us to the conclusion that the personal opinions and experiences of different users about a place on social media are more reliable. Since users are mostly sure that the images are likely to be curated, they trust the comments of those who previously visit these places and the judgments that these views often combine, while forming an opinion about the places (especially for the ones they have not visited physically before).

The result of Q5 is also noticeably clear about the social media users' preference between the existing and prospective city centers of İzmir: while 86% of the answers stated that it is Konak, only 2,3% of them were recorded for Bayraklı. The other answers cover different options such as Kemeraltı (0,6%, although it is a district connected to Konak) and Karşıyaka (1,2%), but Alsancak (6,6%) comes in second place after Konak, though it is already a neighborhood of Konak, as well. This result may also lead us to another inference that, through the years, Alsancak—like Kemeraltı—has gained its own identity which has separated itself from the other districts with its specific urban culture and nature. Thus, we may also claim that, in the urban context, sometimes there may be constructed a center within a center, by articulating the urban differences of the former from the latter in perception, when we consider especially the digital city image on social media.

According to the answers to Q6 based on events and activities (Figure 8), the digital image of İzmir is most intensely reflected in the human-scape visuals (69,9%, stroke) on Instagram. It was followed by celebrations (55,3%, stroke), festivals (42,4%, stroke), urban issues/problems (38,4%, adversity), and accidents (10,3%, adversity). The other answers are distributed among the choices of sea and gulls (0,3%, spine), beaches (0,3%, spine), coast (0,3%, spine), recreation areas and archaeological sites (0,3%, spine), entertainment and sunset (0,3%, stroke and spine), meetings (0,3%, stroke), historical sites and foods (0,3%, spine and stroke), streets (0,3%, niche), and places for a drink (0,3%, niche). Here one of the participants of the survey also stated that s/he “comes across only the scapes of people walking and having fun, as the urban space is always in the background.” This

sentence echoes the result we have already reached by the quantities: in Izmir’s case, it is the human-scape shared mostly on Instagram, which was followed by celebrations and festivals. This result may lead us to the conclusion that the stroke photographs are given with the spine photographs in the background (with sea and gulls, beaches, coast, recreation areas, archaeological/historical sites, and sunset—1,8% in total) in the construction of the digital city image of Izmir on social media. On the other hand, the perception of adversity visuals (48,7%) is also high in this distribution—these photographs may also contain the category of antipode having conflicting images together, though they are exceedingly rare in general.

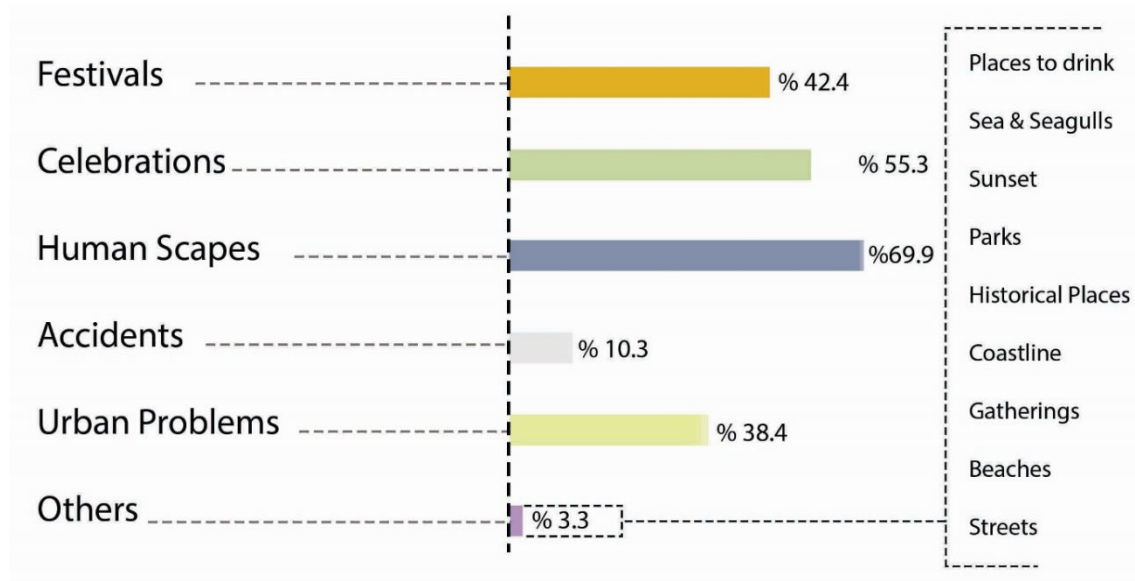

Figure 8. Distribution of the answers given to Q6

The answers to Q7 and Q8 are in parallel with the physical reality: it is confirmed by most of the users that Bayraklı can be the prospective city center of Izmir (44,4%), while it is currently Konak (88,2%). 32,7% of the users also stated that the prospective city center should also be Konak, and the old one was Bayraklı (5,5%)—probably by remembering that Bayraklı also refers to the origin of the historical city of Smyrna (in 3000 BC). Bostanlı (83,3%), Alsancak (2,5%, though it is connected to Konak), Karşıyaka (1,5%), Bornova (0,7%), and Buca (0,7%) were stated as the other possible prospective centers—and it is, again, seen that Alsancak has a different urban image (as if a center) than being a neighborhood of Konak. The subjectivity of social media while constructing the image of the city plays an important role in determining the boundaries and urban qualities even for the centers of the city in perception, which is quite different from the physical reality and common regulations.

Q9 focuses on the users’ perceptions of the visuals that directly reflect Izmir’s image, and most of the answers fell under the category of the symbol with the Clock Tower (88,8%, in Konak) (Figure 9; Table 4). Izmir Atatürk Monument in Cumhuriyet Square (60,1%, in Konak) and the Republic Tree Monument in Gündoğdu Square (59,4%, in Alsancak-Konak) follow the Clock Tower. “I love İzmir sign” (8,6%, in Kordon-Alsancak-Konak), and skyscraper/skyscraper groups (7,6%, in Bayraklı) come next in the evaluations. As seen in the distribution of the answers, the photographs

of Konak and the places connected to it stand out as the visuals that determine the urban image of Izmir on Instagram; in other words, social media users remember and mention these photographs when the relevant question is asked. By this result, we may interpret that, Bayraklı, as the prospective center of Izmir, has not been sufficiently rooted on social media yet, but of course, it should be added that there is a common perception in this regard. Besides these answers, the users also added some important details which may be classified regarding the categories of the digital image of the (digital) city: coast of Kordon and Güzelyalı with the sea, seagull, ferry, terraces, grass, and sunset (spine); Kültürpark (spine); Asansör (symbol); Agora (symbol); Pasaport pier (symbol); streets of Kemeraltı, Karşıyaka bazaar, and Kıbrıs Şehitleri (niche); and young people sitting on the Kordon's grass areas, houses with flags on national holidays (stroke). None of the users referred to any adversity or antipode images in the survey, which may be interpreted that Izmir's image on Instagram is constructed positively in perception.

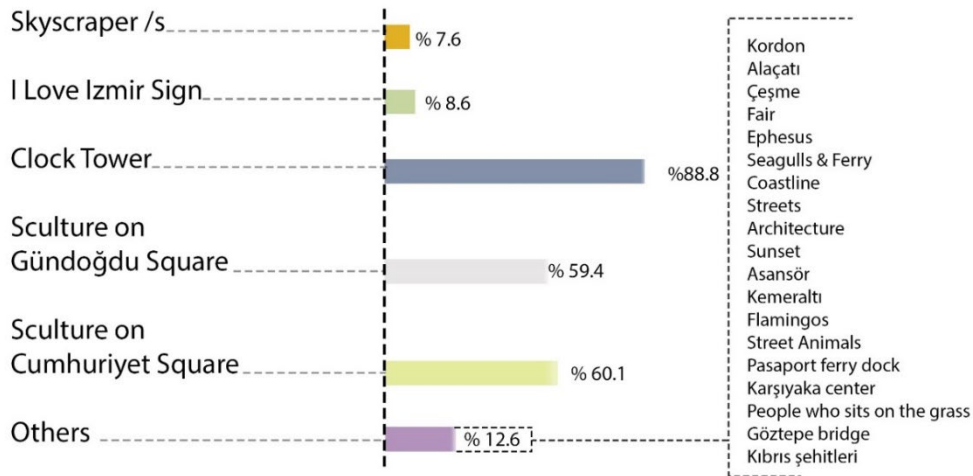

Figure 9. Distributions of the answers given to Q9

Q10 asks about the perception of Izmir's image, this time by referring to the proposed categories (Figure 10; Table 4)—thus, the relationship between categories and photographs has been tried to be established by the users, too: different than the content analysis, the symbol category has the highest percentage (86,7%) by covering the foreground images such as the Clock Tower, specific places in Kordon, and palm trees, which may also be connected to the spine ones in the background. The spine category (54,5%) with repeating images such as the landscape in Kordon, sunset, and skyscraper views comes next to the symbol's rate. Again, different than the findings of the content analysis, the stroke photographs (51,2%) with symbolic objects and habitual activities such as gevrek, bomba, and sunflower seed images were followed by the niche photographs (38,5%) with the images such as a specific corner in the street, and front of a shop or a building. However, like the content analysis, the adversity visuals (15,6%) with the images such as the earthquake, flood, and pandemic-related scapes came before the antipode photographs (15%) with the visuals bringing together the conflicting concepts/situations such as a slum house in front of a skyscraper. Regarding the results, we may claim that the digital image of Izmir on Instagram majorly depends on the symbol and spine visuals which are intertwined with each other very strictly in the case of Izmir.

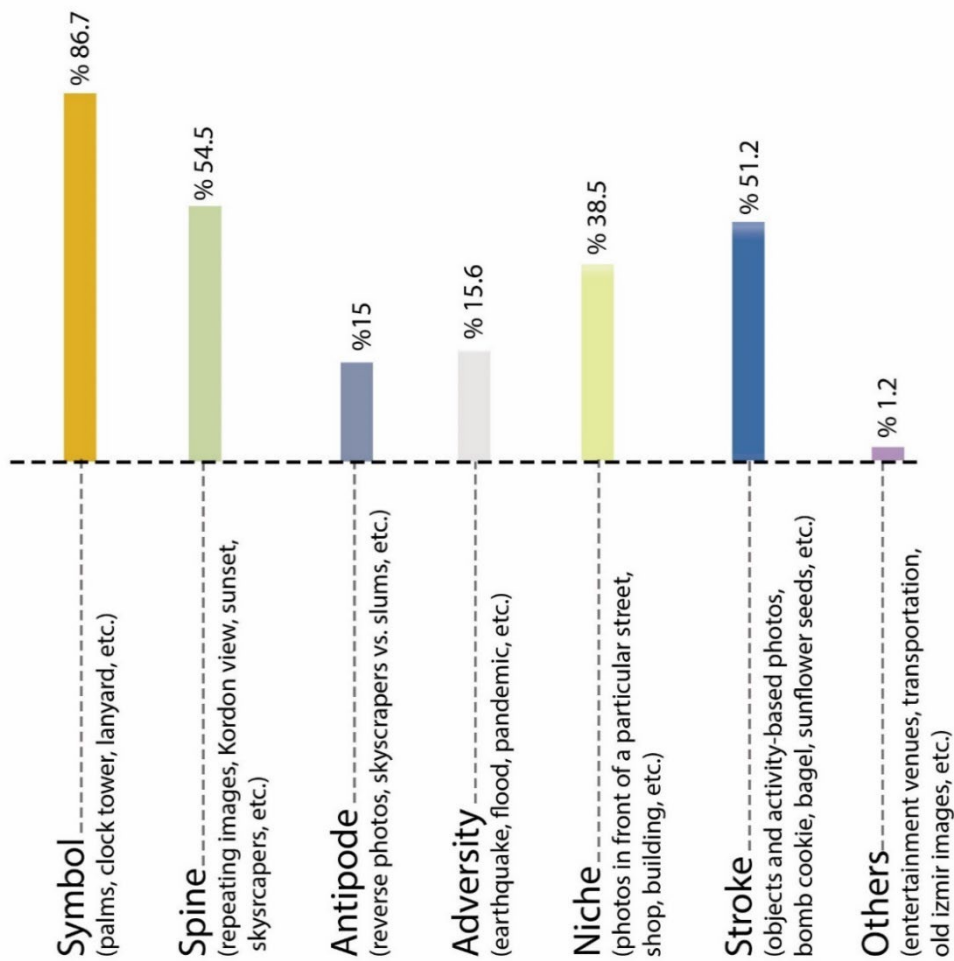

Figure 10. Distributions of the answers given to Q10

When we look at the yes/no questions (Table 2), we see that they are also supporting the above outcomes. In Q11, it is revealed that most of the survey participants (61,8%) share the photographs they took, on Instagram, by applying a specific filter proper to the message that they subjectively prefer to give. But the rate of those who share without using filters is not so less in percentage (38,2%), either. The users majorly (85,1%) stated in Q12 that they search for related visuals and comments from social media platforms before they visit a place physically. For Q13, however, the majority (65,3%) answered that they cannot experience spaces through visuals on Instagram; thus, again, the majority (84,1%) also think for Q14 that social media cannot reflect the spaces as they are. The answers to Q15 majorly (65,6%) correspond that the users prefer to use location tags when sharing the spaces/places they visit. Q16 was answered majorly (78,1%) with the confirmation that social media have an impact on the recognition of the prospective city center, which was also echoed majorly (79,5%) in the answers to Q17 as the repetitive visuals on Instagram create the image of the city (spine) (Table 4). Similarly, the objects and activities (sunflower seeds, bomba cookies, walking in Kordon, etc.; stroke) are found by the majority (83,2%) of the survey participants as the urban potential to create the image of the city on social media, which was asked in Q18 (Table 4). It is also striking that the rate of the stroke images is higher than the one of the spine visuals in creating the image of the city on Instagram for the Izmir case.

The single open-ended question in the survey (Table 2) asks about with which comments (hashtag, location tag, frequently used words, descriptions, etc.) the users share the places on their Instagram accounts. The question was majorly answered by referring to the location tags and hashtags. The stated hashtags by the survey participants covered the following ones: #İzmir, #Cumhuriyet, #SaatKulesi (Clock Tower), #Alsancak, #sahil (coast), #yaz(summer), #tatil (holiday), #Canımİzmir (dear Izmir), #bellek (memory), #semte (district), #mahalle (neighborhood), #memleket (country), #Smyrna, #city, #architecture, #bw, #exploreizmir, #urbanpalimpsest, #travel, #new, #experience, #faveplace, and #myheaven. Besides, the users also mentioned that they use the following contents in the forms of the hashtag, frequently used words, or descriptions while sharing a post: the names of places; descriptions, and adjectives about the spatial character of places, events, concepts, and feelings; emojis; the historical, geographical, and architectural qualities of places; the Instagram or Twitter (currently X) accounts of the spaces if there are; some quotations from books related to the atmosphere of the spaces; the dates of the photographs taken; criticisms and advice; hypothetical names; short and witty sentences; literary sentences and verses; the graphic comments as hashtags (as defined specifically in the user's memory); location bookmarks for lesser-known places; and iconic images or urban texture icons.

The preferences demonstrate that social media users utilize textual content to support the visual one by considering its qualities and their experiences about these qualities. There are users who attach importance to the meaning of the text/caption, by which they refer to some literary content in their posts; however, they are the minority in comparison to the ones using only the location tags or the names of the places as hashtags. The fact that the navigation on social media is generally fast, and the time to look at the screen and perceive the image is quite limited may be the reason why texts/captions are used in the shortest form or not preferred at all.

Evaluations

Content analysis and survey of the current study were designed to obtain an integrated idea about the layers of the digitally produced image of Izmir city centers on social media and how they are perceived by social media users. The results of the online survey are mostly supportive of the ones that we draw from the visual-based content analysis. In this framework, the content analysis on Instagram paved the way for us to propose a categorization different than the Lynchian one to perceive the digital city image. Thus, we came up with the symbol, spine, stroke, niche, adversity, and antipode categories to read the images on Instagram, and designed the survey accordingly. Regarding the survey results, we saw that the digital image of Izmir is mostly constructed by the symbol visuals; however, according to the content analysis, it is seen in the limit of the analysis period that this image is shaped mostly by the spine photographs with the spectacular scapes of the city. This outcome is not surprising though, since these categories are always visually intertwined with each other in a figure and ground relationship—which was also stated by the survey participants.

In terms of the event-based reading of the digital city image, it is also seen in the survey results that the human-scape visuals construct this image mostly rather than the festivals and celebrations, or accidents and urban problems. The human-scapes correspond to the stroke category in the proposed categorization, which is in the fourth place in terms of the sharing frequency, in the

content analysis. This shows us that the human-scapes are also urban entities shaping the perceived identity of the city in the digital realm. But, of course, these scapes are generally the foreground images of the spine or symbol backgrounds.

In the analyses, Bayraklı has been recognized as the newly developing city center and central business district of Izmir (since 2003 as declared by Izmir Metropolitan Municipality; Çelebi, 2018), while Konak is perceived as the older and current one. Although this result echoes the physical and administrative realities of the city, an interesting result for the urban identities is also obtained about the perceived scale and boundaries of the districts: it is seen that Alsancak, a neighborhood of Konak, is perceived as a central district rather than a neighborhood. In the perceptions of social media users, Alsancak has its own urban identity making this neighborhood separated from the Konak district to which it belongs. The culture and social living manners diversify in these two settlements, and although their natural characters continue on each other, both their images become central and detached through the years, in perception. Therefore, we may claim that the scales and boundaries of places are determined by their perceived characters rather than the physical and administrative realities, and social media play an important role in this determination.

Moreover, social media have the power of creating biased or exaggerated images of a city, on the perceptions of users. Thus, one of the other important outcomes of the survey is about the deception potential of images on Instagram in terms of the digitally curated identities of the physical spaces. Manipulations on the photographs were found misleading—though the social media users participating in the survey also stated that they are applying specific filters to give messages they prefer. Through the content analysis, too, we may figure out that using a filter is a general tendency in the visual-based world of Instagram. Therefore, it is also obtained from the survey that the comments are more trustworthy than the visuals of a space/place for social media users. The words in the form of explanatory sentences or hashtags work as informative data illustrating the spatial atmospheres, which may lead us to that the digital image of the city is also designed by the textual parts of the visual items on Instagram.

As can be seen in the survey, the images of Izmir city centers are subjectively and intersubjectively constructed. Even if the judgments based on subjective perceptions about places can be generalized to some extent over the frequency of common answers and can be read as a general perception, in such a context, looking at the big picture by setting the criteria that can reduce subjectivity will make it easier to read. For this reason, within the scope of the study, a new categorization logic has been proposed for the digitally perceived image of the (digital) city, being inspired by Lynch's analysis of the physically perceived image of the (physical) city.

CONCLUSION

The outcomes of the content analysis and survey demonstrate the significance of subjectivity as a common factor shaping the digital image of the city on social media. Thus, according to Lefebvre (1991), space is not only produced by its designer or the experience of its inhabitants but also “lived through images and symbols.” In this context, social media has become one of the leading digital

tools that can reshape the city's image with variations by allowing subjective interpretations. Social media give an opportunity to “reproduce”—or even “rescript” (Georgakopoulou, 2015)—the urban space by reflecting the experience of the visitors/inhabitants through images that can affect the spatiality as well as the perception of the physical space, in this respect. In other words, they have the power to manipulate the way we understand the genius of the city and may mislead the users of the city (Stodola, 2017; Leaver et al., 2020) by adding different meanings to the urban space. In some cases, the inhabitants may also subjectively define new urban nodes—in Lynch's sense (1960)—serving as the city centers of which roles are generally assigned by the hashtags, curated photographs, and cityscapes to augment perception—as we also see in the results related to the perceived identity of Alsancak neighborhood.

Therefore, this study claims that the digital reflection of the physical city needs to be codified differently than the Lynchian understanding, which addresses mainly the physical codes. The image of the digital city must have its categorization logic based on the qualities of the visual posts on Instagram, and this study proposes a new categorization for the digital image of the digital representation of the city. This new categorization covered the analyses of the visual posts for the Konak and Bayraklı districts on Instagram. The categories are proposed regarding the characters and appearance frequencies of the visual contents: the symbol, spine, stroke, niche, adversity, and antipode categories, in this respect, may be followed in readings of the digital images of the cities on social media.

On the other hand, the new categories are derived from visual-based content, and when seen only through images, they lack the analysis of verbal expressions about the spatial characters of places, events, concepts, and feelings. Social media help us to compensate for this lack of images by offering the possibility of adding captions and hashtags to state sensory feelings and thoughts about the spaces/places, as well. Therefore, if the digital image of the city on Instagram is constructed by different components (visual and verbal), then the context of evaluation of the digital urban image of that city should also change in a way to lead us to an integrated comprehension of the city in the manifold subjective values. Hence, an integrated reading for both the visual and verbal contents on different social media platforms may open new ways of understanding the images of the cities by enhancing the possibilities of proposing new further categorizations.

Even though the categories change, it may only be possible to reduce the complex and intricate organism such as a city to a level of the commonly perceived image by providing a kind of categorization that we see in Lynch (1960) for the physical city. In other words, reducing a city into an image is a hard task, though it is mostly spontaneous. Nevertheless, when the subjectivity of social media is added to this scheme, it becomes harder to filter the perceptions and have a crystallized opinion. This study was an attempt in this way to shed light, at least, on the differences between the characters and perception of the images of the digital and physical cities, to understand our roles in creating the former.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H/I

AUTHOR 2: A/B/D/G/H/I

REFERENCES

- Abdel-Aziz, A.A., Abdel-Salam, H., & El-Sayad, Z. (2016). The role of ICTs in creating the new social public place of the digital era. *Alexandria Engineering Journal*, 55(1), 487-493.
- Acar, M. (2022). The Image of the City on Social Media: Izmir Konak and Bayraklı City Centers [Unpublished master's dissertation]. Yaşar University.
- Al-Ghamdi, S.A., & Al-Harigi, F. (2015). Rethinking image of the city in the information age. *Procedia Computer Science*, 65, 734-743.
- Boy, J.D., & Uitermark, J. (2017). Reassembling the city through Instagram. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 42(4), 612-624.
- Çelebi B. T. (2018). Urban Transformation in İzmir / Bayraklı District. (Master Thesis). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Data Reportal (2022). Digital 2022: Turkey. Retrieved October 20, 2022, from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey?rq=turkey>
- De Falco, S. (2019). Digital and urban spaces: Oxymoron or binomial? Urban transformations in the digital era. *Geography Compass*, 13(10), 1-19.
- Georgakopoulou, A. (2015). Sharing as rescripting: Place manipulations on YouTube between narrative and social media affordances. *Discourse, Context & Media*, 9, 64-72.
- Huang, J., Obracht-Prondzyska, H., Kamrowska-Zaluska, D., Sun, Y., & Li, L. (2021). The image of the city on social media: A comparative study using “Big Data” and “Small Data” methods in the Tri-City Region in Poland. *Landscape and Urban Planning*, 206, 103977.
- Leaver, T., Highfield, T., & Abidin, C. (2020). *Instagram: Visual social media cultures*. John Wiley & Sons.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell: Oxford.
- Liu, L., Zhou, B., Zhao, J., & Ryan, B.D. (2016). C-IMAGE: city cognitive mapping through geo-tagged photos. *GeoJournal*, 81(6), 817-861.
- Liu, Y., Yuan, Y., & Zhang, F. (2020). Mining urban perceptions from social media data. *Journal of Spatial Information Science*, 20, 51-55.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge, Mass., London: MIT Press.
- Mitchell, William J. (2003). *Me++: The Cyborg Self and the Networked City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Motamed, B., & Mahmoudi Farahani, L. (2018). The evaluative image of the city through the lens of social media: Case study of Melbourne CBD. *Journal of Architecture and Urbanism*, 42(1), 24-33.
- Nowacki, M., & Niezgodna, A. (2020). Identifying unique features of the image of selected cities based on reviews by TripAdvisor portal users. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(5), 503-519.

- Peng, X., Bao, Y., & Huang, Z. (2020). Perceiving Beijing's "city image" across different groups based on geotagged social media data. *IEEE Access*, 8, 93868-93881.
- Shen, Y., & Karimi, K. (2016). Urban function connectivity: Characterisation of functional urban streets with social media check-in data. *Cities*, 55, 9-21.
- Stodola, S. (2017). Influence: How Instagram made all places any place. *Flung Magazine*, 13 June. <https://flungmagazine.com/2017/06/13/influence-how-instagram-made-all-places-any-place/>
- Wong, C.U.I., & Qi, S. (2017). Tracking the evolution of a destination's image by text-mining online reviews-the case of Macau. *Tourism management perspectives*, 23, 19-29.
- Yeni Asır. (2015, January) *Gelecekte İzmir'in bir numarası olacağız*. <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2015/01/03/gelecekte-izmirin-bir-numarasi-olacagiz>
- Yılmaz, A., & Kocabalkanlı, E. (2021). The production of space through transmediated identity practices: Spatial self in Instagram at Mavibahçe shopping Centre in Izmir. *Convergence*, 27(1), 189-211.

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

Mine ACAR (Architect, M.Sc.)

She graduated from Yaşar University, Department of Architecture in 2019 and completed her master's degree in 2022. The author focuses on digital technologies and architectural relations that shape most of our lives today. She completed her thesis on the reflections of the city image in the digital world. Concurrently, she continues to work as an architect.

Fatma İpek EK (Associate Professor, Ph.D.)

She attained bachelor's (2003), master's (2006), and doctoral (2012) degrees from the Department of Architecture at Izmir Institute of Technology. She gained the degree of Associate Professorship in 2023. She published on the spatial atmosphere, aesthetics in architecture, eighteenth-century architecture, housing design, and basic design education in architecture. She worked in the departments of architecture, and interior architecture, at several universities in Izmir and Istanbul. Her major research interests comprise the design of spatial atmosphere, architectural and urban aesthetics, eighteenth-century studies, and design education in architecture.

Historical layers of memory: Galataport in frame

Çiğdem KARABAĞ¹, ORCID: 0000-0003-1590-9172
Emel BİRER², ORCID: 0000-0003-0152-3690

Abstract

Geographic "place" and spatial relations in the historiographic dimension are the places where social memory is fermented. It is quite difficult to understand how the collective memory was (formed) from where we are today. Pierre Nora's aphorism "There is no more memory" (2022: 19) strengthens the expression, with history replacing memory, and memory is remembered as history. Collective memories established by the time gaps between history and new memory form collective memory in the long run. The purpose of study within this context is to map the history/ruins and a new memory of Istanbul Galataport/Karaköy-Galata Port chronologically and to find the important breaking points of social memory through the distances lived in the "place". These breaks are the points where the social memory is built by the gap between the "place" and the "distance" between the spaces. The starting point of the study is the question of whether the place maintains its sustainability/unsustainability in social memory with history, new memory, or distance section. The study is based on the hypothesis that the "history/ruins" and "new memory" concepts and the resulting "distance" as a result of the historical chronological sections taken, give the breaking points of the social memory. The study uses two-stage procedure as a method: deductive exploratory case study was used in the first stage, and a visual ethnography method was used in the second stage. In the findings, the historical Karaköy-Galata Port, named Galataport with its new memory, did not provide a contextual change to the "place" due to the distances formed by the history and the new memory, and it was seen that the distance frame grew larger in each period and history became a subset element in this framework.

Highlights

- Collective memories established by the time gaps between history and new memory form collective memory in the long run.
- Social memory is a synesthetic phenomenon formed by collective memory with spaces and spatial experiences.
- The perspective of the individual, who is involved in different social interactions in collective times, is located in many periods defined by the ongoing time intervals in society.

Keywords

Social memory; Place; Collective memory; Galataport; Karakoy Galata Port; Pierre Nora.

Article Information

Received:

15.04.2023

Received in Revised Form:

11.01.2024

Accepted:

12.01.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Istanbul Kultur University, Istanbul, Türkiye.
cigdemkarabag@superonline.com

2. Faculty of Architecture, Yıldız Technical University, Istanbul, Türkiye.
emelbirer@gmail.com

Hafızanın tarihi katmanları: Çerçeve içinde Galataport

Çiğdem KARABAĞ¹, ORCID: 0000-0003-1590-9172
Emel BİRER², ORCID: 0000-0003-0152-3690

Öz

Tarihyazımsal boyuttaki coğrafi “yer” ve mekân ilişkileri, toplumsal hafızanın mayalandığı yerlerdir. Toplumsal hafızanın nasıl oluştu(ruldu)ğunu, bugün gelinen yerden anlamak oldukça güçtür. Pierre Nora’nın “Artık hafıza yok” (2022:19) aforizması, tarihin hafızanın yerine geçmesi, hafızanın da tarih olarak hatırlanmasıyla ifadeyi güçlendirir. Tarih ile yeni hafıza arasındaki zaman boşlukları ile kurulan kolektif bellekler, uzun zamanda toplumsal hafızayı meydana getirir. Bu bağlam ile çalışmanın amacı, İstanbul Galataport/Karaköy-Galata Limanı’nın tarih/kalıntı ve yeni hafızasının kronolojik haritasını çıkarmak ve, “yer”de yaşanan mesafeler üzerinden toplumsal hafızanın önemli kırılma noktalarını bulmaktır. Bu kırılmalar “yer” ile mekânlar arasındaki “mesafe” boşluğunun getirdiği ve toplumsal belleğin inşa edildiği noktalardır. Yerin toplumsal hafızada tarih ile mi, yeni hafızayla mı, mesafe kesitinde mi sürdürülebilirliğini/sürdürülemezliğini devam ettirdiği sorusu çalışmanın çıkış noktasıdır. Çalışma, “tarih/kalıntı” ve “yeni hafıza” kavramları ile alınan tarihi kronolojik kesitlerin sonucu ulaşılan “mesafe” ile ortaya çıkan çerçeveler, toplumsal hafızanın kırılma noktalarını verir” hipotezine dayandırılmıştır. Çalışmanın yöntemi iki aşamalı olup birinci aşamasında, tümdengelim keşfedici örnek olay araştırması, ikinci aşamasında görsel etnografya yöntemi kullanılmıştır. Bulgularda, yeni hafızası ile Galataport olarak adlandırılan tarihi Karaköy-Galata Limanı’nın, tarih ve yeni hafıza ile oluşan mesafelerin “yer”e bağlamsal olarak bir değişiklik sağlamadığı gibi, her dönemde mesafe çerçevesi daha da büyüyerek, tarihin bu çerçevede bir alt küme elemanı haline geldiği görülmüştür.

Öne Çıkanlar

- Tarih ile yeni hafıza arasındaki zaman boşlukları ile kurulan kolektif bellekler, uzun zamanda toplumsal hafızayı meydana getirir.
- Toplumsal hafıza, kolektif belleğin mekânlar ve mekânsal deneyimler ile oluşturduğu sinestetik olgulardır.
- Kolektif zamanlarda farklı toplumsal etkileşimlere dahil olan bireyin bakış açısı, toplumda süregelen zaman aralıklarının tanımladığı birçok zaman dilimine yerleşir.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal hafıza; Yer; Kolektif Bellek; Galataport; Karaköy Galata Limanı; Pierre Nora.

Makale Bilgileri

Alındı:

15.04.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

11.01.2024

Kabul Edildi:

12.01.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
cigdemkarabag@superonline.com

2. Mimarlık Fakültesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
emelbirer@gmail.com

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Toplumsal hafıza, kolektif belleğin mekânlar ve mekânsal deneyimler ile oluşturduğu sinestetik olgulardır. Kent ve mekânsal etkileşimler ile oluşan bu olgular toplumda bütünsel hafızayı meydana getirir (Halbwachs, 2016). Tarih, hafıza ve mekânlar toplumla bütünleşik olan etkileşimli alanlardır. Kentin yaşamsal fonksiyonları, kolektif belleğin oluşturduğu hafızada yer alan tarih üzerine kuruludur. Hafıza katmanlarının, toplumsal bellek üzerindeki etkileri merak konusudur. Bu durum korunan tarihi alanlar ile üretilen yeni mekânsal etkileşimleri, toplumsal hafıza üzerinden tartışmaya açar. Her ne kadar Lefebvre mekân üretiminin politik olduğunu savunmuş olsa da (Lefebvre, 2014), mekân önce algısal olarak bellekte üretilir (Halbwachs, 2007). Sokrates'in Pkaidon'da öne sürdüğü gibi bellek; iyi, güzel, vb. duyu algısı ile nesnelere anımsar. Yirminci yüzyılda bellek ve tarih ilişkisi üzerine odaklanan entellektüel tarihçiler (Paul Ricoeur, Janet Coleman, Mary Carruther, Patric H. Hutton, Matt K. Matsuda, Richard Terdiman, vd.¹) belleğin rolünün geçirdiği mutasyonlara vurgu yapsalar da, bellek imgelerini zihne sokma becerisi eğretilmesi üzerinden ele alınmıştır (Barash, 2007). Traverso, 2019²'a göre bellek tarihin kuşku bırakmayan haline teslim olma eğilimindedir. Kamusal alanı özellikle batı toplumlarında istila eden bellek, medyanın da fazlaca ön plana çıkarması ile şimdiki zamanın kolektif imgelemine kök salar.

Bu yol ile bellek “anma takıntısı”na dönüşerek “bellek mekânlar”ın değer kazanması halini alır (Traverso, 2019). Bu bağlam ile sürekli etkileşim halinde olan tarih, hafıza ve mekânlar bireyler üzerinde güçlü tesirler yaratır. Pierre Nora (2022: 43); “Tarih nasıl olaylara bağlanıyorsa hafıza da mekânlara bağlanır” söyleminin ardından, kentsel mekânlarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin toplumsal hafızaya zarar verdiğine de değinir. Tarihsel olguların neticesinde toplum hafızasında yer alan kent imgeleri, kent belleğinde kültür ve mimari temsiller olarak önemli bir yer tutar. Bu süreç içerisinde; toplumsal, ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmelerin yansımaları, kolektif bellek üzerindeki tarih ve zamansal etkileşimleri ile topluma yansır. Bu yansımalar, toplumsal belleğin tarihi ile beraber yeni hafızayı oluşturduğu kırılma noktalarını belirler.

Katmanlı bir yapıya sahip olan kent olgusu, mekânsal pratikleri tarih ve toplumsal hafıza arakesitinde inşa ederek, belleklerdeki mekânsal şemaları hafızalarda yeni bir mesafe çerçevesine alır. Toplumsal değişim ve dönüşümün sonucunda oluşan tarih ve yeni hafıza arasında kalan ve mesafe/tarihin hızlanması olarak tanımlanan bu çerçevelerin şimdiki zaman içerisinde algılanması oldukça güçtür. Bu bağlam ile ele alınmak istenen tarih ve yeni hafıza arasında oluşan mesafe çerçeveleri, tarihsel kronolojide ele alınarak, toplumun dönem içerisinde oluşturduğu kolektif belleğe ve dolayısı ile dönemlerine ait yeni gerçekliklerin inşa süreçlerine tanıklık eder. Bu yaklaşım ile mesafe çerçevelerine, yerin ve toplumsal hafızanın kara kutusu tanımı yapılabilir. Kara kutu aynı zamanda yerin tarihinde yaşanan toplumsal olaylara tanıklık edenlerin belleklerde nasıl inşa edildiğinin kodlarını ve kırılmalarını barındırır.

¹ Barash, (2007). Janet Coleman (Ancient and Medieval Memories: Studies in the Reconstruction of the Past), Mary Carruther (The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture), Patrick H. Hutton (History as an Art of Memory), Matt K. Matsuda (The Memory of the Modern), Richard Terdiman (Present Past: Modernity and the Memory Crisis).

² Traverso, (2019); “Bellek ve tarih ilişkisini şu sözlerle tanımlar: “Bellek” genellikle tarihin eşanlamlısı olarak kullanılır, ama “tarih-aşın” bir kategori halini alarak onu ele geçirme yönünde kendine özgü bir eğilim gösterir. Böylece geçmiş, geleneksel olarak tarih diye adlandırılan disiplinkinden daha geniş ilmekli bir ağın içine alarak, bu geçmişe büyük ölçüde öznellik ve “yaşanmışlık” dozu katar; kısacası, daha az kısır ve daha “insani” bir tarih olarak görülür.”

Yerin yeni hafızasının kolektif bellek çözümlemesini Nora (2022: 19); “Her şeyin toptan algılanması ve dengelerin kaybolması” ifadesi ve “mesafe/tarihin hızlanması” kavramı ile açıklar. Bu kavram ile “yer”in mekânlar arasındaki mesafesi, tarih ve yeni hafızanın sürdürülebilirlik/sürdürülemezliğini tartışmaya açar. Tartışma, katmanlı bir yapıya sahip olan “yer”in, kuramsal bir kazı alanı olarak ele alınması ile okunabilirliği gerçekleştirir.

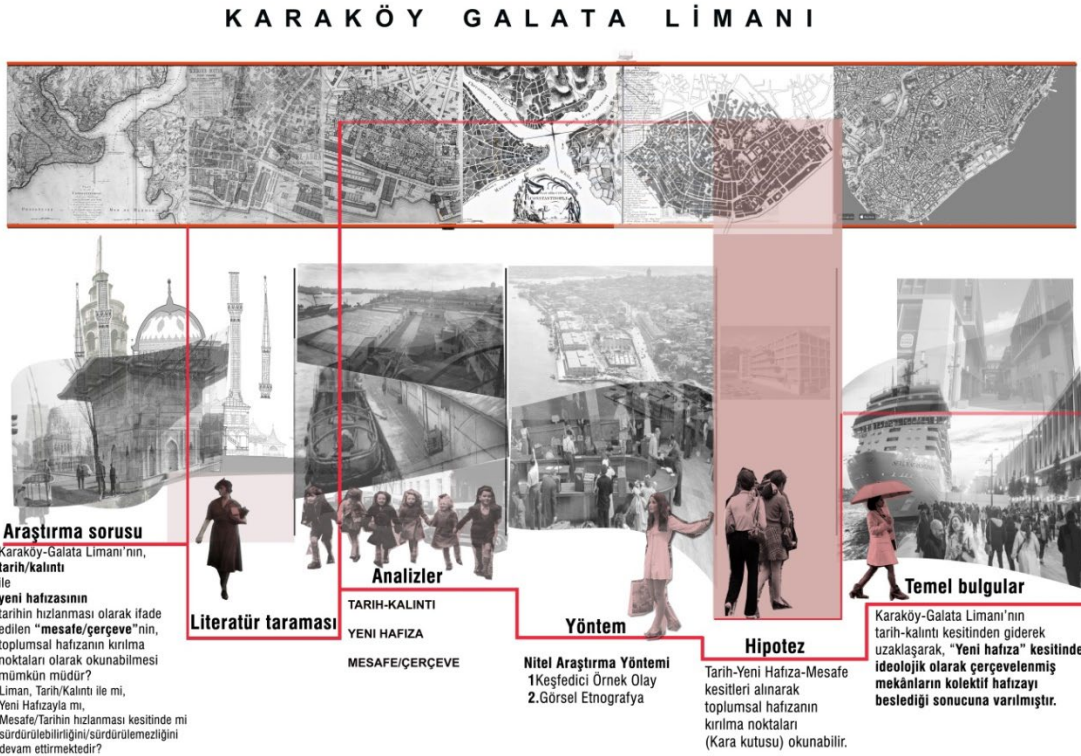
Bu çalışmada kuramsal kazı alanı olarak, İstanbul Karaköy bölgesinde yer alan tarihi Karaköy-Galata Limanı belirlenmiştir. Yeni ismi ile Galataport olarak adlandırılan “yer”in, tarihsel kronoloji kesiti Nora (2022)’nın; “tarih/kalıntı”, “yeni hafıza” ile beliren “mesafe/tarihin hızlanması” kavramlarından alınmıştır. Çalışmada yerin kronolojik zaman kesiti üzerinde zamansal boşlukları ifade eden “mesafe” kavramı, metin içerisinde “çerçeve” (frame) olarak adlandırılmıştır. Toplumsal hafızanın ve “yer”in kronolojik kırılma noktaları ile oluşan çerçevelerin dönem karşılıklarına tekabül eden yazılı basın haberleri, görsel temsiller; zamanının kolektif bilincini oluşturan kritik noktalar olarak belirlenmiştir. Çalışmanın araştırma sorusu, Karaköy-Galata Limanı’nın, tarih/kalıntı ile yeni hafızasının kronolojik dönem kesitlerinin alınmasıyla ortaya çıkan ve tarihin hızlanması olarak ifade edilen “mesafe/çerçeve”nin, toplumsal hafızanın kırılma noktaları olarak okunabilmesi mümkün müdür olarak belirlenmiştir. Çerçevelerin zamansal karşılıklarındaki dönemin görsel temsilleri, gravürleri ve fotoğraflarına ulaşılarak, belleğin hangi kavramlar ile oluştu(ruldu)ğu çalışmanın yöntem zeminini oluşturmuş, “yer”in toplumsal hafızada tarih ile mi, yeni hafızayla mı, mesafe kesitinde mi sürdürülebilirliği/sürdürülemezliği tartışmaya açılmıştır. Çalışma, “tarih” ve “yeni hafıza” kavramları ile alınan tarihi kronolojik kesitlerin sonucu ulaşılan “mesafe” ile ortaya çıkan çerçeveler, toplumsal hafızanın kırılma/oluşum noktalarını verir” hipotezine dayandırılmaktadır. Tarihi hafıza ve yeni hafızayı bir arada bulandıran Karaköy-Galata Limanı alan çalışmasında “yer”in yeni hafızası “Galataport” proje ismi ile adlandırılacaktır.

YÖNTEM (METHOD)

Kolektif belleğin noktasal izdüşümlerinin arandığı çalışma, nitel araştırma yöntemi ile iki aşama üzerine kuruludur (Şekil 1). Çalışmanın birinci aşaması konvansiyonel yazılı tarih bilgilerinin kronolojik zaman diziliminde tasnif edilmesi ile başlar. Bu kronolojik dizilimde Karaköy-Galata Limanı’nın tarihi yapıları ve döneminin yeni hafızasını oluşturan yapılar belirlenir. Böylece kolektif belleğin ortaya çıktığı noktaları belirlemek üzere, çalışma için bir altlık oluşturulur. Çalışma, bütüncül, derinlemesine ve boylamsal bir araştırma gerektirdiğinden dolayı örnek olay araştırmasında, tümdengelim keşfedici örnek olay araştırması ile ele alınmıştır. Bir etnografi alanı olarak belirlenen “yer”, ilişkisel ve mekânsal düzeyde, öncelikle çalışma nesnesinin teorik olarak açıklanmasını gerektirmektedir. Bu kuramsal çerçeve, bağlam ile kavramsallaştırılarak makro düzeydeki etkileşimler elde edilir. Çok perspektifli bir analiz olan keşfedici örnek olay araştırması, süregelen yaşamın, güncel bağlam ya da ortamdaki durum/durumların sentezlenmesinde etkilidir (Creswell, 2013; Barlett ve Vavrus, 2021). Araştırmacının örnek olayı derinlemesine ele alarak bir çerçeve oluşturması geniş bir prosedür içerir. Bu oluşumu Güçlü (2021: 364); “Örnek olay; belirli bir sosyal olgunun bir ya da birkaç kesitinin derinlemesine incelendiği bir araştırma yaklaşımıdır.” sözleri ile tanımlar. Çalışmada ele alınan yere ait olguların ayrıntılı incelenmesi ve değerlendirilmesinde; Ne? ve Nasıl? sorularının yanıtları, tümdengelim keşfedici örnek olay araştırması ile sağlanmıştır. Tümdengelim yaklaşımda; konuya ilişkin genel çerçeve üzerinden

yapılan kuramsal okumalar sonrası oluşturulan hipotez ile olgunun bulunduğu alanda veri toplama/döküman analizi ile doğrulamalar gerçekleşir (Güçlü,2021; Babbie, 2007).

Çalışmanın ikinci aşamasında toplumsal hafızanın kırılma noktalarının belirlenmesinde ve döneminde yaşanan olguların bellekler üzerindeki inşasını deşifre edebilmek amacı ile görsel etnografya yöntemi kullanılmıştır. Kronolojideki tarih/kalıntı ve yeni hafıza kesitlerinin çerçeve içerisine alınması ile hazırlanan çalışma altlığının “yer” ile arasında kalan mesafeler ortaya çıkar. Çerçeve olarak ifadelendirilen bu mesafeler, dönemlerinin karşısında deşifre edilmek üzere duran toplumsal hafızanın kara kutuları olarak belirir. Bu aşamada tarihi kronolojide ifade edilen yeni hafıza mekânlarının tarih ile arasındaki “mesafe” (çerçeve) kırılma noktaları “F” (Frame) harf sembolü ile gösterilmiştir. Çalışma için kabul edilen “yer”in sıfır noktası F⁰ sembolü ile başlatılarak toplumsal hafızanın kırılma noktalarının belirlenmesinde ve döneminde yaşanan olgularını bellekler üzerindeki inşasını deşifre edebilmek amacı ile görsel etnografya yöntemi kullanılmıştır. Aynı kültürü paylaşan grubun tümüne odaklanıldığı (Creswell, 2013; Bal, 2021) ve bu gruplar arasındaki etkileşimler ile ilgili veri toplamak amaçlı geliştirilen araştırmayı (Güçlü, 2021: 325); “Görsel etnografya, insan beğenisinin olduğu yer ve uygulamaları temsil eden görsel imajları toplamayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir” sözleri ile tanımlar. Bu yöntem ile, yerin tarihi ile oluşan kronolojik olaylar mesafe çerçevesine alınarak, dönemin, görsel temsilleri, gravürleri ve fotoğrafları bir araya getirilmiştir. Dönemlere ait yazılı basın haberleri sadece haber niteliği taşıdığı için çalışmada kullanılmamıştır. Toplanan veriler, tarih ve yeni hafıza kesitinde yer alan mesafe, yer ve zaman ilişkisi bağlamı üzerinden anlamlandırılarak yorumlanmıştır. Bu bağlam ilişkisinde döneme ait ağırlıklı olarak kullanılan kavramlar, kolektif belleği oluşturan kırılma noktaları olarak belirlenmiştir.

Şekil 1 - Yöntem Tasarımı Diagramı

TEORİK ARKA PLAN (THEORETICAL BACKGROUND)

“Yer”³e zamanla konumlanan çerçeveleyici yeni hafızalar, bağlamı ile tanımlanamayan boşluk hissiyatı uyandırır. Bu his, “yer”de var olan mekânsal formlar yerine, mekânsal pratiklerde yaşanan değişim ve dönüşümleri anlamlandırılabilmesi için kavramlara gereksinim duyar (Stavrides, 2016). Schulz, insanın içinde var olabileceği, kendini çevre ile anlamlandırarak ve deneyimleyerek tanımlayabileceği yaşamını, “yerin ruhu” kavramı ile ifade eder (Schulz, 1980). Bu ifade insanın varoluşunun çerçevesini çizer. Varoluş çerçevesinin belirlenmesi ile çizilen sınırlar, kaygılandırıcı başka bir sorunsalı da beraberinde getirir. Paradoksal biçimde ilerleyen bu sorun, iktidarın toplumsal varoluş sınırlarını çerçeve içerisine alması ile tekrar belirir. Bir bütün içerisinde düşünülmemeyen, kentten kopuşun meşrulaştırıldığı “yer”, iktidarın morfolojik olarak işlevselleştirildiği mekânlar ile karşılık bulur. Toplumsal varoluş sınırlarını, bir değere ve norma dönüştürmeye çalışan iktidarın politik duruş ve yaklaşımlarını Lefebvre (2018); Kapitalizmin kâr arayışına ve kentlerin modernleşme ile mekânı nesnelleşen, özü ile bağı koparılmış kimliksiz ve aidiyetsiz ‘yer’ler olarak tanımlar.

Tarihsel nedenleri de içinde barındıran bu durum, yalnızca mekânların örgütlenmesi ve işlevselleştirilmesinin yanı sıra, döneminin getirdiği ideolojik yaklaşımların morfolojik çözümlerinin nedensellikleri de kapsar. Kentin dönüştürücü biçimini Lefebvre (2021: 163) şu sözleri ile tanımlar; “Kent, bir araya getirir. Biçim olarak kent, bir araya getirdiği (yoğunlaştırdığı) şeyleri dönüştürür. Bilmeden değişenleri-ayrı olanı, alan üzerinde özgünlüklere bağlı olanı, üzerine düşünülmüş bir tarzda değiştirir.” Lefebvre’nin kentsel yaşamın toplumsal varoluşçu yaklaşımları, pozitif ve iyileştirici biçimde ele alırken David Harvey (2019), dönemsel bakış açıları içinden kentin heterojen biçimini sorgular. Kentin kendi içindeki bitmek bilmeyen kopma ve bölünme sürecini, modernite ile ilişkilendirir. Bu ilişkisellikte modernitenin kendisinden önce gelen tarihsel durumdan kopmasını “mekânın zaman aracılığı ile yok edilmesi” olarak tanımlar. Pierre Nora’nın (2022: 19); “Süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları var” söyleminde, modernizm ile yitirilen süreklilik duygusunun mekâna yönelik yıkıcı etkileri açığa çıkardığı söylenebilir. Bu nokta, “yer”in tarihsel ve ideolojik yaklaşımlarla yeniden üretilmesine önemli bir referans sağlayarak, toplumsal yaşamın varoluşunun tarihselliği ile, kolektif belleğin inşasının olduğu çerçeveler olarak değerlendirilmektedir. “Yer”in tarihselliğini Pierre Nora’nın yaklaşımı ile toplumsal hafızanın kırılma noktaları üzerinden ele almak, hafıza mekânlarının doğurduğu karmaşık ilişkilere ve dolayısı ile ulusal hafızanın tarihyazımına farklı boyutta bir yaklaşım sağlar.

³“Yer”: Zeytinoglu (2021); “Aristoteles’in fizik anlayışına göre, “yer”, herkesin ya da her şeyin kendi evinde yeni kendi “yer”inde olma durumudur. Ve bu kendi yeri dediğimiz şey ise her canlının herkesçe paylaşılan bir bütünlük içinde yaşadığı, yakın bir otak “yer” ile kuşatılmıştır. Yer altlara gidildikçe ataların mekânı olur.”

Tarihyazımsal Bellek Haritalaması (Historiographic Memory Mapping)

Toplumsal bellek haritaları, tarihi nasıl tasavvur ettiğimiz ile tarih arasındaki ilişkinin kolektif bilincin zihin yapıları üzerinden anlaşılmasına imkan sağlar (Klein, 2000). Benjamin, tarihselci-pozitivist tarihyazımı yerine tarihe ait izlerin gömülü olduğu “duraklama” imgeleri üzerinden geçmişin izlerinin yakalanabileceği toplumsal maddi gereksinimlere dayalı tarihyazımı önerisini sunar (Gökberk, 2023: 47). Bu önerilen model, tarih ile kolektif bilincin bellek haritalamasına ışık tutar. Tarihin belleklerde nasıl ve ne şekilde inşa edildiğine ve hangi zihin kodları ile oluştu(ruldu)ğuna odaklanılarak bu ilişkisellik sorgulanır. Bu yaklaşım, salt uzman tarihçi bakış açısından çok, belleğin tarihyazımsal boyutu ile oluşan zihinsel haritalamaları içerir. Karl Popper (1998: 58) tarihselciliği (historicism) “...Sosyal bilim tarihten başka birşey değildir. Bununla beraber burada söz konusu olan tarih, tarihsel olguların peşpeşe sıralanmasından ibaret vakayinamelerin geleneksel anlamındaki tarih değildir. Tarihselcilerin sosyolojiyle özdeşleştirmek istedikleri tarih çeşidi sadece geriye doğru ve geçmişe değil, fakat aynı şekilde ileriye doğru ve geleceğe de bakar.” sözleri ile ifade eder. Başka bir düşüncede tarih algısı, dayatmacı bir hafıza anlayışı üzerine kurulu olduğunu tartışır (Uslu, 2016). Pierre Nora’nın, tarih ve hafızayı kavramsal olarak ayırma isteğinin temelinde, tarihin her zaman sorunlu ve eksik olduğu düşüncesi vardır. Hafıza şimdiki zamanda güncel olaylara bağlıyken tarih artık bulunamayan şeylerin yeniden oluşturma/üretme çabasıdır. Nora (2022: 21) bu olguyu şu sözleri ile ifade eder; “Onların ‘hafıza toplumu’ haline gelişlerinde tarih kaygısına yer yoktu, ta ki modern dünyaya açıldıklarında tarihçilere ihtiyaç duymalarına dek.”

Tarih⁴ ve hafıza⁵ arasındaki bu diyalektik ilişkiyi, Auge (1995)’un “yok-yer” kavramsallaştırmasındaki, hem daha önce görmediği yabancı bir yeri hem de her şeyin tanıdık bildik gelme paradoksu olarak tanımlar. Çünkü burada “yer”e ait tüm kodların tanınması karşısında, zaman boyutuna referans verilmemesinin sorunsalı yaşanır (Koçyiğit, 2018). O halde yeni hafıza mekânların, tarih/kalıntı ile ilişkisi/ilişkisizliği toplumsal hafızayı etkiler mi? Hafıza mekânlar zamanla nasıl yok edilir? Bu süreç ile oluşan zamansal mesafeleri belleklerde nasıl iz bırakır/kodlanır? Bakış açısında, yeni hafızanın tarih-kalıntı ilişkiselliği içerisinde hafızayı etkilediği düşünülürse yersizleşme boşluklar üzerinden tekrar sorgulanır.

⁴“Tarih”: Nora (2022: 20); “Tarih ise artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır, ama bu hep sorunlu ve eksiktir(...)tarih, geçmişin bir tasavvurudur(...)tarih herkesin malıdır ya da kimseye ait değildir(...). Tarih ise zihinsel ve ayrıntıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriyi gerektirir(...)Tarihin merkezinde doğal hafızayı yikan bir eleştiri işlemektedir.”

⁵“Hafıza”: Nora (2022: 20); “Hafıza’nı görevi herkesi kendi tarihçisi yapmaktır. Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirilmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir.”

Toplumun bireylerini bellek ve hatırlamanın öznesi olarak gören Halbwachs, toplumsal belleğin anılarla kurgulanan bir çerçeveye bağımlı olduklarından Halbwachs (2017: 10) şu şekilde bahseder; “Hatıralarımız genellikle kolektif olarak kalır ve bizim müdahil olduğumuz olaylar ve yalnızca bizim gördüğümüz objeler söz konusu olduğunda bile bize başkaları tarafından hatırlatılır. Bunun sebebi, aslında hiçbir zaman yalnız olmamızdır.” Sürekli iletişim halinde ve canlı olan belleğin gerçekliğinin çerçevesi değişir ya da kaybolması halinde unutkanlığın ortaya çıkacağı savunulur (Assmann, 2015). Yer’in toplumsal bellek üzerinden kurduğu ilişkilerin her biri üzerinden, yer’in muhafazası, kültürlerin korunması ve kültür arşivi okunabilir. Belleğin yeni gelen kuşaklara birikimler ile anlam aktarımını sağlar. Tarih anlayışlarına yeni bir bakış açısı kazandırmasından dolayı önem veren Popper (2022: 149), yeni kuşaklara/ nesillere: “Geçmiş’in gerçekte nasıl olduysa öyle bir tarihi olmaz. Sadece tarihsel yorumlar olabilir, bunların ise hiçbiri nihai değildir; her nesilin de kendi yorumlarını yaratma hakkı vardır.” sözleri ile tarihselciliği yorumlama hakkı verir.

Benjamin (2022), kolektif bilinçaltında bulunan toplumsal deneyimlerin iç içe girerek geçmiş ile şimdinin oluşturduğu gruplaşmaları “diyalektik görüntüler” olarak tanımlar (Benjamin, 2022). Unutkanlığın ve hatırlamanın diyalektikliğine sahip olan yeni hafıza ortamları, geçmiş ile bağı bulunmayan tarihsel olarak belleklerde kodlanan “mekânlar” a dönüş(türül)müştür. Kentin morfolojik yapısı içerisindeki bu mekânlar, bedeninin kent ortamında giderek güvenini kaybetmesi ve bellek araçlarının değişerek yok olması kentle ilişkinin önemli sorunsalıdır (Erzen, 2019). Modernitenin örgütlediği, geçmiş ile bağların yitirilme ideolojisi, toplum üzerinde önemli boşluklar yaratır. Bu boşluklar Nora’nın tarih ile yeni hafıza arasında yer’e ait tanımlanamayan mesafe kavramına karşılık gelir. Bu kavram, “yer”de yaşanan mesafenin toplumsal bellek üzerinde mi neden oluyor düşüncesini akıllara getirir.

Mesafe ile Oluş(turul)an Çerçeveler (Frames Formed by Distance)

“Yer”in heterojenliği tarihselliğin sınırlarıyla seri olarak okunabilse de, kolektif bilincin dönemin konjonktürünü muhafaza edebildiği ölçüde yazıya dökülmüş anılara, imgelere, temsillere aynı görüş açısı ile bakabilmeye ihtiyacı vardır. Kolektif zamanlarda farklı toplumsal etkileşimlere dahil olan bireyin bakış açısı, toplumda süregelen zaman aralıklarının tanımladığı birçok zaman dilimine yerleşir. Halbwachs, birbiri ardına gelen zamanı, durağan bir çerçeve olarak tanımlar. Böylelikle mutabık kalınan tarihte, geçmişte daha uzağa gidebilme olanaklılığına değinir (Halbwachs, 2017). Bu çerçeveyi Gökberk (2023: 35) şu sözleri ile tanımlar: “...topoğrafya hem yer ile hatırlamanın iç içe geçişi hem de ruhsal yapının mekânsal olarak düşünülmesi ve hafızanın işleyişiyle ilişkilidir.” Toplumsal etkileşimlere modernizmin tarihi zaman aralığından bakan Berman, geriye dönüşün ilerlemek için yol olabileceği öngörüsünü sunar. Bu öngörüsüne diyalektik katkıyı şu sözleri ile sağlar (Berman, 2021: 27); “Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birlikteliktir bu, bölünmüşlüğü birliğidir; Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler.”

Diğer yandan, kentin tarihsel çözümlemesi, karmaşıklık kavramının yansımalarını ortaya çıkarır. Lefebvre (2021: 158), karmaşıklık kavramını teorik olarak; “Büyüme ve gelişme arasında var olan, ve tüm bir dönem, bu dönemin getirdiği deneyimler ve sonuçlar üzerindeki en küçük yansımaları tarafından dayatılan ayırım üzerinde inşa olmaktadır” şeklinde açıklar. Başka

bir ifade ile, kentte yeni ve tarihi yapılar arasındaki etkileşimlerin çözümlenmesi, toplumun gelişmesi, büyümesinin arka planda kabul edilmesi ile başlar. Bu durum, ideolojik olmayan ve/veya kritik politik kavramlar ile tanımlanmayan, “yer”in zaman içerisindeki gelişen ölçeklerini çerçeveye içerisinde almamızı sağlar.

Tanyeli (2020: 213), eski ve yeni arasında yaşanan gerilimin, mimarlığın sekülerleşmesi ile giderilebileceğini şu sözleri ile savunur; “O halde mimarlıkta ‘eski’den kopmamak, eskiyi kutsallaştırma ile yeniye duyulan aşk arasındaki gerilimli ilişkiyi unutmak bir türlü mümkün olmaz...Zaman–değer korelasyonunun o mekanik mantığını unutmak gerekir.” Eski ve yeni arasında yaşanan bu gerilim, “yer”de tanımlı/çerçeve içerisinde kritik alanlar olarak belirir. Zamansal olgu içerisinde tanımlanan mekânlar, “yer”in homojenliğine denk düşmeye çalışarak, bağlam ile yeniden şekillenir. Bu bağlam ile doğan çelişkilerin, farklı ve mutlak bir kod ile tanımlanmasını gerektirir. Tarihi mekânlar ve yeni mekânlar arasında yaşanan çelişkiyi, karmaşıklaşmayı Pierre Nora, “mesafe” kavramı ile ifadelendirir.

Toplumsal hafızanın kara kutusu olarak ifade edilen, tarih ve yeni hafıza arasında oluşan “mesafe”leri Nora (2022: 19); “Tamamen ölü bir geçmişe hızlıca dalış, kaybolmuş olarak görülen her şeyin toptan algılanışı-dengenin kayboluşu.” sözleri ile ifade eder. Yer’de oluşan bu zamansal boşluklar, toplumun hafızasını sorguladığı geçmişe dönük birer hatırlama durakları olarak görülebilir. Halbwachs (2017: 107); “Olaylara maruz kalan halkın hafızasına girenler etkilerdir, olay değil ve bu da yalnızca bu etkiler halka ulaştığı andan itibaren gerçekleşir. Eğer bu eş zamanlılık, dönemin insanları tarafından fark edilmediyse, olayların aynı yıl meydana gelmiş olmasının pek bir önemi yoktur. Yerel olarak tanımlanmış her grubun kendi hafızası ve zamana dair yalnızca kendisine ait olan bir temsili vardır.” yorumu ile bu görüşü destekler.

Bu bağlam, tarihi kronolojik olarak sıralanan mesafe çerçeveleri üzerinden “yer”in tarihsel süreç içerisinde geçirdiği kritik safhalara hakim olmamızı gerektirir. Tarihsellik, ideolojik oluşumların iktidar üzerinden gerçekleşen politik söylemler ile çerçeveyi bütün bir şekilde ele almak ve “yer”in tarihsel süreç içerisinde yaşadığı etkileşimlerin çerçeveler halinde heterojen düzensizliğin rasyonelleştirilmesi olarak görülmelidir.

ALAN ÇALIŞMASI (FIELD STUDY)

Yer: Galataport/Karaköy-Galata Limanı (Place: Galataport/Karaköy-Galata Harbor)

Kent ve mekân ilişkiselliği coğrafi koordinatlar üzerindeki; özne, iktidar, mimarlık, şehircilik, sosyoloji, ideoloji, antropoloji, vb. alanlar “yer”in kavramsallaştırılmasını sağlar. “Yer”in fiziksel bağlamla kurduğu ilişki, kültürel üretim ile bütünsellik içerisinde (Köksal, 2021). Bu bağlamların oluşturduğu yaşamsal ilişkiler soyut kavramlar ile muğlak ve farklı yönlere çekilebilecek soyutlamalar iken, matematiksel ve felsefi açılımlar, yaşamsal somut gerçeklikleri düşünmeye imkân verebilmektedir (Yücel, 2021). Yaşamsal gerçeklikler ile oluşan kolektif hafıza, “yer”de tarihyazımsal birçok katmana sahiptir. Bu katmanlar dönemini temsil eden izlerin hâlâ sürdürüldüğü ve günümüze kadar farklı dinamiklerin baskısı ile dönüş(türül)müş ol(ma)ma hali kentte her daim adından söz ettirir. Yıkımlar, yeni yapıların inşası, koruma/restorasyon ve renovasyonların belli dönem aralıklarında gündeme geldiği “yer”de, tarihin kolektif hafızayı

oluşturduğu noktalara tanıklık edilir. Aynı zamanda “yer”in yersizleştiği aralıklar, işlevsizleşen /bloke edilen, pasifize edilmiş zamansal boşluklar tanımlıdır. Bu boşluklar “yer”in örgütlendiği tarihsel olaylara da karşılık gelebilmektedir. “Yer” tarihselliğinden koparılan, kimliksizleştirildiği ve yine dönemsel olarak aidiyet duygusunun hissizleştirildiği zamansal boşluklara sahiptir. Bu boşluklar, “yer” ile “hafıza” arasında yaşanan gerilimli ilişkiyi akıllara getirir. Bu ilişkisellik “yer”in tarihi yapı kronolojisi ile okunabilen ölçüdedir. Karaköy-Galata Limanı’nın yapı kronolojisinde durağan zaman, pasifize edilen çerçeveler içerisinde yer alır. Bu durağan çerçevelerde toplumsal olarak yaşananlar, temsiller ile karşılık bulur.

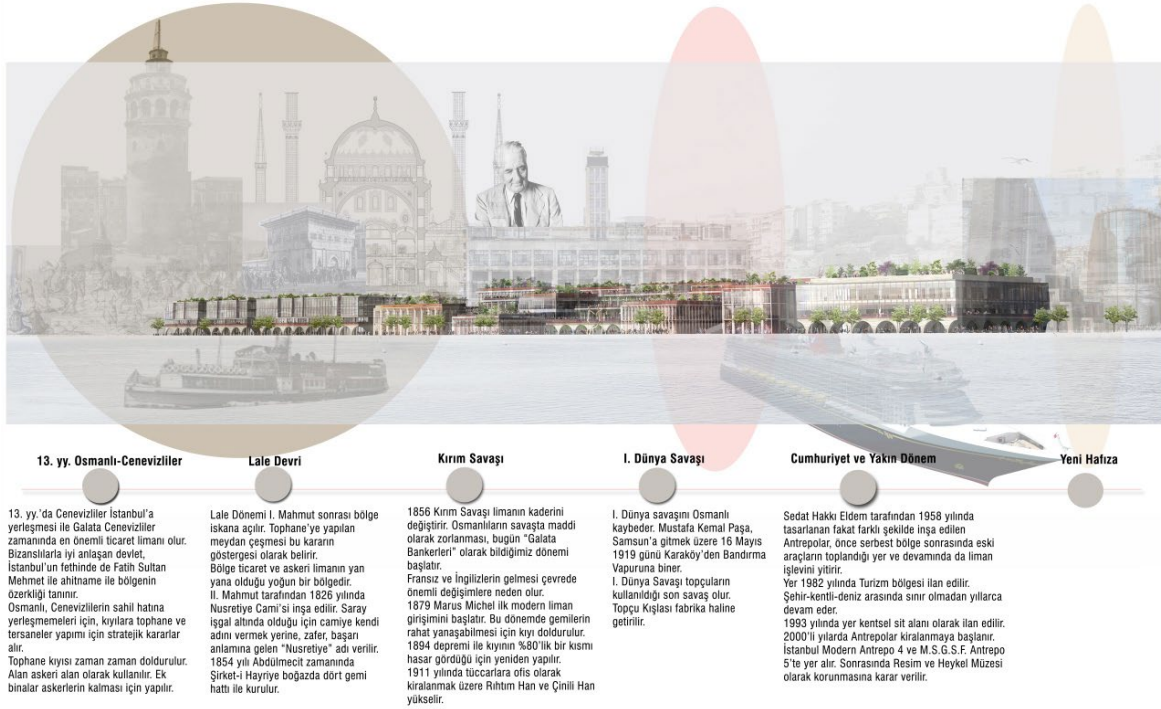
Çalışmanın çok katmanlı “yer” olarak barındırdığı tarihsellik, toplumsal hafızanın yarattığı aidiyet duygusu ile farklı etkileşimlere ve dinamiklere sahip olan Karaköy-Galata Limanı kronolojik alan çalışmasında, tarih ve yeni değerler incelemesinde, kavramsal kazı alanı olarak ele alınmıştır. Bu alanda, “yer” sıfır noktası olarak kabul edilen zaman diliminden başlatılarak, tarihi yapı kronolojisine yeni eklenen/yıkılan/restorasyon ve/veya renovasyon geçiren yapılar “yer”e ait kolektif bilincin değiştirmesi ve/veya yenilemesiyle yeni bir çerçeve (F) içerisine alınır. Dönem aralıklar ile gruplandırılan mesafeler, tarih kronolojisinde değişen/değiştirilen/yenilenen planlar üzerinden, yeni eklenen yapılar ile yine bu yapıların yıkımları/restorasyonu/renovasyonu arasında kalan mesafe “yer” bağlam alınarak çerçeveleri oluşturur. Bu çerçeveler artık tarih-yeni hafıza’nın mesafe aralığından dönemlere ait; gravür çalışmalarını, fotoğrafları ve yazılı basın haberlerini okumamızı sağlar. Nitekim oluşturulan bu kronoloji ile elde edilen çerçevelerde, yazılı basının “yer”in tarihini çokça tekrar ettiği ve yerin yeni temsil biçimleri ile yeni hafızasının yerildiği zamanlara denk gelinir. Bu aralıklar, toplumsal belleğin inşa edildiği ve yeni kuşaklara aktarımların sağlandığı zamanlardır. Toplumsal bellek ile oluş(turul)an “yer”in kara kutusu nasıl okunur? sorusunun karşılığının bulunması ile toplumsal belleğin inşa edildiği zamanlara varılabilir. Bu yaklaşımla “yer”e ilişkin çalışmanın yöntemi iki aşamalı olup birinci aşamasında, tündengelim keşfedici örnek olay araştırması ile ikinci aşamasında görsel etnografya yöntemi kullanılarak yaşanmışlıkların kalıntıları ve tarihin yeni hafızası aranacaktır.

Aşama 1: Keşfedici Örnek Olay Yöntemi ile Yaşanmışlıkların Kalıntıları (Stage 1: Remnants of Experiences with Exploratory Case Study Method)

Karaköy-Galata Limanı, coğrafi koordinatlar üzerindeki sınırlarının tarihsel süreç içerisinde toplumda yaşanan değişim ve dönüşümlerin önemli sahnelerini “yer”de fiziksel ve soyut gerçeklikleri ile yansıtır (Öncel, 2021). Toplumsal hafızanın “yer” ile kurduğu kolektif bellek kod izdüşümleri tarihsel dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir. Karaköy-Galata Limanı’nda tarihi süreç içerisinde toplumun dışarıda bırakılarak geçirdiği değişim ve dönüşümler sonrasında belleklerde oluşan mesafeler, zaman zaman “yer”i unutmaya biçimlerine dönüştürmüştür. Bu unutmaya biçimleri döneminin olgusu ve odaklanılan “yer”e göre farklılık gösterebilse de, her bakıma biçiminin kolektif belleklerde oluşturulan noktasal izdüşümü “yer”in çerçevesine kodlanır. Tarihyazımsal bağlam ile ele alınan çalışma, salt tarih ve tarihi değerlerin nasıl oluştuğuna odaklanmamakla birlikte analitik tarih perspektifi ile okunan çerçeveler içerisindeki ideolojik ve sosyo-politik eylemleri de göz ardı etmemektedir. Bu aşamada konvansiyonel yazılı tarih bilgilerinin kronolojik zaman diziliminde tasnif edilmesi ile keşfedici örnek olay yöntemi kullanılmıştır.

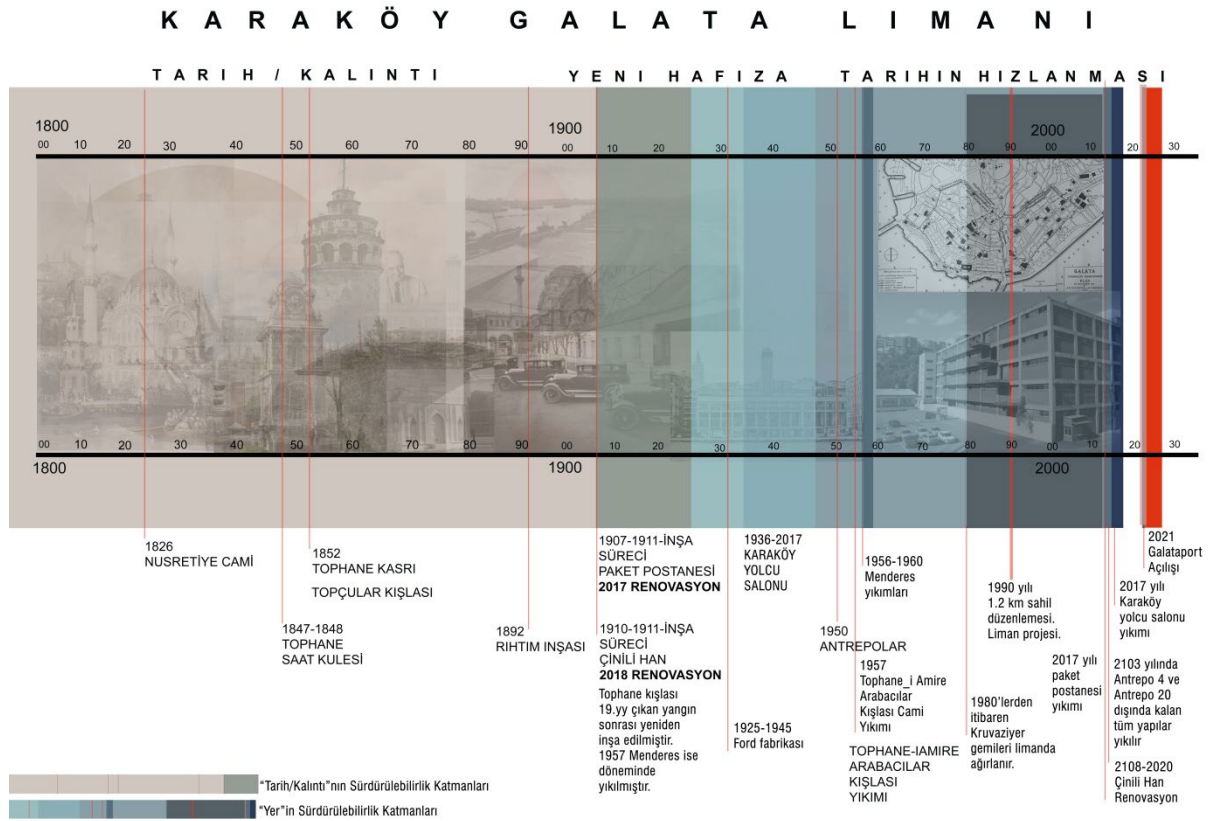
“Yer”, morfolojik gelişimi ve kent sistemi ile liman ilişkisi açısından özerk bir yerleşim alanıdır (Yücel, 2019). Surlarla çevrili olan kent, heterojen nüfus yapısına sahiptir. Bizans yönetiminin mevcut duruşuna karşın, Galata coğrafi konumu nedeniyle bölgenin en önemli ticari ulaşım noktası olmuştur (Mantran, 2020; Çelik, 1998). Bizans’ın 1267 yılında Galata’yı Cenevizliler’e tahsis etmesi ile ticaret kolonisi kurulur. Cenevizlilerin yoğun olarak yaşadığı bölge, Konstantinopolis tarihi içinde önem kazanması 13.yy’ı bulur (Kuban, 2000). Zaman içerisinde bağımsız bir devlet olmayı başaran Cenevizliler, Galata’yı kendi kültürlerine göre imar ederler. Fatih Sultan Mehmet’in 1453 İstanbul Fethi’nde, Cenevizlilere 1 Haziran 1453 tarihinde verilen ahitname ile bölgenin özerkliği tanınır (Akıncı, 2021). Fetihden hemen sonra, Tophane Meydanı ve Kılıç Ali Paşa Cami inşası gerçekleşir. Galata Limanı 19. yüzyıla kadar Osmanlıların ticari olarak en önemli gelir kaynağı olur. Osmanlı imparatorluğunun modern yüzünü Tophane Meydanı ve saraylar sembolize eder. 19. Yüzyıla gelindiğinde İstanbul’da deniz trafiği yoğunluk kazanır. Yolcuların deniz ulaşımı ihtiyacının karşılanması koşulu ile 1851 yılında ilk Osmanlı vapur şirketi olan Şirket-i Hayriye kurulur (Çelik, 1998). 19. yüzyıl sanayi devrimi ile, gemilerin buharlı motorla çalışmaya başlaması ve yapımında kullanılan sac ile gemi ebatları büyür. Tonajı büyüyen gemilerin yüklerini indirebilmeleri için rıhtım inşası gündeme gelir. Uzun süren süreçler sonrası Galata rıhtımı 1895 yılında tamamlanır. Rıhtım inşaatı için kurulan Dersaadet Rıhtım Şirketi, inşaat karşılığında 85 yıl işletme hakkını kazanır. Şirketin rıhtıma ayrıca gelir getiren yapılar yapmak istemesi ile 1911 yılında Çinili Rıhtım Han ve 1912-1914 yılları arasında Merkez Rıhtım Han inşa edilir (Akıncı, 2021). 1830’lu yıllardan bu yana surların genişletilmesi, yeni yapı adalarının oluşumu, rıhtım inşası gibi faaliyetlerle; idari, mekânsal ve sosyal bağlamda modernleşmenin etkilerinin görüldüğü bir yerdir.

K A R A K Ö Y - G A L A T A L I M A N I

Şekil 2 - Karaköy-Galata Limanı'nın Önemli Tarihi Olayları

Belediye meclis mühendisi G. D' Ostoya tarafından 1858-1860 yılları arasında hazırlanan “yer”e ait kartografik haritalar (Kafesçioğlu, 2016) olduğu gibi, daha eski harita çalışmaları da mevcuttur (Erkal, 2011; Erkal, 2010). Ancak, hafıza haritalarına ulaşmak amacıyla tarihi kronoloji dizimi ile ele alınan Karaköy-Galata Limanı'nın bu çalışma için tarihi yapı kronolojisinin başlangıç noktası, 1927 yılına ait olan Pervititch haritası kabul edilmiştir. “Yer”in sıfır noktası olarak kabul edilen harita temsili sonrasında, inşa edilen yeni yapılar, yıkımlar, renovasyonlar ve restorasyonlar günümüze kadar temsili olarak haritalanarak, tarihi yapı kronolojisi oluşturulmuştur. Bu kronoloji aynı zamanda yapıların tarihi değer kazanma süreçlerini, “yer”e eklenen yeni yapıların tarihi ile sürdürülebilirliğini/sürdürülemezliğini izleme imkanı da vermiştir. Bu izlekte, tarihini değişmeyen coğrafi sınırlarda sürdüren “yer”in, süreç içerisinde oluşturulan yeni hafıza biçimleri ile ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Jeopolitik konumu itibari ile, liman fonksiyonunu üstlenen “yer”de, tarih ve yeni hafıza arasındaki ilişki/ilişkisizlik ve birbirinin yerine geçme durumu temsili olarak oluşturulan yapıların tarih kronolojisinden okunabilmektedir (Şekil 3). Tarih kronoloji grafiğinde yer alan mavi ile taralı alanlar, “yer”deki sürdürülebilirliği üst üste gelen katmanlı renk kodları ile vurgular. 1907 yılına kadar açık kahve renk kodu ile, tarih/kalıntı temsil edilmektedir.

Şekil 3 - “Yer”in Tarih/Kalıntı ve Yeni Hafıza Kronolojisi

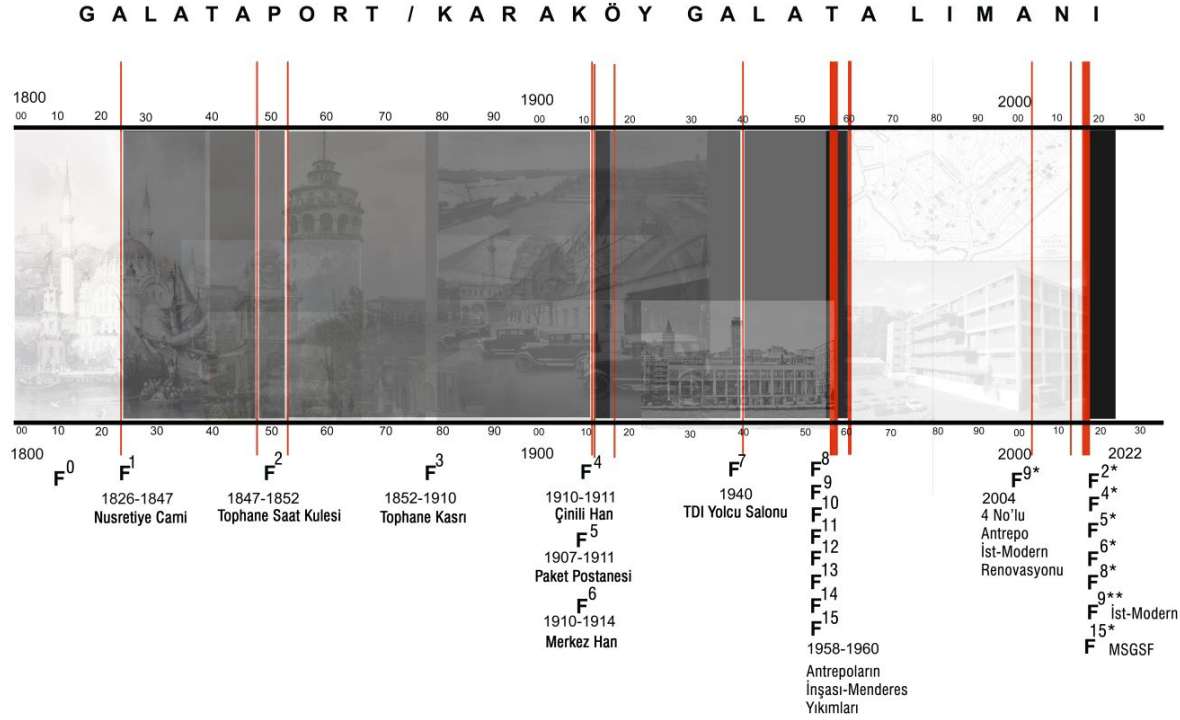
“Yer” tarih hafızasını 1900’lü yıllara kadar; liman, askeri eğitim alanı, depo ve tarih yapıları ile devam ettirir (Wiener, 1998), 1907-1911 yılları aralığında alana modern yeni yapıların eklenmesi ile ilk kronolojik kırılmalar yaşanır. 1910’lu yıllara gelinene dek, deniz doldurulmuş ve rihtim inşası gerçekleştirilmiştir. 1956-1960 Menderes Dönemi yıkımları ise “yer”deki ikinci kırılma olarak görülmektedir. İstanbul’un tarihindeki en radikal imar hareketi, birçok tarihi

yapıların yıkımı, yerlerinin değişmesi ve çevresel tahribat ile sonuçlanır (Kuban, 1998; Köksal, 2022; Esmer, 2013). Yıkımlar ve yapıların işlevsizleştirilmesiyle, alan kamuya kapalı duruma getirilir. Sedat Hakkı Eldem'in projesini çizdiği Antrepo'lar yine bu dönemde inşa edilir (Özdamar, 2016). "Mesafe" kavramı karşılığındaki çerçevede bir süre "yer" in sürdürülemezliğine tanıklık edilmektedir. Bu zaman aralığında mesafe kavramına dahil edilmeyen; 1980'ler itibari ile kruvaziyer gemilerinin ağırlanması, 1990'da sahil düzenlemesi ve 2021 yılında gümrük işlemlerinin alt kotta işlevselleştirilmesidir. Değişmeyen çerçevede "yer" e ait sessiz mesafe, hafıza kesitinin üçüncü kırılımını oluşturur. Dördüncü ve son kırılım olarak 2013 yılında, Doğuş Holding'in kazandığı ihale ve 2017'de Karaköy Postanesi (Renovasyon), Antrepolar ve Karaköy yolcu salonu yıkımı ile "Galataport" olarak adlandırılan yeni projenin uygulanmasında, "yer" ile toplum arasına yaklaşık dokuz yıllık mesafe girer. Çalışmada dördüncü kırılım mesafesi olarak adlandırılan aralıkta, "yer" in kolektif bellek üzerinde; unutmama, yitirme, anımsamama, vb. kodları okunur. Dördüncü kırılım sonrasında, 2022 yılında projenin kamusal alan olarak açılması yeni bir "mesafe" çerçevesinde değerlendirilir. Bağlamsal olarak "yer" e ait olan kodların tanınır ve bilinir olması ile "yeni hafıza" nın oluşturduğu kodların tanımsızlığı, kamuda da "yer" e dair söylemlerde, bellek ve kod ilişkisizliği olarak temsil edilir.

Aşama 1: Bulgular (Stage 1: Findings)

Süreklilik duyusunun kökünün mekânda olması, hafızanın belirginleştiği özel zaman dilimlerindeki yeni belleklerde depolanır. Unutmama ve hatırlama diyalektiğinde olan zaman dilimleri, sürekli gerçekleşen biçimsel değişimlerden habersiz olarak devamlı gelişim halindedir. Bu gelişimler toplumda yeni imajlar ile oluşturulan algılar ile yeni toplumsal bellek yaratır. Nora (2022)'nin dengelerin kaybolması olarak tanımladığı "mesafe" kavramı, tarih ve yeni hafıza içerisine alınan çerçeveler bağlamında değerlendirilir. Böylelikle bütünde toptan algılanan çerçevelerin "yer" ile olan bağlamlarına da şahit olunur. "Yer", kültür kalıpları içerisinde onu bağlamı ile temsil eden gruplarla betimlenmesi ve yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede "yer" e kolektivite ve toplumsal ilişkiler bağlamında çoklu rol kavramı ile yaklaşılarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

"Yer" in kolektif bilinç üzerinde önemli tesirleri; yeni yapılar, yıkımlar, kamuya kapatılma, "yer" e erişimin engellenmesi, restorasyon ve renovasyonlarla belirginleşir. Toplumun bu duraklarda "yer" e sergiledikleri duruş, döneme özgü bakma biçimleri ile kolektif hafıza kodlarını somut okunabilir verilere dönüştürür (Şekil 4). Bu veriler tarihyazımının sağlanmasına önemli katkılar sağlar. Ancak, mevcut blokajlar sonucu toplumsal bilinci sınırlandırılan çerçeveler içerisine uygulanan basınç, "yer" in pasifize olmasına neden olur. İdeolojinin getirdiği bu paradoksal durum, toplumsal hafızada nicel değerlere, normlara ve kurallara dönüşür. Nitel olan ancak "yer" e ait haritalar, semboller ve temsillerle tanımlanabilmektedir.

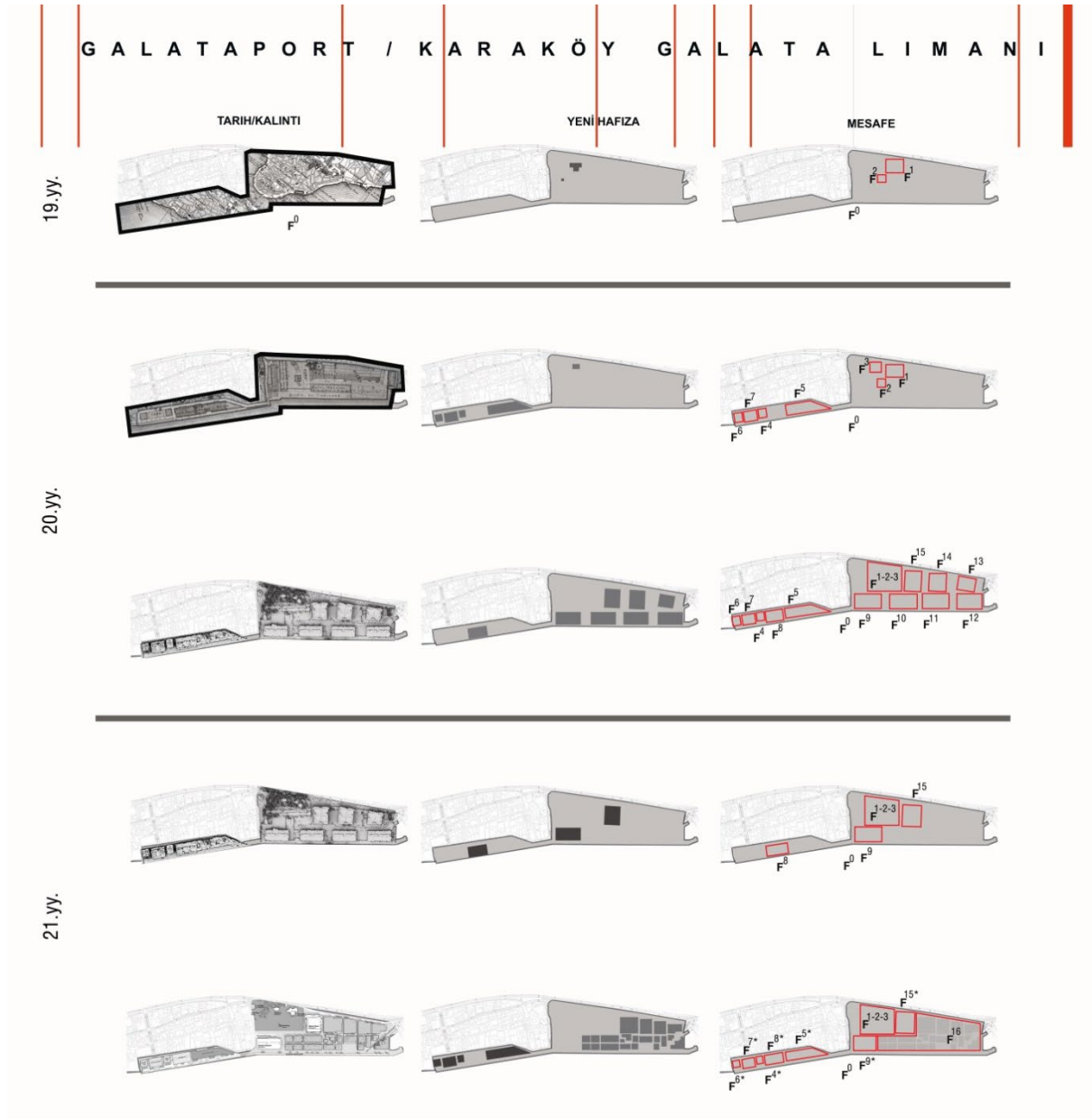

F (Frame): Çerçeve

Şekil 4 - Tarih-Yeni Hafıza Kronolojik Kesit

“Yer”in tarihi kronolojik dönem okumaları, yeni eklenen ve/veya yıkım, restorasyon, renovasyon, vb. inşai faaliyetler ile gündeme gelen yapılar, “yer”in yeni aurası ile çerçeve içerisine alınarak tanımlanır. Tarihi kronolojide ifade edilen yeni hafıza mekânlarının tarih ile arasındaki “mesafe” (Çerçeve) kırılım noktaları “F” (Frame) harf sembolü ile gösterilmiştir (Şekil 5). Toplumsal hafızanın inşa edildiği bu “yer”deki kırılımlar, kolektif belleği besleyen okumalardır. Bu çalışma için kabul edilen “yer”in sıfır noktası (F⁰), Osmanlı döneminde dünyanın sayılı limanı ve askeri eğitim alanı olarak kullanılır. 19.yy.’da limana yeni eklenen depolar ile bölgede 1826 yılında inşası tamamlanan Nusretiye camii (F¹) kırılımı ile “yer”in ilk mesafe çerçevesi tanımlanır. 1852 yılında Tophane Saat Kulesi ikinci mesafe çerçevesi (F²) ve 1905 yılında inşası tamamlanan Tophane Kasrı (F³) “yer”in üçüncü çerçevesi olarak yerini alır. 1732 yılında tamamlanan Tophane Çeşmesi ve Kılıç Ali Paşa Camii’ni çalışmada ele alınan tarihi kronolojik kesitin öncesinde kalsa da, tarihi/kalıntı çerçevesinde; F¹, F², F³ kırılımları çerçevesinde tanımlıdır. Çalışma boyunca tarih/kalıntı olarak ifade edilecek F¹, F², F³ çerçeveleri, 1910 yılına kadar “yer”e eklenen askerlerin kullanımına yönelik depolar ve 1892’de yeni rıhtım inşası yine bu çerçeveler içerisindeki kronolojide yerini alır. F³ kırılımına kadar Osmanlı topraklarında ve dünyada en önemli limanlardan biri olarak gösterilen “yer”in bu aralıktaki mesafe çerçevesi; tarih/kalıntı (F¹, F², F³), liman ve depo fonksiyonları ile tanımlıdır. 20 yy.’da 1907-1911 sürecinde inşası gerçekleştirilen Çinili Han (F⁴) ve yine aynı tarihlerde tamamlanan Paket Postanesi (F⁵) kronolojiye Galata Rıhtım’ındaki yeni hafızaya F⁴ ve F⁵ kırılımı ile eklenir. F⁶ kırılımında 1912-1914 yılları arasında yapımı tamamlanan Merkez Han yer alır. Galata Rıhtım’ının çerçevesini, 1940 yılında yapımı tamamlanan Karaköy Yolcu Salonu F⁶ çerçevesi ile bu dönem aralığını tamamlar. 1958

yılında Sedat Hakkı Eldem'in planladığı Antrepoların inşası ve 1954-1960 Demokratik Parti'nin kentsel dönüşüm projeleri dahilinde önemli yıkımlar gerçekleşir. Menderes Yıkımları tarihi kronolojide ve “yer”de derin izler bırakır. Bu dönem aralığına gelinceye kadar, 1925-1945 yılları arasında depoların Ford Fabrikasına için işlevlendirilmesi ile Amerika'dan demonte halinde gelen ilk Ford markasının ürettiği araçlar limanda bir araya getirilir. 1958 yılında Sedat Hakkı Eldem'in projesi ile Antrepolar inşa edilir (F⁸, F⁹, F¹⁰, F¹¹, F¹², F¹³, F¹⁴, F¹⁵). “Yer” 1960-2004 zaman aralığında kamuya kapalı olarak; tarih, liman, gümrük, postane, depo fonksiyonları ile uzun bir dönem işlevini sürdürür. 1982 yılında bölgenin turizm merkezi olarak ilan edilmesi ve 1980 yılından itibaren kruvaziyer gemilerinin ağırılanmaya başlaması ile liman 1987 yılında yük gemileri girişine kapatılır. Yine aynı yılda limana tır girişlerine son verilir. 1990 yılında 1.2 km sahil düzenlemesi gerçekleşir. 1993 yılında “yer”in kentsel sit alanı ilanı ve sonrasında limanın özelleştirilmesi konusu basında önemli yer tutar. 1994 yılında bakanlar kurulu kararı ile “yer” turizm merkezi olarak ilan edilir. 2001 yılında T.D.I. tarafından açılan Galataport proje yarışması, “yer”de yaşanacak önemli dönüşümlerin habercisi olur. Yine aynı dönemde Antrepolar'ın kiralanmaya başlanmasıyla, 4 No'lu Antrepo Tabanlıoğlu Mimarlık tarafından tasarlanarak İstanbul Modern açılır. Liman, yolcu salonu, postane, vb. fonksiyonların yerini turizm alanı ilan edilmesi ile birlikte bambaşka şekilde işlevlendirilmesi ve kamuya açılması kronolojide F⁹ çerçevesi ile yerini alır. 2016 yılına kadar sınırları ve işlevselliği ile durularak kodlanan “yer”, 2016 yılında kabul edilen mimari proje kapsamında, F⁸- F¹⁵ aralığında yer alan kırılımları hatırlatan kırılımlar yaşar. Bu aralıkta; Karaköy Yolcu Salonu, Paket Postanesi ve Antrepo yıkımları gerçekleşir. 2018 yılında Çinili Han renovasyonu F^{4*}, mesafe çerçevelerinin üst üste “yer” ile meydana getirdiği hafızalar kronolojide koyu izdüşümler yaratır. Toplumsal olarak F⁹-F¹⁶ mesafesi, “yer”e dair tartışmaların F⁸-F¹⁵ aralığından sonra en yoğun yaşandığı aralık olarak ifade edilebilir. Kronolojide F¹⁰ mesafesi ile yaşanan tartışma/sorgulama noktalarının izdüşümleri F¹⁶ mesafesindeki 2022 yılında yeni hafızası ile Galataport olarak adlandırılan “yer”in açıldığı zamana taşınır. F¹ çerçevesi ile “yer”i tamamen tek bir çerçeve içerisinde ifade eden F¹⁶ mesafesi, tarihi kronolojisinde bu aralığa kadar kamu ile paylaşılmayan ve/veya kısmi olarak paylaşılan “yer”in; alışveriş, yeme-içme, ofis, vb. fonksiyonlarını nasıl sürdürebileceği ve “yer” bağlamı ile kolektif belleklerin nasıl bir kod hafızası oluşturduğu günümüzün sorunsalıdır. Bu sorunsala yaklaşım, kolektif bellek kodlarının çözümleyicisi olan kitle iletişim araçlarına ve bu araçlar aracılığı ile temsil edilen görsellere yönelim ile sağlanır.

Şekil 5 - “Yer”in Mesafe Çerçevesi

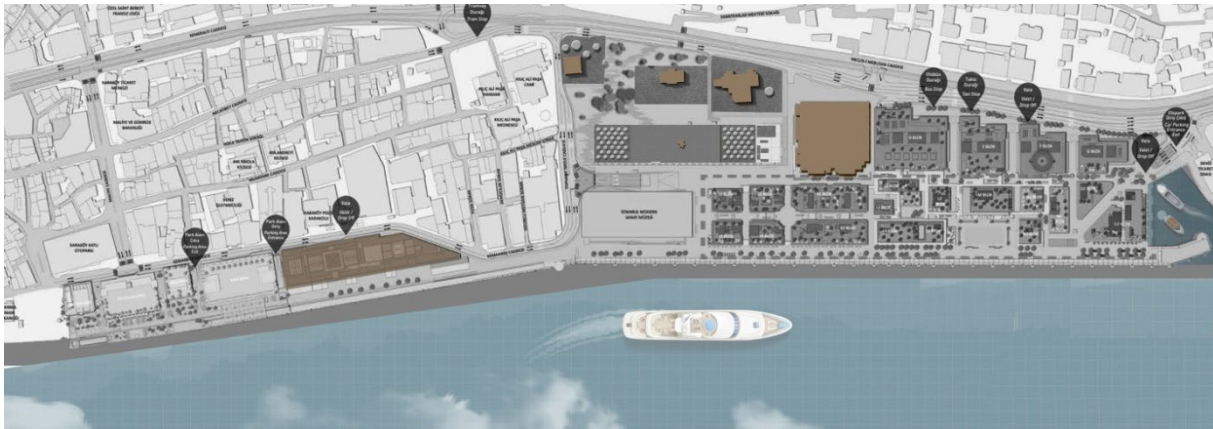
Aşama 2: Görsel Etnografya Yöntemi ile “Yer”de Oluşan Toplumsal İmgellik (Stage 2: Social Imagination Formed in “Place” with Visual Ethnography Method)

“Yer” kendine has retorikini alanında taşır. Alanı anlamak ve anlamlandırmak için mesafelere, toplumsal pratiğin boşluklarına ihtiyaç vardır. Boşluklar tözel bir gerçeklik olarak ele alınmadığı gibi eleştirel olarak biçimlendirme kaygısını da taşımaz. Anlam boşlukları tarihi dönemlere ve günümüze ait görsel temsiller aracılığı ile doldurulur. Çalışmanın bu aşamasında kullanılan görsel etnografya yönteminde, “yer”in tarihsel kronolojik kesitleri karşılığında beliren çerçevelerde kolektif belleğin izdüşümleri aranmıştır. Teorik çerçeveden başlanılarak ele alınan “yer”in görsel verileri, bulunduğu yer ile ilişkilendirilebilecek ve anlam aktarımı sağlanabilecek şekilde tasnif edilmiştir. Görsel etnografya yöntemi, kullanılan verilerin nasıl elde edildiğinden ziyade nasıl yorumlandığı ile ilgilidir. Gözlem ve analiz arasındaki verilerin kayıt altında tutulması yöntemin

diğer önemli saydıkları unsurlar arasındadır (Güçlü, 2021: 328). Toplumsal olgulara ve bu olgulara bakma biçimlerine ulaşılabilmeyi muktedir kılan tarihsel dizilim içerisindeki görsel temsiller, gravürler, fotoğraflar, resimler, dönemin yazılı basın haberlerini kapsar. Aynı zamanda, “yer”e ait dönüm noktalarının tarihsel gelişimin getirdiği mesafe aralıkları, tarihyazımsal olarak bütünü birleştiren çerçeveye dışarıdan bakılmasına olanak sağlar.

Aşama 2: Bulgular (Stage 2: Findings)

Mekânsal-zamansal sınırlılıklar, aynı zamanda kavramsal olarak da çerçevesizdir. Bu yaklaşım “yer”in zamansal-mekânsal pratiklerini özgün bir bakış açısı ile yorumlamamıza olanak sağlar. Kente bakma biçimleri ve gündelik hayat pratiğinin izlerinin sürülebildiği görsel çerçeveler, “yer”i merkez tutarak süreklilik içeren temsillerle zamanda belirir. “Yer” kolektif hafızayı belli dönemlerde gerçekleştirilen mekânsal düzenlemelerle uyarak, yeni farkındalıklara teşvik eder. Bu bağlam ile hafızanın geçmiş zaman ile şimdiki zamanı karşılaştırması tarihi kronoloji üzerinde yeniden yorumlanır. Bu koşullar altında sürdürülebilirliğini yeni hafıza kesitinde “yer”den ve “tarih”ten bağımsız olarak devam eden Galataport’un tarih ve hafıza arasında kalan bütünü, mesafe çerçevesinde yer almaktadır. Bu koşullar altında kolektif hafızanın zamanında yaşanan ortak deneyimler ile bağlantısı kesilir. Ortaya çıkan bu büyük mesafe çerçevesi (F^{16}), tarih/kalıntıları ($F^1+F^2+F^3$) kendi alanına dahil etmediği görülür. Hiyerarşik olarak biçimlendirilen alanlar, çalışmada elde edilen kronolojik kırılımların bir karşılığı olarak, Galataport içerisinde çerçeve(ler) olarak belirir ve “yer”in bir parçası haline alır. Galataport’un güncel haritalamasında “yer”, etkileşime girdiği yeni çerçeveler ile yeniden tanımlanır (Şekil 6). Bu tanımda; ($F^1+F^2+F^3$) ve (F^{15}) ile toptan algılanan Galataport çerçevesi (F^{16}) arasındaki gerilim iyice artar. Sözü edilen gerilimli alanlar bir diğerini engellemez ancak “yer”in nüvesini başkalaştırır. Bu başkalaşım nostalji vaadini bir kenara bırakarak “yer”i geri dönmek üzere paradoksal biçimde yeniden inşa eder. Diğer tarafta eşzamanlı olarak nostaljik görüntüler ile tanıtılan Galataport, tüketme edimimli ticari alanlarıyla “yer”i bulanıklaştırır. Duyumsanabilir olan bu gerçeklikler izlerini imgelere, resimlere ve fotoğraflara birer kanıt olarak bırakır.

Şekil 6 – “Yer”in Yeni Hafızası

Her şeyin toptan algılandığı “yer”, kolektif hafızayı hatırlamanın somutlaşmayı görsel mesajlarla doludur. Erişilebilen görsel temsiller, tarihi kronolojideki tüm zamanları çerçeve içerisine alır (Şekil 7). Bu anlatıda “yer”in gösterge olarak dağınık parçalarının bir araya getirilmesi ile anlamsal

bütünlük kurulur. Bu bütünlük, sürekliliğin ve süreksizliğin izlerinin sürüldüğü gösterge dizinidir. Zaman zaman sınırlamaların olduğu “yer” de süreksizlikler olsa da bu bir son olmamıştır. Süreksiz zaman aralıklarında “yer” kimi zaman gerilimli, kimi zaman da sessiz kalmış, alanın kalmış alanın yapısına ve anlama yer verilmeksizin bozulup yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılanmada zaman, süreklilik ve süreksizliğin içinde bölünmeye uğramıştır. Zamanda yaşanan bu bölünmeler, F⁸- F¹⁵ aralığında yer alan çerçevelerde belirlemektedir ve onlara bugünün perspektifinden F¹- F³ aralığından bakıldığında, muhayyel bir çerçeve belirir. Çevre ile bütünleşme eğilimi içerisinde olan bu aralıkta “yer”; Tophane Meydanı, Tophane Çeşmesi, Galata Limanı ve Nusretiye Cami ile çerçeve içerisine alınır. Bir bütün oluşturan yapıların arasında birbiri ile ilişkilendirilen sınırlılıklar hissedilmez. Bağlamı dışında kalmak isteyen hiçbir yapı duyumsanmaz. Bu bağlama zamanla dahil olan F⁴, F⁵, F⁶, F⁷ çerçevelerindeki; mimari üslup, yapı formu, işlevi ve niteliği görsel temsillerde kuvvetle hissedilir. “Yer”in tutarlılığı yeni eklenen yapıların kuvveti ile dinamik kalır. “Yer” maddileşen mekânlarla kentin bir altkümesi haline henüz dönüştürülmemiştir. Kent-yapı-birey arasındaki güçlü ilişki F⁸ çerçevesindeki zamana kadar hissedilir. Fakat F⁸- F¹⁵ aralığında yaşanan Menderes Yıkımları “yer”i boydan boya kesen derin bir iz bırakılır. Geriye kalan F¹- F³ çerçevesi ile Antrepo yapısı (İstanbul Modern Sanat Müzesi) “yer”in nabzını tutmaya devam eder. Toplum ile “yer” arasında oluşan mesafe F⁸- F¹⁵ aralığındaki kuş bakışı fotoğraf çekimlerinden de hissedilir ve “yer”e uzun bir süre uzaktan bakılır. Toplumsal canlılık-mimari-tarih, F¹- F⁷ aralığındaki gibi birarada bir daha temsil edilmez. Galataport’un inşası ile oluşan F¹⁶ çerçevesinde yaşanan yıkımlar, restorasyon ve renovasyon çalışmaları ile “yer” kendi mesafe çerçevelerini çizer. Kent-toplum-tarih ile bütünleştirici etki kaybolur. F¹- F³ çerçevesi sınırları belirli olan öteki bir “yer”e aittir. “Yer” sürdürülebilirliğine, teatral etkileşimleri benimseyerek, kendisinin şekillendirdiği ve kontrol edebildiği ölçüde devam eder. Sahneler F^{2*}, F^{4*}, F^{5*}, F^{6*}, F^{8*}, F^{9*}, F^{15*}, F^{9**} çerçevelerinde mimari dil ön planda tutularak, kent sahne göstergesi suretiyle kadraja alınır.

F (Frame): Çerçeve

Şekil 7 - Mesafe Çerçveleri
(Fotoğraflara, URL-1, URL-2, URL-3 ve URL-4 adreslerinden ulaşılmıştır)

Tartışma ve Sonuç (Discussion and Conclusion)

“Tarih” ile “yeni hafıza” arasındaki zaman boşluklarının kolektif bellek ve uzun zamanda toplumsal hafızayı meydana getirdiği bağlamı ile ele alınan çalışmada “yer”deki mesafe boşlukları ile önemli kırılım noktaları elde edilmiştir. Bu noktalar, tarihsel kronolojide “yer”deki izdüşümlerin alınması ile çerçeveler tanımlanmıştır. Bu çerçevelerin tarihsel dönemin görsel temsilleri ile ilişkilendirilmesi neticesinde, “yer”in sürdürülebilir-sürdürülemezliği tartışmasındaki yaklaşımlarına farklı bir boyut kazandırılmıştır. Bu süreç içerisinde, “tarih” ve “yeni hafıza” kronolojisinde “mesafe” paradoksal görünen yaklaşımlarla; bölünme, parçalanma, bellek kayıplarını ve unutmaya biçimlerinin döngüselliğini barındırdığı ve, “yer”e ait sınır olarak belirtilen çerçevenin değişmediği, mesafe yeni çerçevelerin tarihyazımsal “yer”e ait kodların kavramlarla üst üste geldiği ayrı bir katmanlaşma ile ifade ettiği görülmüştür. Bu katmanlaşmada mekânsal örgütlenmeler hissedilir. Bu mekânsal örgütlenmeler ile oluşturulan morfolojik yapılar, imgesini toplumsal ilişkiler kurarak güçlendirmeye çalışır. Sürdürülebilirlik çerçevesinde homojen bir düzen sağlama çabasında, birbirinden ayrılmış, koparılmış kolektif bilinç kodları “yer”e tanımlanır. Her ne kadar rasyonalize edilmiş çerçeveler bir aradalığı kapanma/sınır oluşturma ile tanımlansa da, “yer” söylemler ve güzergâhlar ile temsil edilir.

Sürdürülebilir bir çerçevede devam eden “yer”in, mesafe ile kolektif bellek üzerinde oluşturduğu hafızada, “yer”in sürdürülebilir olduğuna dair işaret göster(e)memektedir. “Yer” sürdürülebilir olduğu inanasını yeni mekânlarla sağlayamaz. Polemikçi bir tavır ile gelişen toplumsal yaklaşımlarda “yer”, ayırt edici kent deneyimleri bağlamı ile belirir. “Yer” ayırt ediciliğini, yıllardır kamuya kapalı olan alanın açılması metaforu ile kentliye sunar. “Yer”i deneyimleyen her kentli aslında “yer” ile müzakere eder. Bir eşik olarak beliren F¹⁶ çerçevesi (Galataport), tarihi çerçeve (F¹, F² F³) ile kentliyi bütünleştirmeye aracılık eder. Sürdürülebilirlik meselesine gelindiğinde, Galataport’un sürekliliği ile mi tarihsel çerçeve sürdürülebilir sorusu iki çerçevenin müzakeresini kararsızlaştırır. Bu kararsızlık Galataport (F¹⁶ çerçevesi)’ndeki eşik mekân geçişlerinde de hissedilir. Teatral kent sahnesi izlenimi uyandıran F¹⁶ çerçevesine homojen bir zamansal algı atfedilemez. Zamansal süreksizliklerin getirdiği deneyimler, “tarih/kalıntı” karşısında diyalektik imgelerle başvurarak alegori sunar.

Toplumsal yaşamın varoluşu çerçevesinde, öznenin ve toplumsal yaşam alanlarının belirlendiği çerçeve, tarihyazımsal boyutta zamansal aşınmaya uğramıştır. Kent gerçekliğini ve tarihselliği göz ardı ederek, işlevselleştirdiği pasifize mekânlar, “yer”i baskıcı tutumla çerçeve içerisine alır. Toplum, hatıralarını yaşatmak, kolektif hafızayı beslemek, kültürel öğeler ile hatırlanmanın somutlaştığı hafıza mekânlara ihtiyaç duyar. Bu duyumsama, toplumsal hafızanın yeniden sorgulanma sorunsalının kapılarını açar. Nihayetinde, kentsel mekânlardaki parçalanmalar ve zamansal kırılmalar üzerinde anlamlar yeniden inşa edilir. Tarihin yeniden çerçevelenen hafızası, kolektif belleğin kırıldığı noktalara işaret eder. Bu süreç içerisinde de “mesafe” kavramı kolektif hafızayı oluşturur. Kentin bu noktasında sanayi ile ilişkisinden kaynaklanan dönüşümü kaçınılmazdır ancak, kentlerin sürdürülebilirliğinde kolektif bilinç zamanı muhafaza ederken, otoritenin “yer”i izole ederek sınırlı tuttuğu aralıklarda, tarih, mekân ve hatıralar şeffaf katmanlar olarak kalır. “Hafıza” ve “mesafe” kesitinden bakıldığında, kronolojideki zamansal boşluklar kolektif belleğin önemli kırılma noktalarına işaret eder. “Tarih” ve “yeni hafıza” kavramları ile

alınan tarihi kronolojik kesitlerin sonucu ulaşılan “mesafe ile ortaya çıkan çerçeveler, toplumsal hafızanın kırılma noktalarını verir.” hipotezi bu yaklaşımla doğrulanmış olur.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu makalenin araştırma ve hazırlama sürecinde finansman desteği alınmamıştır.

**No financial support has been received during the research and preparation of this article.*

Ethical Statement | Etik Beyanı

Bu makale etik kurallar çerçevesinde hazırlanmıştır.

**This article has been prepared within the framework of ethical rules.*

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H

AUTHOR 2: A/B/D/G/H/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Akıncı, T. (2021). *Galata*, 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Auge, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Londra & New York: Verso.
- Auge, M. (2020). *Unutma Biçimleri*, çev. Mehmet Sert, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Babbie, E. (2007). *The Practice of Social Research*. Twelfth Edition, USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Bal, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 2. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Barash, A. J. (2007). Belleğin Kaynakları. Şeyda Öztürk (ed), *Cogito Bellek Öncesiz Sonrasız*, sayı: 50, (s.11-22), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barlett, L. & Vavrus, F. (2021). *Nitel Araştırmalarda Örnek Olay Yöntemi*, çev. Gülşah Taşçı ve Faruk Levent, 1. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Benjamin, W. (2022). *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 18. Baskı.
- Berman, M. (2021). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor Modernite Deneyimi*, çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları. 21. Baskı.
- Creswell, W. J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çelik, Z. (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erkal, N. (2010). Bugün Liman Kara Olmuştur: İmparatorluk Cumhuriyet Eşiğinde İstanbul Rıhtımlarının Dönüşümü, Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Mimarlık ve Kent, 1910-2010, ed. İ. Akpınar, Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi, İstanbul; 31-48.
- Erkal, N. (2011). The Corner of The Horn: An Architectural Review of The Leaded Magazine In Galata İstanbul. *Metu Jfa*, (28:1) 197-227.
- Erzen, N. J. (2019). *Üç Habitus Yeryüzü, Kent, Yapı*, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Esmer, M. (2013). "Tarihi Miras 1956-1960 İmarı: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan/Yıkılan/ Taşınan Yapılar", *Mimarlık Dergisi*, Sayı:374, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3324>, Erişim tarihi: 15.03.2023.

- Gökberk, Ü. (2023). *Hafıza Kazısı Bilge Karasu'nun İstanbul'u Walter Benjamin'in Berlin'i*, çev. Kübra Kelebekoğlu, 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2. Basım, Ankara: Nika Yayınevi.
- Halbwachs, M. (2007). Kolektif Bellek ve Zaman, Şeyda Öztürk (ed), Cogito Bellek Öncesi Sonrasız, sayı: 50, (s.55-76), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, çev. Büşra Uçar, 2.Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış, 1. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu*. çev.Sungur Savran, 8. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kafescioğlu, O. F. (2016). 19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Galata/Karaköy'de Kent Morfolojisi ve Yapı Türlerinin İncelenmesi. *İdealKent Dergisi* (18), 174-203.
- Klein, L. E. (2000). "On the Emergence of Memory in Historical Discourse." *Representations* 69, *University of California Press*, pp. 127-150.
- Koçyiğit, G. R. (2018). "Mark Augé'de Yok-Yer (Non-Lieu) Kavramı Üzerine Bir Epistemik Çözümleme." *Megaron*, 13(4):536-544.
- Köksal A. (2021). Bu Makân Artık Bu Yer Değil: Gülşen Özaydın, Merve Akı (ed). *Mekân ve Yer* (s. 10-19), 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Köksal, H. (2022). *Bu Mekân Artık Bu Yer Değil Modern/işim/i Tartışmak*, 1. Basım, İstanbul : Arketon Yayınları.
- Kuban, D. (1998). *İstanbul Yazıları*, 1. Basım, İstanbul :Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuban, D. (2000). *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, 2. Basım, İstanbul :Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Ritimanaliz Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*, çev. Ayşe Lucie Batur, 2. Basım, İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2021). *Kentsel Devrim*, çev. Selim Sezer, 7. Basım, İstanbul : Sel Yayınları.
- Mantran, R. (2020). *İstanbul Tarihi*, çev. Teaman Tunçdoğan, 5. Basım, İstanbul : İletişim Yayınları.
- Nora, P. (2022). *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, 2. Basım, İstanbul : DoğuBatı Kitapevi.
- Öncel D. (2021). Galata:Yerin değişimi-Mekânın Sahneleşmesi: Gülşen Özaydın, Merve Akı (ed). *Mekân ve Yer* (s. 143-167)), 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Özdamar G. E. (2016). Transforming The Historical Waterfront: An(r/t)repo in Istanbul. *On The Waterfront, Vol. 44*, May 10th, 2016.

Popper, R. K. (1998). *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, 2. Basım, İstanbul: İnsan Yayınları.

Popper, R. K. (2022). *Hayat Problem Çözmektir Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*, çev. Ali Nalbant, 12. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schulz, C. N. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizolli.

Stavrvides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru*. çev. Ali Karatay, 3. Basım, İstanbul: Sel Yayınları,

Tanyeli, U. (2020). *Yıkarak Yapmak*, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Traverso E., (2019). *Geçmiş Kullanma Kılavuzu Tarih, Bellek, Politika*, çev. Işık Ergüden, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uslu, A. (2016). “Hafıza ve Geçmişin Talebi Olarak Tarih Arasındaki Ayrım.”, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 3, s.42-65.

Yücel, A.(2019). *Duran Her Şey Hareket Ediyor İstanbul Yazıları*, 1. Basım, İstanbul: Arketon Yayınları.

Yücel A. (2021). Mekân-Yer-Yersizleşme: Gülşen Özaydın, Merve Akı (ed). *Mekân ve Yer* (s. 51-64), 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Zeytinoğlu E. (2021). “Yer” lerin Sınırı Olarak Deniz Limandan Ayrılmak Karşı Limanda Olmaktır: Gülşen Özaydın, Merve Akı (ed). *Mekân ve Yer* (s. 20-32), 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Wiener, M. W. (1998). *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları*, çev. Erol Özbek, 1. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 66.

Url-1: Galataport: <https://www.galataport.com/tr/tarihi-miras>, son erişim: 20.03.2023.

Url-2: Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi: <http://www.eskiistanbul.net/arama/tophane>, son erişim: 20.03.2023.

Url-3: Galataport: <http://www.levantineheritage.com/frank-han.html>, son erişim: 20.03.2023.

Url-4: Galataport: <https://siska.com.tr/portfolio/merkez-rihtim-han/>, son erişim: 20.03.2023.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Çiğdem Karabağ (Doktora Öğrencisi)

Lisans eğitimini 1999 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi (D.A.Ü.) Mimarlık Bölümü'nde tamamlamıştır. 1997 yılında özel sektörde başladığı profesyonel iş yaşamında tasarım, proje, uygulama ve yarışma projelerinde görevler almıştır. 2021 yılında “Gayrimenkul Sektöründe Markalaşmanın Tüketici Temelli Marka Değeri Modeli ile Nef Yapı Üzerinden İncelenmesi” başlıklı tezi ile İ.K.Ü. Mimari Tasarım programından yüksek lisans derecesini almıştır. Halen aynı üniversitede mimarlık doktora programında eğitimine ve iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde öğretim görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Emel Birer (Prof. Dr.)

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 1995 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede 1997'de Yüksek Lisansını tamamladı ve “Mimari Tasarım Eğitiminde Başarı Yöneliminin Ölçülmesi” başlıklı Doktora çalışmasını 2004 yılında bitirerek Doktor unvanını aldı. 1998-2024 yılları arasında İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 2024 Nisan ayından itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde profesör öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Haçes tradition in the relationship of identity-culture-space: The case of Düzce

Meryem BİRCAN¹, ORCID: 0000-0001-5461-3388
Kader REYHAN², ORCID: 0000-0003-2564-1907

Abstract

Circassians exiled from the North Caucasus have displayed significant resistance by continuing their culture in different geographies. In this process, hospitality, one of the cultural elements preserved by the Circassians, emerged clearly, especially in the places where they lived. Circassians, who attach great importance to their guests, have created special places called "haçes" as a reflection of this cultural feature. Haçes is an integral part of the identity of the Circassian housing complex and carries great social value in the Circassian society. While haçes mainly undertakes the function of hosting guests, it is also considered a multifunctional place. These places include various social functions such as a meeting center where society's problems are discussed, a meeting and entertainment center for young people, and a center where children are educated. Although many haçes have been abandoned today, there are still examples that continue to function. In this research, preserved examples based on the almost disappearing haçes places are examined in detail from architectural and cultural perspectives. In addition to the information obtained using the literature-based data collection method, architectural and cultural analyzes were carried out through field studies and interviews with house owners. Thanks to these analyses, it has been discussed in detail how the cultural reflections in the complex of which haçes is a part are shaped. This study addresses the basic research questions "Architecture and culture cannot be considered separately from each other" and "There is a structure specific to Circassian culture in Circassian houses." It is aimed to remember that haçes places have lost their function and are in the process of extinction today, by contributing to the literature through research and analysis, and to keep them alive scientifically.

Highlights

- Space is not just walls, floors and roofs. It is a living creature because it is lived.
- In every area of life, phenomena such as social life and settlement, family life, family-housing relationship affect the space.
- Haçes space, which is a part of the Circassian housing complex identity, has a great social value in the life of the Circassians and contains cultural elements.

Keywords

Circassian; House; Ethnic architecture; Haçes; Hospitality.

Article Information

Received:

16.04.2023

Received in Revised Form:

12.01.2024

Accepted:

19.03.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Engineering-Architecture, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Türkiye
meryemdemir@outlook.com

2. Faculty of Engineering-Architecture, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Türkiye
kaderreyhan@gmail.com

Kimlik-kültür-mekân ilişkisinde haçeş geleneği: Düzce örneği

Meryem BİRCAN¹, ORCID: 0000-0001-5461-3388
Kader REYHAN², ORCID: 0000-0003-2564-1907

Öz

Kuzey Kafkasya'dan sürgün edilen Çerkesler, kültürlerini farklı coğrafyalarda sürdürerek önemli bir direnç sergilemişlerdir. Bu süreçte, Çerkeslerin koruduğu kültürel unsurlardan biri olan misafirperverlik, özellikle yaşadıkları yerlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Misafirlerine büyük önem veren Çerkesler, bu kültürel özelliğin bir yansıması olarak "haçeş" adını verdikleri özel mekanları oluşturmuşlardır. Haçeş, Çerkes konut kompleksi kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve Çerkes toplumunda büyük sosyal değer taşır. Haçeş, temel olarak misafir ağırlamaya yönelik bir işlevi üstlenirken, aynı zamanda çok işlevli bir mekan olarak kabul edilir. Bu mekanlar, toplumun sorunlarının tartışıldığı bir toplantı merkezi, gençlerin tanışma ve eğlence merkezi, çocukların eğitim gördüğü bir merkez gibi çeşitli sosyal fonksiyonları içinde barındırmaktadır. Günümüzde birçok haçeş terkedilmiş olsa da, hala işlevini sürdüren örnekler bulunmaktadır. Bu çalışmada, kaybolmaya yüz tutan haçeş mekânları temel alınarak korunan örnekler mimari ve kültürel açılarından detaylı bir şekilde incelenmektedir. Literatüre dayalı veri toplama yöntemi kullanılarak elde edilen bilgilere ek olarak, saha çalışmaları ve konut sahipleri ile yapılan görüşmeler aracılığıyla mimari ve kültürel analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sayesinde, haçeşin bir parçası olduğu kompleksteki kültürel yansımaların nasıl şekillendiği detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, "Mimari ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez" ve "Çerkes evlerinde Çerkes kültürüne özgü bir yapılanma mevcuttur" temel araştırma sorularını ele almaktadır. Haçeş mekanlarının günümüzde işlevini yitirmesi ve yok olma sürecine girmesi, yapılan araştırma ve analizler aracılığıyla literatüre katkı sağlayarak hatırlanması ve bilimsel olarak yaşatılması amaçlanmaktadır.

Öne Çıkanlar

- Mekân, sadece duvar, döşeme ve çatıdan ibaret değildir. Yaşanılan dolayısıyla yaşayan bir canlıdır.
- Yaşamın olduğu her alanda, sosyal yaşam ve yerleşim, aile yaşantısı, aile-konut ilişkisi gibi olguların mekâna etki eder.
- Çerkes konut kompleksi kimliğinin bir parçası olan Haçeş mekanı, Çerkeslerin yaşamında büyük bir sosyal değere sahiptir ve kültürel öğeler barındırmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Çerkes; Konut; Etnik mimari; Haçeş; Misafirperverlik.

Makale Bilgileri

Alındı:

16.04.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

12.01.2024

Kabul Edildi:

19.03.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Eskişehir, Türkiye

meryemdemir@outlook.com

2. Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Eskişehir, Türkiye

kaderreyhan@gmail.com

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Araştırmanın temel amacı, Çerkes kültürünün bir ögesi olan ve özel yaşam alanının dışında misafirler için ayrılan haçeş mekânını, mimari özellikleri ile kullanım durumu açısından analiz etmek, günümüzde taşıdığı mimari ve işlev değerlerinin korunma durumunu değerlendirmektir. Çalışmanın hipotezlerinden ilki, "Mimari ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez" (H1) olup mimarinin ve kültürün bir bütün olarak incelenmesi gerektiği, mimarinin kültürel unsurlar ile özgün bir yapı oluşturduğuna dayanmaktadır. "Çerkes evlerinde Çerkes kültürüne özgü bir yapılanma mevcuttur" (H2) ikinci hipotezi oluşturmaktadır ve tekil mimarinin yanı sıra kompleks yerleşkelerde, kompleksi oluşturan yapılar arasındaki ilişkilerde dahi kültüre dayalı bir neden olduğu, kompleks yapılardan biri ve çalışmanın ana konusu olan haçeş mekânlarının da kültüre özgü bir yapılanma ile oluşup yerleşime dahil olduğunu ileri sürmektedir. Nitel araştırmaya dayalı çalışmada kültürel boyut, literatür kaynaklarına dayalı veri toplama yöntemleriyle ele alınırken; mimari boyut, literatürün yanı sıra açıklayıcı model yaklaşımıyla desteklenmiş, yerleşim yerleri, konutlar ve haçeş mekânları saha araştırmasıyla incelenmiş ve analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Bu araştırma, tarihi veya günümüzde yapılmış olsalar da kültürel özelliklerini korumuş, Çerkes yerleşimlerinde homojenliği sürdüren, kültürlerini yaşatan ve yansıtan konut yerleşimlerini incelemiştir. Düzce ilindeki Çerkes yerleşimleri haçeş mekânının analiz ve değerlendirilmesinde saha araştırması olarak seçilmiştir. Büyükşehirlere olan yakınlığına rağmen çeşitli etnik kökenlere vatan olan Düzce ili, asimile olmadan kültürel değerlerini yaşatmaya devam etmektedir. İl sınırları içerisinde seçilen kırsal Çerkes yerleşim yerleri, şehir merkezine yakın konumlanmış olmasına rağmen mimari özellikler korunmuş, özgün mimari yapıların yanı sıra betonarme evlerde dahi kültürel unsurlar gözlemlenmiştir. Günümüze kalan haçeş mekânlarının hepsi ana işlevinde olmasa da yaşatılmaya devam edilmektedir. Genç nüfusun da yaşadığı bu kırsal kesimlerde, yaş, eğitim, cinsiyet gibi temel ayrımlar gözetilmeksizin kültürün temelini oluşturan dil yaşatılmaya devam etmektedir. Bu kriterler Düzce ilinin seçilmesinde etkin olmuştur. Bu bölgelerden elde edilen bulgular, kültür ve mimari arasındaki ilişkiyi açıklamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Uzman görüşlerine ve gözlem temelli yaklaşıma dayalı olarak, etnik farklılıklara sahip nüfusa ev sahipliği yapan ve farklı merkezlere uzak konumda bulunan kırsal bölgeler öncelikli tercih edilen alanlar olmuştur. Bu bağlamda, Bataklıçiftlik, Taşköprü, Yenikaraköy ve Köprübaşı köyleri araştırma kapsamına alınmıştır. Konut ve ahşap yapı örneklerinin seçimi, köy muhtarlarının ve yerel halkın rehberliğiyle birlikte gözleme dayalı bir süreç sonucunda gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, haçeş mekânlarının varlığı ve korunmuşluk düzeyi de değerlendirme kriterleri arasında yer almıştır. Tespit edilen yerleşimler ve konut örnekleri üzerinden yapılan çalışma, karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır.

Çerkesler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar tarih, sosyoloji ve antropoloji alanlarında zenginlik gösterirken mimari alanda yapılan çalışmalar Rusça dilinde zenginlik göstermektedir. Miller (1914) Çerkes konutlarını, Studenetskaya (1948) modern Kabardey konutunu, Kobychiev (1968) yerleşimleri ve (1982) 19- 20.yüzyıllarda Kuzey Kafkasya halklarının yerleşim ve konutlarını,

Bgazhnokov (1983) mekân organizasyonunu, Dmitriyev (2007) mekân organizasyonunda gözlemlenen bölgesel yönleri, Sunata (2015) sosyokültürel hafıza olarak Çerkes köyünü, Yılmazata, Parlak, Erdem (2018), Çerkes mimarisinde sosyal mekânı, Koç (2018) Türkiye'deki Çerkes evlerinin sosyal hayata etkisini, Khabizhevna (2018) Kabardey-Balkar halklarının konut ve yerleşim komplekslerindeki dönüşümü, Korhan (2018) Kafkasya'da ve Anadolu'daki Çerkes evlerinin karşılaştırmasını, Unezhev (2020) 19 ve 20.yüzyıllarda Çerkes evinin iç mimarisini, Çatalkılıç (2018) ise Kayseri ili Uzunyayla bölgesinde haçeş mekânını sosyokültürel yönleriyle ele alarak literatüre katkı sağlamıştır. Haçeşin mimari ve kültürel yönlerinin vurgulandığı bu çalışma ile haçeş ile ilgili mimari literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak, taşıdığı mimari ve kültürel değerleri tanıtarak korunması için gelecek kuşaklara aktarmak hedeflenmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE (THEORETICAL FRAMEWORK)

"Çerkes" terimi, Kafkasya bölgesinin yerli halkını genel bir kavram altında temsil eden bir üst kimliği ifade etmektedir. Türkiye'de Osmanlı döneminden itibaren kullanılan Çerkes tanımlaması, 17. yüzyıldan itibaren etnik köken ayırt etmeden tüm Kafkasya kökenli halkları genel anlamda temsil etmektedir (Berzeg, 2006).

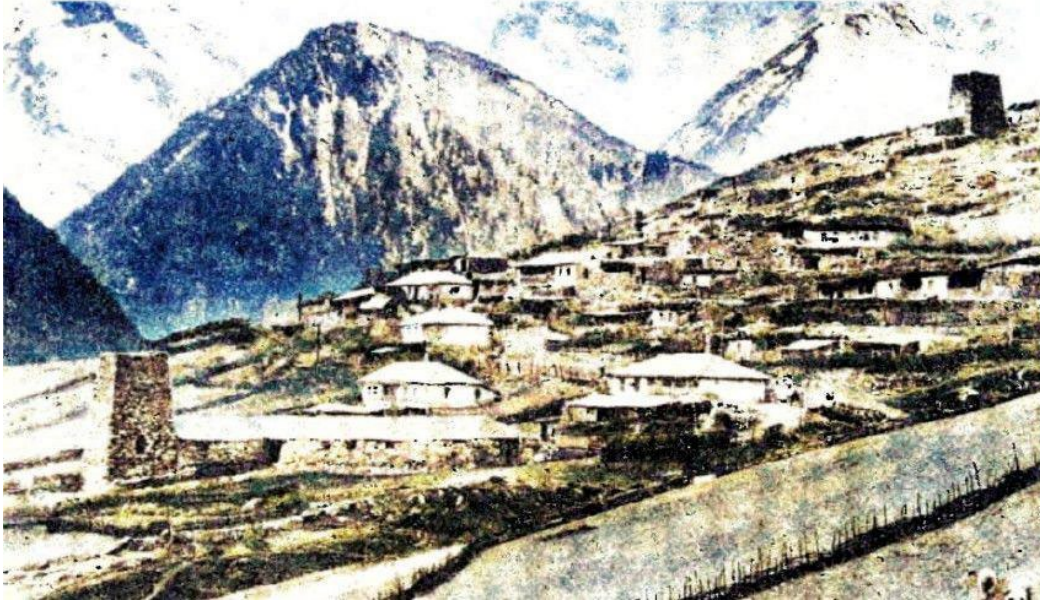
1763-1864 Kafkas-Rus savaşlarının sonucunda, Türkiyeli Çerkesler arasında "soykırım," "büyük göç," ve "yistanbulako (İstanbul Yolculuğu)" gibi farklı terimlerle ifade edilen Çerkes sürgünü, 1850'lerde başlamış ve 1864 sonrasında yoğunluğu artarak devam etmiştir. Mülteciler, öncelikle Rumeli coğrafyasından başlayarak Karadeniz kıyı şeridindeki çeşitli bölgelere iskân edilmişlerdir (Okçuoğlu, 2019). Bu süreç, Çerkeslerin yeni yerleşim bölgelerinde, Çerkes kimliğini ve kültürünü koruma amacıyla, Kafkasya'ya özgü yaşam mekânları inşa etmeye başladığı bir süreç olmuştur (Doğanay, 2016).

Kültür tanımları genellikle, insan gruplarının kazanımlarını, deneyimlerini ve tarih boyunca oluşturdukları sembollerini, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış kalıplarını içermektedir (Aktan, 2007). Çerkesler, Anadolu topraklarında yaşam biçimlerini ve kültürlerini sürdürme başarısı göstermiştir. Kuzey Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalmış olsalar da benzer coğrafyalara yerleşerek benzer köy yerleşimleri kurmuşlardır. Bunun yanı sıra folklorik müzik ve dansları ile toplumsal normları olan *şexes* (gençlerin eğlence amaçlı düzenlediği toplantılar), *thamade* (demokratik seçimle gelen toplum lideri), *haynape* (toplumsal ayıplama), saygı ve misafirperverliği yeni yerleşimlerine taşımayı başarmışlardır. Bu süreçte Anadolu'da kendilerine yeni bir yurt kurabildikleri söylenebilir (Kaya, 2011; Doğanay, 2016).

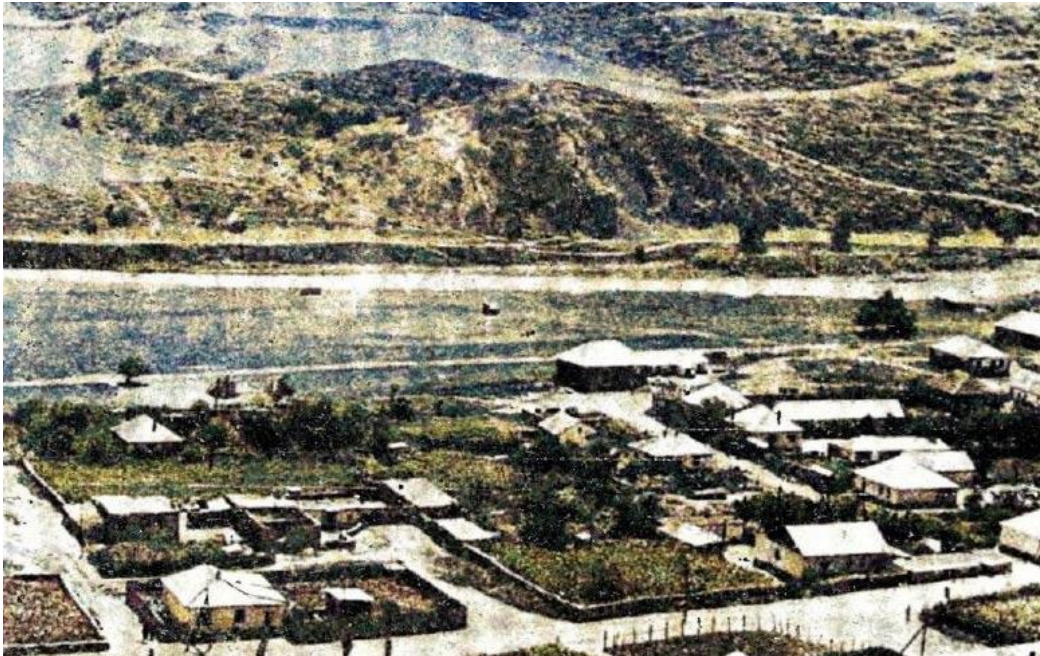
Çerkes Yerleşimleri (Circassian Settlements)

Kırsal alanlar, kent kökenli fiziksel ve sosyokültürel etkilerin daha az olduğu bölgelerdir. Bu nedenle, kentlere kıyasla yerel kültürün ve yaşam biçimlerinin korunması daha olasıdır. Bir köy yerleşiminin oluşturulduğu coğrafyadan mimari tarzına kadar, çoğu ayrıntıda, bu yerleşimde yaşayan toplulukların izleri açıkça görülebilir (Sunata, 2015).

Tarihsel yönden bakıldığında, Çerkeslerin anavatanı olarak kabul edilen Kafkasya bölgesinin geçmişi Üst Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Dağlık bölgelerdeki doğal mağara oluşumları ve kaya barakaları yerleşim yeri olarak kullanılmıştır (Kobychev, 1982). 17 ve 18. yüzyıla ait kaynaklar, bu dönemde siyasi koşulların ve hayvancılığın tarıma göre daha baskın olmasının etkisiyle, Kuzey Kafkasya halklarının yerleşim yerlerinin istikrarsız olduğunu ortaya koymaktadır.

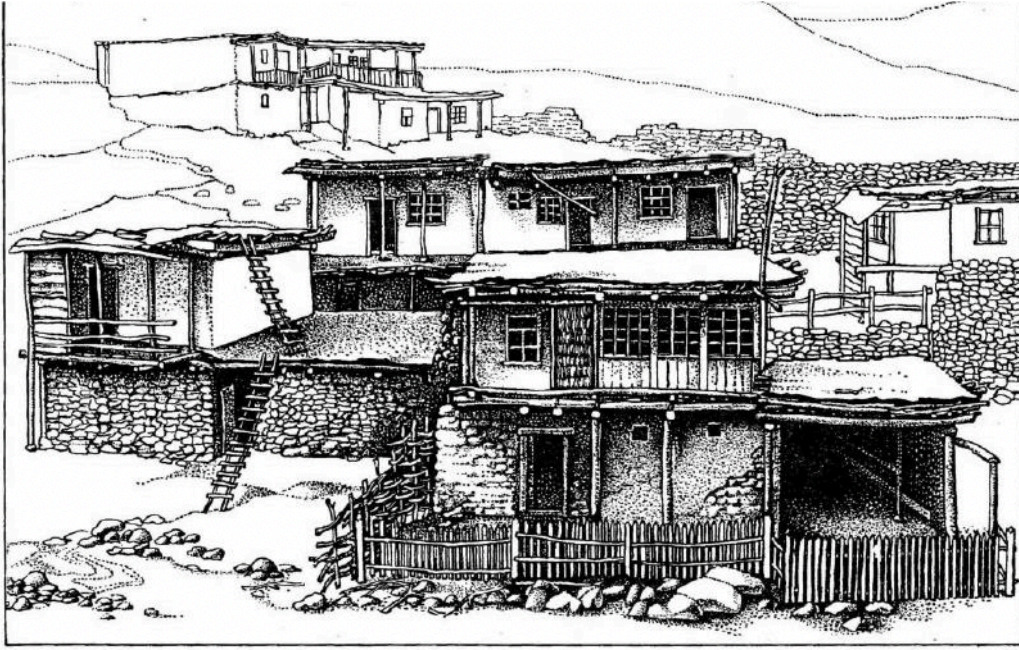

Şekil 1. Teraslı yerleşim örneği, Nogay köyü (Kobychev, 1982).

Şekil 2. Müştemilat kullanımının görüldüğü ova yerleşimi örneği, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İtum-Kale köyü (Kobychev, 1982).

Yerleşimler biçimsel olarak dağ ve ova olmak üzere iki temel kategoride sınıflandırılır, bunun şekillenmesi yerin özelliklerine göre değişir (Kobychev, 1982). Dağ köyleri genellikle tepeciklerin ve dağ yamaçlarının yükseldiği alanlarda konumlanmıştır. (Şekil 1) Evler bitişik ve yoğun öbekler halinde oldukları için düzensiz bir yapıya sahiptirler (Kobychev, 1968). (Şekil 3) Diğer yandan ova yerleşimleri, düz alanlar üzerinde kurulduğu için mülkler dağlık bölgelerdekinden farklı şekil ve boyutlara sahiptir. (Şekil 2) Tarıma uygun iklim koşulları, bu tür yerleşimlerde tarım faaliyetlerine olanak tanır (Kobychev, 1982). Ova yerleşimleri, ekonomik amaçlara bağlı olarak birden fazla avluya sahip olabilir. Anadolu'nun Çerkes yerleşimleri, Kafkasya'da bulunan ova yerleşimleri gibi geniş araziler üzerine inşa edilmiştir.

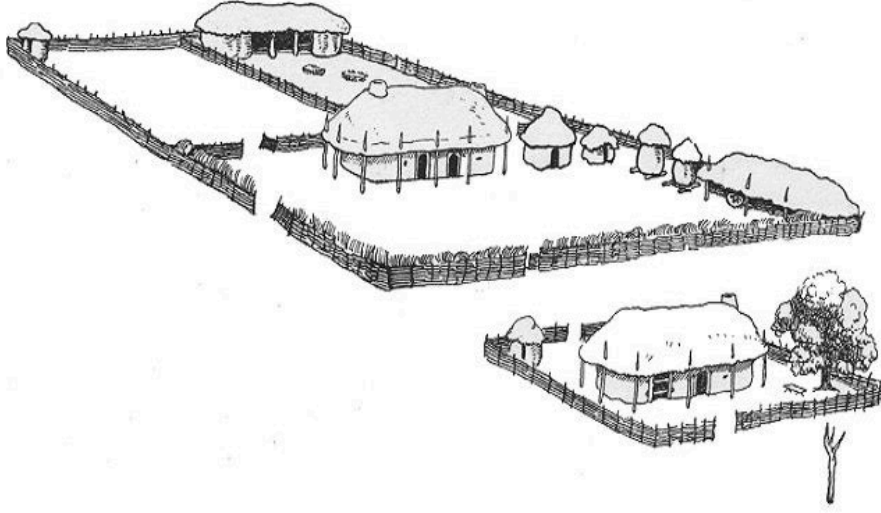
Şekil 3. Dağ yerleşim özelliği gösteren bölgelerde konut kompleksi yerleşim örneği (Kobychev, 1982).

Çerkes Konut Tipolojisi (Circassian Housing Typology)

Çerkes yerleşimlerinin mekânsal düzenlemesinde, sosyal gereklilikler, feodal toplum yaşam biçimi ve klan ilişkilerine dayanan izler görülmektedir (Gardanova, 1967; Bgazhnokov, 1983). Konutların inşasında öncelikli olarak savunma amacına verilen önem, Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya dahil olmasıyla ortadan kalkmış ve bu durum, konut mimarisinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Kobychev, 1968; Chesnov, 1984).

Konut yapılarına ek olarak, konut kompleksi içinde yardımcı binalar da inşa edilmiş (Kobychev, 1982) ve bu planlama ev sahibinin yaşam tarzına göre şekillenmiştir (Khabizhevna, 2018). Bir avlu içerisinde, ailelerin günlük yaşamlarını sürdürdüğü evin yanı sıra, haçes, mutfak, kiler ve fırın odası gibi farklı yapılar bulunmaktadır (Bayram, 2019). Avlu içerisinde ahır, depo, tuvaletler ve ayrı bir mutfağın bulunması Çerkes konutunun ayırt edici özelliklerinden birisidir (Studenetskaya, 1948). Ayrıca, görüş hattından uzakta, avlunun arkasında ahır ve kümes gibi alanlar yer almaktadır.

Yerleşim yerleri, görece düzenli bir sistemde, avlu çevresi boyunca yapılandırılmıştır (Kobychev, 1982). (Şekil 4)

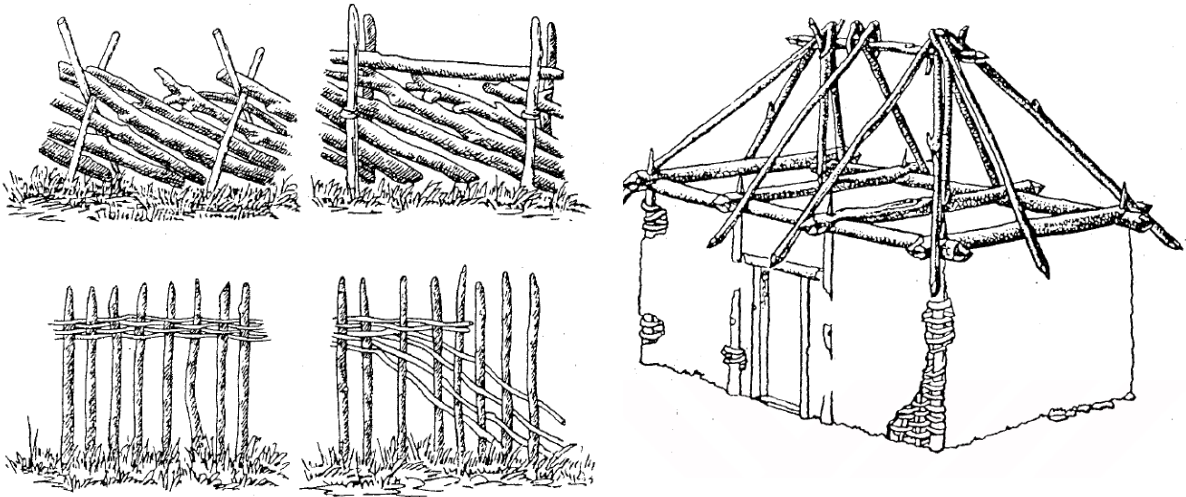

Şekil 4. Çerkes konut kompleksinin şematik planı; giriş avlusunda ana konut, mutfak ve kuruluk; arka avluda ahır; bağımsız bir avluda haçş (Miller, 1914).

İklim ve coğrafi özelliklerin konut yapı tipolojisi üzerine olan etkisi gibi yaşam biçimleri de tipoloji ve malzeme üzerinde etki göstermiştir. Orta Çağ'ın sonlarında, feodal mücadeleler ve yabancı istilaların artması sonucu, özellikle vadilerde yaşayan insanlar sıklıkla evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle inşaat teknolojisinde, bina yapımını basitleştiren çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Malzeme olarak kolaylıkla bulunabilecek ve kolaylıkla taşınabilecek hafif malzemeler tercih edilmiştir. Duvar malzemesi olan sazlar önceden dokunup hazırlanmış, evlerinin ahşap iskeleti sökülerek götürülmüş, işgal sonrası gidilen bölgelerde insanlar evlerini yeniden ve hızlıca inşa edebilmiştir (Koç, 2018).

Konut kompleksi inşasında sıklıkla yerel malzemeler kullanılsa da yerel malzemenin bulunup bulunmamasına bağlı olarak inşaat tekniklerinde bölgesel farklılıklar gözlenmiştir (Khabizheva, 2018). Duvar yapı malzemesi seçimi, coğrafi çevreye göre şekillenmiş, konutun inşa edileceği alanda bulunan doğal malzemeler duvar malzemesi olarak tercih edilmiştir Dağlık bölgelerde taş ve *turluch*; ovada kerpiç ve tuğla; ormanlık bölgelerde ahşap yaygın olarak kullanılmıştır (Kobychev, 1982).

J. Polotsky Çerkes evlerinin yapım tekniklerinden olan *turluch* hakkında şöyle yazmıştır: “Çerkeslerin konutları tam olarak bir ev gibi görünmüyor; daha çok özenle örülmüş, çubuklardan yapılmış, üstü kil kaplı ve kamışlarla örtülü büyük sepetlerdir.” (Unezhev, 2020). *Turluch*, duvar iskeleti dal veya sazların iç içe geçirilmesi ile oluşmuş, kil ve samanla sıvanarak meydana gelen yapı sistemidir. (Şekil 5)

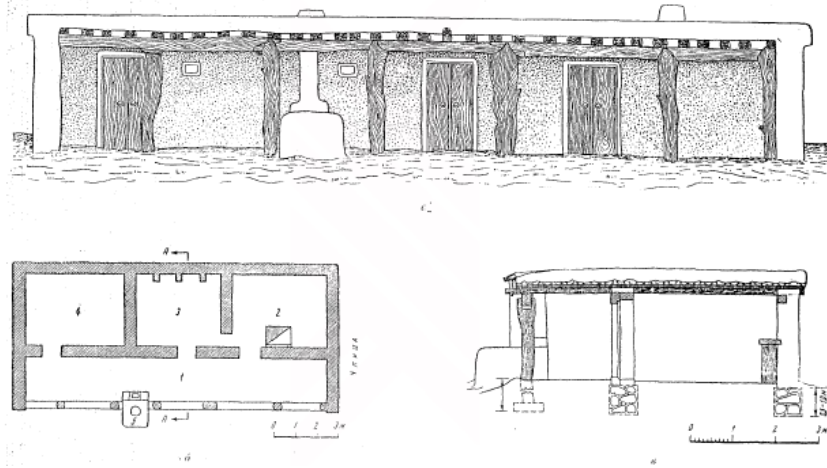

Şekil 5. Geleneksel dal örme teknikleri ve turluch sistemi ile yapılmış Çerkes konutunun yapısal şeması (Aksan, 1997).

Bölgenin iklim koşulları, çatı yapı malzemesini ve şeklini de büyük ölçüde etkilemiştir. Yoğun yağış alan bölgelerde ana malzeme olarak saman ve saz kullanılan eğimli çatılar yoğunluk gösterirken (Şekil 6); kurak bölgelerde ana malzemesi toprak olan düz veya hafif eğimli çatılar inşa edilmiştir (Kobychev, 1982). Yağmurdan ve güneşten korunmak için, konutun tüm cephesini veya sadece giriş cephesini örtecek şekilde sütunların üzerine oturan bir gölgelik (Şekil 7) yerleştirilmiştir (Unezhev, 2020).

Şekil 6. İşleve bağlı olarak çok avlulu, çatı yapı malzemesi saman ve saz olan temsili Çerkes yerleşimi (Korhan, 2018).

Şekil 7. 18.yy.a ait gölgelikli bir Çerkes konutunun plan, kesit ve görünüşü (Aksan, 1997).

Kafkasya'daki konut yapıları, bölgenin coğrafyası ve iklimi göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Kafalı'ya göre (1942), genellikle iki katlı ve taş malzemeden inşa edilen evlerde, pencereler güvenlik amaçlı olarak küçük boyutlarda düzenlenmiş ve güneye doğru konumlandırılmıştır. Odaların kapıları, sayvana veya avluya açılmak üzere düzenlenmiştir. Peter Simon Pallas ise Çerkes evleri hakkında verdiği bilgilerde, evlerin dikdörtgen bir plana sahip olduğunu, kirişlerin kalın kamışlarla güçlendirildiğini ve bölücü duvarların hımıştan yapıldığını belirtmiştir (Koç, 2018).

Çerkes konut düzenlemelerinde ana konutun yanı sıra yardımcı konutların da bulunduğu site tipi yerleşimlerde, çit ve girişe büyük önem verilmiş, hem konutların görünümünü hem de konumunu belirlemede önemli rol oynamıştır. Binaların yoğun olduğu köylerde, evlerin ve müstemilatların duvarları çit görevi görmüş, ancak daha serbest bir yerleşim düzenine sahip köylerde özel çitler dikilmiştir (Kobychev, 1982). (Şekil 8)

Şekil 8. Eski bir Çerkes konutunda örme tekniğinin kullanıldığı çit (Halman, 2020. Çerkes Dernekleri Federasyonu. CC BY 4.0).

19. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya ilhak edilmesi yerleşim yapısını daha esnek hale getirmiştir (Unezhev, 2020). 19. yüzyılın sonlarında ise yerleşimcilerin inşaat teknikleri, yerel halkın yapı morfolojisini etkilemeye başlamış ve yeni kurulan yerleşim yerlerinde kerpiç, demir, tuğla, kiremit ve ahşap gibi yeni malzemeler kullanılarak daha modern formlar geliştirilmiştir (Khabizhevna, 2018).

20. yüzyılın başlarına kadar Kuzey Kafkasya bölgesindeki hem ovalarda hem de dağlarda bulunan geleneksel evlerin özel temel yapıları yoktur. Temel olarak taşlı topraklar ve su geçirmez katı malzemeler tercih edildiği için konutta yer seçimine dikkat edilmiştir (Kobychev, 1982). 20. yüzyılın başlarında temel olarak taşlar doğrudan zemine döşenmiş, kil ve kireç karıştırılarak hazırlanan harç bağlayıcı olarak kullanılmıştır. Ahşap tavanların ortaya çıkışı da aynı döneme rastlamıştır. Tavan ilk başlarda kamış ve hasır örmeler ile yapılmış, tomruk teknolojisinin gelişmesi ile kereste, talaş ve diğer ahşap malzemeler kullanılmaya başlanmıştır (Aksan, 1997).

Türkiye'de bulunan Çerkes konutları, coğrafi ve iklim şekline göre şekillenmiş, yapı malzemesi seçiminde bu koşullar dikkate alınmıştır. Ormanlık bölgelerde ahşap; dağlık bölgelerde taş; vadilerde çubuk, saz, örme dallardan inşa edilmiş konutlara rastlanmaktadır.

Haçeş Mekânı (Haçeş Place)

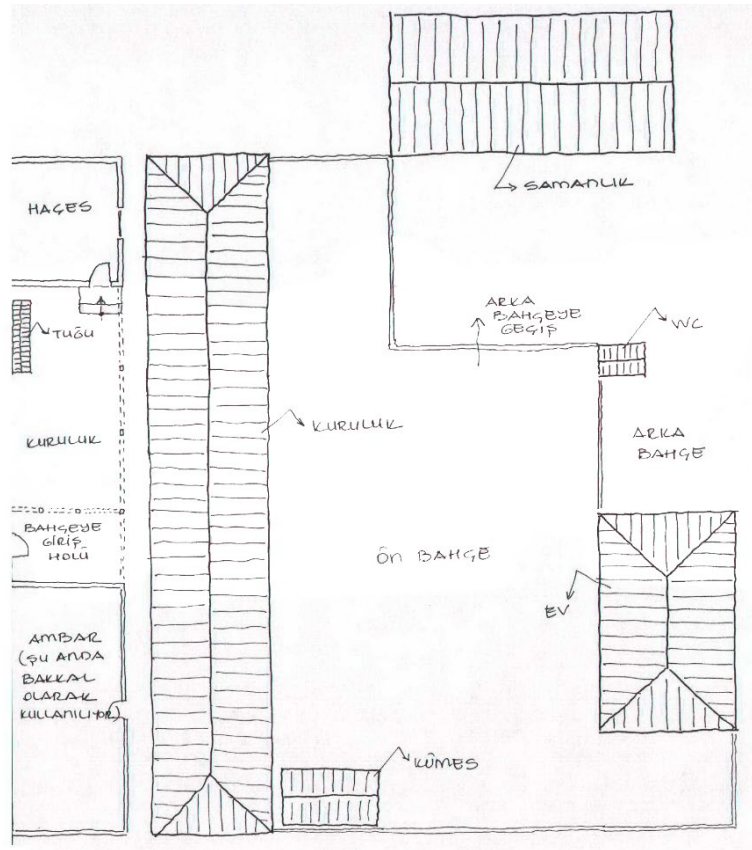
Bir topluluğun benimsediği kültür, yerleşim bölgelerine aktarılır ve bu da o yerlere özgün bir kimlik kazandırır. Haçeş olarak adlandırılan misafir evi de Çerkes konut kompleksinin özgün kimliğinin bir parçasıdır ve Çerkes toplumunda önemli bir sosyal değer taşımaktadır (Naloyev 1978; Khabizhevna, 2018). Misafirin bereket getirdiğine inanan Çerkesler, misafir ağırlamayı kutsal bir görev olarak görmüş, bu nedenle statüsü ayırt etmeksizin tüm misafirleri özel bir şekilde karşılamış ve ağırlamıştır (Kalaycı, 2015).

Geleneksel özellikteki Çerkes avlusunda bulunan bir konuk evi olan haçeş, ayrı bir yapı olarak işlev görür (Pashtova, 2014). Haçeşin düzenlenmesi, misafirperverlik geleneğinden kaynaklanır ve aynı zamanda saygınlığı ifade eder. "*Haçeşi olmayan, bir asilzade olarak kabul edilmez*" şeklindeki Çerkes atasözü, haçeşin ev sahibinin sosyal statüsüne etkisini vurgular.

Etnografik kaynaklar ve Kafkasya'yı ziyaret eden seyyahların anlatılarına göre, haçeş adı verilen bu alan çok yönlü ve hayati bir unsurdur. Haçeş, erkekler arasında bir kulüp olarak işlev görür ve Adige Xabze normlarının korunmasına katkı sağlayan bir iletişim platformu olarak tanımlanır (Pashtova, 2014). Ana amacı misafirleri ağırlamak olan bu mekânlar aynı zamanda toplumun buluşma noktası işlevini de yerine getirmiştir. Tüm bu rollerin yanı sıra, haçeş aynı zamanda eğitim amaçları için de kullanılan bir okul niteliğine sahiptir (Bayram, 2019).

Ilteriano (2017) ise kaleme aldığı seyahatnamesinde, "Herkes karşı büyük dikkatle genel bir misafirperverlik gösterir ve konukları dilimizde misafirhane anlamına gelen konak adıyla anılan konuk evlerinde misafir eder; yabancı konaktan ayrıldığında ise ona bir başka konuk evine kadar eşlik ederek onu savunur ve yaşamını sadık biçimde korurlar." diyerek misafire verilen önemi vurgulamıştır.

Haçes, konutun giriş avlusuna yakın bir konumda yerleştirilmiştir. Gün boyu kapalı tutulması, cimrilik ve misafirperverlik eksikliği olarak değerlendirilir. Misafir odası sayısı, ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak gelişmiştir (Aksan, 1997). Haçes geleneği, hem kültürel değerleri aktaran hem de eğitim sağlayan bir olgu olarak yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. Anadolu'ya göç edildiğinde bile, maddi yönden iyi durumdaki olan Çerkeslerin haçes geleneğine bağlı oldukları ve bu geleneği devam ettirdikleri gözlemlenmektedir (Korhan, 2018).

Şekil 9. Düzce'de Keskin kompleksinin avlu planı (Aksan, 1997).

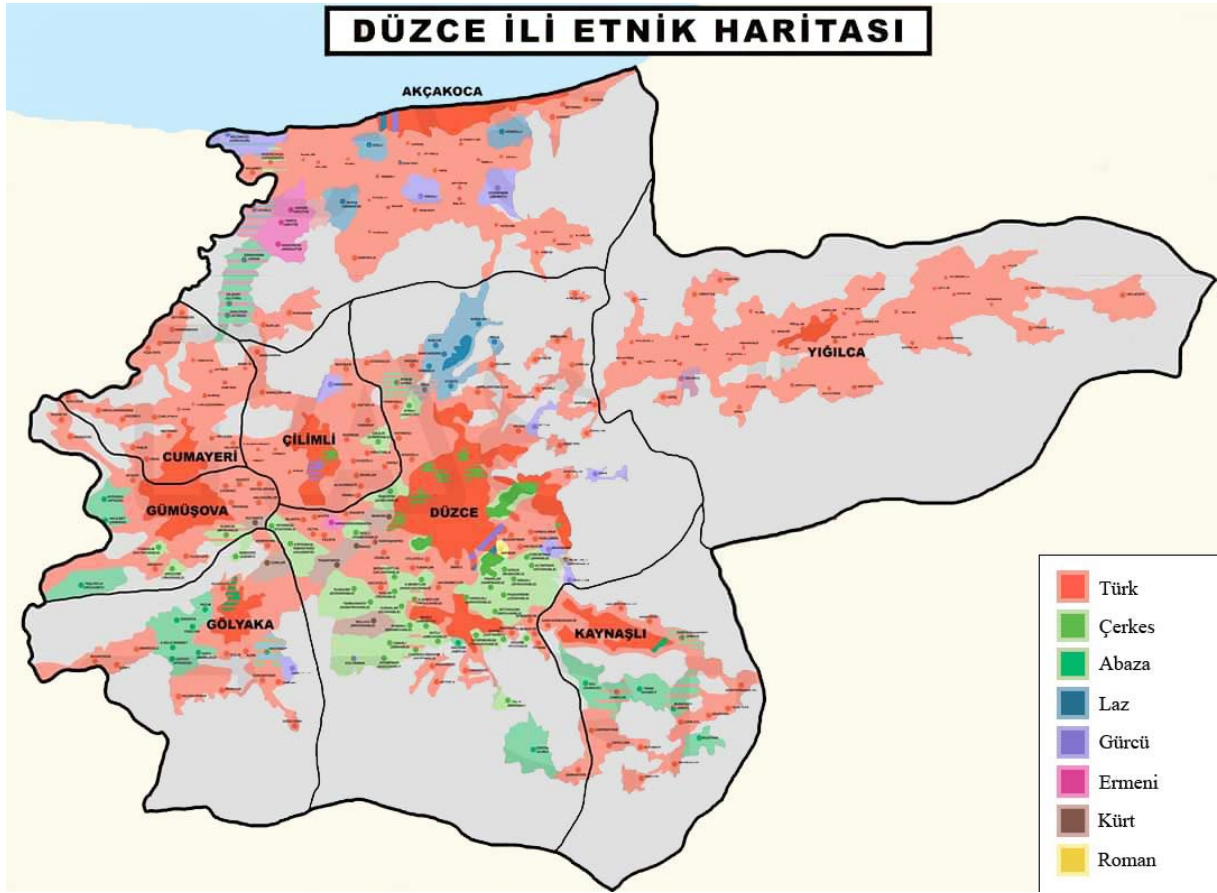
Şekil 10. Düzce'de Keskin kompleksine ait kuruluk ve haçesin görseli (Aksan, 1997).

Haçeş, konut sahibinin maddi durumuna bağlı olarak bir veya iki katlı inşa edilmiştir. Genellikle farklı bir avluda bulunurken, yeterli alanı bulunmayan konut sahipleri ana konutlarında bir odayı haçeş olarak düzenlemiştir. Ana konut içinde bulunan haçeşler, ana konuttan bağımsız tanımlanan girişleri ile avlu tipi haçeşlerde görülen özel yaşama saygı ilkesini yansıtmışlardır. Haçeş içerisinde bir banyo bulunmaktadır. Ocak bulunması misafire saygısızlık olarak görüldüğünden haçeş içerisinde ocak yapılmamış, evde pişen yemek misafir ile paylaşılmıştır.

Geleneksel Çerkes konutunda az sayıda mobilyalar; duvar rafları, alçak kanepeleri halılar iç mekânın ana bileşenleri iken (Baranov, 1894; Kobychhev, 1982), haçeş mekânının ana bileşenleri sadelikten uzak olarak yorumlanabilir. Misafire verilen önem ve değerle orantılı olarak tasarlanan bu yapılarda, en değerli eşyalar sergilenmiştir. Duvarlar halı ve keçe ile kaplanırken, zemin paspas ve kilimlerle döşenirdi. Misafirler için duvar boyunca özel sandıklar yerleştirilir, yataklar ve en zarif battaniyeler sunulurdu. En güzel silahlar ve müzik aletleri haçeşte saklanırdı. Ayrıca, ısınma için haçeşte bir şömine bulunurdu (Kobychhev, 1982). 19. yüzyılın sonlarında ise zenginlerin konutları içinde yeni nesnelere kullanılmaya başlandı. Dolaplar, çekmeceli sandıklar, aynalar, dikiş makineleri, Avrupa tarzı masa ve sandalyeler, halılar, kuş tüyü yastıklar ve battaniyeler gibi nesnelere, bu dönemde popüler hale geldi. Haçeş (misafir odası), genellikle diğer odalardan daha iyi döşenirdi. En iyi silahlar duvarlara asılır ve en değerli eşyalar haçeşte sergilenirdi (Unezhev, 2020). Duvarlarda sergilenen silahlar ve araçlar, haçeşin alanında erkeğin savaşçı ruhunu ve önceliğini vurgulardı. Misafir, haçeşe girdiğinde üzerindeki silahları ev sahibine devrederdi, bu da misafirin iyi niyetini ve ev sahibine olan güvenini simgelerdi (Pashtova, 2014).

DÜZCE İLİNDEKİ ÇERKES YERLEŞİM ÖRNEKLERİ (CIRCASSIAN SETTLEMENTS IN DÜZCE PROVINCE)

Düzce'ye göç eden Kafkasya halkları arasında Adigeler, Abazalar ve Vubıhlar yer almaktadır (Özsoy, 2016). Bu göç sonrası oluşan yerleşimlerde yaklaşık 100 yıllık bir geçmişe sahip olan Çerkes konutları, inşa edildikleri dönem ve kullanılan malzemeye göre benzer özellikler sergilemektedir. Ahşap ve kerpiç, yapı malzemeleri olarak yoğunlukla kullanılmakta ve *turluch* tekniği yaygın bir biçimde uygulanmaktadır. Yeni betonarme yapılar da kültürel izlerini günümüze taşıyan yapılar olarak değerlendirilebilir. Zamanla işlevini yitiren birçok ek bina bulunmaktadır. Tuvaletlerin konut içine taşınmasıyla birlikte ana konuta eklemeler yapılmış, bahçedeki tuvalet yapıları ise işlevsiz hale gelmiş ve çoğu yıkılmıştır. Düzce'deki yerleşimler, geniş araziler üzerine konumlandırılmış ve ova tipi yerleşim tipolojisi özelliklerini taşıyan yapılar barındırmaktadır. Bu yapılar arasında samanlık, kuruluk, haçeş gibi ek binalar da avlu içine geniş arazi imkanının sağladığı avantajlarla yerleştirilmiştir.

Şekil 11. Düzce ili etnik haritası.

Düzce'de bulunan 19 Çerkes köyünden Taşköprü (Şekil 14), Bataklığıtlık (Şekil 12), Köprübaşı (Şekil 13) ve Yenikaraköy (Şekil 15) köyleri, uzman görüşleri ve gözlem temelinde seçilmiştir. Bu köyler, etnik gruplar arasında nüfusça farklılık göstermekte ve merkeze olan uzaklıkları da değişim göstermektedir. Ayrıca, konut ve haçeş örnekleri köy muhtarlarının ve yerel yetkililerin yönlendirmesiyle birlikte gözlem sonuçlarına dayanılarak seçilmiştir.

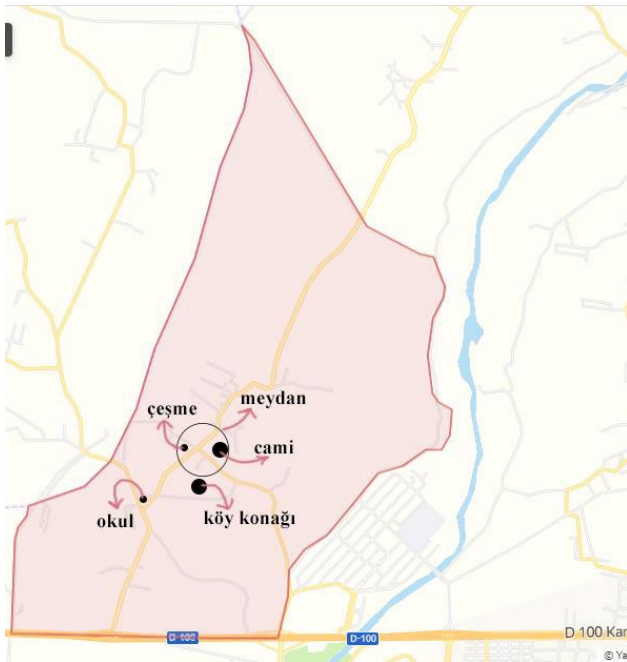
Gözleme dayalı araştırma, aynı zamanda konut sahipleriyle yapılan görüşmeleri içermektedir ve bu görüşmeler aracılığıyla mekan ile yaşam arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Konut sahipleriyle yapılan görüşmeler sırasında, yerleşimlerin düzeni, coğrafi özellikleri, kamusal alanları, demografik yapısı, tarihçesi hakkında bilgiler elde edilirken; konutlarla ilgili, sayıları, yapım tarihleri, kullanım durumları ve soyut kültürel unsurlarla ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda haçeşlerle ilgili günümüz işlevleri, eklemeleri, tadilat durumu ve mekâna özgü hikayeler konusunda da bilgiler aktarılmıştır. Bu görüşmeler, yerleşimlerin ve mekanların kültürel, tarihsel ve işlevsel özelliklerini anlamak amacıyla yapılan bir çalışmanın parçasıdır.

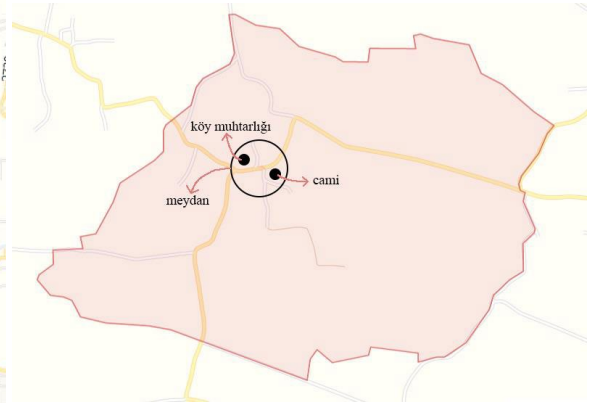
Şekil 12. Bataklıçiftlik köyü kamusal alanları.

Şekil 13. Köprübaşı köyü kamusal alanları.

Şekil 14. Taşköprü köyü kamusal alanları.

Şekil 15. Yenikaraköy köyü kamusal alanları.

Kiraz (Kerez) Ailesine Ait Konut Kompleksi ve Haçeş (Kiraz (Kerez) Family Housing Complex and Haçeş)

Düzce Merkez ilçesine bağlı, Adigece adıyla "*Şebetli habl*" olarak bilinen Taşköprü köyünde yer alan konut, Kiraz ailesine aittir. Köy, yaklaşık 400 hane barındırmakta olup nüfus yapısı etnik olarak homojen olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahiptir. Düzce Ovası'nda bulunan bu yerleşim yeri, büyük ölçüde tarıma dayalı geçim kaynaklarına sahiptir.

Kiraz ailesine ait konut kompleksi, belli şartlara bağlı olmakla birlikte düzensiz bir yapıya sahiptir. Ana konut, yoldan uzak bir konumda yer alırken aralarında bir bahçe payının bulunduğu bir yerleşim şekli benimsemiştir. Konut, doğrudan sokakla ilişkilendirilmemiştir. Ön yüzü yol tarafından net bir şekilde görülebilecekken, yan cepheler büyük kuruluklarla kamufle edilmiştir. Bu komplekste farklı işlevler taşıyan üç avlu bulunmaktadır. İlk avlu, ana konutu ve günlük kullanıma

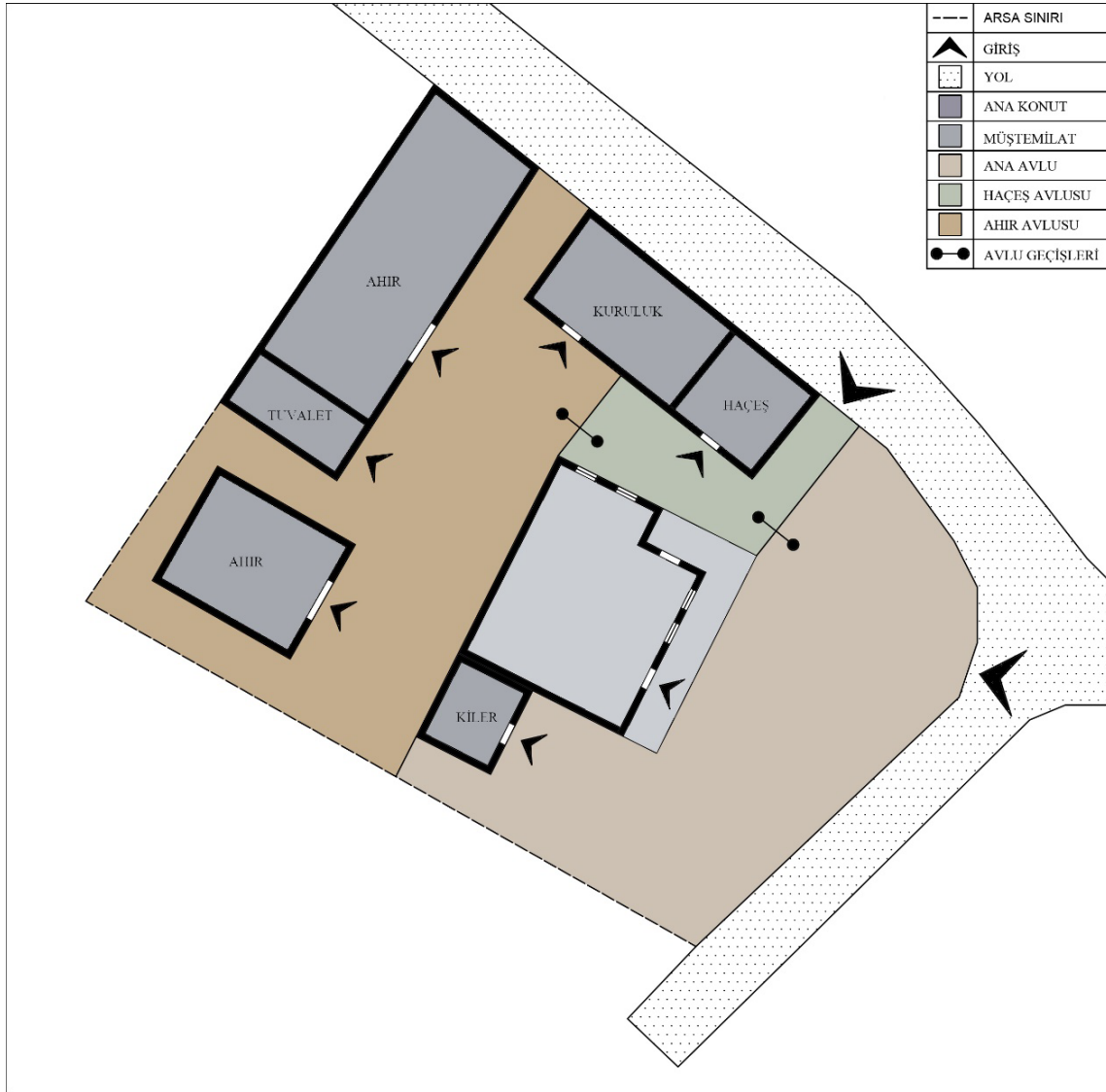
ait müştemilatları, ikincisi haçeş ve kuruluşu içerirken, üçüncü avlu da ahırın bulunduğu hizmet alanine tarifler (Şekil 17).

Şekil 16. Kiraz ailesine ait konut kompleksinin konumu.

Ana konut, yaklaşık 50 yıl önce inşa edilmiş bir yapıdır ve betonarme bir yapıya sahiptir. Orta sofalı plan düzenine sahip olan bu ana konut tasarımı, bir salon, bir mutfak, bir oturma odası ve iki yatak odasından oluşan bir mekânsal kullanıma sahiptir. Tuvalet, dış mekân olan bahçeden iç mekân olan içeriye taşınarak konut içinde çözümlenmiştir. Tüm yönden geleneksel Çerkes konut özelliklerini yansıtmamasına karşın veranda ve içeride yer alan haçeş mekânı sayesinde kültürel bir karakter taşır. Konut sahibiyle yapılan görüşmeye göre, konutun ilk inşa edildiği dönemde ana konut ile aynı çatı altında, ancak bağımsız bir girişe sahip, haçeş olarak kullanılan bir oda bulunmaktaymış. Mekâna giriş ve çıkışlar *dibzike* adı verilen kapıdan gerçekleştirilirmiş. Günümüzde ise bu haçeş mekânı konutun içine entegre edilmiş ve dışarıdan erişim kapatılmıştır.

Ana konutun çatısı kiremit malzemesiyle örtülüyken, yaklaşık 100 yıllık haçeşin çatısında hem kiremit hem de saman kullanılmıştır. Konutun giriş alanı olan *dibzike*, şu anda oturma alanı olarak hizmet vermektedir. Haçeş ve kuruluş, ahşap aralarına yerleştirilen kerpiç dolgularla oluşturulmuş *turluch* tekniği ile inşa edilmiştir. Avluları birbirinden ayıran çitler ise geleneksel bir yöntem olan dallardan örme sistem kullanılarak oluşturulmuştur (Şekil 18).

Şekil 17. Konut kompleksi yerleşim planı.

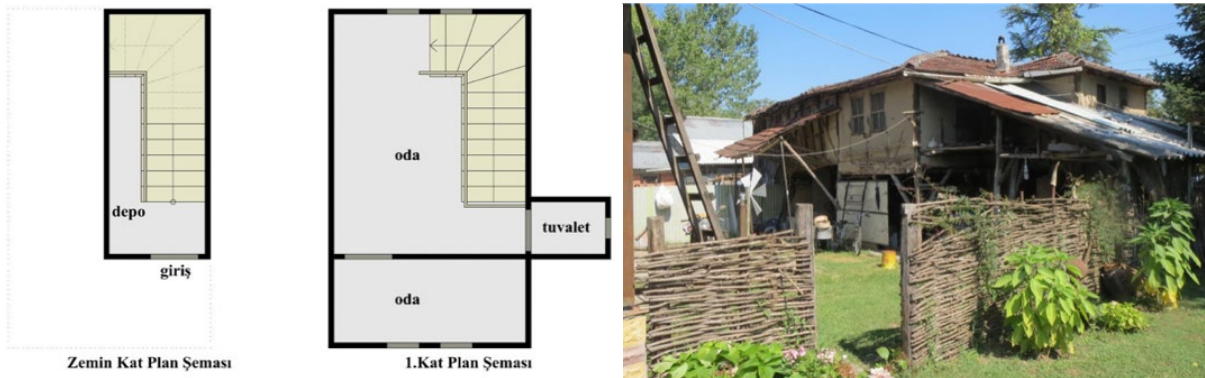
Şekil 18. Ana avlu girişinden görünüm, solda ana konut, sağda haçeş avlusuna geçiş kapısı (sol); Örme dallardan yapılmış bahçe çiti (sağ).

Haçes ve ana konut birbirine bağlı değildir, bu da misafirler için özel ve rahat bir alan sağlamaktadır. Yoldan hemen bitişik bir şekilde inşa edilen haçeş, halen yoldan geçenler için bir dinlenme noktası olarak görülmekte ve ev sahipleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmaktadır. Bu nedenle haçeşe ait bir kilit bulunmamaktadır. Konut sahibi, geçmişte misafir ağırlamanın zorluğunu eski anılarıyla betimlemek için; "*Eskiden misafir ağırlamak çok zordu. Ayakkabıları boyar, çorapları yıkar, pantolonları ütülerdik. Çamaşır makinesi ve elektrik yoktu. Ev sahibi hanımlar, mum ışığında misafirin kıyafetini elde yıkar, üzüm süre boyunca kurutur ve sonrasında kömür ütüsüyle ütülerdi.*" şeklinde ifade etmiştir.

Şekil 19. Haçeş avlusuna giriş, solda ana konut sağda haçeş ve kuruluk (sol), haçeş ve kuruluğun sokak cephesinden görünüşü (sağ).

Haçeş, iki katlı bir yapıya sahiptir. Alt katta depo alanı bulunurken üst katta tuvalet ve bir oda yer almaktadır (Şekil 20). Kuruluk ile bitişik bir şekilde inşa edilmiştir (Şekil 19). Haçeşin içerisinde ayrı bir ocak bulunmamaktadır. Ek bir yapıya sahip olmayan haçeş, yalnızca iki merdiven basamağı zarar gördüğü için değiştirilmiştir.

Şekil 20. Haçeş plan şeması (sol), ana avludan haçeşin görünümü (sağ).

Geleneksel Çerkes konutlarında, geçmişte haçeşin dekorasyonuna özel bir özen gösterilmiştir. Duvarlar halılar ve keçelerle kaplanmış, zemin ise paspaslar ve kilimlerle süslenmiştir. Misafirler için özel sandıklar duvar boyunca yerleştirilmiş, yataklar ve en gösterişli battaniyeler misafirlerin konforu için sunulmuştur (Kobychev, 1982). En değerli silahlar duvarlara asılmış, en kıymetli eşyalar ise haçeş içinde sergilenmiştir (Unezhev, 2020). Kiraz ailesine ait haçeşin dekorasyonu günümüzde

daha çok işlevselliğe vurgu yapacak şekilde düşünülebilir. Mızık, sülale arması, kama gibi etnik eşyalar, kimliği vurgulayan temel öğeler olarak öne çıkmaktadır (Şekil 21).

Şekil 21. Haçes iç mekân dekorasyonu Çerkes bayrağı (sol); namazlık ve dekoratif eşyalar (orta); yün eğirici (sağ).

Önen (Şevofh) Ailesine Ait Konut Kompleksi ve Haçes (Önen (Şevofh) Family Housing Complex and Haçes)

Taşköprü köyünde konumlu diğer bir konut kompleksi, Şapsığ boyuna mensup Önen ailesine ait olan örnektir. Kullanıcı tarafından yaklaşık 100-110 yıl yaşında olduğu ifade edilen bu konut, iki katlı bir yapısıyla dikkat çeker. İki ayrı girişi bulunmakta olup ana giriş ön cephesinde, avluya erişim amacıyla kullanılan diğer giriş ise arka cephededir (Şekil 28). Aynı çatı altında bulunan haçesin ayrıca kendi girişi mevcuttur ve daha sonra yapılan işlev değişikliğiyle dıştan giriş kapatılarak mekân odaya dahil edilmiştir (Şekil 25). Haçesin daha önceki girişi, çamur ve samanla oluşturulmuş bir sundurma altında, konut ana giriş görüş alanının dışında, yan cephede bulunmaktaymış. Ev içerisinde tanımlı misafir odasına genelde evin ana girişinden farklı bir giriş sağlanması, ana mekânda bile gelen misafirin mahremiyetinin korunmasına gösterilen özeni ifade etmektedir.

Şekil 22. Önen ailesine ait konut kompleksinin konumu.

Şekil 23. Konut kompleksi yerleşim planı.

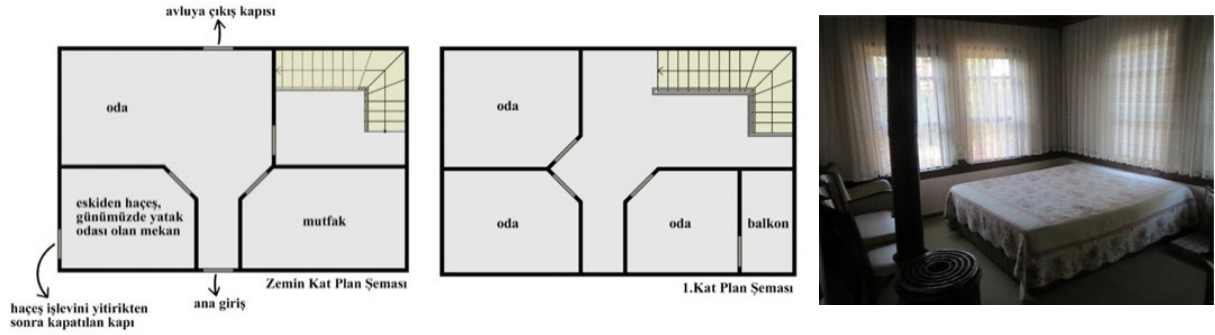
Avlu tipi yerleşime sahip bu konut kompleksinde ana farklı işlevli olan konut, ardiye, ahır ve kuruluk gibi binalar (Şekil 23) avlu içerisinde konumlanmakta iken, haçeş bulunmamaktadır. Evin içinde yer alan haçeş, 2000'li yılların başına kadar kullanımda iken, ailenin büyümesi nedeniyle bu mekân yeniden düzenlenmiş ve yatak odasına dönüştürülmüştür.

Düzce bölgesinde bulunan Çerkes köylerindeki ahşap yapılar, depremi deneyimlemiş olmaları nedeniyle esneme ve sarsılma göstermiş, sıva ve kerpiç dolgular zaman içinde dökülmüş, bu da yerel halk arasında güvensizlik oluşturmuştur. Bu nedenle, genel bir eğilim olarak, betonarme yapılar tercih edilmeye başlanmıştır. Önen ailesine ait konut, orijinal mimari stilini korumakla birlikte temel ve kolonlar gibi yapısal unsurlar betonarme sistem ile güçlendirilmiştir.

Şekil 24. Önen ana konut giriş cephesi (sol), Önen ana konut sol ve arka cephesi (orta), Önen konut kompleksine ait ardiye (sağ).

Konutun giriş katında mutfak, oturma odası ve önceden haçeş olarak kullanılan alan şu anda yatak odası olarak kullanılmakta iken, üst katta da üç yatak odası bulunmaktadır (Şekil 25). Ev sahibinin anlatısına göre, at kullanımının olduğu dönemde köye gelen misafirler üst katta ağırlandı. Üst kata erişim sağlayan merdivenin avlu tarafından girişle bağlanmasıyla ağırlanan misafirler ile ev halkının karşılaşması böylece önlenmiştir. Daha yakın bir tarihte misafirler alt kattaki haçeşte ağırlandı. Haçeşe ait özel bir banyo bulunmamasına rağmen, haçeş olarak kullanıldığı dönemlerde bir banyo olarak kullanılmak üzere dolap içine yerleştirilen bir düzenleme yapılmıştır.

Şekil 25. Ana konut plan şeması (sol), eskiden haçeş olarak kullanılan alan (sağ).

Selamet (Sas) Hanıma Ait Konut Kompleksi ve Haçeş (Selamet's (Sas) Housing Complex and Haçeş)

Taşköprü köyünde yer alan başka bir konut kompleksi örneği, Şapsığ boyundan gelen Selamet hanıma aittir. Bu konut kompleksi içinde eski bir konut, yeni bir konut ve bir kuruluk bulunmaktadır (Şekil 27).

Şekil 26. Sas hanıma ait konut kompleksinin konumu.

gelinlik lambalarım ve halamın işlediği 150 yıllık boncuk örtüm gibi eşyaları burada saklıyorum (Şekil 10). Ayrıca, *dübek* adını verdiğimiz tahta tokmakla kişniş döverim, *dübek* de belki 200 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır (Şekil 28).”

Şekil 28. Haçeşte bulunan dekoratif eşyalar (sol), gaz lambası ve boncuk örtü (orta), dübek taşı (sağ).

Geleneksel ve fonksiyonel bir mekân olan haçeşte, kaçınılmaz bir şekilde kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar, mit ve ritüellere, görgü kurallarına ve sosyal tabulara bağlı olarak şekillenmiştir. Örnek verilirse; haçeş verandasında sadece fısıltı biçiminde konuşulabilir, olumsuz konuşmak, yüksek sesle konuşmak, ıslık çalmak veya gürültülü bir şekilde kahkaha atmak gibi davranışlar yasaktır (Pashtova, 2014). Sas Hanım da, haçeşteki örneklenen bu görgü kurallarına dikkat çekmiştir.

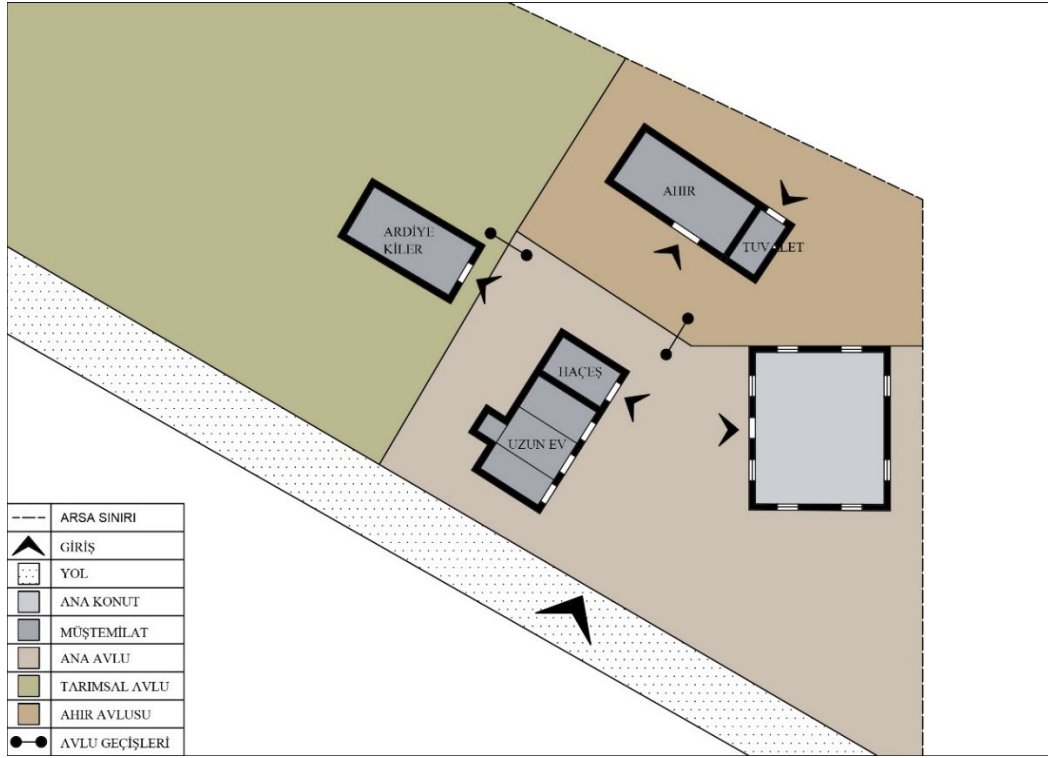
Turan Ailesine Ait Konut Kompleksi ve Haçeş (Turan Family Housing Complex and Haçeş)

Taşköprü köyünde yer alan avlulu yerleşim tipolojisine sahip konut kompleksi içinde, ana konut, haçeş, tuvalet ve ahır bulunmaktadır. Avlunun sol tarafında haçeş, sağ tarafında ana konut diğer birimlerden bağımsız olarak yer almıştır. Ahır birimi, avlunun sonunda olacak biçimde ana konutun arka tarafında yerleştirilerek yol görüşünden uzakta bulunmaktadır (Şekil 30).

Şekil 29. Turan ailesine ait konut kompleksinin konumu.

Daha sonra eklenen ana konut, iki katlı bir yapıdır ve betonarme malzemeden inşa edilmiştir, bu nedenle özgün olarak nitelendirilemez. Ancak, geleneksel Çerkes konutunun bir ögesi olan haçeş, hala özgünlüğünü korumaktadır. Yapı restore edilmiş ve tadilat görmüş olsa da, özelliğini yitirmemiş ve nitelikli yapısını sürdürmektedir.

Şekil 30. Konut kompleksi yerleşim planı.

Konut kompleksinde haçeş olarak adlandırılan yapı, geleneksel Çerkes konut plan tipi olan uzun ev düzenine sahiptir. Yeni inşa edilmiş ana konuttan önce aktif kullanılan geleneksel ev günümüzde kiler işlevi ile kullanılmaktadır. Ortak bir çatı strüktürüne sahip uzun ev düzeninde, iç mekânda salon, mutfak ve bir yatak odası bulunmaktadır. Ahırın yanında konumlu tuvaletler de ortak kullanım alanıdır ve uzun ev ile haçeşe ait özel bir tuvalet bulunmamaktadır. Ancak daha sonra konut sahibi tarafından haçeşin arka kısmına gizlenmiş bir tuvalet eklentisi yapılmıştır (Şekil 12). Sayvanlı uzun yapısı ve bağımsız odalarıyla, geleneksel Kafkasya Çerkes evlerine biçimsel olarak benzerlik göstermektedir.

Şekil 31. Uzun ev plan şeması (sol), ön cephe görünüşü (orta), arka cephe görünüşü (sağ).

Nibe Şemsettin'e Ait Konut Kompleksi ve Haçes (Nibe Şemsettin's Housing Complex and Haçes)

Şapsıg boyundan Şemsettin bey konutu, Adigece adı "*Şhalabo habl*" olan Düzce Merkez ilçesine bağlı Bataklıçiftlik köyünde bulunmaktadır. Köyde yaklaşık 90 hane bulunmakta olup, etnik yapı bakımından homojen bir nüfusa sahiptir. Köyde çoğunluğu Çerkes etnik kimliğine sahip olan nüfusun yanı sıra birkaç Manav hanesi de bulunmaktadır. Köyün kültürel ihtiyacını karşılayan meydan, muhtarlık ve cami gibi merkezi alanlar mevcuttur. Cami, köyün merkezi olarak kabul edilirken, yerleşimde tek katlı konut yapıları yaygın iken aynı zamanda iki katlı konutlar da bulunmaktadır. Ahşap strüktürlü yapılar, *turluch* tekniği ile inşa edilmiş ve nitelikli olarak kabul edilen evlere örnek teşkil ederken, aynı zamanda ahşap karkas arası kerpiç ve tuğla dolgu yapılar da gözlemlenmektedir. Son dönemde betonarme yapılarında artış görülmektedir. Ahır, kuruluk gibi ek binalar özgünlüğünü koruyarak günümüze gelmiştir.

Şekil 32. Nibe Şemsettin'e ait konut kompleksinin konumu.

Avlu duvarları ile çevrili bir yerleşim tipine sahip olan konut kompleksinde ana konut, haçes, ahır ve kuruluk mevcuttur. Ana konut, yola uzakta bir konuma sahip olup, yol ile arasında bir bahçe bölgesi bulunmaktadır. Avluya giriş, ana konuta yönlendirilmiştir ve haçes yapısı avlunun sağ tarafına konumlandırılmıştır. Bu sayede avluya giriş ve ana konutun girişi haçes tarafından soyutlanmıştır. İşlevsel farklılıklara bağlı olarak iki ayrı avlu bulunur; birinci avlu günlük yaşamın geçtiği bölge olarak hizmet verir ve ana konut, haçes ve kuruluğu içerirken, ikinci avlu ise ahırın bulunduğu bölge olarak kullanılır (Şekil 33).

Nibe sülalesine mensup ev sahibinin babası tarafından inşa edilen konut, en az 100 yıl öncesine dayanan bir geçmişe sahiptir. Ahşap karkasın arasının kerpiç dolgu tekniği ile doldurulduğu bu iki katlı yapı, ev sahibi tarafından yapılmıştır. Konutta *dıbzıke* adı verilen giriş bölümü bulunmamakta, bunun yerine giriş saçakla belirginleştirilmiştir. Haçes yapısı da ana konutla aynı yapı tekniğine sahip olup tek katlı bir yapıdır (Şekil 34).

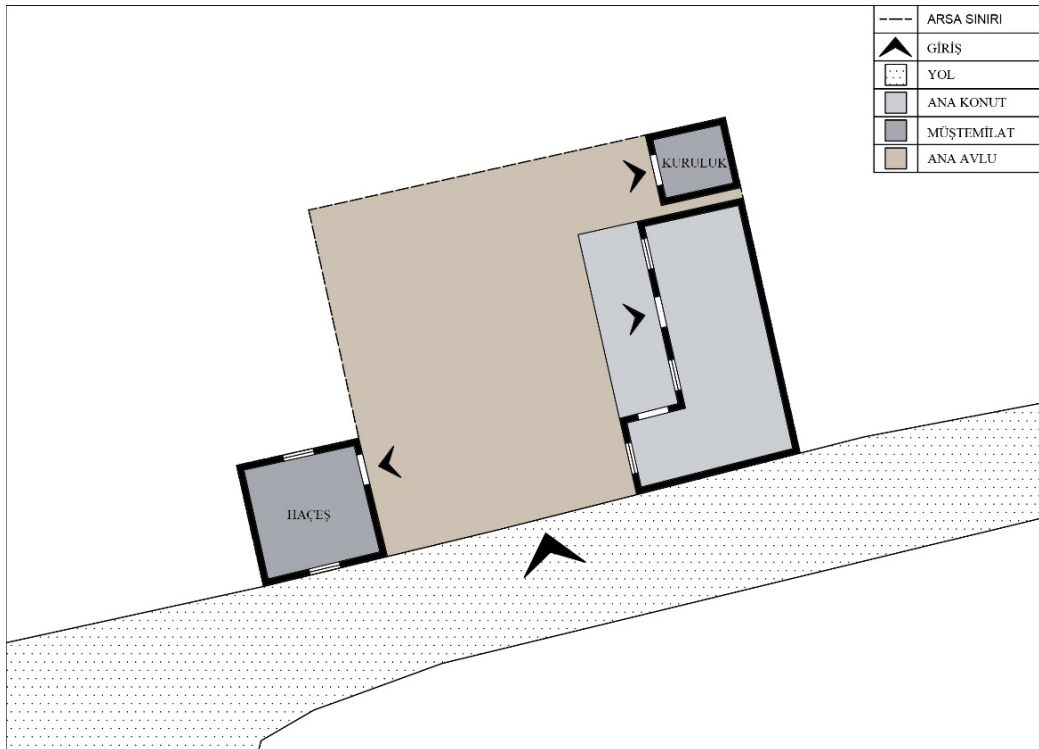
Düzce, ikinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır ve 1944 yılında meydana gelen şiddetli bir deprem sonucunda büyük hasar görmüştür (Aksan, 1997). Bu depremin ardından, Bataklıçiftlik Köyü sakinlerinin birçoğu köyü terk etmek zorunda kalmıştır. Ev sahibi ile yapılan görüşmeye göre, köyde avlusunda "L" planlı, tek katlı geleneksel bir Çerkes evinin daha bulunduğu ancak deprem nedeniyle yıkıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Abrekoğlu Ailesine Ait Konut Kompleksi ve Haeş (Abrekoğlu Family Housing Complex and Haeş)

Bataklıçiftlik, Adigece ismi *‘Shalabo habl’* olan köyde bulunan konut kompleksi, avlulu bir yerleşime düzenindedir. Avluda ana konut, haeş ve kuruluk bulunmaktadır. Kuruluk, ana konutun arkasına gelecek biçimde konumlanmış ve yoldan görülmeyecek şekilde gizlenmiştir. Haeş, ana konuttan bağımsız, avlunun sol köşesinde konumlandırılmış olup yola cephe vermektedir (Şekil 36).

Şekil 35. Abrekoğlu ailesine ait konut kompleksinin konumu.

Şekil 36. Konut kompleksi yerleşim planı.

Ana konut, geleneksel yapı malzemeleriyle inşa edilmese de, Çerkes kültürünü yansıtan öğeleri içermektedir. Bu öğelerin başında *dıbzıke* gelmektedir. Ahşap taşıyıcılarla yükseltilmiş çitlerle çevrili balkon-veranda alanı, kültüre özgü yapım öğelerinden biridir. Aynı zamanda uzun ev plan tipine sahip olması da diğer bir önemli özelliktir

Haçeş mekânı, ana konuttan bağımsız olarak yapılmış olup, tek odalı bir yapıya sahiptir (Şekil 37). Ana konutta olduğu gibi *dıbzıke* öğesi burada da mevcuttur. Ahşap taşıyıcı sistemine sahip olan haçeş, *turluch* tekniği kullanılarak inşa edilmiştir. Geleneksel özelliğini koruyarak tasarlanan bu mekân, günümüzde ise özgün işlevinden farklı olarak kiler olarak kullanılmaktadır.

Şekil 37. Haçeş ön cephesi (sol), haçeş sol yan cephesi (sağ).

Aktaş Ailesine Ait Konut Kompleksi ve Haçeş (Aktaş Family Housing Complex and Haçeş)

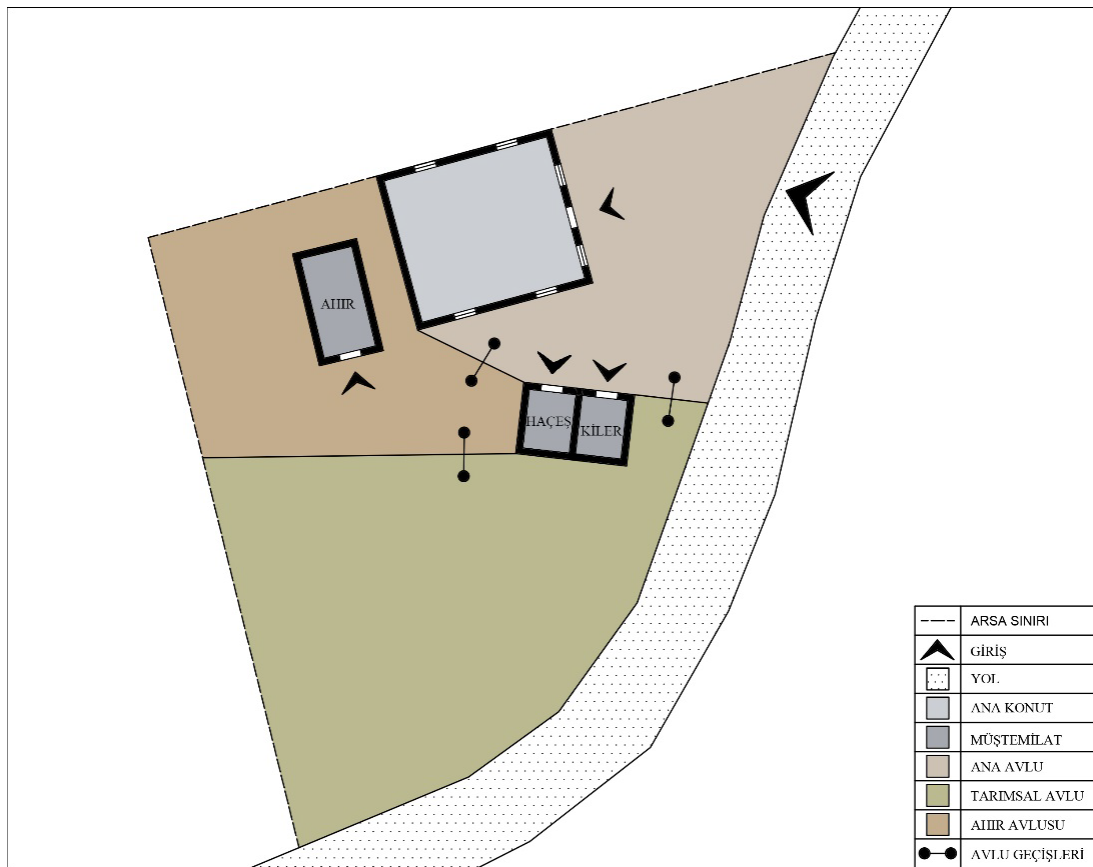
Aktaş ailesi konutu, Adigece ismi '*Humatryko habl*' olan Düzce Merkez ilçesine bağlı Yenikaraköy köyünde bulunmaktadır (Şekil 38). Nüfus bakımından yaklaşık 500 kişinin yaşadığı köy, etnik yapısı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Köy, öncelikle Çerkesler tarafından kurulmuş olup daha sonra Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle nüfusu artmıştır.

Şekil 38. Aktaş ailesine ait konut kompleksinin konumu.

Konutlar genellikle tek katlı olarak tasarlanmış olup, bazı yerlerde iki katlı yapılar da gözlemlenmektedir. Eski döneme ait konutlar genellikle ahşap karkas arası kerpiç veya tuğla dolgu malzemesi kullanılarak inşa edilmiştir. Ancak günümüzde, yeni yapılmış binaların büyük bir kısmı betonarme taşıyıcı sistem kullanılarak yapılmıştır. Nitelikli olarak değerlendirilebilecek konut sayısı oldukça sınırlıdır ve bu yapılar arasında yalnızca ahır ve kuruluk gibi müştemilat binaları zaman içinde bozulmadan gelmiştir.

Aktaş ailesi konut kompleksi, avlulu yerleşim düzenine sahiptir. Avlu içerisinde ana konut, haçes ve kuruluk gibi yapılar yer almaktadır. Ana konuttan bağımsız olarak konumlandırılmış olan haçes, avlunun arka kısmında bulunurken, girişi ana konuta yönelik bir tasarımla gizlenmiştir, bu sayede misafirler için mahremiyet sağlanmıştır (Şekil 39).

Şekil 39. Konut kompleksi yerleşim planı.

Ana konut, ahşap karkas arası tuğla dolgu yöntemiyle inşa edilmiş olup, zaman içinde tadilat görmüş olsa da haçes yapısı eski halini korumuştur. Ancak günümüzde artık misafir ağırlama işlevini yerine getirmemektedir. Sol tarafı kuruluk olarak tasarlanmış olan haçes, bugün depo olarak kullanılmaktadır. Genellikle tuvaletler bahçenin en uzak noktasına yerleştirilip ortak kullanıma sunulurken, bu örnekte haçese ait bir tuvalet bulunmaktadır (Şekil 40).

Şekil 40. Aktaş ailesine ait konut kompleksi; solda kuruluk ve haçeş, sağda ana konut (sol); solda kuruluk, sağda haçeş ve haçeşe ait tuvalet (sağ kapı) (sağ).

Köprübaşı Köyündeki Konut Kompleksi ve Haçeş (Anonim) (Housing Complex in Köprübaşı Village and Haçeş)

Düzce Merkez ilçesine bağlı Köprübaşı Ömerefendi köyünde bulunan ve sahibi bilinmeyen konut, yerel Adigece adı "Cemaguya habl" olan bu Çerkes köyünde yer almaktadır. Köyün adının, ilk yerleşimcisi olarak kabul edilen Ömer Efendi'den geldiği düşünülmektedir. Köy, yaklaşık 500 kişinin yaşadığı ve etnik yapı bakımından homojen bir Çerkes köyüdür. Köyde cami, ilkokul, sağlık ocağı gibi kamusal alanlar bulunmanın yanı sıra köy halkı tarafından kurulan bir Çerkes derneği ve Çerkes kültürünü konu alan bir müze gibi kültürel alanlar da bulunmaktadır. Bu köy, Çerkes kültürünün korunması ve yaşatılması için çeşitli inisiyatiflerin olduğu bir yer olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 41. Anonim konut kompleksinin konumu.

Köydeki konutlar genellikle tek katlı olup, bazı yerlerde iki katlı yapılar da bulunmaktadır. Eski konutlar, ahşap karkas yapı malzemesi ve kerpiç veya tuğla dolgu ile inşa edilmiştir. Ancak yeni yapılan binalar, betonarme taşıyıcı sistem kullanılarak inşa edilmiştir. Nitelikli konut sayısı oldukça sınırlıdır, ve sadece ahır ve kuruluk gibi yapılar bu kategoriye girebilir. Yapım yılları genellikle kırk veya elli yıl öncesine dayanırken, bazı binalar yüz yıl veya daha eski tarihlere sahiptir. Bu çeşitlilik, köyün konut yapılarına dair tarihsel ve yapısal farklılıkları yansıtmaktadır.

Tartışma

Düzce'deki köyler incelendiğinde, nüfusun etnik yapısı hem homojen hem de heterojen özellikler taşımaktadır. Heterojen köylerde farklı etnik kültürlerin etkileşim içinde olduğu görülse de Çerkes konutlarında kültürel yansımaların görüldüğü, özgünlüğün korunduğu gözlemlenmiştir. Ova tipi yerleşim özelliği taşıdığı için konut komplekslerine farklı işlevdeki müstemilatlar eklenmiştir ve ana konutlar genellikle tek katlı olarak inşa edilmiştir. Arazi yapısının düz olması avantaj olarak kullanılarak müstemilatlar farklı avlularda yerleştirilmiş ve böylece çok amaçlı avlulara sahip konut kompleksleri oluşmuştur. Ahırlar ve kuruluklar gibi müstemilatlar genellikle özgün işlev ve yapısal özelliklerini korurken, haçeşler ve ana konutlar nadiren özgünlüklerini sürdürebilmiştir.

Düzce ilindeki haçeşler üzerinde yapılan inceleme, ekonomik faktörlere bağlı olarak avluda ve ana konutta konumlandırılan haçeş örneklerini ortaya koymuştur. Kiraz, Dıdı, Turan, Şemsettin, Abrekoğlu ve Aktaş komplekslerinde haçeşler avlu içinde yer almaktadır. Öte yandan Önen ve anonim komplekste, haçeş ana konutla aynı çatı altında bulunmasına rağmen, girişleri ana girişten bağımsızdır. Bu tasarım misafirlerin mahremiyetini koruma amacını yansıtmaktadır. Aynı şekilde avlu içerisinde bulunan haçeşlerde bile, girişleri ana konut girişinden gizlenmiştir. İncelenen haçeşlerin yapı malzemesi, Düzce'nin coğrafi özelliklerine uygun olarak, ahşaptır. Ahşap karkas taşıyıcı sistemlerinin yanı sıra, Kafkasya'da yaygın olarak kullanılan örme saz tekniği de bazı örneklerde kullanılmıştır. Haçeşler genellikle eski yapılar olduğundan *turluch* yapım sistemine sahiptir. Tüm örneklerde çatı örtüsü olarak kiremit tercih edilmiş olup, Kiraz haçeşinde ayrıca saman da kullanılmıştır. Haçeşler genellikle bir veya iki odalı dikdörtgen plan şemasına sahiptir. *Dıbzıke* ögesi Turan ve Abrekoğlu haçeşlerinde gözlemlenirken diğer örneklerde kullanılmamıştır.

Konut kompleksleri, genellikle avlu etrafında şekillenen bir yerleşim düzenine sahiptir. Günlük yaşamın geçtiği ana konut, misafirler için ayrılan haçeş, ahır, kuruluk ve tuvaletler, konut kompleksinin temel bileşenlerini oluşturur. Bu komplekslerin düzenlenmesinde, Çerkes kültüründeki saygı ve ayıp kavramlarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ahır, kümes ve tuvalet gibi yapılar avlunun arka kısmında yer alarak yoldan görünmeyecek şekilde konumlandırılmıştır.

İncelenen örneklerde haçeşlerin kullanım durumları farklılık göstermektedir. Kiraz, Şemsettin ve Anonim komplekslerinde hala aktif olarak kullanılmaktadır. Önen ve Dıdı komplekslerinde ise hala aktif olsa da özgün işlevini yitirmiştir. Önen kompleksinde haçeş mekânı ana konutun içine entegre edilmiş, Dıdı kompleksinde ise konut olarak yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, depo olarak kullanılan haçeş örnekleri yanı sıra, özgün işlevini koruyan örnekler de bulunmaktadır (Tablo 1).

Avluların işlevlerine göre ayrıldığı çok avlulu kompleks yapı; haçeş mekanının ana konutta ve avluda konumlanması; haçeşlerin kullanım olarak aktif ve pasif, işlev olarak özgün olanların yanısıra özgün olmayan haçeşlerin kullanım amaçları; yapısal olarak özgün niteliklere sahip olması, modern yapılarda kültürel izlerin görülmesi seçim kriterleri olmuştur. Bu kriterlere göre farklı durumları ortaya koyabilmek adına örnekler seçilmiştir.

Tablo 1. Konut komplekslerine ait haçeşlerin yerleşim, yapısal, mekânsal olarak kıyaslaması.

Konut Kompleksi	Yerleşim Planı	Haçeşe ait:							Görsel
		Konum	Aktiflik Durumu	İşlev Durumu	Taşıyıcı Sistem	Çatı	Plan Şeması	Dibzike	
Kiraz Ailesi (Taşköprü)		Avlu	Aktif	Özgün Haçeş	Turluch	Kırma Çatı Kiremit ve saman	Dikdörtgen, iki katlı, iç sofalı, bir odalı	Yok	
Önen Ailesi (Taşköprü)		Ana konut	Aktif	Özgün değil Oda	Betonarme ile güçlendirilmiş temel ve kolon	Kırma Çatı, Kiremit	Dikdörtgen, bir odalı	Yok	
Dadı Hanım (Taşköprü)		Avlu	Aktif	Özgün değil Oda	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Dikdörtgen, tek katlı, iç sofalı, iki odalı	Yok	
Turan Ailesi (Taşköprü)		Avlu (Uzun ev)	Pasif	Özgün değil Depo	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Dikdörtgen, tek katlı, dış sofalı, bir odalı	Var	
Şensettin Bey (Bataklıçiftlik)		Avlu	Aktif	Özgün Haçeş	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Dikdörtgen, tek katlı, iç sofalı, iki odalı	Yok	
Abrekoglu Ailesi (Bataklıçiftlik)		Avlu	Pasif	Özgün değil Depo	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Kare, tek katlı, sofasız, bir odalı	Var	
Akraş Ailesi (Yenikaraköy)		Avlu	Aktif	Özgün değil Depo	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Kare, tek katlı, sofasız, bir odalı	Var	
Anonim (Köprübaşı)		Ana konut	Aktif	Özgün değil Oda	Turluch	Kırma Çatı, Kiremit	Dikdörtgen, bir odalı	Yok	

SONUÇ (CONCLUSION)

Sosyokültürel yapı ile yaşanan mekân arasında çok yönlü ilişkiler bulunmaktadır. Yaşanan mekân sosyokültürel yapılara etki ederken, bu yapılardan da etkilenmektedir. Mekân, bireysel ve kolektif kimliğin önemli bir parçası olup "dış dünyanın hafızası" olarak işlev görmektedir. İnsanların mekânı bilgi depolayıcı ve kültür taşıyıcısı olarak kullandığı söylenebilir.

Belirli bir kültüre mensup insanlar, kültürel özelliklerini yerleşim yerlerine aktararak o bölgeye özgün bir kimlik kazandırır. Bu çalışmanın amacı, mekânın sadece fiziksel unsurlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda yaşanan ve yaşayan bir gerçeklik olduğunu vurgulamaktır. Her mekânın içinde, kültürel değerlerin yansımaları olan yaşam tarzı da görülebilir. Sosyal etkileşimler, yerleşim düzenlemeleri, aile içi dinamikler ve konut ilişkileri, mekâna doğrudan etki eder ve mekânın kimliğini şekillendirir. Haçeşler, Çerkes konut kompleksinin bir parçasıdır ve Çerkes kültürünün önemli bir yansıması olarak öne çıkar. Bu yapılar, Çerkeslerin yaşamında büyük bir sosyal değere sahip olarak varlıklarını sürdürürler.

Çerkes toplumu, misafirperverliği kutsal bir görev olarak kabul etmiş ve bunu önemli bir değer olarak benimsemiştir. Ekonomik imkanı olan ev sahipleri, misafirleri için avlu içerisinde özel bir haçeş inşa etmişlerdir. Bu imkanı olmayanlar ise evlerinin içinde misafirler için ayrılan bir odayı kullanmışlardır. Misafirlerin özel hayatına ve mahremiyetine saygı duyulması, yerleşim düzeni ve haçeşin tasarımını etkilemiştir. Avluda konumlanan haçeş ile ana konutun giriş cepheleri birbirini görmeyecek şekilde düzenlenirken, konut içerisindeki haçeşin girişi ana konutun girişinden bağımsızdır. Genellikle tek odalı, bazen ise iki odalı olan bu mekânlar, gelen misafirlerin rahat bir şekilde konaklayabilmesi için gerekli olanakları sunar.

Haçeşlerin Çerkes konut kompleksindeki önemi, hem mimari olarak taşıdığı kültürel unsurlar hem de konut sahibine statü kazandırması gibi sosyal nitelikler taşıması, bulunduğu konuma göre konut sahibi hakkında bilgi kazandırması gibi özellikleri bulunmaktadır. İşlev, kullanım durumu, yapısal özellikleri, mekansal özellikleri incelenerek haçeşin mimari kimliği ve sosyal kimliği tanımlanmasına katkıda bulunulmuştur.

Günümüze kadar ayakta kalan haçeşlerin bir bölümü eski işlevlerini sürdürse de çoğu depo olarak kullanılmakta ve değişen yaşam koşulları nedeniyle kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Sivil toplum kuruluşları kültürün sürdürülmesinde önemli bir rol oynasa da köy yerleşimi ve en temel yapı taşları olan köyler, kültürün taşıyıcıları olarak korunmalıdır. Günümüz koşullarında haçeşlerin aktif işlevini sürdürmesi mümkün olmasa da yeni işlevler atanarak günümüze kadar gelen bu mekânlar yaşatılabilir. Mekan yaşadıkça ve yaşatıldıkça korunur.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat

Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/F/G/H

AUTHOR 2: B/D/G/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Aksan, F. (1997). *Düzce'deki Kuzey Kafkas (Çerkes) Evleri*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aktan, C. C. (2007). Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür, *Paşarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*. 6(20), 1-11.
- Baranov, Ye. (1894). *Ocherk İz Zbižni Gorskikh Tatar Kabardy*. TV, 2 dek
- Bayram, A. (2019). *Çerkezlerde Aile Yaşam Tarzı (Çerkezlerin Aile İçi ve Aileler Arası İlişkileri)*. Düzce: Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi.
- Berzeg, N. (2006). *Çerkesler-Kafkas Sürgünü: Vatansız Birakılan Bir Halk*. Chiviyazıları Yayınları.
- Bgazhnokov, B.X. (1983). Organizatsiya Prostranstva I Etiket. *Sovetskaia Etnografiia*. 4, 37-89.
- Chesnov, Ya.V. (1984). Narody SSSR, V. P. Kobychchev Poseleniya i Zhilishche Narodov Severnogo Kavkaza v XIX—XX vv, *Sovetskaia Etnografiia*. 1, 167-170.
- Çatalkılıç, D. (2018). Uzunyayla'da Çerkes Kültürünün Bir Sembolü Olarak Misafirperverlik ve Haçış. *Kafkasya Kökenlilerin Hafıza Mekânları Çalıştayı Bildiriler Kitabı*. 21-35.
- Dmitriyev, V.A. (2007). Prostranstv Yenko-Vremennoye Povedeniye V Traditsionnoy Kul'ture Narodov Severnogo Kavkaza: Regional'nyy Aspekt. *Zhurnal Sotsiologii I Sotsial'noy Antropologii*. 10, 4, 143-159.
- Doğanay, G. (2016). *Çerkes Kimliğinin Diasporada Yeniden İnşası*. İkinci Uluslararası Saraybosna Sosyal Bilimler Konferansı 17-20 Mayıs. 444-461.
- Gardanova, V. K. (1967). *Obschestvennyy Stroy Adygskikh Narodov (XVIII - Pervaya Polovina XIX V.)*. Nauka. 289-326.
- Halman, O. (2020). *Geleneksel Çerkes Mimarisi* [Fotoğraf]. Çerkes Dernekleri Fedarasyonu. [15.10.2021] tarihinde Erişim: <https://cerkesfed.org/arastirma/geleneksel-cerkes-mimarisi/>.
- Interiano G. (2017). *Çerkesya Seyehatnamesi*. (Çev. G.G. Özfirat). Kafkasya Yayınları. 12-20.
- Kaflı, K. (1942). *Şimalı Kafkasya*. İstanbul, Vakıf Matbaası.
- Kalaycı, İ. (2015). Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler). *Avrasya Etüdüleri Dergisi*. 21, 47, 71-11.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler: Diasporada Gelenğin Yeniden İcadı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Khabizhevna, S. L. (2018). Transformatsiya Zhilishchno-Poselencheskogo Kompleksa Narodov Kabardino-Balkarı: Faktory I Etnicheskiye Markery. *Vestnik KBIGI (KBIHR Bulletin)*. 4(39), 69-79.

- Kobychev, V.P. (1968). *Goroda, Seleniya, Zhilishche. Kul'tura I Byt Narodov Severnogo Kavkaza (1917-1067 Gg.)*. Izdatel'stvo Vauka.
- Kobychev, V.P. (1982). *Poseleniya Izhilishche Narodov - Severnogo Kavkaza V XIX-XX VV.* Izdatel'stvo Nauka.
- Korhan, T. (2018). Kafkasya'dan Anadolu'ya Benzerlikleri ve Farklarıyla Bir Kültür Sembolü Olarak Çerkes Evleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(12), 28-39.
- Koç, N. (2018). *Türkiye'deki Çerkes Evlerinin (Adige Vune) Sosyal Hayata Etkileri*. Cıeço 22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II. Trabzon. 351-378.
- Miller, A.A. (1914). Cherkesskiye postroyki, Materialy po etnografii Rossii. T.II. St. Petersburg, 57-78.
- Naloyev, Z.M. (1978). *Iz Istorii Kul'tury Adygov*. Nalchik.
- Okçuoğlu, B. A. (2019). Türkiye'de Çerkes Diasporası: Kimlik İnşası ve Referansları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 22(1), 122-156.
- Özsoy, N. (2016). *Çerkes ve Abazaların Düzce'de İskânı ve Kurulan Yeni Yerleşimler, 2. Uluslararası Düzce Tarih, Kültür ve Sanat Sempozyumu 11-12 Aralık 2015 Düzce*. "Düzce'de Tarih, Kültür Ve Sanat". Düzce Belediyesi Ky. İstanbul.
- Pashtova, M. (2014). *Bir Uzınyayla "Öyküsü" Diaspora Hakkında Bir Halkbilim Araştırması*. Geçmişten Geleceğe Çerkesler Kültür, Kimlik ve Siyaset. Ankara.
- Sunata, U. (2015). *Diasporanın Sosyokültürel Hafızası Olarak Çerkes Köyü, Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumu*. Ankara, KAFDAV Yayınları.
- Unezhev, Z.S. (2020). *The Adyghe (Circassians) Interior of the XVIII-XX Centuries*, IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering.
- Studenetskaya, Ye. N. (1948). Sovremennoye Kabardinskoye Zhilishch. *Sovetskaya etnografiya*. 4, 105-123.
- Yılmazata, M., Parlak, L., Güven, E. (2018). Circassian Architecture as an Example for Social Space Being Shaped by Tradition. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 3,5, 43-62.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Meryem BİRCAN (Yüksek Mimar)

Meryem Bircan, 2019 yılında Karabük Üniversitesi Mimarlık bölümünden lisans diplomasını, 2022 yılında da Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nden "Haçş Mekânı Bağlamında Çerkes Yerleşim ve Konut Tipolojisi: Düzce Kırsalı Örneği" başlıklı tez ile yüksek lisans diplomasını almıştır. 2020 yılından itibaren özel sektörde çeşitli ölçeklerdeki projelerde görev almaya devam etmektedir

Kader REYHAN (Doç. Dr.)

Kader Reyhan, 2000 yılında Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden lisans, 2004 İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimari Restorasyon Bölümü'nden yüksek lisans ve 2011 İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Bölümü'nden Doktora derecesine sahiptir. 2001-2011 tarihleri arasında Araş. Gör. olarak İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve 2012 yılından itibaren Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışma konuları; Mimarlık, Mimari Restorasyon, Tarihi Yapım Tipolojisi, Tarihi Yapım Teknikleri ve Malzeme Kullanımı ve Kültürel Mirastır.

Pioneers of modernism, built as the continuation of the public houses library: Provincial Public Libraries

Ayşe Betül GÖKARSLAN¹, ORCID: 0000-0002-6983-2660
Hilal TUNCER PÜRSELİM², ORCID: 0000-0003-0303-2510

Abstract

The public libraries created for the education of the society are known as "lifelong learning centers", which serve all segments and all age groups, and provide equal opportunities by offering all kinds of library materials and information free of charge to the service of humanity. Public libraries are not just a book store, they have become a meeting place and cultural center. Community Centers, which made great contributions to the education of local people, pioneered the development of public libraries; They played an important role in the revival of the cultural life of the society with their libraries and publications. Although the Public Libraries existed in the 1928 – 1930 period, they were not called by this name; It increased in the 1940s. Between 1950 and 1960, the public library service matured well, the gap created by the closure of Community Centers and village institutes was tried to be filled with public libraries affiliated to the ministry and library constructions increased. With the "Libraries Committee Report" (1961), it was aimed to organize libraries as regional public libraries and provincial public libraries; The provinces where the libraries will be established and the public libraries that will be connected to them have been determined. Public libraries, which started to be built in many cities in the 1960s, were built in the style of the modern architecture of the period. With this study, the provincial public libraries, which are thought to be built as a typical project, were discussed and examined within the framework of modern architectural style.

Highlights

- This study provides information about the formation and history of Public Libraries.
- This study provides information about the architecture of the Modern Architecture Period.
- The typological formation of Public Libraries built in the modernist style has been revealed.

Keywords

Modernism; Public libraries;
Community centers; Library
architecture; Modern architecture.

Article Information

Received:
08.05.2023
Received in Revised Form:
11.12.2023
Accepted:
04.04.2024
Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye
aysebetulsezzer@gmail.com
2. Faculty of Engineering - Architecture, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye
hilal.tuncer@gmail.com

Halkevleri kütüphanelerinin devamı niteliğinde inşa edilen, modernizmin öncüleri: İl Halk Kütüphaneleri

Ayşe Betül GÖKARSLAN¹, ORCID: 0000-0002-6983-2660
Hilal TUNCER PÜRSELİM², ORCID: 0000-0003-0303-251

Öz

Toplumun eğitimi için oluşturulan halk kütüphaneleri, her kesime ve her yaş grubuna hizmet veren, her türlü kütüphane materyalini ve bilgiyi insanlığın hizmetine ücretsiz sunarak fırsat eşitliği sağlayan, “yaşamboyu öğrenme merkezleri” olarak bilinmektedir. Halk kütüphaneleri sadece bir kitap deposu olmayıp, birer toplanma alanı ve kültür merkezi haline gelmişlerdir. Yerel halkın eğitimine çok büyük katkılar sağlayan Halkevleri ise, halk kütüphanelerinin gelişiminde öncülük etmiş; kütüphaneleri ve yayınları ile toplumun kültürel yaşamının canlanmasında önemli rol oynamışlardır. Halk Kütüphaneleri 1928 – 1930 döneminde var olmasına karşın bu isimle anılmamış; 1940’lı yıllarda artış göstermiştir. 1950 ile 1960 yılları arasında ise halk kütüphanesi hizmeti iyice olgunlaşmış, Halkevlerinin ve köy enstitülerinin kapatılması ile oluşan boşluk, bakanlığa bağlı halk kütüphaneleri ile doldurmaya çalışılmış ve kütüphane inşaları artmıştır. Beş yıllık kalkınma planları doğrultusunda gelişim gösteren Halk Kütüphanelerinin inşa sayısındaki artış, 1960’larda olmuştur. “Kütüphaneler Komitesi Raporu” (1961) ile kütüphanelerin bölge halk kütüphaneleri ve il halk kütüphaneleri olarak örgütlenmeleri hedeflenmiş; kütüphanelerin kurulacağı iller ve onlara bağlanacak halk kütüphaneleri belirlenmiştir. 1960’lı yıllarda birçok ilde yapılmaya başlayan halk kütüphaneleri, dönemin modern mimarisinin üslubunda inşa edilmiştir. Bu çalışma ile tip proje olarak inşa edildiği düşünülen il halk kütüphaneleri ele alınmış, modern mimari üslup çerçevesinde incelenmiştir.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma Halk Kütüphanelerinin oluşumu ve tarihçesi hakkında bilgi vermektedir.
- Bu çalışma ile Modern Mimarlık Dönemi mimarisi ile ilgili bilgi edinilmektedir.
- Modernist üslupla inşa edilen Halk Kütüphanelerinin tipolojik oluşumu ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Modernizm; Halk kütüphaneleri;
Halkevleri; Kütüphane mimarisi;
Modern mimari.

Makale Bilgileri

Alındı:
08.05.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
11.12.2023
Kabul Edildi:
04.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta,
Türkiye aysebetulsezer@gmail.com
2. Mühendislik – Mimarlık Fakültesi,
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Burdur, Türkiye
hilal.tuncer@gmail.com

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Kütüphaneler; milli kütüphane, araştırma kütüphanesi, halk kütüphanesi, okul-üniversite kütüphanesi ve özel kütüphane olmak üzere çeşitli biçimlerde sınıflandırılan, tekil yapı olarak ya da bir yapı grubuna ait ikincil bir mekân olarak hareket etmektedir. Her ne kadar kütüphane tipolojisi ve büyüklüğü yönetim biçimi, koleksiyonu ve hedef grubu dolayısıyla değişkenlik gösteriyor olsa da mekân ihtiyaç programları benzerlik göstermektedir (Özarslantürk, 2019; Anameriç, 2007; Edwards, 2009). Toplumun eğitimi amacıyla doğan halk kütüphaneleri ise, okur – yazar olmayan gruplardan başlayarak çeşitli nitelikte ve özellikte olan toplum kesimlerine hizmet veren ve fırsat eşitliği sağlayan demokratik kuruluşlar olup, 1960'lı yıllarda modernizmin hız kazanması ile birlikte, çağdaş, “yaşamboyu öğrenme merkezleri”, “bağımsız öğrenme merkezleri” vb. sözcüklerle anılmaya başlamıştır (Üstün, 2000).

Halk kütüphaneleri cins, yaş, ırk, milliyet, din, dil, eğitim, kültür, sosyoekonomik düzey ve siyasi görüş farketmeksizin her türlü kütüphane materyalini ve bilgiyi halkın hizmetine sunan, boş zamanları değerlendirme imkanı veren, toplumun kalkınmasına katkı sağlayan kuruluşlardır (Ersoy, 1966, s.1; Üstün, 2000, s. 14). Halk kütüphanesi sadece bir kitap deposu değil, halka çeşitli eğitim ve kültür imkanları sunan gerçek bir toplum merkezidir. Kültür ve eğitim merkezi olan halk kütüphanesi, toplumlar için önemli bir toplanma alanıdır (Galvin ve Buren, 1963, s.3). Halk kütüphaneleri bireylerin öğretici bir ortamda vakit geçirerek gelişimini destekleyecek bir mekânda zaman geçirmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Öte yandan kütüphaneler ana işlevi kitap ya da eserlerin korunarak ödünç alındığı ya da okunduğu mekanlar olarak konferans, seminer, sergi, atölye çalışmaları vb. gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği kentin sosyal ve kültürel mekanlarıdır (Parlak ve Aydın, 2020).

Halk kütüphanelerinin temelini ise, toplumun çağdaş bir düzeye erişmesi için kurulan halkevlerinin kütüphaneleri oluşturmuştur. Halkevleri kütüphaneleri toplumun okur yazarlığı artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunan eğitim sorunlarına çözümler getiren yapılardır. Bu bağlamda halk kütüphanelerinin oluşumunu anlamak için halkevi kütüphanelerinin tarihsel gelişimi de ele alınmıştır.

Çalışmanın Yöntemi (Method of the Study)

Bu çalışmada, tip proje olarak inşa edilmesi planlanan ve belirli bir mimari üsluba sahip olduğu gözlemlenen halk kütüphanelerinin modern mimarlık kapsamında değerlendirilmesi hedeflenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasında halk kütüphanelerinin tarihsel gelişimi ele alınırken, bu kütüphanelerin halkevleri kütüphanelerinden doğduğu ve aynı amaç doğrultusunda mimari gelişim gösterdiği saptanmıştır. Literatür taramasının ardından, halk kütüphanelerinin isimleri ve konumları, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü aracılığıyla tespit edilmiş, güncel durumlarına (yıkım, tadilat vs.) ulaşılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda yazılı ve görsel kaynak taraması ile tablo haline getirilen il halk kütüphaneleri listelenmiştir. Çalışma kapsamında sadece iki kütüphanenin mimari proje verilerine erişilebildiği için bu iki yapı üzerinden örneklem çalışması yapılmıştır. Ancak projelerine ulaşılmayan diğer halk kütüphanelerin de görsel verileri ve konumları

üzerinden mimari anlatım zenginleştirilmiştir. Eş zamanlı olarak halk kütüphanelerinin dünyada ve ülkemizdeki mimari organizasyonları incelenmiş benzer yönler ortaya konulmuştur.

17. yüzyıla kadar Avrupa’da kilise, katedral ve birkaç belediye denetimindeki kütüphaneler ne toplumun nüfusuna oranla sayıca, ne de personel ve mekansal hizmet kalitesi anlamında yeterli değildi (Keseroğlu, 1989, s.33). Aynı dönemlerde Anadolu topraklarında da cami, tekke, türbe, medrese, dergahlarda el yazması kitapların arşivlendiği bilinmektedir. Ancak bu kütüphaneler, halk kütüphaneleri gibi herkese açık olmayıp, daha çok dini içerikli kitapları arşivlemektedir. 17. yüzyıl ile birlikte Fransa, İngiltere ve İtalya’daki halka açık kütüphanelerin sayıca arttığı, kurucularının da genellikle varlıklı ve kültür ve bilimi yaymak isteyen kimseler olduğu gözlemlenmektedir. Bugünkü halk kütüphanelerinin temeli 1850’li yıllarda atılmıştır. 1850’lerden 1960’lı yıllara kadar halk kütüphaneleri İngiltere ve ABD’de gelişimi gerek siyasi gerek iktisadi yönetimin varlığını sürdürmek üzere gerçekleştirilmiştir (Keseroğlu, 1989, s.34). Halk kütüphaneleri Kanunu (British Library Act) ilk kez İngiltere’de çıkmış, 1850 yılında kütüphaneci Edward Edwards’ın çabaları ile yürürlüğe girmiştir. ABD ‘de halk kütüphaneleri kurulmaya başlanmıştır. ABD’de okulların yanında halk kütüphanesine büyük sorumluluklar verilmiştir. Halk kütüphaneleri okulların yetersiz kaldığı durumda devreye girmektedir (Üstün, 2000, s.17). 19. yüzyılda İskandinav Halk Okulları hareketi ile başladığı bilinen halk eğitimi, zamanla dünyanın geneline yayılmış, örgün öğrenim olanaklarından yararlanamayanların özellikle de yetişkinliklerin yeterli bir eğitsel düzeye getirilmesi gereği ortaya çıkmıştır (Üstün, 2000). Endüstri devriminde özellikle bu alanda çalışan halkın eğitilmesi gereği duyulmuş, işçilerin randımanını artırmak amacıyla kitap ve kütüphaneye ihtiyaç duyulmuştur. Halk arasında kendi kendini yetiştirme ve geliştirme fikrinin süratle yayılmaya başlanması, meslek edindirici nitelikte olan kitaplara büyük çapta istek duyulması halk kütüphanelerinin bir yetişkin eğitim kurumu olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Üstün, 2000, s.17).

1943 yılında McColvin tarafından hazırlanan “Halk kütüphanesi Hizmetinin Savaş Sonrası Dönemdeki Gelişmesi ile İlgili Öneriler” adlı raporda hal kütüphaneleri ile eğitimin ilişkisi şu şekilde değerlendirilmiştir; “Halk kütüphaneleri öncelikle resmi eğitim mekanizmasının bir parçası olarak görülmemelidir. Halk kütüphaneleri yalnız eğitimi geliştirmek için değil, kitapların yararı olabilecek her düşünce ve eylemi gerçekleştirmek için tasarlanan bir örgüt olmalıdır. ABD’de Kütüphane Derneği (ALA) ilki 1943, diğer ikisi de 1948 yılında olmak üzere halk kütüphanelerinin amaçları konusunda 3 çalışma yayımlamışlardır (Keseroğlu, 1989, s.34, 35). Dr. Robert L. Hansen, 1948 yılında UNESCO IFLA Yaz Kursunda halk kütüphanelerinin gerçek amacı bakımından hayati önem taşıyan noktalardan bahsetmiş ve kütüphanelerle ilgili kanunlarda yer verilmesi gereken önemli tavsiyeler vermiştir (Mccolvin, 1963, s.29). 1949 yılında Public Library Manifesto: Halk Kütüphaneleri Bildirisi UNESCO’dan gelmiştir ve 1972 yılında gözden geçirilerek yeniden yayımlanmıştır (Keseroğlu, 1989, s.40). 1962 yılında A.H. Bill, Kütüphane Derneği’nin yıllık konferansında sunduğu bildiriye örgütlenen ve desteklenen bir halk kütüphanesinin potansiyeli şöyle dile getirilmiştir. “Halk kütüphanesi karmaşık ve teknik özellikteki toplumumuzu oluşturan yurttaşlar içi bir bilgi deposu olabilir; sanat ve kültürün her alanındaki ürünlerini koruyabilir ve herkese ücretsiz sunulabilir; böylece topluma bilim, bilgi ve çağdaş görüşler ücretsiz olarak sağlanacaktır (Keseroğlu, 1989, s.39) (Şekil.1).

Şekil 1. Halk Kütüphanelerinin doğduğu dönemi yansıtan görsel (McColvin, 1963)

Ülkemizde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte toplumun çağdaş bir düzeye erişmesi için büyük çabalar sarfedilmiştir. En yoğun çabalardan biri de halkın eğitimi üzerine yapılan çalışmalardır. Kasabalara, köylere okul ve okul dışı eğitimlerin her yaş grubuna yönelik yapılması planlanmıştır. Halk eğitimi seferberliği ile tarıma dayalı bir toplum olan ülke halkına, tarımsal üretimin geliştirilmesi amacıyla çağdaş bilgilerin verilmesi düşünülmüştür. Bu yolla halkın okuma yazma sorunları çözülmeye ve kolayca okunup yazılabilen yeni bir alfabe ile ülke çapında hızla okur-yazarlık yaygınlaştırılmaya başlanmıştır (Üstün, 2000).

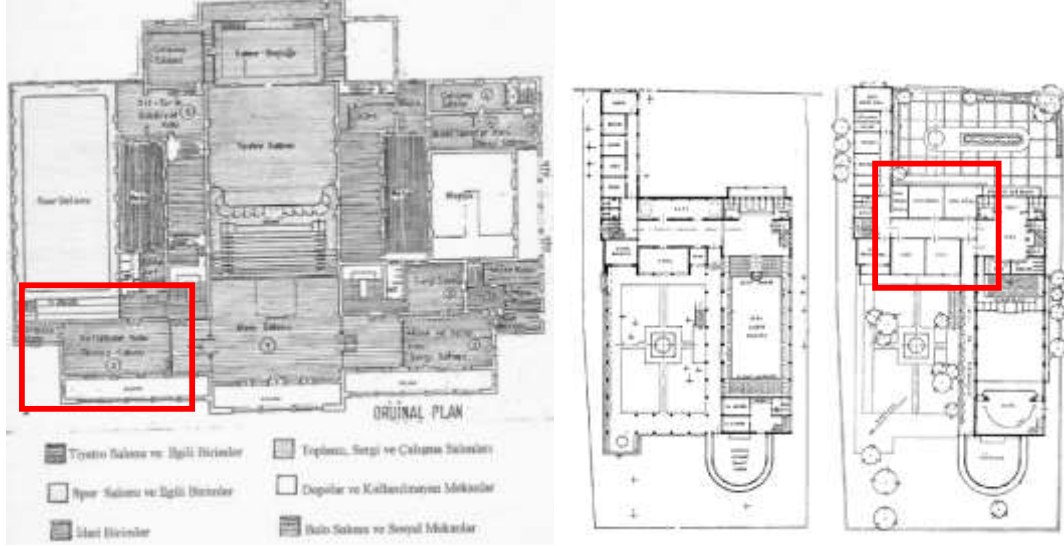
Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde Türk toplumunun gelişip güçlenmesi, çağdaş uygarlık düzeyine yükselmesi amacıyla kurulmuş, bir eğitim modelidir. Halkevlerinin kuruluş amaçları “Milleti bilinçli, birbirini seven, anlayan, birbirine hoşgörüyle yaklaşan, aynı ülkeye inanan, tüm milleti teşkilatlandırarak, millî ruhu canlı tutacak, halk içindeki sınıf farklılıklarını ortadan kaldıracak, Cumhuriyet’in ve inkılâpların savunucusu olacak, toplumsal ve kültürel kalkınmayı sağlayacak, Türk milletinin devletinin çağdaşlaşmasını sağlayacak “millî kültürü” benimsetmektir” şeklinde özetlenebilir (Yılmaz ve Akhan, 2011).

Halkevleri halkı toplumsal ve kültürel alanlarda yetiştirmeyi hedefleyen, öğreten ve öğrenenin olduğu birer okul olup, klasik okul anlayışından farklıdır. Mustafa Kemal’in söylediği gibi, “Halkevleri ile bütün yurtta geniş bir sosyal ve kültürel devrim yapılmıştır.”

1932 yılında çıkarılan ilk Halkevleri Talimatnamesi ile halkın kendine özel bir çalışma alanı edinebilmesi amacıyla için Halkevleri içerisinde 9 şubenin kurulması kararlaştırılmıştır. Toplum eğitim merkezi olarak hizmet veren Halkevleri, bu dokuz şubesi şunlardır: “Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, İçtimai Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, Köycülük Şubesi” (Özdemir ve Aktaş, 2011).

Halkevlerinin kurulması için gerekli olan kurallardan biri de her Halkevi mekansal organizasyonunda bir kütüphane ya da okuma odasının oluşturulması idi. Kütüphane ya da okuma odası için yeterli mekansal büyüklük yoksa, bir kitaplık bulundurulması yeterli görülmüştür. Halkevlerinde, özellikle yeni alfabe ile yazılan kitapların temini sağlanan oldukça önemli kitaplıklara ait mekanlar; bu kitaplıklarda ise kitapların yanı sıra gazete ve dergiler de yer almıştır. 1944’ten 1950 yılına kadar binden fazla çeşit kitaptan 100.000 sayı kadar satın alınarak halkevleri kitaplıklarına dağıtıldığı ve 52 dergiye abone olduğu bilinmektedir (Yılmaz ve Akhan, 2011). Bu sayılar okuma

odaları ve kütüphanelerin yanı sıra kitaplıkların yer aldığı odaların da oldukça büyük ve geniş alanlara sahip olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak Mersin ve Kadıköy Halkevlerinde yer alan okuma odaları ya da kütüphanelerin mimari planlardaki yeri örnek gösterilebilir (Şekil.2).

Şekil 2. Mersin ve Kadıköy Halkevleri planlarında kütüphane ve okuma salonları (Vural, 2007; Kaya, 2023).

Halkevlerinin Kütüphane ve Neşriyat Şubesi; 1932 yılında Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi'nde "Kütüphane ve Neşriyat Şubesi", 1935 yılında Halkevleri Öğreneği'nde "Kitapsaray ve Yayın Şubesi", 1940 Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'nde ise "Kütüphane ve Yayın Şubesi" olarak geçmektedir (Temizhan, 2006). Bu şube, kütüphane ve yayın olmak üzere iki farklı hizmet vermektedir. Öğrenekte Halkevi kurulma şartlarından biri olarak kütüphane ve okuma odası bulunması gerekliliği, Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde ise halkevlerine nasıl kitap temin edildiği, kütüphanelerin açık zamanları, okuma odaları, kitap sergileri ve yayın işleri konularından bahsedilmektedir (Karataş, 2023). Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere halkevleri kütüphaneleri farklı talimatnamelerde "kütüphane" olarak değil daha çok şube ismiyle anılmış, halkevinin bir birimi olarak kabul görmüştür. 1940'lı yıllar itibariyle halka daha fazla açılarak halk kütüphanesi kavramı kullanılmaya başlanmış ve sayıca artış göstermiştir. 1944-1945 yılları arasında 82 tane Halk Kütüphanesi, 395 halkevi kütüphanesi ve 230 halk okuma odası ve 366 halk odası bulunmakta iken 1948 yılında ise bu verilerin toplamı 4730'a yükselmiştir (Üstün, 2000, s.21).

1921 yılında Maarif Vekaleti Kütüphaneler Müfettişliği, 1926 yılında Maarif Vekaleti Hars Dairesi kurulmuş, Kütüphaneler Müfettişliğinin kaldırılmış, 1929 yılında ise Maarif Vekaleti Hars Dairesi Kütüphaneler Müdürlüğü kurulmuştur. 1951 yılında yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilen halkevi ve halkodası kütüphaneleri, 1960 yılında umumi kütüphanelerin yani bugünkü ismiyle halk kütüphanelerinin çekirdeğini oluşturmuştur (Anameriç ve Rukancı, 2017). Halkevi kütüphaneleri ile Millî Eğitim Bakanlığı Halk Kütüphaneleri, Afyon, Elâzığ, Diyarbakır, Isparta, Muğla, Ordu (Keseroğlu, 1989, s.120) illerinde birleştirilmiş, Halkevi kütüphanesi adı altında kütüphane hizmetlerini yürütmüştür (Keseroğlu, 2022). 1960 yılında Maarif Vekaleti "Kütüphaneler Müdürlüğü" nün Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ismini almış, 1965'de Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı kurulmuş ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bu müsteşarlığa bağlanmış, 1971'de Kültür Bakanlığı kurulmuş ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü

Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, 1972'de Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün Kültür Müsteşarlığına bağlanmış, 1983'de Kültür Bakanlığı Turizm Bakanlığı ile birleşerek Kültür ve Turizm Bakanlığı olmuş, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü adı ile bu bakanlığa bağlanmıştır (Keseroğlu, 1989, s.136, 137).

1950 ile 1960 yılları arasında halk kütüphanesi hizmeti iyice olgunlaşmıştır. Halkevlerinin ve köy enstitülerinin kapatılmasındaki boşluğu bakanlık halk kütüphaneleri ile doldurmaya çalışmıştır (Keseroğlu, 1989, s.150). 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde "Halk Eğitimi Bürosu" (1952), "Halk Okuma Odaları" (1953) ve "Halk Eğitim Merkezleri" (1956) hizmete girmiştir. Bu dönemde halk eğitimi konusu yeniden ilgi çekmiş, Maarif Şurası dökümanları adı altında araştırma ve inceleme dizisi yayınlanmış, "Halk Eğitimi Kanunu" çıkarılması önerilmiş ancak yasa tasarısı hazırlandığı halde yürürlüğe girmemiştir (Üstün, 2000, s.5, 107). Halkevleri ve halk odaları kütüphanelerini yönetmede rehber olmak üzere "Halkevleri Kütüphaneleri için Rehber" adıyla bir kitap basılmıştır (Ersoy, 1966, s.9). 1953, 1959, 1965 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi tarafından "Kütüphaneler Halk İare Servisi Yönetmeliği" yayımlanmıştır (Üstün, 2000, s.105). Bu yönetmeliğin amacı halkın fikir ve yaşama düzeyini yükseltmek, daha başarılı ve bilgili yurttaşlar olmalarını sağlamaktır (Keseroğlu, 1989, s.154). 1960 Anayasası ile "halk kütüphanesi" kavramı "umumi kütüphane" yerine kullanılmaya başlanmıştır. Kütüphaneler Komitesi Raporu ile bu iki kavram ayrı ayrı anılmıştır (Keseroğlu, 1989). Milli Kütüphane'nin daha sonra da Bibliyografya Enstitüsü'nün kurulması, kütüphanecilik bölümlerinin üniversite düzeyinde eğitim vermeye başlaması, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kurulması ve kütüphanecilikte plan kavramı sürecinin başlangıcı sayılabilecek "Kütüphaneler Komitesi Raporu" nun (1961) hazırlanması bu dönemin faaliyetlerinin sonucudur (Üstün, 2000, s.22; Ersoy, 1966, s.1).

1961 yılında toplanan komitenin yayınladığı raporda kütüphane tanımlanmakta, yasa-yönetmelik, iş birliği vb. sorunlarla çözüm önerilerine yer verilmiş ve halk kütüphanelerine çağdaş bir biçim verilmek istenmiştir. Ancak ülke gereksinimlerine uygun ulusal düzeyde bir kütüphane planlamasına yer verilmemiştir. "VII. Milli Eğitim Şurası" tebliğlerinde de çeşitli kütüphane türleri ile ilgili geliştirme planları ve öneriler bulunmaktadır. Halk kütüphaneleri ile ilgili olarak on yıl içinde yapılmak istenilen yeniliklere yer verilmiştir. Kütüphane binalarının genişletilmesi, kütüphanelere yeni bir biçim verme yönünde öneriler yer almıştır (Üstün, 2000). Halk kütüphaneleri uzun süreli planlama kararları doğrultusunda gelişim göstermiştir. 1961 yılında on yıllık bir plan hazırlanmıştır. "Kütüphaneler Komitesi Raporu" da bu planlamayı yapan komisyon tarafından hazırlanmış VII. Milli Eğitim Şurası Kültür İşleri ve Güzel Sanatlar Komisyonunda incelenerek yayınlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne kütüphanelerin daha iyi hizmet vermelerini sağlamak amacıyla bölge halk kütüphaneleri ve il halk kütüphaneleri olarak örgütlenmelerini teklif etmiştir. Bölge halk kütüphaneleri iller grubunun halk kütüphaneleri hizmetini sağlayan kuruluşları olarak tanımlanarak kendisine bağlı il halk kütüphanelerine destek vermekle görevlendirilmişlerdir. Bölge halk kütüphanelerinin kurulacağı iller ve onlara bağlanacak halk kütüphaneleri şunlardır: Edirne (Kırklareli, Tekirdağ), İstanbul (Sakarya, Kocaeli), Bursa (Bilecik, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale), İzmir (Manisa, Aydın, Denizli, Uşak), Antalya (Muğla, Burdur, Isparta), Konya (Afyon), Ankara (Eskişehir, Kırşehir, Çankırı, Bolu, Yozgat), Zonguldak (Kastamonu, Sinop), Samsun (Amasya, Çorum, Tokat, Ordu), Kayseri (Niğde, Nevşehir), Adana (Mersin, Sivas, Hatay, Gaziantep, Maraş), Diyarbakır (Bingöl, Elazığ, Malatya, Adıyaman, Urfa, Mardin), Van (Muş, Siirt,

Bitlis, Hakkari), Erzurum (Erzincan, Artvin, Kars, Ağrı, Tunceli), Trabzon (Rize, Giresun, Gümüşhane) (Ersoy, 1966, s.20, 21). 1961 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği adına verilen bir konferansta konuşan Carl M. White'ın Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir kütüphane politikası oluşturma girişiminde bulunduğunu, bunun en belirgin örneğinin kütüphaneleri desteklemek ve örgütlenmesini düzene koymak için ulusal politika içinde yollar aranması olduğunu bildirdiği görülmektedir (Keseroğlu, 1989, s.179).

Halk kütüphanelerinin inşası beş yıllık kalkınma planlarından etkilenmiştir. Kütüphane yapıları 1. BYKP (1963-1967) ile oldukça artış göstermektedir. Öncelikle Adıyaman, Gümüşhane, Maraş, Trabzon, Urfa kütüphaneleri inşa edilmiştir. Ardından 1965 yılında Ağrı, Sivas, Tunceli, Siirt, Eskişehir için ihale düzenlenmiş, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 1966 yılında tamamlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kabul edilerek 1966 yılında yapımı başlanan binaların ise Ankara- Cebeci, İstanbul – Kadıköy, Bilecik, Hakkari ve Muş'ta yapılması planlanmıştır. 1967 yılında Adana, Gaziantep, Kırşehir, Isparta illerinde yapılması planlanmış, Konya'da ise Müzeler, Güzel Sanatlar ve Kütüphaneler Genel Müdürlüklerinin katılımıyla bir bina yapılması planlanmıştır. Halk kütüphaneciliği olgusuna dair bir karşılaştırma yapıldığında kullanıcı sayısı ile orantısız sayıda kütüphaneye sahip olduğumuz ve yapı nitelikleri açısından tartışılabilir bir konumda yer aldığımız öne sürülmektedir (Yılmaz, 1997). II. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi olan 1968-1973 yılları arasında ise her yıl 4 tane kütüphane yapılmak üzere bütçe ayrılmıştır. Bu yapılacak kütüphanelerin Ankara, Denizli, İzmir, Samsun, Bolu, Bursa, Elazığ, Zonguldak, Çankırı, Erzurum, İstanbul, Kastamonu, Hatay, Kırklareli, Malatya, Mardin, Diyarbakır, İstanbul, Tokat ve Van illerinde olması düşünülmüştür (Ersoy, 1966, s.43, 44). Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün bina yapım programlarına Kütüphane Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri de destek olmuştur (Ersoy, 1966, s.45).

Halk Kütüphaneleri ile ilgili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulmuş ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na uygulanmak üzere gönderilen ilk tip projelerin 1970'li yıllarda çizildiğini ve uygulandığını belirtilmektedir (Hazırlar, 2004). Ancak yukarıdaki araştırmalara göre, bu tarihin daha çok 1960'lı yıllara denk geldiği anlaşılmaktadır. Yani 1960'larda artış gösteren Halk Kütüphaneleri tip proje olarak inşa edilmiştir.

1970-1980 yılları arasındaki hükümet değişiklikleri, hükümetlerin belli bir plan ve programı izlememeleri halk kütüphanelerine olumsuz yansımıştır. (Keseroğlu, 1989, s.189,190). 1981 yılında "Halk Kütüphaneleri Görev ve Çalışma Yönetmeliği" ile yine aynı tarihte çıkarılan "Kütüphanelerde Eğitici ve Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği" nin uygulamada işlerlik kazandığı söylenememektedir. 1982 yılında yayımlanan "Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği" nde de toplum ve kütüphane ilişkisi bakımından önem taşıyan maddelerin yer aldığı görülmektedir (Üstün, 2000, s.106). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Kütüphane hizmetlerinin daha verimli ve ülke çapında dengeli bir şekilde yaygınlaştırılması için yeni tedbirler geliştirilecektir" denilmektedir. 1991 yılı itibarıyla Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışma ve yayınlanan rapor ile Türkiye'de yer alan halk kütüphanelerinin gelişimi için yerel yönetimlerin sorumluluğunu arttırarak belediyeler ve il özel idarelerce sağlanmasına dair bir görüş bildirilmektedir (Yılmaz, 1999). Günümüzde ise Halk Kütüphaneleri Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir.

Halk Kütüphanesi Mimarisi (Architecture of Public Library)

Halk Kütüphanesi mimarisi ile ilgili farklı kaynaklarda benzer mekânsal konfor koşullarının oluşması gerektiği belirtilmiştir. Lionel R. Mc Colvin (1963) kütüphane yapıları için, halkın kolay görebileceği yerlerde, kendilerine ait bir binada olması gerektiğini söylemiştir. Kullanım kolaylığı açısından yapıların ulaşılabilir olması temel tasarım kararlarından birisidir. Wheeler (1958) kütüphanelerin kamusal merkezlerde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapıların kamusal çevrede kurgulanmış olması kullanım sıklığını da arttırmaktadır. Halk zaruri ya da sosyal gereksinimlerini karşılamak üzere günlük yaşam içerisinde kamusal mekânlarda bulunmakta; arta kalan vaktini ise aynı ya da yakın konumda yer alan kütüphane yapılarının bahçesinde ya da okuma salonunda geçirebilmektedir (Topatan, 2021).

Kütüphaneler, parlak, çekici, temiz ve iyi havalandırılabilir mekanlara sahip olmalıdır. Kitaplık üniteleri çok uzun olmamalı ki havalandırmayı ve aydınlatmayı engellememeli ve kullanıcıların kitaplara ulaşmasını zorlaştırmamalıdır. Kitaplık uzunlukları max. 1.95 m. olmalıdır (Mccolvin, 1963, s.43, 44). Kütüphane mimarisinde en dikkati çeken gelişme, parlak cephelere ve aydınlık mekânlara geçiş olmuştur. (McAnally, 1969). Modern Kütüphane yapılarının tasarımında toplumun geneline kucak açan, davetkâr, geniş pencere, cam yüzeylerin çok olduğu, aydınlık bir ortam (Şekil.3), binaya kolay ve doğrudan bir giriş, kaynaklara erişimin kolay sağlandığı, merkezi bir noktada konumlanmış olması gerekmektedir (Galvin ve Buren, 1963, s.6).

Şekil 3. Kuzey Karoline - Charlotte ve Oshawa - Ontario Kütüphaneleri (Galvin ve Buren, 1963)

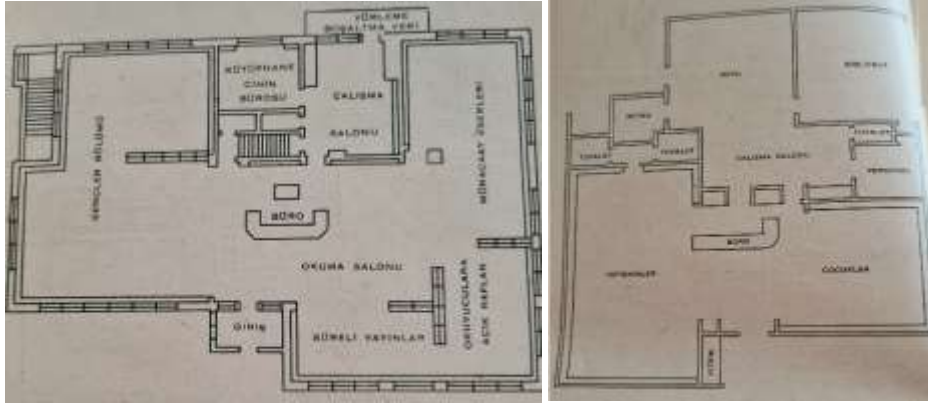
Teknolojinin etkisi ile basılı yayınlara erişimin dijital olarak kolaylaşması ile kütüphane yapıları ana işlevi olan okuma ve araştırma eylemlerinden ziyade çalışma eylemine hizmet etmektedir. Günümüzde özellikle merkezi sınavlara hazırlanan öğrencilerin nitelikli bir çalışma ortamı olarak halk kütüphanelerinde zaman geçirdiği gözlemlenmektedir. Çalışma için seçilmiş olan halk kütüphaneleri yapıları incelendiğinde konum özellikleri ile yeşil alan içerisinde yol aksına paralel biçimde ya da köşe parselde yer aldığı görülmektedir. Kütüphane yapıları manzara yönelimi olmasa dahi bahçe içinde bulunmakta cephe şeffaflığı ile yeşil alanın bütünleştiği kütleler olarak

çevresindeki yapılara ayrıık biçimde kurgulanmaktadır. Zamanla ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda ihtiyaç planı değişiyor olsa da kütüphane mimarisi incelendiğinde ana işlevin ve odağın okuma salonu olduğu, çalışma ve sosyal etkinliklere dair mekânların ve idari birimlerin yardımcı işlevler olduğu görülmektedir. Pupeliene (2004) kütüphane yapılarının %60-65 hizmet alanları, %30-35 sosyal ve kültürel alanlar, %10-20 yardımcı alanlardan oluşan bir kurguya sahip olduğunu belirtmektedir. Halk kütüphaneleri plan kurgusuna bakıldığında ise ana okuma/çalışma mekânının en büyük hacme sahip olduğu, idari ve ikincil birimlerin ana mekân etrafında eklenildiği söylenebilmektedir. Esnek ve geniş okuma/çalışma mekanlarına sahip olan kütüphane yapıları minimum düzeyde kullanılan bölücü duvarlarla ikincil mekanlardan ayrılmakta ve modüler ve hareketli raf sistemi ile yatay sirkülasyon düzenlenebilmektedir. Dikey sirkülasyon ise yapı girişi, ortak mekanlar, depo ile okuma/çalışma salonu, arşiv ve idari birimlerin ilişkisini düzenlemektedir. Kullanıcı eylemleri okuma/çalışma salonu, bekleme alanı ve etkinlik alanı gibi ortak mekânlar ve arşiv ve yönetim birimleri gibi erişimi kısıtlı mekânlara göre değişiklik göstermektedir.

Halk kütüphanelerinde, giriş okuma salonlarına doğrudan doğruya bağlantılı olmalı, özellikle çocukların köşesi girişe yakın olmalıdır. Sokağa açılan giriş ve otoparka açılan ek bir giriş verilebilir. Kontrol güvenlik için çok önemlidir. Yangın emniyeti için güvenlik önlemleri alınmalıdır. Toplantı veya konferans salonlarına dışarıdan girilebilen bir kapı verilebilir ancak bu kapı kütüphane çalışma saatleri dışında kullanılabilir. Sirkülasyon alanında yer alacak merdiven girişten direkt algılanmalıdır. Kitapların taşınması için bir asansör verilmelidir. Doğal aydınlatma okuma salonları için en iyi aydınlatma tipidir. Bu nedenle binanın bir ya da iki cephesinde hüküm süren koşullar kör edici güneş ya da rahatsız edici bir ışıklandırma olmadan düzenlenebilir. Ayrıca trafiğin ve gürültünün olduğu yere sağır duvarlar yerleştirilebilir. Ses yutucu raflar, sessizliği sağlayan dışarının gürültüsüne karşı koruyan ses yalıtımları yapılabilir. Tuvalet mekanları, okuma salonlarına yakın konumlandırılmalıdır. Konferans ve toplantı salonlarına da ayrı bir tuvalet bölümü verilmelidir (Şekil.4, 5). Ödünç verme bürosu da salonlara ve girişe yakın olmalıdır. Sergi salonları da arşiv ve depolarla ilişkili olmalıdır. (Galvin ve Buren, 1963, s.6, 7, 8, 11, 12). IFLA standartları halk kütüphanelerinde sergi alanlarının yer almasını ve sergileme mekânının halk kütüphanesinin bir parçası olması, özel bir oda yerine daha geniş ve olası değişiklikler için esnek bir mekan olması gerektiğini önermektedir. Sergilerin kütüphanelerin etki alanlarını genişlettiği de düşünülmektedir. (Keseroğlu, 1989, s.62).

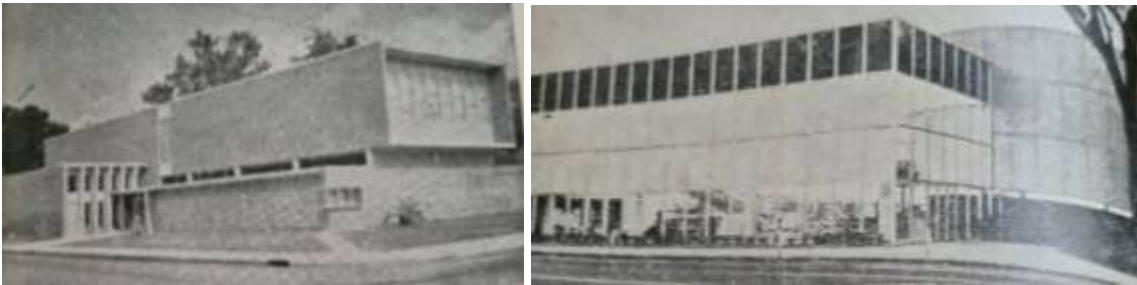

Şekil 4. Gifu Halk Kütüphanesi ödünç verme yeri – Japonya; Papatoetoe Halk Kütüphanesi girişi (Galvin ve Buren, 1963, s.13)

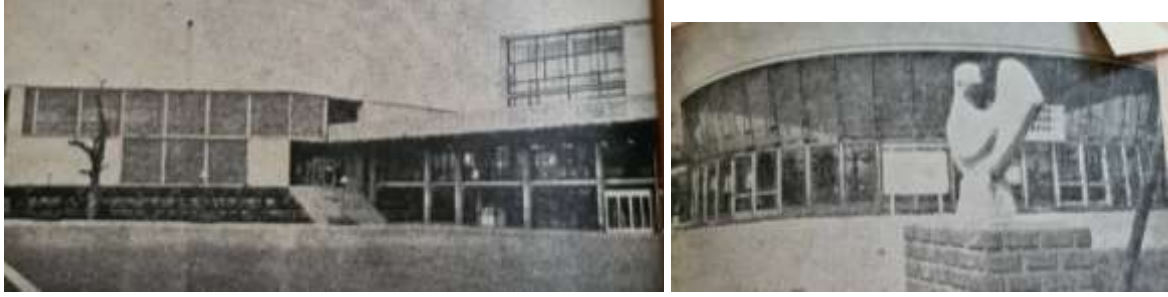

Şekil 5. Ecorse Halk Kütüphanesi, ABD ve Lanchester Regional Library, Kaliforniya, ABD (Galvin ve Buren, 1963, s.9, 10)

Halk kütüphaneleri için daha çok iç mekân tasarımını etkileyen kriterler verilmiş olsa da bu dönem yapılarının kütle tasarımı hakkında da yorum yapmak mümkündür. Halk kütüphaneleri kent belleğinde öncelikli yer alan yapılar olarak bulunmasa da modern üslubun etkilerinin okunabildiği, belirgin ve katı kütlelere sahip yapılar olarak öne çıkmaktadır. Fonksiyonel ve rasyonel çizgilere sahip, küpler, prizmalar vb. gibi birincil geometrik biçimlerin kullanıldığı kütlelerden oluşan, yalın ve evrensel tasarımlardan meydana gelen halk kütüphaneleri; rasyonalizm, kübizm gibi mimari akımları yansıtan tasarımlardır. Halk kütüphaneleri yatay pencere açıklıkları, kütle hareketleri, bilinçli ışık kullanımı, betonarme strüktür sistemleri ile modern üslubun izlerini taşımaktadır. Kütüphane yapıları cephe özelliklerinde en dikkat çeken niteliklerin prizmatik bir hacme sahip olma ve şeffaflık olduğu görülmektedir. Zemin katın birinci ve ikinci katlara göre geriye çekilmesi ile kütle hareketi verilmekte olup incelenen kütüphanelerin ortak özelliği olarak tespit edilmektedir. Strüktürün (kolon kirişlerin ya da iç mekandaki kaset sistemlerin) vurgulanarak dışarıdan ya da içeriden okunması, malzemenin çıplak bir biçimde sunulması gibi detaylara sahip bu yapılarda; dönemin yeni teknolojisi ile oluşturulan beton malzeme oldukça sık kullanılmış; geniş cam yüzeylere yer verilmiştir. Sıcak iklimli bölgelerde bu strüktürün önüne güneş kırıcı sistemler de eklenmiştir (Şekil.6, 7, 8). Dönemin modern mimari üslubu bu akımların etkisiyle gerek ulusal gerekse uluslararası birçok halk kütüphanesinde yansıtılmıştır.

Şekil 6. Prizmatik kütlelere sahip modern halk kütüphane örnekleri; Pensacola Halk Kütüphanesi – Florida ABD (Galvin ve Buren, 1963, s.13) ve Charlotte ve Mecklenburg Halk Kütüphanesi Kalforniya ABD (Galvin ve Buren, 1963, s.54)

Şekil 7. Kanagawa Halk Kütüphanesi ve Hiroşima Halk Kütüphanesi (Galvin ve Buren, 1963)

Şekil 8. Sıcak iklimli bölgelerde güneş kırıcı etki sağlamak amacıyla yapılmış cephe sistemi – Akra Merkez Kütüphanesi – Gana (Galvin ve Buren, 1963)

Kesit özellikleri irdelendiğinde kütüphane yapıları çok katlı olsa da iç mekânda zeminden tavan döşemesine dikeyde hacmin algılandığı atriumlu bir anlayışa sahiptir. Chiara ve Crosby (2001) kütüphane yapılarında sirkülasyon elemanlarının konumunun önemine dikkat çekmektedir. Dikey sirkülasyon elemanı giriş ardından kolaylıkla görülebilir ve ulaşılabilir bir konumda yer alarak mekânın dolu ve boş hacimlerinin algılanabilirliğini desteklemektedir. Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu'na göre mimari tüm katların algılandığı, doğal aydınlatma ve şeffaflık ilkeleri etrafında şekillenmektedir (IFLA, 2001). Uygun cephelerdeki şeffaflık ile doğal aydınlatmadan maksimum yararlanarak çalışmaya verimli mekanları ortaya çıkarılmaktadır. Kat yüksekliklerinin okunduğu temiz açıklıklara sahip olan bu yapılar akışkan ve net hacimlerden oluşan bir kurgudur.

Türk Halk Kütüphanelerinin Mimari Gelişimi (Architectural Development of Turkish Public Libraries)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulmuş ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na uygulanmak üzere gönderilen ilk tip projelerin 1960'lı yıllarda çizildiği ve uygulandığı araştırmalarla anlaşılmaktadır. 1960 ile 1970 yılları arasında artış gösteren Halk Kütüphanelerinin tamamı tip proje olarak inşa edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yayınlanan Halk Kütüphanesi Açılması ve Bina Yapımı genelgesinde de halk kütüphanelerinin tip proje ile uygulandığı ve açıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Genelgeye göre kentlerde modern bir halk kütüphanesi yapısı inşa etmek üzere uygun büyüklükteki arsa sağlanan yerleşim birimlerinde kütüphane yapımına dair yatırım programı teklifi verildiği belirtilmektedir. Tip proje uygulanması

mümkün olmayan yerlerde ise halk kütüphanelerinin en az 60-80 m² büyüklükte bir okuma salonu, 1 idare odası, odun kömür deposu ve iki WC ünitesinin yer aldığı bir yapı ile geçici çözümün sağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca kütüphane yapısı minimum 1200 m² büyüklükte bir arsa sağlanması gerektiği yer almaktadır (Onat, 1989; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1996).

1960'lı yıllarda birçok ilde tip proje olarak inşa edildiği düşünülen bütün il halk kütüphaneleri ele alınmış, modern mimari üslup çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında, 14 il halk kütüphanesi ve tip proje olmadığı bilinen ancak aynı dönemde benzer kararlar doğrultusunda inşa edilen İzmir Halk Kütüphanesi de ele alınmıştır (Tablo.1, 2). Bu kütüphanelerin sadece 7 tanesi günümüze sağlam ya da güçlendirilme gereksinimi ile ulaşmıştır. Diğer kütüphaneler yıkılmıştır. Günümüze ulaşan bu kütüphaneler; Mardin İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade İlçe Halk Kütüphanesi, Trabzon İlk Halk Kütüphanesi, Tunceli İl Halk Kütüphanesi, Bilecik İl Halk Kütüphanesi, Edirne İl Halk Kütüphanesi, Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesidir. Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi çok ciddi hatalı onarıma maruz kalmış özgün mimarisinden çok farklı bir görünüme ulaşmıştır. Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi hakkında ise yıkım kararı çıkarılmış, yıkım ihalesi hazırlanmaktadır. Ülkenin birçok noktasında inşa edilmiş olan bütün bu il halk kütüphanelerinin özel bir noktada değil hemen hemen yedi bölgenin hepsinde de benzer yoğunlukta inşa edildiği görülmektedir.

Tablo 1. Halk Kütüphanelerinin Listesi

Halk Kütüphanesinin Adı	Tarihi	Konumu	Durumu
Manisa Akhisar Zeynelzade İlçe Halk Kütüphanesi	1963	Manisa	Mevcut
Adıyaman İlk Halk Kütüphanesi	1965	Adıyaman	Yıkıldı
Isparta Halil Hamit Paşa İl Halk Kütüphanesi	1965-1968	Isparta	Yıkıldı, bulunduğu arsa park olarak kullanılmakta
Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi	1964	Gümüşhane	Yıkım kararı çıkarıldı
Trabzon İlk Halk Kütüphanesi	1966	Trabzon	Mevcut
Eskişehir İl Halk Kütüphanesi	1966	Eskişehir	Yıkıldı, yerine yeni kütüphane yapıldı
Siirt İlk Halk Kütüphanesi	1967	Siirt	Yıkıldı
Bilecik İl Halk Kütüphanesi	1967	Bilecik	Mevcut, güçlendirildi
Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi	1968	Şanlıurfa	Mevcut ancak iç ve dış mekân malzemeleri onarılarak yenilendi, özgün halinden çok farklı bir görünüme ulaştı
Edirne İl Halk Kütüphanesi	1968	Edirne	Güçlendirilerek, onarıldı.
Tunceli İl Halk Kütüphanesi	1968	Tunceli	Farklı bir amaçla kullanılıyor
Kırşehir İl Halk Kütüphanesi	1969	Kırşehir	Yıkıldı, yerine yeni kütüphane yapıldı
Samsun İl Halk Kütüphanesi	1970	Samsun	Yıkıldı, yerine yeni kütüphane yapıldı
Mardin İl Halk Kütüphanesi	1972	Mardin	Mevcut
İzmir Atatürk İl Halk Kütüphanesi	1973	İzmir	Yıkıldı

Türkiye’de tip proje olarak inşa edilmiş halk kütüphanelerinin mimarileri cephe ve vaziyet planı açılarından incelenmiş (Tablo.2), bazı eski görseller de göz önünde bulundurularak iç mekân değerlendirilmesi yapılmıştır. İl halk kütüphanelerinin,

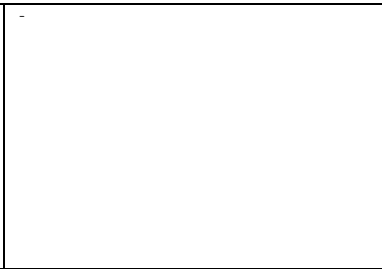

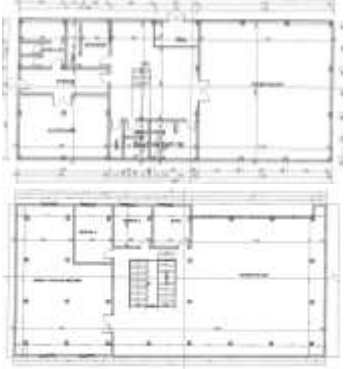

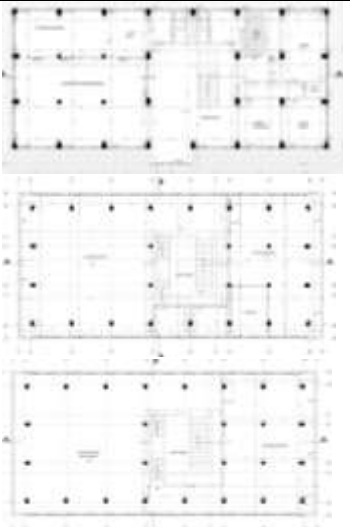

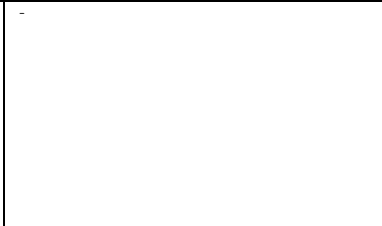

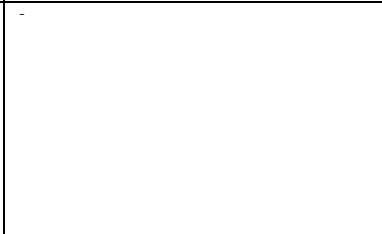

- Vaziyet planları incelendiğinde (Tablo.2);
 1. Halkın kolay görebileceği yerlerde, ulaşılabilirliğin ve erişimin rahat olduğu,
 2. Binaya kolay ve doğrudan bir girişin sağlandığı, kaynaklara erişimin kolay olduğu,
 3. Bütün kütüphanelerin eski kent merkezinde ya da bu merkeze yakın bir konumda inşa edildiği,
 4. Isparta, Eskişehir, Siirt, Bilecik, Samsun Kütüphanelerinin güneydoğu – kuzeybatı aksında yerleşerek daha fazla güney - güneydoğu güneşinden yararlandığı, diğer kütüphanelerin ise doğu – batı aksında uzanarak güney cepheden tüm gün güneşten faydalandığı dikkati çekmektedir.
- Cephe organizasyonları incelendiğinde (Tablo.2);
 1. Modern üslubun etkilerinin okunabildiği, belirgin ve katı kütlelerin tasarlandığı,
 2. Fonksiyonel ve rasyonel çizgilere sahip, küpler, prizmalar vb. gibi birincil geometrik biçimlerin kullanıldığı kütlelerden oluşan, yalın ve evrensel tasarımlardan oluştuğu, rasyonalizm, kübizm gibi mimari akımlarının izlerinin görüldüğü,
 3. Kütlede zemin katın, birinci ve ikinci katlara göre geriye çekildiği,
 4. Davetkâr, geniş pencere, cam yüzeylerin çok olduğu, cephelerdeki şeffaflık ile doğal aydınlatmadan maksimum yararlandığı,
 5. Geniş cam yüzeylerde kullanılan gridal düzende tasarlanan pencere doğramalarının daha çok sabit pencere olduğu ve güneş kontrolünün yapılmadığı,
 6. Saçak genişliğinin sıcak iklimli illerde daha az olduğu ya da hiç bırakılmadığı,
 7. Tunceli, Bilecik, Siirt, Şanlıurfa, Edirne gibi bazı kütüphanelerde iki kat arasında yarıya kadar uzayan bir bant bulunduğu (asma kat zemini boyunca),
 8. Cephede strüktürün okunabilirliğinin sağlandığı gözlemlenmiştir.
- İç mekân verileri ele alındığında (Tablo.2);
 1. Esnek ve geniş okuma/çalışma mekanlarının tasarlandığı,
 2. Modüler ve hareketli raf sistemi ile yatay sirkülasyonun yer aldığı,
 3. Yangın emniyeti için güvenlik önlemlerinin sağlandığı,

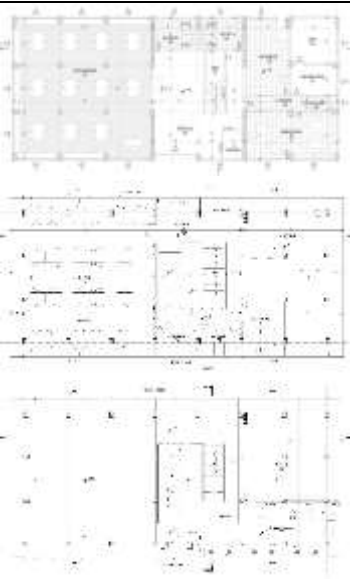

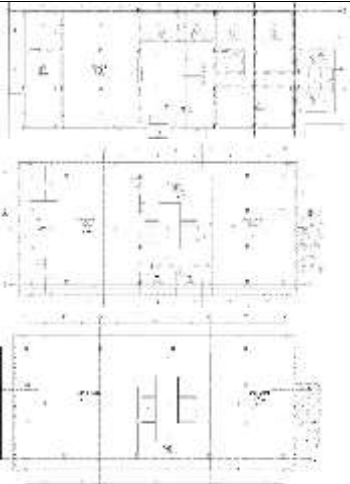
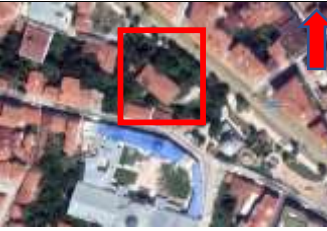

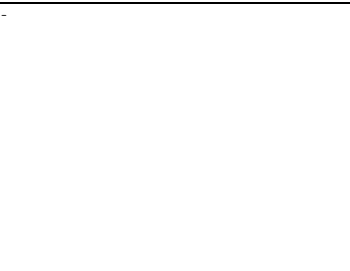

4. Strüktürün (kolon girişlerin ya da iç mekandaki kaset sistemlerin) vurgulanarak dışarıdan ya da içeriden okunduğu (Şekil.9),
5. Düşey sirkülasyon elemanı giriş ardından kolaylıkla görülebilir ve ulaşılabilir bir konumda olduğu,
9. Kat yüksekliklerinin temiz açıklıklara sahip olduğu, akışkan ve net hacimlerden oluşan kurguya sahip yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Halk Kütüphanelerinin modernist mimari üslup bağlamında ele alınması

Adı	Foto	Plan (Zemin, 1., 2. Katlar)	Konum
Manisa Akhisar Zeynelzade İlçe Halk Kütüphanesi	 <p>(Anonim, 1991, s.373)</p> <p>(Atala, 2021)</p>	-	
Adayaman İlk Halk Kütüphanesi	 <p>(Url-1)</p>	-	

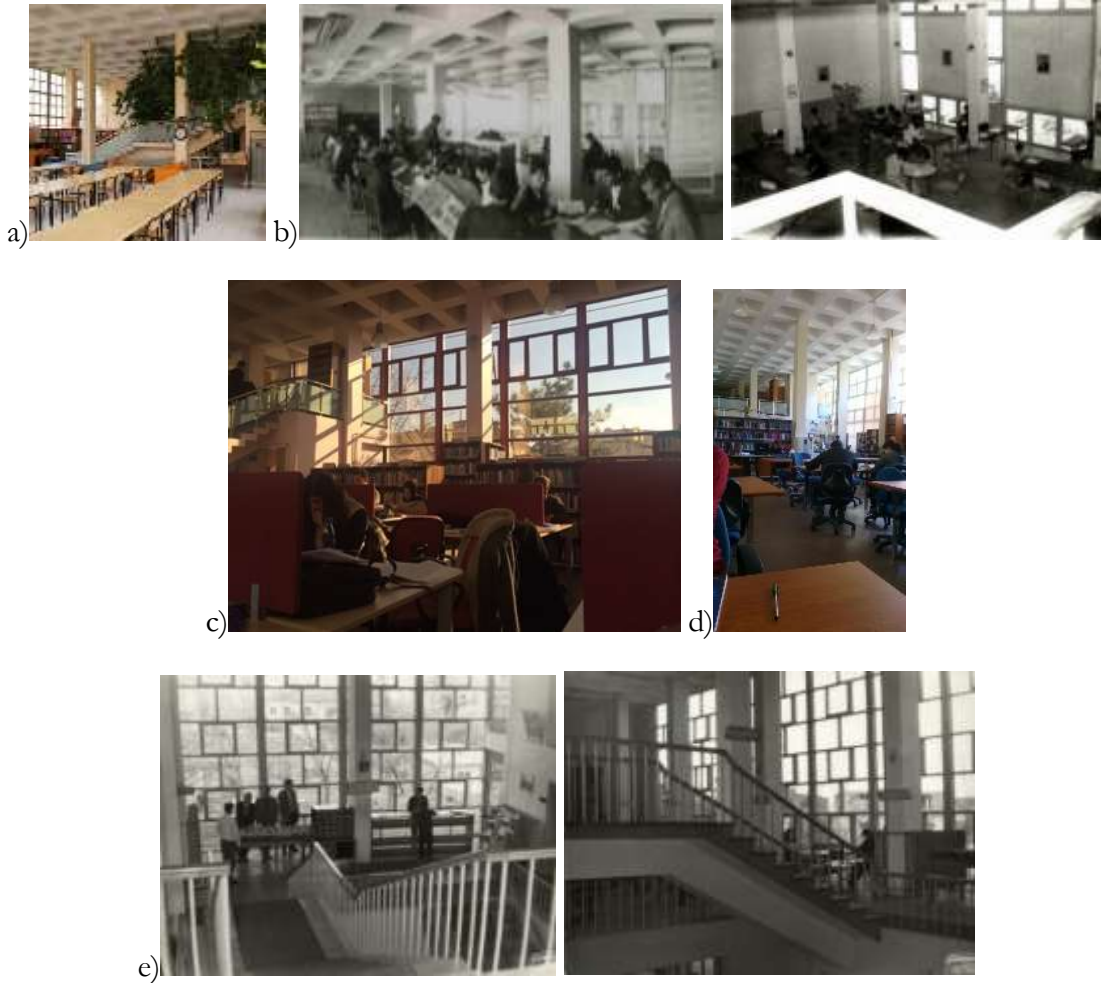
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Isparta Halil Hamit Paşa İl Halk Kütüphanesi</p>	<p>(Anonim, 1983)</p> <p>(Anonim, 1973)</p>	<p>(Mansur Gökarslan arşivi, 2023)</p>	
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi</p>	<p>(Url-2)</p>	<p>(Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi arşivi, 2023)</p>	
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Trabzon İl Halk Kütüphanesi</p>	<p>(Url-3)</p>	<p>(Zorlu ve Eyüpoğlu, 2021)</p>	

<p>Eskişehir İl Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Url-4)</p>		
<p>Siirt İlk Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Anonim, 1991)</p>	 <p>(Siirt İl Halk Kütüphanesi arşivi, 2023)</p>	
<p>Bilecik İl Halk Kütüphanesi</p>	 	 <p>(Bilecik Çevre Şehircilik Müdürlüğü arşivi, 2023)</p>	
<p>Samsun İl Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Url-5)</p>		
<p>Tunceli İl Halk Kütüphanesi</p>			

<p>Kırşehir İl Halk Kütüphanesi</p>		 <p>(Mansur Gökarslan arşivi, 2023)</p>	
<p>Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Karaoğlu, 1975)</p> <p>(Url-6; Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi arşivi)</p>		
<p>Edirne İl Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Url-7)</p> <p>(Url-8)</p>	 <p>(Edirne İl Kültür Müdürlüğü arşivi, 2023)</p>	
<p>Mardin İl Halk Kütüphanesi</p>	 <p>(Url-9)</p>		

Ayrıca bu kütüphanelerin ortak özelliği olarak, kütlelerin doğu-batı ya da kuzeydoğu- güneybatı aksında tasarlandığı ve vaziyet planında bu tasarıma uygun yerleşime sahip olduğu görülmektedir. Batı cephelerinin rahatsız edici güneş ışıklarının okuma salonlarına kontrolsüz bir aydınlatma vermemesi adına daha çok sağır olarak tasarlandığı görülmektedir.

Şekil 9. a) Gümüşhane, b) Şanlıurfa (Karaoğlu, 1975; Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi arşivi), c) Eskişehir, d) Bilecik ve e) Trabzon (Yazar arşivi, 2023) İl Halk Kütüphanelerinin iç mekan görselleri

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'nden yapılan başvuru başvuru sonucunda kütüphanelerin projelerine erişilememiştir. 14 il halk kütüphanesinden 6 tanesinin mevcut olduğu bunlardan ise 4 tanesinin özgün mimarisi ile günümüze ulaştığı bilinmektedir. Bu nedenle Zorlu ve Eyüpoğlu'nun çalışmasında yer alan Trabzon İl Halk Kütüphanesinin planına ve İnşaat Mühendisi Mansur Gökarslan'ın arşivinde yer alan Isparta İl Halk Kütüphanesinin projesine ulaşılabilmektedir.

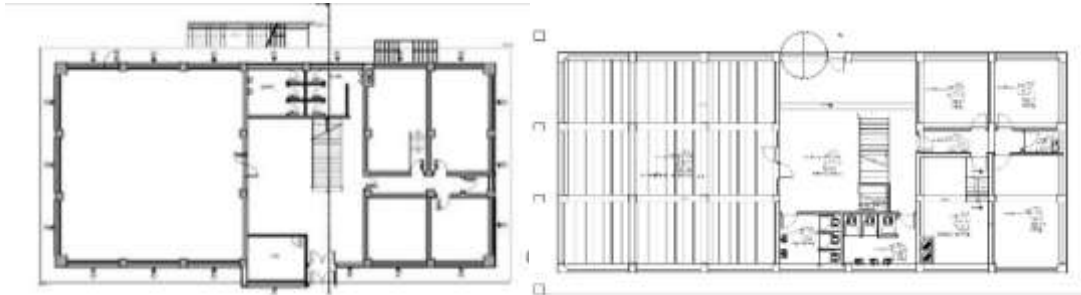
Isparta ve Trabzon Özelinde Halk Kütüphanelerinin Değerlendirilmesi (Evaluation of Public Libraries in Isparta and Trabzon)

İl Halk Kütüphanelerinin oluşumunu modern mimarlık kapsamında detaylı olarak incelemek amacıyla, günümüze ulaşan Trabzon İl Halk Kütüphanesi ile günümüze ulaşamayan Isparta İl Halk Kütüphanesi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Mimari üslupları mekânsal organizasyon, cephe organizasyonu, strüktür ve malzeme başlıklarında değerlendirilmiştir.

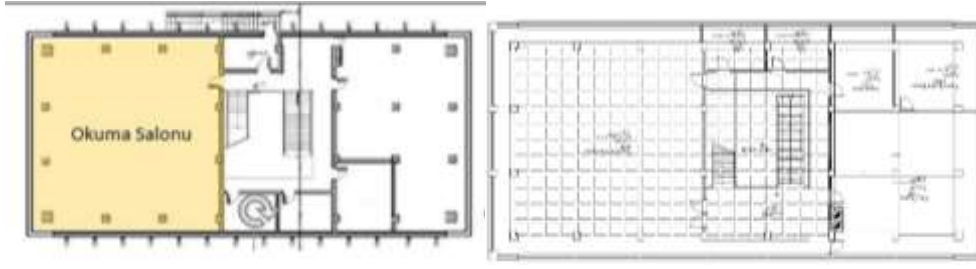
Her iki kütüphane de zemin, normal ve 1. kat olmak üzere, üç katlı betonarme karkas olarak yapılmıştır. Isparta Halk Kütüphanesi, yaklaşık 28x12 m2 oturma alanına sahip binanın 1. katında konsol uzunluğu 1.40 m. olan dört taraftan kapalı çıkma mevcuttur. Trabzon İl Halk Kütüphanesi ise 14.80x30.50 m2 oturma alanına sahip 2,5 katlı betonarme karkas strüktür şeklinde inşa edilmiştir. 1. kat ve asma kat dört cephede de 1.10 m. konsol üretmektedir (Şekil 10).

Mekânsal organizasyon (Spatial organization)

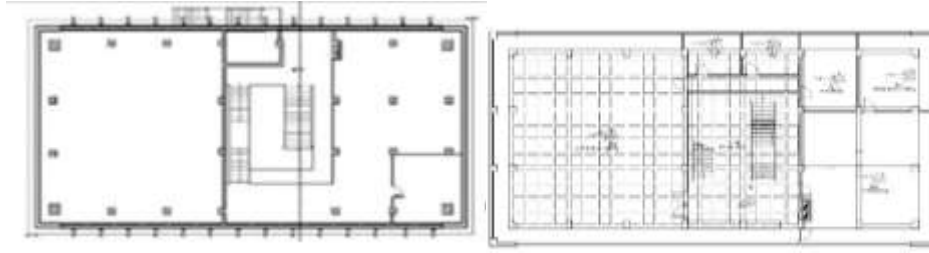
Isparta İl Halk Kütüphanesi mekân organizasyonunda zemin kat planı ana giriş kapısı ve tek kollu merdivenin küçükler kütüphanesi (okuma salonu) ve teknik birimleri iki kola ayrılması, WC ünitelerinin merdiven arkasına yerleştirilmesi ve mekân büyüklüklerinin yakın olması sebebiyle Trabzon İl Halk Kütüphanesi ile benzerlik göstermektedir. Yapı birinci kat planında merdivenin ulaştığı hol çift kollu bir kapı ile okuma salonuna bağlanmaktadır. Okuma salonuna ek olarak bu kotta kitap deposu ve personel ofisleri yer almaktadır. Okuma salonu tavan döşemesine kadar devam etmekte; kitap deposu üst kotunda ise asma kat olarak hareket eden kitap ödünç verme ve internet bölümü yer almaktadır (Şekil 10, 11, 12).

Şekil 10. a) Trabzon İl Halk Kütüphanesi zemin kat planı b) Isparta İl Halk Kütüphanesi zemin kat planı (Zorlu ve Eyüpoğlu, 2021; Mansur Gökarslan arşivi, 2023)

Şekil 11. a) Trabzon İl Halk Kütüphanesi asma kat planı b) Isparta İl Halk Kütüphanesi asma kat planı (Zorlu ve Eyüpoğlu, 2021; Mansur Gökarslan arşivi, 2023)

Şekil 12. a) Trabzon İl Halk Kütüphanesi 1. kat planı b) Isparta İl Halk Kütüphanesi 1. kat planı (Zorlu ve Eyüpoğlu, 2021; Mansur Gökarslan arşivi, 2023)

Trabzon İl Halk Kütüphanesi güneyinde yer alan ana giriş kapısı ile tek kollu merdivenin karşıladığı, bu merdivenin çocuk okuma salonu ve teknik birimleri doğu ve batı yönünde ayırdığı alana erişim sağlamaktadır. Tek kollu merdiven üst katlarda galeri boşluğu oluşturarak üst kotlara bağlanmaktadır (Şekil 10). Merdiven arkasında 3'er kabinden oluşan tuvaletler bulunmakta, teknik birimlere ise yalnızca personelin kullandığı bir koridorla erişim sağlanmaktadır. Merdiven ile ulaşılan birinci katta çocuk okuma salonu ile aynı boyutlara sahip olan okuma/çalışma salonu bulunmaktadır. Salon hacmi tavan döşemesine kadar devam etmektedir. Giriş ve teknik birimlerin üzerinde kalan kısımda ise personel birimleri ve kitap deposu bulunmaktadır. 2. kat olan asma katta ise açık bir çalışma/okuma salonu yer almaktadır (Şekil 11, 12).

Cephe organizasyonu (Facade organization)

Yapı cephelerindeki şeffaflık, prizmatik form ve kütle hareketlenmesi Trabzon ve Isparta halk kütüphanelerinin ikisinde de gözlemlenmektedir (Şekil 13, 14, 15). Trabzon İl Halk Kütüphanesi 30.80 m. uzunluğundaki kuzey ve güney cepheleri şeffaf, 14.80 m. uzunluğundaki doğu ve batı cepheleri ise sağır bir düzene sahiptir. İç mekandaki uzun kenar boyunca devam eden 8 taşıyıcı kolon arasına yerleştirilmiş olan 14 adet pencere aksı ile şeffaflık sağlanmaktadır. Atapark'a bakan kuzey cephesi zeminde 1.10 m. içe çekilmiş olup zeminde okuma salonu etrafında devam eden duvar boyunca devam eden 4'lü pencere ve kapı düzeni, WC ve Depo gibi teknik birimler etrafında ise üst döşeme hizasında 80 cm yüksekliğinde şerit pencere düzenine sahiptir. Yapı kuzey cephesinde özgün olmayan ve kazan dairesi üzerinde yer alan bir platformdan birinci kat okuma salonu ve kitap deposu ara holüne bağlanan tek kollu çelik bir merdiven yerleştirilmiştir. 2-3-2 biçimindeki pencere boşluğu düzeni bu alanda kapı sebebiyle değişmiştir. Soğukçeşme Sokak'a bakan güney cephesinde de kuzey cepheye benzer bir biçimde taşıyıcılar arası 2-3-2 biçiminde 2 adet pencere boşluğu yer almakta olup döşeme seviyesinde pencere boşluğu bulunmamaktadır (Şekil 16, 17, 18). 2 kat yüksekliğinde bir hacime sahip olan okuma salonunun kuzey ve güney

cephelerdeki etkisi kesintisiz bir pencere düzenidir. Atapark'a bakan bir diğer cephe olan doğu cephesinde ise zemin katta 80 cm yüksekliğinde şerit pencereler yer almaktadır. 2. ve asma kat duvarı ise sağırdır ve sıva üzerine alüminyum malzemeden yapılan Kültür ve Turizm Bakanlığı amblemi ve yapının ismi yerleştirilmiştir (Şekil 18). Batı cephesi birinci kat ve asma kat sağır olup klimaların monte edildiği görülmektedir. Zemin katta ise taşıyıcı sistemin cepheye yansıdığı ve her iki taşıyıcı arasında kat yüksekliğince devam eden 4'lü ahşap pencere boşlukları yer almaktadır.

Şekil 13. Isparta İl Halk Kütüphanesinin il yıllıklarındaki görselleri (Anonim, 1983; Anonim, 1973)

Şekil 14. Trabzon İl Halk Kütüphanesinin 1970 yılına ait görüntüsü (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 15. Trabzon ve Isparta İl Halk Kütüphaneleri (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 16. Trabzon İl Halk Kütüphanesi ve Isparta İl Halk Kütüphanesi Kuzey Cepheleri (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 17. Trabzon ve Isparta İl Halk Kütüphaneleri Güney Giriş Cepheleri (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 18. Trabzon İl Halk Kütüphanesi Doğu ve Batı Cephesi (Yazar arşivi, 2023)

Yıkılarak günümüze ulaşamayan Isparta Halil Hamit Paşa Kütüphanesi cephesi düzeni de Trabzon İl Halk Kütüphanesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Trabzon İl Halk Kütüphanesi cephesinde strüktürün cepheye yansıması görülmekteyken Isparta İl Halk Kütüphanesinde taşıyıcı sistem okunamamaktadır (Şekil 19). Sağ yan cephe okuma salonu cephesinde 4x26 adet gridal biçimde yerleştirilmiş pencereler yer almaktadır. Zemin kotunda sağ ve sol yan cephelerinde okuma salonlarındaki şeffaflık 4lü pencere düzeninde devam ederken depolarda döşeme altı şerit pencereler kullanılmıştır. Yapı ön ve arka cephesi ise zemin okuma salonu ve asma kat kotunda sağdır.

Şekil 19. Isparta Halil Hamit Paşa Kütüphanesi cephe çizimleri

Cephe kaplama malzemesi beyaz püskürtme sıva şeklindedir. Demir kayıt arası ahşap pencere ve alüminyum kapı doğramaları ile tamamlanan yapıda iç mekânda zemin katta özgün mozaik döşeme kaplaması görülmektedir. Birinci ve asma katta yer alan salonlar ve teknik birimlerin özgün ahşap parke döşemesinin seramik kaplama ile değiştirildiği tespit edilmiştir. Yapının özgün halinde çatı örtüsü çakıl döşenmiş olan teras çatı sistemi şeklindedir. Günümüzde ise marsilya kiremit örtülü ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Isparta İl Halk Kütüphanesi marsilya tipi kırma çatı örtüsüne sahiptir. Isparta İl Halk Kütüphanesi cephesi şampanya rengi akrilik boya ile kaplanmıştır. Şeffaflığın hakim olduğu sol ve sağ yan cephelerde pencere ve kapı boşlukları haricinde kalan yerler yeşil renkte mozaik cephe kaplaması ile örtülmüştür.

Strüktür ve Malzeme (Structure and Material)

Her iki kütüphane de betonarme iskelet sistemine sahiptir. Ancak Isparta Halil Hamit Paşa Kütüphanesi'nin eski fotoğraflarından yapının ek kolonlar ile güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Kapalı çıkma hattı boyunca kolonlar eklenmiştir. Ancak zaman içerisinde bunun da fayda etmediği düşünülerek yapı yıkılmıştır (Şekil 20).

Şekil 20. Isparta Halil Hamit Paşa Kütüphanesi güçlendirmeden önce ve sonra (Anonim, 1983; Mansur Gökarslan arşivi, 2023)

Betonarme kolonların tavanda kaset kirişe bağlandığı yapıda WC ve teknik birimlerin yer aldığı zemin kat ve kitap depolama ile personel odalarının yer aldığı birinci kat tavan planı asmolen tavan döşemesi ile tamamlanmaktadır. Çocuk okuma salonu kaset döşemeye sahiptir ve asma tavan ile kaplanmıştır. Kolon boyutları 60x35 cm., 65x35 cm., 35x35 cm. şeklinde çeşitlenmektedir (Şekil 19, 20, 21).

Şekil 21. Trabzon İl Halk Kütüphanesi Girişi ve Üst Kotlara Çıkan Merdiven (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 22. Trabzon İl Halk Kütüphanesi Çocuk Okuma Salonu (Yazar arşivi, 2023)

Şekil 23. Trabzon İl Halk Kütüphanesi 1. Kat ve 2. Kat (Asma Kat) Okuma Salonu (Yazar arşivi, 2023)

SONUÇ (CONCLUSION)

Modernizmin halk kütüphanesi mimarisinde yansıması olan Trabzon İl Halk Kütüphanesi ve günümüze ulaşmayan Isparta Halil Hamit Paşa kütüphanesi örnekleri irdelendiğinde bu iki yapının dönemin tip proje örneği olması sebebiyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Yapı konumları kentin odak noktasında yer alacak şekilde seçilmiş olup araç ve yaya aksının kamusal alanlarla kesiştiği bir ara kesitte yer aldığı tespit edilmiştir. Trabzon İl Halk Kütüphanesi İnönü Caddesi ve Yavuz Selim Bulvarı gibi önemli aksların arasında yer alan Atapark içinde yer almaktayken, Isparta İl Halk Kütüphanesi bir çok eğitim yapısını barındıran ve kent için önem arz eden İstasyon Caddesini kentin kuzey batısına bağlayan, 6 Mart Caddesinin devamı niteliğindeki Mimar Sinan Caddesinde yer almıştır. Her iki kütüphanede bir çok okul yapısına yakın bir noktada konumlandırılmıştır (Şekil 24).

Şekil 24. Trabzon ve Isparta İl Halk Kütüphanelerinin kent içerisindeki konumları (Yazarlar tarafından Google Earth 2022 uydu görüntüsü üzerine işlenmiştir)

İki kütüphane yapısı da katı prizmatik kütlelerin zemin katta geriye çekildiği, ikincil mekânlar ve teknik birimlerin zemin katta yer aldığı, galeri boşluğuna bağlı merdiven kollarının oturduğu üst katlarda ise personel, arşiv ve ana okuma salonu ile çalışma salonunun yer aldığı benzer bir mekân organizasyonuna sahiptir. Mekanlar iki yapıda da kolaylıkla algılanmaktadır. Geniş hacimlere sahip okuma ve çalışma salonlarında yer alan raf ve masalardan oluşan donatılar yatay sirkülasyonu belirleyerek mekanların esnek ve dönüştürülebilir olmasını sağlamaktadır. Yapıların uzun kenarlarındaki cepheler bütünüyle şeffaf tasarlanmış olup teknik birimler haricindeki tüm mekanların doğal aydınlatmadan yararlanmasına yardımcı olmaktadır. Pencere düzeni Trabzon ve Isparta özelinde değişiklik gösterse de şeffaflık yaklaşımı aynıdır. Cepheye yansıyan lineer kolon düzeni ve iç hacimde okuma salonlarının kaset döşeme ile çözülmesi ise strüktür benzerlikleridir. İki yapı derinlemesine incelendiğinde ortaya çıkan özetin 1960'lı yılların halk kütüphane yapıları çerçevesinde Trabzon ve Isparta halk kütüphanelerinin hem birbiri ile hem de günümüze ulaşmış-ulaşamamış olan örnekler ile plan, cephe, kesit, kütle, strüktür ve malzeme yönleri ile benzer örnekler olduğu söylenebilecektir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Modern Mimarlık Üslubu'nun Türkiye'de hakim olmaya başlaması ile süregelen prizmatik kütle, betonarme yapı strüktürü, yalın malzeme kullanımı, simetrik plan ve cephe tipolojisi etkisi halk kütüphanelerinde de etkisini göstermektedir. Modernizmin izlerinin

görüldüğü halk kütüphaneleri, kalkınma planları ile gündeme gelerek tip proje uygulamaları ile ihtiyaç görülen illerde inşa edilmiştir. Buldukları illerde kentin simgesi haline gelen kültürel bir değer olarak varlıklarını sürdürmüştür. İncelenen halk kütüphaneleri yapıları ile kullanılan tip projelerin döneminde kentlinin ihtiyacına karşılık verdiği ve çevresi ile bağ kurduğu düşünülmektedir. Halk kütüphaneleri baskın kütle ile dikkat çeken ve kullanıcıyı davet eden kamusal yapılardır.

Buldukları konum itibarıyla kentin odak noktası haline gelebilen halk kütüphaneleri çocuk ve yetişkin olmak üzere okuma-çalışma salonlarından oluşmakta ve kullanıcılarına ortak mekanlarda hizmet vermektedir. Tüm kurumları etkisi altına alan dijitalleşme ile basılı kaynakların elektronik kaynağa dönüştürülerek arşivlenmesi, depolanması ve kullanıcıya sunulmasına dair seçenekler zengin hale gelmiştir. Dolayısıyla fiziki ihtiyaçlar değişikliğe uğramaya başlamıştır. Gelişen teknoloji ve değişime uğrayan ihtiyaçlar ile kütüphane yapılarının ana ihtiyaç programları benzer olsa da mekânların plan düzeninde dönüştürülebilir olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Dönüştürülebilirlik kütle ve cephede ölçüde gerekli olmamakla birlikte fonksiyon ve malzeme açısından yenilikçi bir tasarıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Öte yandan bellek yapıları olan ve sosyolojik açıdan halk evlerinin devamı niteliğinde inşa edilen il halk kütüphaneleri strüktürel dayanımın azalması vb. çeşitli gerekçelerle yıkılmaktadır. Günümüzde bilgiye ve çalışma mekanlarına erişimin teknolojik kolaylığı kullanıcılara avantaj sağlıyor olsa da il halk kütüphaneleri çocuk ve yetişkin bireyleri araştırma, okuma ya da çalışma eylemlerini gerçekleştirmek üzere cazibesini korumaktadır. Günümüze az sayıda kalan halk kütüphanesi örnekleri de hem 1960'ların modern mimarlığının Türkiye'deki nitelikli örneklerinden olmaları, hem halkevlerinin sosyolojik etkilerinin devamını getirme amacıyla inşa edilmeleri, hem de halk kütüphanesi tipolojisinin kent belleklerinde yer alması nedenleriyle az sayıda numune olarak kalan bu kütüphanelerin koruma altına alınmaları, güçlendirilerek restore edilmeleri gerekmektedir.

Acknowledgements | Teşekkür Beyanı

Şanlıurfa İl Halk Müdürü Hakan YÜCEL'e ve diğer personele, Bilecik Çevre Şehircilik İl Müdürlüğüne, Bilecik İl Özel İdare'de görevli Mimar Bilal GÜNAL'a, Siirt İl Halk Kütüphanesi Müdürü Hasan OK'a ve diğer personele, Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi Müdürü Sünmani AKHAN'a ve diğer personele, Gümüşhane İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğüne, İnşaat Mühendisi Mansur GÖKARSLAN'a teşekkürlerimizi sunarız.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

****If financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article, the author/s should briefly explain the role of the sponsors. If there is no such budget/fund, this should also be stated in this section.***

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat

Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A, B, C, D, E, F, G, H, I

AUTHOR 2: A, B, C, D, E, F, G, H, I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Anameriç, H. (2007). Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Olan Dönemde Siyasi Yapı ve Kütüphaneler. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (İCANAS38), s. 45-67. Ankara.
- Anameriç, H., Rukancı, F. (2017). "Belgelerle Türk Kütüphanecilik Tarihi (1938-1960): Retrospektif Bir Değerlendirme (I)". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(1), s. 51.
- Anonim (1973). Isparta 1973 İl Yıllığı, 1973, Pars Matbaası: Ankara.
- Anonim (1983). Isparta 1983 İl Yıllığı, 1983, Isparta Valiliği: Isparta.
- Anonim, (1991). Halk ve çocuk kütüphanelerinin dünü ve bugünü halk ve çocuk kütüphanelerinin dünü ve bugünü. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Atala, Z. Ö. (2021). "Manisa Akhisar Zeynelzade İlçe Halk Kütüphanesi", Docomomo, Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XVII , 12-13 Kasım 2021.
- Bilecik Çevre Şehircilik Müdürlüğü arşivi, 2023.
- Chiara, J.D., Crosbie, M.J. (2001). Time-Saver Standards for Building Types, New York: McGraw-Hill.
- Edirne İl Kültür Müdürlüğü arşivi, 2023.
- Edwards, B. (2009). Libraries and Learning Resource Centres, Boston.
- Ersoy, O. (1966). Halk kütüphanelerimiz üzerine bir araştırma. Güven Matbaası: Ankara.
- Eyüpoğlu, H., Zorlu, T. (2021). İç Mekânda Mekânsal Davranış Üzerine Bir Değerlendirme: Kütüphane Örneği. Sanat ve Tasarım Dergisi, 27, s. 223-241.
- Galvin, R.H., Martin van Buren. (1963). Halk Kütüphaneleri Binaları (Behire Balkan Çev.). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınları Kütüphanecilik Elkitapları: 7, Güzel İstanbul Matbaası: Ankara.
- Gümüşhane İl Halk Kütüphanesi arşivi, 2023.
- Gürlek, A. (2001). Bir Kent Bir Kütüphane Atatürk, İl Halk Kütüphanesi. İzmir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü: İzmir.
- Hazırlar, M.A. (2004). Halk Kütüphanelerinde İç Mimari. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tez.
- IFLA, (2001). The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for Development, München, Philip Gill: Almanya.
- Karaoğlu, M. (1975). Urfa Kütüphaneleri ve Halk Kütüphanesi Binası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü: İstanbul.
- Karataş, E. (2023). "Erken Cumhuriyet Döneminde Çanakkale Halkevlerinin ve Halkodalarının Kütüphane Faaliyetleri (1932-1951)". History Studies, 15(1), s. 225-256.

- Kaya, İ.N. (2023). Cumhuriyet ideallerini yansıtan bir kurum: Kadıköy Halkevi. Erişim 02.12.2023 <https://www.gzt.com/arkitekt/cumhuriyet-ideallerini-yansitan-bir-kurum-kadikoy-halkevi-3768567>.
- Keseroğlu, H.S. (1989). Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde durum. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi: İstanbul.
- Keseroğlu, H. (2022). Halkevlerinde Kitap ve Kütüphane Kıyımı: 1951. Türk Kütüphaneciliği, 36(4), s. 495-511.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (1996). Halk Kütüphanesi Açılması ve Bina Yapımı Genelgesi.
- Lionel R. Mc Colvin (1963). Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti. (Dr. Berin U. Yurdadoğ Çev.). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınları Kütüphanecilik Elkitapları: 4, Güzel İstanbul Matbaası: Ankara.
- Mansur Gökarslan proje ve çizim arşivi, 2023.
- McAnally, A.M. (1969). Kütüphane mimarisinde modern eğilimler. (S. Göksel, Çev.). Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 18(3), s. 151-163.
- Onat, Z. (1989). Halk Kütüphanelerinin Mekânsal Organizasyonu. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özarslantürk, A.K. (2019). Kütüphane Türleri ve Türkiye'den Örnekler. Yerel Kimlik, s. 38- 45.
- Özdemir, Y., Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 45, s. 235-262.
- Parlak, S., Aydın, D. (2020). Halk Kütüphanesi ve Okuma Salonlarının Geçmişten Günümüze Değişimi. Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, s. 79-96.
- Pupeliene, J. (2004). Conceptual Principles of the Planning of Modern Public Libraries. LIBER Quarterly, 14.
- Siirt İl Halk Kütüphanesi arşivi, 2023.
- Temizhan, O. (2006). Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Topatan, S. (2021). 21. yüzyıl kütüphane binalarının mimari özelliklerinin incelenmesi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Url-1 Erişim [10 Aralık 2022] <https://adiyaman.kutuphane.gov.tr/TR-102765/kurulus-ve-tarihcemiz.html>
- Url-2 Erişim [10 Aralık 2022] <https://gumushanedenhaber.com/kutuphanenin-arkeolojisi-ve-gumushane-limon-agacli-kutuphanesi/>
- Url-3 Erişim [10 Aralık 2022] <https://trabzon.ktb.gov.tr/TR-126728/kutuphanelerimiz.html>.

- Url-4 Erişim [10 Aralık 2022] <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149997/il-halk-kutuphanesi-mudurlugu.html>.
- Url-5 Erişim [10 Aralık 2022] <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-322519/samsun-gazi-il-halk-kutuphanesi-yeni-hizmet-binasi.html>.
- Url-6 Erişim [10 Aralık 2022] <https://urfa.kutuphane.gov.tr/TR-317072/tarihce.html>.
- Url-7 Erişim [10 Aralık 2022] <https://edirnejethaber.com/eski-il-halk-kutuphanesi-yenileniyor/>.
- Url-8 Erişim [10 Aralık 2022] <http://www.vatandasgazetesi.com.tr/gundem/aysekadin-kutuphanesi-restore-edilecek-h2023.html>.
- Url-9 Erişim [10 Aralık 2022] <https://mardin.kutuphane.gov.tr/TR-185708/tarihcemiz.html>.
- Üstün, A. (2000). Halk eğitimi ve halk kütüphaneleri. Şahsi Yayın: İstanbul.
- Vural, S. (2007). Mersin Halkevi / Mersin Kültür Merkezi. Erişim 02.12.2023. <https://www.yumuktepe.com/1-f7-teknik-orgutlenme/>.
- Yazar arşivi, 1950-2023.
- Yılmaz, B. (1997). Yerel Yönetimler ve Halk Kütüphanesi Hizmeti: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. Türk Kütüphaneciliği, 11(2), s. 113-133.
- Yılmaz, B. (1999). Halk Kütüphaneleri Üzerine Güncel Bir Karşılaştırma. Türk Kütüphaneciliği, 13(1), s. 28-39.
- Yılmaz, D., Akhan, N.E. (2011). İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri "Konya Halkevi Örneği". Karadeniz Araştırmaları, (29), s. 59-95.
- Wheeler, J.L. (1958). The Effective Location of Public Library Buildings, University of Illinois Library School.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Ayşe Betül GÖKARSLAN

Received her B.Arch in the Department of Architecture from Selçuk University (2005-2010) and MSc in Architecture from Süleyman Demirel University (2010-2014). Earned her PhD degree in architecture from Gazi University (2021). Currently works as an Assistant Professor at Süleyman Demirel University. Major research interests include conservation of cultural heritage, historic baths, modern architecture, architectural heritage.

Hilal TUNCER PÜRSELİM

Received her B.Arch in the Department of Architecture from Blacksea Technical University (2005-2010) and MSc in the Conservation of Historic Buildings from The University of Bath (2012-2013). Earned her PhD degree in architecture from Gazi University (2020). Currently works as an Assistant Professor at Burdur Mehmet Akif Ersoy University. Major research interests include conservation, site management, world heritage.

Ideological and architectural transformations in education buildings: A Turkish Case (1997-2022)

H. Baran ESİRGEN¹, ORCID: 0000-0002-1802-7856
A. Yağmur TOPRAKLI², ORCID: 0000-0003-2437-9724

Abstract

This article examines the ideological and architectural transformations in public education buildings in Turkey between 1997 and 2022. It aims to fill a gap in the literature by exploring the impact of ideological frameworks on the design of education buildings and by focusing the architectural transformations including form, program, scale, and site. The study focuses on education system changes in 1997 and 2012 as pivotal moments, linking these changes to broader ideological shifts. Utilizing a qualitative and historical research strategy, the article evaluates materials within an ideological context and interprets architectural projects that are not archived officially. This study reveals that the architectural and ideological transformations in Turkish education buildings from 1997 to 2022 reflect a dynamic interplay of traditional and modern influences, demonstrating the impact of political and social ideologies on the design and function of these public spaces. This approach reveals the interplay between ideology and architecture in education buildings during this period, highlighting the unique insights of this study.

Highlights

- The education system changes in Turkey have led to the reshaping of education buildings in terms of form, program, scale, and site.
- The clash between secular and conservative ideologies has influenced the aesthetic and spatial design of educational buildings.
- Projects that emphasize a traditional lifestyle in functional areas and are adorned with symbols claimed to be traditional in certain practices have enabled schools to turn into ideological tools.

Keywords

Architecture; Education buildings;
Ideology; Transformation; Türkiye.

Article Information

Received:
15.05.2023
Received in Revised Form:
04.01.2024
Accepted:
07.02.2024
Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye.
baranesirgen@gmail.com
2. Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye.
toprakli@gazi.edu.tr

Eğitim Yapılarında İdeolojik ve Mimari Dönüşümler: Türkiye Örneği (1997–2022)

H. Baran ESİRGEN¹, ORCID: 0000-0002-1802-7856
A. Yağmur TOPRAKLI², ORCID: 0000-0003-2437-9724

Öz

Bu makale, 1997 ve 2022 yılları arasında Türkiye'deki kamu eğitim yapılarında meydana gelen ideolojik ve mimari dönüşümleri incelemektedir. Makale, ideolojik çerçevelerin eğitim yapılarının tasarımı üzerindeki etkilerini keşfederken form, program, ölçek ve yerleşim gibi mimari dönüşümlere odaklanmaktadır ve böylece literatürdeki bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışma, 1997 ve 2012 yıllarındaki eğitim sistemi değişikliklerini önemli birer dönüm noktası olarak ele alıp, bu değişiklikleri daha geniş ideolojik kaymalarla ilişkilendirmektedir. Niteliksel ve tarihsel bir araştırma stratejisi kullanan bu makale, araştırma malzemesini ideolojik bir bağlamda değerlendirmekte ve resmi olarak arşivlenmemiş mimari projeleri yorumlamaktadır. Bu çalışma, 1997'den 2022'ye kadar Türkiye'deki eğitim yapılarında meydana gelen mimari ve ideolojik dönüşümlerin, geleneksel ve modern etkilerin dinamik bir etkileşimini yansıttığını ortaya koymakta; politik ve sosyal ideolojilerin eğitim yapılarının tasarımı ve işlevi üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu yaklaşım, ele alınan dönemde eğitim yapıları üzerinden ideoloji ve mimari arasındaki etkileşimi gözler önüne sererek, çalışmanın özgün bakış açılarını vurgulamaktadır.

Öne Çıkanlar

- Türkiye'deki eğitim sistemi değişiklikleri, eğitim yapısının form, program, ölçek ve yerleşimini yeniden şekillendirmiştir.
- Laik ve muhafazakâr ideolojiler arasındaki çatışma, eğitim yapılarının estetik ve mekânsal tasarımı üzerinde etkili olmuştur.
- Kullanım alanlarında geleneksel bir yaşam tarzına vurgu yapan ve kimi uygulamalarda geleneksel olduğu iddia edilen sembollerle donatılan projeler, okulların ideolojik birer araca dönüşmesini sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler

Mimarlık; Eğitim binaları; İdeoloji; Dönüşüm; Türkiye.

Makale Bilgileri

Alındı:
15.05.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
04.01.2024
Kabul Edildi:
07.02.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

- Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
baranesirgen@gmail.com
- Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
toprakli@gazi.edu.tr

INTRODUCTION

Traditionality and modernity, which are value-laden understandings and attitudes, as well as being objective concepts associated with certain periods, both have basic common features within themselves, although they show some differences in various times and societies. Traditionality which is representing a pre-modern world is built on the concepts of order, hierarchy, security, meaning and duty. On the other hand, modernism which emerged with movements such as Renaissance, Reformation, Humanism and Enlightenment and came after the traditional one is based on the concepts of change, equality, freedom, power and right respectively (Arslan, 2019). Traditionality and modernity are completely different and incompatible worldviews of the bases of these concepts. In terms of the Republic Period, the roots of the conflict between traditionality and modernity go back to the Westernization movements of the Ottoman Empire in the 18th century. This open or hidden conflict between traditionalists based on traditional Islamic culture on the one hand, and modernists based on a secular Western culture on the other hand determined the policies of the whole Republic Period. As a matter of fact, while traditionalists limited modernization to military, scientific and technological fields and opposed a moral understanding and lifestyle associated with the modern West, modernists advocated modernization in all spheres of life such as philosophical, political, cultural, legal and other areas. With the establishment of the Republic modernization has become a defining feature for the country Turkey in the direction of Kemalism (Ünder, 2018, p.51). However, Islamism which argues that modernization represents an obstacle to a traditional religious worldview and therefore a movement against modernization, has proposed another kind of modernization to be realized in an understanding that is in line with the requirements of modernization, but under the guidance of religion. As a result Islamism was presented as a religious return to traditions and also as a modernization project, and eventually it became an effective ideology in Turkey (Kutluer, 2001, p.65).

The most prominent feature of the Republic Period is that the conflict of traditionality and modernity has always been experienced in all social institutions, and this has inevitably been continued in the most severe way in the field of education, through children and young people who will shape the future of the country. This conflict comes to the fore with system changes, in addition to the educational programs that the governments put forward according to the type of people they want to raise in order to reproduce their ideology. These system changes, based on an ideological background, require new types of physical spaces.

This study, which covers the public education buildings designed during the last twenty-five years of the Republic Period, approaches the subject in an ideological context, and focuses on the architectural transformations of education buildings in aspects such as form, program, scale, and site, by evaluating the system changes that took place in 1997 and 2012 as turning points. Following the 28 February Process, the most apparent reason for the nationwide transition to the eight-year continuous and compulsory education system in 1997 was to prevent students from being directed towards religious education at an early age by closing the lower secondary stages of imam hatip schools, and to strengthen the secular education system. In 2012, the transition to the twelve-year

gradual and compulsory education system reversed the educational outcomes of the 28 February Process and led to the reopening of the lower secondary stages of imam hatip schools. The 1997 change necessitated the nationwide implementation of the previously trialed new primary (1-8 grades) school type, while the 2012 amendment eliminated this 1-8 grade primary school type, resulting in the redesign of old-style primary (1-5 grades) and lower secondary (6-8 grades) school types as it was before 1997. This article is unique in terms of accessing the architectural projects which are not kept in an official archive, and considering the education buildings of the examined period in a context that has not been studied enough.

While this article exhibits qualitative research characteristics in terms of temporal focus, it is close to historical research in terms of data sources and data collection techniques. Indeed, this research uses the permeability that exists between historical and qualitative research strategies, as Groat and Wang (2013, p.224) emphasize. In this respect, it exhibits an interpretive and narrative attitude specific to the historical researches, while it examines a contemporary period through written and drawn documents.

Recognizing the lack of an official archive for the architectural projects under study, this research undertook the creation of a comprehensive archive, compiling all projects of various types and stages approved from 1997 to 2022, sourced from personal records of the Ministry of National Education (*Millî Eğitim Bakanlığı*, MEB) officials. This study aims to contribute to the literature by presenting these projects in a research strategy whose historical character is prominent and, then to conclude with an architectural evaluation with the context of the ideological attitudes. This effort is essential for understanding of the architectural transformations including form, program, scale, and site in education buildings during the specified period.

MODERN WORLDVIEW WITHIN THE FRAMEWORK OF KEMALISM

Atatürk's views are grounded in the philosophy of the Enlightenment. He developed his own understanding of nationalism through the nation-state phenomenon based on this philosophy. He displayed a national attitude in educational practices based on this understanding (Taşdelen, 2019, p.216). Atatürk benefited also from positivism of the Enlightenment, which is based on facts, considers metaphysical and unscientific explanations to be theoretically impossible and useless, and finds questions that cannot be tested by experimentation meaningless. Positivism shows itself in Atatürk's worldview through his emphasis on the concept of science and his prioritization of science in education, as in other fields (Tezcan, 2011, pp.16-17). While forming his own thoughts, Atatürk also benefited from the pragmatism of the Anglo-Saxon tradition. From this perspective, Atatürk believed that the fundamental task of education was to train individuals who could contribute to the increase of production and manufacturing, while ensuring that children are capable of being productive in social and economic life. This was because he recognized the need for rapid modernization and industrialization to place Turkey on par with Western nations. This required a workforce skilled in industry and technology, besides agriculture. Atatürk's emphasis on production and manufacturing had extended beyond economic growth, and it had aimed to foster a self-reliant, independent, and socially cohesive society. This approach was not only a response to the immediate needs of his time but also a strategic move towards the long-term development and

independence of the country. Atatürk (1997, p.419) had articulated this vision of education, stating the necessity of “raising the technical personnel required for the great development war of the country and its new structure, and creating individuals and institutions that will understand, explain, and perpetuate the ideology of the country from generation to generation”. Indeed, Atatürk is a pragmatist in terms of considering objective benefit and the ideal truth in every activity of daily life and a positivist in relying on science to explain life (İnal, 2008, pp.73, 84-86). Atatürk also opposed bigotry, fanaticism, dogmatism, empty beliefs, and supernatural ideas (Tezcan, 2011, p.18), and revealed this rationalist approach with the principle of secularism. These speculative attitudes that shape or overlap with Atatürk's thoughts are the concepts of the modern world.

The education system of the Republic, as in all other fields, is based on the ideas of Atatürk and Kemalism as an ideology shaped by his principles and actions. This educational system, structured in such a manner, established its roots in the country throughout the period until the transition to a multi-party political life (Kaplan, 2019, pp.133, 161). In the final years of the single-party rule, concessions from revolutions were made in education, and deviated from the line of Kemalism for political interests during the 1950s. However, by the 1960s, a liberal and secular education approach was adopted in the 1961 Constitution, which had a Kemalist ideology. With the 1971 constitutional amendment, the understanding of freedom in education was abolished, and anti-secular practices in education continued during this period as they had before. Despite this, while the aims of the National Education Basic Law (1973) were stated, the emphasis on loyalty to the Atatürk's revolutions and Turkish nationalism was included in the first place, and the emphasis on Atatürk was expanded with the amendment made in 1983 (Kaplan, 2019, pp.262-266). In fact, the 1982 Constitution declared Kemalism as an official ideology with its own approach and including national education (Kaplan, 2019, p.306). Nevertheless, the 1980s contradict the official ideology expressed in the constitution as a period in which imam hatip schools were accepted into the general university system and religious courses were made compulsory in the classical school system (Kaplan, 2019, p.271). The government programs of the 1990s, like those of their predecessors, pointed to the commitment to Atatürk's principles along with national and moral values (Kaplan, 2019, pp.311-323). However, in practice, steps that were not in line with these principles continued to be taken (Tanilli, 2016, pp.105-106). Despite the contrary practices and misinterpretations, Kemalism as the founding ideology of the state has determined the basic line of the national education system, and even the governments, which include political parties that are opposed to Kemalism with their speeches and actions, have not been able to remove this ideology from party programs and educational programs.

The Kemalist national educational ideology, which had determined the educational direction of the Republic Period until 2000s, differs from the education policies of other ideologies in the period when it was formed in two main points. First of all, other ideologies of the same era were based on a monist principle, such as the Italian state in fascism, the German race in Nazism, the working class in communism and religion in theocracies, the Kemalist education thought was adopted multiple principles (Aytaç, 1984, p.20). As a matter of fact, education in Kemalism is national in accordance with the structure of the Turkish nation, revolutionary in ensuring the spread and protection of principles by following the path shown by science, democratic in accordance with the Republic regime, secular in terms of being away from empty beliefs and supernatural ideas. It

is also populist at the point of spreading education to the broad masses, and it has statist features in terms of the existence of an independent state in order to make all these things possible. The second sharp distinction of Kemalism from other ideologies in terms of education is that the aim of these ideologies, which were all totalitarian, is conditioning the people they want to raise according to a one-dimensional idea determined by themselves, while the ideal human model that Kemalism wants to achieve through education is based on science and freedom of thinking. In this way, Kemalism is prevented itself from falling into a strict doctrinism (Aytaç, 1984, p.20) and being stuck in dogmatism. After Atatürk, Kemalism developed in the form of adhering his path, following his attitude and defending his principles (Çeçen, 2006, p.20).

THE TRADITIONAL WORLDVIEW WITHIN THE FRAMEWORK OF ISLAMISM

One of the effective ideological movements alongside Kemalism during the Republican Period in Turkey is Islamism. Origin of Islamism is the idea that the Ottoman Empire started to lose its cultural identity as a result of imitating the West in cultural matters with the Tanzimat, and as a reaction and remedy against this, the ideas of reintroducing traditional Islamic principles to Ottoman society, which the Tanzimat had secretly rejected. (Mardin, 1985a, pp.345-347). Although the foundations of the movement went back to the Tanzimat Period and the ideas in this direction were supported by Abdulhamid, Islamism became an ideological movement in the atmosphere of freedom of thought that emerged after the 1908 Revolution. Islamism in the early stages argued that Islam did not constitute an obstacle to progress in the field of culture and science, but rather proposed a progressive society system. It also attributed the reason for the decline of Islam and the Ottoman Empire against Western civilization to the inertia of Muslims and said that the exit would be with Islamization (Mardin, 1985b, p.1936). Islamism, the proponent of these assertions, as in every movement of religious thought, was based on tradition (Fırıncı Orman, 2019, p.252).

After the proclamation of the Republic, the revolutions, especially the abolition of the caliphate, the unification of education and the abolition of the Ministry of Religious Affairs (*Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti*), and finally the acceptance of the principle of laicism, had been developments related directly or indirectly to religion and Islamism (Özcan, 2001, pp.62-65). As a result of the policies in the direction of these developments, Islamism was suppressed during the single-party period of Republican People's Party (*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP), and from the multi-party period starting with 1946, it had the opportunity to be represented within the political parties located on the center right (Şaraplı, 2021, p.90-91; Ünder, 2018, p.51).

Islamism of the Republic Period until 1970, continued to exist in a cultural dimension through the contributions of various writers and thinkers, and in a social dimension through the influence of dominant religious sects in the country. From this date on, political Islamism has found its place alongside cultural Islamism and social Islamism (Akdoğan, 2005, p.621). Indeed, Islamism began to be represented by political parties that openly defined themselves as Islamist, starting with the National Order Party (*Milli Nizam Partisi*, MNP). Islamism continued to be represented on the political ground by the parties, which were following each other in ideological context and all were closed as the result of their anti-secular activities (Hale and Özbudun, 2010, pp.3-5; Şaraplı, 2021,

p.103; Ünder, 2018, p.51). After the closure of these parties one after another, the political representation of Islamism passed with some structural changes to the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP), which has been in power since the 2002 general elections (Çiğdem, 2005, p.29). However, the current ruling party has rejected the ideological roots, which had been embraced by the previous Islamic parties as a strong political expression of Islamism. Although it comes from the same tradition, the party has defined itself as a conservative democrat since its establishment, and has added conservatism, liberalism, national will, and democracy to its ideology. However, the emphasis on the goal of “raising religious generations”, articulated especially after the political power gained in the 2011 elections, has increased discussions regarding the party’s ideological orientation.

Although it is based on an Islamist tradition as its cadres have an Islamist background and Islamist emphasis is frequently used in party discourses (Yılmaz, 2005, pp.604, 616), the party in power does not consider itself Islamist (Çiğdem, 2005, p.30). Instead, the party and the ideology it represents, which emphasizes the conservative democratic identity it produced (Akdoğan, 2005, p.631), in the final analysis, is the result of the cultural, social and political transformation of Islamism (Bilici, 2005, p.800).

Due to the narrowing of the political space for Islamism by the political environment of the late 1990s, it became necessary for the ruling party to move away from this concept. Consequently, just as Islamism positioned itself within nationalist and conservative ideologies in the early years of the Republic, the ruling party positioned its ideology within the concepts of conservatism, in which certain religious demands were meant, and democracy, in the sense of implicitly transforming the Kemalist regime (Duran, 2005, p.155). This situation is also a reflection of the tension that Islamism experienced during the establishment stage of the Republic regime in the conflict of traditionality and modernity (Çiğdem, 2005, p.28; Kaya, 2018, s.41). While doing so, the ruling party focuses on neoliberal and democratic values such as limited government, rule of law, individual centrism, free market economy, strong civil society, universal human rights, dialogue, and tolerance, in addition to conservatism that it embraces with an Islamic content and spiritual significance (Akdoğan, 2005, p.627; Hale and Özbudün, 2010, pp. 20, 29). Thus, the ruling party claims that it does not exclude modernity, in contradiction with its actions during its rule. On the other hand, just as Islamism meets on a common ground with postmodernism, which gives the same value to religious and intuitive knowledge as scientific knowledge in the criticism of modernity (Bilici, 2005, pp.801-802), the ruling party gets closer to the postmodernism and instrumentalizes it while defending the traditional worldview.

As a postmodern identity integrated with neoliberalism by the party in power (Bora, 2021, pp.562-563; Kaya, 2018, p.50), the educational response of its political ideology in the conservative democratic line (Yılmaz, 2005, p.615) has been the changes and transformations made by the governments of the ruling party in the field of education since they came to power (Ömürlüoğlu, 2020, p.81). As a result, the Turkish education system has entered into a neoliberal transformation involving the privatization and globalization of education according to the needs of the market, and a religious transformation in the line of conservatism that the ruling party has used with a spiritual meaning (Balci, 2021, pp.117-118; İnal, 2018, pp.36-37; Özmen, 2018, p.65).

TRANSFORMATION OF EDUCATION BUILDINGS: 1997-2012

In 1997, the education system in Turkey changed, and eight years of continuous and compulsory education was implemented starting from the 1997-1998 academic year. Although this practice had been in government programs since the 1970s, it had not been implemented throughout the country (Kaplan, 2019, p.316). But by 1997, eight years of continuous and compulsory education was applied as one of the decisions that forced to the government by the National Security Council (*Milli Güvenlik Konseyi*, MGK) meeting on February 28, in which the army displayed an attitude against reactionism and fundamentalism and reminded that the goal of national education is not political Islam but the ideal of the Republic (Akşin, 2003, p.173; Tanilli, 2016, p.107).

The new practice which caused the closure of lower secondary stages of vocational high schools and mainly the lower secondary stages of imam hatip schools, made it necessary to transform old-style primary (1-5 grades) and lower secondary (6-8 grades) school buildings, while at the same time brought up a new type of schools including both the primary and lower secondary stages. As a result, new types of primary (1-8 grades) schools to meet the physical needs of the new education system had to be designed and implemented in a very short time. Although there were some administrative conflicts with the Ministry of Public Works and Settlement (*Bayındırlık ve İskan Bakanlığı*, BİB) before, especially since the late 1990s, the prevailing approach in Turkey had been that the design and implementation processes of public-school buildings were carried out under the supervision of the Ministry of National Education (*Milli Eğitim Bakanlığı*, MEB) and with type projects (Baloğlu, 2019, pp.7-8). The first attempt of the MEB to meet the new needs by abandoning the old-type projects was the new primary (1-8 grades) school projects, the design principles of which were determined by the MEB and which were designed by various universities. Thus, in 1998, the architectural departments of Gazi University, Istanbul Technical University, Mimar Sinan University, Middle East Technical University, Yıldız Technical University and Erciyes University designed primary schools of various types and sizes and some of these projects were built (Gedizlioğlu, 2003, p.53). During this period, although 1998-type 8, 16, 24, 32 and 40-classrooms primary schools, regional boarding primary schools and primary schools with boarding houses were designed, no records were kept of where they were built. Indeed, in terms of the schools built by MEB, an inventory record of sufficient scope had not been kept since the first years of the Republic. On the other hand, contrary to what has been practiced for many years since the foundation of the Republic, those who contributed to the preparation of the building programs and architectural projects were mentioned in the catalog published by the MEB, in 2000. Thus, the architects who designed the 1998-type projects had been recorded¹.

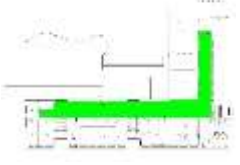
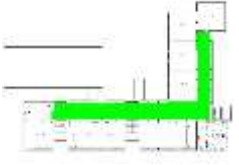

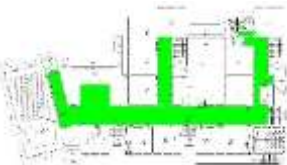
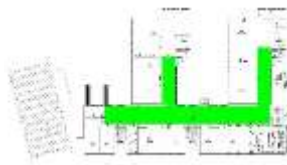
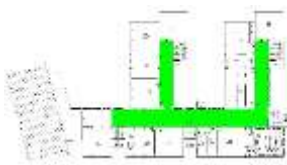

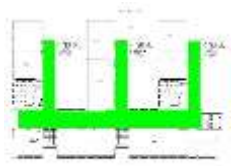

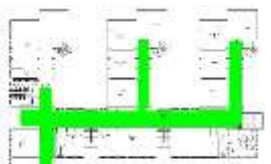
¹ The architectural project team of Erciyes University consists of Y. Bahri Ergen, Yurdanur Sepkin, Öner Olcay, A. Mustafa Ayten and K. Hakan Yazar. The architectural project team of Gazi University consists of Esen Onat, Hüsnü Can (civil engineer), Zeynep Onur, Hakan Sağlam, Göktürk Gültek, Selçuk Uysal, İlhan Kesmez, Şehnaz Rastgeldi, Merve Akansel and Gülsu Ulukavak. The architectural project team of Istanbul Technical University consists of Mine İnceoğlu, Gülen Çağdaş, Ahsen Özsoy, Nur Esin Altaş, Gülçin Pulat Gökmen, Lerzan Aras Kocagil, Fatma Erkök, Mete Tapan, Cem Erözü, Emre Yavuz, Arzu Erdem, Çiğdem Eren, Nurbın Paker, Hüseyin Kahvecioğlu, Hülya Turgut, Orhan Hacıhasanoğlu, Dilek Yıldız, Pelin Dursun, Hülya Yürekli, Ferhan Yürekli, Sinan M. Şener, Elmira Şener and Ömer Erem. The architectural project team of Mimar Sinan University consists of Cengiz Eruzun, Kemal Çorapçıoğlu, Etem Tuna, Orhan Şahinler, Recai Ersin Aynan, Murat Eriç and Halit Yaşa Ersoy. The architectural project team of Middle East Technical University consists of Necdet Teymur, Mualla Erkalıç, Berrak Seren, Ali Cengizkan, Aydan Balamir, Abdi Güzer and Fatih Öz. The architectural project team of Yıldız Technical University consists of Hakkı Önel, Işık Aydemir, Altan Akı, Güven Şener, Feride Önal and Tan Kamil Gürer. The members of the mentioned project groups designed the relevant projects together or in their own subgroups (MEB, 2000, p.399).

The projects that found the widest application area within the 1998-type primary school projects have been those made within Gazi University. Under this framework, five primary school projects and two regional boarding primary school projects have been designed. All these projects are in the form of derivatives of the same plan schemes. Indeed, all the plans proposed for primary schools have a main mass and some branches connected to this mass. In each of these branches, there is a corridor that faces the outside and thus receives daylight throughout, and there are classrooms, workshops or laboratories lined up on the other side of the corridor. In the primary schools with two 8-classrooms, two 16-classrooms and one 32-classrooms designed by Gazi University project team, the branches added to the main mass vary from one to four depending on the number of classrooms, which are given in building programs (Figure 1) (Table 1).

Figure 1. GU.1998-type primary schools (1-8 grades) a-b) GU 240 IO 1.3 for 240 students c) GU 480 IO 3.3 for 480 students d-e-f) GU 960 IO 4.3 for 960 students (MEB, 2000, pp.22, 28, 60, 66, 102).

Table 1. GU.1998-type primary school (1-8 grades) plans² (Adapted from MEB, 2000).

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
GU.240 IO 1.3 primary school			
GU.240 IO 2.2 primary school			
GU.480 IO 2.3 primary school			
GU.480 IO 3.3 primary school			
GU.960 IO 4.3 primary school			

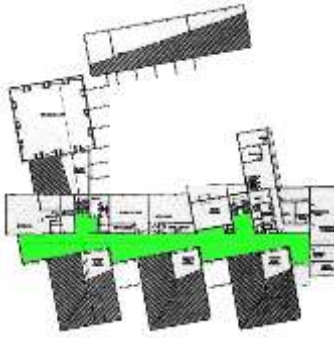

The main mass is enlarged and designed with an open courtyard in the regional boarding primary schools with 32 and 40-classrooms, which are essentially built on the same plan scheme with a similar understanding of primary education schools. In addition, the classrooms were lined up along the corridor in the main building in the larger school type, thereby increasing the student capacity. In both types of projects, in addition to the education block, there are multi-purpose hall, gym, student dormitory, housing for adults and dining hall blocks in the campus. The multi-purpose hall is connected to the main building by a walkway on the ground floor.

In the same period, nine separate studies were presented by Istanbul Technical University (ITU). As a result of forming six different project groups for these studies, unlike those at Gazi University,

² GU.240 IO 1.3 primary school (1-8 grades) for 240 students, GU.240 IO 2.2 primary school (1-8 grades) for 240 students, GU.480 IO 2.3 primary school (1-8 grades) for 480 students, GU.480 IO 3.3 primary school (1-8 grades) for 480 students, GU.960 IO 4.3 primary school (1-8 grades) for 960 students (Onat et. al., 1998).

projects that were not variations of each other have been produced. The projects designed at ITU are primary schools and regional boarding primary schools with 8, 16, 24, 32 and 40-classrooms (Table 2).

Table 2. Selected ITU.1998-type primary school (1-8 grades) plans³ (Adapted from MEB, 2000).

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
ITU.240 IO primary school			
ITU.480 IO primary school			
ITU.720 IO primary school			

Within the scope of the project development activities of the MEB, three different types of primary schools with 8, 24 and 32-classrooms were designed at Mimar Sinan University, and a primary school with 8-classrooms and primary schools with boarding houses including 16, 24 and 32-classrooms were designed at the Middle East Technical University. In addition to these, the Yıldız Technical University had made two regional boarding primary school projects with 16 and 24-classrooms, and Erciyes University had also made two regional boarding primary school projects with 24 and 40-classrooms. Thus, with the studies in 1998, 27 projects were developed for 1 to 8

³ ITU.240 IO primary school (1-8 grades) for 240 students (İnceoğlu et. al., 1998), ITU.480 IO primary school (1-8 grades) for 480 students (Tapan et. al., 1998), ITU.720 IO primary school (1-8 grades) for 720 students (Turgut et. al., 1998).

grades primary education, 14 of which were primary schools, 10 of which were regional boarding primary schools and 3 of which were primary schools with boarding houses (MEB, 2000, p.5).

Following the transition to the eight-year compulsory education period in primary education, new type projects were started to be designed following the 1998-type primary schools as a result of the Regulation on Buildings to be Constructed in Disaster Zones (1998), the Thermal Insulation Regulations for Buildings (2000) and the Fire Protection Code of Buildings (2002) entered into force and thus losing the ability to implement old-type projects. In this context, 41 new projects of MEB.2000-type, mostly consisting of high schools and vocational high schools, have been developed by the companies providing consultancy to the Ministry with the Physical Contribution to Education Project (EFIKAP) implemented by the MEB (MEB, 2005, p.139) (Figure 2).

Figure 2. MEB.2000-type upper secondary schools a) MEB.2000.05 with 12-classrooms b) MEB.2000.07 with 16-classrooms c) MEB.2000.08 with 16-classrooms d) MEB.2000.09 16-classrooms e) MEB.2000.11 with 24-classrooms f) MEB.2000.12 with 24-classrooms (Sourced from personal records of the MEB officials).

With the general elections that took place in 2002, the period of the conservative democratic governments has begun. The first project work carried out in this period was the MEB.2004-type projects put into practice by the MEB. This project group, consisting of 35 new projects, mainly covering primary schools and special education schools, had been a continuation of the previous project group, by completing the missing school types in the MEB.2000-type project group, mostly consisting of high schools and vocational high schools (MEB, 2005, p.139) (Figure 3).

Figure 3. MEB.2004-type primary schools a) MEB.2004.40 with 8-classrooms b) MEB.2004.49 with 24 classrooms c) MEB.2004.50R with 32-classrooms (Sourced from personal records of the MEB officials).

Up to the year 1997, it is observed that primary, middle, and high school buildings were designed with a maximum of 24 classrooms. However, during the period of 1997-2012, school types accommodating 32 and 40 classrooms for higher student capacity were also developed. At this point, in addition to capacity increase, a change in understanding is also observed. Accordingly, while classrooms were previously planned for 50 students, the system change in 1997 adopted an approach of designing classrooms for 30 students. Implemented without a reduction in the total construction area, this approach has consequently led to an increase in the per-student school space. Despite this, in practice, it is known that there were still overcrowded classrooms.

After the system change, the approach to the number of floors in schools had been maintained as it was in previous years, and schools of 1998, 2000, and 2004-types had been designed with a basement and ground floor, and up to three floors above. The only exception to this situation was a 1998-type primary school project, which included an extra floor. Excessive vertical circulation in schools, especially at the primary level, leads to inefficient use of break times and also poses security concerns. However, in Turkey, due to economic factors such as the lack of sufficiently large plots allocated for educational spaces in urban planning and the need to keep construction costs within small budgets, projects suitable for smaller plots, consisting of 3-4 stories, have been developed instead of 1-2 story projects that require more extensive land.

These projects, which were developed without considering the land factor as a natural result of being type-projects, had been designed to be implemented all over the country. When deciding which type-projects had been implemented on existing plots, capacity values were prioritized rather than land and location data. It should be noted that within the 1998-type projects, there were regional boarding primary schools designed for areas with villages where it was not economically feasible to build a standalone primary school due to low population, and primary schools with boarding houses that provided residential education opportunities for children who faced difficulties attending day schools due to various social and familial reasons. However, due to change of social and economic structures, these two types of school projects were not repeated in subsequent years; instead, boarding houses for students were designed to meet specific needs as they emerged.

The 1998-type school projects, which were the first projects developed in the period of 1997-2012, differ from the previous and subsequent type projects in the way they were obtained. Indeed, type-projects had usually been carried out within the relevant units of ministries in the past, and later they have been acquired by contracting to consulting firms. However, the execution of 1998 type projects by project teams formed within the architecture departments of various universities revealed an experimental approach in terms of the design of school projects in the Republic Period. Thus, it had been offered a wide variety of design and functional understanding. For example, in the ITU.240 IO project, the classrooms, instead of being lined up along a main corridor as usual, had formed clusters around small common areas, which were designed as a core and connected to the main corridor. Another example, in the ITU.720 IO project, spacious internal gardens and courtyards were the prominent features of the design, serving as spaces that provide suitable areas for students' socialization as well as extracurricular activities. In the case of the ODTU.240 IO project, consists of two separate blocks and proposes alternative layouts for different plot sizes, thus allowing for a flexible design in terms of land use (Figure 4).

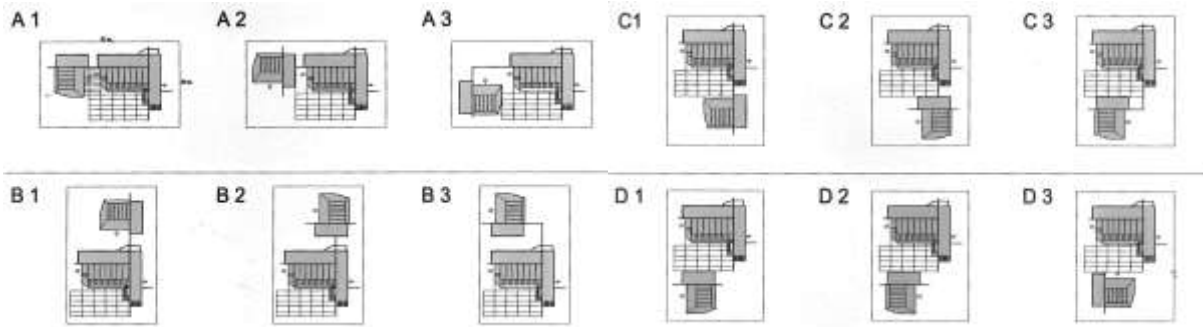

Figure 4. ODTU.240 IO primary school (1-8 grades) for 240 students, site planning alternatives considering topography, access routes, orientation, and slope of land (MEB, 2000, p.44).

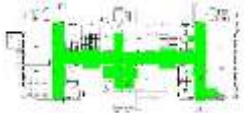
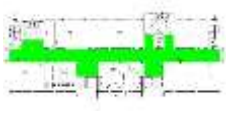
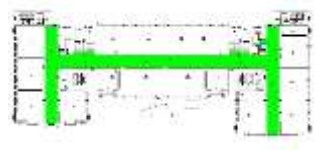
Following the trials in 1998, the claim of MEB.2004-type projects was not only corridors and classrooms, so that they provide spaces that students will want to be in fondly (MEB, 2007, p.38). On the other hand, the MEB.2000 and MEB.2004-type plans, due to corridors in horizontal circulation and enclosed stairwells in vertical circulation, offer architectural solutions contrary to the project's claim. Project schemes also exclude elements such as inner courtyards, corners reserved for student groups, activity areas, learning streets and squares, which are places that will coincide with the claim of the project. Thus, the corridors and stairs cannot go beyond the circulation functions and do not show features that can be included in the education and socialization processes of the students (Table 3 - Table 4).

Table 3. Selected MEB.2000-type upper secondary school plans⁴
(Adapted from personal records of the MEB officials).

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
MEB. 2000.01			
MEB. 2000.05			
MEB. 2000.12			

⁴ MEB.2000.01 upper secondary school with 8-classrooms (Köprülü and Ceyhan, 2000), MEB.2000.05 upper secondary school with 12-classrooms (Şengonca et al., 2000), MEB.2000.12 upper secondary school with 24-classrooms (Karaman et al., 2000).

**Table 4. Selected MEB.2004-type primary school⁵ (1-8 grades) plans
(Adapted from personal records of the MEB officials).**

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
MEB. 2004.45			
MEB. 2004.48			
MEB. 2004.49			

Along with MEB.2004-type schools, a superficial but ideological break was experienced for the first time in the design of education buildings of the Republic Period. With the understanding that Peker (2015, pp.13-19) put forward as revanchist architecture in the sense of reckoning with the founding ideology, decorations claimed to be Ottoman-Seljuk inspired have begun to be made on the facades of school buildings, as well as in other public buildings. Indeed, the ruling party identified these embellishments with the ideology it represents and used this symbolic power. At this point, the government has considered architecture, which it sees as a device in displaying its ideology in the public sphere and dominating this area with its ideology, at the level of facade decoration. As a result of this, just with a political decision, but without the knowledge of the relevant administration, Ottoman-Seljuk decorations were added to the facades of the projects, the design of which had been completed before. The resulting projects were announced by the MEB with the theme of Education Buildings from Tradition to the Future (Osmanpaşaoğlu et al., 2012, p.51). This ideological attitude of the government of the ruling party was implicit in the decisions of the 18th National Education Council held in 2010, with the expression that the type projects developed for school buildings had to be reflect the characteristics of Turkish architectural art and had to create a national identity in students by architectural designs decorated with various aesthetic motifs (MEB, 2011, p.707). In addition to the Ottoman-Seljuk understanding, these buildings, which tend to traditional Turkish architecture with wide eaves, buttresses and bay windows, and

⁵ MEB.2004.45 primary school (1-8 grades) with 8-classrooms (Tunçay and Ülger, 2004a), MEB.2004.48 primary school (1-8 grades) with 16-classrooms (İtez and İtez, 2004), MEB.2004.49 primary school (1-8 grades) with 24-classrooms (Tunçay and Ülger, 2004b).

also to Hittite architecture, as claimed (MEB, 2007, p.38) are relying on older examples instead of reflecting the period they belong to (Figure 5). These buildings presented as a solution for school designs that were claimed to be without identity, impersonal and corrupt in terms of building aesthetics since the first years of the Republic (MEB, 2004). However, these buildings have always been controversial in architectural circles. Instead, this solution has been only one of the actions of establishing an ideological domination on the cities and appropriation of public spaces by using religious and national images, as in similar applications of the governments (Zamani and Mehan, 2019, p.487).

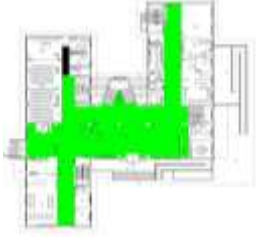

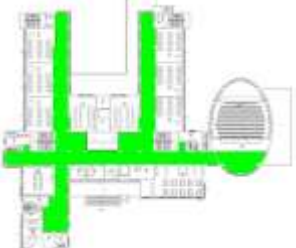

Figure 5. MEB.2004-type primary school facades claimed to be traditional Turkish, Ottoman-Seljuk and Hittite architecture a) MEB.2004.48 project with 16-classrooms (İtez and İtez, 2004) b) MEB.2004.50R project with 32-classrooms (Tunçay and Ülger, 2004a) c) MEB.2004.52 project with 40-classrooms (Tunçay and Ülger, 2004b)

TRANSFORMATION OF EDUCATION BUILDINGS: 2012-2022

During its initial years in power, the party had gained the support of liberal circles through its liberal policies and steps towards democratization within the framework of the European Union membership process. Subsequently, the party had secured the backing of capital and media circles with its economic reforms and privatization movements. Following the 2007 presidential election and the 2008 closure case, the political power of the party had been further solidified. As a result of controversial legal processes in the late 2000s, the weakening of the military contributed to the increase in the party's power (Ataay, 2020, 261-266; Hale ve Özbudun, 2010, 130-131; Kabasakal, 2020, 90; Timur, 2015, 30, 47-51). The ruling party's political power, which was provided by these developments, coupled with its significant victory in the 2011 general elections, has allowed the party to make a drastic change in national education. This change has been experienced in primary and secondary education, and as of the 2012-2013 academic year, a twelve-year gradual and compulsory education system, in which primary schools, lower secondary schools and higher secondary schools are four years each, has been adopted. Thus, imam hatip lower secondary schools, which had been closed with the previous eight years of continuous and compulsory education system, has been reopened with the new education system (Okçabol, 2013, pp.237–239).

The restructuring of the national education system as a result of the ideological conflict that has been going on since the foundation of the Republic, has created a need for new school types that will meet the new physical conditions for primary schools, lower secondary schools and imam hatip lower secondary schools, upper secondary schools, imam hatip and other vocational secondary schools. Thereupon, the MEB had made projects of MEB.2014-type, consisting of kindergartens, primary schools, lower secondary schools, upper secondary schools, additional classrooms and student dormitories, by carrying out project tenders (Table 5).

Table 5. Selected MEB.2014-type school plans⁶ (Adapted from personal records of the MEB officials).

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
MEB. 2014.32 LI			
MEB. 2014.24 IHL			
MEB. 2014.32 IHL			
MEB. 2014.24 IHO			
MEB. 2014.08 IO			
MEB. 2014.06 AO			

⁶ MEB.2014.32 LI secondary school with 32-classrooms (Ürger and Özer, 2014), MEB.2014.24 IHL imam hatip secondary school with 24-classrooms (Öztürker and Altay, 2014), MEB.2014.32 IHL imam hatip secondary school with 32-classrooms (Dilsiz and Dilsiz, 2014), MEB.2014.24 IHO imam hatip upper primary school with 24-classrooms (Türkoğlu and Tek, 2014b), MEB.2014.08 IO lower primary school with 8-classrooms (Türkoğlu and Tek, 2014a), MEB.2014.06 AO preschool with 6-classrooms (Tuncer, 2014).

The most remarkable change in the design of projects of the MEB.2014- type has occurred due to the number of classrooms in schools, which is a result of the new education system. This has resulted in an increase in the total number of classrooms and student capacities, as well as the sizes of multipurpose halls, sports halls and other common spaces associated with this capacity. Under the new system, there are four grades planned for both primary school and middle school, whereas previously there had been five grades for the first level and three for the second level of primary education.

In addition to this change resulting from the restructuring of the education system, a regulatory amendment that makes it necessary to build a place of worship in schools has also been an element that affects spatial setup in MEB.2014-type projects. The provision in the Regulation on Secondary Education Institutions, which was previously stated as “appropriate places to meet the worship needs can be reserved upon request” (MEB, 2013, s.v.99), was changed to “a suitable place with natural lighting is reserved for worship needs in the school” with an amendment made in 2014 (MEB, 2014, s.v.99). Thus, prayer halls (*mescit*), which are located in imam hatip schools and used for practicing religious rituals as a part of teaching, have become compulsory in all schools in the secondary education.

While almost all of the MEB.2004-type projects were designed in a single consulting firm, the fact that almost each of the MEB.2014-type projects were designed by different architects led to a diversity in architectural understanding (Figure 6). In this diversity, although the ideological intervention of the previous period was not seen in the designs, the ideological attitude based on tradition was maintained thanks to the sticking of the motifs claimed to be inspired by Ottoman-Seljuk in some cases (Figure 7).

Figure 6. MEB.2014-type schools a) MEB.2014.24 IHO-type imam hatip lower secondary school project with 24-classrooms (Türkoğlu and Tek, 2014) b) MEB.2014.16 LI-type upper secondary school project with 16-classrooms (Koç, 2014) c) MEB.2014.16 IO-type primary school with 20-classrooms (Başar, 2014)

**Figure 7. Revised MEB.2014.16 LI-type upper secondary school with 30-classrooms
a) entrance facade b) facade decoration.**

Another comprehensive education move that emerged after the system change in 2012, had been to relocate city schools outside of urban areas and gather them within campuses, in line with the government's privatization and marketization policies in education (Okçabol, 2013, p.262). The first legal regulation for Education Campuses Project (Figure 8), which predicts bringing together the upper secondary schools that have different education programs such as Anatolian high school, science high school, social sciences high school, imam hatip high school, vocational high school and general high school (Çelik and Güleç, 2014, p.103), was made in 2009. Thus, it was possible to establish a single administration in order to make more than one educational institution in the same area and to meet the common needs of these educational institutions, thus paving the way for the establishment of education campuses by MEB. Then, with the regulations in 2011 and 2012, the necessary legal background was prepared for these campuses to be made with public private partnerships (PPPs) and in built-operate-transfer (BOT) model. Following these regulations, national architectural design competitions were held and architectural projects were obtained for a total of thirty-three educational campuses, with the first stage consisting of eight, the second stage consisting of twelve, and the third stage consisting of thirteen (Büyükcın and Yelken, 2015, pp.11–12). However, this initiative, which was based on the restructuring of the education area according to the market system and the privatization of the service areas on the campuses, could not be realized as the MEB abandoned the project.

**Figure 8. Education Campuses Project a) Education Campus in the Milas district of Muğla (Derman, 2013)
b) Education Campus in the central district of Aydın (Eyce et al., 2013) c) Education Campus in the Fırıncı
district of Malatya (Uludağ and Uludağ, 2013) d) Education Campus of Afyonkarahisar (Öztepe and
Öztepe, 2013).**

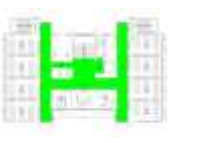
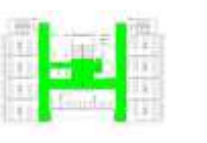
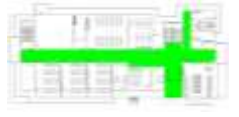

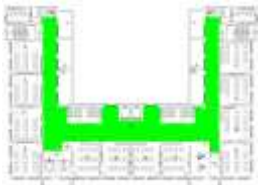
After the completed MEB.2014 projects and the Education Campuses process, which could not put into practice, MEB.2017 projects were prepared, consisting mainly the buildings outside of schools such as teacher's lounges, guidance and research centers (RAM), multipurpose halls, indoor sports halls, public education centers (HEM), dormitories and boarding houses and science and art centers, in addition to some kindergartens and special education schools. During the following period, although school projects made by various consulting firms were announced by the MEB as of 2020, a recent project group has created by canceling some of these projects, most of which were in the form of preliminary projects, and making revisions in some others, and by adding new ones. The MEB.2022-type of projects, which emerged as a result of this process and consisted of primary, lower secondary and upper secondary school buildings as well as dormitories, have been announced by the MEB in the second half of 2022 (Figure 9).

Figure 9. MEB.2022-type schools a) MEB.OO.24.BZ3.22x42.BT.2022-type lower secondary school project with 24-classrooms (Beker et al., 2022) b) MEB.İO.20.BZ3.25x38.BT.2022-type primary school with 20-classrooms (Özer and Üsküdar Özer, 2022) c) MEB.İO.32.BZ3.21x65.BT.2022-type primary school with 32-classrooms (Yıldızlı, 2022) d) MEB.Lİ.20.BZ2.20x41.BT.2022-type upper secondary school with 20-classrooms (Dimicioğlu, 2022).

The plan schemes of MEB.2022-type schools, unlike the variety of plan schemes in MEB.2014-type schools, are mostly composed of the main circulation axis in the center and classrooms and other spaces that are lined on both sides of it, resulting in more monotonous plan schemes (Table 6). In this plan layout, the stairwells are on the inside and located in a closed form. These plans that lack flexible design, allow education to be provided only in classrooms with their current form. However, in contemporary educational approaches, the idea of evaluating the common areas of the school as a learning and socializing environment is emphasized, and flexible space designs are provided in terms of new educational practices. In the case of MEB.2022-type projects, a partial exception to this situation occurs in the 32-classroom lower secondary school project and the 40-classroom imam hatip upper secondary school, which is a derivation of this project. In these two school projects, while the main staircases are leaned against the exterior facade with a view towards the schoolyard, an activity area has been planned on the side of the staircase facing the interior.

Table 6. Selected MEB.2022-type school plans⁷ (Adapted from personal records of the MEB officials).

Project name	Ground floor plan	First floor plan	Second floor plan
MEB. İO.8. ...2022			
MEB. İO.16. ...2022			
MEB. İO.24. ...2022			
MEB. OO.8. ...2022			
MEB. OO.24. ...2022			
MEB. İHL.40. ...2022			

Both the MEB.2014 projects, which replaced the previous period's projects, and the MEB.2022 projects, which replaced the MEB.2014 ones, have been developed on some fundamental decisions that have been in effect since 2000. Accordingly, among the projects after 2012, there are schools with high capacities, offering 32 and 40 classrooms. Additionally, the number of students assigned per classroom has again been set at 30. Just like the student capacities, the total construction areas

⁷ MEB.İO.8.Z1.21x54.BT.2022 primary school with 8-classrooms (Bozyel, 2022), MEB.İO.16.BZ2.20x43.BT.2022 primary school with 16-classrooms (Soyal, 2022), MEB.İO.24.BZ3.25x39.BT.2022 primary school with 24-classrooms (Özer and Üsküdar Özer, 2022b), MEB.OO.8.Z1.21x47.BT.2022 middle school with 8-classrooms (Ekici et al., 2022), MEB.OO.24.BZ3.22x42.BT.2022 middle school with 24-classrooms (Beker et al., 2022), MEB.İHL.40.BZ3.41x60.BT.2022 imam hatip high school with 40-classrooms (Yıldızlı, 2022a).

of the schools are equivalent to the previous period, and in determining the number of floors, the previous approach is continued, designing buildings with a maximum of 3 floors, excluding the basement and ground floor.

Here, within the increasing diversity of projects and in line with the required capacity, school projects selected by the administrations are implemented without keeping a record of which is built where. Each implementation involves adapting the Ministry's type-projects to the relevant plot of land. Therefore, there are as many land solutions as there are school building applications.

With a regulation change in 2014, the prayer hall (mescit) which was mandatory for the secondary education, was also made mandatory for all levels, including kindergartens with another regulation published in 2017 stating that “each institution must have sufficient ablution rooms and separate prayer halls for men and women in a suitable area with natural lighting” (MEB, 2017, s.v.5ç). Thus, in MEB.2017 and then MEB.2022-type school projects, ablution rooms and prayer halls have become mandatory elements of planning in all schools, as subject to the provisions of the relevant regulation.

Another feature of the school projects of the period after 2012 is the absence of urinals in the men's toilets. However, in the Educational Buildings Minimum Design Standards Guide published in 2015, it was stated that there should be urinals in both student and teacher toilets, in addition the mounting levels of the urinals were given (MEB, 2015, pp.35, 56, 135). Although urinals were included in the men's toilets in the projects of MEB.2014 and before, the fact that the urinals had been removed from the designs in the MEB.2017 and subsequent MEB.2022 projects indicate a change in understanding. Indeed, certain circles see the use of urinals as a Western action and do not find it suitable for the Islamic lifestyle.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The conflict between traditional and modern worldviews, which are irreconcilable to each other, has been taking place since the establishment of the Republic. This conflict, as with all social institutions, has manifested itself in education and brought about some structural changes in the education system. The roots of this last process, which the government has maintained, go back to political Islamism, which has always been a vibrant vein in the Republic Period. As a matter of fact, political Islamist tendencies have taken part in various governments since the 1950s. This ideological understanding had placed at the center of government policies with the change of power in 1996, and become extreme. As a result of this, the 28 February Process, which resulted in a change of government, was experienced, and the eight-year continuous and compulsory system was passed in the field of education along with some decisions that the army forced on the government.

Along with the eight-year continuous and compulsory education, primary schools covering the first five years and lower secondary schools covering the next three years have been replaced by primary schools that would provide an eight-year education. As a result, new school projects have been designed to meet this need. Although these 1998-type projects carried out by the architectural departments of various universities under the coordination of the MEB began to be implemented

all over the country, some regulation changes that took place in the same years caused these projects to lose their applicability, and a re-projecting activity has been initiated by the MEB. Within this framework, MEB.2000 and MEB.2004-type school projects have been designed.

This period has witnessed a neoliberal change in the education system according to the needs of the market on the one hand, and a religious transformation on the axis of conservatism, attaching a spiritual meaning to, on the other. In order to meet the school needs that emerged during this change and transformation, it has oriented heavily on type project applications. There is a significant increase in the number of type school projects designed during this period compared to previous periods. It is possible to base this situation to two basic reasons. The first of these is the fact that the party's claim to abandon the uniform public works model and go for a flexible structure in school construction has been put into practice in a sense, and the second is the regulations introduced by laws and regulations.

The MEB.2000-type projects which made before the 2002 elections, and as its continuation the MEB2004-type projects completed during the government of the ruling party, are the results in the need to the projects arising from regulations issued between 1998-2002 on earthquake, thermal insulation, and fire protection.

Besides, changes in the education system have brought new projects to the agenda. Indeed, in 1997, a change in system with an ideological background took place, and then new types of schools have designed. In 2012, a new change has occurred towards reckoning ideologically with the system change that took place in 1997, and as a result, new projects have designed.

As a result, it is seen that the projects produced in the 1997-2022 period are the result of some political developments and ideological attitudes in general framework (Figure 10). 1998-type school projects were designed as a requirement of a new education system. After that, MEB.2000-type projects were made and MEB.2004-type projects were accomplished as a continuation and complement of these projects. Again, following a system change, MEB.2014-type projects were designed. Finally, the most recently designed MEB.2022-type projects have replaced the MEB.2014-type projects. In addition, the MEB.2017-type projects, which consist of a small number of school buildings for special education, but mostly the non-school buildings, have been the complement of the MEB.2022-type project group. On the other hand, the Education Campuses Project, which is based on the ruling party's idea of privatizing and reorganizing education according to market conditions, has not been implemented.

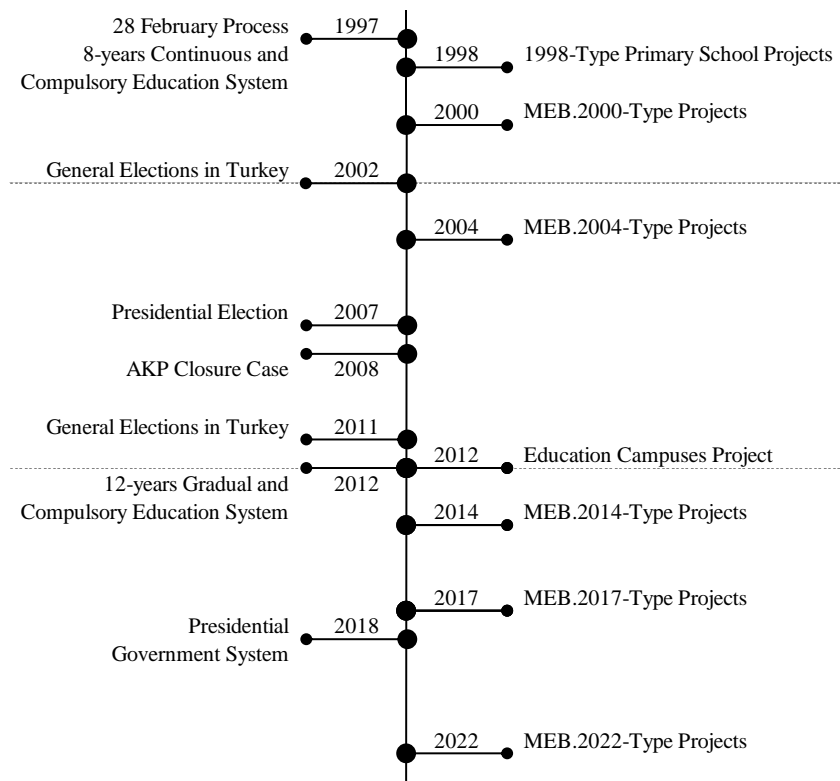

Figure 10. Developments in Turkey and the projects of education buildings (1997-2022)

Education buildings that were made in the 1997-2022 period do not differ from the type projects of the 1960s in terms of the layout schemes in which the classrooms are in the foreground, and do not bring significant innovation in terms of the essence of their designs. An exception to this in the 1997-2012 period has been the 1998-type school projects designed by architecture departments of universities, in which some include open and closed courtyards, educational streets and squares, and others experiment with innovations in facade and mass formation. These projects, put forward by each architectural group with their own approach and whose architectural success could be debated, were not long-lasting and were abandoned after the design of MEB.2000-type projects. Also, the exception in the projects of the 2012-2022 period was the MEB.2014-type projects, which experimented designs such as classrooms arranged in honeycomb clusters instead of the traditional corridor alignment, and included internal gardens and courtyards. With the introduction of the MEB.2022-type projects, which have replaced the previous ones, there has been a return to the traditional and monotonous approach regarding the corridor-classroom relationship.

With the 1998-type projects, there was an increase in the number of classrooms in school designs, and while schools were typically designed with 8, 12, 16, 20, and 24 classrooms before, starting in 1998, larger schools with 32 and 40 classrooms also began to be planned. Despite this increase in the size of schools to meet high capacities, the number of students per class has decreased from 50 to 30. Thus, there has been an increase in the useful school area per student. In terms of building scale, the approach to building height has continued as it has been since the 1960s, and with only a few exceptions, schools have been planned with a maximum of four floors, including the ground

floor. Essentially, this number of floors, although not the preferred choice in school design, has resulted from flawed urban planning decisions and economic reasons.

Due to the nature of type projects, school projects made in the 1997-2022 period do not establish a context with the plots where they will be built. However, each project undergoes revisions according to its implementation site. As a result, each school to be constructed requires a separate land solution. Therefore, there has been no significant change in design approach in terms of land context for school projects before and after 1997.

Following the 1998-type projects, the schools designed during the first decade of the party in power, although subject to the system change in 1997, they have imprints of an ideological understanding that would become evident with the system change in 2012. After architectural trials in 1998, especially during the era of the governing party, designs were sometimes put forward with an understanding that imitated old Turkish houses, sometimes with an Ottoman-Seljuk claim, and sometimes with contemporary approaches, indicating a confusion in terms of architecture in school designs of the period. This confusion also reflects Turkey's struggle between traditionality and modernity. Additionally, especially following the system change in 2012, practices such as making mandatory the ablution rooms and prayer halls in all levels of schools starting from kindergartens and the abolition of the use of urinals in the toilets promote an Islamic lifestyle to children and provide the physical environment to reflect the influence of religious values. Thus, as the education system is being religiously oriented through curriculum changes, this transformation is also being supported architecturally, and the school buildings at all levels, like other public buildings, are being positioned as tools to convey certain ideological messages.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H

AUTHOR 2: D/ I

REFERENCES

- Akdoğan, Y. (2005). Adalet ve Kalkınma Partisi. Bora, T. and Gültekingil, M. (Ed.s'). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2nd Edition, Vol. 6, pp. 620–631). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşin, S. (2003). Siyasal Tarih (1995-2003). *Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1980-2003* (Vol. 2, pp. 163–186). İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Arslan, A. (2019, November 11). *Gelenek ve Modernlik*. İstanbul: Kozyatağı Kültür Merkezi. <https://www.youtube.com/watch?v=LLUiCDgOOSc> (accessed 01 February 2023)
- Ataay, F. (2020). *Türkiye Demokrasi Tarihi (1789'dan Günümüze)* (2nd Edition). Ankara: Nika Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)* (5th Edition, Vol. 1). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aytaç, K. (1984). Atatürk'ün Eğitim Görüşü. *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar* (1st Edition, pp. 9–20). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Balcı, E. (2021). Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 8(27), 117–137. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.819185>
- Baloğlu, Y. B. (2019). Re-defining the Boundaries at Schools: Perspectives from Teachers' Interpretations of Sources of Spatial Change. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*. 14(1), 5–17. <https://doi.org/10.1108/ARCH-04-2019-0088>
- Başar, A. (2014). *MEB.2014.16 İO-Type Primary School with 20-Classrooms (Alp Yapı)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Beker, N., Peker, S., Yorulmaz, P., and Dinç, H. (2022). *MEB.OO.24.BZ3.22x42.BT.2022-Type Lower Secondary School with 24-Classrooms (Neon Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Bilici, M. (2005). Küreselleşme ve Postmodernizmin İslamcılık Üzerindeki Etkileri. Bora, T. and Gültekingil, M. (Ed.s'). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2nd Edition, Vol. 6, pp. 799–803). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2021). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (8th Edition). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozyel, A. (2022). *MEB.İO.8.Z1.21x54.BT.2022-Type Primary School with 8-Classrooms (İDS Proje)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Büyükcın, T., and Yelken, E. (2015). Şehir Dışına Göç Eden Okullar: Eğitim Kampüsleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13(49), 9–31.
- Çeçen, A. (2006). *Kemalizm* (6th Edition). Ankara: Fark Yayınları.
- Çelik, S., and Güleç, G. (2014). Kentleşme ve Eğitim Sürecinde Okul Binaları. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 101–115.
- Çiğdem, A. (2005). İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar. Bora, T. and Gültekingil, M. (Ed.s'), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2nd Edition, Vol. 6, pp. 26–33). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Derman, B. (2013). *Education Campus in the Milas District of Muğla* [Architectural Project]. İstanbul: Archive of Arkitera Mimarlık Merkezi.
- Dilsiz, S., and Dilsiz, H. (2014). *MEB.2014.32 İHL-Type Imam Hatip Upper Secondary School with 32-Classrooms (D2 Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Dimicioğlu, S. (2022). *MEB.Lİ.20.BZ2.20x41.BT.2022-Type Upper Secondary School with 20-Classrooms (ARM Mühendislik)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Duran, B. (2005). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. Bora, T. and Gültekingil, M. (Ed.s'). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2nd Edition, Vol. 6, pp. 129–156). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekici, M. A., Ersayın, Z. B., Üstünel, S., and Şanlı, H. (2022). *MEB.OO.8.Z1.21x47.BT.2022-Type Lower Secondary School with 8-Classrooms (Focus Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Eyce, N., Özbek, A., Uyanık, K., Güzelci, O. Z., and Terlemez, A. K. (2013). *Education Campus in the Central District of Aydın* [Architectural Project]. İstanbul: Archive of Arkitera Mimarlık Merkezi.
- Fırıncı Orman, T. (2019). Türkiye'de Modernleşme Sürecinde Etkili Olan Düşünce Akımları ve Eğitim. Manav, F. (Ed.). *Eğitim Felsefesi* (2nd Edition, pp. 245–260). Ankara: Pegem Akademi.
- Gedizlioğlu, M. L. (2003). Örnek İlköğretim Okulu Projeleri: TC Milli Eğitim Bakanlığı Öncülüğünde Üniversitelerle İşbirliği İçerisinde Gerçekleştirilen Örnek Projeler (1998-2000). *Mimarlık Dergisi*, 314, 53–64.
- Groat, L. N., and Wang, D. (2013). *Architectural Research Methods* (2nd Edition). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Hale, W., and Özbudun, E. (2010). *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP* (1st Edition). London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- İnal, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji* (1st Edition). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- İnal, K. (2018). AKP'nin Eğitim Politikası: Türkiye'de Toplumsal Eğitimin Çöküşü. İnal, K. and Akkaymak, G. (Ed.s'), Demirci, A. (Trans.). *Türkiye'de Eğitimin Neoliberal Dönüşümü: AKP Dönemindeki Eğitim Reformlarının Politik ve İdeolojik Analizi* (1st Edition, pp. 35–49). Ankara: Töz Yayınları.
- İnceoğlu, M., Çağdaş, G., Özsoy, A., Altaş, N. E., Gökmen, G. P., Kocagil, L. A., and Erkök, F. (1998). *İTÜ.240.İO-Type Primary School (1-8 Grades) for 240 Students (İstanbul Teknik Üniversitesi)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- İtez, N., and İtez, A. (2004). *MEB.2004.48-Type Primary School with 16-Classrooms (Yüksel Proje)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Kabasakal, M. (2020). *Türkiye'nin Demokrasi Snavı* (1st Edition). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Kaplan, İ. (2019). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi* (8th Edition). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karaman, A. İ., Sezer, B., and Sepkin, Y. (2000). *MEB.2000.12-Type Upper Secondary School with 24-Classrooms (Karya Mimarlık- Metroplan Müşavirlik)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Kaya, İ. (2018). *Yeni Türkiye: Modernliği Olmayan Kapitalizm* (2nd Edition). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kendirici, E. (2014). *MEB.2014.08 Lİ-Type Upper Secondary School with 8-Classrooms* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Koç, M. (2014). *MEB.2014.16 Lİ-Type Upper Secondary School with 16-Classrooms (2K Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Köprülü, A., and Ceyhan, A. S. (2000). *MEB.2000.01-Type Upper Secondary School with 8-Classrooms (Promim Müşavirlik - UBM Müşavirlik)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Kutluer, İ. (2001). İslamcılık: Düşüncede. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 23, pp. 65–67). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Mardin, Ş. (1985a). 19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Vol. 2, pp. 342–351). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1985b). İslamcılık. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Vol. 7, pp. 1936–1940). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MEB. (2000). *İlköğretim Yapıları*. MEB Yatırımlar ve Tesisler Dairesi Başkanlığı.
- MEB. (2005). *2006 Mali Yılı Bütçesine İlişkin Rapor*. MEB Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2007). *Eğitimde Değişim Yılları 2002-2007*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2011). *18. Milli Eğitim Şurası: Eğitimde 2023 Vizyonu—Görüşmeler, Raporlar ve Kararlar* (Vol. 2). MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2013). *Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*, Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2014). *Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*, Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2015). *Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları Kılavuzu*. MEB İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı.
- MEB. (2017). *Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliği*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Okçabol, R. (2013). *AKP İktidarında Eğitim: Kasım 2002—Mart 2013* (1st Edition). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ömürlüoğlu, G. (2020). Ak Parti Döneminde Eğitim Sisteminin İdeolojik Temelleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 75–102. <https://doi.org/10.25306/skad.710890>
- Onat, E., Can, H., Onur, Z., Sağlam, H., Gültek, G., Uysal, S., Kesmez, İ., Rastgeldi, Ş., Akansel, M., and Ulukavak, G. (1998). *GÜ.240.İÖ.1.3-Type Primary School (1-8 Grades) for 240 Students (Gazi Üniversitesi)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.

- Osmanpaşaoğlu, M., Karakuş Candan, T., Hakkan, A., and Uysal, Y. (Ed.s'.) (2012). *Kamu Hizmetinde Mimarlığa Tanıklık 9: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı* (1st Edition). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Özcan, A. (2001). İslamcılık: II. Meşrutiyet. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 23, pp. 62–65). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özer, K., and Üsküdar Özer, H. (2022a). *MEB.İO.20.BZ3.25x38.BT.2022-Type Primary School with 20-Classrooms (Atölye Beş Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Özer, K., and Üsküdar Özer, H. (2022b). *MEB.İO.24.BZ3.25x39.BT.2022 -Type Primary School with 24-Classrooms (Atölye Beş Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Özmen, Ü. (2018). AKP İktidarında İlkokul ve Ortaokul Müfredatları ve Ders Kitaplarının Piyasalaştırılması. İnal, K. and Akkaymak, G. (Ed.s'.), Demirci, A. (Trans.). *Türkiye'de Eğitimin Neoliberal Dönüşümü: AKP Dönemindeki Eğitim Reformlarının Politik ve İdeolojik Analizi* (1st Edition, pp. 65–75). Ankara: Töz Yayınları.
- Öztepe, D. E., and Öztepe, O. (2013). *Education Campus of Afyonkarahisar* [Architectural Project]. Ankara: Archive of Arkitera Mimarlık Merkezi.
- Öztürker, P. Ö., and Altay, E. (2014). *MEB.2014.24-Type Imam Hatip Upper Secondary School with 24-Classrooms (PEB Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Peker, A. U. (2015). AKP Döneminde Rövanşist Mimari. *Mimarlık Dergisi*, 386, 13–19.
- Soyal, S. (2022). *MEB.İO.16.BZ2.20x43.BT.2022-Type Primary School with 16-Classrooms (NDS Mühendislik)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Şaraplı, O. (2021). *State Ideology and Education in Turkey: 1980–2015* (1st Edition). New York: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b17350>
- Şengonca, A., Eriş, T., and Sargın, O. (2000). *MEB.2000.05-Type Upper Secondary School with 12-Classrooms (Art Mimari - Yüksel Proje)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Tanilli, S. (2016). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz* (8th Edition). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tapan, M., Eröz, C., and Yavuz, E. (1998). *İTÜ.480.İO-Type Primary School (1-8 Grades) with 480 Students (İstanbul Teknik Üniversitesi)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Taşdelen, V. (2019). Sözlü Gelenekten Yazılı Geleneğe, Göçmen Kültürden Yerleşik Kültüre, Türk Eğitim Felsefesi ve Tarihi Üzerine Bir Deneme. Tezci, E. (Ed.), *Eğitim Felsefesi: Temeller, Ekoller ve Kavramlar* (1st Edition, pp. 181–226). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2011). *Atatürk ve Eğitim Bilimleri* (3rd Edition). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Timur, T. (2015). *AKP'nin Önlenebilir Karşı-Devrimi* (2nd Edition). İstanbul: Yordam Kitap.

- Tuncer, M. S. (2014). *MEB.2014.06 AO-Type Preschool with 6-Classrooms (Kayhan Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Tunçay, S., and Ülger, S. (2004a). *MEB.2004.45-Type Primary School with 8-Classrooms (Prokon Müh. and Beşer Müh.)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Tunçay, S., and Ülger, S. (2004b). *MEB.2004.49-Type Primary School with 4-Classrooms (Prokon Müh. and Beşer Müh.)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Tunçay, S., and Ülger, S. (2004c). *MEB.2004.50R-Type Primary School with 40-Classrooms (Prokon Müh. and Beşer Müh.)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Tunçay, S., and Ülger, S. (2004d). *MEB.2004.52-Type Primary School with 40-Classrooms (Prokon Müh. and Beşer Müh.)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Turgut, H., Hacıhasanoğlu, O., Yıldız, D., and Dursun, P. (1998). *İTÜ.720.İO-Type Primary School (1-8 Grades) (İstanbul Teknik Üniversitesi)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Türkoğlu, E., and Tek, Y. (2014a). *MEB.2014.08 İÖ-Type Primary School with 8-Classrooms (T & H Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Türkoğlu, E., and Tek, Y. (2014b). *MEB.2014.24 İHO-Type Imam Hatip Lower Secondary School with 24-Classrooms (T & H Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Uludağ, O., and Uludağ, Z. (2013). *Education Campus in the Fırıncı district of Malatya* [Architectural Project]. İstanbul: Archive of Arkitera Mimarlık Merkezi.
- Ünder, H. (2018). AKP'nin Yapılandırmacılığı ve Müfredat Reformu. İnal, K. and Akkaymak, G. (Ed.s'), Demirci, A. (Trans.). *Türkiye'de Eğitimin Neoliberal Dönüşümü: AKP Dönemindeki Eğitim Reformlarının Politik ve İdeolojik Analizi* (1st Edition, pp. 51–64). Ankara: Töz Yayınları.
- Ürger, A. M., and Özer, A. (2014). *MEB.2014.32 Lİ-Type Upper Secondary School with 32-Classrooms (Özer ve Ürger Mimarlık)* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Yıldızlı, Ö. (2022a). *MEB.İHL.40.BZ3.41x60.BT.2022-Type Imam Hatip Upper Secondary School with 40-Classrooms* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Yıldızlı, Ö. (2022b). *MEB.İO.32.BZ3.21x65.BT.2022-Type Primary School with 32-Classrooms* [Architectural Project]. Ankara: Archive of MEB İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü.
- Yılmaz, N. (2005). İslamcılık, AKP, Siyaset. Bora, T. and Gültekingil, M. (Ed.s'). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2nd Edition, Vol. 6, pp. 604–619). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zamani, F., and Mehan, A. (2019). The Abstract Space and the Alienation of Political Public Space in the Middle East. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 13(3), 483–497.

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

H. Baran ESİRGEN (M.Sc. in Architecture)

He graduated with a B.Arch. degree from Anadolu University, Faculty of Engineering and Architecture in 2000, and received an M.Sc. in Architecture degree from Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences in 2004. Since 2000, he has been working as an architect in the private sector. Starting from 2010, he has focused his professional studies on the design and construction of educational buildings. His primary research interests include architectural design, educational buildings, history of education, philosophies of education, and the ideological aspects in education.

A. Yağmur TOPRAKLI (Assoc. Prof. Dr.)

He received a B.Arch. degree from Middle East Technical University, Faculty of Architecture in 2001, and also completed a minor program in the Business and Administration Department of the same university. He obtained an M.Sc. in Architecture degree from Istanbul Technical University, Institute of Science in 2004, and a Ph.D. degree in Architecture from Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences in 2011. He also holds a post-doctorate degree in the Computer Engineering Department of Middle East Technical University in 2020. Currently, he works as an Associate Professor at Gazi University, Faculty of Architecture. His primary research interests include architectural design, construction and construction technologies/systems in architecture, project and production management.

Re-reading the relation between architectural research methods and creativity through doctoral theses

Ebrar KURUÇAY GÖK¹, ORCID: 0000-0002-2911-1658
Duygu KOCA², ORCID: 0000-0003-4176-8115

Abstract

In this study, the degree to which architectural research methods relate to practice is discussed through the concepts of practice-led and practice-based, and how close they are to the creative process that forms the basis of design-based thinking is analysed. In this way, the study questions the place of creativity in architectural research, which is a fundamental activity of knowledge production for design practice. Architectural research methods, which are analysed with permeable relationships through a systematised form according to the relationships of the seven methods defined by Groat and Wang (2013) in their book *Architectural Research Methods*, have been analytically examined through doctoral theses completed on a national and international scale. As a result of the study, the relationships of the research methods with the practice were evaluated with a new scale proposed with the inferences made from the theses examined, and a new categorisation was presented in the context of creativity with the data obtained from all these analyses. This proposed framework can provide researchers using design-based research methods with a new awareness of how they can relate to their research/projects and suggest appropriate combinations for their work. Focusing on the interplay between research methods, practice and creativity, this study aims to contribute to knowledge in the field of architectural research.

Highlights

- The relationship between research and application shows a variety.
- The creativity process can be integrated with research.
- Creativity is a fundamental activity in architectural research: Researchers can determine appropriate combinations of methods that focus on application to support the creativity process in their research/projects.

Keywords

Architectural research methods;
Creativity; Practice-led approaches;
Practice-based approaches; Doctoral theses.

Article Information

Received:

16.05.2023

Received in Revised Form:

03.03.2024

Accepted:

06.04.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Art and Design,
Yalova University, Yalova, Türkiye.
kurucaeybrar@gmail.com

2. Faculty of Fine Arts, Hacettepe
University, Ankara, Türkiye.
dygsener@gmail.com

Mimari araştırma yöntemleri ve yaratıcılık ilişkisini doktora tezleri üzerinden yeniden okumak

Ebrar KURUÇAY GÖK¹, ORCID: 0000-0002-2911-1658
Duygu KOCA², ORCID: 0000-0003-4176-8115

Öz

Bu çalışmada mimari araştırma yöntemlerinin uygulama ile kurdukları ilişki dereceleri uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı kavramları üzerinden tartışılmış ve tasarım temelli düşüncenin tabanını oluşturan yaratıcı sürece ne derece yakın oldukları incelenmiştir. Bu sayede çalışma, mimari araştırmalarda, tasarım uygulamasına yönelik bilgi üretiminin temel bir faaliyeti olan yaratıcılığın yerini sorgulamaktadır. Groat ve Wang'ın (2013) *Architectural Research Methods* isimli kitabında tanımladığı yedi yöntemin ilişkilerine göre sistematize edilen şekil üzerinden, geçişli ilişkilerle analiz edilen mimari araştırma yöntemleri, ulusal ve uluslararası ölçekte tamamlanmış doktora tezleri üzerinden analitik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, incelenen tezlerden yapılan çıkarımlarla araştırma yöntemlerinin uygulama ile olan ilişkileri önerilen yeni bir ölçekle değerlendirilmiş ve tüm bu analizlerden elde edilen verilerle yaratıcılık bağlamında yeni bir kategorizasyon sunulmuştur. Önerilen bu çerçevede, tasarım temelli araştırma yöntemlerini kullanan araştırmacılara araştırmaları/projeleri ile nasıl ilişki kurabileceklerine dair yeni bir farkındalık ve çalışmaları için uygun kombinasyonlara dair öneri sağlayabilmektedir. Araştırma yöntemleri, uygulama ve yaratıcılık arasındaki etkileşime odaklanan bu çalışma mimari araştırma alanındaki bilgiye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Öne Çıkanlar

- Araştırma yöntemlerinin uygulama ile olan ilişkisi çeşitlilik göstermektedir.
- Yaratıcılık süreci, araştırma yöntemleriyle bütünleştirilebilir.
- Yaratıcılık, mimari araştırmaların temel bir faaliyetidir. Araştırmacılar, araştırmalarında/projelerinde uygulamaya odaklanan bir yaklaşımla yaratıcılık sürecini destekleyen uygun yöntem kombinasyonları belirleyebilir.

Anahtar Sözcükler

Mimari araştırma yöntemleri;
Yaratıcılık; Uygulama odaklı yaklaşımlar; Uygulamaya dayalı yaklaşımlar; Doktora tezleri.

Makale Bilgileri

Alındı:

16.05.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

03.03.2024

Kabul Edildi:

06.04.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Sanat ve Tasarım Fakültesi,
Yalova Üniversitesi, Yalova,
Türkiye.
kurucaeybrar@gmail.com

2. Güzel Sanatlar Fakültesi,
Hacettepe Üniversitesi, Ankara,
Türkiye.
dygsener@gmail.com

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

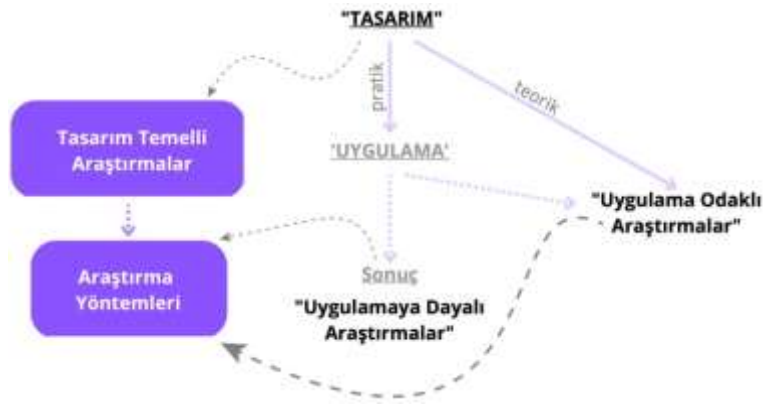
Araştırma yöntemleri ve teknikleri, farklı evrensel normlara ve tanımlara sahip olsa da disiplinler temelinde çeşitlenebilen yaklaşımlara sahiptir. Mimari tasarım alanındaki araştırmalar, tasarımı ele alan diğer araştırma disiplinlerini karakterize eden ortak yönlerin, özelliklerin ve yaklaşımların yanı sıra, tasarımın kullanım bağlamlarının analizine odaklanmaktadır. Ayrıca, sosyal süreçlerin, sanatsal üretimin ve tasarım sürecinde yer alan sezgisel yönelimin derinlemesine bir araştırmasını da üstlenmektedir. Bu süreçte, uygulamanın rolü son derece önemlidir. Tasarım için yapılan araştırmalar, bir tasarım uygulamasını göz önünde bulundurarak yürütülen incelemeleri de içerir. Bu tür araştırmalar, teori ve pratik arasındaki ilişki üzerinde tartışmalara yol açmaktadır (Rendell, 2004).

Schön (1998), mimarlık eğitimi ile pratik arasındaki ilişkiyi vurgulayarak, bu alanda bilimin (teoriyi) ve sanatın (pratiği) zıt kutuplar olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Mimarlık öğrencilerinin bilimi ileriye dönük bir araştırma yöntemi olarak deneyimlemeye başlamalarının, tasarım-uygulama-araştırma ilişkisini güçlendireceğini belirtmiştir (Schön, 1988). Son yirmi yılda, sanat ve tasarım akademisyenleri arasında tartışılan (Frayling, 1997; Biggs, 2002), ancak açıklaması için tam bir fikir birliği sağlanamamış uygulama odaklı (practice-led) ve uygulamaya dayalı (practice-based) terimleri için çeşitli tanımlar yapılmaktadır. *Uygulama odaklı* araştırmalarda, sanatçılar ve tasarımcılar farklı türde bilgi edinmeyle ilgilenir ve kendi metodolojilerine yanıt olarak bir sorunun çözümünü ortaya koyarlar (Rendell, 2004). Bu yöntemde süreç, ortaya çıkan sonuçtan bağımsız olarak önem taşır. Bilginin uygulama yoluyla aktarılması, özgün/yaratıcı bir çalışma yoluyla sunulması ve çalışmanın önemli bir bağlama oturtulması açısından (Frayling, 1997'den aktaran Nimkulrat, 2007, s. 2); kısmen uygulama yoluyla yapılan ardından bu uygulamanın sonuçlarından yeni bilgiler edinmeyi amaçlayan özgün yönüyle (Candy, 2006) ise *uygulamaya dayalı* araştırmalar tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle ifade edilirse uygulamaya dayalı araştırma, kısmen uygulama ve bu uygulamanın sonuçları aracılığıyla yeni bilgi edinmek için yapılan özgün bir araştırmadır. Bir doktora tezinde, özgünlük ve bilgiye katkı iddiaları, tasarımlar, dijital medya, performanslar ve sergiler gibi yaratıcı sonuçlar aracılığıyla ortaya konabilir. İddiaların önemi ve bağlamı kelimelerle ifade edilse de tam bir anlayış ancak sonuçlara doğrudan atıfta bulunarak elde edilebilir (Candy, 2006). Uygulamaya odaklı araştırma ise uygulamanın doğasıyla ilgilenir ve bu uygulama için potansiyel öneme sahip yeni bilgilere yol açar. Araştırmanın birincil odağı, uygulama hakkındaki bilgiyi iletme veya uygulama içindeki bilgiyi iletme. Bu tür araştırmalar, yönteminin ayrılmaz bir parçası olarak uygulamayı içerir ve genellikle eylem araştırmasının genel alanına girer (Candy, 2006).

Uygulama odaklı araştırma (süreç odaklı) ve uygulamaya dayalı araştırma (sonuç odaklı), araştırma metodolojileri alanında iki farklı ancak birbiriyle bağlantılı yaklaşımlardır. Uygulama odaklı araştırma, yaratıcı veya sanatsal pratiğin kendisinin araştırma sorgulamasının merkezinde yer aldığı bir araştırma yaklaşımını ifade eder. Bu yaklaşım genellikle görsel sanatlar, tasarım ve yaratıcı yazarlık gibi alanlarda kullanılır; yaratıcı çalışma bir araştırma modu olarak hizmet eder ve yeni bilgi üretir (Wilkie vd., 2010). Ayrıca, uygulama odaklı araştırma genellikle yaratıcı eserlerin üretimi

yoluyla keşfedilen ve ortaya konan konulara odaklanmayı içerir ve uygulama ile araştırmanın entegrasyonunu vurgular (Sweet, 2018). Uygulamaya dayalı yaklaşım, araştırma sürecine katkıda bulunan hem bilgi üretimine girdi hem de bilgi iletişimine çıktı olarak hizmet eden sanatsal veya tasarımsal eserlerin ortaya konulmasını içerir (Nimkulrat, 2013).

Bu tür araştırmalar içerisinde, eylem ve tasarımın doğasında var olan dinamik tavrın tasarım sürecinde geliştirilmesi gerektiğine dair eleştiriler de bulunmaktadır. Bu noktada Cross (2001), sezgiden gelen yaratıcılığın yaygın olarak tasarım düşüncesinde temel bir unsur olarak kabul edildiğini belirtmekte ve yaratıcı tasarımın, genellikle *yaratıcı sıçrama* olarak adlandırılan önemli bir olayın meydana gelmesiyle karakterize edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, yaratıcılık unsuru, uygulamaya dayalı araştırmalarla yakınlık derecesinin artmasıyla güçleneceği söylenebilir (Şekil 1).

Şekil 1. Uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı araştırmalar ile araştırma yöntemleri ilişki şeması.

Yaratıcılığı tanımlamak için onun çok yönlü doğasını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yaratıcılık genellikle belirli bir sosyal ve kültürel bağlamda yeni ve değerli fikirlerin üretilmesini içeren karmaşık bir süreç olarak tanımlanır (Zimmerman, 2009). Bu süreç, içsel motivasyon, alanla ilgili bilgi ve yaratıcılıkla ilgili beceriler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenir (Kerrigan, 2010). Dahası, yaratıcılık yalnızca bireysel bir çaba olmayıp sosyal bağlantılar ve kolektif iş birliği tarafından da şekillendirilir (Dourado ve Davel, 2022; Sawyer ve DeZutter, 2009). Mimari araştırma bağlamında yaratıcılık, bu alanda araştırma yapmak için kullanılan yöntemlerin ayrılmaz bir parçası olarak tariflenmektedir (London ve Ostwald, 2004). Mimari araştırma yöntemleri, yaratıcılığın özellikle tasarım bağlamında incelenebilecek, kullanılabilir ve öğretilen bir beceri olarak anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır (Hokanson, 2007).

Kara (2020), yaratıcılığı sanatsal ifadeden daha fazlası olarak kabul ederek geniş bir bakış açısıyla ele alma eğilimindedir. Sosyal bilimler araştırmaları bağlamında, yaratıcılığın metodolojik yenilik, veri toplama ve analizine yönelik alışılmadık yaklaşımlar ve araştırma içinde yeni perspektiflerin veya paradigmaların keşfedilmesi gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceğini kabul eder. Kara'ya (2020) göre yaratıcılık, araştırma uygulamalarında esneklik ve uyarlanabilirliği içerir. Araştırmacıları geleneksel, katı metodolojilerden uzaklaşmaya ve araştırmalarının özel ihtiyaçlarına ve bağlamına göre uyarlanmış alternatif, bazen alışılmamış yöntemleri keşfetmeye teşvik eder. Ayrıca, araştırmaya yaratıcı bir şekilde katılmanın ve süreç üzerinde düşünmenin önemini vurgulamaktadır. Bu, araştırmacıları varsayımları aktif bir şekilde sorgulamaya, mevcut paradigmalara meydan okumaya

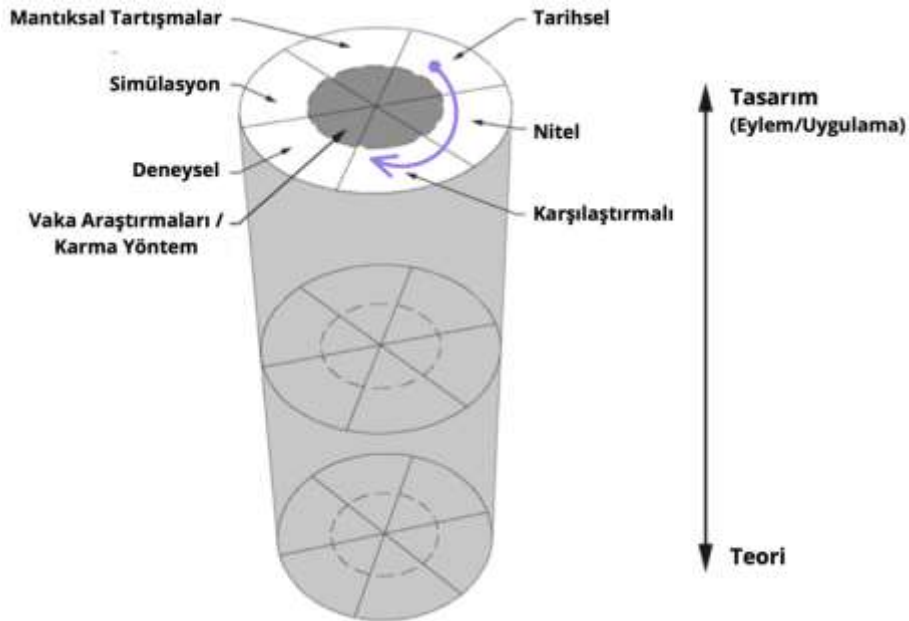
ve yöntemlerini, bulgularını eleştirel bir şekilde değerlendirmeye teşvik etmeyi içerir. Kara'nın sosyal bilim araştırmalarında yaratıcılığa yaklaşımı, akademik sorgulama bağlamında titizlik ve güvenilirlik ihtiyacını kabul ederken yaratıcı yöntemlerin pratik uygulamasının da altını çizmektedir.

Yaratıcılığın uygulama ile kurduğu ilişkiyi ve uygulama temelli araştırmalar üzerindeki etkilerinin de dikkate alınması doğrultusunda bu makale, çeşitli mimari araştırma yöntemleri içerisinde uygulamanın ana aktör olarak konumlandığı doktora tezlerini yaratıcılık üzerinden yeniden okumaya ve uygulama-araştırma yöntemi-yaratıcılık etkileşimini kavramsallaştırmaya çalışmaktadır. Makalede, yaratıcılık fiziksel yaratımla şekillendirme veya bu yaratımı etkileme potansiyelinin doktora çalışmaları üzerinden değerlendirildiği; aynı zamanda araştırma yöntemlerinin uygulama ile kurduğu ilişkiyi ortaya çıkaracak olan ölçüttür.

Temel amaç, mimari tasarım alanı içinde yapılan uygulama temelli araştırmalarda bilgi üretiminin esas faaliyeti olarak yaratıcılığın disiplin içindeki yerini vurgulamaktır. Çalışma, tasarım araştırmalarının spontan yönünden ziyade dinamik yönüne odaklanmakta ve araştırma sürecinde yaratıcılığın temel bir unsur olduğunu, bunun da uygulamaya dayalı çalışmalarla desteklendiğini öne sürmektedir. Doktora tezleri üzerinden yapılan analizlerden yöntem-uygulama türü-yaratıcılık etkileşimine öneri olarak yeni bir kategorizasyon önerilmiştir. Bu yolla mimari araştırma süreçleri içerisinde bu üçlü kavramın kombinasyonları hakkında yeni öneriler geliştirilebilir.

2. YÖNTEM (METHOD)

Bu çalışmada Groat ve Wang'in (2013) *Architectural Research Methods* kitabı içerisinde tarihsel, nitel, karşılaştırmalı, deneysel, simülasyon, mantıksal tartışmalar, vaka çalışmaları ve karma olarak kategorize ettiği 6+1 adet mimari araştırma yöntemi temel olarak alınmıştır. Kitabın birinci bölümünde (s. 15) araştırma yöntemleri için kavramsal bir çerçeve oluşturulmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Araştırma yöntemleri için kavramsal bir çerçeve. (Groat ve Wang, 2013, s. 15).

Grafikte tariflenen silindir eleman, altı ana araştırma yönteminin her biri için bir tane olmak üzere pasta şeklindeki dilimlerle tanımlanmıştır. Dairenin merkezinde, vaka çalışmalarını ve/veya karma yöntemleri temsil eden bir iç çekirdek dilimlenme bulunmaktadır. Dairenin çevresi, her bir yöntemin daha belirgin ve odaklanmış örneklerini temsil etmektedir. Silindirin dikey boyutu, teoriden tasarıma (veya uygulamaya) uzanan boyutla tanımlanan araştırmanın amacını veya sonucunu temsil etmektedir. Grafiğin kritik bir özelliği de daire içindeki araştırma yöntemlerinin sıralamasıdır. Burada temsil edilen sıralamada, her yöntem ortak özelliklere sahip diğer yöntemlerle komşudur. Tarihsel yöntem ile saat yönünde başlayan grafikteki sıra, bu çalışmanın akışını da yansıtmaktadır.

Groat ve Wang'ın çerçevesi, araştırmaya yapısal bir çerçeve belirleme, temel referans sağlama, mimari araştırma yöntemlerini kategorize etme gibi yapılandırılmış, kapsamlı bir sistem sunmaktadır. Bu çerçevenin kullanılması, analiz için net ve organize bir yapı sağlayarak çeşitli araştırma yöntemlerinin metodik olarak değerlendirilmesine, karşılaştırılmasına ve ortak bir dile/anlayışa olanak tanımaktadır. Bu bağlamda çalışma, yaratıcılığın uygulama yelpazesini temsil ettiği düşünülen, tasarım ve tasarım eğitimi uygulamalarının geliştirilmesine katkıda bulunan, bu sayede tasarım teorisini genişleten yaratıcı yaklaşımların ele alındığı kapsamlı bir analizi kolaylaştırmayı amaçlayarak hem ulusal hem de uluslararası doktora tezlerinin incelendiği bir kümeye odaklanmıştır. Doktora tezleri, araştırma yöntemlerinin mimarlık pratiğindeki uygulamalarına dair derinlemesine içgörüler sağlayan önemli araştırma çabalarını temsil etmektedir. Bunun yanında tezler, yenilikçi metodolojik yaklaşımlar, tasarım deneyleri ve problem çözme stratejileri gibi araştırma sürecindeki yaratıcı unsurları incelemek için bir yol sağlamakta ve tasarım pratiğindeki yaratıcılığın temel yönlerini yansıtmaktadırlar. Ayrıca farklı metodolojilerin nasıl ele alındığının incelenmesi, mimari araştırmalarda yaratıcı sonuçları nasıl etkilediğinin ve bunlara nasıl katkıda bulunduğunun incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Bu makalede, Proquest veritabanı üzerinden tasarım/mimarlık konu alanı içinde, İngilizce ve Türkçe dilinde yazılmış; tez başlığında tasarım; metin içinde uygulama ve yaratıcılık kavramlarının içinde geçtiği [title(tasarım OR design) AND (uygulama OR practice) AND (yaratıcılık OR creativity) AND abstract(Türkçe yöntem adı OR İngilizce yöntem adı)] 2712 ve YÖK Tez üzerinden doktora ve sanatta yeterlik tezleri arasından yapılan aramada [tümü(tasarım) AND (uygulama) AND (yaratıcılık)] 42 adet doktora tezi ele alınmıştır. Bu doktora tez çalışmalarının 4.6% tarihsel, 21.3% nitel, 2.5% karşılaştırmalı, 11.5% deneysel, 7.2% simülasyon, 0.2% mantıksal, 39.3% vaka ve 13.4% oranla ise karma araştırma yöntemiyle ele alındığı görülmüştür. Araştırma yöntemini açıkça belirten bu tezler arasından, yaratıcılık yelpazesini farklı bağlamlarda temsil eden, tasarım teorisini ve eğitim uygulamalarını farklı bağlamlarda genişlettiği düşünülen tezler (düşünsel, dilsel, deneyimsel, mekânsal, davranışsal, yapısal, evrimsel, sanatsal vb.) nitel bir yaklaşımla tarihsel olarak güncel olandan eski olana doğru sıralanarak en güncel olan tez seçilmiştir. Araştırma kapsamında en yeni doktora tezinin metodolojik olarak seçilmesi, çalışmanın bulgularının çağdaş mimari araştırma ortamına uygunluğunu ve uygulanabilirliğini sağlaması açısından önemlidir. Çalışma, tasarım teorisindeki en son gelişmelerle uyumlu olmaya çalışarak, dinamik mimarlık bilimi alanında araştırma metodolojileri, profesyonel pratikler ve yaratıcı çabalar arasındaki karmaşık bağ üzerine süregelen söylemi zenginleştirmektedir. Bu tezler Groat ve Wang'ın (2013) yöntemleri ele alış sırasına göre, öncelikle yöntemlerin temel özelliklerine değinilerek yazar, yıl, başlık ve konularını

içeren tablolar ile gruplandırılmış; sonrasında çalışmaların yöntemi, amacı, kapsamı, ulaştığı sonuçlar, uygulama ile ilişkisi (uygulama odaklı/uygulamaya dayalı) dolayısıyla yaratıcı potansiyeli bağlamında nitel ve yorumlayıcı bir analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, bu süreç, mimari araştırma yöntemlerinin uygulama (fiziksel yaratım) yoluyla elde edilen yaratıcılık seviyelerini/potansiyellerini temsil eden bir sonuç grafiğine dönüşmüştür. Çalışmayı bu metodolojik eksene oturtmak, Groat ve Wang tarafından tanımlanan *tasarım ve teori* arasındaki sistematik ilişki sayesinde mimari araştırmalarda *uygulamanın ve yaratıcılığın* akışkan-evrilen boyutlarını anlamaya çalışan ve mimari sorgulamadaki uygulamaya yönelik farklı yaklaşımların yaratıcı yönleri arasındaki nüansları ve karmaşıklıkları ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmaları kolaylaştırmaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ VE YARATICILIK İLİŞKİSİ (RELATION BETWEEN RESEARCH METHODS AND CREATİVİTY)

Hazel Smith (2009) *Practice-led Research, Research-led Practice in the Creative Arts* adlı kitabında yaratıcılığı, uygulama ve araştırmanın birleşimi yoluyla yeni sanatsal çalışmalar üretmeye yönelik yinelemeli bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu tanım keşfetmeyi, denemeyi ve sanatsal ifadenin sınırlarını zorlamayı içerirken, bilimsel araştırmayı bilgilendirmek için bu yaratıcı süreçler üzerine eleştirel bir şekilde düşünmeyi de içermektedir. Linda Candy ve Ernest Edmonds'un (2018) *Practice-Based Research in the Creative Arts: Foundations and Futures from the Front Line* isimli çalışmasında yaratıcılık, yaratıcı pratik içinde sorgulamanın özünü temsil etmektedir. Yaratıcı sanatlarda yeni bilgi ve anlayış üretilmesine katkıda bulunan bir araştırma biçimi olarak keşfetme, deneme ve sanat yaratma eylemi olarak tanımlanmaktadır. Tez geliştirme bağlamında yaratıcılık üzerine yazan Throne (2021) ise sanatsal pratiğin araştırma sürecine entegre edilmesinden söz etmektedir. Araştırma sorularını keşfetmek ve yaratıcı sanatlar alanındaki akademik söyleme katkıda bulunmak için yaratıcı metodolojilerin yenilikçi bir şekilde uygulanmasını kapsamaktadır.

Yaratıcılık, sentezlendiği şekliyle, çok yönlü bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Tanımlar, uygulama ve araştırma sorgulaması arasındaki yinelemeli ve karşılıklı ilişkiyi içermekte; burada uygulama, bilginin ilerlemesine katkıda bulunan bir bilimsel keşif biçimi haline gelmektedir. Ayrıca bu tanımlar, uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı araştırmalarda yaratıcılığın yalnızca sanat yaratma eylemini değil, aynı zamanda sanatsal pratiğin eleştirel yansımaları, deneyselliğini ve *bilimsel araştırmaya* entegrasyonunu da kapsadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, doktora tezleri üzerinden mimari araştırma yöntemleri ile yaratıcılık arasındaki ilişkiyi araştırmak önemli bir çalışma alanı haline almaktadır. Tasarım problemlerine özgün çözümler üretilmesinde ve bu çözümlerin pratik amaçlara uygulanmasında yaratıcılığın önemi vurgulanmaktadır.

Yaratıcılık kavramının doktora tezleri üzerinden uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı araştırma alanında ele alınması, yaratıcılığın çok yönlü doğasını ve ortaya çıktığı farklı bağlamları kabul eden incelikli bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışma özelinde seçilen tezler, yenilikçi problem çözme, tasarım düşüncesinde özgünlük, mimari zorluklara deneysel yaklaşımlar ve alan içinde yeni fikirlerin üretilmesini kapsamaktadır. Ayrıca, bir doktora tezindeki yaratıcı çalışma ile bir sanat eserindeki yaratıcı çalışma arasındaki farkı kabul ederken, yaratıcılığın mimarlık/tasarım pratiği içinde ifade edildiği çeşitli yollar vurgulanmalıdır. Bu, tasarım metodolojileri içinde, *düşünsel bir yaratım, bir hikayeleme, fiziksel üretim, mekânsal kavramların keşfi, detay yaratımı, kentsel planlamaya yönelik yenilikçi yaklaşımlar veya malzeme* gibi yaratıcı problem çözme içerebilir. Bu bağlamda, tasarım alanındaki

farklı konulardaki doktora tezlerinin teori ve pratik arasındaki boşluğu nasıl doldurduğunu araştırmak ve yaratıcılığın, gerçek mimari sorunların çözümünde teorik kavramların uygulanması yoluyla nasıl ortaya çıktığını göstermek önemlidir. Doktora adaylarının araştırmalarındaki yaratıcı kararlarını göstermek ve açıklamak için üstlendikleri yöntemleri, tasarım yinelemelerini, deneyleri ve yansıtıcı uygulamaları uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı yaklaşımlarla detaylandırmak, mimari araştırmalarda yaratıcılığın nasıl değerlendirildiğini ve ölçüldüğünü ele almak için referans sağlamaktadır.

3.1. Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi

Mimari araştırma yöntemleri içerisinde tanımlanmış ilk yöntem olan *tarihsel araştırmalar* (Tablo 1), çalışma alanı olarak geçmiş bir tarihi ele alır, geçmişten gelen kanıtlara erişir ve çalışmaya tarihi olan dönemden bir bakış sunar. Taktik olarak tarih araştırması, bilgi bulmayı, değerlendirmeyi, olgu organizasyonunu ve olguların analizini gerektirir. Bunun yanında yeterli kanıt toplandığında verilebilecek farklı türden yargıların farkında olmayı gerektirir (Groat ve Wang, 2013, s. 174-180).

Tablo 1. Tarihsel araştırmalar için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
a) Tarihsel Araştırmalar	Keslacy, Elizabeth M., 2016. University of Michigan. The Architecture of Design: The Cooper Hewitt, Smithsonian Museum of Design	Çalışma, tasarımın günlük yaşam üzerindeki etkisini araştırmakta, tarihsel perspektifin ve çizimin yaratıcılığı ve özgün üretimleri teşvik etmedeki rolünü vurgulamaktadır. Sanatsal akımlar, insan ihtiyaçları ve kültürel etkiler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışma, tasarımcıların üslup geleneklerinden kopmaya ve tasarım pratiği alanında yenilikler yapmaya teşvik etmektedir.
	North-Bates, Susan T. 2007. Sheffield Hallam University (United Kingdom). The Influence of Complimentary Practices and Spirituality on British Design 1930-2005	Bu tarihsel araştırma, tamamlayıcı uygulamaların ve maneviyatın 1930'dan 2005'e kadar İngiliz tasarımı üzerindeki etkisini araştırmakta ve bu alternatif etkilerin tasarım uygulamalarını ve sonuçlarını nasıl şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Maneviyat ve maddi kültürün tasarım tarihindeki kesişimini araştıran çalışma, tamamlayıcı uygulamaların İngiliz tasarımı nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir analiz sunarak geleneksel anlatılara meydan okumakta ve uygulamaya dayalı araştırmalarda yaratıcılık anlayışını zenginleştirmektedir.

Keslacy'nin (2016) tarihsel yöntemle ele aldığı doktora tezi malzemelerin kullanımını ve kombinasyonunu analiz etmek için farklı ortamlardaki tasarımların karşılaştırılmasının yanı sıra tasarım ilişkilerinin keşfedilmesini vurgulamaktadır. Mimari tasarımda özgün üretimleri teşvik etmek için farklı dönemlerden temsili malzemelerin önemini vurgulayarak tarihsel perspektifi incelemektedir. Ayrıca, yeni tasarımların ortaya çıkmasını sağladığı ve yaratıcılık için gerekli olan tasarım düşüncesini teşvik ettiği için tasarım sürecinde çizimin önemini tartışmaktadır. Çalışmanın amacı, tasarımın günlük yaşam üzerindeki etkisini ve hemen hemen herkes tarafından nasıl etkilendiğini keşfetmektir. Çalışma, gündelik yaşamın zaman, mekân ve kültürel farklılıkları aşan paradigmatik durumlarını vurgulamayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma, insan ihtiyaçları tarafından üretilen ve doğal, teknolojik, kültürel ve diğer güçlerden etkilenen sayısız tasarımla ilgilenmektedir. Tasarım çeşitliliğini kontrol eden güçleri incelemeyi ve öngörü kapasitesi oluşturmak için tarihten yararlanmayı, üslup geleneklerinden kopuşu ve estetik tercihlerde basit formlara ve süssüz yüzeylere doğru bir kaymayı vurgulamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçları arasında, farklı medyadaki

tasarımların analizi yoluyla yeni fikirlerin teşvik edilmesinin yanı sıra tasarımın insanların yaşam tarzları ve istekleri üzerindeki etkisine yapılan vurgu yer almaktadır. Ayrıca tasarım sürecinde çizimin önemini ve yaratıcılığı teşvik etmedeki rolünü vurgulamaktadır. Çalışma ayrıca, her alana uygulanabilen sanatsal hareketlerin ilişkileri ve gelişimleri hakkında bir kavrayış elde etmede tarihsel perspektifin önemini altını çizmekte ve böylece özgün üretimleri teşvik etmektedir. Araştırma, malzeme kullanımı ve kombinasyonu, tasarımın günlük yaşam üzerindeki etkisi ve tasarım sürecinde çizimin rolü gibi tasarımın pratik yönlerine odaklanarak uygulama odaklı bir yaklaşım sergilemektedir. Genel olarak bu tez, tasarımın pratik yönlerini, tarihsel perspektifin rolünü ve tasarım sürecinde çizimin önemini vurgulayarak tasarım araştırmalarında yaratıcılığa yönelik uygulama temelli bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

North-Bates (2007), tarihsel araştırma yöntemi ile, tamamlayıcı uygulamaların ve maneviyatın 1930'dan 2005'e kadar İngiliz tasarımı üzerindeki etkisini araştırmak için tasarım tarihi ve sosyal etnografinin birleşik bir metodolojisini kullanmaktadır. Araştırmanın amacı, tasarım tarihi yazımında manevi konuların göz ardı edildiği boşlukları doldurmak, manevi ve maddi kavramların tasarımın farklı alanlarında nasıl etkileşime girdiğini incelemek ve bu etkileşimin eserlerde ve ortamlarda nasıl ortaya çıktığını araştırmaktır. Ayrıca uygulayıcıların ruhani ve tamamlayıcı unsurları yaratıcı süreçlerine nasıl entegre ettiklerine ve bunun yenilikçi ve alışılmadık tasarım çözümlerine nasıl yol açtığına dair içgörüler sağlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, belirtilen zaman dilimindeki İngiliz tasarımıyla sınırlıdır. Çalışmanın sonuçları, İngiliz tasarım tarihinin benzersiz bir yönüne ışık tutarak, bu dönemde maneviyatın tasarımdaki rolüne dair değerlendirme sunmaktadır. Çalışma, belirli durumlara uyarlanmaya izin veren ancak mevcut kabul görmüş akademik metodolojilerin paradigmalarına uymayabilen birleşik bir metodolojinin avantaj ve dezavantajlarını vurgulamaktadır. Araştırma, endüstriyel pazarın ürünleri de dahil olmak üzere popüler medya ve maddi kültürde kanıtlandığı üzere, tamamlayıcı ve manevi etkilerin söz konusu dönemde nasıl ana akım tartışmanın bir parçası haline geldiğini göstermeyi amaçladığından, çalışma ile uygulama arasındaki ilişki uygulama odaklıdır. Çalışma aynı zamanda bu etkilerin hem tasarımcılar hem de tüketiciler için nasıl daha erişilebilir olduğunu da araştırmaktadır. Bu sayede uygulama temelli araştırmalarda yaratıcılığın nasıl ortaya çıktığına ve anlaşıldığına ışık tutmaktadır. Tez, tasarım tarihi ve sosyal etnografya merceği aracılığıyla, tamamlayıcı uygulamalar ve maneviyattan etkilenen İngiliz tasarım dünyasında yaratıcılığın nasıl ifade edildiğini, beslendiğini ve değer gördüğünü ortaya çıkarabilir. Alternatif tasarım felsefelerinin geleneksel yaratıcılık kavramlarına nasıl meydan okuduğu ve bu etkilerin tasarım pratiğindeki yaratıcı süreçleri ve sonuçları nasıl şekillendirdiği tartışılabilir.

İkinci yöntem olarak *nitel araştırmalar* (Tablo 2), konuya yorumlayıcı ve doğal ortama müdahale edilmeden güncel bir yaklaşım getiren çok yöntemli araştırmalardır. Nitel (kalitatif) araştırmalar içerisinde araştırmacıların olayları doğal ortamlarda araştırmaları, kavramları kavramaya çalışmalarını ve güncel olayları yorumlamaları beklenmektedir. Ayrıca yöntem çeşitli ampirik malzemelerin araştırılması ve toplanmasını da içerir (Groat ve Wang, 2013, s. 215). Deniz ve Lincoln (2005), nitel araştırmacıların insan davranışını ve bu davranışı yöneten nedenleri derinlemesine anlamayı amaçladığını belirtmektedir (aktaran Aslan, 2011, s. 194).

Tablo 2. Nitel araştırmalar için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
b) Nitel Araştırmalar	<p>Shuman, Loyal. 2021. McGill University.</p> <p>Design-Based Learning in Higher Education: A Qualitative Interview Study of Students' Experiences of Learning Through Design</p>	<p>Bu araştırma, öğrencilerin tasarıma olan ilgilerini, öğrendikleri dersleri, tasarımın eğitimleriyle olan bağlantılarını ve isteklerini keşfederek yükseköğretimde (HE) bir eğitim yaklaşımı olarak DBL'nin değerini ortaya çıkarmaktadır. Bulgular, araştırma sorularını yanıtlamakta ve öğrencilerin geçmişteki eğitimlerinin yükseköğretimde tasarıma olan ilgilerini nasıl etkilediğini, öğrencilerin DBL'den öğrendikleri dersleri nasıl yorumladıklarını ve tasarımın gelecekteki hedefleriyle nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir.</p>
	<p>Abdullan, Zunaibi B. 2014. The University of Nebraska.</p> <p>Exploring The Evolution of Design-Build Courses in Architectural Schools: A Qualitative Study</p>	<p>Bu tez, mimarlık eğitiminde tasarla-yap derslerinin gelişimini ve önemini araştırmakta, uygulamalı öğrenme deneyimlerinin evrimini ve öğrencilerin tasarım ve inşaat arasındaki bağlantıyı anlamaları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Tasarla-yap derslerine yönelik çeşitli yaklaşımları ve bunların mimarlık pratiğiyle ilgisini inceleyen çalışma, mimarlık eğitiminin geliştirilmesinde yaratıcılığın, pratik bilginin ve ekip çalışmasının önemini vurgulamaktadır.</p>

Shuman'ın (2021) araştırması öğrencilerin tasarım temelli öğrenme (DBL) deneyimlerine ilişkin nitel bir araştırmadır. Araştırma yöntemleri arasında; veri toplama için yarı yapılandırılmış görüşmeler, veri analizi için sürekli karşılaştırma analizi, sorgulama ve temsil yöntemleri olarak görsel haritalama yer almaktadır. Çalışmanın temel amacı iki yönlüdür; ilki, öğrencilerin bakış açılarından ve tasarım temelli öğrenme (design-based learning) deneyimlerinden yola çıkarak yükseköğretimde DBL'yi oluşturan çeşitli özellikleri göstermesidir. İkincisi ise, yükseköğretim müfredatına DBL entegrasyonu için bir eğitim çerçevesi sunmasıdır. Çalışmanın yaklaşımı, tasarım araştırmalarında yaratıcılık ile öğrenmenin deneyimsel yönleri arasında bir bağlantı olduğunu öne sürmekte ve öğrencilerin bakış açılarının yaratıcılığı şekillendirme ve teşvik etmedeki önemine işaret etmektedir. Uygulama odaklı yaklaşımıyla, tasarım temelli alanlarda yaratıcı öğrenmeyi ve inovasyonu geliştirmek için pratik deneyimlerin eğitim çerçevelerine entegre edilmesinin önemini altını çizmektedir.

Abdullan (2014) da çalışmasında, ABD'deki mimarlık okullarında tasarla-yap derslerinin gelişimini araştırmak için nitel bir araştırma yaklaşımı kullanmaktadır. Yazar, web sitesi analizi, öğretmenler ve öğrencilerle yapılan görüşmeler ve uygulamalı öğrenme deneyimlerinin gözlemlenmesi yoluyla veri toplamaktadır. Veriler, çeşitli tasarla-yap kurslarındaki ortak noktaları ve farklılıkları belirlemek için kodlama ve tematik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, mimarlık eğitiminde tasarla-yap derslerinin yaygınlığını ve önemini araştırmaktır. Yazar, çeşitli mimarlık okullarında tasarla-yap derslerine yönelik farklı yaklaşımları, uygulamalı öğrenme deneyimlerinin öğrencilerin eğitimi üzerindeki etkisini ve mimarlık eğitimiyle ilgisini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı ABD'deki mimarlık okullarında tasarla-yap derslerine odaklanmakta, aynı zamanda tasarla-yap derslerine katılmış öğretmenler ve öğrencilerle yapılan mülakatları da içermektedir. Sonuçlar, uygulamalı öğrenme deneyimlerinin öğrencilerin tasarım ve inşaat arasındaki bağlantıyı anlamalarına katkıda bulunduğunu ve mimari yapı teknolojisi ve tekniklerine ilişkin teorik bilgilerini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, tasarla-yap derslerinin mimarlık eğitimi üzerindeki etkisini ve uygulamalı öğrenme deneyimlerinin mimarlık pratiğiyle ilgisini araştırmayı amaçladığı için uygulama odaklıdır; mimarlık eğitime uygunluğuna dair içgörüler sağladığı için tasarım alanında yaratıcı bir potansiyele sahiptir. Pratik bilgiye ve gerçek hayattaki bina sorunlarına yapılan vurgunun yanı sıra

tasarla-yap'ın mimarlık pratiğinin idari ve organizasyonel gerçekleriyle olan ilgisi, mimari becerilerin pratik uygulaması içinde yaratıcılığa odaklanıldığını göstermektedir. Bu sayede çalışma, tasarla-yap derslerine yönelik yeni yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulamalı öğrenme deneyimlerinin mimarlık eğitimine entegrasyonu konusunda bilgi sağlayabilir.

Üçüncü yöntem olarak *karşılaştırmalı araştırmalar* (Tablo 3), araştırmacının sadece ilgilenilen değişkenleri ölçtüğü ve aralarındaki ilişkileri analiz ettiği bir yoldur. İki veya daha fazla değişken arasındaki ilişki modellerini, incelenen koşullara dahil olan faktörleri nedensellik bağı olmadan açıklamaya çalışır (Groat ve Wang, 2013, s. 269-271).

Tablo 3. Karşılaştırmalı araştırmalar için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
c) Karşılaştırmalı Araştırmalar	Resilient Infrastructure: An Integrated Design Approach for the Equitable Distribution of Stormwater Capital Improvements Projects for Pluvial Flood Mitigation	Araştırma, yağmur suyu sermaye iyileştirme proje tarama metodolojilerindeki önyargı ve öznelliği azaltmak için tasarlanmış Çevresel Adalet (EJ) tabanlı bir algoritma olan Kentsel Drenaj Dayanıklılık Endeksi Sistemini (UDRiS) tanıtmaktadır. UDRiS, uyarlanabilir esneklik ve EJ ilkelerini entegre ederek, kentsel drenaj mimari altyapı yatırımları için kaynakların daha adil dağılımını teşvik etmeyi, hassas nüfusların ihtiyaçlarını ele almayı ve mimari hacimlerin genel direncini artırmayı amaçlamaktadır.
	Student Experience and the Design of Campus Outdoor Spaces: An Optimized Assessment and Comparative Cross-Case Analysis at Universities from Two Leading Nations - England, UK & California, US	Bu tez, kullanıcı merkezli tasarım stratejilerinin önemini vurgulayarak kampüs dış mekan tasarımı ile öğrenci deneyimi arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Çalışma, kullanıcı geri bildirimlerini ve deneyime dayalı değerlendirmeleri entegre ederek, öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak ve genel refah ve memnuniyeti artırmak için kampüs tasarımını geliştirmeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Waller (2023) tez çalışmasında, mevcut proje tarama yöntemlerinin nicel analizi ile önerilen UDRiS algoritmasının değerlendirmelerini birleştiren bir yöntem yaklaşımı kullanmaktadır. Araştırmacılar, Çevresel Adalet ilkelerini değerlendirme sürecine entegre ederek, yağmursuyu altyapı yatırımlarında karar verme için daha adil ve şeffaf bir çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, UDRiS'i tanıtarak, kaynakların savunmasız nüfuslara ve yerlere dağıtımını geliştirmeyi ve nihayetinde su taşkınlarının etkilerini sosyal açıdan daha adil bir şekilde azaltmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, özellikle Çevresel Adalet hususları ile ilgili olarak, yağmursuyu sermaye iyileştirme projelerinin departman düzeyinde taranmasına odaklanmaktadır. Araştırma, mimari hacimde ve kentsel alanda yağmur suyu departmanlarının karşılaştığı gerçek dünya zorluklarıyla (sorun çözme odaklılık, disiplinler arası iş birliği, kullanıcı merkezli tasarım, yinelenmeli süreç, etki ve sürdürülebilirlik hedefleriyle) doğrudan ilgilendiği için uygulamaya dayalı olarak kategorize edilebilir. Çalışma, UDRiS gibi yeni bir algoritma geliştirip test ederek, Çevresel Adalet'in teorik kavramları ile altyapı tasarımı ve karar verme süreçlerindeki pratik uygulamalar arasındaki boşluğu doldurmaktadır. Uyarlanabilir esneklik ilkelerinin ve Çevresel Adalet hususlarının kentsel drenaj tasarımı fiili uygulamalarına entegrasyonu yaratıcı ve yenilikçi bir yaklaşımı temsil etmektedir. Araştırma, geleneksel mühendislik dayanıklılık paradigmalarına meydan okuyarak ve daha kapsayıcı karar alma süreçlerini savunarak, dayanıklı ve eşitlikçi kentsel ve mimari altyapı sistemlerinin tasarlanması için yeni olanaklar sunmaktadır.

Gabr'ın (2021) çalışması, kampüs tasarımı ile öğrenci deneyimi arasındaki ilişkinin dış mekânlara odaklanarak kapsamlı bir analizini karşılaştırmalı bir yöntemle sunmaktadır. Çalışmanın amacı, kampüs planlamacılarına tasarımın öğrenci deneyimi üzerindeki etkisini anlamaları ve kampüs tasarımını iyileştirmeye yönelik stratejiler geliştirmeleri için teorik bir çerçeve sağlamaktır. Çalışmanın kapsamı; Kaliforniya ve İngiltere'deki 19 üniversiteyi kapsamakta ve çeşitli kampüs tasarımı tipolojilerini analiz etmektedir. Çalışma, gözlem formları ve COS-DI derecelendirme sistemi aracılığıyla nicel veri toplama ile tasarım ve öğrenci deneyimi arasındaki ilişkinin nitel analizini birleştiren karşılaştırmalı bir yöntem yaklaşımını kullanmaktadır. Çalışmanın sonuçları, kampüs tasarımının öğrenci deneyimi üzerindeki etkisine ilişkin değerli bilgiler sunmakta, dış mekânların önemini ve kampüs tasarımında daha deneyim temelli bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Çalışma ve uygulama arasındaki ilişki, kampüs planlamacılarına tasarım stratejilerini geliştirmeleri için pratik rehberlik sağladığından uygulama odaklıdır. Bu tez, üniversite kampüslerinde öğrenci deneyimini geliştiren yenilikçi tasarım stratejilerinin önemini vurgulayarak uygulamaya dayalı araştırmalarda yaratıcılığı ele almaktadır. Çalışma, kullanıcı geri bildirimlerinin ve deneyime dayalı değerlendirmelerin tasarım sürecine dahil edilmesinin yaratıcı potansiyelini kabul etmektedir. Tasarımın öğrenci refahı, sosyal etkileşim ve genel deneyim üzerindeki etkisine odaklanan tez, tasarımcıları dış mekânların öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl optimize edilebileceği konusunda yaratıcı düşünmeye teşvik etmektedir. Dış mekânların sadece fiziksel düzenini değil, öğrenciler üzerindeki psikolojik ve duygusal etkilerini de göz önünde bulunduran tez, öğrencilerin refahını ve genel deneyimini artıran yenilikçi tasarım çözümleri geliştirmede yaratıcılığın önemini vurgulayarak kampüs tasarımı ve kullanıcı deneyimi alanında gelecekte yapılacak araştırmalar için değerli bir emsal teşkil etmektedir.

Diğer bir yöntem *deneysel ve yarı deneysel araştırmalardır* (nicel, kantitatif araştırmalar) (Tablo 4). Kuhn (2004) nicel araştırmaları; olguların nicel özelliklerinin ve aralarındaki ilişkilerin sistematik bilimsel incelemesi olduğunu belirtmektedir. Nicel araştırmanın amacı, doğal olgulara ilişkin matematiksel modeller, teoriler ve/veya hipotezler geliştirmek ve kullanmaktır. Ölçüm süreci niceliksel araştırmanın merkezinde yer alır; çünkü, bu süreç ampirik gözlem ile niceliksel ilişkilerin matematiksel ifadesi arasındaki temel bağlantıyı sağlar. Nicel yöntemler, ölçülebilir veri ve bilgi toplamak için kullanılan araştırma teknikleridir (aktaran Aslan, 2011, s. 194).

Tablo 4. Deneysel-yarı deneysel araştırmalar için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
d) Deneysel - Yarı Deneysel Araştırmalar	Artırılmış Gerçekliğin Temel Tasarım Eğitiminde Kullanımının Yaratıcılık Sürecine Etkisi	Bu çalışma, öğrencilerin tasarım sürecindeki yaratıcı potansiyelini ve motivasyonunu artırmayı amaçlayarak, artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisinin temel tasarım eğitimine entegre edilmesinin etkisini araştırmaktadır. Uygulamaya dayalı araştırma yöntemleri ile akademisyen ve öğrencilerin görüşlerini birleştiren çalışma, AG teknolojisinin öğrencilerin tasarım derslerine yönelik tutumları üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamakta ve tasarım eğitiminde yaratıcılığı teşvik etmek için teknolojikten yararlanmanın önemini vurgulamaktadır.
	Mekan Tasarımında Konsept Geliştirilmesi Aşaması İçin Yaratıcı Düşünme Eğitim Modeli	Bu tez, özellikle sayısal tasarım anlayışının olumsuz bir yan etkisi olarak ortaya çıkan anlam eksikliğini, konsept geliştirme aşamasında yaratıcı düşünme eğitimi ile gidermeyi amaçlayan, bir stüdyo eğitim modeli önermektedir. Modelinin yaratıcılığa etkisini değerlendirmek üzere, bilişsel süreç farkındalığı, problem çözme eğilimleri ve öğrenme stilleri değişkenleri üzerinden Torrance Yaratıcı Düşünme Testi ön test-son test olarak uygulanmıştır.

Özaltun (2023) tez çalışmasında deneysel bir araştırma tasarımı, özellikle de ön test-son test kontrol grubu metodlarını kullanmıştır. Bu yöntem, değişkenler arasında neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasını sağlar ve iç güvenilirlik açısından güçlü kabul edilir. Çalışma, tutum ölçekleri gibi nicel yöntemler ile uzman görüşmeleri gibi nitel yöntemleri bir araya getirerek kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Araştırmanın temel amacı, temel tasarım eğitiminde geleneksel yöntemlerin yanı sıra AG (Artırılmış Gerçeklik ya da AR-Augmented Reality) teknolojisinin kullanılmasının etkilerini araştırmaktır. Çalışma aynı zamanda hem öğrencilerin hem de akademisyenlerin AG teknolojisinin tasarım eğitimine entegrasyonu konusundaki bakış açılarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamı özellikle üniversitelerdeki temel tasarım derslerine odaklanarak tasarım eğitimi alanını incelemektedir. Bulgular, teknolojinin temel tasarım derslerine etkin bir şekilde dahil edilmesinin öğrencilerin tasarım becerilerini geliştirebileceğini ve yaratıcı süreçlere aktif katılımı teşvik edebileceğini göstermektedir. Tez, temel tasarım derslerinin eğitim ortamında AG teknolojisinin pratik uygulamasıyla doğrudan ilgilenecek uygulamaya dayalı araştırmayı içermektedir. Araştırma bulguları, AG teknolojisinin tasarım eğitimi uygulamalarına entegre edilmesinin potansiyel faydaları konusunda ve tasarım eğitimi sürecinde aktif olarak yer alan akademisyenlerin ve öğrencilerin deneyimlerinden ve bakış açılarından yararlandığı için aynı zamanda uygulama odaklıdır. Uygulayıcılardan (akademisyenler) ve öğrencilerden (öğrenciler) gelen geri bildirimleri ve içgörülerini birleştirerek, araştırma, AG teknolojisini tasarım eğitimine entegre etmenin pratik sonuçları ve uygulamaları tarafından yaratıcılıkla yönlendirilmektedir.

Atakan'ın (2019) deney yöntemini izleyen çalışmasına; Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü 2017-2018 Bahar Dönemi açılan INAR 201 – İç Mekân Tasarım Stüdyosu dersini alan öğrenciler katılmıştır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Konsept geliştirme sürecinin son aşaması olarak kabul ettikleri nesnelleştirme aşaması için, öğrencilere mevcut yazında kabul edilen biçimlendirme yaklaşımlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın kapsamında öğrenciler, mevcut literatürde belgelenen biçimlendirme yaklaşımlarıyla tanıştırılmış ve pragmatik, analogik, tipolojik, ikonik ve kanonik biçimlendirme yöntemlerini kullanmaya yönlendirilmişlerdir. Amaç, konsept geliştirme aşamasında yaratıcı düşünme ile bir tasarım eğitimi modeli önermektir. Mekânsal elemanların ilişkilerini tarif eden bir 'tip/birim' kuralı oluşturulması

ve bunun anlamlı tekrarları ile biçime ulaşma yöntemi ile uygulamaya dayalı bir araştırma yürütülmüştür. Sonuçlar, farklı biçimlendirme yöntemlerinin mekânsal öğeleri şekillendirmedeki etkisini, tasarım teorisini yaratıcı anlamda genişleten bilgisi ile, uygulamayı ve tasarım yinlemelerinin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda çalışma, biçimlendirme tekniklerinin kasıtlı olarak uygulanmasını içeren uygulamaya dayalı bir yaklaşımın tasarımda yaratıcılığı besleyebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, tasarım eğitimi ve profesyonel uygulamalarda gelecekteki uygulama odaklı çabaları potansiyel olarak bilgilendirebilecek ve yönlendirebilecek öneriler sunarak yazına katkıda bulunmaktadır.

Sonraki yöntem olan *simülasyon araştırmaları* (Tablo 5), bir sistemin davranışının veya özelliklerinin başka bir sistemin, özellikle de bu amaç için tasarlanmış gerçekçi ya da temsili bir modelin ya da bir bilgisayar programının kullanılması yoluyla gerçekleştirilmesi yöntemidir. Bu iki ve üç boyutlu temsiller, çeşitli senaryo girdileri altında dinamik etkileşimlerden ölçülebilir veriler üreterek birden çok canlandırmada daha fazla bilgi edilmesini sağlamaktadır; aynı zamanda belli davranış kalıplarının veya olası davranışların projeksiyonlarını yansıtmaktadır (Groat ve Wang, 2013, s. 349-352).

Tablo 5. Simülasyon araştırmaları için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
e) Simülasyon Araştırmaları	Human-Building Collaboration: A Case Study on Lighting Enabled Collaborative System Design	Varsami, insan-aydınlatma etkileşiminin evrimini araştırmakta ve farklı kullanıcı-sistem etkileşimi seviyelerine hitap eden etkileşimli ışıkla şekillendirme sistemleri tasarlamak için farklı simülasyonlarla kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Teori ve pratik arasında köprü kuran araştırma, aydınlatma tasarımında kullanıcı deneyimini ve sistem performansını geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda işbirliğine dayalı sistem tasarımında dönüştürücü ilerlemelerin önünü açarak mimarlık ve tasarım alanında farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.
	Avangard Tasarım Süreci İçin Kent Morfolojisi Kısıtlayıcıları ile Bir Simülasyon Model	Bu çalışmada, kent sisteminde önemli bir yer teşkil ettiği düşünülen, kentin fiziksel yapısını tarihsel süreci ile inceleyip kentin gelecekteki fiziksel gelişimine dair değerlendirmeler yapılabilen kent morfolojisi teorilerinin incelenip, bilgisayar destekli tasarım yöntemlerinden biri olan simülasyonun kullanımıyla oluşturulan avangart tasarıma nasıl etkiyebileceklerinin araştırılmasının yapılması amaçlanmaktadır. Bunun için, kent morfolojisine dair fiziksel sabitlerin belirlenip, bu tür avangart kentsel ve bölgesel simülasyonlarla kısıtlayıcı öğeler olarak kullanılmaları öngörülmüştür.

İlk örnek olan Varsami (2023) çalışmasında, etkileşimli ışıkla şekillendirme sistemleri tasarlamak için kapsamlı bir çerçeve kullanılmaktadır. Bu çerçevede hesaplama, değerlendirme yöntemleri (sanal ve fiziksel simülasyonlar) ve gerçek zamanlı iletişim hatları yer almaktadır. Hesaplama modellerini değerlendirmek ve kalibre etmek için fiziksel deneyler gerçekleştirilerek gerçek dünya senaryolarını doğru bir şekilde yakalamaları sağlanmıştır. Araştırmanın birincil amacı, insanlarla farklı seviyelerde (eğitici, otomatik ve iş birlikçi) etkileşime giren aydınlatma sistemleri tasarlamak için bir çerçeve geliştirmektir. Amaç, göreve özgü ve bağlama uyurlanabilir aydınlatma senaryolarında mimaride kullanıcı deneyimini, sistem performansını ve özerkliği geliştirmektir. Çalışma ayrıca, insanlar ve çağdaş sistem teknolojileri arasındaki gelişen ilişkiyi keşfetmeyi ve çeşitli etkileşim biçimlerini teşvik eden ortamlar yaratmada mimarlara, tasarımcılara ve araştırmacılara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Kapsamında, aydınlatma sistemleri tarafından sağlanan mevcut ve yeni etkileşim türlerini vurgulayarak, insan-aydınlatma etkileşiminin zaman içindeki evrimini incelemektedir.

Çalışmanın sonucu, kullanımına özgü ve bağlama uyarlanabilir aydınlatma çözümleri aracılığıyla sistem performansını, kullanıcı deneyimini ve refahı iyileştirmek için önemli bir potansiyel olduğunu göstermektedir. Çerçevenin uygulamaları, enerji tasarrufu, iyileştirilmiş kullanıcı konforu, sirkadiyen aydınlatma ve kullanıcı refahını artırmak için gün ışığı modellerinin taklit edildiğini göstermektedir. Araştırma, mimarlık ve aydınlatma tasarımı alanındaki tasarım uygulamalarını doğrudan bilgilendirdiği ve etkilediği için uygulamaya dayalı olarak kabul edilebilir. Çalışma, etkileşimli ışıkla şekillendirme sistemlerinin tasarlanması için yaratıcı bir çerçeve sunarak, teorik araştırma ile gerçek dünya tasarım senaryolarındaki farklı uygulamalar için örnek teşkil etmektedir.

Ağırbaş'ın (2016) çalışması, tez kapsamında oluşturulan kentsel morfoloji sabitlerine dayanan makro ölçekli bir şekil bulma modeli geliştirmeyi ve bu modeli Autodesk Maya programı ve dinamik nCloth simülasyonu kullanarak uygulamayı amaçlamıştır. Kapsamında, morfodinamik yaklaşımı esas alan deneysel simülasyon ile biçim-bulma çalışması yapılırken Autodesk Maya programı ve dinamik nCloth simülasyonunun kullanılması öngörülmüştür. Çoğunlukla mimaride biçim-bulma amaçlı kullanılan bu simülasyon ile avangart biçim oluşumları yaratılmıştır. Bu temsillerin simülasyonu aracılığıyla deneyimleme, bize gerçek koşulların gerçekçi ve özenle inşa edilmiş bir kopyasını sunmaktadır. Simülasyon yoluyla (yaratıcılığın uygulama yelpazesini temsil eden) avangart formları deneme ve görselleştirme becerisi, yaratıcı keşifleri teşvik etmekte ve geleneksel tasarım paradigmalarının sınırlarını zorlamaktadır. Sonuç olarak, bu uygulamaya dayalı yaklaşımla, avangart mimari formlar alanında sürekli deney, keşif ve ilerleme için bir platform sağlayarak tasarım araştırmalarında yaratıcılığın beslenmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu veriler, avangart formları daha iyi anlamayı, analiz etmeyi ve potansiyel olarak iyileştirmeyi amaçlayan gelecekteki uygulama odaklı araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır.

Bir diğer yöntem olan *mantıksal tartışmalar* (Tablo 6); geniş kapsamlı teorilerin mantıksal olarak veri yığınlarının tutarlı bir özeti halinde organize edilmesini içerir (Groat ve Wang, 2013, s. 379). Halihazırdaki teorilerden yola çıkılarak yorumlama, anlatıyı hitabet sanatı ve ikna etme yoluyla şekillendirir.

Tablo 6. Mantıksal tartışmalar için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
f) Mantıksal Tartışmalar	Kızılcan, Egemen Berker. 2023. Middle East Technical University.	Custom Senses of Order in Architectural Design: Formal and Intuitive Modes of Visual Reasoning
		Bu tez çalışması, hesaplamalı tasarım teorisi ve makine zekasının mimaride tasarım yöntemi ve biçim arasındaki karşılıklı ilişki üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışma, yeni görsellik ve özel düzen algıları kavramlarını kavramsallaştırarak, mimari tasarım süreçlerini, öznel geçmişler ve üretken tekniklerden etkilenen rasyonel ve sezgisel karar verme merceğinden yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır.
	Hauser, Andrea, M. 2021. College of Bowling Green State University.	A Grounded Theory Study of the Self-Authorship Development of Art and Design Students
		Bu tez, sanat ve tasarım lisans öğrencilerinin üniversitedeki öz-yazarlık yolculuklarını nasıl tanımladıklarını araştırmakta ve bu gelişimde etkili olan faktörleri belirlemektedir. Nitel araştırma yöntemleri ve uygulama temelli bir yaklaşım aracılığıyla, çalışma, sanat ve tasarım programlarındaki öğrencilerin deneyimlerine ve bakış açılarına dayanan bir öz-yazarlık teorisi oluşturmakta; eğitimciler ve uygulayıcılar için öğrenci gelişiminde yaratıcılığı ve kişisel eylemliliği geliştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır.

Kızılcan'ın (2023) tez çalışması, insan ve makine aktörlerindeki görsellik fikrinin anlaşılmasına yönelik kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Ernst Gombrich'in doğal düzen duygusu kavramına tezat oluşturmak için, makinesel aktörlerdeki gelenek ve yapay düzen anlayışı fikirlerini kavramsallaştırmaktadır. Öğrenim araçlarının insanlara göre olasılıksal doğasının sağladığı farklı görsel biliş yeteneklerini inceleyen çalışma, derin öğrenmeye ve üretken rakip ağlara odaklanmaktadır. Üretken/olasılıksal teknikler, hesaplamanın doğası, aktörlerin öznel geçmişlerinin tasarım süreçleri üzerindeki etkisi ve rasyonel/sezgisel karar verme biçimleri ışığında mimari tasarım teorisini yeniden çerçevelemeyi ve yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, son otuz yılda bilişimsel tasarım araştırmalarının mimari tasarım süreçleri üzerindeki etkisini araştırmayı içermektedir. Çalışma, hesaplamalı tasarım araştırmalarının nasıl geliştiğine ve tasarım uygulamalarını nasıl etkilediğine dair öneriler sunmaktadır. Araştırma, özellikle uygulama odaklı ya da uygulama temelli olması bakımından uygulamayla güçlü bir ilişki içinde görünmektedir. Tasarım niyeti, form yaratımı ve teknolojinin tasarım süreçlerindeki rolü gibi temaları ele alan çalışma, mimarlar, tasarımcılar ve alandaki araştırmacılar için pratik çıkarımlar sunabilir. Çalışmanın özel düzen algılarını, görsel muhakemeyi ve hesaplamalı tasarımın mimari uygulamalar üzerindeki etkisini araştırması yaratıcı potansiyeli işaret etmektedir. Araştırma, geleneksel tasarım yaklaşımlarının sınırlarını zorlayarak ve makine zekasını dahil ederek, mimarlık alanında yeni düşünme ve tasarlama biçimlerine ilham verebilir.

Hauser'in (2021) çalışması ise lisans düzeyindeki sanat ve tasarım öğrencilerinde özyazarlık gelişimini keşfetmeye odaklanmaktadır. Çalışma, veriye dayalı teoriler geliştirmek için kullanılan sistematik bir araştırma yöntemi olan temellendirilmiş teori/mantıksal argümantasyon metodolojisini kullanmaktadır. Bu yaklaşım, bir öz-yazarlık teorisi oluşturmak için öğrencilerin deneyimlerinin ve bakış açılarının keşfedilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, sanat ve tasarım öğrencilerinin üniversitede öz-yazarlığa yönelik gelişimlerini nasıl tanımladıklarını anlamak ve bu gelişimi etkileyen faktörleri belirlemektir. Çalışmanın kapsamı, bu disiplinlerdeki bireylerin kendine has özelliklerini ve karşılaştıkları zorlukları göz önünde bulundurarak özellikle lisans düzeyindeki sanat ve tasarım öğrencilerini hedeflemektedir. Sonucunda, öğrenci katılımcıların ortak deneyimlerine ve anlam yaratma süreçlerine dayanan bir öz-yazarlık teorisinin inşası bulunmaktadır. Teori, bir hikâye çizgisi yaklaşımı ve figüratif diyagram aracılığıyla, öğrencilerin öz-yazarlığa doğru gelişiminin özünü yakalamakta, kilit faktörleri ve yönelimdeki değişimleri vurgulamaktadır. Sanat ve tasarım eğitiminin ayrılmaz bileşenleri olarak stüdyo deneyimlerine ve eleştirilere yapılan vurgu, kendi kendine yazarlığı teşvik etmede pratik, uygulamalı öğrenmenin önemini altını çizmektedir. Eğitimciler, bu disiplinlerde bireysel keşif, ifade ve problem çözmenin rolünü kabul ederek, öğrenciler arasında yaratıcılığı, eleştirel düşünmeyi ve kendini ifade etmeyi besleyen ortamlar geliştirebilirler. Çalışmanın öz-yazarlığa odaklanması, yaratıcı süreçte kişisel eylemliliğin ve kimliğin önemini vurgulayarak, bir kendini ifade etme ve problem çözme biçimi olarak tasarımın fiili amacıyla da paralellik göstermektedir. Bu özel bağlamda öz-yazarlığın gelişimine odaklanan araştırma, yaratıcı uygulama ve teorik sorgulamanın entegrasyonunu vurgulayan uygulama temelli araştırma ile doğrudan uyumludur. Öğrencilerin paylaştıkları deneyimlere ve anlam yaratma süreçlerine dayanan bir öz-yazarlık teorisinin inşası, araştırmaya yönelik uygulama odaklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Araştırma, teoriyi sanat ve tasarım programlarındaki öğrencilerin deneyimlerine dayandırarak, sadece teorik çerçeveleri

bilgilendirmekle kalmamakta, aynı zamanda yaratıcı pratiğin geliştirilmesi ve öğrencilerin yaratıcı potansiyellerinin beslenmesi için öneriler sunmaktadır.

Mimari araştırma yöntemleri grafikleştirilirken iç orta çekirdeğe yerleştirilen ve bu çalışmada +1 olarak tanımlanan vaka çalışması (Tablo 7) ve karma yöntemler de (Tablo 8) diğer yöntemler ile aynı şekilde incelenmiştir. *Vaka çalışması* deneysel bir teori ya da konuyu belirli prosedürler kullanarak araştırmak için kullanılan bir yöntemdir ve genellikle görüşmeler, belgesel kanıtlar, gözlemler gibi birkaç farklı veri toplama kombinasyonunu içerir. Burada vurgu, bir olguyu bir bağlam içinde araştırmaya yöneliktir. Bu nedenle vaka çalışmaları süreç değerlendirmeleri ile ilişkilendirilmiştir (Fellows ve Liu, 2008'den aktaran Aslan, 2011, s. 206).

Tablo 7. Vaka çalışmaları için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
g) Vaka Çalışmaları	Citizen Design Science in the Context of Crowd-Creative Design Practices: Case of Izmir	İzmir bağlamına odaklanan tez, kentsel tasarımda vatandaş katılımı, veri odaklı yönetim ve işbirliğine dayalı tasarım süreçlerinin entegrasyonunu araştırmaktadır. Araştırma, analog ve dijital araçları bir araya getirerek, kentsel tasarım uygulamalarında yaratıcılığı ve yeniliği artırmayı, uygulama temelli bir yaklaşımla kentsel zorluklara yönelik kapsayıcı ve etkili çözümleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır.
	Using a Design Thinking Approach in Human Resource Practices in North America	Bu tez, Kuzey Amerika'daki insan kaynakları uygulamalarında tasarım odaklı düşünmenin uygulanmasını araştırmakta ve örgütsel kaynakların, İK yetkinliklerinin ve zorlukların tasarım odaklı düşünme süreçlerinin ve araçlarının benimsenmesi üzerindeki etkisini incelemektedir. Araştırma, tasarım odaklı düşünmenin İK ortamlarındaki pratik uygulamalarını keşfederek, tasarım odaklı düşünme ilkelerinin stratejik kullanımı yoluyla kuruluşlarda yaratıcılık ve yeniliğin nasıl teşvik edilebileceğine dair öneriler sunmaktadır.

Özden'in (2023) doktora tezi kentsel tasarım alanında teorik çerçeveleri pratik uygulamalarla birleştiren bir vaka çalışmasıdır. Metodolojisinde Qua-Kit aracı gibi analog ve dijital aktif tasarım araçlarını birleştirerek hem teorik pratikten hem de uygulamalı alandan veri toplamak için tasarım sürecinde vatandaşların katkısının önemini vurgulayarak aktörler arasında sürekli iletişimi içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Tezin temel amacı, veri odaklı yönetim ve yönetime odaklanarak, kentsel alanların ortak tasarım sürecini vatandaş tasarım bilimi aracılığıyla incelemektir. Çalışma, vatandaş katılımının kentsel tasarım süreçlerinde nasıl daha şeffaf, kapsayıcı ve bilimsel verilere dayalı karar alma süreçlerine yol açabileceğini anlamayı amaçlamaktadır. Kapsam, İzmir'de ön ve ana vaka çalışmalarının yürütülmesini, vatandaşların ihtiyaç ve isteklerinin kentsel tasarıma yansıtılması için mimarinin de tasarım sürecine dahil edilmesini içermektedir. Araştırma, teori ve pratiği birleştirerek, kentsel tasarım zorlukları için deneyimli teori ve yaratıcı pratik çözümler üretmeyi amaçlamaktadır. Araştırma uygulama odaklı olup gerçek hayattaki kentsel tasarım projelerine odaklanmakta ve vatandaşlar, otorite figürleri ve profesyonel tasarımcılar da dahil olmak üzere paydaşlarla etkileşim kurmaktadır. Tez, vatandaş girdilerini, veri odaklı yaklaşımları ve yenilikçi tasarım araçlarını entegre ederek tasarım alanında yaratıcı bir potansiyel ortaya koymaktadır. Vatandaşları ortak tasarım sürecine dahil ederek ve hem analog hem de dijital araçlar kullanarak, kentsel tasarım uygulamalarında ve uygulamaya dayalı araştırmalarda yaratıcılığı ele almaktadır. Çalışmanın katılımcı

tasarım, veri odaklı yönetim ve iş birliğine dayalı süreçlere odaklanması, karmaşık kentsel sorunların ele alınmasında araştırmanın yaratıcı potansiyelini artırmaktadır.

Eswar'ın (2022) doktora çalışması, Kuzey Amerika'daki geniş bir yelpazedeki kuruluşlarda tasarım odaklı düşünme sürecinin uygulanma düzeylerini ve insan kaynakları (Human Research- HR ya da Türkçe; İK) uygulamalarında tasarım araçlarının kullanımını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın amacı, örgütsel kaynakların, İK yetkinliklerinin ve örgütsel ve İK zorluklarının tasarım odaklı düşünme sürecinin uygulanmasını ve İK uygulamalarında tasarım araçlarının kullanımını ve bildirilen İK sonuçlarını ne ölçüde etkilediğini incelemektir. Çalışma ayrıca, tasarım odaklı düşünmenin daha geniş bir yelpazedeki kuruluşlarda İK uygulamalarında nasıl kullanıldığını, benimsenmesini destekleyen faktörleri, İK liderlerinin karşılaştığı zorlukları ve kullanımından kaynaklanan sonuçları anlama konusundaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Metodolojik olarak çalışma, vaka olarak belirlenen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli kâr amacı güden ve gütmeyen kuruluşlardaki İK profesyonellerinden veri toplamak için bir anket aracı kullanmaktadır. Anket, tasarım odaklı düşüncenin çeşitli İK işlevlerinde kullanılma sıklığını, uygulama sürecinde tasarım araçlarının kullanılabilirliğini, İK uygulamalarında tasarım odaklı düşüncenin benimsenmesini destekleyen faktörler olarak kurumsal kaynakların ve İK yetkinliklerinin mevcudiyetine ilişkin mutabakat düzeyini ve ayrıca kurumsal ve İK düzeyindeki zorlukları ölçmektedir. Bildirilen İK sonuçları da Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Bulgular, kurumsal ve İK düzeyinde kaynakların mevcudiyetinin yanı sıra profesyonellerin karşılaştığı İK zorluklarının, İK uygulamalarında tasarım odaklı düşünmenin uygulanmasının başarısını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Uygulamayla ilişkisi bakımından çalışma, tasarım odaklı düşüncenin İK uygulamalarında gerçek kurumsal ortamlarda uygulanmasını doğrudan ele aldığı için uygulamaya dayalıdır. Araştırmanın yaratıcı potansiyeli, geleneksel olarak ürün ve hizmet inovasyonu ile ilişkilendirilen bir kavram olan tasarım odaklı düşünmenin, İK uygulamalarında inovasyon ve problem çözmeyi teşvik etmek için nasıl kullanılabileceğini keşfetmesinde yatmaktadır. Çalışma, İK'da tasarım odaklı düşünmenin başarılı bir şekilde uygulanmasını etkileyen kurumsal kaynakları, İK yetkinliklerini ve zorlukları belirleyerek İK uygulamalarının yaratıcı potansiyeline katkıda bulunmaktadır. Çalışma, tasarım odaklı düşünme ilkelerini uygulayarak kurumlarında yenilikçiliği, yaratıcılığı ve etkili problem çözmeyi teşvik etmek isteyen İK liderleri ve uygulayıcıları için değerli öneriler sunmaktadır. Bu tez, tasarım odaklı düşünme metodolojilerinin uygulanması yoluyla İK işlevlerinde yaratıcılığın nasıl teşvik edilebileceğini ve kullanılabileceğini keşfederek uygulamaya dayalı araştırmalara katkıda bulunmaktadır. Araştırma, teori ve uygulama arasındaki boşluğu doldurarak, İK ortamlarında inovasyon ve yaratıcılığı teşvik etmek için tasarım odaklı düşünmeden yararlanmanın pratik sonuçları hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

Son olarak *karma yöntem* (Tablo 8), birden çok araştırma tasarımını entegre etmeyi içerir ve farklı kombinasyon modelleri sunar. Bu sayede çalışmanın çok anlamlılığını oluşturur; fakat çalışmanın gelen tutarlılığını korumak amacıyla baskın ya da daha az baskın stratejiler olarak şekillenmek durumundadır (Groat ve Wang, 2013, s. 446 ve 449). Wright (1995) karma yöntemlere bir örnek olarak, nitel ve nicel yöntemlerin birleştirilmesiyle ortaya çıkan araştırmaların çok daha anlamlı olacağını ve geçerli olma, ölçmeyi amaçladığı şeyi gerçekten ölçme olasılığının daha yüksek olacağını iddia etmektedir (aktaran Aslan, 2011, s. 201).

Tablo 8. Karma yöntemler için doktora tezi örnekleri

	BAŞLIK	KONU
h) Karma Yöntemler	<p>Bayırlı, Ümit. 2020. Middle East Technical University.</p> <p>Fictionation Idea Generation Tool for Product Design Education Utilizing What-If Scenarios of Design Fiction: A Mixed Method Study</p>	<p>Bu tezin odak noktası, konsept geliştirme, kavramsallaştırma veya fikir üretme olarak da adlandırılan konsept tasarım aşamasıdır. Bu tez, tasarım öğrencilerine, üretilen fikirlerin miktarını, çeşitliliğini ve yeniliğini artırarak tasarım çözüm alanını genişletmeye yönelik karma bir strateji sunmayı amaçlamaktadır.</p>
	<p>Gaffney, Amy Lynn Housley. 2010. North Carolina State University.</p> <p>Communicating About, In, and Through Design: A Study Exploring Communication Instruction and Design Students' Critique Performance</p>	<p>Öğretim modellerinin karşılaştırılmasını araştıran bu araştırma, iletişim eğitiminin diğer disiplinlere dahil edilmesinin etkilerini incelemektedir. Araştırma, öğrencilerin performanslarının ve performansın iletişim eğitiminden nasıl etkilendiğinin dikkatli bir şekilde incelenmesi yoluyla öğrencilerin ilerlemelerini ve iletişim eğitiminin bu ilerleme üzerindeki etkilerini ortaya çıkaracak şekilde tasarım stüdyolarına ve eleştirilerine odaklanan daha fazla araştırma sağlayarak özellikle tasarım eğitimi literatürüne katkıda bulunmaktadır.</p>

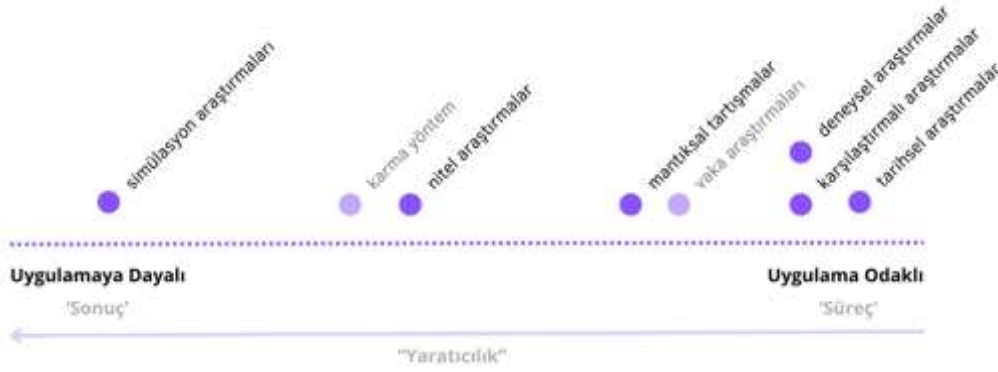
İlk örnek olarak Bayırlı'nın (2020) çalışmasında, fikir üretme sürecinin ihtiyaçlarını belirlemeyi ve fikir üretme sürecinin sonuçlarını teşvik etmek için tasarım öğrencilerine bir strateji sunmayı amaçlamıştır. Bu amaçla karma yöntemli bir araştırma yürütmüştür. Fikir üretme sürecinin ihtiyaçları gözlem yoluyla belirlenmiş, tasarım kurgusunu fikir üretimine entegre eden bir tasarım aracı (Fictionation) oluşturulmuştur. Bir pilot çalışma ile araç daha geliştirilmiş ve yarı deneysel araştırma modelini benimseyen atölye çalışmaları yürütmüştür. Değerlendirilen bulgular, Fictionation aracına ilişkin uygulama odaklı öneriler sunmaktadır. Aracın, tasarım eğitiminde elverişli bir öğrenme ve öğretme ortamını teşvik ederken, fikirlerin miktarını, çeşitliliğini ve yeniliğini artırarak fikir üretiminin sonuçlarını geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Metodolojik olarak bu çalışma, tasarım araştırmalarında yaratıcı fikir üretimini teşvik etmek ve çeşitlendirmek için Fictionation gibi yenilikçi araçların kullanılmasının önemini altını çizmektedir. Özel tasarım araçlarının oluşturulduğu ve kullanıldığı uygulamaya dayalı bu yaklaşımın tasarım eğitimindeki yaratıcı süreci nasıl önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermekte, belirli yöntem ve araçların kullanımı ile tasarım araştırması ve eğitiminde yaratıcı sonuçların geliştirilmesi arasında bir ilişki olduğunu öne sürmektedir.

Gaffney (2010) ise çalışmasında, iletişimin tasarım alanında nasıl ifade edildiğine odaklanarak, iletişim eğitimi ve bunun tasarım öğrencilerinin eleştiri performansı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmanın amacı, tasarım öğrencilerinin eleştiri sırasında kullandıkları iletişim stratejilerini incelemek ve iletişim eğitiminin eleştiri performanslarını artırmadaki etkinliğini değerlendirmektir. Keşifsel bir kapsamı olan bu çalışma, tasarım eğitimindeki iletişim dinamiklerini değerlendirmek için gözlem, görüşme ve eleştiri oturumlarının analizini içeren nitel yöntemler kullanmaktadır. Bulgular, tasarım eleştirisi ortamlarında etkili iletişim becerilerinin önemini altını çizmekte ve tasarım öğrencileri arasında gelişmiş iletişim eğitimi ile gelişmiş eleştiri performansı arasındaki ilişkiyi vurgulamakta ve tasarım eğitiminde etkili iletişimin teşvik edilmesinin, alandaki yaratıcılığın beslenmesinde çok önemli olduğunu ima etmektedir. Çalışma, iletişim becerilerinin tasarım eğitiminde yaratıcı ifadenin kolaylaştırılması ve geliştirilmesinde önemli bileşenler olarak rolünü vurgulamakta, tasarım öğrencileri arasında yaratıcı gelişim ve ifade için elverişli bir ortamın

teşvik edilmesinde iletişim stratejilerinin önemini altını çizerek uygulama odaklı bir yaklaşıma katkıda bulunmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA (RESULTS AND DISCUSSION)

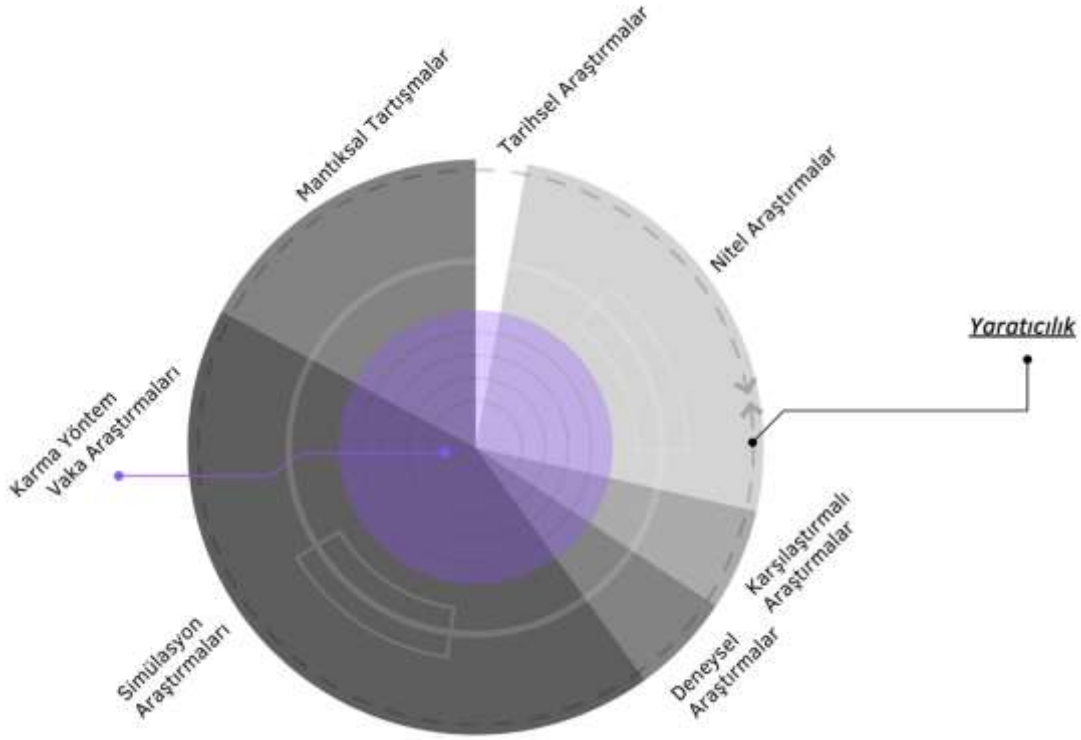
Tezler üzerine yapılan, çalışmanın ilk analizinde, araştırmaların kullandığı yöntemlerin uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı kavramları ile ne derece yakınlık kurduğu sorgulanmış ve bir ilişki dağılımı grafiği ile değerlendirilmiştir (Şekil 3). Bu değerlendirmede, bilgiye yapılan katkının temelini yaratıcı bir eser oluşturuyorsa, araştırma uygulamaya dayalı (sonuç odaklı), araştırma öncelikle uygulama hakkında yeni anlayışlara yol açıyorsa uygulama odaklı (süreç odaklı) kavramla ilişkilendirilmiştir. Buradaki grafik nicelikten ziyade verilerin zenginliği ve karmaşıklığı ile ilgilidir. Bu farklı yaklaşımlar, bilginin nasıl edinildiği, uygulandığı ve daha da geliştirildiğine dair farklı bakış açıları sunarak araştırma yöntemlerinin uygulama ve yaratıcılık unsuru ile genişletilmesine olanak sağlamaktadır. İlişki dağılım grafiğindeki araştırma yöntemleri bu görüşe göre sıralanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Araştırma yöntemleri-uygulama odaklı/uygulamaya dayalı araştırmalar ilişki dağılımı grafiği.

Tasarım sürecinde eylemin ve tasarımın doğasında bulunan dinamik tavrın geliştirilmesi gerektiğine dair eleştirilerin yanında Schön, Cross ve Rendell, tasarım sürecinde eylemin ve tasarımın doğasındaki dinamik tavrın geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Buradan, bilginin uygulama yoluyla iletildiği, özgün/yaratıcı bir fiziksel yaratım aracılığıyla ortaya konması bakımından; yaratıcılık unsurunun, uygulamaya dayalı araştırmalarla daha baskın ilişkilere sahip olduğu düşüncesine ulaşılmaktadır. Ölçeğin (Şekil 3), bu yöndeki bilgiyi desteklemesi ve Şekil 2'de temsil edilen sıralamada her yöntemin ortak özelliklere sahip diğer yöntemlerle komşu olduğu bilgisi de kullanılarak yeni bir ilişki diyagramı oluşturulmuştur (Şekil 4).

Şekil 4'te gösterilen her bir yöntem için farklı boyutlardaki dilimler, yöntem ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin bir ifadesidir. Tüm bu analizler sonucunda; tasarım bilgisinin temelinde yer alan yaratıcılığın, tasarım araştırmalarında da yer aldığı gösterilmiştir. Bu sayede uygulama yoluyla (fiziksel bir yaratım ortaya koyma durumu) yaratıcılığın bir unsur olarak tasarım ve araştırmalarındaki yeri bir kez daha vurgulanmaktadır.

Şekil 4. Araştırma yöntemleri-yaraticılık ilişkisi şeması.

Tasarım gibi yaratıcı sanatlarla profesyonel olarak uğraşan ve disiplinlerdeki tasarım eğitimi/meslek akademilerinde yer alan kesimin çoğunluğu, mesleki pratiklerinin bir parçası olarak genellikle aktif bir şekilde yeni anketler, görüntüler, incelemeler, değerlendirmeler ve ürettikleri tasarımlar yoluyla bir dil yaratmaktadır. Yaratıcı uygulama yoluyla araştırmaya yönelik bu yollar, yaratıcı uygulamanın özelliklerinin parametreleri belirlediği ve ilgili araştırma projesi için gerekli yöntemlerin tanımlandığı metotlardır. Tasarım temelli araştırma yaklaşımı çeşitli mimari araştırma yöntemlerini kapsarken, aynı zamanda uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı kavramların unsurlarını da içermektedir. Tasarımda teorik anlayış ile pratik uygulama arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu yaklaşım, teorik kavramların gerçek tasarım pratiğiyle bütünleştirilmesini vurgulayarak kavramsal keşif ile somut uygulama arasında dinamik bir ilişki kurulmasını teşvik etmektedir. Şekil 1’de de ifade edildiği üzere araştırma sürecinde yaratıcılığın temel bir unsur olduğu; bunun ise uygulamaya dayalı çalışmalarla desteklendiği önermesi üzerine durulmaktadır. Bu bağlamda çalışmada; araştırmaların özgün, yaratıcı yolla ortaya konan, araştırılan ya da sunulan konunun ele alındığı yönteme dayanan ve bahsi geçen kavramların bu yöntemde hangi oranda bir baskınlıkla yer aldığıyla ilgilenilmektedir (Şekil 4).

Uygulamalı yaratım yoluyla bir şey önerme veya uygulama potansiyeli zayıf görünen tarihsel araştırmaların genellikle geçmişteki olayları veya olguları incelemekte olduğu ve anlık uygulamalara veya yenilikçi çözümlere daha fazla odaklanan metodolojilere kıyasla uygulamalı yaratımla doğrudan ilişkili olmadığı görülmektedir. Uygulama ile kurulan bu ilişki yaratıcılık ile algılanan ilişkiyi zayıflatmaktadır. Grafikte tarihsel araştırmaya ayrılan dilimin azalması, uygulamalı yaratım ve yaratıcılık ile algılanan bu zayıf ilişkinin bir sonucudur. Çalışma bağlamında yaratıcılıkla daha az uyumlu olma durumu, temsil edilen araştırma yöntemlerinin genel dağılımında daha az ağırlığa sahip

olduğunu göstermektedir. Karşılaştırmalı ve deneysel araştırmalar kendinden sonraki çalışmalar için bir anket, rapor gibi uygulamaya dayalı sonuçlarıyla tarihsel araştırmalara göre bir ölçüde yaratıcı bulunmuş ve tarihsel, karşılaştırmalı ve deneysel araştırmalar için bilginin uygulama odaklı kavramla daha yakından ilişki kurduğu sonucuna varılmıştır. Bu üç araştırmanın yaratıcılıkla olan ilişkileri diğer yöntemlere görece daha tek yönlüdür. Mantıksal araştırmalarda ise bilinenin ötesindeki argümanların uygulama yoluyla yaratıcı bir ifade kazandığı incelenen tezler içinde fark edilebilmektedir. Bu durum araştırmanın yaratıcılıkla olan potansiyelini bir ölçüde artırmaktadır. İçerdiği potansiyeline rağmen mantıksal araştırmaların uygulama odaklı katkısı uygulama sonucu ortaya çıkacak bir üne oranla daha fazladır. Benzer şekilde, araştırmada elde edilen bilgiler sayesinde meydana gelen keşif ve dönüşümün, bilginin yaratıcı düşünce ile kazanıldığı ve doğrudan yaratıcı sürece atfedilebildiği bir diğer yöntem nitel araştırmalardır. Tasarım uygulayıcısı/araştırmacısının, yaratıcı pratiğe özgün ifade ve söylemlerle araştırmaya uygulamaya dayalı bir yön katmak, araştırmayı geliştirmek, konumlandırmak ve bağlamsallaştırmak adına hem uygulama odaklı kavrama hem de diğer araştırmalara göre (tarihsel, karşılaştırmalı, deneysel vb.) daha tanımlı bir yaratıcılık sunmaktadır. Bu sayede, tasarımın uygulamaya dayalı niteliklerini güçlendiren veya ortaya çıkaran potansiyele sahiptir. Geliştirilmiş bir yaratıcı metodun uygulanmasıyla yaparken kazanılan pratik bilginin aktarıldığı simülasyon araştırmalarında ise vurgu sonuç ürününün üretimini yaratıcı süreçleri üzerinedir ve buna bağlı olarak araştırma faaliyet gösterdiği bağlam üzerinde uygulama odaklı kavramla ilişkilenebilir.

Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, farklı araştırma yöntemlerinin uygulama ve yaratıcılık düzeyleri arasında farklılık olduğu ve bazı yöntemlerin daha fazla uygulama odaklı veya uygulamaya dayalı çalışmalarda yer aldığı görülmektedir. Sonuç araştırma sürecinde yaratıcı pratiklerin aktif rolünü vurgulamakta, tasarım uygulamalarının potansiyeline dair nasıl yeni veya gelişmiş anlayışlar ürettiğinin altını çizmektedir. Yaratıcı araştırma paradigması olarak mimari araştırma yöntemleri, uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı araştırmanın araştırmacılar için derinlemesine anlaşılması gereken bir konudur. Yaratıcı pratiklerin araştırma sürecine entegre edilmesinin önemi ve yaratıcı alanlardaki bireylerin eğitiminde uygulamaya dayalı araştırma paradigmasının etkilerinin daha derinlemesine anlaşılması gerektiği görülmektedir. Ortaya çıkan sonuç, araştırmacıyı, yaratıcı pratiği, çalışmanın ana aracı olarak gören, sadece yazılı metni değil aynı zamanda bir araştırma bağlamında değerlendirilecek çalışmaları/ eserleri de içeren uygulama temelli bir yaklaşımı dâhil etmeye teşvik etmektedir.

SONUÇ (CONCLUSION)

Bu çalışma, özellikle uygulama odaklı ve uygulamaya dayalı araştırmalara ilişkin mevcut literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamıştır. Araştırma, çeşitli araştırma yaklaşımlarının incelenmesi yoluyla, yöntemler, yaratıcılık ve tasarım alanında bilgi üretimi arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Bir ilişki dağılım grafiğinin kullanılması ve ardından yapılan analiz ile farklı araştırma yöntemlerinin uygulama odaklı (süreç odaklı) veya uygulamaya dayalı (sonuç odaklı) kavramlarla nasıl uyum sağladığının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında araştırma yöntemlerinin yaratıcı uygulamalarla nasıl ilişkili olduğu ve tasarım alanlarındaki bilgiye nasıl katkıda bulunduğu konusunda yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmanın kayda değer katkısı, uygulama temelli araştırmalarda yaratıcılığın baskın rolünü araştırması ve tanımlamasında yatmaktadır. Schön, Cross ve Rendell'in bakış açlarına dayanan çalışma, eylem ve tasarım süreçlerinin doğasında bulunan dinamik yapının yaratıcılığı geliştirmek için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma, yaratıcılık ile uygulama temelli araştırma arasında bir ilişki kurarak, bilginin pratik uygulamalar yoluyla aktarılmasında ve özgün yaratımların ortaya çıkmasında yaratıcılığın rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, araştırma yöntemlerinin belirlenmiş sıralamasına dayanan yeni bir ilişki dağılım grafiğinin oluşturulması, farklı yöntemler arasında paylaşılan ortak özelliklerin anlaşılmasına derinlik katmaktadır. Araştırma, farklı araştırma yöntemleriyle ilişkili yaratıcılık düzeylerine dair spesifik öneriler sağlamaktadır. Örneğın, karşılaştırmalı ve deneysel araştırma yöntemlerinin tarihsel araştırmalara kıyasla daha yüksek bir yaratıcılık potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir. Diyagramda her bir yöntemi temsil eden farklı büyüklükteki dilimler, yöntem ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin bir ifadesini sunarak çalışmanın yöntemsel yaklaşımlar ve yaratıcı uygulamalar arasındaki içsel bağlantıya yaptığı vurguyu daha da güçlendirmektedir.

Bu araştırma, yaratıcı sanatlar, özellikle de tasarım alanındaki araştırmacılar, eğitimciler ve uygulayıcılar için tasarımda araştırma yöntemleri ve yaratıcılık arasındaki ilişkilere dair söylemi geliştirerek, bu unsurların nasıl keşiştiğine ve alandaki bilgi üretim sürecini nasıl şekillendirdiğine dair öneriler sunmaktadır. Araştırmacıları/akademisyenleri yaratıcı uygulamaların araştırmaya entegrasyonunu daha derinlemesine incelemeye teşvik etmektedir. Bulgular, yaratıcı pratiklerin tasarım uygulamalarında yeni anlayışları şekillendirmedeki aktif rolünün altını çizmekte ve sadece yazılı metinlere değıl, araştırma bağlamının parçaları olan çalışmalara/eserlere de değer veren daha kapsayıcı bir yaklaşımı savunmaktadır. Sınırlılıklarını kabul etmekle birlikte, araştırma öncelikle tasarımla ilgili alanlara odaklanmaktadır ve diğeri disiplinlere uygulanabilirliğı daha fazla araştırma gerektirebilir. Bunun yanında yaratıcı uygulamaların farklı araştırma bağlamlarına entegre edilmesiyle ilgili olası zorlukların ve sınırlamaların daha incelikli bir şekilde araştırılmasıyla araştırma genişletilebilir.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/H

AUTHOR 2: A/D/E/G/H/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Abdullan, Z. B. (2014). *Exploring the evolution of design-build courses in architectural schools: A qualitative study* (Order No. 3629987). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1562698133). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/exploring-evolution-design-build-courses/docview/1562698133/se-2>.
- Ağırbaş, A. (2016). Avangard tasarım süreci için kent morfolojisi kısıtlayıcıları ile bir simülasyon model (Tez No. 456221) [Yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Aslan, E. (2011). Historical references in architectural design with special emphasis on Anatolian vernacular architecture: A study in Turkish tourism architecture (Publication No. 10045444) [Doctoral dissertation, University of Salford]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Atakan, G. (2019). Mekân tasarımında konsept geliştirilmesi aşaması için yaratıcı düşünme eğitim modeli (Tez No. 545743) [Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Bayırlı, Ü. (2020). Fictionation idea generation tool for product design education utilizing what-if scenarios of design fiction: A mixed method study (Tez No. 644130) [Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Biggs, M. (2002). The role of the artefact in art and design research. *International Journal of Design Sciences and Technology*, 10(2), 19-22.
- Candy, L. (2006). *Practice based research: A guide*. CCS report, University of Technology, Sydney.
- Candy L. & Edmonds, E. A. (2018). Practice-based research in the creative arts: Foundations and futures from the front line. *Leonardo*, 51 (1): 63–69. https://doi.org/10.1162/LEON_a_01471.
- Cross, N. (2001). Design cognition: results from protocol and other empirical studies of design activity. In Eastman C., Newstatter W. and McCracken M. (Ed.), *Design knowing and learning: cognition in design education* (p. 79–103), Oxford, UK: Elsevier.
- Dourado, P. & Davel, E. (2022). Creativity as practice: perspectives and challenges for research on management. *Revista De Administração De Empresas*, 62(3). <https://doi.org/10.1590/s0034-759020220310x>.
- Eswar, C. D. (2022). *Using a Design Thinking Approach in Human Resource Practices in North America* (Order No. 29212889). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2685451963). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/using-design-thinking-approach-human-resource/docview/2685451963/se-2>.
- Frayling, C. (1997). *Practice-based doctorates in the creative and performing arts and design*. Coventry: UK Council for Graduate Education.

- Gabr, M. M. (2021). *Student Experience and the Design of Campus Outdoor Spaces: An Optimized Assessment and Comparative Cross-Case Analysis at Universities from Two Leading Nations – England, UK & California, US* (Order No. 29171238). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2689289447). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/i-student-experience-design-campus-outdoor-spaces/docview/2689289447/se-2>.
- Gaffney, A. L. H. (2010). Communicating about, in, and through design: A study exploring communication instruction and design students' critique performance (Publication No. 3429720) [Doctoral dissertation, North Carolina State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Groat, L. N. & Wang, D. (2013). *Architectural research methods*. New York: Wiley&Sons.
- Hokanson, B. (2007). By measure: creativity in design. *Industry and Higher Education*, 21(5), 353-359. <https://doi.org/10.5367/000000007782311830>.
- Kara, H. (2020). *Creative research methods in the social sciences: A practical guide*. Great Britain: Bristol University Press.
- Kerrigan, S. (2010). Creative practice research: Interrogating creativity theories through documentary practice. *Text*, 14(Special 8). <https://doi.org/10.52086/001c.31510>.
- Keslacy, E. M. (2016). *The Architecture of Design: The Cooper Hewitt, Smithsonian Museum of Design (1896-1976)* (Order No. 10391636). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1875193859). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/architecture-design-cooper-hewitt-smithsonian/docview/1875193859/se-2>.
- Kızılcın, E. B. (2023). *Custom senses of order in architectural design: Formal and intuitive modes of visual reasoning* (Tez No. 795741) [Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- London, K. & Ostwald, M. (2004). Architectural research methods. *Nexus Network Journal*, 6(1), 51-53. <https://doi.org/10.1007/s00004-004-0006-7>.
- Nimkulrat, N. (2007). The role of documentation in practice-led research. *Journal of Research Practice*, 3(1).
- Nimkulrat, N. (2013). Situating creative artifacts in art and design research. *Formakademisk - Forskningstidskrift for Design Og Designdidaktikk*, 6(2). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.657>.
- North-Bates, S. (2007). *The influence of complimentary practices and spirituality on British design 1930-2005* (Order No. 10700944). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1964672886). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/influence-complimentary-practices-spirituality-on/docview/1964672886/se-2>.
- Özaltun, G. (2023). *Artırılmış gerçekliğin temel tasarım eğitiminde kullanımının yaratıcılık sürecine etkisi* (Tez No. 842747). [Yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

- Özden, P. (2023). *Citizen Design Science in the Context of Crowd-Creative Design Practices: Case of İzmir* (Order No. 31063859). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2918134915). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/citizen-design-science-context-crowd-creative/docview/2918134915/se-2>.
- Rendell, J. (2004). Architectural research and disciplinarity. *Arq: Architectural Research Quarterly*, 8(2), 141-147. Erişim adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/arq-architectural-research-quarterly/article/architectural-research-and-disciplinarity/540E6BB77F0F1BBC0065A6C18592287B>.
- Schön, D. A. (1988). Toward a marriage of artistry & applied science in the architectural design studio. *Journal of Architectural Education*, 41(4), 4-10.
- Shuman, L. (2021). Design-based learning in higher education: A qualitative interview study of students' experiences of learning through design (Publication No. 29274354) [Doctoral dissertation, McGill University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Smith, H. (2009). *Practice-led research, research-led practice in the creative arts*. Edinburgh University Press.
- Sweet, T. (2018). Artefacts with agency: fostering resilience through practice-led research. *Research in Arts and Education*, 2018(3), 73-91. <https://doi.org/10.54916/rae.118860>.
- Throne, R. (2021). *Practice-based and practice-led research for dissertation development*. Hersey: IGI Global.
- Varsami, C. (2023). *Human-Building Collaboration: A Case Study on Lighting Enabled Collaborative System Design* (Order No. 30570022). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2869447272). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/human-building-collaboration-case-study-on/docview/2869447272/se-2>.
- Waller, J. C. (2023). *Resilient Infrastructure: An Integrated Design Approach for the Equitable Distribution of Stormwater Capital Improvements Projects for Pluvial Flood Mitigation* (Order No. 30563875). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2866083637). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/resilient-infrastructure-integrated-design/docview/2866083637/se-2>.
- Wilkie, A., Gaver, W., Hemment, D., & Giannachi, G. (2010). Creative assemblages: Organisation and outputs of practice-led research. *Leonardo*, 43(1), 98-99. <https://doi.org/10.1162/leon.2010.43.1.98>.
- Zimmerman, E. (2009). Reconceptualizing the role of creativity in art education theory and practice. *Studies in Art Education*, 50(4), 382-399. <https://doi.org/10.1080/00393541.2009.11518783>.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Ebrar KURUÇAY GÖK (Arş. Gör.)

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde 2019 yılında Lisans, 2022 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır. Ardından 2022 yılında aynı kurum ve bölümde Doktora eğitimine başlamıştır. Doktora programında sanat ve tasarım araştırmaları, uygulama temelli yaklaşımlar ve tasarım eğitimi üzerine çalışmaktadır. 2020 yılında Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik kariyerine başlamıştır. 2021 yılından itibaren Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Duygu KOCA (Doç. Dr.)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden Mimarlıkta Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini almıştır. Doktora programında Türkiye'de imaj üretimi/kimlik/konut mimarlığı arasındaki karşılıklı ilişki üzerine çalışmıştır. Mimari yapıların ve mekanların farklı medyalar ile temsiliyeti üzerine hazırladığı çalışmaları sırasında fotoğrafın gücünü keşfetmiştir. Yapısal fotoğraflarıyla 2014'ten bu yana çeşitli karma sergilere katılmış, ilk kişisel sergisini 2015 yılında açmıştır.

Halen İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümünde iç mimari/mimari kapsayıcı tasarım, barınma mekanları ve tasarım/araştırma yöntemleri konularında çalışmakta ve dersler vermektedir. Çeşitli uluslararası ve ulusal dergilerde yayınlanmış makaleleri, konferans bildirileri, kitap ve kitap bölümlerinin yanı sıra ulusal ve uluslararası mimari yarışmalardan ödülleri bulunmaktadır.

Determination of landscape character area by cluster analysis: Erdek Kapıdağ Peninsula

Seher Demet KAP YÜCEL¹, ORCID: 0000-0001-9094-2752

Abstract

This study was conducted to determine the biophysical features of the Erdek Kapıdağ peninsula and to determine the landscape character types and landscape character areas by using these features. In the study, landscape character analysis was applied for Kapıdağ peninsula with a hybrid method in which hierarchical and non-hierarchical (k-means) clustering analysis were used together. The biophysical features of the peninsula were superposed with the parametric method and the cluster analysis was performed using the SPSS 26 program. According to the results of the analysis, 1481 landscape units were obtained, while 173 pre-classification landscape character types with the same characteristics were obtained. As a result of applying clustering analysis to these data, 9 landscape character types were determined. Then, the landscape character types map was overlapped with the land cover and topographic maps, and 4 landscape character areas were determined by evaluating the field survey made on different dates. In this study, landscape character analysis was carried out with statistical methods within the framework of the parameters determined for the Kapıdağ peninsula. With the study, an objective evaluation method was applied to determine the landscape character areas. Obtained findings, it has provided a holistic base for all decisions to be made regarding the area, especially planning studies.

Highlights

- Landscape character; distinctive, identifiable and continuous features that distinguish one landscape from another.
- Different methodologies are applied to determine the character of the landscape.
- Landscape character areas provide a guiding base for spatial decisions to be developed about an area.

Keywords

Landscape character assessment, Cluster analysis, Erdek Kapıdağ Peninsula.

Article Information

Received:

27.05.2023

Received in Revised Form:

18.12.2023

Accepted:

16.05.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul, Türkiye

sdemet.yucel@msgsu.edu.tr

Kümeleme analizi ile peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi: Erdek Kapıdağ Yarımadası

Seher Demet KAP YÜCEL¹, ORCID: 0000-0001-9094-2752

Öz

Bu çalışma, Erdek Kapıdağ yarımadasının biyofiziksel özelliklerini saptanması ve bu özellikleri kullanılarak peyzaj karakter analizi ile peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan(k-ortalama) kümeleme analizinin birlikte kullanıldığı hibrit bir yöntem uygulanmıştır. Yarımada'nın biyofiziksel özellikleri ArcGIS 10.4 programı kullanılarak parametrik yöntem ile çakıştırılmış, elde edilen veriler SPSS 26 programı kullanılarak kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre biyofiziksel parametrelerin çakıştırılması sonucunda 1481 adet peyzaj birimi elde edilirken, aynı özellikleri sahip 173 sınıflandırma öncesi peyzaj karakter tipi elde edilmiştir. Bu verilere, kümeleme analizi uygulanması sonucunda 9 peyzaj karakter tipi tespit edilmiştir. Daha sonra elde edilen peyzaj karakter tipleri haritası, arazi örtüsü, topografya haritaları ile çalıştırılmış ve farklı tarihlerde yapılan arazi gözlemler sonucunda değerlendirilerek 4 peyzaj karakter alanı belirlenmiştir. Bu çalışmada, biyofiziksel temelli bir yaklaşım içinde Kapıdağ yarımadasına yönelik belirlenen parametreler çerçevesinde istatistiksel yöntemlerle peyzaj karakter analizi yapılmıştır. Çalışma ile Kapıdağ yarımadasının peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi için objektif bir değerlendirme yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular; planlama çalışmaları başta olmak üzere alana yönelik gerçekleştirilecek tüm kararlar için bütünsel bir altlık sunmuştur.

Öne Çıkanlar

- Peyzaj karakteri; bir peyzajı diğer peyzajdan ayıran belirgin, tanımlanabilir ve sürekliliği olan özellikleridir.
- Peyzajın karakterinin belirlenmesi için farklı metodolojiler uygulanır
- Bir alan ile ilgili geliştirilecek mekânsal kararlar için peyzaj karakter alanları yönlendirici bir altlık sunar.

Anahtar Sözcükler

Peyzaj Karakter analizi, Kümeleme analizi, Erdek Kapıdağ Yarımadası.

Makale Bilgileri

Alındı:

27.05.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

18.12.2023

Kabul Edildi:

16.05.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Mimar Sinan
Güzel Sanatlar Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
sdemet.yucel@msgsu.edu.tr

GİRİŞ (INTRODUCTION)

İnsan ve doğa arasındaki etkileşimin bir ürünü olan peyzaj, belirli bir alanın doğal ve kültürel bileşenlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Farina, 2000; Ndubisi, 2002). Devingen yapısı ile günümüzde artık yaşam kalitesinin sürdürülmesi için temel bileşenlerden biri olarak görülen peyzajın (Selman, 2006), sürdürülebilir mekânsal gelişme bağlamında korunarak geliştirilmesi, önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 yılında imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ile peyzajın tanımı yeniden ele alınarak, Avrupa Birliği içinde peyzajların bir bütün olarak korunarak geliştirilmesine yönelik önemli politikalar oluşturulmuştur (ELC, 2000). Özellikle sözleşmede Birlik içindeki ülkelerin kendi peyzajlarını tanımlaması ve tanımlanmış olan peyzajlarla kendi ekonomik, sosyal, tarımsal, kültürel, çevresel ve bölge planlamaya dair tüm politikalar ile bütünleştirmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda peyzajın sahip olduğu farklı karakteristik özelliklerin karakter temelli bir yaklaşımla belirlenerek sınıflandırılması konusu uzun vadede geleceğe yönelik karar alma ve planlama çalışmalarında yönlendirici olmaktadır. Özellikle kıta Avrupa'sında yapılan öncü çalışmalar (Herlin, 2016; Tudor, 2014; Warnock ve Griffiths, 2015; Washer, 2005), ülkemizde yürütülen akademik ve uygulama alanındaki araştırmalar için de (Atik vd., 2015; Görmüş vd., 2021; Koç ve Yılmaz, 2020; Şahin vd., 2014; Uzun vd., 2012) yönlendirici olmuştur. Ancak bir yandan peyzajın karakterinin belirlenmesine yönelik ulusal ölçekte bir standardın geliştirilmemiş olması, diğer yandan planlama sistematigi içinde peyzaj planlama başta olmak üzere peyzaj karakter analizinin fiziki planlar ile entegre edilmemesi, beraberinde peyzajların zaman içinde ekolojik, kültürel ve görsel niteliklerinin bozulmasına neden olmaktadır.

Kuramsal Çerçeve (Conceptual Framework)

Peyzaj karakteri, bir peyzajı diğerlerinden ayıran belirgin, tanımlanabilir ve sürekliliği olan özellikleri ve bu özelliklerin insanlar tarafından nasıl algılandığını ifade etmektedir. Daha yalın bir ifadeyle bir alanı benzersiz yapan öğelerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Swanwick, 2004; Tudor, 2014). Bu bakımdan da iklim, jeoloji, hidroloji, toprak ve bitki örtüsü gibi doğal özellikler ve bu doğal özellikler ile insan etkileşimi sonucunda ortaya çıkan tarım, ormancılık, yerleşim, endüstri gibi kültürel faaliyetlerin bütünü, peyzajın karakterini oluşturur. İşte bu noktada peyzaj karakter analizi farklı mekânsal kombinasyonlara sahip peyzajların tanımlanabilir biçimde sınıflandırılmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Temelleri İngiltere, İskoçya, ve Kuzey İrlanda'da atılan peyzaj karakter analizi ilk olarak kırsal alanların korunması hedefli bir metot olarak İngiliz Kırsal Kalkınma Ajansı tarafından kırsal alan çalışmalarında geliştirilmiştir (James ve Gittins, 2007; Herlin, 2016; Warnock ve Griffiths, 2015). 2000 yılında Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin imzalanması ile de uygulama alanındaki yaygınlığı artmıştır. Bu da temelde birlik içinde, peyzajların bütünsel olarak korunması, yönetilmesi ve planlanması adına atılmış önemli bir adımdır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bugüne, üye ve aday ülkelerin peyzajı tanımlama ve analizi için Birleşik Krallık temelli iki değerlendirme (Peyzaj karakter değerlendirme ve Tarihi peyzaj karakterizasyonu) doğrudan etkili olduğu görülmektedir (Herlin, 2016). Karakter temelli bir yaklaşım içinde geliştirilen yöntemlerin çeşitliliğine karşın; Warnock ve Griffiths'in (2015) vurguladığı üzere peyzajın

karacterinin belirlenmesi üzerine birlik içinde bütünleşik bir değerlendirme henüz bulunmamaktadır. Ancak kullanılan yöntemler temelde; yönetim, planlama ve izleme konularında, peyzajı bütüncül bir yaklaşımla ele almakta, peyzajı oluşturan bileşenleri sadece tekil olarak değil bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyerek analiz etmektedir. Bu kapsamda peyzajın karakterini belirlemeye yönelik geliştirilen yaklaşımların sürecine bakıldığında; ilk çalışmalar daha çok peyzajı güzel veya kötü yapan özelliklerine odaklanan, peyzaj değerlemesi (landscape evaluation) fikri üzerine odaklanmakta olduğu görülmektedir (Herlin, 2016). Bu değerlendirme sistemi özellikle yerel planlar için veri sağlamak amacıyla kullanılmıştır¹ (Blankson ve Green, 1991). Ancak peyzajın karmaşık yapısını çözmek için yetersiz kalan bu yaklaşım 1980'li yıllara gelindiğinde yerini peyzaj değerlendirmesi² (landscape assessment) yaklaşımına bırakır. Peyzajı bütünsel olarak ele alarak bir peyzajı diğerinden farklı kılan özellikleri tanımlamaya odaklanan bu yaklaşımla, İngiltere'deki Kırsal Komisyon tüm ülkenin kırsal karakterini belirlemeye yönelik önemli adımlarda bulunmuştur. Daha sonra bu girişimin etkileri ile İngiltere'nin tamamı için uygulamaya konularak tüm ülkenin peyzaj karakterini belirlemeye yönelik bir yöntem geliştirilmiştir (Tudor, 2014). Ancak peyzajın karakterinin değerlendirilmesine yönelik iki temel yöntem bulunmaktadır. Bunlar bütüncül (holistik) ve parametrik yöntemlerdir (Giné, 2018; Van Eetvelde ve Antrop, 2009). İngiltere'de yürütülen ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesine yönelik olan ilk çalışmalar bütüncül (holistik) yöntemler kapsamında üretilen öncü çalışmalardır. Holistik yaklaşım; peyzajı sezgisel ve yorumlayıcı bir perspektif içinde görsel algı ve alanın sosyo-kültürel yönlerini vurgulayan bütüncül peyzaj karakter değerlendirmesi olarak tanımlanır (Simensen vd, 2018). Buna karşı parametrik yöntem ise peyzajın içindeki temel biyofiziksel bileşenlere odaklanarak, bu bileşenlerin üst üste çakıştırılması sonucu peyzaj birimlerinin belirlendiği, bu birimlerin farklı istatistiksel yöntemlerle birleştirilmesi sonucu peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının oluşturulduğu bir yaklaşımdır (Simensen vd., 2018). Bu yaklaşımın en temel örneği ise; Avrupa peyzaj karakter girişiminin (ECLAI) yürüttüğü; Avrupa Peyzaj Haritası (LANDMAP2) projesidir (Washer, 2005). Parametrik çalışmalardaki en önemli husus, peyzajın farklı parametrelerini coğrafi bilgi sistemleri ile analizi ve istatistiksel yöntemlerle sınıflandırılma tekniklerini içermesidir. Özellikle coğrafyacılar ve peyzaj ekolojistleri tarafından benimsenen bu yaklaşım, alanın sahip olduğu somut ve fiziksel özellikler üzerinden peyzajı birimler olarak tanımlar.(Simensen vd. 2018). Parametrik yaklaşımın getirmiş olduğu objektif değerlendirme biçiminin peyzajın tanımında altı çizilen "insan algısı"nın değerlendirmemesi bakımından bir eksiklik olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte holistik yaklaşımın sunduğu algısal ele alıştaki sübjektiflik ise alanın karakterinin tam olarak ortaya konulması bakımından da geride kalmaktadır. (Bastian,2008; Van Eetvelde ve Antrop, 2009) Bu eksiklikleri gidermek amacıyla her iki yöntemin bir arada kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Giné, 2018; Van Eetvelde ve Antrop, 2009). Bu tür çalışmalarda masa başı çalışmada elde edilen her bir taslak karakter alanları peyzajın estetik, algısal ve deneyimsel niteliklerinin belirlendiği saha çalışması ile test edilmiş olacağı vurgulanır (Tudor, 2014).

¹ 1968 yılında Batı Sussex ve 1974 yılında yapılan Nottinghamshire ve için yapılan planlarda bu değerlendirme sistemi kullanılmıştır

² Peyzaj değerlendirmesi (Landscape assessment) özellikle İngiltere kırsalında birçok plan çalışmasında kullanılmıştır. (Url-1)

Türkiye’de ise 2003 yılında, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin yürürlüğe girmesi ile birlikte biyofiziksel temelli parametrik yöntemin kullanıldığı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı farklı ölçeklerdeki araştırma alanlarının biyofiziksel özelliklerini, uzman temelli bir yaklaşım ile peyzaj karakter alanlarını belirledikleri görülmektedir (Uzun vd., 2012, 2015; Tülek ve Atik, 2017; Görmüş vd., 2021). Diğer bir kısmı ise peyzaj karakter alanlarını belirlerken, parametrik yöntem ve saha çalışmalarını birlikte değerlendirildiği görülür (Şahin vd., 2014; Atik vd., 2015,2017; Demir ve Demirel, 2016; Koç ve Yılmaz, 2020; Akbana ve Bulut, 2020). Bu kapsamda, çalışmalarda peyzaj karakter alanlarının belirlenmesinde sadece uzman bakış açısı ile çözmeye çalışan araştırmaların (Şahin vd., 2014; Uzun vd., 2012, 2015; Demir ve Demirel, 2016; Koç ve Yılmaz, 2020; Akbana ve Bulut, 2020) metodolojik yaklaşımındaki eksiklikler bu araştırma kapsamında uygulanan istatistiksel yöntemlerle giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte; Görmüş vd., (2021), Tülek ve Atik (2017) ve Atik vd.,(2017) ‘in çalışmalarının yöntemsel ele alışındaki başarılı sonuçlar bu çalışmanın metodolojik yaklaşımının oluşturulmasında etkili olmuştur.

Çalışma alanı olarak belirlenen Kapıdağ yarımadası biyofiziksel özellikler bakımından, bulunduğu coğrafyadan tanımlanabilir bir farklılaşma gösterirken, alanın kendi içinde de ayrışan özelliklerin olduğu dikkat çekmektedir. Ancak mevcut durumda alana ilişkin alınan kararlarının alanın sahip olduğu farklılaşan peyzaj karakterleri göz önünde bulundurulmadan verildiği görülmektedir. Bu kararlardan olan, 27/12/2007 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen “Balıkesir Marmara Güneyi-Adalar Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” kararı ve 1/100.000 ölçekli Balıkesir-Çanakkale Çevre Düzeni Planı ön plana çıkmaktadır. Bu kararlar ve planlar, alanın sahip olduğu farklı peyzaj karakter alanlarını hesaba katmadan yarımadaının tamamını tek bir alan üzerinden değerlendirdikleri görülür. Halbuki Peyzaj karakter alanlarının objektif bir değerlendirme ile belirlenmesi, özellikle mekânsal ölçekte alınacak plan kararlarının yönlendirilmesinde son derece önemlidir. Bu kapsamda Erdek Kapıdağ yarımadasının peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının mekânsal olarak nasıl bir kümeleme gösterdiği ve coğrafi konum olarak nerede buldukları araştırmanın ana problemidir. Çalışmanın alt problemleri ise; a) yarımadaının karakter alanlarını belirleyen biyofiziksel özellikler nelerdir? b) yarımada içinde farklılaşan karakter alanları tipleri ve karakter alanları mekânsal nasıl özelliklere sahiptir. Çalışma kapsamında belirlenen ana ve alt problemleri çözmek amacıyla, ilk etapta ayrıntılı bir literatür taraması yapılmış, karakter alanlarının belirlenmesine ilişkin mevcut kullanılan yöntemlerin faydaları ve eksiklikleri ortaya konulmuştur. Yarımadaının mevcut biyofiziksel özelliklerinin belirlenmesi içinde literatürde kullanılan biyofiziksel özellikler ortaya konarak alanda yapılan saha çalışmasını takiben çalışma alanına ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlardan veriler elde edilmiştir. Çalışmada peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi amacıyla kullanılan istatistiksel yöntem ile karakter tipleri ve karakter alanları belirlenerek gerek masa başından gerekse de sahadan elde edilen bilgiler çerçevesinde karakter alanlarının mekânsal özellikleri belirlenmiştir

Bu kapsamda, 2016 yılında Erdek Belediyesi ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi arasında ortak olarak gerçekleştirilen “Balıkesir Erdek Yukarıyapıcı Köyü Yenileme Projesi Yukarıyapıcı Köyü Kırsal Peyzaj ve Yerleşim Analizlerinin Yapılması ve Önerilerinin Hazırlanması Yukarıyapıcı Köy Tasarım Rehberi” projesi kapsamında temin edilen veriler kullanılarak hazırlanan bu makalenin amacı; peyzajların sahip olduğu doğal ve kültürel özellikleri dikkate alarak, karakter temelli bir yaklaşım içinde, Erdek Kapıdağ yarımadasının hangi biyofiziksel özelliklerinin araştırma

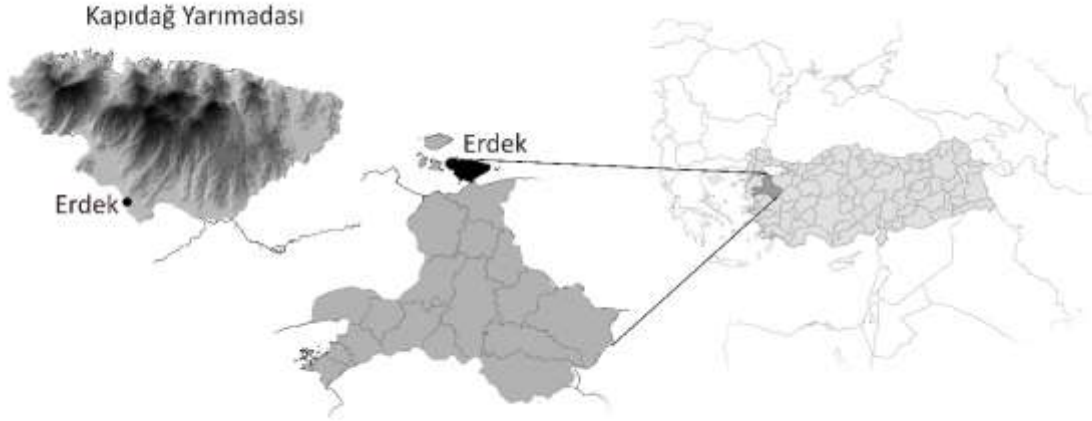
kapsamında değerlendirmeye alınacağı belirlenmesi ve bu özellikleri kullanılarak peyzaj karakter analizi kapsamında istatistiksel olarak kümeleme analizi ile peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının ortaya konulmasıdır. Bu amaç çerçevesinde ilk etapta çalışma alanının temel fiziksel özelliklerinden hareketle, alanın biyofiziksel özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Daha sonra belirlenen biyofiziksel özellikler çerçevesinde, alanın peyzaj karakter tiplerinin ön sınıflandırılmasının ortaya konulması ve istatistiksel yöntemlerle analizi sonrasında peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular ışığında her bir karakter alanı kendi içinde ayrıntılı olarak ele alınarak, karakter alanlarının mevcut durumdaki değerlendirmesi yapılmış ve alana ilişkin yürürlükte bulunan 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni plan kararları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM (MATERIAL AND METHOD)

Materyal (Material)

Balıkesir Erdek ilçesi sınırları içinde bulunan Kapıdağ Yarımadası, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Yarımada; doğusunda bulunan Bandırma ve batısındaki Erdek körfezi arasında yükselmiş horst biçiminde olup, güneyinde yer alan Belkis Tombolusu ile anakaraya bağlanmaktadır (Ertin, 1994). Eski dönemlerde Marmara denizi içinde bir ada olduğu varsayılan (Ertüzün, 1999) yarımada, güneyindeki anakara ile benzer fiziksel özellikler barındırmakla birlikte yarımadaya özgü özelliklere de sahiptir. Kıyıda 600-800 metre yüksekliğe çıkan bir morfolojik yapıda, kubbe görünümünde bulunan yarımada'nın büyüklüğü yaklaşık 287 km²'dir. (Şekil 1). Mevcutta 17 adet köy ve Erdek ilçe merkezi bulunan Kapıdağ yarımadasının, zengin ekolojik özellikleri, değişen morfolojik yapısı, tarihi yerleri, iklimsel, arkeolojik ve kendine has karakteristik özellikleri ile antik çağdan bugüne yerleşim alanı olarak seçilmiştir (Ertin, 1994; Ögdül vd.,2017). Alanın farklı özelliklere sahip jeolojik özellikleri, toprak yapısı ve bunun üzerinde biçimlenen arazi örtüsü/kullanımı ve alanın yükseklik gruplarına göre arazi formu, temelde çalışma alanının peyzaj karakterini doğrudan etkilemektedir. Bu etkilerin bir yansıması olarak, mevcut durumda yarımada'nın kıyı kesimlerindeki karakteristik yapı ile yarımada'nın iç kısımlarındaki karakteristik yapının farklılaştığı görülmektedir. Bu da temelde yerleşim tipolojisinden, yapı özelliklerine kadar yansımaktadır³.

³ Yarımada'nın iç kısımlarının yerleşim tipolojisi ve yapı karakteri kapsamında farklı karakteristik özellikleri için *Erdek/Yukarıyapıcı Mahallesi Yenileme Projesi :Yukarıyapıcı Köyü Kırsal Peyzaj ve Yerleşim Analiz Çalışmaları* kaynağı (Ögdül vd.,2017) ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Şekil 1. Çalışma Alanı Konumu

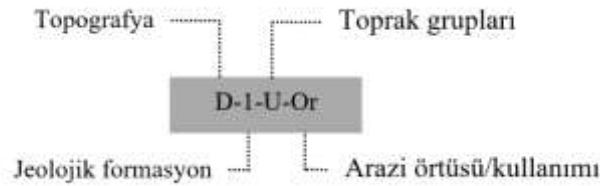
Yöntem (Method)

Bu çalışmada doğa bilimleri temelli biyofiziksel özelliklerin değerlendirildiği bir yaklaşımla peyzaj karakter analizi, sırasıyla; hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan (k-ortalama) kümeleme analizinin birlikte kullanıldığı hibrit bir yöntem uygulanmıştır (Şekil 3). Peyzaj karakter alanlarının istatistiksel yöntemler kullanılarak belirlendiği araştırmalardan, hiyerarşik (Alcántara Manzanares ve Muñoz Álvarez, 2015; Carlier ve Moran, 2019; Chuman ve Romportl, 2010) ve hiyerarşik olmayan (Fňukalová ve Romportl, 2014; Görmüş vd., 2021; Soto ve Pintó, 2010) kümeleme analizlerinin kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada uygulanan yöntem denemesi özellikle ülkemizdeki peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi çalışmaları için yönlendirici bir metodolojik çalışma yürütülmesi hedeflenmiştir. Araştırmada literatürde daha önce yapılmış olan ve peyzaj karakter analizi için yönlendirici olan çalışmalar (Atik vd., 2017; Tülek ve Atik, 2017; Erikstad, Uttakleiv, ve Halvorsen, 2015; Görmüş vd., 2021; Uzun vd., 2012; Warnock ve Griffiths, 2015; Washer, 2005) temel olarak ele alınmıştır. Bunlardan; Warnock ve Griffiths(2015), Washer (2005) ve Uzun vd.,(2012) çalışmaları, ele aldıkları parametreler kapsamında değerlendirilerek bu çalışma için yönlendirici olmuştur. Atik vd.,(2017),Atik ve Tülek (2017) ve Görmüş vd.,(2021) çalışmaları ise kullandıkları parametreler ile birlikte yöntemsel ele alışları kapsamında değerlendirilerek bu çalışmanın metodolojik yaklaşımının biçimlenmesinde rol oynamışlardır. Bu kapsamda alana ait biyofiziksel özellikler olarak; yükseklik, jeolojik yapı, toprak özellikleri ve Corine Arazi örtüsü olmak üzere 4 parametre üzerinden değerlendirilmiştir (Tablo 1). Çalışmada yükseklik grupları 3, jeolojik yapı 8, toprak sınıfları 5 ve Corine arazi örtüsü 8 olmak üzere toplam 24 alt parametreye ayrılmıştır. Literatürdeki bazı çalışmalarda (Washer, 2005; Tudor,2014), makro iklim özellikleri, bir parametre olarak kullanılmasına karşın, araştırma alanının makro iklimsel özellikler bakımından homojenite göstermesi ve mikro iklimsel özelliklere dair verilerin temin edilememiş olması bu çalışmanın kısıtı olarak alınmıştır. Bununla birlikte literatürde de çalışma alanı büyüklüğüne yakın araştırmalarda (Görmüş vd, 2021; Akhan ve Bulut,2020) mikroiklim parametresinin kullanılmadığı görülür. Bu kapsamda alana ait belirlenen 4 biyofiziksel ana parametre ArcGIS 10.4 programı ile poligon

verisine dönüştürülmüştür. Daha sonra tüm parametreler ArcGIS 10.4 programında Avrupa Peyzaj Karakter Girişiminin (ELCAI) belirlemiş olduğu Şekil 2’de belirtilen kodlama sistemine göre nitelendirilmek suretiyle parametrik yöntem ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Peyzaj Karakter Alanları Biyofiziksel Parametreler.

Veri Adı	Sayısal Yükseklik Paftaları	Türkiye Jeoloji Haritası	Türkiye Toprak Haritası	Corine Arazi Örtüsü
Veri Tipi	Topografya	Jeolojik formasyon	Toprak grupları	Arazi Örtüsü/Alan kullanımı
Ölçek	1/25.000	1/25.000	1/25.000	Düzye 2
	D- (0-99)	1-Alüvyon	A-Alüvyal	YSY- Şehir yapısı
	T-(100-499)	2-Granit	S-Alüvyal sahil toprakları	YEU- Endüstriyel, ticari ve ulaşım birimleri
	Da-(500-808)	3-Gözlü grays, metagranitoyit	N-Kireçsiz kahverengi orman toprakları	YMI- Maden ocağı, boşaltım ve inşaat sahaları
		4-Gnays	U-Kireçsiz kahverengi topraklar	TEA -Ekilebilir alanlar
		5-Şist, Filit	K-Kolüvyal topraklar	TKT- Karışık tarım alanı
		6-Mermer		OR-Orman alanları
		7-Plaj		SKB-Karasal bataklıklar
		8-Serpantinit		KS-Karasal sular

Şekil 2. Kodlama Sistemi

Çakıştırma sonucunda elde edilen veriler ile peyzaj karakter tiplerinin belirlenmesi için kullanılacak ön sınıflandırma haritası oluşturulmuştur. Bu ön sınıflandırmanın ardından peyzaj karakter tipleri ve karakter alanlarının belirlenmesi amacıyla istatistiksel olarak kümeleme analizi yapılmıştır.

Kümeleme analizi, gruplandırması yapılmış veri setindeki nesnelerin birbirlerine benzerlik veya uzaklıkları ortaya koyarak gruplandırma amacıyla kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir analizdir (Kalaycı, 2014). Kümeleme analizinde küme sınıfları önceden belirli olmayıp, veri setindeki

nesnelerin, birbirlerine benzerlikleri, verinin metrik veya kategorik olma durumuna bağlı olarak tespit edilmektedir. Bununla birlikte kümelemenin yapılması için benzerlik ölçümünün seçimi gerçekleştirilmesi gerekir. Veri setindeki nesnelerin benzerliklerinin birbirlerine göre uzaklık mesafesinin ölçümü farklı ölçütlere göre belirlenmektedir (Selvi ve Çağlar, 2017). En sık kullanılan uzaklık ölçütlerinden biri ise Öklid ölçüsüdür (Kalaycı, 2014). Bu kapsamda nesnelere arasındaki uzaklıkların ölçümü yapılmasından sonra kümeleme analizine ilişkin algoritmanın seçilmesi gerekmektedir. Kümeleme analizinde kullanılan temel algoritmalar hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan teknikler olarak ayrılmaktadır (Kalaycı, 2014). Literatürde peyzaj karakter alanlarının belirlenmesinde hiyerarşik olmayan (Fňukalová ve Romportl, 2014; Görmüş vd., 2021; Soto ve Pintó, 2010), hiyerarşik (Alcántara Manzanares ve Muñoz Álvarez, 2015; Carlier ve Moran, 2019; Chuman ve Romportl, 2010) ve hibrit tekniklerin (Lu vd., 2022; Yang vd., 2020) sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hiyerarşik olmayan sınıflandırma tekniğinde sınıf sayısı, araştırmacının ön bilgisi ve tecrübesine dayanarak önceden belirlendiği bir tekniktir (Selvi ve Çağlar, 2017).

Çalışmada, ön sınıflandırılması yapılmış peyzaj karakter tiplerinin birbirleri arasındaki benzerlikleri Öklid mesafe ölçütüne göre belirlenmiştir. Kümeleme analizinde kullanılan veriler (peyzaj karakter tipleri), parametrelerin özelliklerini kapsamaktadır. Bu kapsamda her bir Peyzaj karakter tipini oluşturan parametreler nicel veriler haline dönüştürülerek, istatistiksel yöntemler ile analiz edilebilir hale gelmiştir. Kümeleme analizinin de bu amaca hizmet ettiği gerekçesi ile özellikler arasındaki mesafelerin lineer uzaklıklara göre karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada hiyerarşik kümeleme analizi birleştirici tekniklerden biri olan Varyans (Ward's) tekniği ile gerçekleştirilmiştir.

Küme sayısının belirlenmesi iki aşamalı bir inceleme ile gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada parametrik yöntem ile elde edilen peyzaj karakter birimlerini temsil eden aynı özelliklere sahip peyzaj karakter tipleri ön sınıflandırma verileri sayısı değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen peyzaj karakter tipleri ön sınıflandırma sayısı üzerinden aşağıda belirtilen formül işletilmiştir (Çakmak vd., 2005).

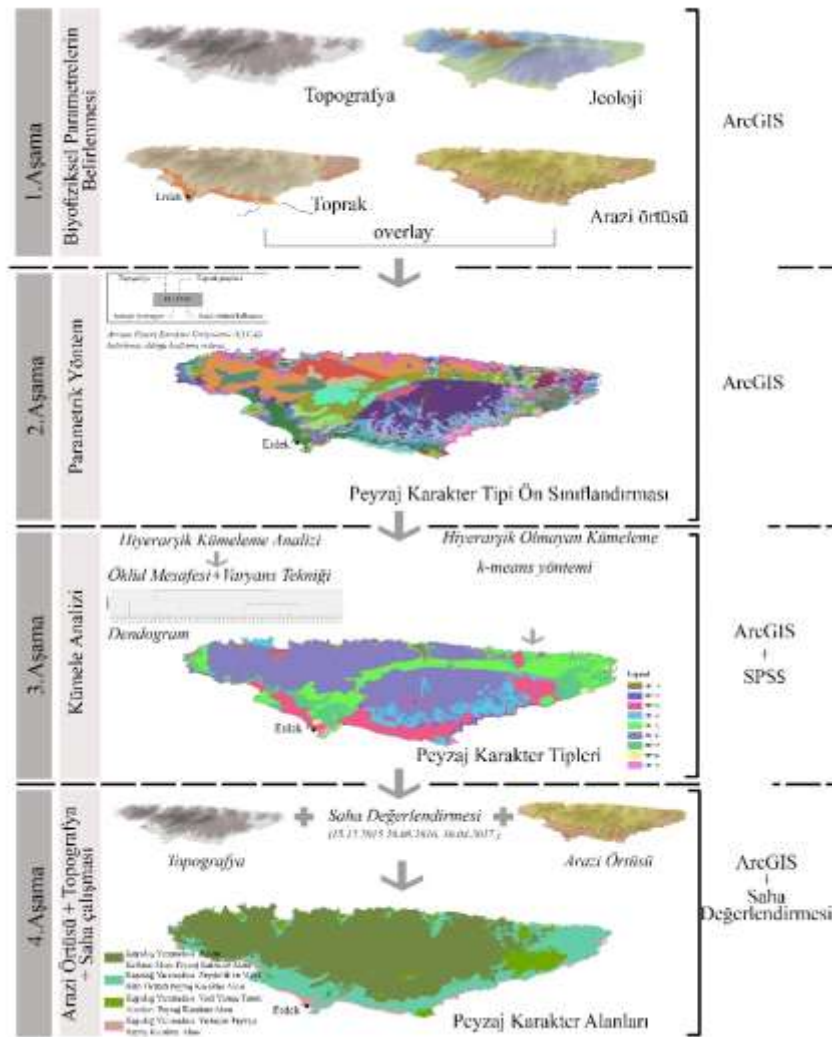
Denklem 1. Küme sayısının belirlenmesi için eşitlik.

$$K = (n/2)^{1/2}$$

Bu formülde n peyzaj karakter tipi ön sınıflandırma veri sayısı, K ise küme sayısını ifade etmektedir. İkinci aşamada ise formülden elde edilen sonuç değeri hiyerarşik kümeleme analizinde elde edilen Dendogram grafiği kapsamında değerlendirilerek nihai küme sayısı doğrulanmıştır. Daha sonra belirlenmiş olan küme sayısı ile hiyerarşik olmayan kümeleme analizinden k-ortalama yöntemi kullanılarak kümeleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen küme sayısının doğruluğu ise Anova analizi uygulanarak test edilmiştir.

Çalışmada belirlenen her bir peyzaj karakter tipi ön sınıflandırma verisi için belirlenen küme tanımı, ArcGIS 10.4 programında ilgili peyzaj birimlerine atanmıştır. Araştırmanın son aşamasında, elde edilen peyzaj tipleri haritası, alanın mevcut arazi örtüsü ve topografya haritası kapsamında değerlendirilerek peyzaj karakter alanları belirlenmiştir. Elde edilen peyzaj karakter alanları, 15.12.2015, 20.08.2016/25.08.2016 ve 30.04.2017 tarihlerinde sahada gerçekleştirilen değerlendirmeler kapsamında ortaya konmuştur. Saha çalışması üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada 15.12.2015 tarihinde alanın mevcut özelliklerinin analiz edilmesidir. Bu aşamada özellikle

araştırma alanının peyzaj karakter alanlarının tespiti için gerekli olan temel parametrelerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışmada alanın mevcut durumu, Erdek Belediyesi yetkilileri ile yapılan teknik inceleme ve yerelde yapılan yapılandırılmamış görüşmeler çerçevesinde alanın öne çıkan karakteristik özellikleri ortaya konulmuştur. Saha çalışmasının ikinci aşaması 20.08.2016-25.08.2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu beş günlük süreçte kümeleme analizi sonucunda elde edilen peyzaj karakter tipleri haritasında ortaya konulan mekânsal veri sorgulanmıştır. Bu kapsamda 9 peyzaj karakter tipini mekânsal olarak temsil eden alanlarda yapılan gözlemler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Gözleme dayalı bu değerlendirmede peyzaj karakter tipinin ortaya çıkmasında etkili olan parametreler (topografya, arazi örtüsü, toprak yapısı) yerinde incelenmiştir. Bu aşama özellikle istatistiksel bir yöntemle ortaya konulan kümenin sahadaki yansımalarının doğru olup olmadığı sorgulanmıştır. Bununla birlikte bu aşamada karakter alanlarının belirlenmesine yönelik ön hazırlık yapılmış, taslak karakter alanı haritası oluşturulmuştur. Saha çalışmasının son aşamasında ise belirlenen peyzaj karakter alanlarının sahadaki karşılıkları incelenerek haritalandırılmıştır. Çalışmada verilerin analizi için ArcGIS 10.4 ve kümeleme analizi için SPSS 26 istatistik programları kullanılmıştır.

Şekil 3. Çalışma Akış Şeması

BULGULAR (FINDINGS)

Çalışma kapsamında belirlenen Tablo 1’de belirtilen biyofiziksel parametrelerin ArcGIS 10.4 programında karşılaştırılması sonucunda 1481 adet peyzaj birimi elde edilirken, aynı özellikleri sahip 173 peyzaj karakter tipi ön verisi elde edilmiştir. Elde edilen 173 peyzaj karakter tipi SPSS 26 programı kullanılarak hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda Dendrogram yorumlaması Denklem1 uygulanması sonucunda çıkan sonuç çerçevesinde yapılmıştır. Oluşturulan dendrogramın y-ekseninde kümeler arasındaki uzaklık görülmektedir. x-ekseninde ise kümeleri oluşturan veri noktalarının (peyzaj karakter tipleri) kodları bulunmaktadır. Bu kapsamda 9 küme belirlenmiştir (Şekil 4). Daha sonra bu küme sayısı hiyerarşik olmayan kümeleme analizinden k-ortalama yöntemi uygulanmıştır.

Şekil 4. Hiyerarşik Kümeleme Analizi Kapsamında Dendrogram Grafiği

Kümeleme sonuçlarının kalitesini test etmek için, kullanılan yöntemlerden biri olan tek yönlü varyans analizi (Anova) yöntemi kullanılmıştır. Temelde kümeleme analizindeki Anova sonuçlarından beklenen, değişkenlerin kümelere göre farklı çıkmasıdır. Çalışmadaki Anova yöntemi ile uygulanan varyans analizi sonucunda, gruplar arası fark bulunmuştur. Bu çerçevede Anova analizinde gruplar yani kümeler arası ortalamalar arasındaki farkın, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan incelemede Anova tablosunda $F=126,737$ ve sig: 0,000, $p<0,05$ olduğundan model parametrelerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Arazi örtüsü/arazi kullanımı, topografya büyük toprak grubu ve jeolojik formasyon değişkenlerinin peyzaj karakter tiplerinin küme oluşumlarında ortak olan etkili değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar kümeleme analizinin güvenilirliğini desteklemektedir (Şekil 5).

ANOVA						
	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Arazi Örtüsü/Arazi Kullanımı	89,216	8	,704	164	126,737	,000
Topografya	,744	8	,263	164	2,825	,006
Büyük Toprak Grubu	9,940	8	1,022	164	9,722	,000
Jeolojik Formasyon	74,131	8	,798	164	92,931	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

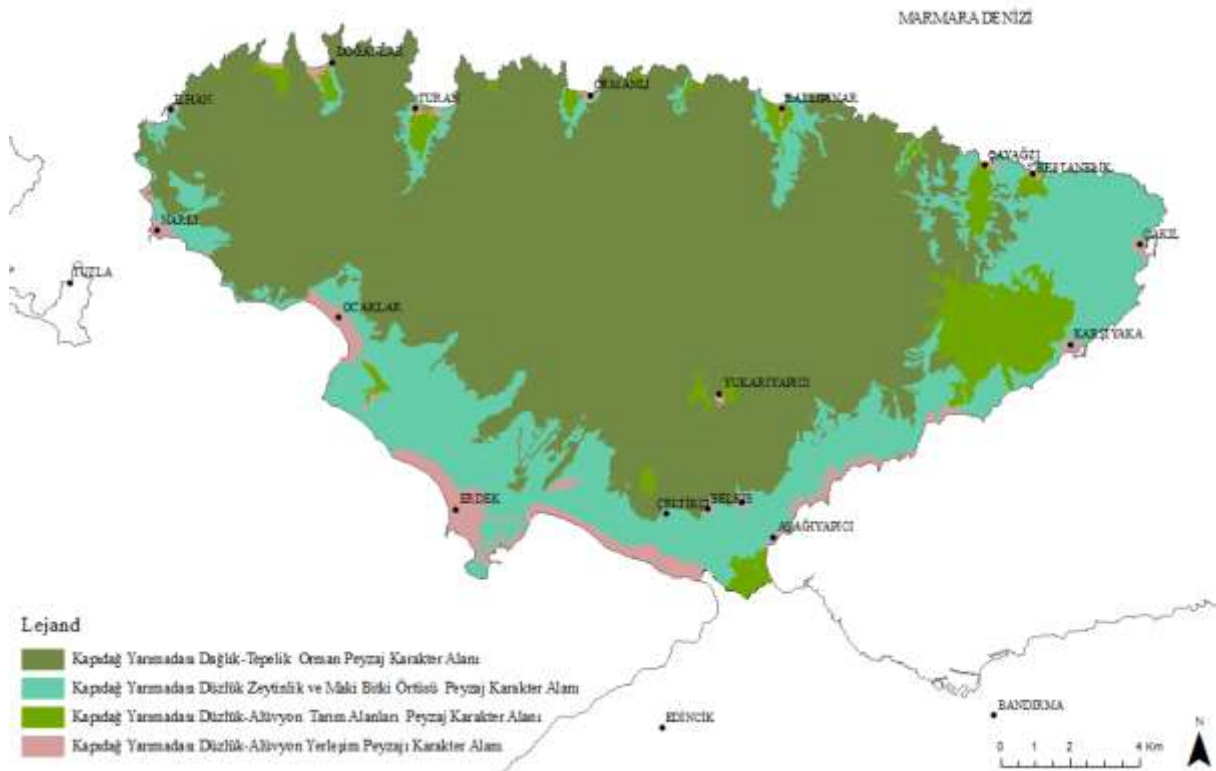
Şekil 5. Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi Kapsamında Anova Analizi

Bu da çalışmada belirlenen kümelerin birbirinden farklılaşarak sağlıklı bir biçimde ayrıştıkları ve bu kümeleşmenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Belirlenen kümeler ArcGIS 10.4 programında öznitelik tablosuna aktarılmış ve peyzaj karakter tipleri elde edilmiştir.

Çalışmanın son aşamasında alanın peyzaj karakter alanlarını belirlemek amacıyla peyzaj karakter tipi, alanın topografik yapısı, arazi örtüsü özellikleri ve sahada farklı tarihlerde yapılan gözlemler dikkate alınarak, 4 peyzaj karakter alanı tanımlanmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen peyzaj karakter tipleri benzer biyofiziksel özellikler gösterirken mekânsal olarak yarımada içinde farklı konumlarda bulunduğu görülmektedir.

Bu kapsamda Kapıdağ yarımadasında belirlenen peyzaj karakter alanları;

- Kapıdağ Yarımadası Dağlık-Tepelik Orman Peyzaj Karakter Alanı
- Kapıdağ Yarımadası Düzlük Zeytinlik ve Maki Bitki Örtüsü Peyzaj Karakter Alanı
- Kapıdağ Yarımadası Düzlük Alüvyon Tarım Alanları Peyzaj Karakter Alanı
- Kapıdağ Yarımadası Düzlük Alüvyon Yerleşim Peyzajı Karakter Alanı, olarak belirlenmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Kapıdağ Yarımadası Peyzaj Karakter Alanları

Karakter alanlarının mekânsal büyüklükleri incelendiğinde; 19.422 hektarlık alan ile yarımada'nın en büyük karakter alanı Kapıdağ yarımadası Dağlık-Tepelik Orman Peyzaj karakter alanıdır. Bunu sırasıyla 6.668 hektar ile Kapıdağ yarımadası Düzlük zeytinlik ve maki bitki örtüsü peyzaj karakter alanı, 1.665 hektar ile Kapıdağ yarımadası Düzlük- Alüvyon tarım alanları peyzaj karakter alanı ve 95 hektar ile Kapıdağ yarımadası Düzlük-Alüvyon Yerleşim peyzajı karakter alanı takip etmektedir (Tablo 2). Her bir peyzaj karakter alanı çalışma kapsamında mevcut doğal özellikleri, insan faaliyetleri ve üst ölçek plan kararları bakımından ele alınarak ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tablo 2. Peyzaj Karakter Alanları Büyüklükleri

Peyzaj Karakter Alanı	Alan (Hektar)	%
Kapıdağ Yarımadası Dağlık-Tepelik Orman PKA	19.422	68
Kapıdağ Yarımadası Düzlük Zeytinlik ve Maki Bitki Örtüsü PKA	6.668	23
Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Tarım Alanları PKA	1.665	6
Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Yerleşim Peyzajı PKA	935	3

Kapıdağ Yarımadası Dağlık-Tepelik Orman Peyzaj Karakter Alanı (Kapıdağ Peninsula Mountainous-Hilly Forest Landscape Character Area)

Kapıdağ yarımadası Dağlık-Tepelik Orman Peyzaj Karakter Alanı, çalışma kapsamında belirlenen karakter alanları içinde hektar olarak en büyük alana sahip karakter alanıdır. 19.422 hektarlık bir alan kaplayan bu karakter alanı, çalışma alanının da %68'lik bir kısmını kaplamaktadır (Şekil 7). Bunun en temel nedeni alanın belirlenen biyofiziksel parametreler bakımından benzer özelliklerdeki peyzaj karakter tiplerine sahip olması ve bu karakter tiplerinin alansal olarak geniş bir mekâna yayılmasıdır. Karakter alanını en tipik karakterize eden özelliği; topografik yapı özellikleridir. Alanın topografik yapısı incelendiğinde; yarımada içinde morfolojik olarak tepelik ve dağlık alanların yer aldığı ve yarımada'nın en yüksek yükseltilerin (Kurtkaya-808m, Büyük gamla- 797 m, Derebayır-718m)bu alanda bulunduğu görülmektedir. Alanı karakterize eden diğer bir özelliği ise; yarımada da bulunan ve bu peyzaj karakter alanı içinde en geniş yayılım gösteren orman alanıdır. Kayın (*Fagus orientalis*), Kestane (*Castanea sativa*) ve Meşe (*Quercus petra*) fıstık çamı (*Pinus pinea*) ve Sahil çamı (*Pinus pinaster*) türlerinin karakter alanı içinde heterojen, ancak bölgesel olarak homojen yayılım gösterdiği görülür. Alanın bu iki temel özelliği nedeniyle diğer peyzaj karakter alanlarından ayrılmaktadır. Karakter alanı içinde doğal unsurlardan bir diğeri de kaynağı alandan çıkan ve yarımada'nın farklı koylarından denize dökülen irili ufaklı derelerdir. Bunlardan Ballıpınar, Kaynarca, Eğri, Değirmen, İslam dereleri alana özgü önemli coğrafik unsurları oluşturmaktadır. Ayrıca Karakter alanındaki Altınbaş ve Tuzla derelerinin kesişim noktası üzerinde 2004 yılında faaliyete geçen Yukarıyapıcı Göleti de bulunmaktadır. Bu kapsamda karakter alanın birden fazla doğal unsuru bir arada bulundurması, alanın peyzaj karakteri açısından güçlü bir peyzaj kompozisyonunu sahip olmasını sağlamaktadır. Alanın baskın peyzaj karakter ön tiplerine bakıldığında; T_4_N_OR, DA_4_N_O, DA_5_N_OR, T_5_N_OR, T_2_N_OR tiplerini kapsadığı görülür. Karakter alanının mevcut alan kullanım biçimlerine bakıldığında ise insan

faaliyetlerinden uzak ve yaban yaşamının baskın olduğu görülmektedir. Alan içinde bulunan Yukarıyapıcı köyü ve yakın çevresi farklı karakteristik özelliklere sahip olmasından dolayı bu alandan ayrılmaktadır. Buna ek olarak alan içinde yarımada'daki tarihi özellikleri bakımından önemli yapılardan biri olan Kirazlı Manastırı da bu karakter alanı içinde yer alır. Çalışma kapsamında; 27/12/2007 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren "Balıkesir Marmara Güneyi-Adalar Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB)" kararı incelenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen bölge 242 km²'lik bir alanı kapsamakta olup, alan sınırları karakter alanın tamamını kaplamaktadır. Kapıdağ yarımadasına yönelik yapılan diğer bir üst ölçek karar ise 1/100.000 ölçekli Balıkesir-Çanakkale Çevre Düzeni Planıdır. Bu plan kapsamında karakter alanı içinde Bölgesel/Kentsel Spor alanı, Yukarıyapıcı göleti yakınlarında Sağlık Turizm alanı, Yukarıyapıcı köyünün güneydoğusunda Eko turizm alanı, Ocaklar köyünün kuzeyinde günübirlik turizm alanı, Narlı, İlhan köyü, Turan ve Çayağazı köylerinin Karakter alanı sınırı içinde kalan bölgelerinde Turizm Tesis alanları kararı alınmıştır. Ayrıca Kirazlı Manastırının olduğu bölge içinde Mesire alanı kararı üretilmiştir.

Kapıdağ Yarımadası Düzlük Zeytinlik ve Maki Bitki Örtüsü Peyzaj Karakter Alanı (Kapıdağ Peninsula Plain Olive Grove and Maquis Vegetation Landscape Character Area)

Yarımada'daki ikinci büyük peyzaj karakter alanıdır. Çalışma alanının %23'ünü oluşturan bu alan, yarımada'nın topografya parametresinde belirlenen düzlük alt parametresinde yer alır. (Şekil 8). Alanın baskın arazi örtüsü/kullanımı ise makilik ve zeytinlik arazi örtüsüdür. Maki ve zeytinlik alanların yamaç altlarına doğru tarım alanları ile degradeli bir geçiş gösterdiği, bununla benzer biçimde tepelik alanlara doğru ise orman alanı ile bütünleştiği görülmektedir. Alanın diğer karakter alanları ile geçiş biçimi nedeniyle heterojen bir peyzaj çeşitliliğine sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte karakter alanı yerleşim bölgelerine yakınlığı nedeniyle bazı bölgelerde yerleşim alanlarının seyrekte olsa bu karakter alanı ile iç içe geçtiği görülür. Karakter alanındaki doğal unsurlar incelendiğinde; alanın tamamı VI. ve VII. sınıf arazi kabiliyet sınıfına sahip kireçsiz kahverengi orman topraklarından oluştuğu görülür. Jeolojik yapı olarak da karakter alanının büyük bir bölümünün Granit ve fazlıknağı jeolojik formasyonu, daha az bir kısmı ise Alüvyon formasyonu içinde yer almaktadır. Bu doğal unsurlara ek olarak, Dağlık-Tepelik Orman Karakter alanı içinde doğan derelerin yamaçlar boyunca devam ederek bu karakter alanları içinde geçtiği görülmektedir. Alanın baskın peyzaj karakter ön tipleri; D_5_U_TKT, D_5_N_TKT, D_4_N_TKT, D_4_K_TKT, D_2_N_OR ve D_1_N_OR'dir. Karakter alanın beşerî özelliklerine bakıldığında; Antik çağda Anadolu'nun en önemli yerleşim alanlarından biri olan Kyzikos antik alan içinde bulunduğu görülür. Bu nedenle karakter alanın güney kısmında yer alan Kyzikos kentini de kapsayacak biçim de 1. derece ve 3. derece Arkeolojik sit alanı tamamına yakın bir kısmı karakter alanında yer alır. Karakter alanı içindeki üst ölçek plan kararları incelendiğinde; Turizm tesis alanlarının alanın kuzeyinde yer alan Çayağazı, Ballıpınar, Ormanlı köylerinde, batısındaki İlhan köyü, Narlı ve Ocaklar köyü ve güneyinde Erdek'te ve Çeltik köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Buna ek olarak karakter alanı sınırları içinde Erdek merkez ilçesinde Ekoturizm alanı da yer almaktadır. 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı kapsamında alınan Kentsel gelişme alanı olarak belirlenen alanların, karakter alanı içinde Ocaklar, Çeltikçi, Tathısu, Karşıyaka köyleri ve Erdek'te bulunmaktadır. Ayrıca bu karakter alanının %59'u KTKGB içinde kalmaktadır.

Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Tarım Alanları Peyzaj Karakter Alanı (Kapıdağ Peninsula Plain-Alluvial Agricultural Areas Landscape Character Area)

Kapıdağ yarımadasının bu karakter alanı, 0-100m arasında değişen yüksekliklerinde, jeolojik olarak Alüvyon yapıdaki bir alan üzerinde yer alır. Kaynağı Dağlık-Tepelik Orman Peyzaj karakter alanında bulunan derelerin vadiler boyunca devam ederek bu karakter alanından denize ulaşmaktadır (Şekil 9). Derelerin vadi tabanı beslemesi sonucunda alanın arazi kabiliyet sınıfı 1. ve 2. derece toprak özelliklerine sahip alüvyal ve Kolüvyal topraklardan oluşmasını sağlamaktadır. Karakter alanın bir diğer öne çıkan özelliği alanın eğiminin düz veya düze yakın olduğu vadi tabanlarında yerleşim yerlerine doğru degradeli bir geçişin bulunmasıdır. Hafif eğimli topografik yapısı, alanın içinden geçen dereleri ile oluşan tarımsal desenin birlikteliği; alanın güçlü bir peyzaj kompozisyonu oluşmasını sağlamaktadır. Alanın baskın peyzaj karakter ön tipleri; D_1_N_TEA, D_2_N_TEA, T_2_N_TEA, D_7_S_TEA, D_7_N_TKT ve D_8_K_OR'dir. Bu karakter alanı yerleşim alanları ile doğrudan etkileşim içinde bulunmasından dolayı insan faaliyetlerinden diğer karakter alanlarına göre daha fazla etkilenmektedir. Ayrıca karakter alanı 1. Derece Arkeolojik sit alanı sınırlarının bir kısmını da kapsadığı görülür.

Yarımada içindeki üst ölçekli kararlar incelendiğinde; bu karakter alanının %34,8'i KTKGB içinde kalmaktadır. Buna ek olarak 1/100.000 ölçekli çevre düzeni plan kararlarından Turizm tesis alan kararının Ormanlı, Ballıpınar, İlhan köyü ve Çayağzı köylerindeki karakter alanın içinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, Karşıyaka köyü sınırları içinde Kentsel gelişme alanı olarak belirlenen alanın bu karakter alanını kapsar.

Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Yerleşim Peyzajı Karakter Alanı (Kapıdağ Peninsula Plain-Alluvial Settlement Landscape Character Area)

Yarımada içinde Erdek merkez ilçesi dışında farklı büyüklüklerde yerleşim alanları bulunmaktadır. Yerleşim peyzaj karakter alanlarının büyük çoğunluğu sahil kesimlerinde yer alırken, iki yerleşim⁴ karakter alanı yarımada'nın iç kesimlerinde bulunmaktadır (Şekil 10). Hafif eğimli olarak düz veya düze yakın alanlarda konumlanan bu karakter alanın karakteristik özelliği yerleşim dokusunun baskın olarak yer alarak çevresindeki diğer peyzaj karakter alanlarından farklılaşmaktadır. Ayrıca alandaki baskın jeolojik yapının alüvyon yapıda olmasından dolayı diğer karakter alanlarından farklılaşmaktadır. Yarımada'nın kuzey kesiminde yer alan vadilerdeki yerleşim karakteri daha çok tarım alanları ve makilik-zeytinlik alanlar ile geçişli bir doku sergilerken, batı, doğu ve iç kesimlerde nispeten daha kompakt bir yerleşim dokusu sergilemektedirler. Alanın baskın karakterinin insan faaliyetleri tarafından yönlendirilmesine karşın alanın sahip olduğu doğal unsurlar incelendiğinde; karakter alanın toprak yapısı olarak yoğunluklu olarak Kolüvyal ve alüvyal topraklardan oluştuğu görülür. Alanın baskın peyzaj karakter ön tipleri ise; D_5_N_YS, D_6_N_YS, D_1_A_YSY, D_3_N_YS ve D_1_N_YSY'dir. Karakter alanı için alınan üst ölçek kararlara bakıldığında; karakter alanının %17'si KTKGB sınırları içinde kaldığı görülür. 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı incelendiğinde ise yeni yerleşim alanı plan kararlarının Tatlısu köyü sınırları içinde bulunan bu karakter alanı kapsayan alan üzerinde alındığı tespit edilmiştir.

⁴ Bu iki yerleşim topografa ve jeolojik özellikler bakımından diğer alanlardan farklılaşmasına karşın baskın özelliğinin yerleşim olmasından dolayı bu karakter alanı içinde değerlendirilmiştir.

Şekil 7. Kapıdağ Yarımadası Dağlık -Tepelik Orman Peyzaj Karakter Alanı (Kişisel Arşiv,2016)

Şekil 8. Kapıdağ Yarımadası Düzlük Zeytinlik-Maki Bitki Örtüsü Peyzaj Karakter Alanı (Kişisel Arşiv,2017)

Şekil 9. Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Tarım Alanları Peyzaj Karakter Alanı (Kişisel Arşiv, 2015)

Şekil 10. Kapıdağ Yarımadası Yerleşim Peyzajı Karakter Alanı (Öğdül vd.,2017)

TARTIŞMA (DISCUSSION)

Doğal ve kültürel bileşenlerin bir ürünü olan peyzajın, karmaşık yapısının çözümlenerek tanımlanabilir birimlere ayrılması ve heterojen yapıdaki bu birimlerin doğal ve kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak peyzaja yönelik, politika ve planların geliştirilmesi önemli bir olgu olarak günümüzde tartışılmaktadır. Bu kapsamda Avrupa birliğindeki ülkeler başta olmak üzere bir çok ülke peyzajlarını tanımlamakta ve bu tanımlamadan hareketle gelecek senaryolarını planlamaktadır. Ancak peyzajı oluşturan unsurların çeşitliliği, bu çeşitliliğin oluşturduğu farklı mekânsal kompozisyonlar, tanımlanabilir birimlerin oluşturulmasında güçlükler neden olmaktadır. Yerele özgünlüğün ön plana çıktığı bu noktada da mekânsal olarak genele yönelik kapsayıcı bir yaklaşımın ortaya konmasını zorlaştırır. Temel olarak peyzajı tanımlanmasına yönelik yürütülen holistik, parametrik ve hibrit yaklaşımların farklı yöntemler kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada da Kapıdağ yarımadasının doğal ve kültürel özelliklerinin farklılaşan noktalarının belirlenmesi amacıyla, parametrik bir yaklaşım ile peyzaj karakter analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilk önce yarımadaının sahip olduğu özellikler dikkate alınarak biyofiziksel parametreler belirlenmiştir. Parametrelerin belirlenmesi çalışma sonucunda oluşacak peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesinde doğrudan etkilidir. Bu noktada çalışma alanının büyüklüğü, mevcut özellikleri parametre seçiminde büyük önem taşımaktadır. Araştırmada peyzajı oluşturan 4 farklı parametre kullanılmıştır. Literatürde yapılan çalışmaların bulguları biyofiziksel parametreler çerçevesinde incelendiğinde; Koç ve Yılmaz (2020) 4 parametre (topografya, toprak, arazi örtüsü/kullanımı, jeoloji), Akbana ve Bulut (2020), Görmüş ark. (2021) ve Tülek ve Atik (2017) 5 parametre (yükseklik, eğim, hidroloji, toprak, arazi örtüsü), Aparslan ark. (2019) 6 biyofiziksel parametre (yükseklik, eğim, toprak, jeoloji, iklim, arazi örtüsü) ile peyzaj karakter analizi gerçekleştirmişlerdir.

Bu parametrelerden Jeoloji, Toprak, Arazi örtüsü ve topografya parametreleri tüm çalışmalarda yer alırken, bazı çalışmalarda alanın özelliklerine göre eğim, bitki örtüsü, hidroloji ve hidrojeoloji gibi farklı parametrelerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda literatürdeki çalışmaların kullandığı parametreler ile bu çalışma kapsamında kullanılan parametreler incelendiğinde, arazi

örtüsü/kullanımı, jeoloji, topografya(yükseklik) ve toprak parametrelerin tüm çalışmalarda ortak olarak yer aldığı görülmekte ve literatürde yapılan diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte literatürdeki çalışmalarda eğim, iklim parametrelerini de kullandıkları görülür. Çalışmanın giriş bölümünde açıklandığı üzere alana ilişkin mikro iklim verilerinin temin edilmemiş olması bu çalışmada iklim parametresinin kullanılmasında karşımıza çıkan bir kısıt olmuştur. Alanın makro iklimsel koşullarının homojenite göstermesine karşın mikro iklimsel özellikler arasındaki farkın belirlenmesi için ayrıntılı iklim çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ancak araştırma süresi ve içeriğinin bu çalışmaları yürütmesinin için yeterli olmamıştır. Bununla birlikte literatürdeki çalışmaların bir çoğunda bu parametrenin değerlendirme dışında tutulduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen biyofiziksel parametrelerin, parametrik yöntem kullanılarak gerçekleştirilen peyzaj karakter analizi ve daha sonrasında elde edilen veriler ışığında kullanılan istatistiksel yöntemlerle tanımlanabilir kümeler oluşturulmuştur. Bu kapsamda çalışmada 9 peyzaj karakter tipi ve 4 peyzaj karakter alanı tanımlanmıştır.

Çalışmada elde edilen küme sayısı ve özellikleri incelendiğinde ise; özellikle araştırmada kullanılan istatistiksel yöntemin bu bulgular üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında kullanılan hiyerarşik kümeleme analizi ile kümeleme için ön değerlendirme yapılmış ve 9 küme sayısı ile hiyerarşik olmayan kümeleme yapılmıştır. Literatürde istatistiksel olarak kümeleme çalışması yapılan araştırmalar (Carlier vd., 2021; Soto ve Pintó, 2010) incelendiğinde ise bu çalışma ile örtüşen yöntemsel ele alışlar olmakla birlikte, bu çalışmada iki yöntem birlikte kullanıştır. Araştırmada her iki yöntemin birlikte ele alınması bakımından literatürdeki çalışmalardan ayrılmaktadır. Özellikle araştırma alanına ilişkin ön çalışmanın yeterli düzeyde yapılmadığı veya araştırmacının alanı yeterince tanımadığı çalışmalar için bu makale kapsamında kullanılan yöntem birlikteliği, karakter alanlarının belirlenmesi için kullanılabilecek farklı bir yöntemsel açılım ortaya koymaktadır.

Çalışmada elde edilen küme sayısı diğer çalışmalar kapsamında elde edilen küme sayıları ile karşılaştırıldığında ise; Görmüş ark.'nın (2021) 106 km² 'lik bir alana sahip Küre Milli Parkı Kapısuyu havzasında yapmış olduğu çalışmada parametrik yöntem ile yapılan çakıştırma sonucunda 345 peyzaj birimi hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda 55 küme elde edilmiştir. Tülek ve Atık'nin (2017) 958 km²'lik Çankırı Ilgaz Bölgesi Devrez Alt havzasında yapmış olduğu çalışmada ise hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda 20 peyzaj karakter tipi kümesi elde edilmiştir. Çalışmalarda farklı küme sayılarının elde edilmesinde temel nedenler çalışma alanlarının biyofiziksel özelliklerindeki çeşitlilik, çalışma alanı büyüklükleri, kullanılan parametrelerin sayısı ve kullanılan yöntemdeki farklılıklar olarak sıralanabilir. Bu bakımdan bu çalışmada kullanılan parametreler ve alanın biyofiziksel özelliklerindeki dağılım dikkate alındığında çıkan küme sayısının literatürdeki diğer çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Kümeleme analizi ile elde edilen 9 peyzaj karakter tipinden çalışma alanı için peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi için son aşamada Görmüş vd.'nin(2021) yapmış olduğu çalışma ile paralel bir çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda Peyzaj karakter tiplerinin mevcut arazi örtüsü ve topografya ile çakıştırılması ve sahada farklı tarihlerde yapılan incelemelerin yorumlanması ile Kapıdağ yarımadası için 4 peyzaj karakter alanı belirlenmiştir.

Bu karakter alanlarının özelliklerine bakıldığında; Kapıdağ yarımadası Dağlı-Tepelik Orman peyzaj karakter alanı, yarımada'nın alansal olarak en büyük karakter alanını oluşturmaktadır. Bu karakter alanı diğer karakter alanlarından farklı olarak mekânsal olarak kompakt olarak yer almıştır. Bu konumlanıştaki önemli etken alanın biyofiziksel özelliklerinin birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Alanın jeolojik ve toprak yapısındaki bütünsellik ve topografik olarak benzer yüksekliklerde konumlanması arazi örtüsünün biçimlenişinde doğrudan rol oynamıştır. Baskın arazi örtüsü/kullanımının orman olduğu alan, kendi içinde homojenite göstermekte ve doğal bir yaşam ortamı sunmaktadır. Alanın doğal karakterine ek olarak, doğu kısmında tarihi karakteri yüksek Kırızlı Manastırı bulunmaktadır. Karakter alanın tüm özelliklerine karşın, alan için üst ölçekte alınan kararlar incelendiğinde karakter alanı ile uyumlu olmayan veya karakter alanın temel özelliklerini tehlikeye sokabilecek kararların üretildiği görülmüştür. Bu kararlardan ilki “Balıkesir Marmara Güneyi-Adalar Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” kararıdır. Bu karar kapsamında alanın mevcut tüm karakteristiğini bozacak yönde plan-projelerin geliştirilebileceği görülmektedir. Buna ek olarak 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plan kararlarından özellikle turizme ilişkin alınan kararların benzer şekilde alanın mevcut peyzaj kompozisyonunu bozmasına ve alanın heterojen yapıdaki peyzaj özelliklerinin tek tip dokuya dönüşmesine neden olacaktır.

Kapıdağ yarımadası Düzlük Zeytinlik ve Maki Bitki Örtüsü Peyzaj Karakter Alanı, Dağlı-Tepelik Orman Peyzaj Karakter Alanından temelde yükselti ve jeolojik yapı bakımından farklılaşmaktadır. Bu ayrışma ile paralel olarak bitki örtüsündeki değişim karakter alanlarının birbirinden farklılaşmasına neden olmaktadır. Karakter alanı yükselti olarak 50-200m arasında değişmekte olup, yarımada'nın kuzey kısımlarında daha çok vadilerin yamaçlarında yer alırken, yarımada'nın doğu ve güney yamaçlarında ise daha geniş bir yayılım göstermektedirler. Özellikle yarımada'nın doğu kısmındaki karakter alanın farklı bir küme olarak ortaya çıkmasındaki baskın nedenlerden biri alanın jeolojik ve toprak özelliklerinin bu bölge içinde homojenite göstermesidir. Ayrıca yine bu bölgenin adanın kuzeyinden farklılaşarak denize doğru hafif bir eğime sahip olması karakter alanın belirlenmesinde etkili olmuştur. Alanını tanımlayan maki ve zeytin bitki örtüsü temelde Kapıdağ yarımadasını da karakterize etmektedir. Yarımada'nın iklimsel özellikleri bakımından Zeytin yetişmesine olanak tanımasından dolayı, yarımada'nın güney yamaçlarında özellikle Erdek merkez, Ocaklar, Çeltikçi, Belkız ve Hamamlı köylerinde zeytin ağaçları yayılım göstermektedir. Bu yayılıştaki en temel neden bu bölgenin bir yandan olumlu iklim yapısı diğer yandan zeytincilik yetiştiriciliği açısından uygun toprak yapısıdır. Karakter alanı için alınmış olan üst ölçek kararlar incelendiğinde; plan kararlarının alan içinde muhtelif yerler için alındığı görülmektedir. Özellikle bu alan sınırları içinde turizm tesis alan kararı ve kentsel gelişme kararının alınması alanın kendine has önemli karakteristiği olan zeytin ve maki bitki örtüsü yapılaşma baskısı altında kalacaktır.

Bir diğer karakter alanı ise Kapıdağ Yarımadası Düzlük-Alüvyon Tarım Alanları Peyzaj Karakter Alanıdır. Bu karakter alanın kümeleme içinde farklılaşmasındaki temel neden alan içinde tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü veya yürütülmesine uygun jeolojik ve toprak özelliklere sahip olmasıdır. Mekânsal olarak yarımada içinde dağınık bir yayılım gösteren bu karakter alanı, kendi içindeki homojenitesine karşın diğer kümeler arasında farklılaşmaktadır. Karakter alanı için alınmış üst ölçek kararlar incelendiğinde; Turizm Merkezi/Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ve 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni planı kararlarının alanın mevcut karakteristik özelliğini değiştirmeye yönelik alınmış kararlar olduğu görülmektedir. Özellikle turizm tesis ve kentsel gelişme

kararları, karakter alanın sahip olduğu karakteristik özellikler değerlendirilmeden alınmış kararlardır. Çalışmadaki son karakter alanı ise Kapıdağ yarımadası Düzlük-Alüvyon Yerleşim peyzajı karakter alanıdır. Bu alanın en temel özelliği genel olarak kıyı şeridi boyunca insan faaliyetlerinin baskın olarak yer almasıdır. Yarımadanın farklı mekânsal konumlarında yer almakla birlikte yarımadanın iç kısımlarından da bu karakter alanlarının görülmektedir. Farklı yerleşme özelliklerine sahip bu karakter alanın araştırma ölçeği kapsamında bütün içinde alınmış olmasına karşın ileride yapılacak alt ölçeklerdeki çalışmalarda farklı parametreler ile çalışılması gerekmektedir.

Yarımada içinde farklı biyofiziksel özelliklerin birlikteliği ile oluşmuş peyzaj karakter alanları bulunmakla birlikte temelde bu karakter alanları birbirleri ile ekolojik süreçler kapsamında doğrudan ilişki içinde bulunarak yarımadanın total karakterini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda alanın farklılaşan peyzaj karakter alanlarının belirlenerek bu karakterlerinin korunarak planlanması temelde yarımadanın total karakterinin korunmasına hizmet eder. Bu kapsamda özellikle Yarımadanın mekânsal gelişimini doğrudan etkileyen plan kararlarının alanın karakter özellikleri dikkate alınmadan belirlenmesi, Yarımadanın mevcut karakteristiğini göz ardı etmekte bu da temelde alınan kararların bağlamından kopuk olarak gelişmesine neden olmaktadır.

Bununla birlikte özellikle ülkemizde planlama kararlarında ekolojik bilgi ve süreçlerin geleneksel planlama yaklaşımının sunmuş olduğu analitik etüt kapsamında ele alınması plan-mekan arasındaki ilişkinin kurgulanmasındaki eksikliği artırmaktadır. Bu kapsamda makale ile ortaya konulan yöntemsel ele alış ile peyzaj karakter alanlarının objektif değerlendirmesi temelde plan kararlarının alınmasında mekânsal bir rasyonalitenin uygulanmasına fırsat sağlaması ön görülmektedir.

SONUÇ (CONCLUSION)

Bir peyzaj içinde birbirinden ayrılan mekanların farklı parametreler ve yöntemler kullanılarak tanımlanması ve bu tanımlamadan hareketle alana yönelik mekânsal plan ve politikaların üretilmesi konusu son yıllarda akademi ve uygulama alanlarında sıklıkla çalışılmaktadır. Peyzaj karakter analizi temelli yapılan bu çalışmalar; Peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi konusunda farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Karakter temelli bir yaklaşım ile bir bölgedeki farklılaşan özelliklerin kombinasyonunu tanımlanarak anlamlı bir karakterizasyon çalışması yapmak özellikle mekânı yönlendirici plan ve politikaların biçimlendirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu kapsamda kıta Avrupa'sındaki peyzajların bir bütün olarak korunması ve geliştirilmesi için bir araç olarak kullanılan peyzaj karakter analizinin Türkiye'deki mekânsal planlama pratiği ile entegrasyonun sağlanması, özellikle uygulama alanında doğru mekânsal kararların alınmasında büyük rol oynayacaktır. Peyzaj karakter analizinin henüz Türkiye imar mevzuatı içinde yasal bir dayanağının olmaması bu bakımdan önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için atılacak en önemli adımlardan biri peyzaj karakter alanlarının belirlenmesine yönelik yapılacak bilimsel çalışmaların artırılmasıdır. Özellikle karakter alanlarının farklı yaklaşımları içerecek şekilde objektif değerlendirme araçları ile analiz edilmesi büyük önem taşır. Bu yöntemsel yaklaşımlar ise planlama çalışmalarındaki doğal özelliklerin ele alınmasındaki eksikliklerin giderilmesine ilişkin vurguyu artıracaktır. Ancak peyzaj karakter analizi ile mevzuat arasındaki ilişkisinin kurulmasındaki en önemli adımlardan biri; bütünlük bir peyzaj karakter analizi yaklaşımının belirlenmesidir. Peyzaj karakter analizi temelde peyzajların bir bütün olarak korunarak

geliştirilmesi için mekânsal temelli bir altlık ortaya koymaktadır. Ancak karakter analizine ilişkin bütünleşik bir yöntem yaklaşım bulunmamasından dolayı, çalışma konusu ve araştırmacının yaklaşımı kapsamında peyzaj karakter analizi yapılmaktadır. Bu da temelde araştırmacı merkezli bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ancak karakter temelli çalışmaların desteklenmesi ve bu çalışmalardaki çeşitliliğin zaman için bütünleşik bir yaklaşıma dönüşmesini sağlayacak temel bir çerçeve sunması beklenmektedir. Özellikle karakter tipleri ve karakter alanlarının belirlenmesinde subjektif değerlendirmeler ile hareket edilmesi alanın biyofiziksel özelliklerinden gelen karakteristiğini göz ardı etmektedir. Bu çerçevede objektif değerlendirmelerde özellikle karakter alanlarının belirlenmesinde istatistiksel yöntemlerin kullanılması ve bunların peyzajı oluşturan biyofiziksel parametreler ile ilişkilendirerek mekânsal olarak konumlandırılmasındaki zorlukların zaman içinde çözülmesi gerekmektedir. Peyzaj karakter alanlarının istatistiksel yöntemlerle belirlenmesine yönelik ülkemizde yapılan çalışmaların artırılması bu eksikliğin giderilmesinde atılacak önemli adımlardan biridir.

Çalışmada biyofiziksel temelli bir yaklaşım içinde, alana yönelik belirlenen parametreler çerçevesinde parametrik bir yöntem ile istatistiksel yöntemlerin birlikte ele alındığı objektif bir değerlendirme ortaya konmuştur. Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar; Balıkesir Erdek ilçesi Kapıdağ yarımadasının farklı karakteristik özelliklerin tanımlanıp sınıflandırılması için temel bir altlık sunmaktadır. Birbirlerinden jeolojik özellikleri, toprak yapısı, arazi örtüsü ve topografik özellikler bakımından ayrışan bu mekanlar, planlama çalışmaları ve mevcut durum analizi için bir envanter ortaya koymaktadır. Bu kapsamda çalışmada incelenen Kapıdağ yarımadasının peyzaj karakter analizi ile peyzaj karakter tipleri ve peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi için kullanılan objektif değerlendirme yöntemleri, benzer çalışmalar için yönlendirici olacaktır. Özellikle istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak, başka bölgeler için yapılması planlanan peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi çalışmalarında, bu makalede sunulan yöntemsel ele alış etkili olacaktır. Buna ek olarak araştırma alanını kapsayan mevcut mekânsal planlama çalışmalarının değerlendirilmesi için bir altlık sunarken, alana dair ilerde alınabilecek mekânsal plan ve politikalar için de bu çalışma fiziki mekânın anlaşılmasına dair bir altlık sunmaktadır.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu çalışma 2016 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Erdek Belediyesi tarafından yürütülen “ Erdek/Yukarıyapıcı Köyü Yenileme Projesi” kapsamında elde edilen verilerle üretilmiştir.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

YAZAR: A/B/C/E/F/G/H/I

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Akbana, A., & Bulut, Y. (2020). Uluabat gölü ve çevresinde peyzaj karakter alanlarının belirlenerek sürdürülebilir alan kullanım stratejilerinin geliştirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 21(2):21-243. doi: 10.17474/artvinofd.699170.
- Alparslan, C., Mirici, M.E., Sarıcam, S., & Cabuk, A. (2019). Landscape inventory and character analysis: A case study from Urla, Cesme, Karaburun district, Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 28(4A):3281-3294.
- Atik, M., Işıklı, R.C., Ortaçşme, V., & Yildirim, E. (2015). Definition of landscape character areas and types in Side Region, Antalya-Turkey with regard to land use planning. *Land Use Policy*, 44:90-100. doi: 10.1016/j.landusepol.2014.11.019.
- Atik, M., Işıklı, R.C., Ortaçşme, V., & Yildirim, E. (2017). Exploring a combination of objective and subjective assessment in landscape classification: Side Case from Turkey. *Applied Geography*, 83:130-40. doi: 10.1016/j.apgeog.2017.04.004.
- Bastian, O. (2008). Landscape classification between fact and fiction. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 20, 13-20.
- Blankson, E. J., & Green, B. H. (1991). Use of landscape classification as an essential prerequisite to landscape evaluation. *Landscape and Urban Planning*, 21, 149-162.
- Carlier, J., Doyle, M., Finn, J. A., Huallacháin, D. Ó., & Moran, J. (2021). A landscape classification map of Ireland and its potential use in national land use monitoring. *Journal of Environmental Management*, 289:112498. doi: 10.1016/j.jenvman.2021.112498.
- Carlier, J., & Moran, J. (2019). Landscape typology and ecological connectivity assessment to inform greenway design. *Science of The Total Environment*, 651:3241-3252. doi: 10.1016/j.scitotenv.2018.10.077.
- Chuman, T., & Romportl, D. (2010). Multivariate classification analysis of cultural landscapes: An example from the Czech Republic. *Landscape and Urban Planning*, 98(3):200-209. doi: 10.1016/j.landurbplan.2010.08.003.
- Çakmak, Z., Uzgören, N., & Keçek, G. (2005). Kümeleme analizi teknikleri ile illerin kültürel yapılarına göre sınıflandırılması ve değişimlerin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12:15-36.
- Demir, S., & Demirel, Ö. (2016). Korunan havzalarda peyzaj değişimi ve peyzaj karakter analizi ile peyzaj planlama yaklaşımı: Meryemana Vadisi örneği, Trabzon. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(13):155-74.
- ELC. (2000). European Landscape Convention (Avrupa Peyzaj Sözleşmesi).
- Erikstad, L., Uttakleiv, L. A., & Halvorsen, R. (2015). Characterisation and mapping of Landscape types, a case study from Norway". *Belgeo*, (3):1-15. doi: 10.4000/belgeo.17412.
- Ertin, G. (1994). Kapıdağ yarımadasının coğrafi etüdü. *Türk Coğrafya Dergisi*, (29):283-14.
- Ertüzün, R. M. (1999). *Kapıdağ yarımadası ve çevresindeki adalar- tarih ve arkeoloji üzerinde araştırmalar*. Ozan Sanatevi-3. Baskı.

- Farina, A.(2000). *Landscape ecology in action*. The Netherlands: Springer.
- Fňukalová, E., & Romportl D.(2014). A typology of natural landscapes of central europe. *AUC Geographica*, 49(2):57-63. doi: 10.14712/23361980.2014.15.
- Giné, D.S. (2018). Renewed approach to the ABC landscape assessment method: An application to muntanyes d'Ordal, Barcelona metropolitan area. *Landscape Online*, 56-56. doi: 10.3097/LO.201856.
- Görmüş, S., Oğuz, D., Eşbah, H., & Cengiz, S.(2021). The use of landscape character analysis to reveal differences between protected and nonprotected Landscapes in Kapısuğu basin. *Journal of Agricultural Sciences*, 27(4):414-425. doi: 10.15832/ankutbd.640159.
- Öğdül, H.G., Kap Yücel, S.D, Aksümer Kaynarca, G., & Öktem Ünsal, B.(2017). *Erdek/Yukarıyapıcı Mahallesi Yenileme Projesi :Yukarıyapıcı Köyü Kırsal Peyzaj ve Yerleşim Analiz Çalışmaları*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- James, P., & Gittins, J.W., (2007). Local landscape character assessment: An evaluation of community-led schemes in cheshire. *Landscape Research*, 32(4):423-442. doi: 10.1080/01426390701449794.
- Kalaycı, Ş.(2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayıncılık.
- Kap Yücel,S.D.(2015). Kişisel fotoğraf albümü.
- Kap Yücel, S.D.(2016). Kişisel fotoğraf albümü.
- Kap Yücel,S.D.(2017).Kişisel fotoğraf albümü.
- Koç, A., & Yılmaz, S. (2020). Landscape character analysis and assessment at the lower basin-scale. *Applied Geography*, 125:102359. doi: 10.1016/j.apgeog.2020.102359.
- Lu,Y., Xu, S., Liu, S., & Wu, J. (2022). An approach to urban landscape character assessment: Linking urban big data and machine learning. *Sustainable Cities and Society*, 83:103983. doi: 10.1016/j.scs.2022.103983.
- Manzanares, A.J., & Álvarez, J.M.M.(2015). Landscape classification of Huelva (Spain): An objective method of identification and characterization. *Estudios Geográficos*, 76(279):447-71. doi: 10.3989/estgeogr.201516.
- Ndubisi, F.(2002). *Ecological planning: a historical and comparative synthesis*. JHU Press.
- Herlin, S.I. (2016). Exploring the national contexts and cultural ideas that preceded the landscape character assessment method in England. *Landscape Research*, 41(2):175-185. Doi: 10.1080/01426397.2015.1135317.
- Selman, P. (2006). *Planing At The Landscape Scale*. Abingdon: Routledge.
- Selvi, H. Z., & Çağlar. B. (2017). Çok değişkenli haritalama için kümeleme yöntemlerinin kullanılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2):415-429.
- Simensen, T., Halvorsen, R., & Erikstad, L. (2018). Methods for landscape characterisation and mapping: A systematic review. *Land Use Policy*, 75:557-569. Doi: 10.1016/j.landusepol.2018.04.022.

- Soto, S., & Pintó, J. (2010). Delineation of Natural Landscape Units for Puerto Rico. *Applied Geography*, 30(4):720-730. doi: 10.1016/j.apgeog.2010.01.010.
- Swanwick, C. (2004). The assessment of countryside and landscape character in England an overview. içinde Countryside planning New approacher to Managment and Conservation Ed. Kevin Bishop, Adrian Phillips. London: Earthscan.
- Şahin, Ş., Perçin, H., Kurum, E., Uzun, O., & Bilgili, B. C. (2014). *Bölge - Alt Bölge (İl) Ölçeğinde Peyzaj Karakter Analizi ve Değerlendirmesi Ulusal Teknik Kılavuzu*. Ankara: Müşteri Kurumların T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı olduğu, T.C. Ankara Üniversitesinin Yürütücü Kuruluş olduğu ve TÜBİTAK KAMAG 1007 Programı 109G074 No'lu PEYZAJ-44 Projesi Çıktısı.
- Tudor, C. (2014). *An approach to Landscape Character Assessment*. Natura England.
- Tülek, B., & Atık, M. (2017). Çankırı, Ilgaz bölgesi Devrez alt havzası örneğinde peyzaj karakter alanlarının belirlenmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 30(3):197-204. doi: 10.29136/mediterranean.359804.
- URL-1. <https://www.somerfordparishcouncil.co.uk/wp-content/uploads/2018/02/21.-Landscape-Assessment-of-Congleton-Borough-1999x.pdf>. Erişim tarihi:5.12.2023.
- Uzun, O., İlke, F., Çetinkaya, G., Erduran, F., & Açıksöz. S. (2012). *Peyzaj planlama : Konya ili Bozkar-Seydişehir-Abırlı-Yalıhöyük İlçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi Koruma ve Planlama Projesi*. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Uzun, O., Müderrisoğlu, H., Demir, Z., Kaya, L.G., Gültekin, P., & Gündüz, S. (2015). Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı,Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü adına AKS Planlama ve Mühendislik Limited Şirketi.
- Van Eetvelde, V., & Antrop, M. (2009). A stepwise multi-scaled landscape typology and characterisation for trans-regional integration, applied on the federal state of Belgium. *Landscape and Urban Planning*, 91(3):160-170. doi: 10.1016/j.landurbplan.2008.12.008.
- Warnock, S., & Griffiths, G. (2015). Landscape characterisation: The living landscapes approach in the UK. *Landscape Research*, 40(3):261-278. doi: 10.1080/01426397.2013.870541.
- Washer, D.M. (2005). European Landscape Character Areas- Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscape. Environment and Sustainable Development: Final Project Report as deliverable from the EU's Accompanying Measure project European Landscape Character Assessment Initiative (ELCAI), funded under the 5th Framework Programme on Energy, Environment and Sustainable Development.
- Yang, D., Gao, C., Li, L., & Van Eetvelde, V. (2020). Multi-Scaled identification of landscape character types and areas in Lushan National Park and its fringes, China. *Landscape and Urban Planning*, 201:103844. doi: 10.1016/j.landurbplan.2020.103844.

YAZARIN BİYOGRAFİSİ (BIOGRAPHY OF THE AUTHOR)

Seher Demet KAP YÜCEL (Doç. Dr.)

Lisans eğitimini 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünde tamamladıktan sonra, 2006 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, “Kentsel Tasarım” yüksek lisans programından mezun oldu. Aynı bölümde “Şehircilik” doktora programına başladı ve 2007 - 2008 yılları arasında bir yıl süre ile İtalya - Genova Üniversitesinde doktora araştırmasında bulundu. 2012 yılında doktora derecesi ve 2019 yılında ise doçent unvanı almaya hak kazandı.

2005 yılından itibaren Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışan Seher Demet KAP YÜCEL, aynı bölümde “Kent ve Ekoloji”, “Peyzaj Planlama”, “Kentsel Dönüşüm ve Ekoloji” gibi teorik dersler vermekte, aynı zamanda Planlama Atölyesi 2 ve 3’te ekip üyesi ve yürütücü olarak görev yapmaktadır. Kendisi bir çok araştırma projesi, ulusal ve uluslararası konferans, workshop ve yarışmalara katılmıştır. 2013 yılından itibaren ise İtalyan “Alte Vie Vakfı” ile ortaklaşa “Cenevizlerin Dünyadaki İzlerinin UNESCO Dünya Miras Listesine Girmesi” çalışmalarında görev almaktadır.

Discussing the object-oriented ontology of Harman and the changing status of architectural object

Gülşah GÜLEÇ¹, ORCID: 0000-0002-8041-2018

Abstract

Object-oriented ontology, particularly the object-oriented ontology of Harman, affects architecture since the 1990s. It is realized due to this ontology that architectural object cannot only be a real or sensual object; it can be withdrawn from senses and relations. According to Harman's object-oriented ontology, it is even independent from its environment. Hence object-oriented ontology is related to computer architecture by which objects are independently created within a computational and virtual environment. But it is not possible to literally adapt object-oriented ontology to architecture since architectural objects are generally bound up with formal and environmental relations. This ontology metaphorically affects architecture in such a way that architects see and realize object as an entity beyond its relations. Thus, they focus on the object itself. Digital technologies enable them to create architectural object composed of information not relation. There is accordingly a shift from relation to information in the architecture of the 2000s. The main contribution of the paper is to reveal this shift in contemporary architecture; so, it is discussed in the paper that object does not relate to anything but information in the digital age. It is the autonomous and information-oriented object that defines a new ontological framework for architects.

Highlights

- Architectural object is not just an object that exists as a formal or physical reality; it also exists as a sensual reality.
- It is challenging to understand what the real object is both in architecture and philosophy.
- Object-oriented ontology metaphorically affects architecture since architectural objects, whether they are real or virtual, are deeply bound up with formal, functional and environmental relations.

Keywords

Architectural object; Digital object; Garaham Harman; Object-oriented ontology.

Article Information

Received:

01.11.2023

Received in Revised Form:

05.05.2024

Accepted:

10.06.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1.Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye

gulsahgulec@gazi.edu.tr

Harman'ın nesne yönelimli ontolojisini ve mimari nesnenin değişen vaziyetini tartışmak

Gülşah GÜLEÇ¹, ORCID: 0000-0002-8041-2018

Öz

Nesne yönelimli ontoloji, bilhassa Harman'ın ontolojisi, 1990lardan beri mimarlığı etkilemektedir. Nesne yönelimli ontoloji sayesinde mimari nesnenin sadece gerçek ya da duyuşsal bir nesne olmadığı aynı zamanda duyulardan ve ilişkilerden bağımsız olarak var olabildiği fark edilmiştir. Harman'ın nesne yönelimli ontolojisi, nesnenin çevresinden de bağımsız olabildiğini göstermiştir. Bu yüzden nesne yönelimli ontoloji, nesnelerin sanal bir ortamda ve çevresinden bağımsız olarak tasarlandığı bilgisayar destekli mimari tasarımla ilişkilendirilmiştir. Ancak nesne yönelimli ontolojiyi tam olarak mimarlığa uyarlamak mümkün değildir; çünkü mimari nesnelere genellikle biçimsel ve çevresel ilişkilere sahiptir. Yani, bu ontoloji, mimarlığı metaforik olarak etkilemektedir; öyle ki, mimarlar nesnelere sahip oldukları ilişkilerin ötesine geçebilen varlıklar olarak görebilmiştir. Böylece nesnenin kendisine odaklanabilmişlerdir. Dijital teknolojiler ise mimarların ilişkilerden değil bilgiden oluşan mimari nesnelere yaratabilmesine aracılık etmiştir. Buna bağlı olarak, 2000li yılların mimarlığında ilişkiden bilgiye doğru yaşanan bir değişim gerçekleşmiştir. Makalenin mimarlık literatürüne olan en önemli katkısı çağdaş mimarlıkta gerçekleşen bu değişimi ve içinde bulunduğumuz dijital çağda nesnenin bilgiyle olan ilişkisini ortaya koymasıdır. Burada bahsedilen, mimarlar için yeni bir ontolojik çerçeve tanımlayan özerk ve bilgi yönelimli nesnedir.

Öne Çıkanlar

- Mimari nesne sadece biçimsel ya da fiziksel değil duyuşsal bir gerçeklik olarak var olan bir nesnedir.
- Hem mimarlıkta hem de felsefe alanında gerçek nesneyi tanımlamak ve ne olduğunu anlamak zordur.
- Nesne yönelimli ontoloji mimarlığı metaforik olarak etkilemektedir; çünkü gerçek ya da sanal olsun mimari nesnelerin biçimsel, işlevsel ve çevresel ilişkileri vardır.

Anahtar Sözcükler

Mimari nesne; Dijital nesne; Graham Harman; Nesne yönelimli ontoloji.

Makale Bilgileri

Alındı:

01.11.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

05.05.2024

Kabul Edildi:

10.06.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
gulsahgulec@gazi.edu.tr

INTRODUCTION

This paper focuses on the object-oriented philosophy of Harman not to define it precisely, but to deal with its reflections in architecture in which object has been discussed by using such concepts as real, sensual, virtual, self-referential and digital since the 1990s. Even Harman does not literally define the object-oriented philosophy, because this ontology has no strict rules, norms or conditions explaining the very nature of object (Harman, 2013). So, the object-oriented philosophy of Harman establishes an ambiguous interdisciplinary ground to discuss what really an object is, also in terms of the discipline of architecture. In this context, the aim of the paper is to discuss the changing status of architectural object from “object” to “data”, depending on the diverse interpretations of the object-oriented philosophy put forward by contemporary architects, especially as Schumacher who is the defender of “the object-oriented architecture”, or in his own words “the autopoiesis of architecture”. According to him, architectural object has the potential of creating itself autonomously in the digital environment (Schumacher, 2012). Whether it is created digitally or non-digitally, object has always been a significantly important debate in architecture. However, the paper reveals that “object” has recently become “data” that is created and changed in relation with the ability of the architect as the computer user. This conceptual change is discussed through the object-oriented philosophy of Harman, which has affected the ways of creating and conceptualizing object in architecture.

As such, object is seen not just an object that exists as a formal or physical reality depending on the reflections of the object-oriented philosophy in architecture. Object also exists as a sensual reality as it is considered in the object-oriented philosophy of Harman (Harman, 2020). On the other side, the object-oriented ontology generally leads architectural object to be seen as a formal entity that is independent from its real and sensual qualities. It thus becomes challenging to understand what the real object is both in the disciplines of architecture and philosophy.

Architecture and philosophy have had close interdisciplinary relations throughout history. Philosophy, especially the object-oriented philosophy of Harman, brings a new perspective on defining and designing object in architecture. As mentioned before, this ontological thought is diversely interpreted by architects, in that Schumacher sees and interprets the object-oriented ontology as a theoretical background to justify the self-referential architectural object emerged in a virtual reality. Virtuality refers to a new environment in which emergent form, or object is created by digital technology. Schumacher justifies these objects through their relations with other objects in the virtual environment, in such a way that this relational ontology is actually a different theory rather inspired by the communication theory of Luhmann than the object-oriented ontology of Harman (Schumacher, 2012).

Moreover, object-oriented ontology seems to be misunderstood as a formalistic approach to create unfamiliar, or totally strange forms in architecture. Because objects are not limited to forms and their formal relations in this ontology. Objects are more than their relations. It seems irrelevant to

deal with the object-oriented ontology only to justify objects in architecture. It is not possible to literally adapt the object-oriented ontology to architecture (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015). Object-oriented ontology metaphorically affects architecture; since architectural objects, whether they are real or virtual, are deeply bound up with physical and non-physical relations.

However, architects today are even more interested in the object-oriented ontology. They turn real or hypothetical relations into parameters to design the architectural object by using computers. It is called as “parametric object” in the architecture of the first decade of the 2000s. Nevertheless, there is a shift from “object-oriented” to “information-oriented” architecture in the second decade of the 2000s, because it is realized that architectural object is actually composed of information, not relation (Schumacher, 2012). The paper points out to the fact that “relation” is also “information” created within the digital environment. Whether abstract or concrete, everything turns into digital information, or digital object in this environment. So much so that not only buildings as the ultimate objects of architecture, but also emotions and experiences even become the “digital objects” of the “digital age”. The paper focuses on this conceptual change within the context of the interdisciplinary relationships of philosophy and architecture.

THE INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS OF PHILOSOPHY AND ARCHITECTURE

Philosophy and architecture are closely related disciplines as they both deal with reality. Philosophy presents architects a broader perspective on understanding the world by discussing objects and their objective and subjective realities. Architecture and its worldly realities cannot only be understood through the lens of the discipline of architecture. Hence, philosophy is involved in architecture, and new thoughts are developed at the intersections of these two disciplines.

One of them is the ontological thought of Harman, who has been discussing the reality of object since the 1990s. Philosophers deeply think on the reality of an art and architectural object especially in terms of its immeasurable qualities. On the other side, architects generally relate to the measurable qualities while thinking on an object. This is one of the tensions between philosophy and architecture to understand what really the object is (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015). There have been a lot of discussions to understand the object in the discipline of philosophy throughout the 20th century. Harman is one of the philosophers, who is on the agenda of architecture with his philosophical thoughts, because he brings new perspectives on defining architectural object in the 1990s, namely at the digital turn in architecture.

His object-oriented ontology becomes even more popular in the 2000s, particularly for the architects who interest defining and designing objects by using digital technology. However, it is suggested that object-oriented ontology does not have a direct relevance to architecture; most of what is relevant primarily operates at the metaphorical level (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015).

Nonetheless, objecthood is a topic that is worth to discuss in architecture. In that, Harman’s object-oriented ontology leads objects to be defined and discussed by their autonomous qualities in recent architecture. Due to this ontology, architectural objects earn existential autonomy, especially by

their singular and independent forms. Yet the influence of object-oriented ontology on architecture mainly remains metaphorical. Its benefit for the discipline of architecture is to refocus on the object itself (Bernier-Lavigne, 2016). Object-oriented ontology is therefore acknowledged as a way of thinking to understand the changing status of object in architecture.

The Object-Oriented Ontology in Philosophy

The term of ontology is used with different meanings in different disciplines, but it actually refers to the discipline of philosophy, namely the branch of philosophy which deals with the nature and structure of reality. Ontology is the science of being that studies the attributes belonging to things because of their very nature in philosophy. Unlike the experimental sciences, which aim at discovering and modeling reality under a certain perspective, ontology focuses on the nature and structure of things per se, independently of any further considerations, and even independently of their actual existence (Guarino, Oberle, Staab, 2009). When things are discussed via objects or their realities, ontology is named as object-oriented ontology. Object-oriented ontology dates to the late 1990s in philosophy. Harman begins to use the term of object-oriented philosophy in 1997. He borrows the term from computer science, but it is not inspired by object-oriented programming. For him, whether fictional, real, natural or artificial, everything is an object in some way (Harman, 2020).

Harman suggests that objects are either undermined or overmined in architecture. If undermining says objects are too superficial and you have to go deeper and get down to the small things of which they are made, overmining says objects are too deep. It says that there is nothing hidden behind appearances. So, overmining is more about the relations, not the objects. It reminds the relational ontology that Schumacher adopts in his parametric architecture (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015)

On the other side, there is a contradiction between object-oriented ontology and relational ontology. Relationism arises from the ontological philosophy of Deleuze and Guattari who are interested in the rhizomatic formations of objects such as flows, relations, connections and assemblages. They suggest that a book is neither an object nor a subject; it is an assemblage that is made of various relations and connections. A book is in connection with other assemblages as well. A body is also an assemblage as a book by which organs are connected to each other. According to Deleuze and Guattari, these connections and the flowy relations between them create the rhizome that eventually leads the object to be formed (Deleuze, Guattari, 1987). In the 1990s, contemporary architects as Schumacher, who use digital technology to create emergent forms, or objects, particularly inspire from the conceptions of flows and relations. Architectural objects are thus emerged from the relations with others and their environments. In that, architecture either stems from environmental forces, or topological deformations, or parametric differentiations. The relational ontology here is based on the fact that entities have no autonomous realities, but their realities are due to other things which they interrelate (Bernier-Lavigne, 2016).

However, objects are seen as the autonomous entities independent from their relations and qualities in the object-oriented ontology of Harman (Harman, 2020). Harman suggests that there are two kinds of objects as real and sensual objects. Real object withdraws from experience, but

sensual object exists only in experience. The object-oriented ontology is interesting for architects because of the tension between real and sensual objects (Weir, Harman, 2021).

This tension is formerly created by Husserl and Heidegger as the inspiring philosophers of the 20th century. Heidegger leads us to distinguish real objects and their sensual qualities. According to him, the qualities of an object cannot simply exist on the surface, or in its appearance. The hidden real qualities of objects are in the deeper appealing to human senses and perceptions. Yet Husserl reduces the objects to their appearances. He thinks that there is nothing hidden about the object. For him, we can only determine the crucial qualities of an object by using our minds, and ignoring our senses (Harman, 2013).

In the object-oriented philosophy of Harman, formal realities are more important than sensual qualities. His philosophy depends on an ontological, not a phenomenological thought. It is actually a formalist philosophy dealing with the autonomous existence of objects (Harman, 2022). He thus discusses that architectural objects cannot engage with their surroundings. They remain as autonomous entities with their latent qualities. They are beyond their qualities, constituent pieces and relations (Harman, 2013). Hence, object-oriented ontology leads architects to focus on the object itself since the last decade of the 20th century. This ontology even becomes more important in the architecture of the 21st century in which objects are autonomously designed in a new reality called as virtuality. Digital technologies enable objects to be discussed as “digital objects” both in the disciplines of architecture and philosophy. Whether object is defined and discussed by the concepts of “virtual” or “digital”, object-oriented ontology continues to dominate the discipline of architecture in this century.

The Object-Oriented Ontology in Architecture (or The Object-Oriented Architecture)

It is suggested that object orientation in architecture dates to the 19th century. Architects of that century mostly focus on objects as things connected to the cultural life of the city. However, it is totally different from the object-oriented ontology that ignores cultural referentialities, while describing an object both in today’s architecture and philosophy (Allen, 2018).

In today’s ontology, objects are seen as autonomous and self-sufficient entities. They are autonomous, non-culture-bound objects that remind the modern objects in architecture. It is called as “the crisis of the object”, due to the assumption that modern objects are meaningless. However, they have new meanings stem from the technological advancements of the 20th century. So much so that, they are designed as the objects of those modern times such as airplanes, automobiles and other machines (Hartoonian, 2006).

Eisenman asserts that modern and classical objects resemble each other, since the first idealizes technology in an endless present, and the latter idealizes history as an endless past. So, classical and modern objects, and also postmodern objects as the neo-classical ones have similar compositional characters representing an ideal past or present. Eisenman proposes a de-compositional architecture towards the end of the 20th century. He believes that objects should have a de-compositional character in architecture. De-compositional objects are autonomous objects, because they are not designed to have historical, cultural, technological or other meanings (Eisenman, 1984).

Baudrillard and Nouvel also promote to design autonomous objects in architecture. They promote the singularity of objects. Baudrillard defines singular object as an object that challenges cultural connections and aesthetical conventions. He thus describes singular object as a monster. A monster that seems as if it belongs to somewhere else. For him, the example of this monstrous character is Pompidou Culture Center in Paris (Figure 1). It is a monster, since it demonstrates nothing except itself; it is, in this sense, a singular object (Baudrillard, Nouvel, 2002).

Figure 1. Pompidou Culture Center, Renzo Piano, Richard Rogers, Paris, 1977
(<http://structpedia.com/pompidou-center/>)

The idea of singularity is closely related to the idea of autonomy, as it refers to the autonomous characteristics of the architectural object. As Harman suggests, there is a reaction to the idea of autonomy in architecture by decomposing and dissolving the building that tries to be a discrete object. Diller and Scofidio's Blur Building is an example of the dissolving object (Figure 2). As such, architects dissolve the form of the building into its ground, or its surrounding landscape by turning it into a fog-like structure (Harman, 2020).

Figure 2. Blur Building, Diller Scofidio and Renfro, Swiss Expo, 2002
(<https://atmospherics3.wordpress.com/about/>)

This is only one example revealing the shift from figure to ground in the architecture of the 1990s and 2000s. This shift leads architects to focus on ground rather than figure in their design projects. They interrogate the conventional relations between figure and ground enabling figure to dominate the ground in architecture for decades. They accordingly discover the mutual relations between figure and ground, and design grounded structures instead of ungrounded sculptures.

It becomes a common approach to design architectural objects which are blended into their contexts. Yet Harman suggests that great art and architectural objects are independent from their contexts, and they can travel somewhere else. He surprisingly discusses this independence through

Oslo Opera House which is a building seems to be interrelated with the context by its ramp-like structure (Figure 3). He thinks that the building looks like an iceberg as if it suddenly appears on the water, and this leads him to see it as an object (Harman, 2020).

Figure 3. Oslo Opera House, Snohetta, 2007
(<https://architectuul.com/architecture/oslo-opera-house>)

It even becomes a more common approach to design architectural objects blended into their contexts in the second half of the 20th century. In this regard, the object-oriented design approach of modern architecture in the first half of the century is commonly criticized by architects, namely postmodern architects, who promote the idea that architectural object should become a part of the existing texture (Koetter, Rowe, 1980). However, Schumacher replaces the concept of texture with the concept of network in the 21st century in which architectural objects are mainly created in the virtual environment. This environment enables objects to be created in the network of virtual relations between objects (Schumacher, 2018). According to Aureli, virtuality establishes a ground for objects to be discussed by their “contenthood” as well as their “objecthood” in architecture. For him, it leads architectural objects to be designed by programmatic complexities and contextual relations (Aureli, 2004).

Nevertheless, Ruy suggests that discussing and designing object as an outcome of these relations is a manic effort to be a part of the global network. This effort de-emphasizes the object in architecture. He sees it as the grand finale of architecture’s movement from object to field that means the collapse of the architectural object into a general ecological field of relations (Ruy, 2012).

On the other side, Allen promotes the shift from object to field in architecture. His concept of “field conditions” is based on a reciprocal relation between object and field. According to him, it is a new relation between object and field if they are interrelated to create a relational architecture (Allen, 1997). Yet it is suggested that when architecture becomes too relational, it begins to lose its own identity, and simply becomes a branch of environmental science or ecology (Hale, 2020).

In this context, Harman thinks that if an object is only composed of its relations, then it cannot change these relations. That’s why; object is always more than its relations. If we adapt this ontological thought to architecture, we realize that architectural object is always more than its internal and external relations (Harman, 2020).

These relations are still important to understand the object, but object-oriented ontology paves the way for us to focus on the object rather than its relations to be able to create a new object (Ruy, 2012). Object-oriented ontology is therefore challenged by relational ontology in architecture. So much so that buildings as architectural objects, are justified by their relations and participations to the context.

According to Gage, architects should focus on the context to deal with the environmental problems. Nevertheless, context, or engaging with context, is not sufficient to justify architectural objects. This is actually a way of overmining. Another way of overmining is justifying a discrete building by an idea, concept, diagram, metaphor, etc. These are all reductive approaches in architecture. Gage exemplifies reductionism with Denver Art Museum which Libeskind designs the form of the building by inspiring from the nearby mountains (Figure 4). Because he reduces the building into a relational object (Gage, 2015).

Figure 4. Denver Art Museum, Daniel Libeskind, 2006
(<https://www.museum.com/museum/denver-art-museum/>)

It is a fact that a building as a discrete object, is often overmined since it is justified by a metaphor. Harman emphasizes in his object-oriented ontology that buildings have various qualities, properties and even relations, and they cannot be reduced to the overmining metaphors or observations (Harman, 2022). So, we can suggest that most of Gehry's designs which seem as a crumpled piece of paper are not an example of the object-oriented architecture. Because they are also a kind of metaphorical representation of another object. Then, which buildings can be attributed as object-oriented designs in architecture?

That's why; Harman finds it challenging to define and discuss the object-oriented ontology especially within the context of architecture. He thinks that this is not an ontological thought that can literally be adapted to architecture (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015). However, it is still possible to discuss architectural objects by their ontological qualities and relations. When architectural objects are qualified by their relations, then this means that they are overmined according to the object-oriented ontology of Harman (Harman, 2020). Moreover, this is rather about relational ontology than object-oriented ontology. And it seems that architects focus on the relational ontology by reacting to the idea of autonomous architectural object in the first decade of the 21st century. They are rather interested in designing relations, correlations, forces, fields, networks and transformations than objects in architecture. According to Schumacher, this is an ontological investment, and he demonstrates it in his parametric architecture by designing relations

between material and immaterial parameters such as form, function, environment, daily life routines, social behaviors or structure (Schumacher, 2012).

His relational ontology is mainly based on the Luhmann's philosophical thought by which he describes everything as a system of communication. For Luhmann, communication exists as a relational node in an endless network of communication (Luhmann, 1995). Being inspired by Luhmann's relational ontology, Schumacher focuses on autopoietic, or self-evident, or self-referential communication systems in architecture, namely the autopoiesis of architecture. His claim is that all architectural designs consist of nothing, but communications (Schumacher, 2012).

Harman thus suggests that Schumacher is closer to the communication theory of Luhmann than his object-oriented ontology, or Deleuze's conception of virtuality (Harman, 2022). By the way, virtuality promotes object-oriented ontology in architecture. As Goldberger discusses, architectural objects from Gehry's extraordinary sculptural forms as Guggenheim Museum in Bilbao to the super-tall skyscrapers as Burj Dubai are designed in the virtual reality (Figure 5, 6). Nonetheless, they also have a physical, social and political reality that we generally ignore those other dimensions of architecture. Goldberger emphasizes that we should think of the social and political qualities of buildings to be able to understand architecture. Because no one can judge a public housing purely as an aesthetic object apart from the lives of the people within it. Architectural objects are not only objects. They are structures embedded in their socio-political contexts (Goldberger, 2009).

Figure 5. Guggenheim Museum, Frank Gehry, Bilbao, 1997
(<https://www.britannica.com/topic/Guggenheim-Museum-Bilbao>)

Figure 6. Burj Khalifa, Dubai, Skidmore, Owings & Merrill, 2008
(<https://www.britannica.com/topic/Burj-Khalifa>)

So, it becomes challenging again to discuss architecture from the perspective of the object-oriented ontology of Harman, since buildings are seen as the structures of social, cultural and political contexts. On the other side, buildings are still seen as objects that reject their contexts. It is accordingly discussed that buildings are not objects when they are embedded into their contexts. Yet Schumacher discusses object-oriented ontology through the embedded building projects. He even suggests that the intensely embedded architectural objects that parametricism tries to create are better object-oriented ontology objects, because they have more surplus capacities to engage in new assemblages (Schumacher, 2018). Parametricism is a design approach that leads new and strange architectural objects to be designed in the virtual environment. Virtuality enhances the strangeness of architectural objects in such a way that they withdraw from being familiar geometric and static forms. Of course, strangeness, or the strange richness of forms is not sufficient to discuss buildings as objects, but it paves the way for the new discussions on the changing status of object in the digital age of architecture.

THE CHANGING STATUS OF OBJECT IN THE DIGITAL AGE OF ARCHITECTURE

Digital technologies lead architectural objects to be discussed with new qualities. Due to these technologies, architects and philosophers re-interpret the object-oriented ontology, and reveal that the qualities of unfamiliarity, or strangeness, complexity and autonomy do not necessarily lead a building to be defined as an object in architecture. Then, what does an object-oriented architecture look like? This is the question that they ask to understand the changing status of object in the 21st century (Gannon, Harman, Ruy, Wiscombe, 2015).

As a theoretician and an architect, Schumacher suggests that object orientation is particularly involved in the parametric architecture of this century. He even interprets “object-oriented architecture” as “parametric architecture” by which objects are emerged within a network of contextual relations. For him, most of the building projects designed by Zaha Hadid Architects

(ZHA) are the formal outcomes of these relations. The buildings are formed as the relational objects such as in the projects of MAXXI and Dongdaemun Design Plaza, in which the building forms are emerged based on the social, spatial, functional and environmental relations in the design process (Figure 7, 8).

Figure 7. MAXXI, Zaha Hadid Architects, Rome, 2009
(<https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2009/nov/16/rome-zaha-hadid-museum-art>)

Figure 8. Dongdaemun Design Plaza, Zaha Hadid Architects, Seoul, 2014
(<https://edition.cnn.com/travel/article/seoul-ddp/index.html>)

These relations can be real, hypothetical, or totally imaginal. According to Schumacher, they lead the form to be emerged in parametric architecture. He discusses emergent form also by the urban projects of ZHA such as the project of Kartal Pendik Masterplan (Figure 9, 10). In this masterplan project, the new buildings in Kartal and Pendik districts are designed as the embedded forms which seem as they are parametrically emerged within the existing contextual relations and patterns. However, Schumacher defines the emergent form as the self-evident, self-contained and self-organized object, despite it is designed by the real or parametrical relations (Schumacher, 2018). So, it is challenging to understand how it is possible to define the architectural object as the self-evident object even if it is determined by a sequence of contextual relations.

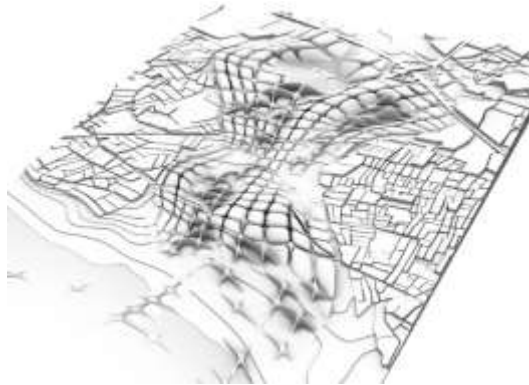

Figure 9. Kartal Pendik Masterplan, Zaha Hadid Architects, Istanbul, 2010
(<https://www.archilovers.com/projects/3408/kartal-pendik-masterplan.html>)

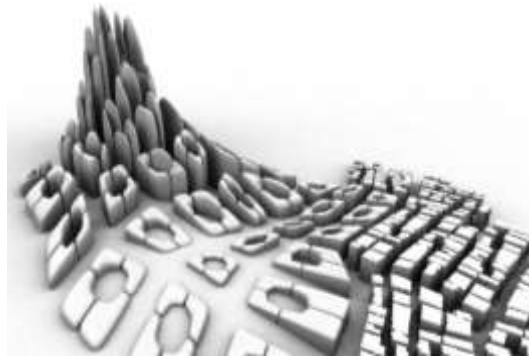

Figure 10. Kartal Pendik Masterplan, Zaha Hadid Architects, Istanbul, 2010
(<https://www.archilovers.com/projects/3408/kartal-pendik-masterplan.html>)

Nevertheless, object-oriented ontology is mainly replaced with relational ontology in the parametric architecture of the 21st century. In the relational theory, everything communicates with everything. We are connected with each other in the network society. It results in an overall intensification of relations. In this regard, the built environment turns into a complex system, and its spaces and territories become communications. This is the communication theory that creates parametricism (Schumacher, 2012).

It is not the theory of Harman that he describes in his object-oriented ontology. He does not theorize buildings as objects if they are dissolved in the network of relations and communications (Hale, 2020). On the other side, digital technologies lead buildings to be created as the new objects called as folds, blobs, flows and fluids. As Picon reveals, the computer presents us new perceptual objects and entities (Picon, 2004). In that, objects rather become emergence or genesis; they are emerged or generated in the form of flow by using computer technologies. It is actually the flow of information obtained from the relations between objects, their movements, displacements, deformations and contextual relations that creates the flowy objects in the virtual environment. It refers to the changing status of object from being “object” to “information”, or “data” in architecture.

This conceptual change brings the digital ontology of Hui to the agenda of architecture. He discusses that the new object of the 21st century is the “digital object”, and this object is composed

of “data”. According to him, digital objects are the objects on the Web such as YouTube videos, Facebook profiles, Flickr images, and so on. These are all formalized by schemes, or ontologies that we can generalize as data. Digital objects are not simply bits and bytes in the digital ontology of Hui. As he suggests, we interact with digital objects that we drag, delete and modify. The Web is acting as an interface between users and digital objects. Digital objects are visible in various forms, but they remain invisible without data. He thus discusses digital objects through two processes which he calls “the datafication of objects” and “the objectification of data” (Hui, 2012).

For Hui, we have a tendency to call everything as an object. This is a problematic, because individual objects have the risk of losing their singularities. It is also a problematic when object-oriented philosophers give the general name of objects to all entities including human beings (Hui, 2016).

Is it relevant to discuss the singularity of objects in the digital age in which objects resemble each other in such a way that we sometimes cannot distinguish them even if their content and context are very different? However, the singular objects are still discussed both in the disciplines of philosophy and architecture. As such, Baudrillard discusses them as not-globalized objects, that means they cannot be seen everywhere in the global world of the 21st century. According to him, the singular objects are specific to their contexts, and they cannot be reproduced even by their architects (Baudrillard, Nouvel, 2002). Nonetheless, it becomes challenging for architects to design “singular objects”, since they more deal with “digital objects” which look like the similar, or even the same products of internet, namely the world wide web. The world wide web (www) is a network of globally produced information. Today’s information-oriented objects are a part of this global network. So, it is not surprising to see that they become the similar, or the same objects in the digital age of architecture.

CONCLUSION (AND A QUESTION)

As mentioned before, architecture and philosophy have had close relationships throughout history. In that, the object-oriented ontology leads the ways of defining and designing objects to be interrogated in architecture, especially when Harman discusses objects rather by their internal qualities than external relations and realities in the 1990s (Harman, 2013). Object has always been an important debate in architecture, yet it is rarely associated with the object-oriented ontology before the 1990s. Because architectural objects exist as discrete or non-discrete objects in their surroundings, and there is no need to discuss their ontological facts. However, architects have begun to question what really an object is, depending on the object-oriented ontology that is more deeply discussed by Harman after the 1990s. The computer technologies promote these discussions due to the fact that architects commonly design objects within the virtual environment of computers towards the end of the 1990s. So, the tension between reality and virtuality is again at the forefront of architecture. This tension becomes even more visible in the first decade of 2000s, since architects generally design autonomous objects stripped of the environmental relations and realities by using computers. They are accordingly defined as the self-referential objects in architecture. Yet the object-oriented ontology is re-interpreted in architecture in the second decade of the 2000s, and architectural object begins to refer to the environment. Whether real or virtual, the environmental relations lead object to be defined and designed as relational object in

architecture (Weir, Harman, 2021). Today, it is rather informational object than relational object; moreover, object becomes data in the digital environment (Table 1). This is the main argument of the paper that the object-oriented ontology of Harman establishes an ambiguous ontological ground for object to be defined in many ways, as such it emerges as a new object that dissolves into the environmental relations, and even disappears by being digital information, or data in recent architecture.

Table 1. From object to relation, information and data in architecture

OBJECT	≠	RELATION
OBJECT	=	INFORMATION = DATA

The object-oriented ontology leads architects to think deeply on the measurable and immeasurable qualities of objects. It leads them to think and understand architectural object as an entity that cannot be reduced to its internal or external relations. According to the object-oriented ontology of Harman, object exists independent from its relations. It is an object, which does not rely on formal, functional, social and environmental relations, despite its diverse interpretations that turn object into a network of relations and communications in architecture (Harman, 2020). On the other side, the object-oriented ontology refers to a real autonomy by designing object as an entity composed of information, not relation in architecture. Architecture has always been in search of autonomy even if it is eventually bound up with environmental relations, communications and patterns. However, the paper reveals that there has been a recent shift from object to relation and information in architecture. That means, architectural objects are now created by digital information. So, the role of architects is changed in such a way that they are rather managers than designers, as they control and manage digital information to create an object in the digital age of architecture. It seems as if this object is not created by any kind of relation neither real nor virtual. This is an autonomous object that creates itself not by relation but information due to the management of the architect within the digital environment (Table 2). The autonomous object does not relate to anything except information. It is the information-oriented object that defines a new ontological framework in architecture (Table 3). This framework enables us to discuss object as an entity that consists of data in the architecture of the 21st century. Architects today control, manage and change data to create objects by using computers.

Table 2. The changing ontological status of architectural object from the 19th to the 21st century (As Allen suggests, object-oriented architecture dates to the 19th century (See Allen, 2018). Many other concepts used to define architectural object can be inserted into the table, however these are the commonly discussed concepts in the references of the paper. For example, the concept of singular object is used by Baudrillard to define its singular qualities that cannot be reproduced by architects at the end of the 20th century (See Baudrillard, Nouvel, 2002). The concept of decompositional object is used by Eisenman to replace compositional object towards the end of the century (See Eisenman, 1984). The concept of embedded object is used by Schumacher for the projects of ZHA that are embedded in their contexts in the first decade of the 21st century (See Schumacher, 2018). And the concept of digital object is used by Hui to define the object that is composed of data both in architecture and philosophy (See Hui, 2012).)

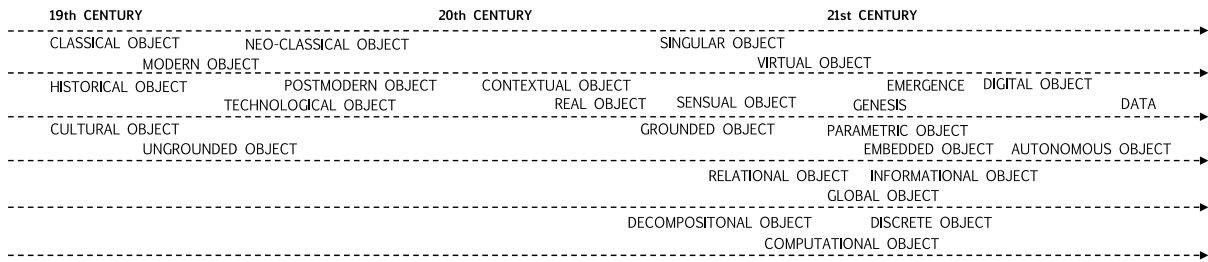
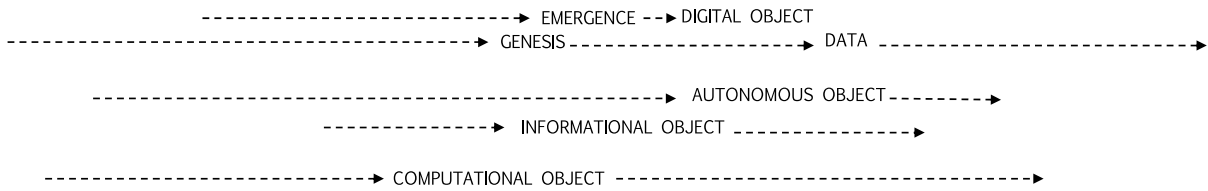

Table 3. The new ontological status of architectural object in the 21st century (Many other concepts used to define architectural object in this century can be inserted into the table, however these are the highlighted concepts in the references of the paper. The arrows in the table imply that there can be many others before and after these concepts within centuries in architecture.)

In this regard, architectural object is discussed not a relational but an informational entity in the paper. This entity is more than being an object, since it refers to an emergence or a genesis in architecture. As such, architectural object emerges from a flow of information created in the computational environment. It obtains its physical and non-physical qualities, namely its genetic characteristics, from this environment. Because it is genetically created in the computational environment. The computer technology enables objects to be designed as the new genetic entities, in other terms genesis, created and characterized by digital information, or data, in recent architecture. However, digital information also consists of real or hypothetical relations which are created by architects within the computational environment. So, a question still remains: How do we define an architectural object as an autonomous object despite the fact that it relies on informational relations?

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat**Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı**

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR: A/B/C/E/F/G/H/I

REFERENCES

- Allen, S. (1997). From object to field. *Architectural Design*, 67(5-6), 24-33.
- Allen, M. (2018). The inner life of things: Object-oriented architecture, programming and ontology. *SCAPEGOAT: Architecture | Landscape | Political Economy*, 1(11), 108-129.
- Antoine, P. (2004). Architecture and the virtual: Towards a new materiality. *Praxis: Journal of Writing + Building*, 1(6), 114-121.
- Aureli, P. V. (2004). Architecture and content: Who's afraid of the form-object? *Log*, 1(3), 29-36.
- Baudrillard, J. & Nouvel, J. (2002). *The singularity of objects* (R. Bononno, Trans.). Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Bernier-Lavigne, S. (2016). The material modulation of objects. *ACSA Fall Conference: Between the Autonomous & Contingent Object* (pp. 268-276). Washington: ACSA Press.
- Deleuze, G & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eisenman, P. (1984). The futility of objects: Decomposition and the processes of differentiation. *Harvard Architecture Review*, 1(3), 64-81.
- Gage, M. F. (2015). Killing simplicity: Object-oriented philosophy in architecture. *Log*, 1(33), 95-106.
- Gannon, T., Harman, G., Ruy, D. & Wiscombe, T. (2015). The object turn: A conversation. *Log*, 1(33), 73-94.
- Goldberger, P. (2009). *Why architecture matters*. New Haven: Yale University Press.
- Guarino, N., Oberle, D., Staab, S. (2009). What is an ontology? In S. Staab, R. Studer (Eds.), *Handbook on Ontologies* (pp. 1-17). Berlin: Springer.
- Hale, J. (2020). Buildings as objects and buildings as tool-being. In J. Bedford (Eds.), *Is There an Object-Oriented Architecture? Engaging Graham Harman* (pp. 89-110). London: Bloomsbury Publishing.
- Harman, G. (2013). An outline of object-oriented philosophy. *Science Progress (1933-)*, 96(2), 187-199.
- Harman, G. (2020). What objects mean for architecture? In J. Bedford (Eds.), *Is There an Object-Oriented Architecture? Engaging Graham Harman* (pp. 15-38). London: Bloomsbury Publishing.
- Harman, G. (2022). *Architecture and objects: Art after nature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hartoonian, G. (2006). *Crisis of the object*. New York: Routledge.
- Hui, Y. (2012). What is a digital object? *Metaphilosophy*, 43(4), 380-395.

- Hui, Y. (2016). *On the existence of digital objects*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Koetter, F. & Rowe, C. (1980). The crisis of the object: The predicament of texture. *Perspecta*, 1(16), 108-141.
- Luhmann, N. (1995). *Social systems* (J Bcdnarz, D Baecker, Trans.). California: Stanford University Press.
- Ruy, D. (2012). Returning to (strange) objects. In S. Ruel-Bergeron (Eds.), *Not Nature* (pp. 38-42). New York: Pratt Institute.
- Schumacher, P. (2012). Architecture's next ontological innovation. In S. Ruel-Bergeron (Eds.), *Not Nature* (pp. 100-107). New York: Pratt Institute.
- Schumacher, P. (2012) *The autopoiesis of architecture II: A new agenda for architecture*. Chichester: Wiley Publications.
- Schumacher, P. (2018). A critique of object-oriented architecture. In M. Benedikt, K. Bieg (Eds.), *The Secret Life of Buildings* (pp. 70-89). Austin: Center for American Architecture and Design.
- Weir, S. & Harman, G. (2021). Architecture and object-oriented ontology: Simon Weir in conversation with Graham Harman. *ISPA*, 5(2), 56-77.

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR

Gülşah Güleç, Assoc. Prof.

She is currently a full-time academic member of the Department of Architecture at Gazi University, Ankara, Türkiye. She graduated from the Department of Architecture at Eskisehir Osmangazi University, Türkiye. She received her MA and PhD degree from the Department of Architecture at Gazi University. She has national and international publications on contemporary architecture, architectural theory and design, and architectural education.

Examination of spatial characteristics of historical cities; an example of Elazığ, Harput

Ahmet Salih GÜNAYDIN¹, ORCID: 0000-0001-5799-0445
Nazire Sinem SARNILIOĞLU², ORCID: 0000-0001-7075-0120

Abstract

Nowadays, rapid population growth, delayed understanding of conservation, cultural, natural, political, etc. It is seen that historical city centers have turned into unqualified urban spaces for various reasons. For this reason, the aim of the study is to determine how the spatial characteristics of Harput historical city center, which had an important position in history but has lost this importance to a large extent today, change periodically. For this purpose, general information about the study area and maps of different periods were obtained by scanning the literature. Using these maps as a base, spatial analyzes of the study area were examined through the Space Syntax method. In the light of the data obtained, these maps were evaluated holistically and spatial problems of the area were determined. As a result of these determinations, a recommendation segment map was created. The created segment map was analyzed through the DepthmapX program. The analysis results of the suggested segments were compared with the existing analysis results, and the contributions of the suggestions to the study area were discussed. As a result of the study; Following the recommendations developed for the historical city center of Harput, an approximately 20% increase in the integration values at the axis level and a 39% increase in the accessibility value of the historical city center were achieved.

Highlights

- It is very important that the planning studies to be carried out in historical city centers be based on a mathematical basis.
- It is very important to preserve the identity values formed as a result of cultural accumulations developed throughout the historical process and to transfer them to future generations.
- The space syntax method is an effective method used to understand the growth of cities and analyze their underlying reasons by analyzing different historical periods.

Keywords

Elazığ; Space syntax; Spatial characteristics; Historical city center.

Article Information

Received:

07.11.2023

Received in Revised Form:

18.03.2024

Accepted:

03.04.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Fine Arts and Design,
İnönü University, Malatya, Türkiye

ahmet.gunaydin@inonu.edu.tr

2. Institute of Science, İnönü
University, Malatya, Türkiye

nsinemsarnilioglu@gmail.com

Tarihi kentlerin mekansal özelliklerinin irdelenmesi; Elazığ, Harput örneği

Ahmet Salih GÜNAYDIN¹, ORCID: 0000-0001-5799-0445
Nazire Sinem SARNILIOĞLU², ORCID: 0000-0001-7075-0120

Öz

Günümüzde hızlı nüfus artışı, geç kalınmış koruma anlayışı kültürel, doğal, siyasi vb. sebeplerden dolayı tarihi kent merkezleri nitelsiz kentsel mekânlara dönüştüğü görülmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı tarihte önemli bir konuma sahip olan fakat günümüzde bu önemi büyük bir ölçüde kaybetmiş olan Harput tarihi kent merkezinin dönemselsel olarak mekânsal özelliklerin nasıl değiştiği belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda literatür taraması yapılarak çalışma alanı ile ilgili genel bilgiler ve geçmiş olduğu farklı dönemlere ait haritalar elde edilmiştir. Elde edilen bu haritalar altlık olarak kullanılarak, çalışma alanının mekânsal analizleri Space Syntax yöntemi aracılığıyla irdelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, belirlenen bu haritalar bütüncül olarak değerlendirilmiş ve alana ait mekânsal sorunlar belirlenmiştir. Bu belirlemeler neticesinde öneri segment haritası oluşturulmuştur. Oluşturulan segment haritası DepthmapX programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan öneri segmentlerin analiz sonuçları mevcut analiz sonuçları ile karşılaştırılarak, önerilerin çalışma alanına katkıları tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Harput Tarihi Kent Merkezi için geliştirilen öneriler sonrasında, aks düzeyinde bütünleşme değerlerinde yaklaşık %20, erişilebilirlik değerinde ise %39 artış sağlanmıştır.

Öne Çıkanlar

- Tarihi kent merkezlerinde yapılacak olan planlama çalışmalarının, sayısal bir zemine oturtulması oldukça önemlidir.
- Tarihsel süreç içerisinde gelişen kültürel birikimler sonucunda oluşan kimlik değerlerinin korunarak gelecek nesillere aktarmak oldukça önemlidir.
- Mekan dizim yöntemi farklı tarihsel dönemlere ait analizler yaparak şehirlerin büyümesi anlamamız ve bunların altında yatan sebepleri analiz etmemiz için kullanılan etkin bir yöntemdir.

Anahtar Sözcükler

Elazığ; Mekan dizimi; Mekansal özellikler; Tarihi kent merkezi.

Makale Bilgileri

Alındı:
07.11.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
18.03.2024
Kabul Edildi:
03.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

- Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
ahmet.gunaydin@inonu.edu.tr
- Fen Bilimleri Enstitüsü, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
nsinemsarnilioglu@gmail.com

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Kent, “Nüfusun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı, toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yerleşim alanı.” şeklinde tanımlanır (Yahyağil, 1998). Kentler gelişme süreçlerini ve oluşumlarını, çoğunlukla çevresindeki doğal şartlara bağlı olarak geliştiren, organize yerleşim birimleridir. Tarihsel ve kültürel etkenler ile gelişip büyüyen kentlerin bu sürecinde insan ve onun etkileri de söz konudur (Karadağ & Koçman, 2007). Kentlerin oluşumu, büyümesi ve kentsel kimlik kazanması; kentlerin sahip olduğu fiziksel özelliklerin yanı sıra doğal çevre birleşenleri ile orada yaşayan nüfusun yoğunluğu ve bu nüfusun karşılıklı etkileşimleri neticesinde gerçekleşir. (Aslanoğlu, 1998; Karadağ, 2000; Pacione, 2009). Kropf’a (2014) göre kentlerin gelişimde etkili olan unsurlardan bazıları; etnik yapı, din, coğrafya, tarihsel olaylar, toplumsal hareketler, doğal yapı ve nüfus olarak sıralanabilir. Kentlerin sosyal ilişkiler ile anlam kazandığını vurgulayan Alexander (2013), kullanıcının geçmiş ve gelenekleri ile olan bağı koparmak istemediğine dikkat çekmektedir. Kentlerin anlam ve karakter kazanması ise kullanıcıların yaşamları boyunca, sahip oldukları deneyim ve birikimlerini kente işleme ile gerçekleşir. Fiziksel gelişim ve değişim sürecinde kentleri, kullanıcılarıyla bir bütün olarak ele almak doğru olacaktır (Sakar Atçeken, 2022).

Tarihi çevre, Avrupa Konseyi Kültürel İşbirliği Konseyi’nin Avrupa Kültürel Mirasının Envanteri çalışmasında; “Doğa ya da kişi tarafından oluşturulan, bütünlüğü ve artistik, estetik, tarihsel, etnografik, bilimsel, edebi veya efsanevi özellikleri ile korunması ve değerlendirilmesi gereken bütünlüklüdür.” şeklinde ifade edilmektedir (Aydemir vd., 2004). Daha çok kentsel sitelerin kastedildiği “tarihi çevre” kavramı, kırsal, tarihi ve arkeolojik siteleri de kapsamaktadır (Ahunbay, 1999). Tarihi çevreler, tarihi kent dokularını ve kentsel kimliği yansıtan, eski medeniyetlerin ve geçmiş dönemlerin önemli şahitleridir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Tarihi kent merkezleri, yalnızca var olan fiziki yapı olarak değil, tarihsel süreç içerisinde gelişen kültürel birikimleri de ifade eder. Ülkemiz de tarih boyunca çok çeşitli kültür ve medeniyetlerin izlerini taşıyan topraklara sahiptir. Önemli olan bu mirası korumak ve gelecek nesillere aktarmaktır (Özdemir Dağıstan, 2005).

Zaman içerisinde tarihi kent merkezlerinde yaşayan kullanıcıların kenti terk etmesi, değişen kullanım şekilleri ve sosyal tabakadaki değişimler tarihi kent merkezlerini ekonomik, fiziksel, sosyal ve işlevsel anlamda olumsuz yönde etkilemektedir. Bu değişimler sonucunda, tarihi kent merkezleri cazibe merkezi olma özelliklerini yitirmekte, kentsel hizmetlerden mahrum ve niteliksiz mekanlara dönüştüğü gözlenmektedir (Yenice, 2011).

Çalışma kapsamında, günümüzde Elâzığ sınırları içerisinde bulunan Harput tarihi kent merkezi incelenecektir. Harput’un zengin bir geçmişe sahip olması, etrafında yer alan önemli su kaynakları, verimli ovaları ve zengin yeraltı kaynakları ile önemli ticaret yollarını birbirine bağlayan bir kavşak noktası üzerinde bulunması, yerleşmenin bir çok medeniyetin izlerini taşımasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde önemli bir ticaret ve kültürel bir merkez hâline gelen kente yerleşmeler, MÖ 3000 yıllarında başlayarak 16. ve 19. yüzyılda devam etmiştir (Uzun ve Çakar, 2016). Harput, önemli bir ticaret güzergâhında bulunması neticesinde Müslüman nüfus ile birlikte gayrimüslim nüfusun da yaşadığı, sosyal tarih aşamalarının da en iyi şekilde gözlemlenebildiği kentlerin başında gelmektedir.

Kent, bölgede yaşamış medeniyetlerden kalan bir miras niteliğindedir (Balaban, 2002). Harput, kültürel açıdan çok zengin bir bölgede yer alması ile 19. yüzyıla kadar en güzel Osmanlı şehirlerinden birisi olmuştur. Bugünkü şehir merkezine taşınması ise 1834 yılında gerçekleşmiştir (Öztürk, 2013). Bu nüfus hareketliliği ve tarih içinde yaşamış olduğu bazı değişimler Harput kentinin ekonomik, fiziksel, işlevsel ve sosyal yapısını olumsuz yönde etkilemiş ve zaman içerisinde kent, cazibe merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Harput kentinin, içerdiği kültürel mirasın değerlendirilmesi, koruma-kullanma dengesinin göz önünde bulundurularak korunması ve gelecek nesillere en az tahribatla aktarılması oldukça önemlidir.

Çalışmada, Harput tarihi kent merkezinin mekânsal özelliklerini belirleyebilmek amacıyla mekân dizim (Space Syntax) yönteminden yararlanılmıştır. Kentsel mekânın morfolojik özelliklerini anlamak, tarihi süreç içerisindeki değişimini irdelemek ve bu özelliklerin insan hareketleri üzerindeki olası etkilerini belirleyebilmek için 1970'li yıllarda Bill Hillier ve ekibi tarafından geliştirilen mekân dizim yöntemi genişçe kullanılmaktadır. Mekân dizimi, mekânsal organizasyonların analiz edilmesi ve tanımlanması için geliştirilen, çok farklı ölçeklerde uygulanabilen bir yöntemdir. Bu yöntemin amacı, mekânların ne derece kullanıldığını, mimari biçimler ile sosyal değişkenler arasındaki ilişkiyi kesin ve nesnel bir tanımlama ile ortaya koyabilmektir (Hillier, vd. 1983; Günaydın ve Taşçıoğlu, 2021).

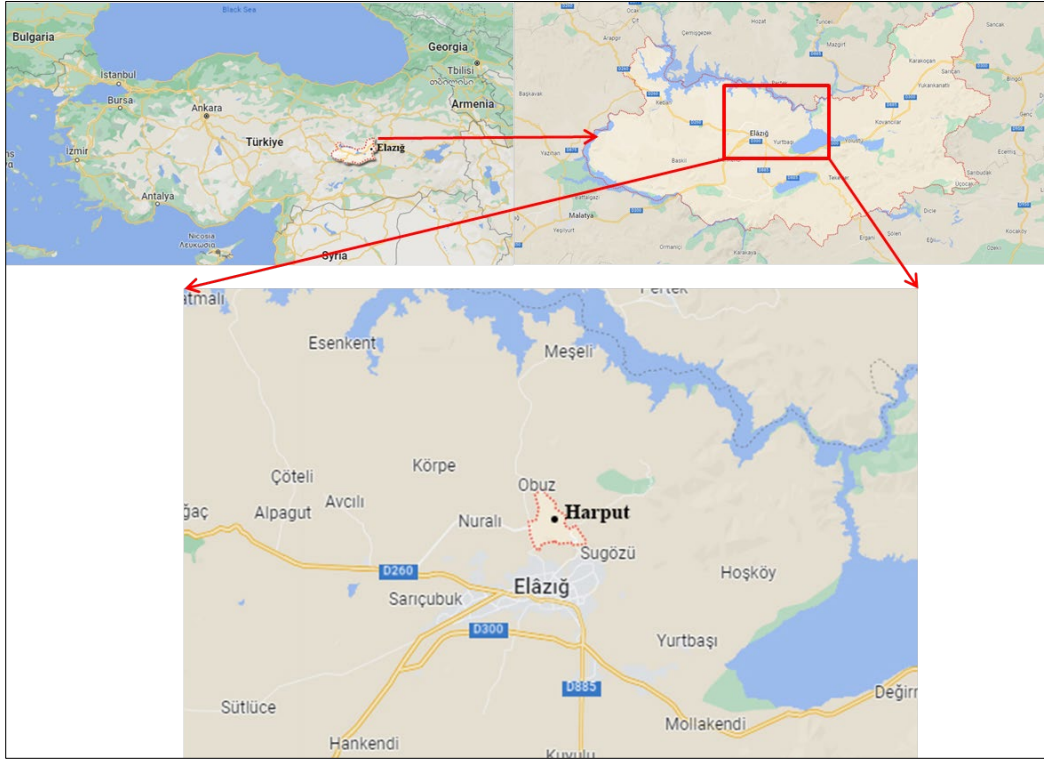
Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı;

1. Tarihi kent merkezinin mekânsal konfigürasyonundaki değişimin ortaya konulması,
2. Tarihi kent merkezindeki sokakların yaya hareketlerinin ve potansiyellerinin ortaya koyulması ve yaya hareketlerini geliştirici önerilerin sunulması,
3. Harput tarihi kent merkezi ve yakın çevresi ile ilgili ileride uygulanacak kentsel tasarım çalışmaları için rehber olabilecek bir altlık oluşturulması,

olarak sıralanabilir.

2. ÇALIŞMA ALANI (CASE STUDY)

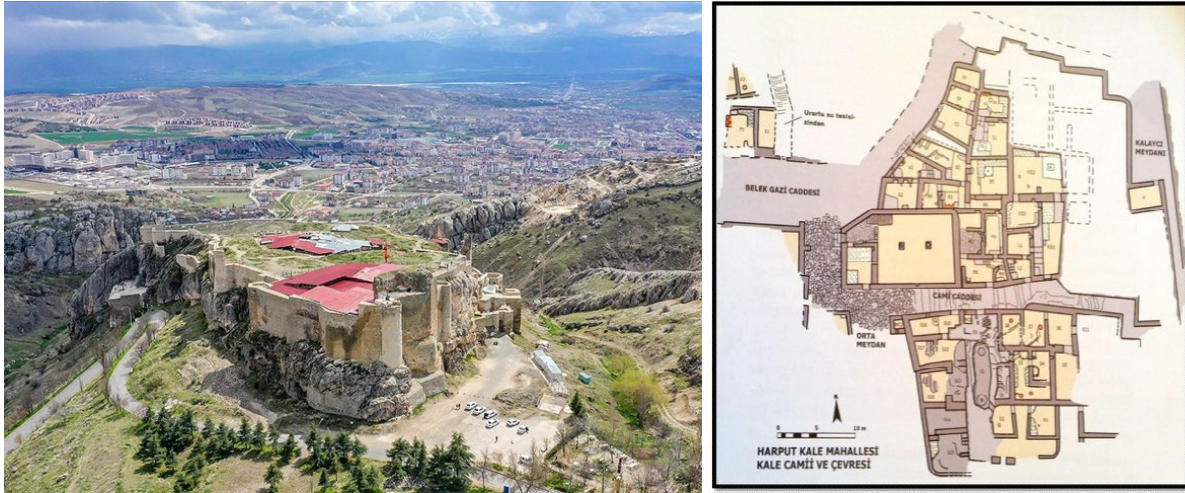
Çalışmanın ana materyalini Harput tarihi kent merkezi oluşturmaktadır (Şekil 1). Çalışmanın odağını ise günümüzde yoğun olarak kullanılan, tarihi-kültürel değere sahip birçok yapı ve kentsel mekân oluşturmaktadır.

Şekil 1. Çalışma alanının coğrafi konumu

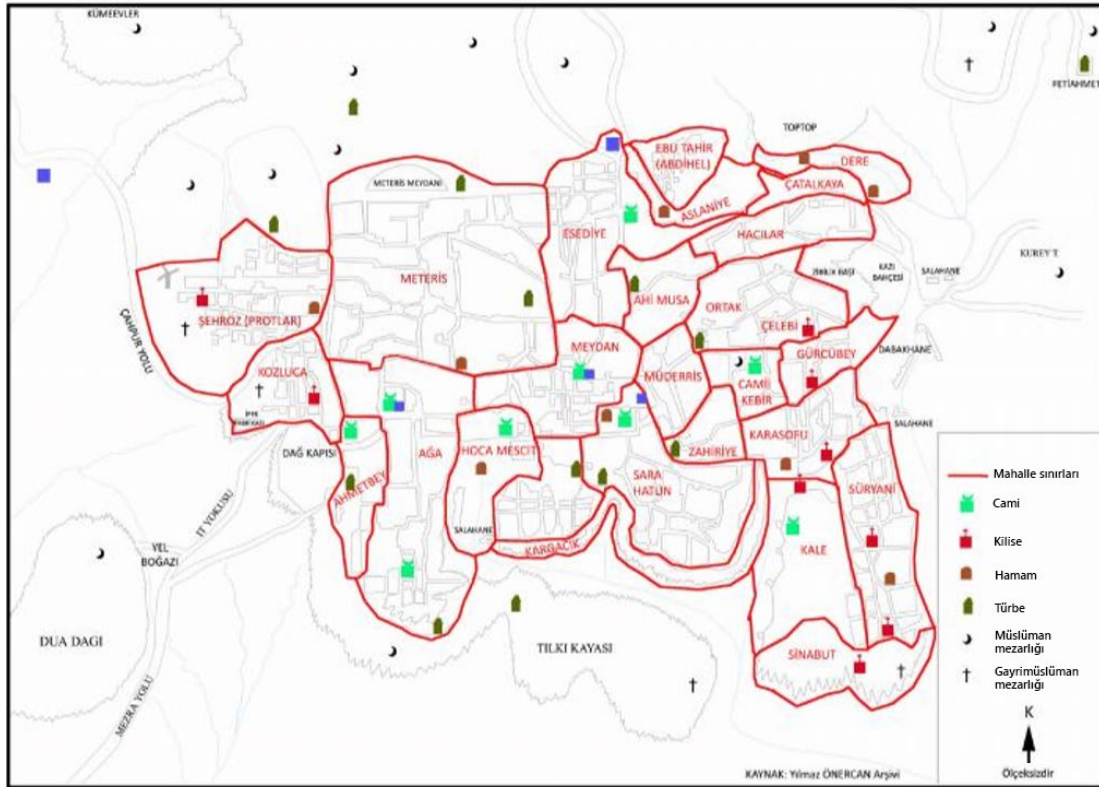
Paleolitik Çağ'a kadar uzanan ve zengin bir tarihi geçmişe sahip olan Harput, bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. MÖ 2000 yıllarından itibaren Harput'un ilk sakinlerinin Doğu Anadolu Bölgesine yerleşen Hurriler olduğu bilinmektedir (Arđıçođlu, 1997). Sonrasında bölge sırasıyla Hititler, Muskiler, Asurlular ve Urartular idaresinde kalmıştır (Gaspak, 2015). Günümüzde hâlâ ayakta duran Harput kalesi bir Urartular eseridir (Topçu, 2014). Yapılan arkeolojik çalışmalarda mevcudiyeti Urartulara kadar giden kalede, bölgede kurulan ilk uygarlıklardan itibaren yaşamın başladığını söylemek mümkündür (Sevin vd., 2011). Saldırılarına karşı oldukça korunaklı olan kalenin yapımında doğal etkenler dikkate alınmıştır. Derin uçurumlar ile çevrili bir sırt üzerine kurulmuş (Şekil 2) olan kale içerisindeki yerleşim, kalenin üzerinde kurulduğu plato ve sırtın eğimine uygunluk göstermektedir (Tonbul, 2013). Bizans Dönemi'ne kadar sadece iç kalede yaşam varken Artuklular Dönemi'nde, kale dışında yeni yerleşim yerleri oluşmaya başlamıştır. Bu yerleşimler iç kalenin kuzeyi ve batısı istikametinde genişlemiştir (Danık, 2001).

Harput ve çevresinin, kesin olmamakla birlikte 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra 1085 yılında Türklerin eline geçtiği düşünülmektedir. Bu ise Selçuklular Dönemi'ne denk gelmektedir. (Elazığ Tarihi, 2023).

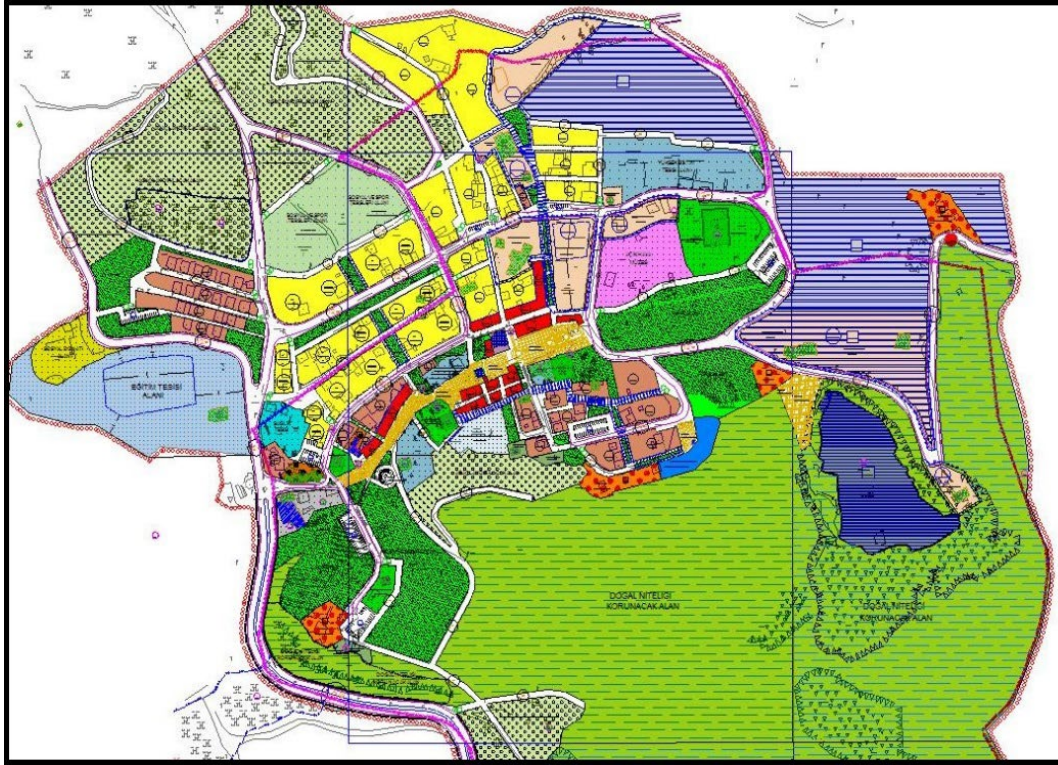
Şekil 2. Solda Kale ve çevresi (URL-1), sağda Kale Mahallesi (Sevin vd., 2011)

12. asıra gelindiğinde Harput'ta "Artukoğulları Devri" başlamıştır. Bu hakimiyet 1234 yılına kadar devam etmiştir. 14. asırda Anadolu Selçuklularının bölgedeki hakimiyetinin son bulması ile Harput bir süre İlhanlıların, daha sonra Dulkadiroğullarının hakimiyetine girmiş ancak bu hakimiyet çok uzun sürmemiştir. 1507 yılında Şah İsmail idaresine geçen Harput, 1516 Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir (Harput, 2023). Harput şehri, zaman içerisinde genişlemeye devam ederek sur dışına taşmış ve bu kısımlarda yeni yerleşim yerleri kurulmuştur (Eyice, 2001). Yapılan ilk tahrir Osmanlı Dönemi'nde gerçekleşmiş olup, kayıtlara göre kentte 4'ü gayrimüslim, 9'u da müslüman mahallesi olmak üzere, toplam 13 mahalle bulunmaktaydı (Ünal, 1989) (Şekil 3).

Şekil 3. 16.yy Osmanlı Dönemi yerleşim haritası

1523 ve 1566 yılları arasında şehrin toplam olarak 18 mahallesi vardı. (Ünal, 1989). 1646 yılında ise şehrin 16 mahallesinin olduğu, bunlardan 13 tanesinde müslüman nüfusun; Gürcü Bey, Sinabud ve Şehroz adlı üç mahallede ise gayrimüslim nüfusun yaşadığı bilinmektedir (Ünal, 1987). 1514'ten sonra başlayıp 1923'e kadar süren Osmanlı Dönemi'nde, şehir kuzey ve batı istikametinde gelişim göstermiştir. Bunun temel sebebi olarak topoğrafyanın bu bölgelerde yerleşime izin vermesi gösterilebilir. 1834 yılında Harput'un güneyinde yer alan ova üzerinde bugünkü Elazığ kent merkezinin kurulmaya başlanmasıyla birlikte Harput kenti eski önemini yitirerek, zamanla küçülmüştür. Günümüze gelindiğinde ise ilk olarak Harput 1982 yılında **“Kentsel Sit Alanı”** ve **“1'nci Derecede Arkeolojik Sit Alanı”** olarak tescillenmiş, daha sonra ise 2008-2009 yıllarında **“Koruma Amaçlı İmar Planı”** yapılmıştır. 2018 yılında imar planında görülen eksiklikler giderilmiş ve planın tamamen gözden geçirilmesi ile tarihi Harput'un sokak gelişiminin daha sağlıklı olarak düzenlenmesi amaçlanmıştır. 2018 Yılında revize edilmeye başlanan imar planı Kültür ve Turizm Bakanlığının onayının ardından, 31 Temmuz 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Elazığ Belediyesi, 2020) (Şekil 4).

Şekil 4. Günümüz Dönemine 1/1000 koruma amaçlı imar planı (Elazığ Belediyesi, 2020)

Çalışmada kullanılan diğer materyaller ise; Elazığ ili 2019 yılı 1/5000 ölçekli nazım imar planı, 2008 yılı Harput tarihi kent merkezi 1/1000 koruma amaçlı imar planı, hava fotoğrafları ile mekânsal özelliklerin analizi için yararlanılan DepthmapX ve Autocad 2019 programlarıdır.

3. YÖNTEM (METHOD)

a. Mekân Dizimi (Space Syntax)

Mekân dizim analizi (Space Syntax); ölçekleri farklı alanların veya yapıları çevrelerin mekânsal ve sosyal yapısı arasındaki karşılıklı etkileşimi sayısal bir mantık çerçevesinde ortaya koyan teknikler bütünüdür. Mekân dizimi insan zihninde “mekânın yansıması” deneyimine dayanan bilgilerin soyut karakteristiklerini, somut olarak ifade ve analiz etmeyi sağlayabilen sayısal bir tekniktir (Hanson & Hillier, 1999). Şehirsiz mekândaki ağ bütünlüğü, birbirini kesen ve bağlanan “yol ağı örüntüsü” olarak kabul edilir. Ağ yapılanması, düzensiz oluşumlar ve geometrik düzenlilikler ile oluşturulan “konveks alan haritası” ve “eksensel harita” altlıklarıyla biçimlenme parametrelerini hesaplamada kullanılır (Hillier vd., 1993). Biçimlenen parametrelerinin birbirleri arasındaki korelasyonuyla “mekânın biçimsel algısı” açıklanabilmektedir.

Mekânın biçimsel algısı, bir dizi düğüm, çizgi veya köşelerden oluşur. Her bir çizgi iki düğüm arasındaki bağlantıyı sağlar. Bu bağlantılar en uzun ve en kısa çizgilerden oluşan kamusal alanın yapısını temsil eder. Kentsel mekânı temsil eden bu çizgilerin oluşturduğu haritaya aksiyel harita (Axial map) denir (Hillier, 1999). Yöntemin temelini aks haritalarıyla beraber, segment haritaları da oluşturmaktadır. Segment haritaları, düğümler arasındaki her bir kesiti dikkate alarak daha küçük mesafeleri temsil eder (Turner, 2007). Aks haritaları, mekân ve işlev arasındaki ilişkiyi analiz ederken, segment analizi daha çok hareket ile alakalıdır (Günaydın ve Altunkasa, 2019).

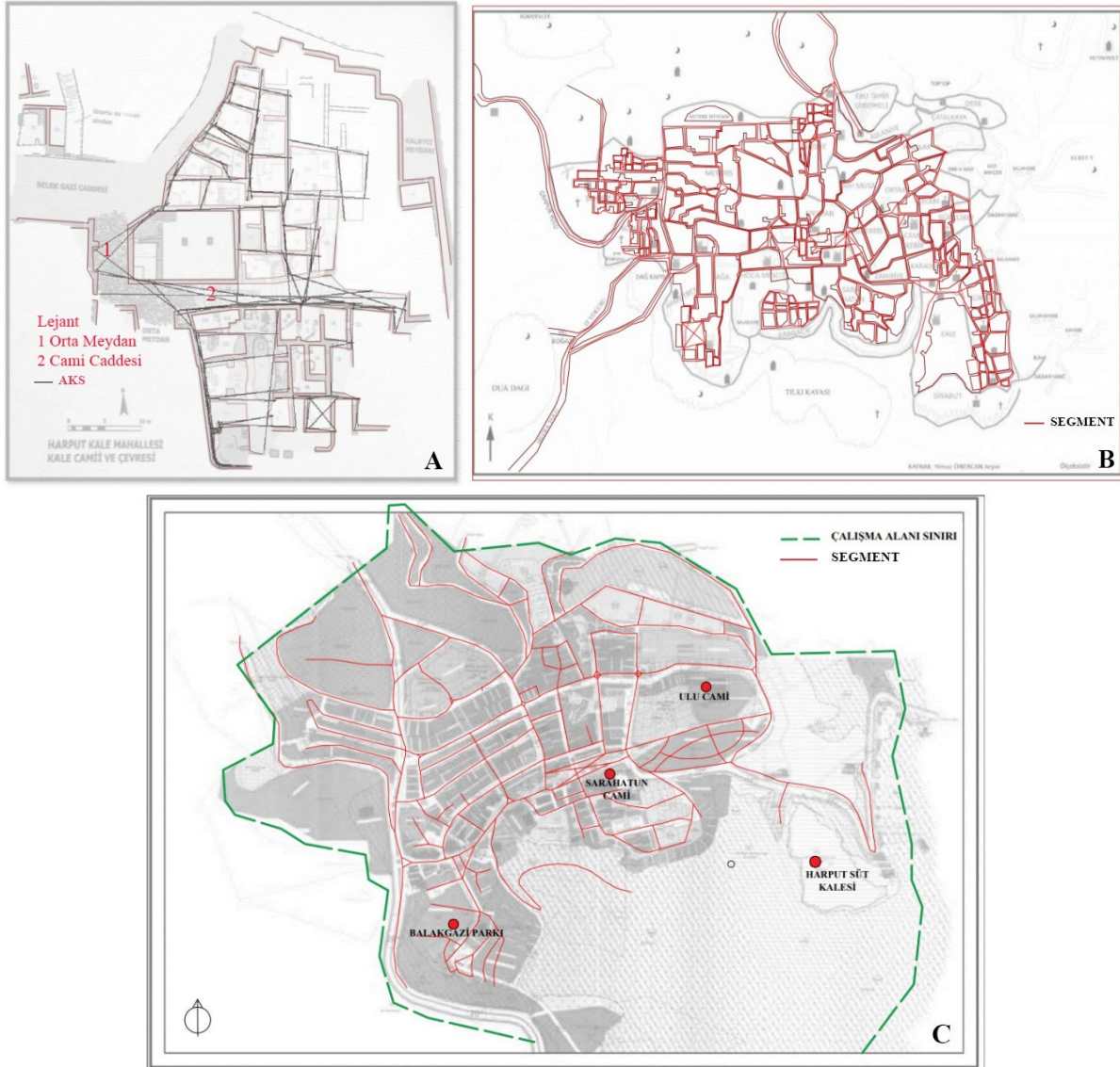
Mekân dizim yönteminin temel analizi bütünlüktür. Bütünlük, sistemdeki bir mekânın diğer tüm mekânlara göre derinliğini tanımlayan küresel bir ölçümdür (Gunaydın ve Tascioğlu, 2021). İşlenmiş her eksen haritası ve her çizginin kendisine atanmış bir “bütünlük değeri” vardır. Bu değer, global (R_n) ve lokal (R₃, R₄, R₁₀₀, R₂₀₀ vb.) şeklinde ele alınır (Eyüboğlu vd., 2007). Sistem içerisinde yüksek bütünlük değeri sahip alanların daha çok hareket çektiğini, diğer bölgelerle iyi bağlantılı olduğunu ve kolay ulaşılabilir olduğunu göstermektedir (Hillier, 2001). Mekân dizim yönetiminin temel analizlerinden olan bütünlük, seçim (choice) ve bağlantılılık (connectivity) analizleri kullanılarak okunabilirlik (intelligibility), erişilebilirlik (accessibility) ve sinerji (synergy) değerleri farklı yarıçaplarda belirlenebilir. Hillier ve ark. (1987), erişilebilirlik analizinde küresel dinamik olarak seçim ve bütünlük değerlerinin kullandığını belirtmişlerdir. Bu iki değer arasındaki korelasyon bize erişilebilirliği vermektedir. Seçim, bir eksenin veya segmentin kentsel bir alan içerisindeki tüm noktalardan diğer tüm noktalara ulaşabilmek için kullanım olasılığını gösterir (Hillier vd., 1987). Okunabilirlik için ise küresel dinamik olarak bağlantılılık ve bütünlük değerleri kullanılmaktadır. Bu iki değer arasındaki korelasyon bize okunabilirliği vermektedir. Bağlantılılık, bir aksın diğer mekânsal yapılara ne kadar bağlı olduğunu ve şehir içi aksların bir parçası olma olasılıklarının ne derece olduğunu gösterir (Turner, 2004). Bir mekânsal biçimlenmenin lokal ölçüsü (R-3) ile global ölçüsü (R_n) arasındaki korelasyon ise sinerjiyi göstermektedir (Hillier vd., 1987). Okunabilirlik (INCO) ise, mekânların kavranabilirliğinin yanı sıra bir çevrenin fark edilebilir ve tutarlı bir örüntü içinde organize edilebilir olmasıdır (Köseoğlu & Erinsel Önder, 2010). Erişilebilirlik (INCH), mekânsal planlamanın önemli bir karakteristikliğini oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında erişilebilirlik, kullanıcı tarafından amaçlanan bir nokta veya bir konuma ulaşılabilirliği kolaylığını yansıtan bir göstergedir (Kemeç vd., 2019).

b. Analitik Çerçeve (Analytical Framework)

Bu çalışma ile, Harput tarihi kent merkezi ve yakın çevresinin tarihsel gelişimi sürdürülürken yapılacak olan yenilenme çalışmalarına ışık tutabilecek nitelikte matematiksel bir altlık oluşturma hedeflenmektedir. Çalışmada mekân dizim yönteminden yararlanılmıştır. Mekân dizim yöntemi ile Harput tarihi kent merkezinin, geçirmiş olduğu tarihi dönemler içerisinde, değişim ve gelişim düzeyinin belirlenmesi ve bunun neticesinde tespit edilen sorunlara çözüm sunabilmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç aşamada kurgulanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında çalışma alanının mekânsal konfigürasyonundaki değişim irdelenmiştir. İkinci aşamasında, çalışma alanı ile ilgili sorunlar tespit edilerek, bu sorunların çözümüne yönelik mekânsal öneriler geliştirilmiştir. Son aşamada ise oluşturulan öneri haritaları ile mevcut haritaların mekânsal özelliklere katkıları tartışılmıştır.

Çalışma alanının mekânsal konfigürasyonundaki değişimin irdelenmesi (Examining the change in the spatial configuration of the study area)

Çalışmada öncelikle, tarihi kent merkezinin geçirmiş olduğu dönemlerle ilgili literatür taraması yapılmış ve dönemleri gösteren haritalara ulaşılmıştır. Bu haritalar kullanılarak ilk olarak Urartular tarafından yapılan ve her dönem önemini koruyan kale içi analiz edilmiştir. Bu dönemde kale sınırları dışında herhangi bir yerleşim olmadığı için kale içi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Sonra bölgede Selçuklu İmparatorluğu'nun hakimiyetinin sürdüğü bilinmektedir. Fakat bu döneme ait haritaların, kent arşivinde farklı dönemlerde çıkan yangınlarda yok olduğu söylenmektedir. Bu nedenle Selçuklu Dönemi'ne ait herhangi bir haritaya rastlanmadığı için bu dönem ile ilgili analizler yapılamamıştır. İkinci kısımda Osmanlı Dönemi haritası ele alınarak analizler yapılmıştır. Son olarak ise mevcut mekânsal özellikleri belirleyebilmek için koruma amaçlı imar planından yararlanılmıştır. Günümüz koruma amaçlı imar planı üzerine, arazi çalışmaları sonucunda elde edilen değişiklikler işlenerek alanın mevcut haritası elde edilmiştir. Elde edilen bu haritalar öncelikle sayısal ortama aktarılmış ve mekân dizim yönteminde analizleri gerçekleştirebilmek için gerekli olan aks haritaları oluşturulmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Farklı dönemlere ait aks haritaları (A-Urartular Dönemi, B- Osmanlı Dönemi, C- Günümüz)

Çalışma alanının bu üç dönemi kapsayan aks ve segment haritaları DepthmapX bilgisayar yazılımına aktarılarak mekân dizim yönteminin temel analizlerinden olan bütünleşme, bağlantılık ve seçim haritaları hazırlanmıştır. Bu haritalardan yararlanılarak, Urartular Dönemine ait global (R_n) ölçekte erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji grafikleri oluşturulurken, Osmanlı ve günümüz dönemine ait global (R_n) ve lokal (R_{100m} , R_{200m} , R_{300m} , R_{400m} ve R_{500m}) ölçeklerde erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji grafikleri oluşturulmuştur. İlk uygarlıklar dönemine ait kale yerleşimini gösteren plan üzerinden aks haritası çıkarılmıştır. 16. yüzyıl dönemine ait Osmanlı yerleşimini gösteren plan üzerinden, segment haritası çıkarılmıştır. Günümüz döneminde geçerli olan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı üzerinden ise arazi çalışmaları sonucunda tespit edilen akslar da eklenerek segment haritası çıkarılmıştır. Çalışmanın kapsamı, çalışma konusu olan üç döneme ait ara mekânlar ve yoğun caddelerin araç ve yaya sirkülasyonudur. Bu bağlamda Kale Dönemi'nde Cami Caddesi ve Orta Meydan, günümüzde ise Ahmet Kabaklı Bulvarı, Nizamettin Caddesi, Beyzade Sokak ve Yakut Sokak yoğunluğu yüksek alanlar olarak tanımlanmış olup Osmanlı Dönemi

için de bu mekânların adı günümüzdeki hâli ile kabul edilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Bu dört aks için, yaya ve araç geçitlerinin bütünleşme ve seçim verileri elde edilmiş, bu veriler ara mekân geçişleriyle ilişkilendirilmiştir.

Çalışma alanı ile ilgili sorunların tespiti ve öneri geliştirilmesi (Identifying problems related to the study area and developing suggestions)

Çalışmanın bu bölümünde, bir önceki kısımda oluşturulan mevcut bütünleşme ve seçim haritaları yol gösterici olarak kullanılmıştır. Oluşturulan mevcut bütünleşme haritası, Harput tarihi kent merkezini oluşturan kentsel alanların bütünleşme değerleri farklarını ve kenti oluşturan kentsel alanların birbiriyle olan hem sosyal hem de fiziksel ilişkilerini analiz etmek için kullanılmıştır. Sokaklar ve bölgeler arasındaki mekânsal problemler, yapılan bu analizler neticesinde tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yukarıda belirlenen mekânsal sorunlara çözümler ve tarihî kent merkezinin kendi içerisinde bütünleşmesini artırmayı sağlayacak özel ilgi odakları, stratejik öncelikli alanlar ve kentsel alt odaklar önerilmiştir. Önerilen bu alanları Günaydın (2018), çalışmasında: “çok boyutlu kentsel tasarım teknik ve yöntemlerinin kullanıldığı ayrıntılı düzenlemeleri içermelidir. Bu alanlar, seçilen bölgelerin konumları, kültürel, sosyal, ekonomik ve dokusal olarak önemleri, merkez olma özellikleri, tarihî kent merkezi için farklı perspektiflere imkân tanımları, silüet-görünüm düzeyindeki karakteristikler vb. özellikler dikkate alınarak belirlenmelidir” şeklinde ele almaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen bu öneriler ile tarihî kent merkezinin kendi içinde bütünleşme değeri, okunabilirliği, erişilebilirliğini ve sinerjisini artırmak ve kent merkezini oluşturan bölgeler arasındaki bütünlük değeri farklarını azaltmak amaçlanmıştır.

Oluşturulan öneri haritaların alana katkılarının tartışılması (Discussing the contributions of the created proposed maps to the field)

Mekân dizim yönteminin en önemli özelliklerden biri, yeni tasarlanan mekânların nasıl işlediğini görsel anlamda ortaya koyabilmesi ve yeni ile eski model arasında karşılaştırma yapabilmesi, üreticiye bu bilgileri değerlendirip tasarımını geliştirme şansı vererek kötü kurgulanmış mekanlardan doğan problemlerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmasıdır (Kubat, 2015; Günaydın, 2018).

Çalışmada yapılan analizler neticesinde çalışma alanı içerisindeki kentsel alanlar arasındaki mekânsal problemler tespit edilmiştir. Bu problemlerin çözümüne yönelik olarak çalışma alanı içerisinde Günaydın ve Taşcıoğlu'nun (2021) çalışması da baz alınarak, çok boyutlu kentsel tasarım teknik ve yöntemlerinin kullanıldığı düzenlemeleri içeren özel ilgi odakları, stratejik öncelikli alanlar ve kentsel alt odaklar önerilmiştir. Bu alanların seçilmesinde, bölgenin silüet görünüm düzeyindeki karakteristikleri, sosyal, kültürel, ekonomik ve dokusal önemleri, konumları ve tarihi kent merkezi için farklı perspektiflere imkân tanımları vb. özellikler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Daha sonra, önceki bölümde tespit edilen sorunların çözümü odaklı sunulan öneriler dikkate alınarak, koruma amaçlı imar planı üzerinden gerekli görülen düzeltmeler yapılmış, yapılan bu düzeltmeler ile öneri segment haritası oluşturulmuştur. Sonra bu öneri segment haritası DepthmapX yazılımı aracılığı ile analiz edilmiş ve global ölçekte bütünleşme, seçim ve bağlantılılık haritaları oluşturulmuştur. Son aşamada ise, mevcut durumu gösteren haritalar ile oluşturulan öneri haritaları karşılaştırılarak önerilerin çalışma alanına katkıları tartışılmıştır.

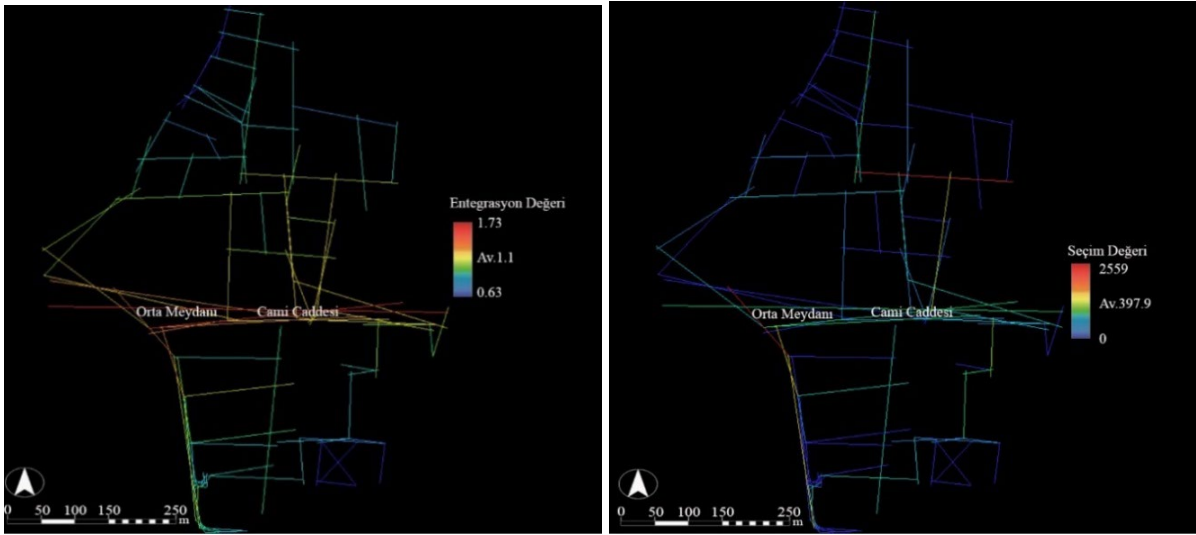
4. BULGULAR (FINDINGS)

a. Çalışma Alanının Mekânsal Konfigürasyonundaki Değişiminin Analizi (Analysis of Changes in Spatial Configuration of the Study Area)

Bu bölümde çalışma alanının mekânsal konfigürasyonundaki değişimini irdeleyebilmek için geçmiş olduğu Urartular, Osmanlı ve günümüz dönemleri incelenecektir.

Urartular Dönemi'nin mekânsal analizleri (Spatial analyzes of the Urartian Period)

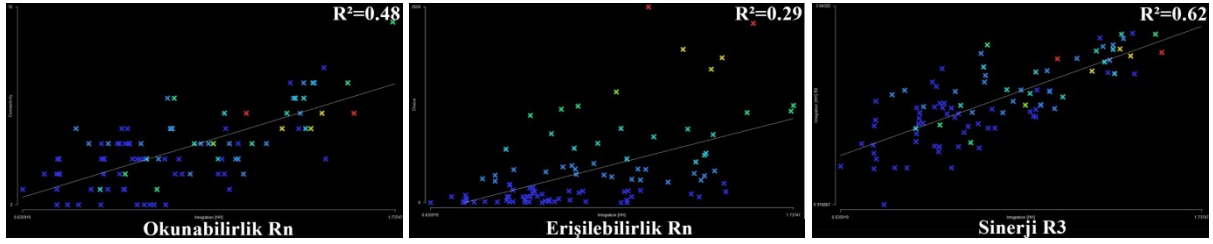
Öncelikli olarak Kale Dönemi'ne ait, "Veli Sevin-Necla Arslan Sevin-Haydar Kalsen, Harput Kale mahallesinde Osmanlı Yaşamı" kaynağından alınan plan üzerinden aks haritası oluşturulmuştur. Oluşturulan aks haritası DepthmapX programında analiz edilmiş ve kale planının mekân dizimi yöntemi kullanılarak Global ölçekte (R= n) bütünleşme haritası ve seçim haritası oluşturulmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Urartu Dönemi global ölçek bütünleşme (Sol) ve seçim haritası (Sağ)

Oluşturulan bütünleşme ve seçim haritası incelendiğinde; ilk yerleşimler dönemindeki kale içi ortalama bütünleşme değeri 1,1'dir. En yüksek bütünleşme değeri 1,73 iken en düşük bütünleşme değeri 0,63'dür. Bütünleşme değeri en yüksek olan Orta Meydan'ın bütünleşme değeri 1,7, Cami Caddesi'nin ise 1,5 bütünleşme değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. İlk yerleşimler dönemindeki seçim haritası incelendiğinde; ortalama seçim değeri 397,9 dur. En yüksek seçim değeri 2559 iken en düşük seçim değeri 0'dır. Seçim değeri en yüksek olan Cami Caddesi'nin ortalama 1195, Orta Meydan'ın ortalama 1195 seçim değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda yapılan analizler altlık olarak kullanılarak, Urartu Dönemi'nin global (Rn) ölçekte okunabilirlik, erişilebilirlik ve sinerji analizleri yapılmıştır (Şekil 7).

Urartular Dönemi erişilebilirlik grafiği incelendiğinde global ölçekte erişilebilirlik değeri 0,29, ortalama açısı ise dar açıda çizilmiştir. Segment noktaları ise grafiğin altında yoğunlaşmıştır. Bu durum alanın erişilebilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. Okunabilirlik grafiği incelendiğinde okunabilirlik değerinin 0,48 olması okunabilirliğinin orta derecede olduğunu göstermektedir. Sinerji grafiğinde ise sinerji değeri 0,62 dir. Bu değerler göz önüne alındığında, mekânın sinerji değerinin orta derecede olduğu söylenebilir.

Şekil 7. Urartu Dönemi global (Rn) ölçekte erişilebilirlik (Sol), okunabilirlik (orta) ve sinerji (Sağ) grafiği

Osmanlı (16.yy yerleşimi) Dönemi'nin mekânsal analizleri (Spatial analyses of the Ottoman Period (16th century settlement))

Osmanlı Dönemi'nin yerleşimini gösteren ve Yılmaz Önercan Arşivi'nden alınan 16. yüzyıla ait harita üzerinden gerekli çizimler ve dönüşümler yapılarak segment haritası oluşturulmuştur. Oluşturulan segment haritası DepthmapX programında analiz edilmiş ve bu döneme ait Global ölçekte (Rn) bütünleşme, seçim ve bağlantılık haritası oluşturulmuştur. Osmanlı Dönemi bütünleşme haritası incelendiğinde (Şekil 8); tarihî kent merkezinin ortalama bütünleşme değeri 122,5'dir. Bütünleşme değeri en yüksek olan akslar sırası ile Ahmet Kabaklı Caddesi (175,2), Beyzade Sokak (167,4), Nizamettin Caddesi (166,3) ve Yakut Sokak'tır (163). Bu değerler göz önünde bulundurulduğunda doğu batı yönünde devam eden orta aks (Ahmet Kabaklı Bulvarı), çalışma alanının bütünleşme değeri en yüksek aksıdır. Bütünleşme haritasının özellikle orta kısmında bütünleşme değeri yüksek mekânlar bulunurken, çalışma alanının çeperine doğru gidildikçe bütünleşme değerinin düşmesi, orta kısımda ticaret alanlarının ve meydan gibi ortak kullanımın yoğun olduğu bölgeler olduğunu, çepere doğru ise daha çok konut bölgelerinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca kentsel doku, orta kısımlar daha organik iken çepere doğru daha gridal bir yapıya dönüşmesinde bütünleşme değerinin değişimini açıklamaktadır. Aslında bu durum Osmanlı şehirlerinde ortada bulunan cami ve etrafında dar sokaklar ile şekillenen kentsel yapının net bir örneğidir.

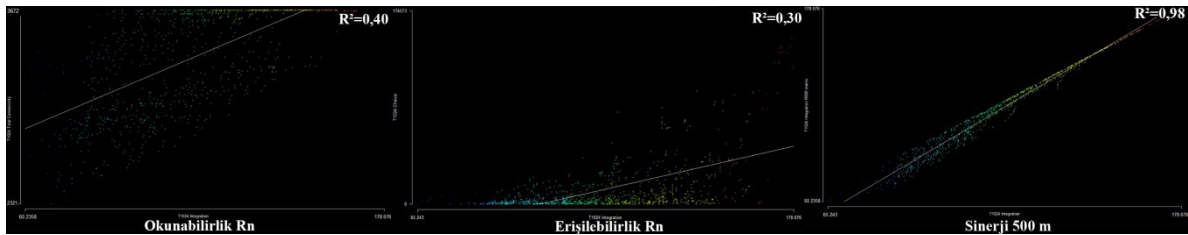
Şekil 8. Osmanlı Dönemi global ölçek bütünleşme (Sol) ve seçim haritası (Sağ)

Osmanlı Dönemi'ndeki seçim haritası incelendiğinde (Şekil 8); seçim değeri en yüksek olan aks 2 numaralı Nizamettin Caddesi'dir. İkinci olarak en yüksek seçim değerine sahip akslar ise Ahmet Kabaklı Caddesi ve Beyzade Sokak'tır. Mekânsal özellikleri belirleyebilmek için bu döneme ait global ve lokal ölçeklerde erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji grafikleri oluşturulmuştur (Şekil 9). Kentin global ölçekte erişilebilirlik grafiği incelendiğinde; korelasyon değerinin 0.30 olduğu

görülmektedir. Bu da global ölçekte alanın erişilebilirliğinin düşük olduğunu göstergesidir. R100 erişilebilirlik değerinin 0.35, R200 değerinin 0.39, R300 değerinin 0.36, R400 değerinin 0.32 ve R500 erişilebilirlik değerinin ise 0.30 olduğu belirlenmiştir. Bu durum çalışma alanının lokal ölçeklerde erişilebilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. R200 ölçekte korelasyon değeri R100 ölçeğine göre artış gösterirken R300, R400 ve R500 ölçeklerinde düşüş göstermektedir.

Osmanlı Dönemi okunabilirlik grafiği incelendiğinde; global ölçekte okunabilirlik değerinin 0.65 ile orta düzeyde olduğu görülmüştür. Lokal ölçekte okunabilirlik değerleri ise R100 değeri 0.65, R200 değeri 0.76, R300 değeri 0.74, R400 değeri 0.61 ve R500 okunabilirlik değeri ise 0.44 olarak tespit edilmiştir. R200 Ölçekte korelasyon değeri R100 ölçeğine göre artış gösterirken R300, R400 ve R500 ölçeklerinde düşüş göstermektedir. Buna göre okunabilirlik en yüksek R200 ölçeğinde görülmektedir.

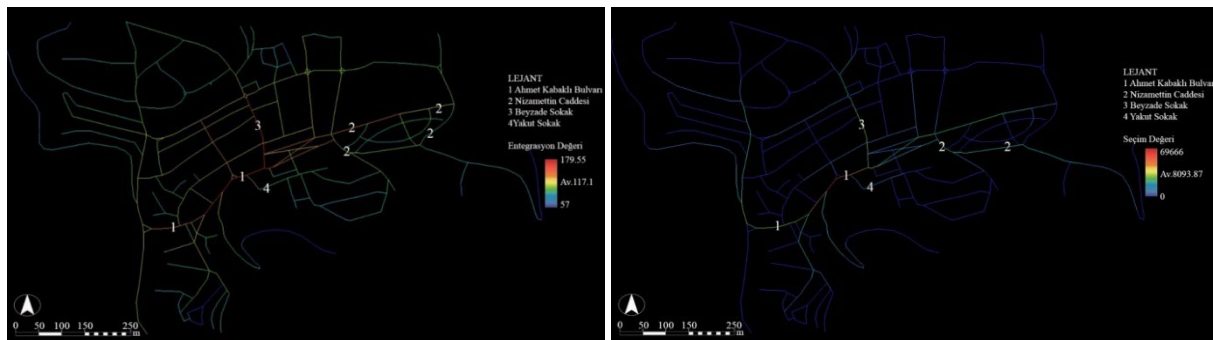
Bir diğer mekânsal analiz ölçütü olan sinerji değerlerini gösteren grafik incelendiğinde; R100 değeri 0.54 ile orta düzeyde korelasyon değerine sahiptir. R200 değerinin 0.79, R300 değerinin 0.93, R400 değerinin 0.97 ve R500 sinerji değerinin 0.98 olduğu belirlenmiştir. Bu durum çalışma alanının sinerjisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek büyüdükçe sinerji değerinin de yükselmesi beklenen bir durumdur.

Şekil 9. Osmanlı Dönemi mekânsal özellikler

Günümüz döneminin mekânsal analizleri (Spatial analyses of the present period)

Günümüz dönemini inceleyebilmek için koruma amaçlı imar planı üzerine, alanda gözlemler sonucunda tespit edilen farklılıklar işlenerek ortaya çıkarılan haritadan yararlanılmıştır. Bu harita kullanılarak günümüz dönemi segment haritası oluşturulmuştur. Bu segment haritası altlık olarak kullanılarak çalışma alanının global ve lokal ölçekte bütünleşme, bağlantılılık ve seçim analizleri yapılmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Günümüz Dönemi global (Rn) bütünleşme (sol) ve seçim haritası (sağ)

Günümüz dönemi bütünleşme haritası incelendiğinde (Şekil 10), tarihî kent merkezinin ortalama bütünleşme değeri 117.1'dir. En yüksek bütünleşme değeri 179 iken en düşük bütünleşme değeri 57'dir. Bütünleşme değeri en yüksek olan akslar sırası ile Ahmet Kabaklı Caddesi (168.2), Beyzade Sokak (167.4), Nizamettin Caddesi (129) ve Yakut Sokak'tır (122). Bu değerler göz önünde bulundurulduğunda, günümüz dönemi bütünleşme haritasında doğu batı istikametinde ilerleyen orta aks Ahmet Kabaklı Caddesi ile onu dik kesen Beyzade Sokak, kent merkezinin en entegre akslarıdır. İkinci olarak ise bütünleşme değeri yüksek olan aks Nizamettin Caddesi'dir. Kentin bütünleşme değeri en yüksek olan ve kentin bütünleşme çekirdeğini ifade eden bölge, turuncu ve kırmızı renkteki aksların yoğun olduğu bölgelerdir. Genel olarak bu aksların, yoğun yaya hareketliliğine, ticaret işlevine ve sosyal donatılara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu bölgeler kentte yerli ve yabancı karşılaşmasının mümkün olduğu, konut bölgelerine kıyasla mahremiyet ve gizlilik ihtiyacının daha az olduğu dolayısıyla erişilebilirlik ve okunabilirliğin yüksek olduğu alanlardır. Konut alanlarının çoğunlukta olduğu ve mahremiyetin ön planda tutulduğu, bütünleşme haritasında yeşil ve mavi renklerde olan, mahallenin iç aksları ve çıkmaz sokaklarının ise bütünleşme değeri düşüktür.

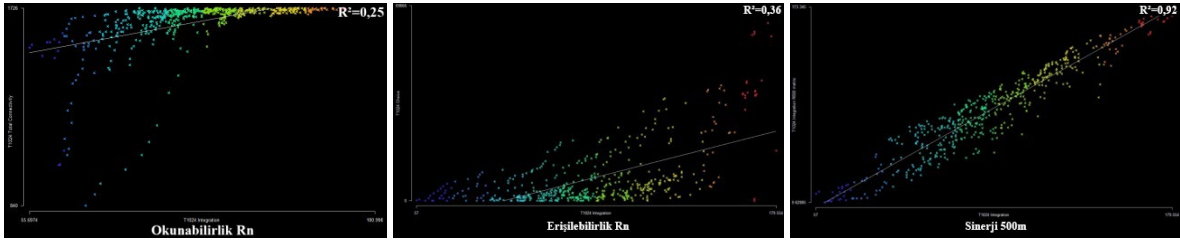
Günümüz dönemindeki seçim haritası incelendiğinde (Şekil 10); ortalama seçim değeri 8093'tür. En yüksek seçim değeri 69666 iken en düşük seçim değeri 0'dır. Ahmet Kabaklı Caddesi'nin seçim değerinin ortalama 52568, Nizamettin Caddesi'nin ortalama 22868, Beyzade Sokak'ın ortalama 34266, Yakut Sokak'ın i seçim değerinin ise 9680 olduğu tespit edilmiştir.

Seçim, mekana giderken kullanılması mümkün olan tüm yolların seçilebilme olasılığını ölçer. Global seçim haritasına bakıldığında, en yüksek seçim değeri Ahmet Kabaklı Caddesi'dir. İkinci olarak en yüksek seçim değeri Nizamettin Caddesi ve Beyzade Sokak'tır. Sonraki aşamada günümüz dönemine ait global ve lokal ölçeklerde erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji grafikleri oluşturulmuştur (Şekil 11).

Kentin global ölçekte erişilebilirlik grafiği incelendiğinde, korelasyon değerinin 0.36 olduğu görülmektedir. Bu da global ölçekte alanın erişilebilirliğinin düşük olduğunun göstergesidir. R100 erişilebilirlik değerinin 0.031, R200 erişilebilirlik değerinin 0.58, R300 erişilebilirlik değerinin 0.60, R400 erişilebilirlik değerinin 0.54, R500 erişilebilirlik değerinin ise 0.50 olduğu görülmektedir. R300 ölçekte korelasyon en yüksek değerdedir. Bu durum çalışma alanının lokal ölçeklerde erişilebilirliğinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Kentin lokal ölçekte okunabilirlik grafikleri incelendiğinde, R100 değerinin 0.014 ile düşük, R200 okunabilirlik değerinin 0.77, R300 okunabilirlik değerinin 0.85, R400 okunabilirlik değerinin 0.85, R500 okunabilirlik değerinin ise 0.82 olduğu görülmektedir. R300 ve R400 ölçeklerinde korelasyon en yüksek değerdedir. Bu durum çalışma alanının lokal ölçeklerde okunabilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

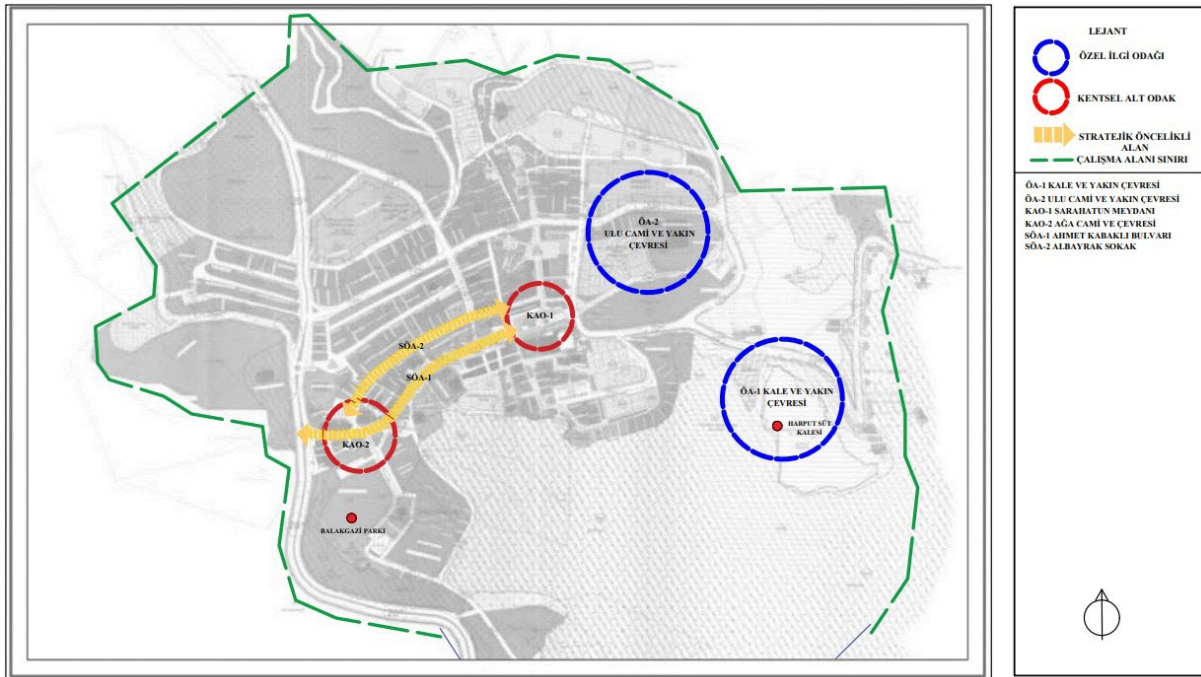
Kentin lokal ölçekte sinerji grafikleri incelendiğinde, R100 değerinin 0.05, R200 değerinin 0.72, R300 değerinin 0.83, R400 değerinin 0.88 ve R500 değerinin 0.90 olduğu görülmektedir. Bu durum çalışma alanının lokal ölçeklerde sinerjisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek büyüdükçe sinerji değerinin de yükseldiği görülmektedir.

Şekil 11. Günümüz Dönemi global R100 okunabilirlik, (Rn) erişilebilirlik ve R500 Sinerji grafiği

b. Çalışma Alanı ile İlgili Geliştirilen Öneriler (Recommendations Developed Regarding the Study Area)

Harput tarihi kent merkezinde yapılan gözlemler ve analizler sonucunda, alan içerisindeki bölgeler arasında kopuklukların olduğu ve mekânsal çözümlerlerin ise yeterli olmadığı belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen bu sorunların çözümüne yönelik olarak çalışma alanı içerisinde bütünleşme, erişilebilirlik ve okunabilirlik değerlerini arttırmaya yönelik olarak özel ilgi odağı (**ÖA**), stratejik öncelikli alan (**SÖA**) ve kentsel alt odak (**KAO**) gibi mekânsal öneriler geliştirilmiştir (Şekil 12). Çalışma kapsamında kentin kimliğini yansıtan, kentin silüetini önemli ölçüde etkileyen mekânların yer aldığı iki **ÖA**, bu özel ilgi odaklarını birbirine bağlayan sosyal, ekonomik, kültürel ve işlevsel olarak farklılık gösteren bölgeler arasında dengeyi sağlayacak ve bu sayede kentin okunmasına katkı sağlayacak iki **SÖA** ile bu alanlar üzerinde yer alan, kente gelen kullanıcılara toplanma, dinlenme gibi sosyal imkânlar tanıyan, kentin kimliğinin algılanmasında önemli bir görev üstlenen iki **KAO** belirlenmiştir. Bu bölgeler, kentin omurgasını oluşturan ana aks üzerinde yer almalarının yanı sıra, üç veya daha fazla sokağın kesişimi ile oluşan meydan işlevine sahip alanlardır.

Şekil 12. Harput tarihi kent merkezi önerilen, stratejik öncelikli alanlar, özel ilgi odakları ve kentsel alt odaklar

ÖA-1 Kale ve Yakın Çevresi:

Harput Kalesi (Şekil 13), coğrafi konum olarak Elazığ ilinin kuzeydoğusunda, Uluova, Kuzova ve Elazığ Ovası'na hakim bir tepede kurulmuş bir savunma kalesidir (Danık, 1995). Yapımı Urartular tarafından gerçekleştirilen, üç tarafı dik ve sarp kalker bloklardan oluşan kale, iç kale ve dış surlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Sunguroğlu & Yollarında, 1959). Kale içerisinde tüneller, su yolları ve kaya içine oyulmuş merdivenler bulunur (Gaspak, 2015). Kale, Meryem Ana Kilisesi ve Dabakhaneye giden yol üzerinde ve Kale Hamamının karşısında yer alır. Konum olarak Harput kent merkezinin güneydoğusunda kalmaktadır. İç kaleye kıyasla dış kale daha sağlam durumdadır (Danık, 1995).

Bu bölgenin;

- Tarihi kent merkezinin yanı sıra, Elazığ ili içinde simge niteliğinde bir yapı olması ve kentin silüetine önemli derecede etkide bulunması,
- Birçok medeniyete ev sahipliği yapması nedeniyle taşıdığı tarihi ve kültürel değeri,
- Kente gelen yerli ve yabancı turistlerin öncelikli olarak ziyaret etmek isteyecekleri alanlar içerisinde yer alması,

özel ilgi odağı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Kültürel ve sosyal değeri yüksek bu alanın;

- Çevresinde, kentin dokusuna uygun yapılacak kentsel tasarım düzenlemeleri ile alanın diğer mekanlar ile kurgusunu güçlendirecek,
- Bölgedeki kültürel değerlerin gelen yerli ve yabancı turistler tarafından algılanmasını kolaylaştıracak,
- Kentin dokusuna uygun yönlendirme ve bilgilendirme tabelaları

gibi düzenlemelere ihtiyaç duyduğu bir gerçektir.

Şekil 13. Harput kalesi ve çevresi (URL 1)

ÖA-2 Ulu Cami Yakın Çevresi:

Artuklu hükümdarı Fahreddin Karaaslan tarafından 1156-1157 yıllarında yaptırılan Ulu Cami, Anadolu'nun günümüze gelmiş en değerli ve en eski yapılarından biridir. Harput'un merkezinde yer alan cami hâlâ ibadet için kullanılmaktadır. Kemer ve minaresinde tuğla, dış kalın duvarlarında ise taşın kullanıldığı cami, enlemesine dikdörtgen bir plan üzerine inşa edilmiştir. Bu özellikleri ile Artuklu sanatını günümüze taşımaktadır. Ayrıca minaresinde farklı dönemler içerisinde yapıldığı öngörülen süslemeler yer almaktadır. Caminin adeta bir şaheser olarak nitelendirilebilecek abanoz ağacından yapılmış minberi ise bugün Kurşunlu Camisi'nde bulunmaktadır. Ulu Cami'nin minaresi tuğla malzemesi ile inşa edilmiş ve sahip olduğu eğim derecesi ile ünlenmiştir (Şekil 14).

Bu bölgenin;

- Tarihi kent merkezinin yanı sıra, Elazığ ili için de simge niteliğinde bir yapıyı içerisinde barındırması,
- Taşıdığı mimari, tarihi ve kültürel değer,
- Alanın güneyinde yer alan rekreasyon alanının kent halkı tarafından yoğun kullanımı,
- Kente gelen yerli ve yabancı turistlerin öncelikli olarak ziyaret etmek isteyecekleri alanlar içerisinde yer alması

özel ilgi odağı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Kültürel ve sosyal değeri yüksek bu alanın;

- Çevresinde, kentin dokusuna uygun yapılacak kentsel tasarım düzenlemeleri ile alanın diğer mekânlar ile kurgusu güçlendirecek,
- Bölgedeki kültürel değerlerin gelen yerli ve yabancı turistler tarafından algılamasını kolaylaştıracak,
- Kentin dokusuna uygun yönlendirme ve bilgilendirme tabelaları gibi mekânın algısını güçlendirecek düzenlemelere ihtiyaç duyduğu bir gerçektir.

Şekil 14. Ulu Cami eğik minare (URL 2)

KAO-1 Sarahatun Meydanı ve çevresi:

Sarahatun Meydanı, zaman içerisinde gerek mekânsal gerek işlevsel olarak geçirmiş olduğu değişimlere rağmen, kentin eski dönemlerinden beri en önemli meydanıdır. Günümüzde, çevresinde kent için önem arz eden tescilli birçok yapının bulunmasının yanı sıra toplanma, buluşma ve dinlenme alanı olma gibi önemli işlevleri de bulunmaktadır. Çevresinde yer alan birçok ticaret alanı ve toplu taşıma kalkış noktaları sayesinde kullanıcı yükü oldukça yoğun bir alandır (Şekil 15).

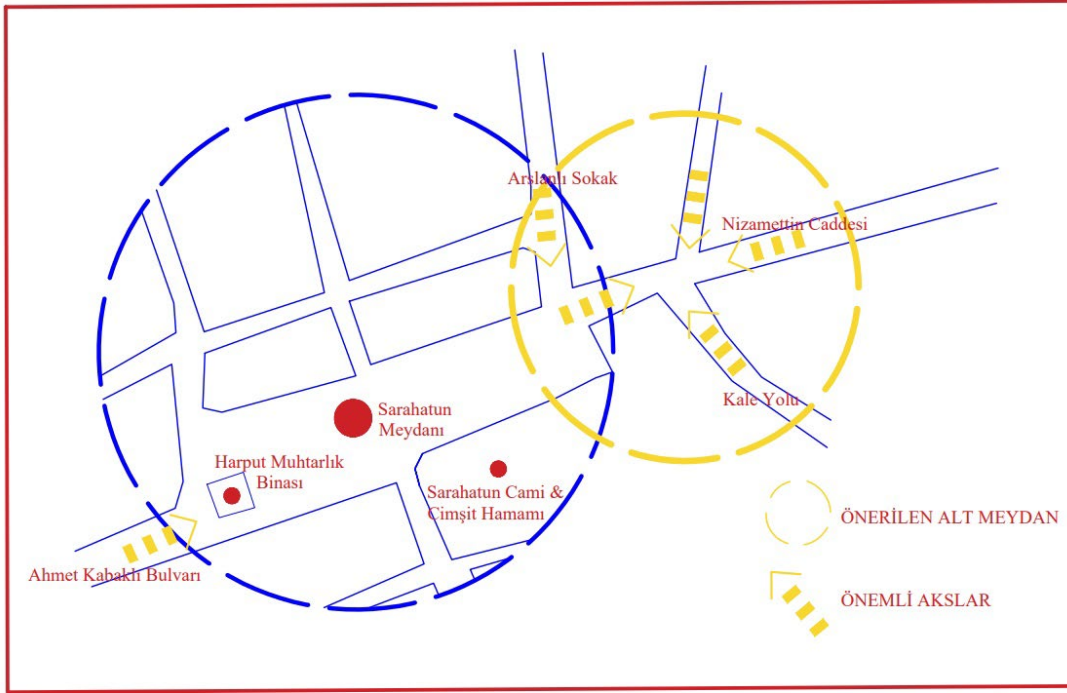
Şekil 15. Sarahatun Meydanı (URL 3, URL 4)

Bu alanın kentsel alt odak olarak seçilmesinde;

- Meydanın geçmişten günümüze kentin en önemli meydanı olması,
- Meydanın bünyesinde buluşma, toplanma, dinlenme, eğlenme gibi sosyal, kültürel ve ticari birçok işlevi barındırması,
- Yakın çevresinde Sarahatun Camisi, Cimşit Hamamı, Meydan Camisi ve Cami Çeşmesi gibi tarihî değere sahip yapıların yer alması,
- Kentin önemli akslarının bu meydana bağlanması,
- Kent için önem arz eden alanlar ile bu akslar arasında tampon görevi görmesi gibi etkenler rol oynamıştır.

Kültürel ve sosyal değeri yüksek bu alanda;

- Kentin önemli akslarının birleştiği bu alanda, meydanın güney kısmında yer alan Arslanlı Sokak, Nizamettin Caddesi ve Kale Sokak'ın kesiştiği noktada ikinci bir meydan tasarımı önerilmektedir (Şekil 16). Bu ikinci meydan ile Sarahatun Meydanı bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu müdahale ile çalışmada da özel ilgi odağı olarak seçilen, Ulu Cami ve kale yakın çevresinin bütünleşme değerinin artırılması amaçlanmıştır. Artan bütünleşme değeri sayesinde alanın erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji değerlerinde de artış hedeflenmektedir.
- Toplu taşıma araçlarının kalkış noktalarının Sarahatun Meydanı üzerinde oluşturduğu kullanıcı yoğunluğunun azaltılması bu nedenle de bu durakların meydan dışına taşınması gerekmektedir. Bu hamle ile oluşturdukları kötü görüntü, aşırı yoğunluk, çevre ve gürültü kirliliği gibi tarihî dokuya zarar veren etkileri azaltmak amaçlanmaktadır.
- Kentin batısından gelen Ahmet Kabaklı Bulvarı'nı direkt olarak meydana bağlamak, bu sayede meydanın algılanabilirliğini artırmak amacı ile meydanın batısında yer alan ve herhangi bir tarihi değeri bulunmayan Harput Muhtarlık binasının kaldırılması önerilmektedir.

Şekil 16. Kentsel Alt Odak-1

Ayrıca bu bölge için iki SÖA önerilmiştir.

- İlk Stratejik Öncelikli Alan (SÖA-1); kentin orta kısmından geçen ve doğu-batı yönünde uzanan, tarihten günümüze kentin en önemli aksı olan, Ahmet Kabaklı Bulvarı olarak seçilmiştir (Şekil 17).

Şekil 17. Ahmet Kabaklı Bulvarı (URL 5)

Ahmet Kabaklı Bulvarı'nın, toplu taşıma güzergahı üzerinde bulunması, üzerinde Ahmet Bey Camisi, Ağa Camisi, Elazığ geleneksel evleri, Koca Hamamı, Kurşunlu Cami gibi önemli birçok tarihî yapının bulunması, Sarahatun Meydanı ile kaleyi bağlayan olması ve günümüzde ticaret faaliyetinin yoğun bir şekilde devam etmesi, bu aksın öncelikli bir alan olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Bütünleşme haritası incelendiğinde; Albayrak Sokak ile Balakgazi Parkı'nın kesiştiği alanın en düşük bütünleşme değerine (144) sahip olduğu saptanmıştır. Bu nedenle bu nokta, çalışma alanı için ikinci kentsel alt odak (KAO-2) olarak belirlenmiştir. Burada amaçlanan, kent

için önemli olan bu noktanın öncelikli olarak Ahmet Kabaklı Bulvarı ile bağlantısını güçlendirmek ve bütünleşme değerini yükseltmektir.

KAO-2 Ağa Camisi ve çevresi

Müzedde yer alan kitabesine göre Pervane Ağa tarafından 1559 yılında yaptırılan Ağa Camisi, klasik Osmanlı mimarisi tarzında olup, dikdörtgen planlıdır (Şekil 18). Cami, Harput'a girişte Ahmet Kabaklı Bulvarı'nın sol tarafında kalmaktadır. İbadethane bölümünde yapılan yenileme çalışmaları ile 1996 yılında yeniden ibadete açılmıştır (URL 6). Dağ tarafına düştüğü için binanın yeri oldukça yamaçtır (URL 7). Ağa Camisi'nin güneyinde Balakgazi Parkı yer alır (Şekil 19). Yaz mevsiminde rahatlatıcı ve serin bir iklime sahip olan Harput ve çevresi, kent sakinlerince rekreatif amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle yerli ve yabancı turistlerin kullanımı için kentin bazı noktalarında rekreatif alanlar tasarlanmıştır. Balakgazi Parkı da bunlardan en eski ve en bilindik olanıdır. Balakgazi Parkı, özellikle sıcak yaz akşamlarında ve hafta sonları oldukça yoğun kullanılmaktadır.

Şekil 18. Ağa Camisi (URL 8)

Bu alanın kentsel alt odak seçilme sebebi olarak; kullanıcı yoğunluğu bakımından kentin en aktif noktası olması, özellikle Ağa Camisi'nin önünden geçen ve Ahmet Kabaklı Bulvarı'na paralel olarak uzanan Albayrak Sokak'ın bütünleşme değerinin düşük olması gösterilebilir.

Şekil 19. Balakgazi Parkı (URL 9)

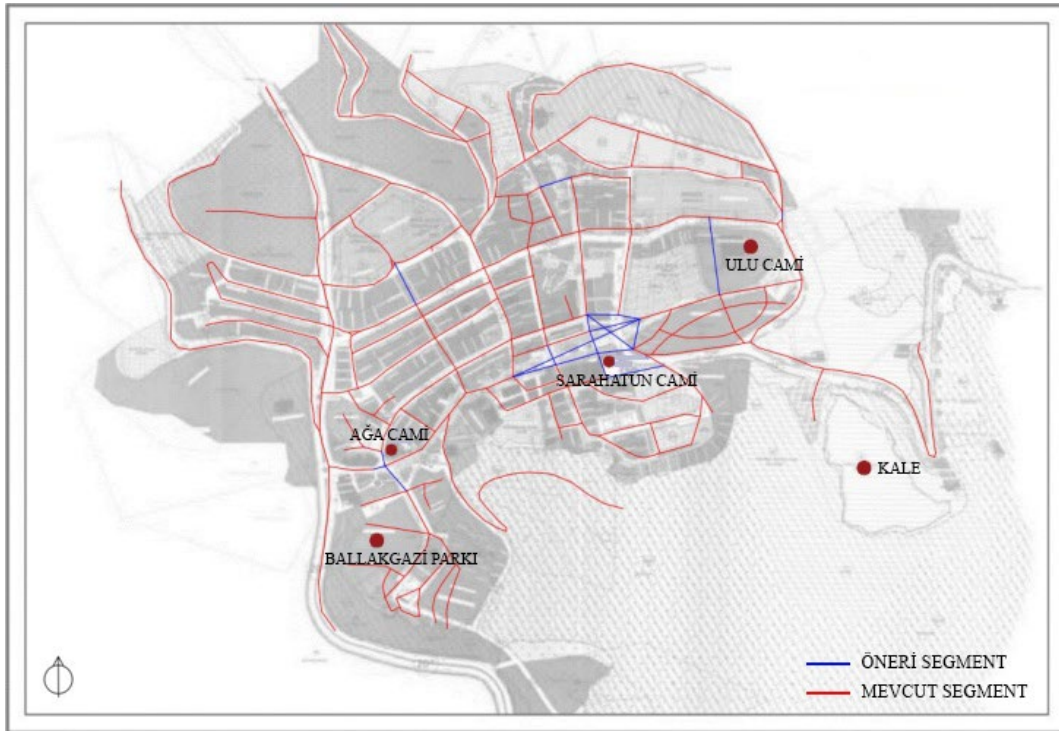
Bu alan ile Ağa Camisi'nin yanından Ahmet Kabaklı Bulvarı'na paralel olarak uzanan, Albayrak Sokak ikinci Stratejik Öncelikli Alan (SÖA-2) olarak belirlenmiştir. Bu aks kentin önemli aksları arasındadır. Aks boyunca günümüzde de geçmişte olduğu gibi yerli halkın yaşamını sürdürdüğü bahçeli/bahçesiz konutlar yer alır. Aks üzerinde konut alanlarının çoğunlukta olması, alanın bütünleşme değerinin düşük olmasının sebebi olarak gösterilebilir. Dolayısıyla bu aks, alanın iyileştirilmesi ve mevcut dokunun korunması ve koruma-kullanım dengesinin sağlanabilmesi için stratejik öncelikli alan olarak belirlenmiştir. Aks, Ahmet Kabaklı Bulvarı'nın yükünü alabilecek potansiyele sahip iken, tarihi kent merkezi içerisindeki diğer mekânlar ile bağlantısı zayıf kalmıştır. Bunun için KAO-2'de aksın giriş kısmında bir meydan tasarımı önerilmiştir. Albayrak Sokak'ın, sağlıklılaştırma politikaları da göz önüne alınarak, geleneksel dokuya uygun olarak yeniden düzenlenmesi, kullanımda olmayan bazı konutlara farklı işlevlerin (restoran, müze, kütüphane, pansiyon, kafeterya vb.) yüklenmesi ile bu alanların canlanması sağlanabilir.

c. Diğer Öneriler (Other Suggestions)

- Kentin kuzeyinde yer alan ve Ahmet Kabaklı Bulvarı ile aynı yönde uzanan Adsız Hoca Sokak'ının, yine aynı istikamette uzanan Meteris Sokak'a bağlanması,
- Kentin kuzeyinde yer alan, Arslanlı Sokak'ın İmamettin Sokak'a bağlanması.

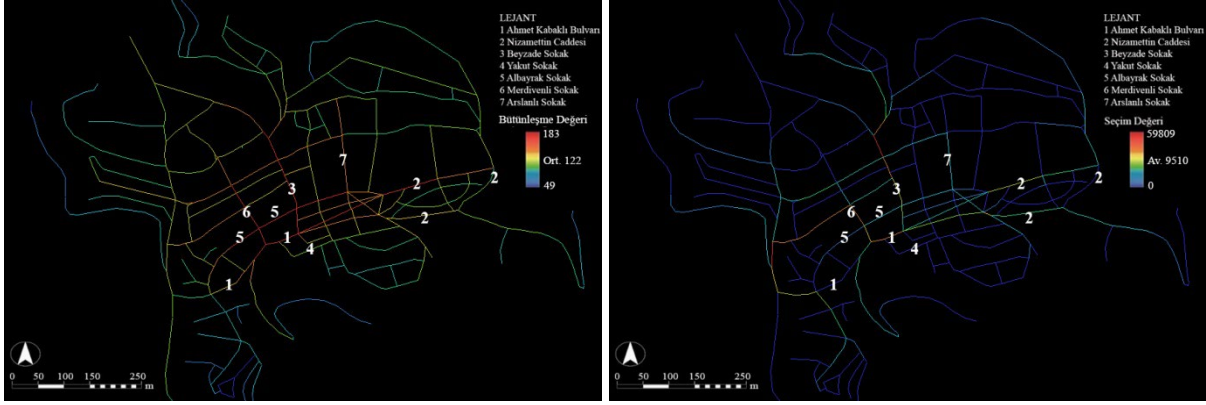
d. Geliştirilen Önerilerin Alana Katkıları (Contributions of the Developed Proposals to the Study Area)

Mekânsal öneriler çerçevesinde çalışma alanına ait koruma amaçlı imar planı üzerinden öneri segment haritası oluşturulmuştur (Şekil 20). Segment haritası atlık olarak kullanılarak öneri sonrası mekânsal analizler yapılmıştır. Yapılan bu önerilerin alana olan katkıları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Şekil 20. Öneri segment haritası

Yapılan öneriler sonrasında oluşan bütünleşme ve seçim haritaları incelendiğinde (Şekil 21); alanın bütünleşme değerinin ortalama 117 iken 125'e yükseldiği görülmektedir. Ayrıca ara mekânlar ve caddelerin öneri sonrası bütünleşme değerlerinde artış gözlenmiştir. Bazı akslar hem bütünleşme değerinde hem de seçim değerinde görülen artış sebebiyle (5, 6, 7 no'lu akslar) bu kısımdan sonra çalışmaya dâhil edilmiştir.

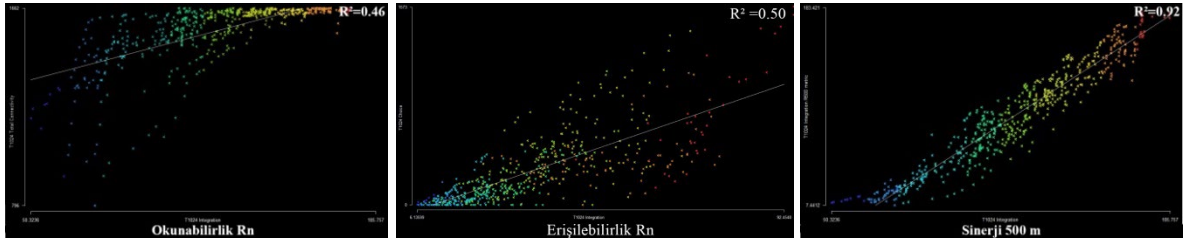
Şekil 21. Öneriler sonrası bütünleşme (Sol) ve seçim haritası (Sağ)

Aks düzeyindeki değişimler ve artış yüzdeleri Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, Ahmet Kabaklı Caddesi'nin 136'dan 178'e, Beyzade Sokak'ın 158'den 182'ye, Nizamettin Caddesi'nin 142'den 173'e, Albayrak Sokak'ın 141'den 177'ye, Merdivenli Sokak'ın 145'ten 172'ye ve Arslanlı Sokak'ın 142'den 164'e yükseldiği tespit edilmiştir. Bu değerler doğrultusunda alanın bütünleşme değeri global ölçekte bakıldığında pek fazla bir artış göstermezken, aks olarak ciddi artışların olduğu söylenebilir. Seçim değeri açısından bakıldığında ise, mevcut durumda sadece doğu-batı istikametinde tercih edilebilecek tek bir aks var iken, öneriler sonrasında hem doğu-batı hem de kuzey-güney istikametinde tercih edilebilecek aks sayısında ciddi bir artışın olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Mevcut durum ile öneri sonrası bütünlük değerlerinin karşılaştırılması

Öneri Bölgeleri	Mevcut Bütünlük Değeri	Öneriler Sonrası Bütünlük Değeri	Artış Yüzdesi (%)
Kale ve yakın çevresi (ÖA-1)	98	126	22
Ulu Cami ve Çevresi (ÖA-2)	142	173	22
Sarahatun Meydanı (KAO-1)	134	155	15
Ağa Cami ve Çevresi (KAO-2)	114	132	15
Ahmet Kabaklı Bulvarı (SÖA-1)	136	178	30
Albayrak Sokak (SÖA-2)	141	177	25
Arslanlı Sokak	142	164	15
Beyzade Sokak	158	182	15
Nizamettin Caddesi	142	173	22
Merdivenli Sokak	145	172	18

Global ölçekte mekânsal analizleri gösteren grafikler incelendiğinde (Şekil 22); tarihi kent merkezinin erişilebilirlik değerinin mevcut durum için 0.36 iken öneri sonrası 0.50'ye çıktığı ve %39'luk bir artış olduğu, okunabilirlik değerinin mevcut durumda 0.25 iken %84'lük bir artış ile 0.46'ya yükseldiği ve sinerji değerinde ise herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Şekil 22. Öneri sonrası mekânsal özellikler grafiği

5. SONUÇ VE TARTIŞMA (CONCLUSION AND DISCUSSION)

Bu çalışma kapsamında, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Harput tarihi kent merkezinin mekânsal özellikleri analiz edilmiştir. Çalışma ile Harput tarihi kent merkezinin mekânsal sorunlarının tespit edilmesi ve tespit edilen mekânsal sorunların çözümüne yönelik fiziksel ve işlevsel öneriler sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada bir kent okuma yöntemi olan mekân dizim yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile Harput tarihi kent merkezinin var olduğu dönemler içerisinde geçirdiği değişim ve gelişim düzeyleri belirlenmiş ve bunun neticesinde tespit edilen sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Harput tarihi kent merkezinin, mekânsal analizleri üç yerleşim planına dayalı olarak yapılmıştır. Bunlardan birincisi kale yerleşimini gösteren harita, ikincisi 16. yüzyıl dönemine ait Osmanlı yerleşimini gösteren harita, üçüncüsü ise günümüz döneminde geçerli olan koruma amaçlı imar planından üretilen haritadır.

Urartular Dönemi'nde kullanıldığı bilinen Kale Mahallesi için aks haritasından, Osmanlı ve günümüz dönemi için segment haritalarından yararlanılarak bu dönemlerin bütünleşme, seçim ve bağlantılılık haritaları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu haritalar altlık olarak kullanılarak erişilebilirlik, okunabilirlik ve sinerji analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde; Kale Dönemi için, bütünleşme değeri en yüksek alanların Orta Meydan (1.7) ve Cami Caddesi (1.5) olduğu, alanın erişilebilirliğinin zayıf, okunabilirlik ve sinerji değerlerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Dönemi için, ortalama bütünleşme değeri 122.5'tir. Ayrıca bu dönemin erişilebilirliğinin düşük, okunabilirlik ve sinerji değerlerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Alanın özellikle orta kısmında bütünleşme değerinin yüksek, çeperlere doğru gidildikçe düşük olması Osmanlı kentlerindeki yerleşim kurgusunun bir sonucudur. Günümüz dönemi için, ortalama bütünleşme değeri 117.1'dir. Ayrıca bu dönem için erişilebilirliğinin düşük, okunabilirlik ve sinerji değerlerinin yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Kentin turist yönünden yoğun yaya hareketliğine sahip bölgeleri bütünleşme bakımından yüksektir. Daha çok yerli halkın yaşadığı ve mahremiyetin ön planda tutulduğu konut alanlarının yer aldığı mahallenin iç aksları ve çıkmaz sokaklarının bütünleşme değeri düşüktür. Aslında bu durum Osmanlı kent anlayış ile de örtüşmektedir. Bu sonuç Can (2021), Ünlü (1999), Günaydın ve Yücekaya (2020) ve Hillier (2001) tarafından yapılmış çalışmaları destekler niteliktedir.

Çalışma kapsamında incelenen 3 dönem karşılaştırıldığında; Kale Dönemi'nde, yerleşmeler sadece kale içerisinde olduğu için, yapılan analiz sonuçlarında bölgenin bütünleşme değerinin diğer dönemlere oranla düşük olduğu saptanmıştır. Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde kent, nüfus ve yapılaşma yoğunluğu en yüksek seviyesine bu dönemde ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kent merkezi bugünkü Elazığ'a taşınmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonraki

dönemlerde de yerli halk bölgeyi yavaş yavaş terk etmiştir. Yapılan tahrirlere göre (1566 yılı), Harput'un nüfusu Osmanlı Dönemi'nde, 13437'dir (Ünal, 1989). Günümüzde ise kentte, 478 kişi yaşamaktadır (URL 10). Günümüzde uygulanan yanlış imar düzenlemeleri, sahip olunan kültürel değerlerin yeterince korunup gözetilmemesi, yanlış ve kötü kullanımlar, geç kalınmış koruma anlayışı kentin gün geçtikçe yıpranmasına ve cazibesini yitirmesine neden olmuştur. Bu nedenlere bağlı olarak, Osmanlı Dönemi'nde kentin mekânsal özellikleri günümüz dönemine oranla daha yüksek çıkmıştır.

Yapılan bu analiz ve alandaki gözlem sonucunda elde edilen bulgular birleştirilmiş ve alanın sorunları ortaya konulmuştur. Daha sonra ise bu sorunların çözümüne yönelik koruma-kullanma dengesi gözetilerek mekânsal anlamda öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler kapsamında bölge için sosyal, kültürel, dokusal vb. önemleri bulunan, 2 adet özel ilgi odağı, 2 adet stratejik öncelikli alan ve 2 adet kentsel alt odak önerilmiştir. Bu öneriler doğrultusunda yeni bütünlük haritası hazırlanmıştır. Bu öneri bütünlük haritasına göre, özel ilgi odakları olarak önerilen kale ve yakın çevresi (ÖA-1) ile Ulu Cami ve çevresinin (ÖA-2) bütünlük değeri artış oranları aynı olup %22'dir. Kentsel alt odak olarak belirlenen bölgeler arasında, Sarahatun Meydanı (KAO-1) ile Ağa Cami ve çevresinin (KAO-2) artış oranları aynı olup %15'tir. Stratejik öncelikli alan olarak belirlenen; Ahmet Kabaklı Bulvarı'nın (SÖA-1) bütünlük değeri %30 oranında, Albayrak Sokak'ındaki (SÖA-2) ise %25 oranında artış göstermiştir. Aynı zamanda, belirlenen öneri bölgeleri dışındaki bazı aksların da bütünlük değerlerinde artış gözlenmiştir. Kentin kuzey-güney istikameti önemli akslarından Beyzade Sokak ve Arslanlı Sokak %15, Merdivenli Sokak %18, Harput Kalesi ve Ulu Cami çevresinde ring oluşturan Nizamettin Caddesi ise %22 oranında artış göstermiştir. Global ölçekte ise erişilebilirlik değerinin %39 oranında arttığı saptanmıştır. Bununla beraber en yüksek Rn değerlerine sahip aksların ve bütünlük değeri düşük bazı ara aksların bulunduğu bölgelerde de artış yaşanmıştır. Proje önerisindeki ana amaç, önemli kültürel ve tarihi yapıların korunması, değerlendirilebilmesi, alandaki okunabilirliğinin artırılması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi amacı ile buldukları bölgelerdeki durumun iyileştirilmesidir.

Tarihi kent merkezi ile ilişkin öneriler;

- Harput tarihî kent silüetinin vurgulayıcı ve egemen ögesi Harput Kalesi'dir. Ancak kalenin günümüzde Harput'un merkezinden mekânsal olarak kopuk olması, kente gelen yabancı turistler tarafından algılanmasını olumsuz etkilemektedir. Yapılacak yeni planlama çalışmalarında bu kopukluğun giderilmesi, kale silüetinin göz önünde bulundurulması ve bu silüeti bozacak uygulamalardan kaçınılması önemlidir.
- Geçmişten günümüze kentin en önemli meydanı olan Sarahatun Meydanı, kentin merkez noktasında olması ve toplu taşıma kalkış noktaları sayesinde kullanıcı yükü oldukça yoğun bir alandır. Alanda farklı meydanların kurgulanması ile bu meydanın taşıma yükü hafifletilebilir. Bu alandaki tarihî dokuya zarar veren gürültü ve görüntü kirliliğinde de azalma sağlanabilir.
- Çalışmada öngörülen mekânsal önerilerin (özel ilgi odakları, stratejik öncelikli alanlar ve kentsel alt odaklar), kentin bütünlük değerini artırmada, mekanların birbiriyle ilişkilerini güçlendirmede ve mekânsal kimlik öğelerinin korunmasında önemli yarar sağlaması beklenmektedir.
- Son senelerde yapılan restorasyon ve restitüsyon çalışmaları ile bazı eski yapılar günümüze kazandırılmıştır; fakat kentin arka sokaklarında harabe halinde, henüz korumaya alınmamış pek

çok yapı bulunmaktadır. Bunların da koruma altına alınması ve gerekli çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

- Tarih kent merkezleri ile ilgili planlar ve düzenlemeler yapılırken; şehir plancısı, mimar, peyzaj mimarı, arkeolog gibi birçok ilgili meslek grubu ile yerel halkın fikirlerinin göz ardı edilmediği bir planlama anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

Mekan dizim yöntemi farklı tarihsel dönemlere ait analizler yaparak şehirlerin büyümesini anlamamız ve bunların altında yatan sebepleri analiz etmemiz için kullanılan etkin bir yöntemdir. Günümüzde Harput tarihi kenti ile ilgili yapılmış bir çok çalışma bulunmasına rağmen bu çalışma nicel verileri ile kentin özellikle tarihi çekirdeğinin zamansal olarak değerlendirmesi açısından oldukça önemlidir. Yapılan bu çalışma sonucunda Harput tarihi kent merkezinin zaman içerisinde yapılan planlamalar sonucunda mekânsal özelliklerinin azaldığı fakat yapılan mekânsal öneriler ile tekrar artırılabilceği kanıtlanmıştır. Bu yöntem kullanılarak mekânsal biçimlenme özellikleri ile bütünleşme arasında kuvvetli bir ilişkisi olduğu daha önce yapılmış çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da doğrulanmış bir nitelik sergilemektedir. Bu çalışmanın, cazibe ve kültür merkezi olan tarihi kent merkezlerinin mekânsal özelliklerinin geliştirilmesi, koruma ve kullanma dengesinin sağlanmasına yönelik yerel yönetimlerin karar alma aşamasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Acknowledgements | Teşekkür Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat

Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

YAZAR 1: A/B/C/H/D/I

YAZAR 2: A/B/C/H

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Ahunbay, Z. (1999). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon: İstanbul. *Basım, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları*.
- Alexander, C. (2013). "A City is Not a Tree": From Architectural Forum (1965). İçinde *The urban design reader* (ss. 152-166). Routledge.
- Arabacıoğlu, F. P., & Aydemir, I. (2007). The Concept Of Revalorization In Historical Environments//Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron*, 2(4), 204.
- Ardıçoğlu, N. (1997). *Harput Tarihi*. Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür ve Hizmet Tanıtma Vakfı.
- Aslanoğlu, R. A. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Asa Kitabevi.
- Aydemir, Ş., Aydemir, S., Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A. M., Sancar, C., Özyaba, M., & Aydın Turk, Y. (2004). *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı / Planning and Design of Urban Areas*.
- Balaban, M. (2002). Osmanlı Döneminde Harput'un Görsel Tarihi Üzerine Bir Deneme. *Kebikeç Dergisi*, 14, 178.
- Can, Y. (2021). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Danık, E. (1995). *Ortaçağ'da Harput (XI-XV. Yüzyullarda)* [Yüksek Lisans]. Hacettepe üniversitesi.
- Danık, E. (1997). *Harput Kalesi*.
- Danık, E. (2001). *Ortaçağ'da Harput* (C. 2595). TC Kültür Bakanlığı.
- Elazığ Belediyesi. (2020). *Harput Koruma Amaçlı Dmar Planı Açıklama Raporu*. Elazığ Belediyesi.
- Elazığ Tarihi*. (2023). T. C. Elazığ Valiliği. <http://www.elazig.gov.tr/elazig-tarihi>.
- Elazığ'da Urartu dönemine ait 2 bin 800 yıllık "açık hava tapınak alanı" tespit edildi*. (t.y.). Geliş tarihi 03 Ocak 2024, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/elazigda-urartu-donemine-ait-2-bin-800-yillik-acik-hava-tapinak-alani-tespit-edildi/2212546>.
- Eyice, S. (2001). Kale. *İslam ansiklopedisi*, 24, 234-242.
- Eyüboğlu, E., Sema Kubat, A., & Ertekin, Ö. (2007). A New Urban Planning Approach for the Regeneration of an Historical Area within İstanbul's Central Business District: Practice Note. *Journal of Urban Design*, 12(2), 295-312.
- Gaspak, A. (2015). ESKİÇAĞ'DA HARPUN TARİHİ VE DİNİ YAPISI. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 143-164.
- Gunaydın, A. S., & Tascioğlu, S. (2021). Investigation of historical city centers in terms of accessibility: Case of Trabzon castle, Turkey. *Journal of Urban Planning and Development*, 147(4), 05021036.
- Günaydın, (2018). *Tarihî Kent Merkezlerinin Planlanması Ve Tasarımına Yönelik Bir Model Önerisi: Gaziantep Örneği* [Doktora, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/>.

- Günaydın, A. S., & Yücekaya, M. (2020). The evaluation of the perceptibility and accessibility: The case of Gaziantep. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 8(2), 480-497.
- Günaydın, A. S., & Altunkasa, M. F. (2019). Tarihi kent merkezlerinin koruma ve geliştirme stratejilerinin belirlenmesi: Gaziantep örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 51-70.
- Hanson, J., & Hillier, W. R. G. (1999). The reasoning art: Or, the need for an analytical theory of architecture. *Information Technology in Construction*, 2(2), 32-35.
- Harput*. (2023, Ağustos 10). Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html>.
- Hillier, B. (1999). The Hidden Geometry of Deformed Grids: Or, Why Space Syntax Works, When it Looks as Though it Shouldn't. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(2), 169-191. <https://doi.org/10.1068/b4125>.
- Hillier, B. (2001, Mayıs). A theory of the city as object: Or, how spatial laws mediate the social construction of urban space. *3rd International Space Syntax Symposium*. <http://undertow.arch.gatech.edu/homepages/3sss/>.
- Hillier, B., Burdett, R., Peponis, J., & Penn, A. (1987). Creating Life: Or, Does Architecture Determine Anything? *Arch. & Comport./Arch. Behav.*, 3(3), 233-250.
- Hillier, B., Hanson, J., & Graham, H. (1983). *Space Syntax: A Different Urban Perspective*. *The Architects' Journal*, Vol. 178, n. ° 48 (pp. 47-63). London: Architectural Press.
- Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., & Xu, J. (1993). Natural Movement: Or, Configuration and Attraction in Urban Pedestrian Movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20(1), 29-66. <https://doi.org/10.1068/b200029>.
- Karadağ, A. (2000). Kentleşme Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir. *Egekoop, İzmir*.
- Karadağ, A., & Koçman, A. (2007). Coğrafi çevre bileşenlerinin kentsel gelişim süreci üzerine etkileri: Ödemiş (İzmir) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16(1-2), 3-16.
- Kemeç, S., KARAHAN, E. K., & Yelda, M. (2019). Van Kenti Acil Sağlık Birimlerinin Mekansal Erişilebilirlik Durum Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 22-32.
- Köseoğlu, E., & Erinsel Önder, D. (2010). *Mekânsal okunabilirlik kavramının çözümlenmesi*.
- Kropf, K. (2014). Ambiguity in the definition of built form. *Urban morphology*, 18(1), 41-57.
- Kubat, A. S. (2015). *Kentlerin Biçimsel Yapısındaki Sayısal Mantık: Space Syntax*. 32-58.
- Özdemir, M. Z. D. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. *Planlama*, 31, 20-25.
- Öztürk, T. (2013). Harput'ta Yapılan Restorasyon Çalışmaları. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*.
- Pacione, M. (2009). *Urban geography: A global perspective*. Routledge.

- Sakar Atçeken, S. (2022). Kentsel Mekanın Değişimi ve Gelişme Döngüleri; Eski Keresteciler Çarşısı (İzmir) Örneği. *Planlama*, 34(1).
- Sevin, V., Sevin, N. A., & Kalsen, H. (2011). *Harput: Kale mahallesinde Osmanlı yaşamı*. Ege Yayınları.
- Sunguroğlu, İ., & Yollarında, H. (1959). *Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları*. C.
- Tonbul, S. (2013). *Coğrafi Faktörlerden Yer şekillerinin Harput'un Kuruluşu, Gelişmesi ve Şehrin Yer Değiştirmesi Üzerine Olan Etkileri*, *Elâzığ*, 81-92.
- Topçu, S. (2014). Tarihi ve kültürel bilincin incelenmesi: Harput kalesi örnekleme. *Education Sciences*, 9(2), 99-119.
- Turner, A. (2004). *Depthmap 4—A Researcher's Handbook*. Bartlett School of Graduate Studies. <http://www.vr.ucl.ac.uk/depthmap/depthmap4.pdf>.
- Turner, A. (2007). From Axial to Road-Centre Lines: A New Representation for Space Syntax and a New Model of Route Choice for Transport Network Analysis. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34(3), 539-555. <https://doi.org/10.1068/b32067>.
- Uzun, C., & Çakar, E. (2016). 17. Yüzyılda Harput kalesi. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2).
- Ünal, M. A. (1987). 1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput. *Bellekten*, 51(199), 119-130.
- Ünal, M. A. (1989). *XVI. yüzyılda Harput Sancağı, 1518-1566*. TÜRL TARİH KURUMU YAYINLARI.
- Ünlü, A. (1999). The syntactic analysis of Turkish houses between 17th and 19th centuries. *Proceeding of the second International Space Syntax Symposium*, 1-41.
- Yahyağil, M. Y. (1998). Kentlerin kültürün gelişmesindeki etkileri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 25, 105-120.
- Yenice, M. S. (2011). *Tarihi Kent Merkezlerinde Sürdürülebilir Yenileme İçin Bir Model Önerisi; Konya Örneği* [PhD]. Selçuk Üniversitesi.
- URL 1: Elazığ'da Urartu dönemine ait 2 bin 800 yıllık 'açık hava tapınak alanı' tespit edildi (aa.com.tr)/ 20.11.2022.
- URL 2: <https://islamvemedeniyyet.firat.edu.tr/tr/page/9698> / 12.11.2022.
- URL 3: <https://harput.web.tr/harputun-tarihi-eserleri/harputun-camiileri/sarahatun-camii/> 18.11.2022.
- URL 4: 4 Bin Yıllık " Harput" İlk Defa Böyle Boş Görüntülendi - Elazığ (iha.com.tr)/ 12.11.2022.
- URL 5: Antik kent Harput... - Fırat Haber (firat.edu.tr) / 05.11.2022.
- URL 6: AĞA CAMİ | Kültür Portalı (kulturportali.gov.tr) / 08.10.2022.
- URL 7: Ağa Cami - Elazığ - Ağa Cami Yorumları - Tripadvisor / 20.11.2022.

URL 8: <https://harput.web.tr/harputun-tarihi-eserleri/harputun-camiileri/aga-camii/07.09.2022>.

URL 9: <https://www.elazig.bel.tr/balagazi-parki-ve-cam-seyir-terasi-aciliyor/4864/> 02.10.2022.

URL 10: <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/elazig/merkez/harput/demografi/>
10.09.2022.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Ahmet Salih GÜNAYDIN (Doç. Dr.)

Karadeniz Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde 2007 yılında lisans eğitimine tamamlayan Günaydın, 2007-2010 yılları arasında Dalokay Tasarım Atölyesinde peyzaj mimarı olarak görev yapmıştır. 2011 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesinde akademik kariyerine başlamış, 2014 yılında Ankara Üniversitesi'nde Yüksek Lisans, 2018 yılında Çukurova Üniversitesi'nde Doktora eğitimi tamamlamıştır. 2016 yılında TMMOB Peyzaj Mimarları Odası tarafından düzenlenen 8. Ulusal Peyzaj Mimarlığı Ödüllerinde Uygulananmış Proje dalında 3. Ödülü alan proje ekibinde yer almıştır. Uygulanmış birçok projesinin yanı sıra uluslararası ve ulusal bir çok akademik çalışması da bulunan Günaydın, 2022 yılında Doçent unvanı kazanmıştır. 2019 yılından bu yana Malatya İnönü Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde akademik hayatını sürdürmektedir.

Nazire Sinem SARNILIOĞLU (Y. Peyzaj Mimarı)

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'ne 2001 yılında başlayan Nazire Sinem Sarnıoğlu, 2005 yılında mezun olmuştur. Eğitim hayatına, özel sektörde çalıştığı dönemlerde ara vermiş, sonrasında 2018 yılında Yüksek lisans eğitimi için, İnönü üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'ne girmiştir. 2022 yılında "*Taribi kentlerin mekânsal özelliklerinin Space Syntax yöntemi ile irdelenmesi; Elazığ, Harput Örneği*" adlı tezi ile yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.

Futurism in landscape design: An experimental park design in Ankara, Mogan Lake

Elmas ERDOĞAN¹, ORCID: 0000-0002-4193-629X
Onur AKSOY², ORCID: 0000-0002-8019-3724

Abstract

The futurism is an innovative design approach in art and architecture emerged at the beginning of 20th Century which is linked with science and new environmental/architectural technologies. Futurism was first discussed by Filippo Tommaso Marinetti in 1909 with a manifesto. Then, Antonio Sant'Elia carried futurism to urban scale by La Citta Nuova aiming to create a sustainable city for the benefit of humanity. The main characteristics of futurism are the dynamism and movement in design, speed, motion, dynamic structures built in modern cities by the use of technology and science. Afterward, futurism was redefined and gained further properties integrated the space age and new development in environmental and building technologies with dynamic and amazing forms, materials and high-tech architecture as well as urban and landscape design approaches. In this study, futurism was identified as a design trend and its developments throughout history was set. Then, the reflection of futurism in urban and landscape design was discussed and at the final stage an experimental futuristic landscape park design was offered after survey and site analysis studies for the selected area near Mogan Lake in Ankara. In the evaluation phase the 'weighted overlay' method was used by using ArcGIS software with reference to the suitability analysis studies. Then, the area was designed with an energy-efficient approach having solar and wind panels, urban furniture powered by solar and wind energy, and solar-powered roads at various levels and suitable locations in the urban park area according to the results of the analysis studies. Besides land use, hardscape and plantation design were all conducted due to the principles of the futuristic landscape design phenomenon.

Highlights

- This study is the first study in Turkey that examines the futurism movement within the scope of urban design and landscape design.
- Knowing its principles and design approach, the reflections of the futurism movement on landscape architecture are shown with landscape design.
- With the futuristic landscape design approaches of the 21st century, energy and water efficient design approaches can be put forward.

Keywords

Futurism; Landscape design; Design trends; Water and energy efficient design.

Article Information

Received:

21.11.2023

Received in Revised Form:

30.01.2024

Accepted:

18.03.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Agriculture, Ankara University, Ankara, Türkiye.
eerdogan@ankara.edu.tr

2. Faculty of Forestry, Bursa Technical University, Bursa, Türkiye.
onur.aksoy@btu.edu.tr

Peyzaj tasarımında fütürizm: Ankara Mogan Gölü'nde deneysel bir park tasarımı

Elmas ERDOĞAN¹, ORCID: 0000-0002-4193-629X

Onur AKSOY², ORCID: 0000-0002-8019-3724

Öz

Fütürizm, 20. Yüzyıl'ın başında ortaya çıkan, bilim ve yeni çevre/mimari teknolojilerle bağlantılı, sanat ve mimaride yenilikçi bir tasarım yaklaşımıdır. Fütürizm ilk kez 1909 yılında Filippo Tommaso Marinetti tarafından bir manifestoyla tartışıldı. Daha sonra Antonio Sant'Elia, insanlığın yararına sürdürülebilir bir şehir yaratmayı hedefleyerek La Citta Nuova ile fütürizmi kentsel ölçeğe taşımıştır. Fütürizmin temel özellikleri, teknoloji ve bilim kullanılarak modern şehirlerde inşa edilen tasarımdaki dinamizm hareket, hız ve dinamik yapılarıdır. Daha sonra fütürizm yeniden tanımlandı ve uzay çağı ile çevre ve yapı teknolojilerindeki yeni gelişmeleri, dinamik ve ilginç formlar, malzemeler ve yüksek teknoloji mimarisinin yanı sıra kentsel ve peyzaj tasarım yaklaşımlarıyla bütünleştirerek daha fazla nitelik kazanmıştır. Bu çalışmada fütürizm bir tasarım akımı olarak tespit edilmiş ve tarih boyunca gelişimi ortaya konmuştur. Daha sonra fütürizmin kentsel ve peyzaj tasarımına yansımaları tartışılmış ve son aşamada Ankara'da Mogan Gölü yakınında seçilen alan için etüt ve arazi analizi çalışmalarının ardından deneysel bir fütüristik peyzaj park tasarımı önerilmiştir. Değerlendirme aşamasında uygunluk analizi çalışmaları referans alınarak ArcGIS yazılımı kullanılarak 'ağırlıklı çakıştırma' yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra analiz çalışmalarının sonuçlarına göre güneş ve rüzgar panelleri, güneş ve rüzgar enerjisiyle çalışan kent mobilyaları ve çeşitli kotlarda güneş enerjili yollar ile kent park alanı içinde uygun lokasyonlara sahip enerji verimli bir yaklaşımla alan tasarlanmıştır. Arazi kullanımının yanı sıra yapısal peyzaj ve bitkilendirme tasarımları da fütüristik peyzaj tasarımı olgusunun ilkelerine göre yürütülmüştür.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma Türkiye'de fütürizm akımını kentsel tasarım ve peyzaj tasarımı kapsamında inceleyen ilk çalışmadır.
- İlkeleri ve tasarım yaklaşımı bilinerek fütürizm akımının peyzaj mimarlığına yansımaları peyzaj tasarımı ile gösterilmemiştir.
- 21. Yüzyıl'ın fütüristik peyzaj tasarımı yaklaşımları ile enerji ve su verimli tasarım yaklaşımları ortaya konulabilir.

Anahtar Sözcükler

Fütürizm; Peyzaj tasarımı; Tasarım akımları; Su ve enerji tasarruflu tasarım.

Makale Bilgileri

Alındı:

21.11.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

30.01.2024

Kabul Edildi:

18.03.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Ziraat Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
eerdogan@ankara.edu.tr

2. Orman Fakültesi, Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa, Türkiye
onur.aksoy@btu.edu.tr

1. INTRODUCTION

After the industrialization that started with the Industrial Revolution, Europe has entered a period of rapid development. In this process, the most developed countries of Europe were England France and Belgium. On the other hand, Italy, it has maintained the old classical period design concept and in this sense, and has experienced this development process with a delay compared to other European countries. All these developments reveal the idea of a new Renaissance that is essential in Italy. This new initiative was first realized with the announcement of the futurism manifesto announced by Marinetti in *Le Figaro* Newspaper in 1909 (Seitz, 1961). The basic point of view of the design movement supported by Marinetti who is, the founder of futurism: " why should we look to the past instead of entering the mysterious door of the future? so is this impossible? Yesterday time and space died. We already live in speed, infinity and absoluteness that is always and everywhere." defined as and declared the futurist movement in 1909 (Sandeva and Despot, 2015. p. 23). Futurism is the notion of movement, flow, meaning triangles, domes, angles in many respects. The futurism movement reflecting the risk and excitement in Italy, which started with urbanization and industrialization in the 20th Century, it has taken on a distinctive intellectual and artistic color in countries such as France, England and Russia (Elder, 2018; Parer, 2002). Futurism highlights unique angles, oval forms, inclined surfaces, triangles, domes rather than cubic and prismatic forms. Guggenheim Museum in Bilbao, Spain, Cybertecture Egg in India, Graz Art Museum in Austria are some very well-known futuristic buildings in the World.

Futurism distinguishes itself from other historical movements with the concepts of dynamism, simultaneity, and interpenetration. The movement, which developed in 1909 with a focus on literature, By the 1910s, spread of politics, painting, sculpture, music, drama, set spaces, costume design, film, dance, architecture, urbanism, landscape design, typography, fashion and science spread, both in theory and in practice (Berghaus, 2011). Figure 1 summarizes the principles, pioneers' names, areas of influence and design approaches of the futurism movement.

In the 21st Century, the futurism movement has reached a different line than when it first emerged. The concept of "speed", which was advocated in the beginning of the movement, has left its place to the traditional. The Cittaslow movement which is one of the traditional way of living proposes a living space and model that is compatible with the natural structure of man and the resources of the Earth. This movement; it aimed to propose solutions to global problems such as development of environmental policies, encouraging local production, increasing green spaces and pedestrian zones, reducing noise pollution, traffic interruption, global climate change and reducing greenhouse gasses (Bengston et al., 2022). Considering the examples realized within the scope of the current futuristic architecture concept, while the "speed, dynamism and technology" phenomena that marked the 20th Century continue, whereas the concept of "sustainability" (Figure 1) is included in the futurist architectural understanding, unlike the futurism of the 20th Century. Within the scope of integrating sustainability and futurism, the effects of the movement have moved to a more prominent position in landscape architecture and landscape design studies. Futurism supporting the idea that lines, formal features and combinations of functions were changed and all boundaries were removed. Futuristic approaches in landscape architecture are a little bit more difficult to

define. However, when evaluated in detail and designed according to the resources for such specific locations; impressive designs are obtained for users (Sandeva and Despot, 2015). Futuristic landscape architecture also integrates futurism movement with sustainable and ecological design approaches. The futuristic feature of the area can be improved with energy and water-efficient landscape applications in urban green areas. For example, futuristic design suggestions can be developed with energy-efficient design approaches such as urban furniture, producing its own energy, plants producing light energy, pedestrian paths covered with solar energy and self-watering soil. Besides, water-efficient landscape design approaches can be developed with the use of natural plants, green roofs, vertical gardens and xeriscape applications (Figure 1).

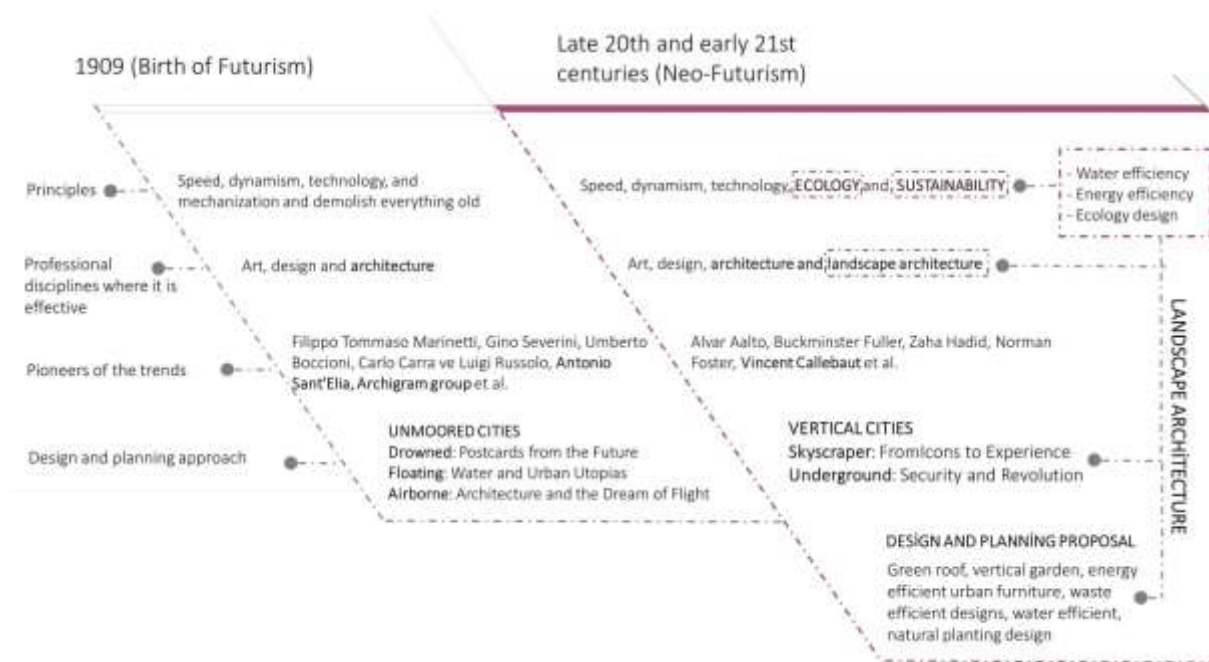

Figure 1. Historical development of futurism and its use in landscape architecture.

Considering the concepts of sustainability and ecology, which are important in 21st Century futurism, the fact that Lake Mogan in Ankara has many ecological statuses (Important Natural Asset, habitat, Important Plant Area and Specially Protected Area). So, all these criteria were the main determinants the selection of the study area. In addition, the study area is under threat due to anthropogenic effects that it has an important hydrological structure, which is intensively using by people for recreational purposes. Besides, the Mogan Lake is on bird migration routes and has endemic flora and fauna. This study aims to offer a futuristic design approach for Ankara, Mogan lakeshore which is energy and water-efficient for such a sustainable & ecological urban development besides it's avantgardist way of looking. This integration is possible with the right planning and site selection. So, suitability analysis studies were carried out on the research area and design proposals reflecting the 21st Century futurist approaches were developed. On the other hand, this study is one of the first studies examining the futurism movement of urban landscape design. The general principles and design approaches of the futurism, which are less used in planning and design studies compared to other design movements, have been tried in the field of landscape design.

1.1. Literature Review

After Tommaso Marinetti one of the other important futurist artists in the field of architecture is Antonio Sant'Elia and his architectural manifest, that the repertoires of the past are incompatible in the context of modern society; In this sense, he advocated that modern materials such as iron and concrete should be applied (Asensio, 2003; Rainey et al., 2009). Sant'Elia advocated that instead of taking inspiration from nature, architecture should be inspired by the new world of mechanics. Despite his limited participation during the movement Sant'Elia, posthumously became a central figure in the 1920s and 1930s (Gardini, 2014). So, different architects benefited from futuristic approaches in their works at the end of the 20 th Century. One of these architects is Krutikov who designed the "Flying City" (Figure 2) consisting of two main parts placed vertically on a horizontal, base as a production zone. The 5-storey building consisting three main parts which are a business center and shops, individual living spaces and a hotel section. The vertical block, consisting of a multi-layered honeycomb system, consists of short-term parking spaces at the bottom, accommodation areas in the intermediate and common areas at the top (Vronskaya, 2012).

Another group that is influenced by the futuristic approaches of Sant Elia and has a futuristic tendency is Archigram. Many futuristic design proposals have been developed by the Archigram group. For example, Plug in City; it is an example of design that considers parts of the city as a replaceable system and showing dynamism. In the Plug-in City project (Figure 2), working with the plug-in system, each construction completing its life is replaced with the help of the cranes on it (Steiner, 2009). Plug In City includes pods that can be defined as shops, homes and offices and mobile cranes along the horizon to lift, slide, stack and rack all add-on units (Steiner, 2009). Said by Sant Elia; It is the embodiment of the phrase "renewal will be continuous and our homes will last shorter than us". Because in Plug City, obsolete and expired units are removed, and new users shape their living spaces according to their wishes. These structures reflecting radical properties of futuristic buildings reflecting traditional, also benefit from the possibilities of technology seems like machine production rather than human.

Another futuristic work designed by Archigram is the 'Walking City' project offering a solution to the phenomenon of "mobility", which is one of the important problems of architecture, describes the tension that humanity has experienced between "place belonging" and "sense of going" since the transition to settled life (Sadler, 2005). Although it is a short-term and periodic movement, futurism has been the starting point and source of nourishment for various architecture and design movements such as Dadaism, surrealism and vorticism after the 20th Century (Rainey et al., 2009).

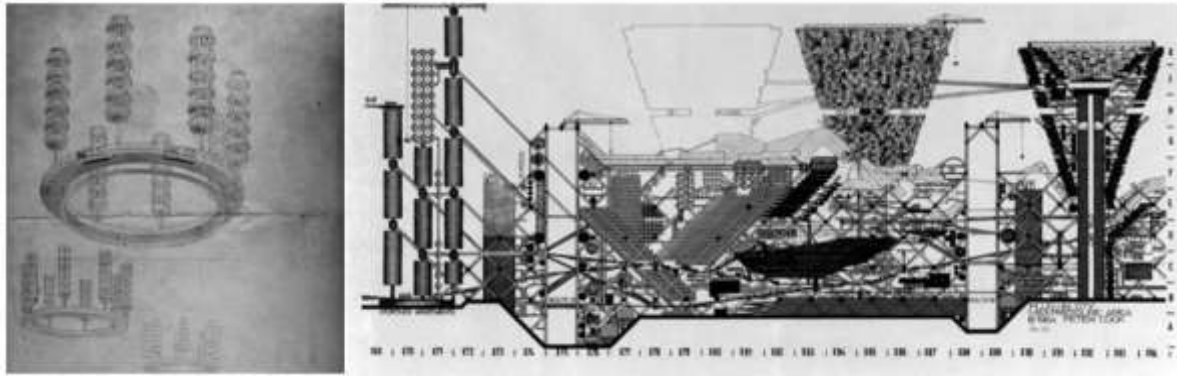

Figure 2. Communal residential blocks in the sky (Vronskaya, 2012) (left), Plug In City (Zuk, 2018) (right).

In the 21st Century, the futurism movement, offering solutions to global problems such as climate change, energy crisis, air pollution and water pollution both at building and landscape design scales offering suggestions such as energy-efficient building designs and rational use of water and other energy resources. 'Floating Park', which was built as a futuristic approach and designed as a leaf floating on water was completed by Diane von Fürstenberg in New York in 2016 in cooperation with the landscape company MNLA. The area is designed to transform the pier, to be used for many years in a park area. It was planned to build a large platform supported by hundreds of columns above the water and lay the soil layer on it. Another example of a futuristic park is the Gardens by the Bay. There are plants and trees brought from different regions and climates of the world in the park located in Singapore. The park was designed with a futuristic approach with vertical and horizontal gardens. There are various open and closed areas for different uses and the most striking plants are the trees in the area called 'supertrees' and artificially made in the form of trees (Figure 3). In fact, these trees, which are all artificial metal construction, are of great importance for the facility. These trees are called supertrees because they provide the necessary shade for orchids and other plants in the park, absorb sunlight for the photosynthesis of plants and collect rainwater to form the necessary wetland (Kısa and Özer, 2019). The "Manta Ray" project is another park designed by adopting a futuristic landscape design approach (Figure 3). The park was inspired from willow trees. The design belongs to the architect Vincent Callebaut. The main objective of the "Manta Ray" project is to enhance the site's natural irrigation by transforming the park into an ecological forest of willow trees. The "Manta Ray" project includes sustainable issues including 21st Century futuristic landscape designs such as saving energy, reducing carbon dioxide emissions and reducing waste. The project also includes waste reduction, reuse of resources and recycling of materials. Manta Ray uses renewable energies like wind, solar, biomass and wave energy to produce 100% of the energy needs so, the Italian pre-modernist utopian vision turned to more tangible architectural and urban projects changing the whole landscape by the help of the digital revolution (Singh, 2022).

Figure 3. Gardens by the Bay (Zappi and Ong, 2014) (left), Manta Ray (Singh, 2022) (right).

The futurism movement in cities and landscape architecture has begun to be effective, especially with the concepts of technology, machine, mobile, spaces, sustainability and ecology. Scarcity of energy and water resources, waste problems and habitat fragmentation have led landscape architects design work with new to work with a 21st century futurist approaches both in design and planning studies. For such an energy-efficient landscape design. The use of urban furniture using renewable energies such as wave, solar, wind or kinetic energy has become widespread. For example, the work themed 'Catching The Wave' (Figure 4) designed by Vannelli et al. (2016) in Canada converts wave energy into electricity. The system has the capacity to produce 6,000 MWh of energy per year. The facility consists of 60 buoys that capture wave energy (Özer, 2022; Vannelli et al., 2016). Another example is the 'Solar Wind bridge' (Figure 4) concept designed by Francesco Colarossi, Giovanna Saracino and Luisa Saracino, which is planned to serve Italy from Bagnera to Scilla. The road surface is planned to replace conventional asphalt with 20 km (12.4 mi) of "solar roads", consisting of a dense grid of solar cells covered with a transparent and durable plastic coating providing 11.2 million kWh of electricity per year. It is also said that this system, together with 26 wind turbines located under the bridge produces 36 million kWh per year, will provide enough electricity for approximately 15,000 houses (Özer, 2022; Quick, 2011).

Figure 4. Catching the wave (Vannelli et al., 2016) (left), 'Solar wind bridge' (Quick, 2011) (right).

On the other hand, it was seen that kite power energy is twice as efficient as wind energy that can be easily adapted to landscape studies. This is because they mix strong atmospheric winds than

winds close to the ground and the wind continuity is greater in this application. In this regard, the 'unwind' (Figure 5) concept designed by Donley and Cinalli is a project using high-altitude wind power with certain techniques. It is claimed that the project will produce energy with an annual capacity of 1,900 MWh electricity with 42 kites. In addition, a design that is a work of public art is aimed to make the ordinary exciting (Özer, 2022; Laylin, 2018). Another futuristic landscape design work is MossPark (Figure 5), which was designed as a children's playground. MossPark has a smart device that works as an energy store during the day time where as acting as mosquito repellent at during the night hours. The working principle is based on a system that stores energy while children jump with a rope attached to the MossPark pole and uses this energy to illuminate the mosquito repellent at night time (Seth, 2014). Çorum Municipality has installed a smart bench in the National Garden and Culture Park in order to supply energy provide solutions to the of citizens. The smart bank includes a disabled charging station, free Wi-Fi access and mobile phone charging stations. In addition, Bornova Municipality has made 8 solar-powered benches available for the use of two citizens in Big Park. Smart benches are covered with water-resistant tempered glass providing illumination at night with the solar energy that they produced (Hırçın and Demir, 2023).

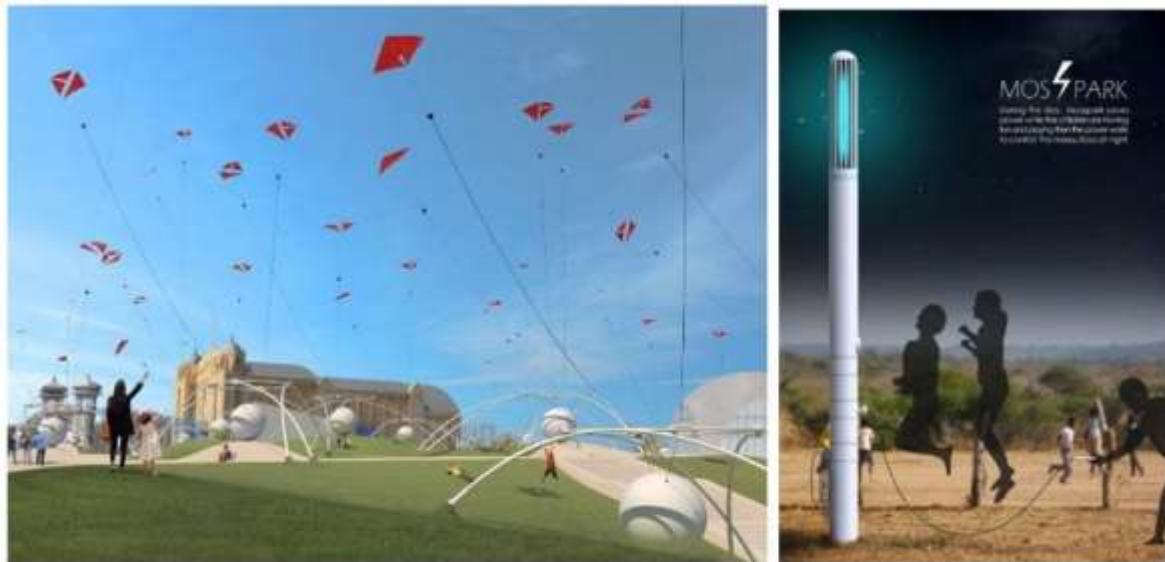

Figure 5. Unwind (Laylin, 2018) (left), MossPark (Seth, 2014) (right).

Another equipment that produces its own energy is the fitness equipment (Figure 6). These devices are mixed urban lighting systems driven by two different sources which are manpower and electricity. The lamps used in the area are energy-saving LED lamps as light sources replacing traditional bulbs. The system is based on the principle of converting people's movement energy into kinetic energy (Heimbuch, 2018). Another example is the garbage bin known as 'Gaon' (Figure 6). In the Gaon concept, there is a garbage bin at the base of the lamppost where food items discarded by pedestrians and uses methane from manure to produce power for lighting (Yoneda, 2009). 'The 'Kidetic' concept design includes kinetic energy-based children's play elements. These elements convert mechanical energy into electrical energy with dynamos. Although the energy that is going to be obtained is not so much, it is sufficient to illuminate the whole area (Özer, 2022).

Figure 6. Fitness equipment that produces its own energy (Heimbuch, 2018) (left), Gaon (Yoneda, 2009) (right).

The use of natural plants for water-efficient landscapes the use of rainwater harvesting and water-saving irrigation systems were the main components of such a futuristic&sustainable landscape design. For example, the use of self-watering soil, which is an innovative approach in landscape architecture design studies is important both for reducing irrigation and ecological plant design studies. This application was tested by Karagöz and Yücel (2020) on the *Euonymus japonicus 'Aureomarginatus'* species. In this study reducing the amount of water consumption by using superabsorbent polymers is one of the main themes. As a result, water use was reduced by 45% and labor costs were also reduced by 48%. Such applications of green roofs and vertical gardens can be shown among these innovative landscape approaches. By the help of such applications, energy savings in the buildings can be achieved while water consumption is reduced.

In addition to all of these sustainable and ecological practices the use of technology that futurist artists have advocated since 1909 continues to be applied in landscape design studies. Art District's Boulder Plaza, an application that has been implemented in this context, is a park in Las Vegas (Figure 7). The park includes smart street lighting systems that generate energy from steps taken and solar panels. The energy obtained is used in lighting, charging mobile phones and wi-fi access applications (Özer, 2022; Balkan Green Energy News, 2016). Another example is the gaming arch created with the 'Yalp Sona' concept (Figure 7). This belt works intuitively and when you pass under the belt it will immediately prompt you to play a game. New games are constantly being developed by the system (Yalp Interactive, 2023).

Figure 7. Art District's Boulder Plaza (Balkan Green Energy News, 2016) (left), Yalp Sona (Yalp Interactive, 2023) (right).

When we look at the studies carried out within the scope of futurism, it is seen that different proposals are made based on literature research or applied study. In addition, the studies are generally carried out at a building scale or a single landscape element scale (urban furniture, plant material) or in the form of 'smart city' applications. This study proposes an experimental 21st Century futuristic park design for Ankara near Mogan Lake. Before the formation of the park area different suitability analysis studies were carried out to ensure maximum impact in the area.

2. MATERIAL & METHOD

2.1. Study area

The main material of research is an approximately 22.000 m² area situated in Gölbaşı district which is a sub-settlement of Ankara located 25 km away of the south on the northeast side of the Mogan Lake (Figure 8). The study area lies between the D260-D750 highways. Access to the area is provided by buses and minibusses. The main entrance of the area under urban pressure is located in the southeastern part. Mogan Lake increases the ecological and recreational value of the area. Mogan Lake and its environs has a lot of recreational potential for Ankara especially during the weekends besides it's ecological benefits. On the other hand, Mogan Lake and its near environs is a specially protected area besides it's natural habitat quality as a local point for bird's migration route. The verbal, numerical and visual data used in the inventory, analysis and evaluation phase of the study constitute the other materials of the study. These; All kinds of domestic and foreign articles, theses, books, reports and web databases related to literature research and research findings, Autocad program, satellite photographs obtained from Google Earth image, DEM data obtained from Landsat satellite image; Aspect, elevation and slope maps, Turkey soil data (2000), Map and numerical data created using Arcmap 10.7.1 program, Photoshop program where landscape design visuals are created. The altitude of the area from sea level is 969-995 m high. As a result of the slope analysis made by considering the DEM (Digital Elevation Model) map, it is observed that the area is almost flat and close to flat whereas, but the slope varies between 5-6% in northwest and southeast areas. With the aspect analysis created by taking into account the Turkey DEM map, it has been determined that the aspect potential of the area is predominantly southeast. There are four basic formations in the lake structure. The valley connecting the Mogan-Eymir Lakes and the İncesu Stream, the creeks feeding the valley; the wetlands at the beginning of the valley and along the valley and the underground waters and underground water supply basins feeding all of these water resources (Dostbil, 2010). The recharge area of the lake starts from the south of Mogan Lake and empties into Eymir Lake and then into the Imrahor Valley located in the north of Eymir Lake. There are only seasonally flowing streams in the recharge area of Morgan and Eymir lakes. The most important of these streams is the Çölova Stream, which flows from south to north and leaves large alluviums around it (Yedek, 2019). Gölbaşı region, which is the study area, has the continental climate conditions of Central Anatolia. Semi-arid reflects the general climatic characteristics of the region (Görgün, 1994). Reed (*Typha latifolia*) and sedge (*Phragmites communis*) are among the main plant groups on the lake shore. The Love Flower/Iridescent (*Centaurea tchibatcheffii*) is the most important endemic plant species in the area which flower is in the CR (Critically Endangered) category in terms of species conservation status. In addition to

verbal, numerical and visual data used in the inventory, analysis and evaluation stages made within the scope of the study consist of the other materials of the study.

Figure 8. The location of Morgan and its surroundings in Turkey (a,b), images from the study area(c) and the points where the images were taken(d).

2.2. Method

The method used in the study area has 4 main. In the first stage, the development of futurism movement throughout **history** and its effects on landscape architecture were examined which was based on detailed literature study. Then, futuristic design approaches used in landscape design studies were evaluated (Figure 9). Afterwards, site surveys and analysis studies were made to determine the exist natural and cultural value of the area and then problems and potential of the area were set. In the third stage of the research suitability analysis studies were made to set futuristic design criteria for the selected area in the frame of a futuristic park design approach. During the analysis phase, the structural data (road) and natural data of the area (slope, aspect, elevation, climate, hydrology, land use and soil maps) were digitized by using the ArcGIS/ArcMap 10.7.1 package program. The digitized maps were scored according to the suitability criteria on the hand and on the other hand. 'Weighted Overlay' analysis was made on the scored maps and suitable areas were determined for such as the futuristic landscape design project proposal. In addition to, within the scope of energy and water efficient design, soil, slope, elevation, hydrology and aspect maps were examined, in order to develop the most proper design proposal for the area. The concept of ecology which is important for the 21st Century futurists was also taken into consideration during the planting design phase. Finally, the hydrology map will be examined and suitable areas for urban

furniture in a futuristic context was offered. As a result of these analysis studies design proposals were developed for the area according to their suitability measured by suitability analysis studies. These design suggestions are all reflecting the 21st Century futurist approaches.

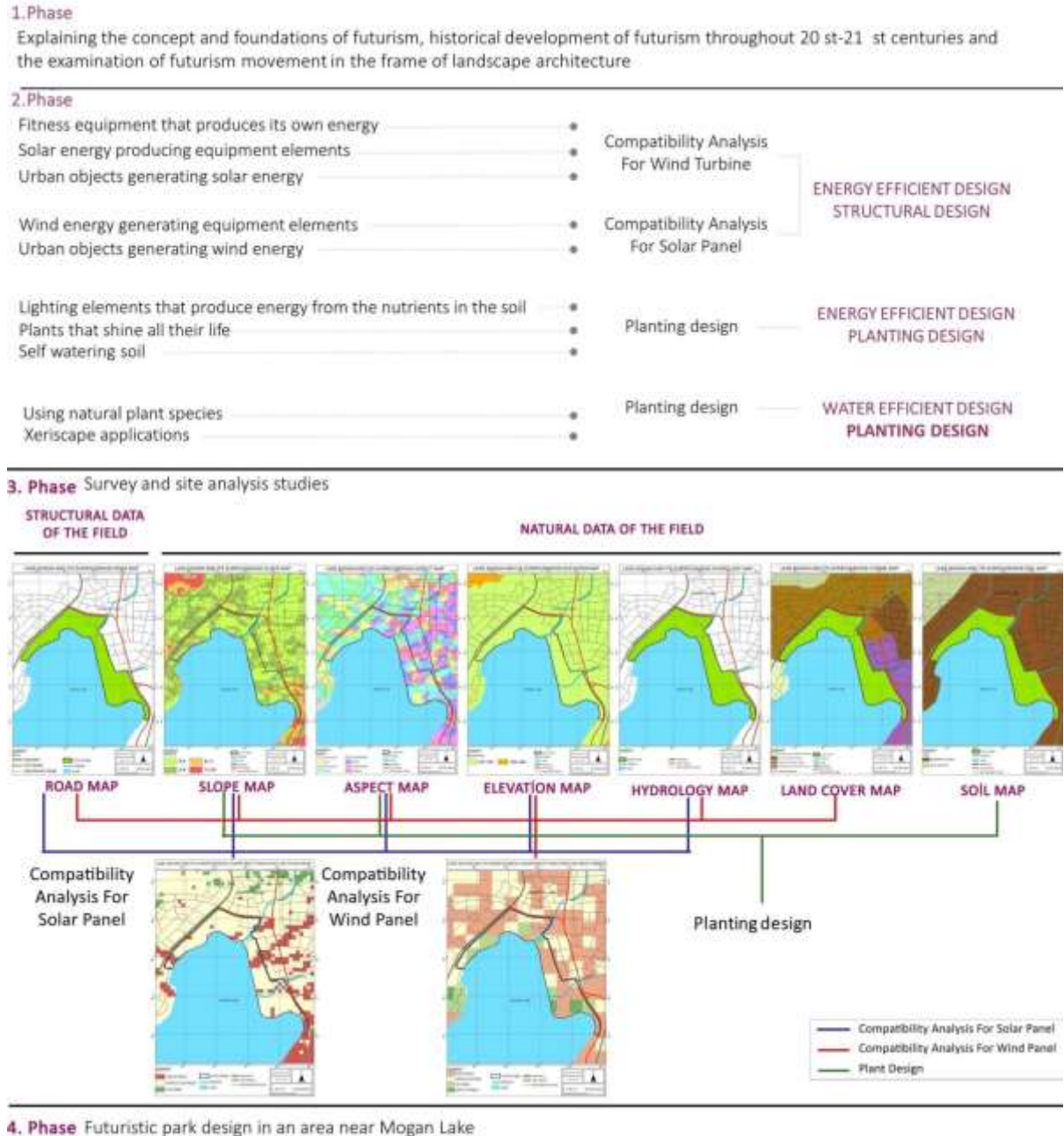

Figure 9. Method scheme.

2.2.1. Suitability analysis for solar-powered urban furniture, sidewalks and urban features

The suitability criteria for solar-operated urban furniture and urban objects that were offered the area are located in suitable areas to benefit from maximum solar energy and it was determined by considering the criteria in the studies conducted by Ibrahim et. (2021), Nebey, Taye and Workineh (2020), Uzar and Koca (2020) and Uyan (2017). These are the base values for Solar Energy Panel

(GES area selection). The weight values used in the study are the values based on the studies conducted by Uzar and Koca (2020). After the criteria were determined, the analysis map was created using by ArcGIS/ArcMap 10.7.1 package program. In this context, elevation, aspect and slope maps were produced by using Turkey DEM data. A 'buffer analysis' was also made for the rivers, lakes and roads in which the data was given in Table 1.

So, by the use of GIS it is possible to query the desired information within a certain geographical distance. The suitability values of all maps created were transferred to the Open Attribute Table as numerical data. Since the 'weighted overlay' analysis was used on the maps for which the score values are entered, vector maps (hydrology and road map) were converted to 'raster' data by making 'Polygon to Raster'. In raster data (aspect, elevation and slope) 'reclassifying' has been made. The weight scores obtained from weight overlay' analysis studies were given in Table 3.1. According to the analysis studies, it was evaluated that a scope of 1 point was not suitable, a scope of 2 points was moderately suitable and a scope of 3 points was showing suitable areas for solar urban furniture uses. As a result of this study carried out to determine suitable areas for solar urban furniture and urban features to be located in the area, it was concluded that there are moderately suitable areas in and around Mogan Lake and it has been determined that there are suitable areas for urban furniture and urban features were offered.

Table 1. Compliance values for solar panel installation (Uzar and Koca, 2020).

Criteria \ Suitability	Unsuitable (0)	Little(1)	Intermedia te/Middle(2)	High(3)	Weight value(%)
Slope(%)	> 11	11-8	8-4	< 4	20
Elevation(m)	< 500	500-1000	1000-1500	> 1500	10
Distance to Stream (m)	< 400	400-800	800-1200	> 1200	10
Distance to Lake (m)	< 400	400-800	800-1200	> 1200	10
Distance to Roads (m)	< 100	100-200	200-300	> 300	10
Aspect		Northwest, Northeast, North	West, East	Flat, South Southwest, Southeast	40

2.2.2. Suitability analysis for wind-powered urban furniture and urban features

During the preparatory stage of the study, the criteria for the equipment and urban objects working with wind energy was searched for the selected study area so, in this context, Amarasinghe and Perera (2020), Karipoğlu et al. (2021) and Özşahin and Kaymaz (2013) were taken account in the design phase. So, these criteria and the values taken are the basis for the Wind Power Plant (WPP) site selection. The weight values used in the study are the values based on the studies conducted by Özşahin and Kaymaz (2013). After this stage, ArcGIS/ArcMap 10.7.1 package program was used for the site and suitability analysis studies. Height, aspect and slope maps to be used in conformity analysis were formed from Turkey DEM data. The wind values were taken from the Turkish Wind Atlas (Figure 10) for a such healthy evaluation and digitize the suitability values in Table 2 were transferred to the Open Attribute Table. As the data in the wind atlas were evaluated,

the sections within the 100 m coverage area of the Mogan Lake were defined as coastal areas (Coastal law) and the wind speed is taken as $<5\text{m/s}$. The non-coastal lands outside 100 m were defined as open land areas considering the topography map and the wind value which was determined as $<4.5\text{m/s}$.

It is a general belief and well-known data that wind turbines kill birds or change their migration routes. However, only 0.003 percent of all bird deaths are caused by wind turbines and airplanes (Karipoğlu et al., 2021). The sun trees, which were proposed for the experimental park area not located on the bird migration routes of Turkey (Figure 11) which also do not have a heavy construction like ordinary wind turbines.

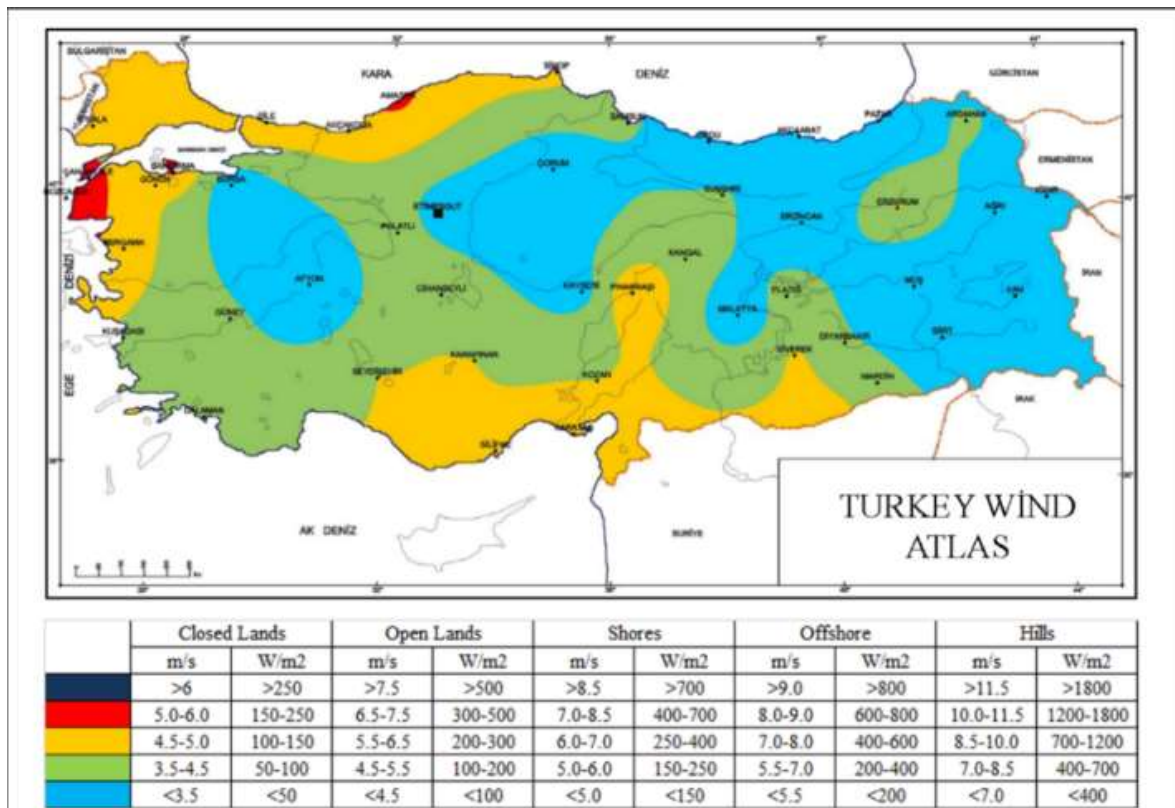

Figure 10. Turkey Wind Atlas (Akova, 2011; MGM,2022).

Figure 11. Bird migration routes in Turkey (Karipoğlu et al., 2021).

Since the study area is close to the city center, distances to energy transmission lines and transformation centers are not included in the analysis studies. In addition, the geological map of the area obtained from the MTA (Mineral Technical Exploration) was examined (Figure 12) (MTA,2022), it was observed that there is no fault line crossing the area. A 'buffer analysis' was made for the streams and roads taking into account the values in Table 2. So, with GIS, it was possible to query the desired information within a certain geographical distance. The location of the land used in the study was obtained from the CORINE (2018) map, on which the values in Table 2 are based on the CORINE map. The suitable values of all maps created were transferred to the Open Attribute Table.

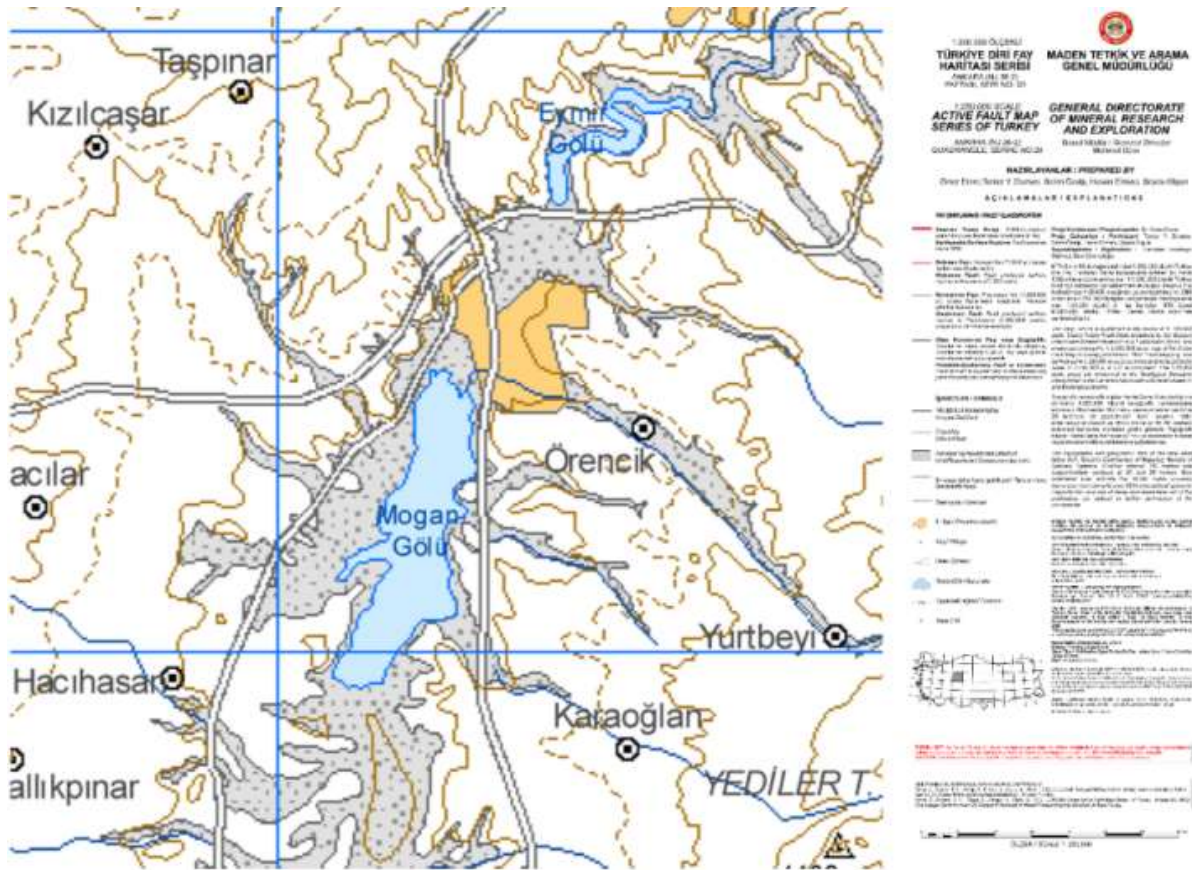

Figure 12. Turkey live fault map (MTA, 2022).

Since the 'Weighted Overlay' analysis was used in the formation of the maps for which the score values are identified, vector maps (hydrology and road) were converted to 'raster' data by using 'Polygon to Raster' method. In raster data analysis the aspect, elevation and slope values of the study area that is subject to futuristic design were reclassified. In the 'Weighted Overlay', the weighted point values given in Table 2 were taken into consideration. After the analysis studies of the area, the score value was identified as such: 1 point not suitable, 3 point less suitable, 5 point, moderately suitable, 7 point suitable, 9 point very suitable. As a result of suitability analysis done for the wind energy operated urban furniture and other landscape features, wind tribunes more offered for the most suitable location in the design area.

Table 2. Compliance values for wind panel installation (Özşahin and Kaymaz, 2013).

Criteria \ Suitability	Unsuitable(1)	Little(3)	Intermediate/middle(5)	Well(7)	High(10)	Weight value (%)
Wind speed distribution(m/s)	3-5	5-5,5	6-6,5	7-7,5	7,5-10	20
Aspect	Southeast, Northwest	North, East,West	South	Northeast	Southwest	15
Slope(%)	32>	16-32	8-16	1-8	0-1	10
Elevation(m)	0-150, 1050>	150-300	300-450	450-750	750-1050	15
Distance to Streams (m)	< 500	500-1000	1000-5000	> 5000		10
Land Use	Forest Residential Area	Shrubs Heathers, Garden	Meadows Pastures	Agricultural Field	Open Area	20
Distance to Roads (m)	> 1000	500-1000	250-500	100-250	< 100	10

2.2.3. Plant Design

The plant selection and their design was done carefully aiming to use energy and water effectively as well as their ecological and aesthetic values were concerned. In this context, self-watering soil, lighting elements converting glucose in the soil to light and plant species shining throughout their life were proposed for the area. In addition, plant species were selected according to the soil and slope properties of the land as well as the aspect analysis data. So, the plantation, selected plant species, and its design were all shaped due to site survey and overall analysis studies.

3. RESULTS

The study area, which has an important ecological, recreational and social value for Ankara is facing urban pressure. Sun, wind and vegetative suitability analysis were carried out for the study area, which is located between the D260-D750 highways and where access to the area is generally provided by buses and minibusses, and suitable areas for the futuristic landscape design to the area were determined. After making all the surveys, site analysis, suitability analysis and determining the problems and potential of the area; all the data obtained were synthesized to form the main design criteria for the area. According to the analysis studies given in detail in the "method" section of the research, solar panels were offered covering an area of 19.000 m², at an intermediate suitability level and in a 3 m² area of unsuitable part (Figure 13). On the other hand, solar-operated working elements were situated in moderately suitable areas. Besides, due to the suitability analysis for wind panels to produce electricity energy; there is an area of 1.000 m² that is very suitable, 5.000 m² area suitable, 4.000 m² less suitable and 12.000 m² unsuitable. Urban features and urban furniture working with the wind were be located in the very suitable and suitable park of the area.

Taking all these analyses into consideration, 21st Century futurist landscape design suggestions have been developed for the park area. According to the solar panel suitability analysis, suitable areas are urban furniture powered by solar panels, car parks covered with solar panels, urban objects powered by solar energy and pedestrian paths converting solar energy into electrical energy

were proposed. Urban objects powered by wind energy and urban furniture elements that produce wind energy were placed. In all these analyses, other futurist concept applications were suggested for areas that are not suitable.

Figure 13. Suitability analysis for solar powered urban furniture and urban features (left), suitability analysis for wind powered urban furniture and urban features (right).

Besides, plant species were selected and designed according to the soil quality, slope, elevation and aspect analysis studies as well as the natural flora of the central Anatolian region. Planting design of the area park was based on sustainability as well as ecological and water efficiency design criteria. Natural vegetation of the region and species needing less water and resistant environmental conditions were the main criteria. In addition, bus stops, security units and other service buildings proposed for various uses were arranged as green buildings either having roof gardens or green buildings with succulent species naturally found in Ankara province.

Finally, due to the hydrology map produced after certain analysis, lighting elements working with wave energy were recommended for the branches that feed Mogan Lake, where the flow rate is high in the area. All of the urban furniture were not to give so as not to harm the aquatic fauna and flora.

4. CONCLUSIONS & SUGGESTION

After a set of detailed survey and analysis studies and determinations synthesized with futuristic landscape design phenomenon, a landscape design project was proposed in the selected area situated near Mogan Lake in Ankara (Figure 14). The reflections of 21st Century futuristic approach is seen in the area as far as context, land use, energy and water efficiency, ecology of the area and

the landscape features are concerned. The proposed urban public spaces landscape elements, site furniture, plants and landscape structures were all reflecting the futuristic design theory and conceptual background of the idea. Futuristic approaches seen in to structural element and plant applications in the design proposal are valid for the sub-components of the landscape design as well as the general layout plan, land use and design components of the project.

Figure 14. Suggested landscape design within the scope of analyses.

Benches: The benches offered in the urban public space design of Mogan Lake transform solar energy into electricity (Figure 15). Solar energy is converted into electrical energy via solar panels placed on the benches and by the help of USB inputs, providing the users the opportunity to charge their electronic devices. This application is similar to the study conducted by (Hırçın and Demir,

2023). In Figure 14, these benches with solar panels were placed in the areas having intermediate suitability values.

Lighting elements: More than one energy-efficient lighting elements were offered due to the quality of the area and the lighting fixture. One of them is the lighting element which produces energy by utilizing the nutrients in the soil. This lighting element is activated by the energy stored in the soil containing the nutrients and microorganisms that plants secrete during their growth. In addition, in order to ensure the continuity of the nutrients in the soil, the tree pieces and grass residues in the park are going to be offered to be turned into compost and mixed with the soil in the form of nutrients. So, the whole park area is suitable for night use while saving electrical energy for due to night lighting. This recommendation is suggested in the southeastern parts of Figure 14. Another lighting element offered for the park area is the ability of converting wave energy into electrical energy. These lighting elements were placed on the coastal parts of the park area near Mogan Lake and through on the streams feeding the park (Figure 16). So, the electricity of the whole park and the lighting can be produced by the use of wave energy by the help of specially designed. The 'PowerBreaker Speculative Design Concept' is an example of a futuristic design converting tidal energy into electricity in the oceans based on the same design principle (Willis et al., 2021). Another lighting element is the fitness equipment producing their own energy. These devices convert the movement energy produced by the people while doing sports in the park to electrical energy. So, the necessary electrical energy for the park uses are going to be produced by the inhabitants and users of the park area. The futuristic application in the 'Mosspark' concept was also used in the children's playgrounds located on the southeast and northwest sides of the park area. A futuristic application with the 'Yalp Sona' concept has also been proposed in the children's playgrounds. One of the other features for the park area is wind-powered lighting elements. These lighting elements were placed in the areas suitable for the wind turbine in the park area.

Trash bins: With the sustainability concept of the 21st Century futurist approach, the issue of recycling also has to be solved. The garbage cans transform the food products thrown by the users into compost, which will support the fertilizer needs of the plants in the park area which is similar to my design by Yoneda (2009).

Parking lots: The parking areas located in the park were designed due to suitability analysis and the entire top of the parking lots was equipped with solar panels to produce energy which need minimum local zoning requirements. Solar panels have been proposed on the upper parts of the parking areas as far as ecological landscape design was concerned. The panels used in this application were selected from architectural devices with a solar reflectance index of at least 29. Solar-powered parking lots were designed and arranged according in 6 different points in the park area (Figure 14).

Urban features: There are three items designed within the scope of urban plastic objects in the area. These are the sun trees, wind trees and the shining forest. Solar trees (Figure 15) were placed in the northwest side of the park area (Figure 14) which was suitable for solar panels.

Figure 15. Urban features producing solar energy and benches powered by solar energy.

One of the other urban features is wind trees (Figure 16) generating wind energy. This feature was located in the windy north, northeast and northwest parts of the park area, due to the suitability analysis. Some of the energy requirement for irrigation and lighting of the park was supplied by means of these urban features. The glowing forest is a practice similar to the 'A Glowing Garden' park applied in Malaysia. However, there is a pine cone (150-200 cm) hanging on the coniferous trees by means of rods. These pine cones were shining in different colors at night lighting function as well as supplying visual and aesthetical value to the urban public space. Finally, a practice similar to the 'Unwind' proposal has been designed in the park area. These features were placed both in the south and southeast parts of the park area where the wind prevails most (Figure 14).

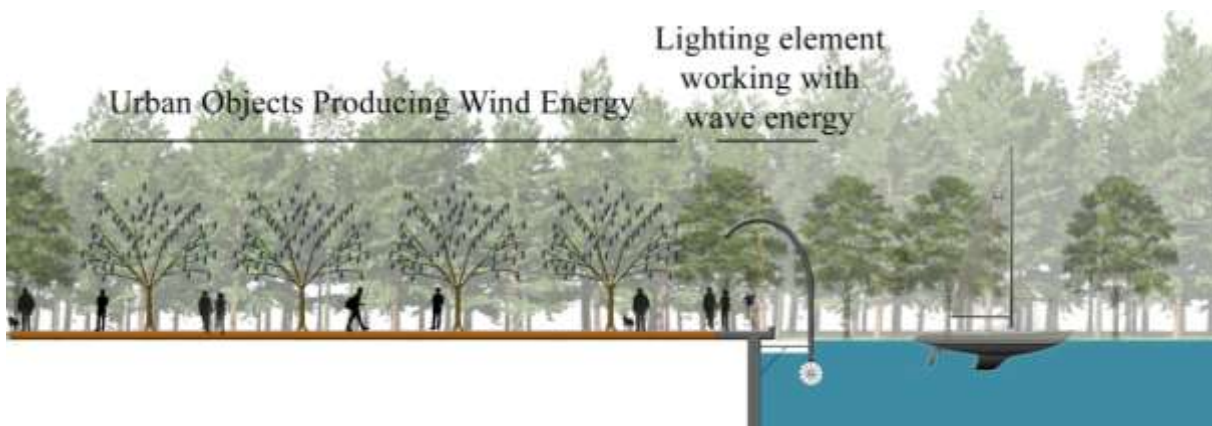

Figure 16. Urban features producing wind energy and lighting element producing energy by means of

Sidewalks: The walkways of the park area were designed to produce solar energy. It provides solar energy through solar panels laid on the ground. These paths were used on the shores of Mogan Lake and on the above-water walking paths, due to the data obtained from the suitability analysis. The sun reflection index was taken into account when designing the roads and they were designed so as not to disturb people while walking on the roads.

Self-watering soil: The amount of vegetative irrigation will be reduced with the self-irrigating soil that was proposed in the northwest part of the park. This application was planned and designed to act as super moisture-absorbing gels to attract water in the soil. This application was established on the mini golf area in the park, so that the soil and the grass used in the golf area also be irrigated. A similar application to this one was tried on *Euonymus japonicus* 'Aureomarginatus' species by

Karagöz and Yücel (2020). In this study, it was used to reduce the amount of water consumption by using super absorbent polymers. So, the water use was reduced by 45%, while labor costs were reduced by 48%.

Biyolamb: Some plant species can filter CO² from automobiles and factories in cities. But, in cities where industry is concentrated, the benefit of this afforestation may be somewhat less. 'Biolamb' designed by Peter Horvath aiming to filter CO² in urban areas (Figure 17). The designed tool can also be used as a lighting element. Inside the system is a liquid algae mixed with water that converts CO² into oxygen. The working principle of the system is as follows: The fan at the top of the lamp absorbs the smoke flowing into the algae liquid and this liquid is circulated in a spiral system that allows the algae to absorb carbon dioxide better. Then, carbon dioxide turns into oxygen thanks to the algae inside. Another function of the system is to convert water, sunlight and carbon dioxide into biomass energy. After the algal liquid is saturated with carbon dioxide it is directed to underground tubes. The biomass in the tubes directs it to the nearest landfill and algae in the system must be renewed periodically (Horvath and Tóth, 2005).

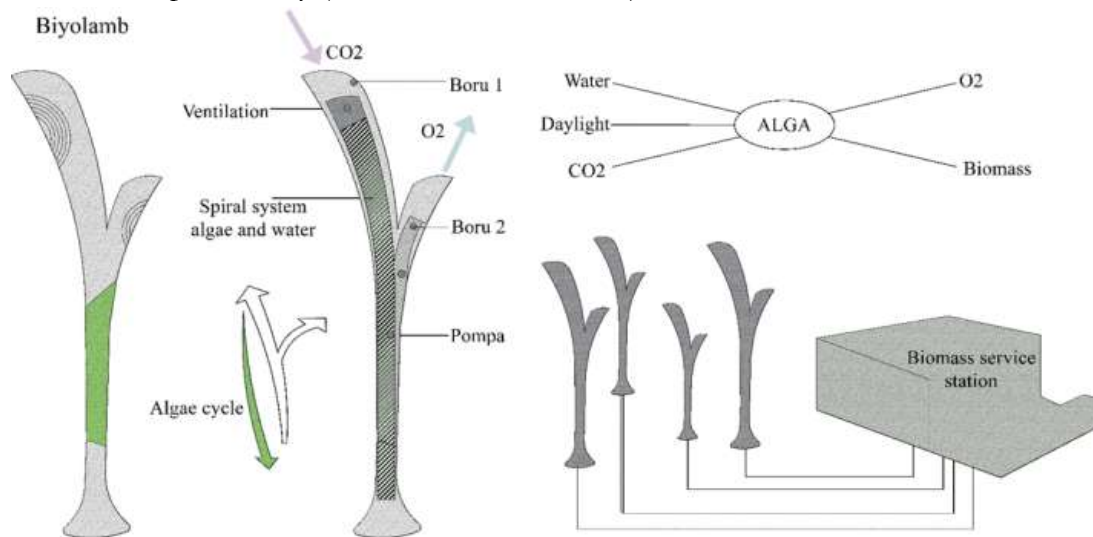

Figure 17. Working principle of the biolamb application (adapted from Horvath and Tóth, 2005')

Glowing herb garden: In different locations of the park area, plants were used having the property of glowing during the night hours. So, the park area is going to be illuminated partially in the evenings through night hours to save energy. Besides fungi bioluminescence system was also used in these plants.

Plants that glow at night: A team of Russian scientists has altered the genes of two tobacco plant species so that they emit a bright light throughout their life cycle. The main purpose of the researchers here is not just to make the plants shine but also wanted to learn how the metabolism of bacteria works and they tried to find out by looking at how they react to their external environment. The research team used the fungal bioluminescence system to make the plants glow. The fungal bioluminescence system is responsible for converting a common acid found in all plants into luciferin. So, the component in the organism can produce bioluminescence. This light produced by the plants is visible to the naked eye. However, it does not yet have a light strong enough to illuminate a park at night (Ardavani et al., 2020; Patel and Ashwini, 2022).

Plant species that produce their own energy: The lighting element, made by researchers in the Universidad de Ingeniería Tecnología (UTECH) group, offers an innovative alternative proposal and

generates electricity from the nutrients found in the soil. The plant lamp developed by UTEC can provide light for two hours a day with a low energy consumption, high illumination LED lamp. The system works with the energy stored in the soil, which contains the nutrients and microorganisms that plants secrete during their growth. This allows the use of free electrons from microorganisms and in this way the lamp to light (Murray et al., 2016). This type of application is an effective solution for the illumination of plants in pottery. So, it is possible to use this type of low-energy in parks and gardens.

Rain towers: The use of rainwater in irrigation was adopted from a similar practice namely 'Supertrees' used in the 'Garden By the Bay' area in Singapore in which water is stored in rainy weather. Then the stored water was used to irrigate the plants placed vertically in the form of towers.

Xeriscape and the use of succulent plants: According to Hilaire et al. (2008), with the correct application of xeriscaping, savings of up to 76% can be achieved in terms of outdoor water consumption. The decrease in water resources in the world has popularized the idea of plenty of use of water and xeriscape applications. In this context, plant species selection consuming less water is suitable for the ecology and the sustainability of the area. By the means of effective xeriscape applications, a large amount of consumption can be supplied. This application was offered for the areas that are not easily accessible and are exposed to sunlight in order to reduce maintenance costs and save water. In addition, drought-resistant plant species were used in the rain towers. The amount of irrigation in the park area was reduced by the use of natural succulent species and xeriscape landscape design in various parts of the park area.

Green roofs: Green designed for the roof of the bus stops in the park area. Heat island effect formed in urban areas and the water flowing amounts can be reduced by the help of green roofs. The plant species used on the green roofs were selected from the naturally grown succulent species in the region. In this context; *Saxifraga cymbalaria* var. *cymbalaria*, *Saxifraga tridactylites*, *Sedum stuedelii*, *Sedum subulatum* and *Sempervivum armenum* var. *insigne* species were used.

Natural plant use: By means of using natural species in plantation, the amount of water consumption and maintenance costs can be reduced (Dunnett and Clayden, 2007; Wolf, 2004). Plant, species were selected by considering the natural vegetation of Ankara province. Thus, the amount of irrigation was reduced. The natural species offered for the designed park area are given in Table 3.

Table 3. Several natural plant species used in the area

Trees	Bushes	Groundcovers and Vines	
<i>Pinus nigra</i>	<i>Malva sylvestris</i>	<i>Cistus laurifolius</i>	<i>Campanula argaea</i>
<i>Tamarix parviflora</i>	<i>Hypericum perforatum</i>	<i>Silene compacta</i>	<i>Stipa pontica</i>
<i>Acer campestre</i>	<i>Rhus coriaria</i>	<i>Sedum stendelii</i>	<i>Lysimachia vulgaris</i>
<i>Acer tataricum</i>	<i>Rosa canina</i>	<i>Sempervivum armenum</i>	<i>Solanum luteum</i>
<i>Amygdalus orientalis</i>	<i>Pyracantha coccinea</i>	<i>Saxifraga tridactylites</i>	<i>Ajuga salicifolia</i>
<i>Sorbus domestica</i>	<i>Viburnum opulus</i>	<i>Hedera helix</i>	<i>Nepeta cataria</i>
<i>Fraxinus angustifolia</i>	<i>Viburnum lantana</i>	<i>Anthemis cretica</i>	<i>Thymus longicaulis</i>
<i>Ulmus glabra</i>	<i>Lonicera caprifolium</i>	<i>Artemisia austriaca</i>	<i>Salvia viridis</i>
<i>Carpinus betulus</i>	<i>Jasminum fruticans</i>	<i>Centaurea tchibatcheffii</i>	<i>Muscari comosum</i>
<i>Quercus pubescens</i>	<i>Ligustrum vulgare</i>	<i>Canna indica</i>	<i>Typha latifolia</i>
<i>Salix alba</i>	<i>Berberis crataegina</i>	<i>Iris orientalis</i>	<i>Cyperus fuscus</i>

Within the scope of the study, the natural and structural design components in the designed park area were examined and analyzed. After the evaluation of the analyzed data, suitability analysis studies were made for such an effective futuristic park design for Ankara Gölbaşı near Mogan Lake, shaped due to the futuristic theory of design. The suitability analysis studies combined with the theoretical background of futuristic landscape design give way to the design principles of the area. In the light of these studies, it has been concluded that:

- It is possible to realize energy and water-efficient, ecological and sustainable design approaches with futuristic landscape design concepts in order to create sustainable and creative living environments healthy.
- Futurism and its design theory which is commonly used in the field of architecture can easily be adapted to the field of landscape design and planning as it is has a comprehensive way of looking as far as the environment is concerned.
- Futuristic landscape design is a must due to the changing environmental conditions and threats.

As a result, with this research, futurism is evaluated in the frame of landscape architecture which is important to present a futuristic park design example for further practice. Futuristic landscape design examples are the pioneer practices for creating better living environments supporting the ecology due to changing lifestyles offering solutions and using the environmental resources effectively as the result of inevitable pressure coming from environmental concerns such as climate change, air quality and water resources. Futuristic landscape design emphasizes the effective use of environmental resources and sustainability as well as dynamism, technology, speed, youth and different design ideas linked with technology and science founded by nature. Futuristic landscape design evaluated all the intangible qualities of the site and establish the design decision upon sustainability and usability. Besides, combine the physical and intangible components and characteristics of a design area. Unused and abandoned areas become oases for various habitats in such unexpected urban areas sometimes in a very naturalistic, basic way and sometimes with high-tech features such as interactive light or water uses by the help of new technologies. So, futuristic landscape design benefits from technology but acting as an ecologist and living system designer.

Futuristic landscape design studies feature the future in order to gain an advantage from actual changes in designing either the rural or built urban environment.

This study is unique because it has a try on the realization of the 21st Century futurist way of looking at landscape architecture. However, these studies are still at concept stage. For example, although 'Gaon' was thought as a futuristic and sustainable application, it was not put into practice. The 'Unwind' concept also can be cited as an example of this. Some implemented practices are still not sufficient. In this context, plants that produce their own energy work with a mechanism similar to fungal biomass, but they are not capable of being used as light energy in open green areas yet. Various experiments and research studies need to be carried out for the development of these systems. Applications that emerge from a futurist perspective and can be seen as innovative and technological have high costs. On the other hand, additional services are needed to ensure the sustainability of these systems. For instance, the 'Biolamb' concept is an application used in cities and can be seen as innovative. But, the unit cost is quite high. Creating a separate service unit for this also increases additional costs. It also means constant renovations. Creating a separate service unit for this also increases additional costs. Moreover, these futuristic applications have disadvantages in case of vandalism and security. If they are damaged or stolen, they can cause serious financial damage to open green areas. It is not known for sure that the lighting element, which is intended to be recommended on the coasts or in streams and works with wave energy, will not harm the fauna or flora despite the precautions taken. Similarly, it is not known for certain whether the proposed wind trees can give harm to birds. Even though, since many of these applications proposed in a futuristic context are in the concept or trial phase, they are expected to be widely used over time such as green roofs, vertical gardens or solar energy-powered equipments and hardscape elements. As Marinetti said 'Why should we look to the past instead of entering the mysterious door of the future?'

In conclusion the future of landscape design is futurism.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/D/E/H/I

AUTHOR 2: A/B/C/F/G/H

REFERENCES

- Amarasinghe, A. G., & Perera, E. N. C. (2021). Modeling predictive suitability to determine potential areas for establishing wind power plants in Sri Lanka. *Modeling Earth Systems and Environment*, 7(1), 443-454. <https://doi.org/10.1007/s40808-020-00868-w>.
- Ardavani, O., Zerefos, S., & Doulos, L. T. (2020). Redesigning the exterior lighting as part of the urban landscape: The role of transgenic bioluminescent plants in mediterranean urban and suburban lighting environments. *Journal of Cleaner Production*, 242:118477. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118477>.
- Akova, I. (2011). Development potential of wind energy in Turkey. *EchoGéo*, (16). <https://doi.org/10.4000/echogeo.12457>.
- Asensio, P. (2003). *Antonio Sant'Elia. Loft Publications*, 86, Barcelona.
- Balkan Green Energy News. (2016). EnGoPlanet lights up Las Vegas using Smart Street Lights, Retrieved from, <https://balkangreenenergynews.com/engoplanet-lights-las-vegas-using-smart-street-lights/>.
- Berghaus, G. (2011). *International Yearbook of Futurism Studies*, 513, Berlin.
- Bengston, D. N., Adwan, N., Bierwerth, A., Cahill, M. S., Deaven, M. H., Dohm-Palmer, C. M., ... & Wille, K. L. (2022). Accelerating Climate Change: An Exploration of Cascading Future Implications. *Journal of Futures Studies*, 27(1), 29-40. DOI: 10.6531/JFS.202209 _ 27 (1).0003.
- Dostbil, M. (2010). Determination of heavy metal concentrations in water and sediment of Mogan lake; examination of effects on tissues of carp (*Cyprinus carpio*) and tench (*Tinca tinca*). Master's Thesis. Gazi University, Institute of Environmental Sciences, Ankara.
- Elder, R. B. (2018). *Cubism and Futurism Spiritual Machines and the Cinematic Effect*, 687, Ontario.
- Gardini, A. (2014). The Legacy of Antonio Sant'Elia: An Analysis of Sant'Elia's Posthumous Role in the Development of Italian Futurism during the Fascist Era. Master Thesis. San José State University, Department Of Art And Art History, Washington.
- Görgün, E.O. (1994). The Avifauna of Mogan Lake-Turkey. Master's Thesis. Gazi University, Institute Of Science, Ankara.
- Ibrahim, G. R. F., Hamid, A. A., Darwesh, U. M., & Rasul, A. (2021). A GIS-based Boolean logic-analytical hierarchy process for solar power plant (case study: Erbil Governorate—Iraq). *Environment, Development and Sustainability*, 23(4), 6066-6083. <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00862-3>.
- Heimbuch, J. (2018). Street Lamp and Fitness Equipment Blend Into Smart Lighting Concept. Retrieved from, <https://www.treehugger.com/street-lamp-and-fitness-equipment-blend-smart-lighting-concept-4856963>.
- Hırçın, F., & Demir, M. (2023). Akıllı Kent Donatıları Üzerine Bir İnceleme: Erzurum Kenti Örneği. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 15-32.

- Horvath, P., & Tóth, A. (2005) Peter Horvath. In International Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques: ACM SIGGRAPH 2005 Electronic Art and Animation Catalog: Los Angeles, California, 1(4), pp. 80-81.
- Karagöz, İ., & Yücel, G. (2020). Use of super absorbent polymers with euonymus plants (*Euonymus japonicus* ‘Aureomarginatus’) in ornamental plant cultivation. *Journal of Agricultural Sciences*, 26(2), 201-211.
- Karipoğlu, F., Genç, M. S., & Koca, K. (2021). Determination of the most appropriate site selection of wind power plants based Geographic Information System and Multi-Criteria Decision-Making approach in Develi, Turkey. *International Journal of Sustainable Energy Planning and Management*. <https://doi.org/10.5278/ijsepm.6242>.
- Kısa, A.Ç., & Özer, S. (2019). Futurism Concept and Place of Landscape Architecture. *Journal of Current Research on Social Sciences*, 9(4), 107-122. doi: 10.26579/jocress.317.
- Laylin, T. (2018). Dozens of Playful Energy-Harvesting Kites Can Power Nearly 400 Australian Homes. Retrieved from, <https://landartgenerator.org/blagi/archives/74946>.
- Murray, V., Bejarano, A., & Matsuno, C. (2016). An open coworking space to allow engineering students to develop innovative competences: UTEC GARAGE. In 2016 IEEE 8th International Conference on Engineering Education (ICEED) (pp. 109-114). IEEE.
- MGM, (2022). General Directorate Of Meteorology. Retrieved from <https://www.mgm.gov.tr/genel/ruzgar-atlasi.aspx>.
- MTA, (2022). Mining Technical Exploration. Retrieved from <https://www.mta.gov.tr/>.
- Nebey, A. H., Taye, B. Z., & Workineh, T. G. (2020). Site Suitability Analysis of Solar PV Power Generation in South Gondar, Amhara Region. *Journal of Energy*, 2020. <https://doi.org/10.1155/2020/3519257>.
- Özşahin, E., & Kaymaz, Ç. K. (2013). A GIS analysis on the construction site selection of wind power plants (WPP): The case of Hatay, *Tübbav Bil.*
- Özer, B. (2022) Yenilenebilir Enerjilerin Peyzajlardaki Güncel Halleri. *Peyzaj*, 4(2), 92-101.
- Patel D.H., & Ashwini, M. (2022). Bioluminescent Fungi: Shine in the Dark. *Agriculture & food: E-Newsletter*, 4(5): 285-286.
- Parer, M.Ö. (2002). Futurism in Russian Literature. *Ankara University Journal of the Faculty of Language, History and Geography*, 42(1-2); 43-65.
- Quick, D. (2011). Building a bridge to renewable energy. Retrieved from, <https://newatlas.com/solar-wind-bridge-concept/17771/>.
- Rainey, L. S., Poggi, C., & Wittman, L. (2009). *Futurism: an anthology*. Yale University Press.
- Sadler, S. (2005). *Archigram Architecture Without Architecture*. The mit Press, 253, London.
- Sandeva, V., & Despot, K. (2015). Composition of Futurism In Landscape Architecture. 15. International Scientific Congress, 3 (3), 23-28.

- Seitz, W. C. (1961). *Museum of Modern Art* (New York, NY), Dallas museum for contemporary arts (Tex.), & San Francisco museum of art. The art of assemblage (p. 15). New York: Museum of Modern Art.
- Singh, S. (2022). *Buoyant Scapes: Adaptation to sea-level rise*.
- Steiner, H. A. (2009). *Beyond Archigram the Structure of Circulation*. The Cromwell Press, 276, New York ve London.
- Vronskaya, A. (2012). Two Utopias of Georgii Krutikov's 'The City of the Future'. *Writing Cities 2.*, 46.
- Vannelli, C., Davidson, L.D., & Madigan, M. (2016). Catching The Wave. Retrieved from, <https://landartgenerator.org/blagi/archives/5502>.
- Seth, R. (2014). Fun and Fury. Retrieved from, <https://www.yankodesign.com/2014/12/17/fun-and-fury/>.
- Yoneda, Y. (2009). Trash-Powered Street Lamp!, Retrieved from, <https://inhabitat.com/trash-powered-street-lamp/gaon/>.
- Žuk, P. (2018). Archigram—an intuitive way to architecture.
- Zappi, D.C., & Ong, Y.S. (2014). Guides to Gardens by the Bay, (Edt. Daniela C. Zappi & Arthur Voo). Gardens by the Bay. ISBN : 978-981-07-8647-2.

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

Elmas ERDOĞAN (Prof. Dr.)

Between 1981 and 1986, she graduated from METU (Middle East Technical University) Faculty of Architecture. Between 1986-1989, she completed his master's degree from Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Restoration and rehabilitation of Sultan Selim complex in Konya, Karapınar'. Between 1990 and 1996, she completed his doctoral study at the Department of Landscape Architecture at Ankara University, entitled 'A Comparative research on the features and planning principles of anatolian patios'. She conducts research in many fields such as landscape architecture, archaeology, history of art, plastic arts, art and design, landscape architecture, landscape design, recreation, building information, history of architecture and restoration, building information.

Onur AKSOY (Res. Asst.)

Onur AKSOY graduated from Ankara University in 2019. He started my master's degree at Ankara University in 2019. He started working at 4M Architecture between 2019-2020. He carried out local and abroad landscape design and application project work between 2020-2021. In 2021 he was appointed as a Research Assistant at Bursa Technical University, Department of Landscape Architecture. He completed his master's thesis on green certification systems and ecological design. Currently, he conducting a doctoral study from Bursa Technical University, Department of Landscape Architecture. He works on issues such as plant biodiversity, urban open space and bioclimatic comfort, ecological campus design, green certification systems, ecological design, and design trends.

Architectural configuration of municipality buildings: The story of municipality buildings in Konya from 1930s to present

Fatih Çağrı AKÇAY¹, ORCID: 0000-0002-5320-9719
Dicle AYDIN², ORCID: 0000-0002-6727-6832

Abstract

In this study, the spatial and formal characteristics of a municipality building typology planned and used in different periods (1957-1979) in Konya are analyzed through similarities/differences and evaluated within the scope of temporal/local conditions. The relationships between the temporal conditions/architectural paradigms and i) Context, ii) Spatial program, iii) Form are the focal points of the problem domain addressed by examining two specific cases. The study reveals that the environments following the initiation of municipal activities in Konya with Yusuf Şar Mansion prominently bear traces of temporal/local conditions. Terrace roof of the municipal building, dating back to 1957, exhibits qualities derived from modernism, such as a simple, prismatic, monumental form, as well as the modular organization of components within the volume, in addition to the ratio of solid/transparent surfaces. The Municipal Building (1979) reflects traces of a quantitative approach by the Ministry of Public Works, its employer. Furthermore, despite being obtained through competition, these environments undergo periodic demolition in relatively short periods, around 30-40 years, which is a crucial input for the main structure of the study. The entirety of the planning processes related to these environments reveals the paradox of reconstruction/destruction, issues concerning identity/function loss, and formulation of architectural programs.

Highlights

- The spatial and formal patterns of the municipality buildings in Konya dated 1957 and 1979 reveal influence of contextual conditions.
- The frequent demolition and reconstruction actions on municipality buildings in Konya within short periods, such as 30-40 years, raise concerns about architectural program content.
- Low level of spatial/formal performance in competition projects has potential to weaken significance of competitions for architecture.

Keywords

Konya; Municipality buildings;
Spatial and formal language;
Architectural design criteria;
Architectural competitions

Article Information

Received:
02.12.2023

Received in Revised Form:
24.02.2024

Accepted:
13.03.2024

Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye.
fcagriakcay@gmail.com

2. Faculty of Fine Arts and Architecture, Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye.
dicleaydin@erbakan.edu.tr

Belediye binalarının mimari biçimlenişi: 1930'lardan günümüze Konya'da belediye binalarının öyküsü

Fatih Çağrı AKÇAY¹, ORCID: 0000-0002-5320-9719
Dicle AYDIN², ORCID: 0000-0002-6727-6832

Öz

Bu çalışmada; Konya ilinde, farklı zaman dilimlerinde (1957-1979) planlanarak kullanıma sunulan bir belediye binası tipolojisinin mekânsal ve biçimsel özellikleri; benzerlikler/farklılıklar üzerinden analiz edilerek dönemsel/yerel koşullar kapsamında değerlendirilmektedir. Dönem koşullarının/mimari anlayışlarının; i) Bağlam, ii) Mekânsal program ve iii) Biçim ile olan ilişkileri; söz konusu iki örnek üzerinden odaklanılan problem dilimleridir. Bu kapsamda; literatür taraması, mimari projelerin etüt edilmesi, yapı çevrede gözlem/inceleme/fotoğraflama çalışmalarının yürütülmesi, müellif mülakatlarının gerçekleştirilmesi gibi eylemler dizisi izlenmiştir. Çalışmada, Konya'daki belediyecilik faaliyetlerinin başladığı Yusuf Şar Konağı'ndan sonra kullanılan söz konusu çevrelerin, dönemsel/yerel koşulların izlerini belirgin bir biçimde üzerinde bulundukları saptanmıştır. 1957 tarihli belediye binasının teras çatısı; yalın, prizmatik ve anıtsal formu; masif/şeffaf yüzey oranlarının yanı sıra hacim içerisindeki bileşenlerinin modüler düzeni; modernizm kaynaklı niteliklerdir. 1979 tarihli belediye binasında ise işveren Bayındırlık Bakanlığı'nın, nicelik eksensiz yaklaşımına dair izler hakimdir. Diğer yandan bu çevrelerin, yarışma zemininde elde edilmiş olmalarına rağmen 30-40 yıl gibi kısa süreler ile periyodik yıkıma maruz kalmaları; çalışmanın ana kurgusu için çok önemli bir girdi teşkil etmektedir. Bu çevrelere ilişkin planlama süreçlerinin bütünü; yeniden yapım / yıkım paradoksunun yanı sıra kimlik/işlev kaybını ve mimari programların kurgulanması ile ilgili problem kaynaklarını vb. görünür kılmaktadır.

Öne Çıkanlar

- Konya ilindeki 1957 ve 1979 tarihli belediye binalarına ilişkin mekânsal ve biçimsel örüntü üzerinde; dönemsel koşulların etkisi okunabilmektedir.
- Konya ilindeki belediye binaları için yıkım ve yeniden yapım eylemlerinin 30- 40 yıl gibi kısa periyotlarla tekrarlanması; mimari program içeriğine yönelik endişeleri beraberinde getirmektedir.
- Yarışma projelerinin mekânsal ve biçimsel performans düzeylerindeki düşüklük; yarışmaların önemini mimarlık disiplini için zayıflatabilme potansiyeli barındırmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Konya; Belediye binaları; Mekânsal ve biçimsel dil; Mimari tasarım kriterleri; Mimari proje yarışmaları.

Makale Bilgileri

Alındı: 02.12.2023
Revizyon Kabul Tarihi: 24.02.2024
Kabul Edildi: 13.03.2024
Erişilebilir: 30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
fcagriakcay@gmail.com

2. Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye
dicleaydin@erbakan.edu.tr

GİRİŞ (INTRODUCTION)

İlkel barınak ve yerleşimlerden günümüz rezidanslarına, karmaşık fonksiyonlu binalarına ve metropollerine uzanan üretim zinciri; mimarlık disiplinine ilişkin geniş spektrumlu bir birikimi görünür kılmaktadır. Söz konusu birikim, mekânsal/biçimsel dilin; dönemsel/yerel koşullara uyum çerçevesinde dönüşerek/farklılaşarak öncüllere ait izleri sürdürmesi üzerinden yapılanmaktadır. Mimarlık bilgisine uygun yürütülen her pratik etkinlik, esasında; ait olduğu kategoriye ilişkin tarihsel sürekliliğin bir uzantısını temsil etmektedir. Her sonuç ürün; içerisinde bulunduğu koşullar ile kendisi arasında örüntülenen ilişkiler ağının çıktıları üzerinden de bir bileşen olarak aynı sürece katılım sağlamaktadır. Disipliner veya dış etkenlerden kaynaklı kırılma noktalarının belirlediği durumlarda dahi, bu katmanlaşmadan tamamen bağımsız bir modelin üretimini başlatabilmek mümkün değildir. Geçmiş yadsıyarak çağdaş bir biçim arayışına odaklanan modern mimarlık hareketinin işlevsel tabanlı ilkelerinde, ölçü (oran), birim boyut (modül), ritim gibi geleneksel mimariye ait nicel uygulama tekniklerinin bulunabilmesi; bu kapsamda anlamlı bir örnektir (Kuban, 2014).

Kavramsal, yapısal dönüşümlere/farklılaşmalara etki eden ve bu tepkimelerin sonucu olarak öncüllere ilişkin veri tabanının genişletilmesinde katalizör rol oynayabilen koşullar; toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb. kaynaklıdır (Uluoğlu, 2004). Mimari tasarım sorunlarının; ilgili koşullardan bağımsız ele alınarak çözümlenmelerinin mümkün olmadığı bilinmektedir. Bu koşullar ile tasarlama eylemi arasındaki ilişkinin durumu; sonuç ürün için belirleyici olmaktadır. İlişkinin nitelik düzeyindeki artış; kent/bina ölçeğinde bir mimari dilin elde edilmesini kolaylaştırmakta ve mimarlık bilgisine katkı sunulmasına uygun bir platform hazırlamaktadır.

Bu çalışma; bir tipolojiye ait öncül ve ardıl ürünlerin ele alınması üzerine kuruludur. Konya'da belediye binası olarak projelendirilen 1957 ve 1979 tarihli iki farklı çevrenin; mekânsal/biçimsel nitelikleri ile ilgili benzerlikleri/farklılıkları, süreklilik/kopukluk yansıtan göstergeleri saptanarak dönemsel/yerel koşullar kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre, dönemin koşullarının/mimari anlayışlarının; i) Bağlam, ii) Mekânsal program ve iii) Biçim ile olan ilişkileri; söz konusu iki örnek üzerinden odaklanılan problem dilimleri olarak tanımlanmaktadır. 1957 tarihli çevrenin bir yarışma ürünü olması ve bir süre sonra terk edilmesi, kamu hizmetinin sürdürülmeye başlandığı ardıl ürünün ise 1979 tarihli yazılı basın duyurusu üzerinden çoklu ön mimari proje ve teklifler değerlendirilerek ortaya konulması; ulusal mimarının farklılaşan sürecinin, bakış açısı kapsamında incelenmesi için benzersiz bir tablo olarak belirlemektedir. Özellikle hem öncül hem de ardıl ürünün mimari projelerinin yarışma yöntemi ile elde edilmiş olması; araştırmanın strüktürü için anlamlıdır. Çünkü mimarlık bilgisini meydana getiren sonuç ürünü ve yazınının; dönemsel/yerel koşullar ışığında değişimini, yönelimini ve arayışını aktarabilecek en önemli veri kaynağının yarışmalar olduğuna şüphe yoktur (Akçay ve Paç, 2023). Seçili örneklemin; ulusal yarışma tarihinde çok sayıda örneklenmiş bina tipini içermesi ise; araştırmanın tutarlı ve yeterli girdiye erişimini kolaylaştırmaktadır.

BELEDİYELERİN KURULMASI VE BELEDİYE BİNALARININ MİMARİ ARKA PLANI (ESTABLISHMENT OF MUNICIPALITIES AND ARCHITECTURAL BACKGROUND OF MUNICIPALITY BUILDINGS)

Anadolu sınırları içerisindeki belediyeçilik faaliyetlerine ilişkin ilk somut adımlar; yoğun kent içi hizmet talebine bağlı olarak 1854 tarihli İstanbul Şehremaneti'nin (ilk belediye örgütü) kurulmasına ve 1857 tarihli Takvim-i Vekayi'de Altıncı Daire-i Belediye'nin (Beyoğlu) pilot bölge ilan edilmesine dayanmaktadır (Akgündüz, 2005; Ortaylı, 2011; Seyitdanlıoğlu, 2010). Daha öncesinde belediyeçilik hizmetlerinin, merkezi yönetim tarafından görevlendirilen kadıların özel konutlarında yürütüldükleri düşünüldüğünde (Yıldırım, 1990) söz konusu eylemlerin; belediye binası üretimine geçişi sağlaması bakımından önemli dönüm noktaları oldukları belirtilmelidir. Takip eden yıllarda düzenlenen diğer yasalar da; belediye binası üretiminin artmasına ve belli bir eksende yönlenmesine zemin hazırlamıştır. Dersaadet Belediye Kanunu ile birlikte Vilayet Belediyeler Kanunu'nun (1877); başkent İstanbul ve taşra belediye teşkilatlanmasına yönelik iki ayrı başlıkta düzenlenmiş olmaları, bu bağlamda önemlidir (Ortaylı, 1985).

Bir meskenin kiralanması, farklı bir kuruma ait çevrenin tahsis edilmesi gibi yöntemler dışında salt belediyeçilik faaliyetleri için elde edilen dönemin ilk örneklerinde genellikle; simetrik cephe kurgusu, kat ve saçak silmeleri, köşe plastıkları, pencere korkuluk ve alınları, giriş kapısını vurgulayan çıkmalar ve sütunlar üzerindeki balkonlar mevcuttur (Resim 1-6).

Resim 1. Karaman Şehremaneti
(1891) (URL 1)

Resim 2. Kırklareli Şehremaneti
(1894) (URL 2)

Resim 3. Bitlis Şehremaneti
(1897) (URL 3)

Resim 4. Edirne Şehremaneti
(1900) (URL 4)

Resim 5. Çorlu Şehremaneti
(1901) (URL 5)

Resim 6. Tekirdağ Şehremaneti
(1903) (URL 6)

Aynı dönem yapı grubundan farklı olarak Bursa Şehremaneti Binası; geleneksel konut mimarisinin izlerini taşımaktadır. Bu eser; belediyeçilik faaliyetlerinin kronolojisi ile ilgili olarak Anadolu için bir ilki temsil etmektedir (Resim 7).

Resim 7. Bursa Şehremaneti (1879) (URL 7)

Belediye binası mimarisini; kentin maddi imkânları, demografik ve sosyolojik yapısı da etkilemiştir. Örneğin; yoğun konut dokusu ve ticaret alanlarını barındıran Beyoğlu bölgesindeki Altıncı Daire-i Belediye Binası; mekânsal kapasite bakımından taşradaki belediye binalarından belirgin şekilde ayrılmaktadır (Resim 8).

Resim 8. Altıncı Daire-i Belediye Binası (1883) (URL 8)

Anadolu'da 20. yüzyılın ilk evrelerinde beliren ve 1. Ulusal mimarlık akımı olarak tanımlanan yaklaşım, belediye binası mimarisinde de karşılık bulmuştur. Buna göre binalarda; Osmanlı mimarisine ait dekoratif öğeler (sivri kemer, yarım küre kubbe), betonarme malzeme, geniş saçak, simetri, anıtsallık vb. birlikteliği ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2009) (Resim 9-14).

Resim 9. Fatih Şehremaneti (1913) (URL 9)

Resim 10. Kadıköy Şehremaneti (1913) (URL 10)

Resim 11. Afyon Şehremaneti (1914) (URL 11)

Resim 12. Tokat Şehremaneti (1922) (URL 12)

Resim 13. Kastamonu Şehremaneti (1925) (URL 13)

Resim 14. Havran Şehremaneti (1928) (URL 14)

1. Ulusal mimarlık akımının özelliklerinin görüldüğü zaman dilimi içerisinde Samsun Şehremaneti Binası; oryantalist üslubu ile farklı/tekil bir karakter sergilemektedir (Resim 15). Pencere çevrelerine yerleştirilen renkli at nalı kemerler, moresk sütun başlıkları, balkonlarda kullanılan kırıklı ve dilimli kemer formları (geleneksel sivri kemer biçimlenmesinin aksine), parapetlerin sahip olduğu yumuşak hatlar; Osmanlı klasik mimarisine ait öğeler değildir. İnşa edildiği dönemde yakın çevresini tanımlayan Hükümet Konağı, Belediye Hastanesi, Atina Bankası Binası ve Osmanlı Bankası Binası'nın oryantalist üsluba dair hiçbir özellik yansıtmaması; İtalyan tasarımcının söz konusu belediye binası ile ilgili bireysel eğilimini düşündürmektedir (Kolay, 2018a).

Resim 15. Samsun Şehremaneti (1913) (URL 15)

Farklı biçimsel karakterlere rağmen 1854-1930 yılları arasındaki belediye yapılanmasında; plan kurguları ile ilgili nispeten benzer özelliklerden söz edilebilir. Kare/dikdörtgen geometrili bileşenlerle çevrelenmiş merkezi bir hol/koridor ve bu hol/koridor içerisine konumlandırılmış merdiveni barındıran plan kurgusu; birçok belediye binasına ilişkin ortak bir karakteri yansıtmaktadır (Resim 16-19).

Resim 16. Çorlu Şehremaneti iç mekân görseli (URL 5)

Resim 17. Bitlis Şehremaneti iç mekân görseli (URL 16)

Resim 18. Bursa Şehremaneti iç mekân görseli (URL 17)

Resim 19. Kastamonu Şehremaneti iç mekân görseli (URL 13)

Kentsel ölçekte; belediye binaları için 1930'lu yıllara kadar, iki farklı bağlamsal ilişki türünden söz edilebilmektedir. İlgili çevrelerin bir bölümü; diğer kamu binalarına yakın olma durumu gözetilerek planlanmış, bazıları ise merkezi ticaret alanlarına dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bina ölçeğinde ise, Ankara Şehremaneti'ne ait mimari proje; dönemin mimari programına ilişkin önemli veri kaynağı teşkil etmektedir. İlgili çevre; eczane, kiraathane, dükkân, lokanta, depo, sofa, meclis odası, misafir odası, müfettişler odası, kahve ocağı, tesellüm odası ve tuvalet gibi fonksiyonları barındırmaktadır (Kolay, 2018b).

1930 tarihinde Dersaadet Belediye Kanunu'nun yerini alan 1580 sayılı Belediye Kanunu; yerel yönetim sisteminin işletimi ve mimariye etkileri bakımından bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Çünkü bu kanuna göre; nüfusu 2.000 üzerindeki yerleşim birimlerinde ve bütün il/ilçe

merkezlerinde belediye teşkilatı kurulması beklenmektedir. Ayrıca nüfusu 80.000'den fazla olan yerleşim birimlerinde belediye teşkilatı; şubelere ayrılabilir (Ortaylı, 1985). Ancak ilgili yönetsel tasarrufun pratik boyutta – 1. Ulusal mimarinin etkileri ile sürdürülen kısıtlı imar faaliyetleri içerisinde – karşılık bulabilmesi; yeni bir rejimin kurulması, savaşların getirdiği psikolojik ve fiziksel tahribat, kalifiye eleman sayısının yetersizliği gibi çeşitli nedenlerden dolayı güçlükler de barındırmaktadır. Bu doğrultuda, 1927 tarihli Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun düzenlemesine istinaden batıdan uzman teminine odaklanılmıştır. Merkezi idarenin davetleri ve Almanya'daki siyasi bunalımlardan kaynaklı göçler; yabancı uzman sayısının periyodik olarak artmasını sağlamış ve sonucunda; Batı mimarisine ait dönemsel özelliklerin Türkiye'ye taşınması kolaylaşmıştır (Alsaç, 1976). 1930'lu yıllardan itibaren inşa edilen kamu yapıları; bu etkileşimin ilk örnekleri olarak gösterilebilir. Buna göre Avrupa'da başlayan modernleşme hareketinin bir yansıması olarak; simetri, yüksek sütun, taş malzemenin yanı sıra yalın formlar, düz çatılar ve şerit pencereler; yabancı mimarların tercihleri olarak belirlemektedir. Diğer yandan, yerli mimarlar ise söz konusu tercihlerin; coğrafyaya özgü mimarlık kültürü ile uyumadıkları, yapım sorunları barındırdıkları görüşünü savunmuş ve ulusal mimarinin muhafaza edilmesi yönünde bir tutum benimsemiştir. 2. Dünya Savaşı'na doğru baş gösteren ekonomik bunalım ve buna bağlı demir, çimento, cam gibi yapı malzemelerinin ithalatının durması ise; yerli mimarların lehine güçlü bir zemin oluşturmuştur (Sağsöz vd, 2014). Nitekim, 1934 tarihli yasal düzenlemede dahi, Bayındırlık Bakanlığı'nın görev tanımı; yerli mimari vurgusu içermektedir (URL 18):

“...her türlü bina ve inşaatın ve Türk mimarisinin tarzını tayin ile birlik temin ve vasıta ve unsurlarını yetiştirmek...”

Siyasi, ekonomik ve ticari parametrelerin yanı sıra yerli mimarların modernizm karşıtı eğilimine; savaşa iştirak etmemesine rağmen beliren ulusal birliğin korunmasına dayalı dayanışma atmosferinin de katkı sağladığı düşünülmektedir. II. Ulusal mimarlık üslubu olarak tanımlanan bu akımın hakimiyeti; 2. Dünya Savaşı'nın başlangıç ve bitiş tarihlerine paralellik arz etmektedir ve I. Ulusal mimarlık üslubuna benzer şekilde tarihsel repertuardan beslenmektedir (Alsaç, 2007).

Yabancı ve yerli mimarlardan kaynaklı yaklaşım farklılıklarının birlikteliği; alt süreçleri ve bileşenleri bakımından günümüzdeki örnekleri ile benzerlik arz eden 1930'lu yılların ilk ulusal mimarlık yarışmalarına ait dokümanlara da yansımıştır. Bu yarışmaların önemli bir bölümünde; “çağdaş gelişmelere uygunluk, çağdaş mimari tarz arayışı, sadelik ve güzellik, bilimsel ve çağdaş ıslah beklentisi, yalınlık” gibi kavramlar ön plandadır (Yaramış, 2000; Meltem, 2010). 1940'lı yıllar ile birlikte ise söz konusu kavramlara; “yerel malzeme, yerel özellikler, yerel inşaat tarzı, cephelerde basit ve sade unsurlara yer verilmesi” gibi atıflar eşlik etmektedir (Yaramış, 2000; Meltem, 2010). Macar bir müellife ait 1940 tarihli Afyon Belediye Binası'nın modern yapılması ile 1944 tarihli Adana Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması sonuçlarının, II. Ulusal mimarlık üslubunu yansıtan karakteri; 10 yıllık periyodu özetler niteliktedir (Resim 20, 21).

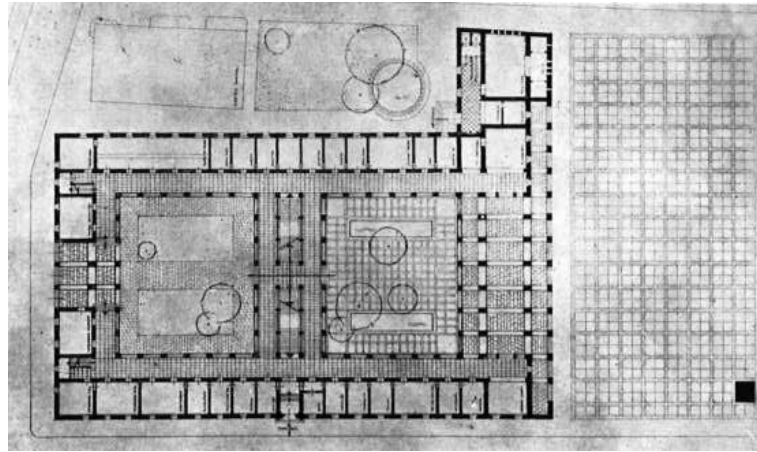

Resim 20. Afyon Belediye Binası
(1940) (URL 19)

Resim 21. Adana Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda 1.'lik ödülünü kazanan tasarım önerisi (1944)
(Anonim, 1944)

Adana Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda ödül kazanan tasarım önerileri; dönemin tipolojisi ile ilgili veriler de sunmaktadır. Buna göre, kütlelerin yakın çevre ilişkileri; içe dönük plan anlayışına bağlı olarak arazileri içerisindeki heykeller ile sınırlıdır. Diğer yandan, mimari program; sosyal birimlerden yoksun, başkanlık makamı ve bağlı bürolar, evlendirme dairesi ve meclis salonu gibi bütünüyle idari fonksiyonlardan müteşekkildir (Resim 22).

Resim 22. Adana Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda 3.'lük ödülünü kazanan tasarım önerisine ait zemin kat planı (Anonim, 1944)

2. Dünya Savaşı sonrasında milliyetçilik atmosferinin etkisini yitirmeye başlaması, Batı ile siyasi ve ekonomik işbirliğinin gelişmesi, Batı kaynaklı görsel dokümanlara erişim imkânının artması; ulusal mimarlık dilinin modernizm yönelimli evrimini hızlandırmıştır. Söz konusu eğilim; Marshall Planı'na dayalı sermaye akışı, Birleşmiş Milletler'e ve NATO'ya katılım süreçleri, Sovyet Rusya tehdidine karşı müttefik arayışı vb. başlıklar üzerinden kurulan ilişkiler nedeni ile ağırlıklı olarak Amerika zemininde filizlenmiştir. Buna göre, 1950'lerden itibaren; betonarme kullanımı artmış, geniş cam yüzeyler barındıran ve strüktür sisteminin de okunabildiği; yalın ve modüler cephe düzenlerine sahip asal geometrik formlar yaygınlık kazanmıştır. Tipolojik programa, yeni ekonominin ve genişleyen iş hacminin gereksinim duyduğu; ofis – büro, market vb. yapı tipleri eklenmiştir (Batur, 1998) Ancak bu dönemdeki ekonomik/siyasi istikrarsızlık, yapı teknolojisinin ve işgücünün gerekli nitelik/nicelik seviyesinden uzakta kalması vb.; yoruma dayalı özgün bir mimarlık pratiği için inhibe edici nedenler olmuştur. Dolayısıyla dönemin modernist uygulamalarında genellikle yerel verilerin gerçekliklerinden kopuk, taklit ağırlıklı bir yaklaşım

hâkimdir. Söz konusu tutumun; özellikle teknik ve bağlamsal ilişkilere dair parametreler üzerinde olumsuz yansımaları görülmüştür. Ulusal ölçekli uygulamalardan beklenen kalite elde edilememiş; detay problemleri ve yerel iklim koşulları - biçimlenme korelasyonundaki uyumsuzluklar; ihmal edilebilir seviyeyi aşmıştır (Sözen ve Tapan, 1973).

Bütün dönemsel koşulların yanı sıra, ithal mimari projelerin bu etkileşimdeki katalizör rolü de ifade edilmelidir. Örneğin, bir dönemin ulusal mimarlık faaliyetlerinde önemli pay sahibi olan Sedat Hakkı Eldem'in yaklaşımındaki eksen değişikliği; Amerikan modernizminin bir referans merkezine dönüşümünü kolaylaştırmıştır. "Milli Mimari Semineri" isimli çalışmaları ve mimari üslubun yerliliğini savunan duruşu ile Eldem'in; Amerikan SOM firması için danışmanlık yaparak Hilton Oteli'ni ulusal yapı stoğuna kazandırması; ardıl ürünler için önemli bir eşik teşkil etmiştir.

Dönemin yarışma yazınında, modern üsluba sıklıkla; "sade, basit, modern bir teknik, planda esneklik" gibi kelime grupları ile atıfta bulunulmuştur (Yaramış, 2000; Meltem, 2010). Bu yönlendirmenin sonucu olarak birçok yarışma süreci de modern izler taşıyan uygulamalar ile tamamlanmıştır. 1953 tarihli İstanbul Belediyesi Hizmet Binası Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda 1.'lik ödülünü kazanan öneri; dönemin dinamiklerini belirgin olarak yansıtması bakımından anlamlıdır. Lineer biçimlenme, süslemeden uzak modüler cephe yapılanması, teras çatı kullanımı, şeffaf/geçirgen zemin kat düzeni; bu kapsamda binaya dair niteliklerdir. Diğer yandan Niemeyer ürünlerini çağrıştıran ve çevresel referanslardan tamamen yoksun, bloklar üzerindeki eğrisel kütleler; modernizmin yansıma biçimi için belirgin bir örnek teşkil etmektedir (Resim 23).

Resim 23. İstanbul Belediyesi Hizmet Binası Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda 1.'lik ödülünü kazanan tasarım önerisine ait görsel (URL 20)

İstanbul Belediyesi Hizmet Binası'nda; nikah salonu, merasim salonu, çeşitlilikleri ve sayıları artmış idari birimler; öncül belediye binası programlarında yer almayan fonksiyonlar olarak belirlemektedir (Anonim, 1953a).

Dönemin yarışmalarına ait jüri raporlarında; yerleşke ve yakın çevre ölçeği ile ilgili tasarım kriterlerinin; "çevre ölçeğine bağlılık ve uyum, tarihi dokuya duyarlılık" kavramları üzerinden belirginleşmeye başladığı görülmektedir (Yaramış, 2000; Meltem, 2010). 1950'li yıllara kadar "temsili, resmi" gibi ifadeler ile gerçekleşen kimlik arayışı ise "halka açıklık, davet edicilik, halkın katılımı" gibi kalıplar ile sürdürülmüştür (Yaramış, 2000; Meltem, 2010). Söz konusu içerik değişiklikleri; İstanbul Belediyesi Hizmet Binası Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda da yansıma bulmuştur. Buna göre, katılımcılardan; meydan, blokların konumu ve blokların yüksekliği için yakın

çevredeki Şehzadebaşı Cami ve su öğesinin referans olarak kabul edilmesi beklenmiştir (Anonim, 1953b).

Sonuçları bakımından toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel ve ekonomik parametreler için birer kırılma noktaları teşkil eden 1960 tarihli askeri ihtilal ve yeni anayasa; 10 yıllık periyodu yönlendiren majör faktörler olarak vurgulanmalıdır. Darbe hükümeti ve atmosferine istinaden söz konusu parametrelerin bir süre stabil seyrederek geçirdikleri dönüşümlerin, mimarlık faaliyetleri üzerindeki etkileri; ekonomik programlar ve bürokratik örgütlenmelere ilişkin sonuçlar üzerinden özetlenebilir. Buna göre sermaye; daha geniş bir kitleye yayılarak, yapı malzemesi üretim tesislerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Mimarların kamu kurumlarına yönelimi azalmış, bu durum ise; yeni ofis binalarının yapımını gerekli kılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşu; fiziksel yapılanmada önemli bir misyon üstlenmiştir. Diğer yandan İstanbul, Ankara, İzmir ve Trabzon gibi kentlerde kurulmuş olan mimarlık bölümleri, ulusal düzeyli yayın sayısının artması; Batı modernizmine ilişkin varyantların çok daha yakın takibine imkân sağlamıştır (Sey, 1998; Tekeli, 2007; Yücel, 2007). Corbusier'in La Tourette Manastırı ve bir yarışma ürünü olan Boston Belediye Binası ile İzmir Belediye Binası'nın; tasarım tarihleri arasındaki kısa süreye rağmen barındırdıkları benzer yakın çevre kurguları, cephe düzenleri ve brütalist özellikler; Batı'nın, izlenme yoğunluğunu kanıtlamaktadır (Resim 24-26).

Resim 24. La Tourette Manastırı (1961) (URL 21)

Resim 25. Boston Belediye Binası (1962) (URL 22)

Resim 26. İzmir Belediye Binası (1966) (URL 23)

Dönemin mimari proje yarışmalarına ait jüri değerlendirme kriterleri ve jüri raporlarında yer alan; “küçük kitlelere ayrılma, kitlelerin parçalanması, fiziksel parçalanma, parçalar arası bütünlük, parçalı kompozisyon, gruplama” ve “monoton olmayan çözümler, yapı strüktürünün algılanması” gibi kalıplar, daha önceki dönemlerin veri tabanından ayrılmaktadır (Yararış, 2000; Meltem, 2010). Benzer bir farklılık; “çevreye değer kazandırma, yeni çevre oluşturabilme, yapılarla yeni ilişki geliştirebilme” gibi tanımlar üzerinden bağlamsal ilişkiler için de söz konusudur (Yararış, 2000; Meltem, 2010).

Karaaslan, 60'lı yıllar ile ilgili olarak ülkemizdeki modern mimarlık uygulamalarının; beklenen nitelik düzeyine sahip gibi görüldüğünü ancak teknik ve teknolojik yeterlikten yoksun olduğunu belirtmektedir. Mekanların ısıtılmasına, teras çatı çözümlerine, giydirmeye cephe uygulamalarına vb. bağlı sorunlar; 1970'li yıllara doğru Bayındırlık Bakanlığı'nda, mimarlar ile ilgili negatif algı oluşumuna da sebebiyet verecektir (Karaaslan, 1987). Hasol, teknik kaliteye ilişkin söz konusu zayıflığı; savaşın yıkıma uğrattığı Avrupa'ya gerçekleşen kalifiye eleman göçüne bağlamaktadır (Hasol, 2017).

Bağlamsal değişkenler ile ilintili olarak kendilerine özgü gelişim öyküleri barındıran 60'lı yılların modern mimarlık pratiklerinin, coğrafyamıza gerçekleştirdiği merkez - perifer paradigması eksenindeki yayılım; "...Her şey ötekenden gelir. Hiçbir şey kendi değildir, kendi de olamaz..." (Baudrillard, 1998) söylemini adeta kanıtlar niteliktedir. Buna göre, söz konusu örüntüye dahil olan 60'lı yıllara ait birçok ulusal mimarlık ürünü içerisinde ilk gökdelen ünvanlı Emek İşhanı; Lever Binası, Seagram Binası, Birleşmiş Milletler Binası gibi benzerleri ile kıyaslanmak üzere örneklendirilebilir. Çoğunluğu ithal; asansör, giydirme cam, brüt beton, pleksiglass, alüminyum güneş kırıcı gibi bileşen ve malzemeler ile projelendirilen Emek İşhanı; 6 yıl gibi uzun bir sürede kullanıma sunulabilmiştir (Uz, 2019).

Erken Cumhuriyet döneminden 1970'li yıllara kadar uzanan süreçte; özel müteşebbis ve formasyon sahibi birey sayısının yetersizliği, ideolojik etkenler, siyasi istikrarsızlıklar vb. nedenlerle ulusal yapı stokunun önemli bir bölümünün; Bayındırlık Bakanlığı öncülüğünde elde edildiği bilinmektedir. Mimari planlama sürecini aktifleştiren bir aktör olarak işveren rolü; 70'li yıllara kadar Bayındırlık Bakanlığı tarafından sınırları esnek sayılabilecek bir çerçevede yürütülmüş, bu da nispeten özgür platformların tesisini mümkün kılmıştır. Ancak 70'li yıllardan itibaren Bayındırlık Bakanlığı; politika değişikliğine gitmiş, süreçteki hakimiyetini belirgin şekilde artırarak baskın bir karakter halini almıştır. Söz konusu değişiklik; 1971 askeri darbe girişimi sonucunda 1960'lara benzer kaotik bir atmosferin meydana gelmesi, uluslararası ölçekli petrol krizinden kaynaklı ekonomik darboğaz, Mimarlar Odası – Bayındırlık Bakanlığı anlaşmazlıkları vb. ile ilişkilendirilebilir (Balamir, 2003). Ancak Bayındırlık Bakanlığı'nın gündemine yönelik olarak özellikle vurgulanması gereken diğer bir etken; yerel dinamikler ile modernizm arakesitinde sentezlenen çevrelere ait işlevsel, teknik ve estetik sorunların yoğunluğudur. Yeni çevrelerden yansıyan kullanım problemleri, Bakanlık'ın; mimari tasarımı kısıtlayıcı, maliyeti ve yapım sistemini önceleyen rijit bir üslup izlemesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Karaaslan bu tabloyu şu şekilde eleştirmektedir (Karaaslan, 1987):

"...Ülke koşullarına uygun bina yapmak gibi haklı bir tezden, Bakanlık prensipleri adı altında yanlış bir politika oluşturuldu. Sonuçta "kokusuz bulaşmaz proje, dökme mozaik, kiremit çatı, dışarıda çinko oluk, dökme muntabık pencere" gibi prensipler yazılı ve sözlü belgeler halinde resmi devlet görüşleri oldular..."

Bayındırlık Bakanlığı'nın, Balamir'in (Balamir, 2003) ifadesi ile "yavan bir modernizmi temsil eden üslubu"; bir şartname içerisine çok detaylı olarak kodlanan ekonomik ve teknik parametreler üzerinden gerçeklik bulmuştur. Bu parametrelerin içeriğini; i) Yapı elemanlarının (pencere, kapı, merdiven, çatı, kaplama malzemeleri) boyutları, uygulanma şekli vb. ii) Mekanlar ve sirkülasyon arasındaki alansal oranlar oluşturmuştur (Anonim, 1970).

Bayındırlık Bakanlığı tarafından dayatılan kriterler zinciri, tasarımcılar için; "koridorlar boyunca sıralanmış sayısız oda dizileri" (Tanyeli, 93) dışında bir mekânsal anlayışı imkansız kılmıştır. Dönemin kamu binalarına ait diğer ortak öğeler; kırma çatılar, çeperlere ait sık aralıklı eklettik düşey yapı elemanları ve yağmur iniş boruları, parçalı/küçük pencerelerdir. Söz konusu niteliklerin tamamı, dönemin yarışma projeleri için de geçerlidir.

1971 tarihli Samsun Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda birincilik ödülünü kazanan tasarım önerisi; Bayındırlık Bakanlığı'na ait prensiplerden taviz verilmeyerek inşa edilen birçok örnekten bir tanesidir (Resim 27).

Resim 27. Samsun Belediye Binası'na ait görseller ve zemin kat planı (URL 24; Dinç, 1972)

1980 tarihli askeri darbenin; daha önceki benzerleri gibi toplumsal birçok dinamiği menfi yönde etkilediğine şüphe yoktur. Mimarlık ölçeğinde bunun başlıca göstergesi; teorik ve pratik faaliyetlerin bir süre askıya alınmasıdır. Ancak söz konusu durgunluk; büyük bir ivme ile gelişim kaydetmekte olan iletişim ve ulaşım teknolojilerinin, küreselleşme ve neoliberal politikalar için uygun zemini hazırlamalarından dolayı uzun sürmemiştir (Çımrın, 2009). Global dinamiklerin de belirleyici role sahip olduğu böyle bir ortam, tekrar aktifleşen mimarlık faaliyetleri için; yeni bir katmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Çünkü yazılı – görsel medya araçları ile birlikte kazanılan yeni – farklı düşüncelere erişim kolaylığı, değerler dünyasını yönlendirmiş; beğenileri, algı sınırlarını, tüketim tercihlerini ve ölçeğini dönüştürmeye başlamıştır. Nesnelere imaj değeri önem kazanmış, farklılık – teklik gibi hedefler belirlemiştir; bu da rasyonelin çözülerek, özel sektör aracılığı ile güç gösterilerinin gerçekleştirildiği bir üretim modelini oluşturmuştur (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1986; Kuban, 1986). Diğer yandan yapı malzemesindeki imkân ve çeşitliliğin artması; özel sektörün “aykırı” üretimler gerçekleştirme eğilimini kuvvetlendirmiştir. Ulusal ölçekli mimarlık faaliyetlerinde özel sektörün konumu ve ulaştığı pay ile ilgili Batur şunları söylemiştir (Duran, 2018):

“...Büyük projelerin devlet eliyle ve genellikle ulusal ölçekte yarışmalarla elde edilmesine alışmış Türkiye mimarlık kamuoyu, kendini artık özel sektörün davetli/sınırlı yarışma ve doğrudan sipariş düzenine uyarlamak zorunda kaldı...”

70'li yılların baskın karakteri olarak kamu binalarındaki Bakanlık üslubunun; irrasyonel eğilime paralel, etkisini yitirmeye başladığı görülmektedir. 1985 tarihli “Ankara Büyükşehir Belediye Sarayı Ulusal Mimari Proje Yarışması” dokümanlarından; bu dönemde değişmekte olan yaklaşım biçimlerini okumak mümkündür. Yarışma şartnamesinin; alışılmış büro binası çözümlerinden uzaklaşılması, kent ve kentli ile bütünlük oluşturulması, halk – belediye ilişkisinin güçlendirilmesi, kamuya açık yeşil alan tasarlanması gibi direktifleri içermesi, bu kapsamda listelenebilir (Anonim, 2001). Benzer beklentiler, 1986 tarihli Altındağ Belediyesi Belediye Sarayı ve Çevre Düzenlemesi Ulusal Mimari Proje Yarışması'nda da mevcuttur. Uygulanan proje; çeperdeki büyük boşluk üzerinden kentlinin buluşma noktası haline getirilmeye çalışılmış ve saat kulesi, kemerli çarşı vb. imgeler ile donatılmıştır (Resim 28, 29). Diğer ulusal yarışmaların jüri değerlendirme kriterleri ve jüri raporlarında; “prestij yapısı, prestij kapısı, imaj, demokrasi, eşitlik, şeffaflık, hümanist anlayış” gibi yeni kavramların kullanımı da dikkat çekmektedir (Yaramış, 2000).

Resim 28. Altındağ Belediye Binası kentsel boşlukları (ön ve arka cepheler) (Karaaslan ve Öztekin, 2001)

Resim 29. Altındağ Belediye Binası arka cephesindeki çarşıya ait imgeler (Karaaslan ve Öztekin, 2001)

KONYA'DAKİ BELEDİYE BINALARI (MUNICIPALITY BUILDINGS IN KONYA)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya kenti; ilk yerleşik hayatın kurulduğu Çatalhöyük'ten binlerce yıl sonra Selçuklu ile medeniyet harmanlanmasına merkezlik etmiş, şehir kültürünün Anadolu'daki prototipi olarak inşa ve yükselme dönemlerini yaşamıştır (Davutoğlu, 2016). Fiziksel çevre de bünyesinde; Selçuklu mimarisinden Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme pratiklerine uzanan dönüşüm ve gelişim şemalarını barındırma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda, farklı dönem yapılarının bir arada yer aldığı Konya ili Mevlana aksı; kadim ile modernite aralığına ilişkin spektrumu yansıtmaya bakımdan oldukça anlamlıdır. Medeniyet birikimlerini sergileyen söz konusu aksın; Mevlana Müzesi ile son bulduğu bilinmektedir. Doğu sınırına konumlanan Mevlana Müzesi'nden batıya doğru, aks üzerindeki yapılar şunlardır: Sultan Selim Camii (1567) ve Yusuf Ağa Kütüphanesi (1795), Hükümet Konağı (1885), Şerafettin Camii (1636), Sanayi Mektebi (1901), PTT Binası (1926) ve Ziraat Bankası Binası (1929), İplikçi Camii (1201), Konya'nın ilk apartman binası Hayat Apartmanı (1936), Tekel binası (1935). Bünyesindeki bütün bu değerleri ile kentin atardamarı niteliğindeki Mevlana aksı; bugün de canlılığını ve yoğun kullanımını korumaktadır.

Mevlana aksı üzerinde, 1. Ulusal Mimarlık Dönemi sonrasına ait modern mimarlık arayışlarının ürünü olarak inşa edilen ilk eser; kübik geometrisi ve yalın üslubu ile Tekel binasıdır. İlerleyen süreçte, Konya kenti için modern üslubun yayılması; muhtelif yarışma projeleri üzerinden gerçekleşebilmiştir. Tekel binasının ardından yarışma yöntemi ile elde edilen Konya Belediye

Binası'nın (1957); idari bina tipi kategorisi için öncü bir uygulama olduğu belirtilebilir. Belediye binasına ait modern çizgilerin yansımalarını barındırması bakımından, ardıl tasarımlar içerisinde yine yarışma ile elde edilen Konya Merkez Bankası binası; belirgin bir örnek olarak sunulabilir (Resim 30).

Resim 30. Konya Mevlana aksı ve Belediye Hizmet Binası komşuluğunda yer alan modern dönem binaları

Konya Belediye Binası; 1957 tarihli yarışma sonucunda Alaeddin ve Mevlana Bulvarı'nın kesişim noktasında inşa edilmiş ve böylelikle Mevlana aksının batı yönlü başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Daha öncesinde belediyecilik faaliyetlerinin; söz konusu yarışma projesinin inşa edilebilmesi için yıkılmış olan Yusuf Şar Konağı'nda sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu yarışma projesi ile birlikte yerleşke esasında; konutun dönüştürülerek kullanıldığı organizasyondan, modern mimarlık pratiğine uzanan bir örüntüyü görünür kılmaya başlamıştır (Resim 31-32). Söz konusu evrime, dönemin Türkiye mimarlığındaki; koruma(ma) anlayışını da yansıması bakımından oldukça anlamlıdır. Diğer yandan 1869 tarihli Salname'de, yangın sonucu tamamen yıkılan eski bir belediye binasından da söz edilmektedir (Odabaşı, 1998).

Resim 31. Yusuf Şar Konağı (Uz ve Doğan, 2010)

Resim 32. Konya Belediye Binası (URL 26)

Konya Belediye Binası'nın, 1950'lerden sonra da farklılaşarak/gelişerek katmanlaşmalarını sürdüren global ve yerel koşulların; mimarlık faaliyetlerinde de karşılık bulduğunu ortaya koyan bir ürün

olduğu belirtilmelidir. Farklı işlevle kullanım, yıkım ve yeniden inşa eylemlerini kapsayan örüntüdeki “yeni”; hem mekânsal hem de biçimsel olarak kendi döneminin/modernin etkisindedir. Bina, yakın çevreden ayrılan boyutsal içeriği ve teras çatısı, geniş cam yüzeyleri, yalın – prizmatik geometrisi ile birlikte; kentin tarihi aksında, güçlü bir kamusal imaj ögesi olarak varlık bulmaya başlamıştır.

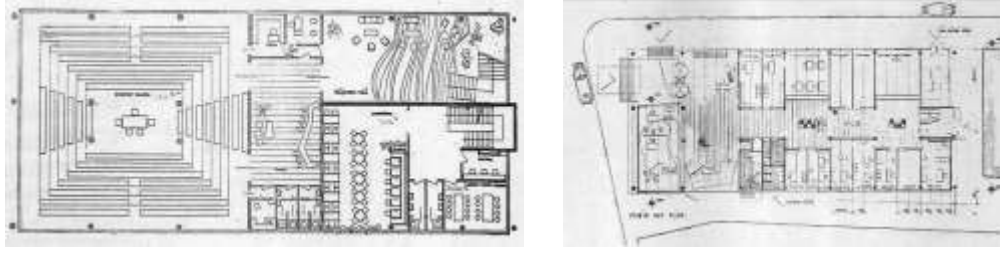
Mevlana aksına ve hatta kente ait ilk modern örnek olarak komşu parseldeki Tekel binası için yatay biçimlenme söz konusudur. Dolayısıyla çevredeki diğer yapıların yataylığına kıyasla, düşey vurgusuna sahip Konya Belediye Binası; anıtsallık ve modern anlayış birlikteliğinin nüvesini de oluşturmuştur. Diğer yandan, belediye binasına ait sirkülasyon ağını yönlendiren bağlamsal ilişkilerin de dönemin yarışma yazınına paralellik arz ettiği görülmektedir. Buna göre; iki ana arterin bulunduğu köşede, zemin kat yüzeyi boşaltılmış ve ana giriş noktası için toplayıcı özellikte yarı açık bir platform önerilmiştir (Resim 33). Yarışmanın jüri raporunda bağlamsal niteliklere ilişkin görüşler şu şekildedir (Anonim, 1957):

“...Giriş kısmının bulvara ve meydana açılmasının muvafık olması, Belediye binası olarak cazip ve ağırbaşlı oluşu ve arsaya iyi bir şekilde oturtuluşu...”

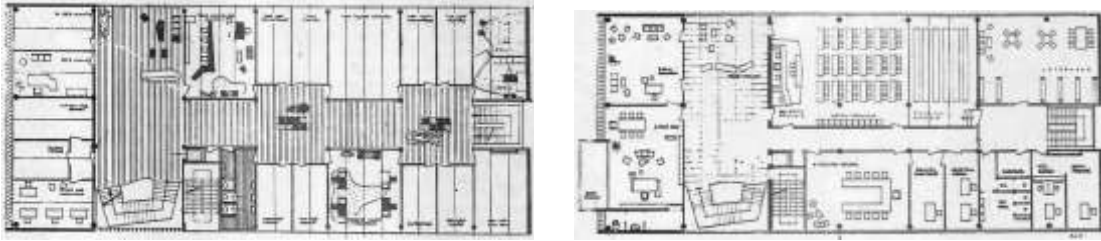

Resim 33. Konya Belediye Binası cephe düzeni ve zemin katında oluşturulan yarı açık giriş platformu (Anonim, 1957; URL 27)

Kapalı hacmin mekânsal kurgusu; başkanlık birimi, meclis salonu, nikah dairesi, yazı işleri müdürlüğü, zabıta müdürlüğü, turizm müdürlüğü, muhasebe birimi, su – elektrik işleri, fen işleri, poliklinik, kafeterya gibi fonksiyonları barındıran bir program üzerinden gerçekleşmiştir. Programda; lojmanın da tanımlanmış olduğu ancak bu fonksiyonun uygulamada karşılık bulmadığı tespit edilebilmektedir. Bir konutun uyarlanmasına dayanan yapılanmanın ardından özel olarak tanımlanmış müdürlüklerin, meclis salonu gibi büyük hacimli bir mekânın bulunduğu, idari ve kamu binası niteliğine haiz bu belediye binası; modern dönemin Konya için ilk örneğini oluşturmuştur. Diğer yandan ofis ağırlıklı program içeriği; Türkiye mimarlığında dönemin tipolojilerine örnek teşkil eder. Doğan Tekeli, Metin Hepgüler, Sami Sisa'nın tasarımıdaki açık ofis yaklaşımı da yerelde bir ilk olarak vurgulanabilir. Belediye binası; I., II. Ulusal mimarlık akımlarına özgü olan simetrik yapılanmadan uzaktır. Betonarme strüktürün; programda yer alan mekânların ideal büyüklüklerine uygun olarak belirlenen bir aks düzenindeki tekrarı, düşey sirkülasyon elemanlarının biçimi, büyük ve küçük mekanların plan düzleminde hacimsel olarak bir araya gelişi; 1950'ler mimarlığına ilişkin büyük programlı tasarım anlayışını, Konya örneğinde sergilemektedir. Betonarme strüktür; cephede geniş cam yüzey uygulamasına imkan tanımış, sağır ve şeffaf yüzeyler prizmatik ve anıtsal biçimlenmede yataylık etkisini artırmıştır. Binanın batı cephesinde; dış kaplama olarak yerel Sille taşından yapılan prefabrike plaklar kullanılmıştır. Batı cephesine de görsel niteliğin artırılmasına yönelik olarak yerel Sille taşından güneş kesici kafes elemanların konumlandırılması düşünülmüş ancak uygulama esnasında kaldırılmıştır (Tekeli ve Sisa, 1974).

Resim 34. Konya Belediye Binası bodrum ve zemin kat planı (Anonim, 1957)

Resim 35. Konya Belediye Binası 1. ve 2. kat planı (Anonim, 1957)

Tekeli, Hepgüler ve Sisa'nın mesleki yaşamlarının ilk ürünlerinden olan Konya Belediye Binası'nın; aynı müelliflere ait Ankara Öğrenci Yurdu (1959), İstanbul Kadırga Öğrenci Yurdu (1963), Adıyaman ve Kırşehir Hükümet Konakları (1958), Manifaturacılar Çarşısı (1959), Şanlıurfa Hükümet Konağı (1958) ve Konya Alâeddin Orduevi (1964) için de referans değeri taşıdığı düşünülmektedir (Bülbül Bahtiyar ve Yıldız, 2023). Zira Tekeli, Hepgüler ve Sisa'nın, belirli dönemlerde imge değişikliklerine yönelmekle beraber genel mimari prensiplerini korudukları bilinmektedir. Mimarlar; ilk evrelerde tek veya parçalı kütleleri, Uluslararası Üslup yaklaşımı üzerinden tasarlamış; takip eden süreçte ise brütalizmin etkisi ile beton yüzeyleri ön plana çıkarmaya çalışmıştır (Akcan ve Zelef, 2001). Mimarlar, tasarımlarının; Batı'nın bir parçası olarak değil, Türkiye'deki Batılı yaşam tarzına yönelimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir (Tekeli vd, 1994).

Konya Belediye Binası'nın bir süre sonra, nüfus artışı, belediye yönetimine ilişkin mevcut birimlerin genişlemesi veya yenilerinin kurulması gibi majör sebeplere bağlı olarak mekânsal kapasite yetersizliği sergilemeye başlaması; farklı bir çevre arayışının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu tabloya istinaden yeni belediye binasının elde edilmesi için 1979 tarihinde bir yazılı basın duyurusu gerçekleştirilmiştir. İlgili talebe yönelik olarak birçok tasarım alternatifi ortaya konulmuş, sonrasında Yüksek Mimar Hasan Atilla Eryürekli'ye ait projenin; beklentileri karşıladığı düşünülerek uygulanmasına karar verilmiştir.

Konya Belediyesi'nin yeni binası için tahsis edilen yerleşke; Mevlana aksının aksine, çoğunlukla son dönem mimarlık ürünlerini bünyesinde barındıran Nalçacı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Nalçacı Caddesi'nin kent merkezine kazandırılmasının; 1965 tarihli imar çalışmalarına dayandığı bilinmektedir. 1980'li yıllara kadar devam eden süreçte, Konya kentinin mekânsal gelişimi; muhtelif yasal düzenlemeler ile yönlendirilmiş, esasında bu sayede yasadışı konut ve gecekondu üretiminin önlenmesi hedeflenmiştir. Nalçacı Caddesi ise; söz konusu eylem planlarından bir tanesi olan 2 Numaralı Gecekondu Önleme Bölgesi içerisindeki kooperatif girişimciliğinin konut üretim sürecine

bağlı gelişim göstermiştir (Yenice, 2012). Günümüze ulaşamamış otogar binası ile sonlanan; dönemin çok katlı, asansörlü, kaloriferli, zemin katlarında ticari fonksiyonları barındıran apartmanları ile söz konusu aks; tarihi kent merkezinden farklı olarak modern bir kimlik tanımlamıştır (Resim 36).

Resim 36. Konya Nalçacı Caddesi ve Belediye Hizmet Binası komşuluğunda yer alan yapılar

1979 tarihli Konya Belediye Binası projesi de tam olarak bu aksın başlangıcında; sıralı bloklardan ve bu bloklar arasında Nalçacı Caddesi'ne açılan geniş bir avludan oluşmaktadır (Resim 37-38).

Resim 37. Konya Belediye Binası vaziyet planı (Eryürekli, 1979)

Resim 38. Konya Belediye Binası avlusu ve bloklarına ait görsel

Konya Belediye Binası'nın mimari proje müellifi tasarımdaki ana fikrini; "...arsada kitleleri geriye çekerek belediye önünde kuzey ve güney yönden gelen halkın toplandığı ve halkı davet eden, kucaklayan bir avlu oluşturmak..." olarak belirtmiştir (Eryürekli, 2021). Söz konusu avlu ile birlikte; dönemin fuar alanı olarak bilinen ve Alaeddin Tepesi ile Nalçacı aksı arasında yaya sirkülasyonunu sağlayan yeşil alana açılım sağlandığı görülmektedir. Doğu ve güney yönlerine açılan belediye avlusunun; müellifin

hedefi doğrultusunda tesadüfî oluşumlardan uzak, tasarıma dayalı bir şekilde tariflendiği belirtilmelidir. Blokların yerleşimi, giriş-çıkış düzenleri ve blok içi bileşenlerin çözüm şekli; bu hassasiyeti doğrulamaktadır (Resim 39-41). Zemin kat ile birlikte 4 katlı olarak tasarlanan binaya uygulama sürecinde 3 kat daha ilave edilmiştir. Eryürekli (2021), "...Belediye gibi kamu binaları balken müdürlük ve birimlere kolay ulaşabilmesi gereken binalardır. Bu sebeple dört katlı olarak yapılmıştır..." görüşüyle ihtiyaç programını da karşılayan çözümlerle bina gabarisini tanımlamıştır. Diğer yandan kat sayısının artırılmasında, kendisinin muvafakatinin alınmadığını da belirtmiştir.

Resim 39. Konya Belediye Binası ön görünüşü (Eryürekli, 1979)

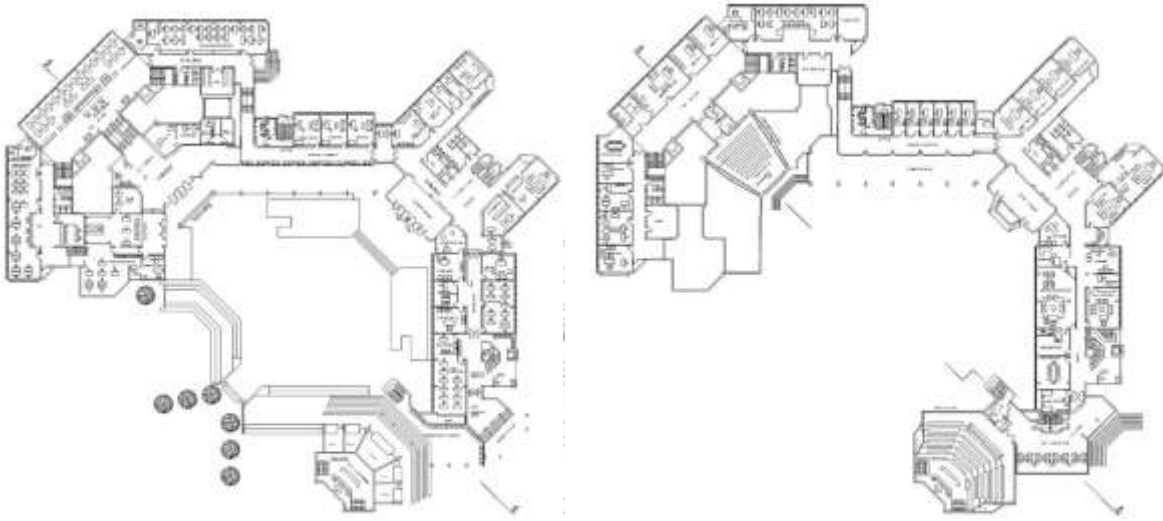

Resim 40. Konya Belediye Binası sol yan görünüşü (Eryürekli, 1979)

Resim 41. Konya Belediye Binası A-A kesiti (Eryürekli, 1979)

Yerleşkedeki bloklar; başkanlık, meclis salonu, elektrik, su ve otobüs işletmesi (E.S.O.) toplantı salonu ve bunlara bağlı birçok idari birimden oluşmaktadır. Tanımlı fonksiyonlar içerisinde belediye binalarının temel organı olarak nikah salonu ve ilişkili mekanların bulunmadığı saptanabilmektedir. Bloklar arası sirkülasyonun; sıralı koridorlar üzerinden çözümlendiği görülmektedir (Resim 42). Güneye uzanan bloğun zemin ve birinci katlarında mekanlar; koridorun tek tarafına konumlandırılmıştır. Söz konusu bloğun üst katlarında kullanım alanının artırılması ile birlikte cephede revak oluşturulmuştur.

Resim 42. Konya Belediye Binası zemin ve 1. kat planı (Eryürekli, 1979)

1970 – 1980 aralığındaki kamu binalarına ait genel karakteristik özelliklerden; kırma çatı uygulamaları, çeperlerdeki yağmur iniş boruları, yapı elemanları üzerinden sağlanmaya çalışılan düşey cephe vurgusu, parçalı/küçük şeffaf yüzeyler ve merkezi koridor çözümlerinin tamamının, Konya Belediye Binası'nda da yansıma bulduğu söylenebilir (Resim 43).

Resim 43. Konya Belediye Binası'nın dönem özelliklerini yansıtan cephe görselleri

Bayındırlık Bakanlığı'nın yapı çözümleri/malzemeleri ile ilgili tutumundan kaynaklı olarak ortaya çıktığı bilinen bu tabloya; kütle ölçeğinde sınırlı bir tasarım arayışı da eşlik etmiştir. Bu arayışa ilişkin izler şu şekilde sıralanabilir:

- Kırma çatı çözümlerinin beklendiği bir mimarlık ortamında, çok parçalı blok yapılanması ile zenginlik elde edilmeye çalışılması (Resim 44),
- Genellikle kırsal yapılara ait olduğu düşünülen kırma çatıların gizlenebilmesi için parapet duvarların tercih edilmesi (Resim 45),
- Ana giriş ve başkanlık giriş noktalarına ve üzerlerindeki balkonlara ilişkin biçimlenmede; tarihi repertuardan yararlanılması (taç kapı, payanda ve motifler) (Resim 46).

Resim 44. Konya Belediye Binası'nın çok bloklulu yapılanması

Resim 45. Konya Belediye Binası'ndaki kırma çatıları çevreleyen parapet duvarlar

Resim 46. Konya Belediye Binası'nın giriş noktalarının ve balkonlarının kemerli-motifli biçimlenmesi

1979 tarihli mimari proje üzerinden uygulanarak 1986 yılında kullanıma sunulan Konya Belediye Binası; kapasite yetersizliği nedeni ile 2020 yılında tahliye edilmiş, 2021 yılında ise tamamen yıkılmıştır (URL 31).

SONUÇ (CONCLUSION)

Konya ili için 20. yüzyılın ilk evrelerinden günümüze uzanan belediye binaları öyküsünün; düzenli aralıklar ile gerçekleşen dönüşüm ve yıkım eylemlerini barındırdığı ifade edilmelidir. Tarihi Yusuf Şar Konağı, 1957 tarihli belediye binasının yapımı için yıkılmıştır. 1957 tarihli belediye binasının kullanımı, 1986 yılında sonlandırılarak banka işlevine dönüştürülmüş ve sonucunda bir modern mimarlık mirası, asli kimliğini yitirmiştir. Son olarak fiziksel ömrünü dahi tamamlamadan 2020 yılında tahliye edilen belediye binasında da yine bir yıkım eylemi vuku bulmuştur. Tüm bu süreçler; sürdürülebilir çevre, kent hafızası, koruma bilinci vb. kavramlarına ilişkin problem dilimlerinin Konya ölçeğinde görünür hale gelmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Diğer yandan bu tablo; yarışma kültürünün sürekliliğine ilişkin endişeleri de açığa çıkarmaktadır. Çünkü yarışma yöntemi ile elde edilmelerine rağmen, Yusuf Şar Konağı'nın ardından kullanıma sunulan her iki belediye binasının da sürdürülebilirliğine yönelik herhangi bir ihtimam söz konusu olmamıştır. İşlevsel, teknik ve estetik niteliğin artırılması amacı ile yoğun işgücü, emek, bütçe ve zaman tabanlı yarışma yöntemi üzerinden üretilen söz konusu çevreler; sürecin sonunda kimlik/işlev kaybı ve yıkım paradoksu ile karşılaşmıştır. Esasında öykünün bu yönü; mimari değerleri ve kültürel miras niteliklerini önceleyen yaklaşımların değil, yönetsel kararlar neticesinde strükture edilen bir mekanizmanın işletimini yansıtmaktadır. Diğer yandan kamu binaları ile ilgili birçok deneysel araştırma üzerinden ortaya konulan bu süreksizlik halinin; Konya iline özgülenmemesi gerektiği ve ulusal ölçekli bir sorunsal olduğu belirtilmelidir.

Çalışmada ele alınan ürünlere ilişkin mekânsal ve biçimsel örüntünün yapılanmasında; dönemsel koşulların etkisi okunabilmektedir. 1957 tarihli belediye binasının teras çatısı; yalın, prizmatik ve anıtsal formu; masif/şeffaf yüzey oranlarının yanı sıra hacim içerisindeki bileşenlerinin modüler düzeni; modernizm kaynaklı niteliklerdir. 1979 tarihli belediye binasında ise işveren Bayındırlık Bakanlığı'nın, nicelik eksenli yaklaşımına dair izler hakimdir. Bu izlere; teknolojik altyapı ve işgücünün önceki dönemlere kıyasla gelişmiş olmasına rağmen uygulanan kırma çatılar, cephelerdeki tesisat yerleşimi, şeffaf yüzeylerin parçalı/küçük düzeni, sıralı koridor çözümleri vb. örnek gösterilebilir. Bayındırlık Bakanlığı'nın tariflediği çerçevenin hatları; taç kapı, payandalar, motifler, revaklar ve kiremit çatı etrafındaki parapet duvarları vb. üzerinden esnetilmeye çalışılmıştır. Her iki uygulamada da yerelin etkisinin, kentsel gelişim ve değişime bağlı olarak yerleşke ölçeği ile sınırlı kaldığı ifade edilebilir. 1957 tarihli "modern" belediye binası; program kapasitesi, strüktür, inşa teknikleri, malzeme ve cephe karakteri ile Mevlana aksında özgül bir sunum gerçekleştirmektedir. Benzer bir tablo, 1979 tarihli belediye binası için de söz konusudur. Buna göre belediye binası; kent merkezinin yeni arteri Nalçacı Caddesi'nde, salt ulusal ölçekli bir "Bakanlık mimarisi" nin temsilcisi konumundadır. Diğer yandan; yerleşke ölçeği ile sınırlı olmasına rağmen mimari planlama süreçlerinin yerel koşullardan tamamen kopuk yürütülmediği de ifade edilmelidir. 1957 tarihli belediye binasının cephesinde; dış kaplama olarak yerel Sille taşı kullanımının söz konusu olması, 1979 tarihli belediye binasında ise Bakanlık şartnamesinin katı çerçevesine rağmen Selçuklu mimarisine ait taç kapı, revak, payanda ve muhtelif motiflerin bulunması; yerel ile dekoratif öğeler üzerinden dahi olsa minimal bir ilişki kurulduğunu düşündürmektedir.

Ulusal yarışmalara ait şartname ve jüri raporları üzerinden dökümlenen kalıpların/ifadelerin; dönemsel beklentilere ve gereksinimlere paralellik arz ettikleri saptanabilmektedir. Bilim ve

teknolojideki gelişmeler, nüfus artışı, siyasi ve ekonomik atmosferin evrilmesi ile birlikte; yaşam kalitesi, algı ve beğeni değişimlerinin gerçekleşmesi ve bunların ilgili dokümanlara ve yapay çevrelere yansımaları da olağandır. Ancak – mekansal nitelikleri tartışılabilir olmakla birlikte – yeni çevre edinme faaliyetlerinin, 30 – 40 yıllık kısa periyotlarla tekrarlanması; mimari program içeriğine yönelik endişeleri beraberinde getirmektedir. Özellikle yeni çevre edinme faaliyetlerinin; konut tipolojisinden çok katlı prizmatik bir kütleyle, ardından parçalı yüksek bloklara yönelen eksen; ilgili endişeleri ihmal edilebilir seviyenin üzerine çıkarmaktadır. Üstelik 1979 tarihli belediye binası kapasitesinin; henüz uygulama sürecinde blok kat sayıları artırılarak genişletilmesi, mimari program ile ilgili olumsuzluklara yeni bir boyut kazandırmaktadır. Ölçekler arası bu geçiş ile birlikte ana kütlede koparılarak tekil hacimlere dönüşen fonksiyonlar; meclis salonu, gelir birimleri, başkanlık, nikâh salonu olarak belirlemektedir. Ardıl ürünün çok parçalı yapılanmasını, salt fonksiyon çeşitliği ile ilişkilendirmek doğru değildir. Fonksiyonların artan kapasitesi de, kurgunun; bütün bir prizma içerisinde tamamlanmasını güçleştirmiştir.

Belediye binalarının kent ile ilişkilerinde, arazi konumlarının etkili oldukları görülmektedir. 1957 tarihli belediye binası; yatay silüete sahip tarihi Mevlana aksına düşey vurgusu ve modern atmosfer kazandırarak özgün bir perspektif sunmuş, takip eden dönemde de Merkez Bankası Binası için referans teşkil etmiştir. 1979 tarihli belediye binası ise dönemin çok katlı yapılarının artmakta olduğu bir aksa eklenerek homojen görünüme uyum sağlamıştır. Boyut ve yerleşim farklılıklarına rağmen her iki yerleşkedeki, yönlendirici/çağırıcı kamusal mekanların (platform ve meydan) varlığı anlamlıdır. Bu mekanların belediye binalarına entegrasyon düzeyi; 1940'lı yıllardaki içe dönük yapılanmadan (Adana Belediye Sarayı), 1990'ların iç sokak konseptine (Altındağ Belediye Binası) uzanan evrim süreci ile uyumluluk arz etmektedir.

Yarışma sonuç ürünlerinin kullanıcı ile ilişkisinde; çatışmanın belirmesi ve bazen herhangi bir nedene bağlı olarak tahliye işleminin tercih edilmesi; yarışma olgusunun önemini ve ciddiyetini mimarlık disiplini için zayıflatabilme potansiyeli barındırmaktadır. Çünkü özellikle kamu binaları için yarışmaları seçkin kılan unsur; mekânsal ve biçimsel nitelik beklentileridir. Bu nedenle yarışma sonuç ürünleri ile ilgili olumsuzlukların nedenlerini sorgulayan deneysel araştırmaların sayılarının artması ve gelecek organizasyonlara ileri besleme sağlayacak bir veri tabanı oluşturulması özellikle kamu kaynakları düşünüldüğünde bir gereklilik gibi görünmektedir.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: B/C/F/G/H

AUTHOR 2: A/D/E/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Akcan, E., Zelef, H. (2001). *Nedenselliğin mimarlığı*. (Ed: M. Ekincioglu). Doğan Tekeli-Sami Sisa. Boyut Yayın Grubu. 111-122.
- Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2023). *Erk eksenli ulusal mimari proje yarışmaları: 70'li Yıllar Hükümet Konakları*. (Ed: F. Sönmez ve S. Arslan Selçuk). Anadolu'nun İmarında Yarışmalar 1930-1990. İdealkent Yayınevi. 268-283.
- Akgündüz, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilatı ve belediye kanunları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Alsaç, Ü. (1976). *Türkiye'deki mimarlık düşüncesinin cumhuriyet dönemindeki evrimi*. KTÜ Yayınları.
- Alsaç, Ü. (2007). *İkinci ulusal mimarlık dönemi*. (Ed: Renata Holod, Ahmet Evin ve Süha Özkan). Modern Türk mimarlığı. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları. 99-108.
- Anonim. (1944). Adana Belediye Sarayı proje müsabakası. *Arkitekt Dergisi*. (7-8), 154-160.
- Anonim. (1953a). İstanbul Belediye Binası Proje Müsabakası. *Arkitekt Dergisi*. (05-06), 71-88.
- Anonim. (1953b). İstanbul Belediye Binası Proje Müsabakası. *Mimarlık Dergisi*. (01-06), 36-54.
- Anonim. (1957). Konya Belediye Binası Proje Müsabakası. *Arkitekt Dergisi*. (02), 58-62.
- Anonim. (1970). *Projelerde uyulması ön görülen esaslar*. Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Dairesi Yayını.
- Anonim. (2001). Ankara Büyükşehir Belediyesi Belediye Başkanlık Sarayı İle Ticari ve Sosyal Tesisleri Mimarlık-Mühendislik, Kentsel Tasarım Yarışması. *Mimarlık Dergisi*. 297, 46-57.
- Aslanoğlu, İ. (2001). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Aydın, D. (2023). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Konya Şubesi*. (Ed: F. Sönmez ve S. Arslan Selçuk). Anadolu'nun İmarında Yarışmalar 1930-1990. İdealkent Yayınevi. 304-315.
- Balamir, A. (2003). Mimari kimlik temrinleri II/Türkiye'de modern yapı kültürünün bir profili. *Mimarlık Dergisi*. 314, 18-23.
- Batur, A. (1998). *1925 – 1950 döneminde Türkiye mimarlığı*. (Ed: Yıldız Sey). 75 yılda değişen kent ve mimarlık. Tarih Vakfı Yayınları. 209 – 234.
- Baudrillard, J. (1998). *Kötülüğün Şeffaflığı*. Ayrıntı Yayınları.
- Bülbül Bahtiyar, T., Yıldız, E. (2023). *Uluslararası üslubun Anadolu'daki yorumu: Konya Belediye Binası*. (Ed: F. Sönmez ve S. Arslan Selçuk). Anadolu'nun İmarında Yarışmalar 1930-1990. İdealkent Yayınevi. 128-138.
- Çımrın, F. K. (2009). Küreselleşme, neo-liberalizm ve refah devleti üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 23, 195-204.
- Davutoğlu, A. (2016). *Medeniyetler ve şehirler*. Küre Yayınları, 112-113.

- Dinç, O. (1972). Samsun Belediye Binası ve Hizmet Tesisleri Mimari Proje Yarışması. *Arkitekt Dergisi*. (02), 70-75.
- Duran, Ö. (2018). *Mimari proje yarışmaları ile elde edilen kamu binalarının incelenmesi*. Uzmanlık Tezi. İller Bankası Anonim Şirketi.
- Eryürekli, H. A. (1979). *Konya Belediye Sarayı ve E.S.O. İşletme Binası uygulama projesi*. H. Atilla Eryıldız Mimarlık & Şehircilik Bürosu.
- Eryürekli, H. A. (2021). *Konya Belediye Sarayı ve E.S.O. İşletme Binası ile ilgili gerçekleştirilen mülakat*. H. Atilla Eryıldız Mimarlık & Şehircilik Bürosu.
- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimariği*. YEM Yayınları.
- Karaaslan, M. (1987). Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve mimarlığımız. *Mimarlık Dergisi*, (224), 32.
- Karaaslan, M., Öztekin, S. (2001). *Merih Karaaslan anılar-yapıtlar I*, Karaaslan Mimarlık, Ankara.
- Kazmaoğlu, M., Tanyeli, U. (1986). 1980'li yılların Türk mimarlık dünyasına bir bakış. *Mimarlık Dergisi*. 221(2), 31 – 48.
- Kolay, E. (2018a). *Osmanlı yerel yönetim sisteminin mimari alana yansması: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e belediye binaları*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolay, E. (2018b). Kaybolan bir mimari miras: Ankara Belediye Dairesi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 237-248.
- Kuban, D. (1986). 1980'lerde Türkiye'de mimarlık üzerine bir değerlendirme. *Mimarlık Dergisi*. 221(2), 29 – 30.
- Kuban, D. (2014). *Mimarlık kavramları*. Yem Yayınları.
- Meltem, İ. A. (2010). *1930-2010 yılları arasında bir proje elde etme yöntemi olarak Türkiye'deki mimari tasarım yarışmalarının irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Odabaşı, A. S. (1998). *20. Yüzyıl başlarında Konya'nın görünümü*. T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete yerel yönetim geleneği*. Hil Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880)*. Türk Tarih Kurumu. 143,144.
- Sağsöz, A., Midilli Sarı, R., Elmalı Şen, D., Al, S. (2014). 1938-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı. *Turkish Studies*, 9(10), 941-955.
- Sey, Y. (1998). *Cumhuriyet döneminde Türkiye'de mimarlık ve yapı üretimi*. (Ed: Yıldız Sey). 75 yılda değişen kent ve mimarlık. Tarih Vakfı Yayınları. 25-39.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde modern belediyciliğin doğuşu-yerel yönetim metinleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sözen, M., Tapan, M. (1973). *50 Yılın Türk mimarisi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Tanyeli, U. (1993), Karaaslan'ı Suçlamalı mı?. *Arredemento Mimarlık*. 3, 94.
- Tekeli, D., Sisa, S. (1974). Doğan Tekeli-Sami Sisa: 1954-1974 projeler – uygulamalar, Architectural works. Apa Ofset.
- Tekeli, D., Sisa, S., Tanyeli, U. (1994). Doğan Tekeli Sami Sisa Projeler, Yapılar 1954-1994. Yem Yayınları.
- Tekeli, D. (2007). *Türkiye'de mimarlığın gelişiminin toplumsal bağlamı*. (Eds: Renata Holod, Ahmet Evin ve Süha Özkan). Modern Türk mimarlığı. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları. 15-35.
- Uluoğlu, B. (2004). *Mimarlık bilgisinin çifte kimliği ve kavramsallaştırılmış biçimi üzerine*. (Eds: Ayşe Şentürer, Şafak Ural ve Ayla Atasoy). Mimarlık ve felsefe. YEM Yayınları. 52-67.
- URL 1. Karaman Şehremaneti. Access Page: <https://www.tasyapirestorasyon.com/eskibelediyetasbinasi.html>
- URL 2. Kırklareli Şehremaneti. Access Page: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44113/kirklareli-muze-mudurlugu.html>
- URL 3. Bitlis Şehremaneti. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodetay/46460>
- URL 4. Edirne Şehremaneti. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/belediye-binasi-1>
- URL 5. Çorlu Şehremaneti. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/gezilecekyer/corlu-tarihi-belediye-binasi>
- URL 6. Tekirdağ Şehremaneti. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/gezilecekyer/tarihi-belediye-binasi>
- URL 7. Bursa Şehremaneti. Access Page: <https://phebusmuzayede.com/102832-tarih-bursa-belediye-binasi-foto-fethi-9x14-cm.html>
- URL 8. Altıncı Daire-i Belediye Binası. Access Page: <https://www.arkitera.com/haber/beyoglu-belediyesinin-tarihi-binasinda-restorasyon-tamamlandi/>
- URL 9. Fatih Şehremaneti. Access Page: <https://www.fsm.edu.tr/FSMVU-Iletisim-Ulasim>
- URL 10. Kadıköy Şehremaneti. Access Page: <https://kulturenvanteri.com/yer/kadikoy-sehremaneti-dairesi/#16/40.990685/29.022156>
- URL 11. Afyon Şehremaneti. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/gezilecekyer/zafer-muzesi>
- URL 12. Tokat Şehremaneti. Access Page: <https://www.sekamimarlik.com.tr/portfolio-item/tokat-belediye-binasi-restorasyon-projesi/>
- URL 13. Kastamonu Şehremaneti. Access Page: <https://www.kastamonu.bel.tr/v2/portfolio/osmanli-saray-oteli/>
- URL 14. Havran Şehremaneti. Access Page: <https://www.havran.bel.tr/#tarihi-belediye-konagi>

- URL 15. Samsun Şehremaneti. Access Page: <https://www.samsun.bel.tr/icerik/hizmet-binasi>
- URL 16. Bitlis Şehremaneti iç mekan görseli. Access Page: <https://www.yenihaberden.com/120-yillik-tarihi-belediye-binasi-hizmete-girdi-587851h.htm>
- URL 17. Bursa Şehremaneti iç mekan görseli. Access Page: <https://www.shurupchik.com/blog/28-things-to-see-and-do-in-bursa/>
- URL 18. 1934 tarihli Resmi Gazete. Access Page: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2713.pdf>
- URL 19. Afyon Belediye Binası. Access Page: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturenvanteri/afyon-belediye-bnasi>
- URL 20. İstanbul Büyükşehir Belediye Binası. Access Page: <https://ibb.istanbul/ibb/belediye-hakkinda/belediye-tarihcesi/#binalar---galeri>
- URL 21. La Tourette manastırı. Access Page: <https://lecorbusier-worldheritage.org/en/couvent-sainte-marie-de-la-tourette/>
- URL 22. Boston Belediye Binası. Access Page: <https://www.wbur.org/news/2015/03/09/boston-city-hall-plaza-ideas>
- URL 23. İzmir Belediye Binası. Access Page: <https://bi-ozet.com/2021/03/19/yarisma-izmir-buyuksehir-belediyesi-hizmet-binasi/>
- URL 24. Samsun Belediye Binası. Access Page: <https://samsun.bel.tr/haberler/saathane-meydani-tarihe-isik-tutacak>
- URL 25. Konya Mevlana aksı ve Belediye Hizmet Binası komşuluğunda yer alan modern dönem binaları. Access Page: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/204639>
- URL 26. Konya Belediye Binası ve yakın çevresi. Access Page: <http://www.eskiturkiye.net/99/konya>
- URL 27. Konya Belediye Binası ön cephe görünüşü. Access Page: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/204361> (Salt Araştırma, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi)
- URL 28. Konya Hacı Veyiszade Cami. Access Page: <https://dunyacamileri.blogspot.com/2010/08/konya-hac-veyiszade-camii.html>
- URL 29. Konya Ticaret Odası Binası. Access Page: <https://www.konyapedia.com/makale/2828/konya-ticaret-odasi-kto>
- URL 30. Konya Defterdarlığı. Access Page: <https://www.arkitera.com/proje/konya-defterdarligi-gelir-birimleri-hizmet-binasi/>
- URL 31. Konya Belediye Binası'nın tahliyesi. Access Page: https://www.konhaber.com/guncel/buyuksehir_belediye_eski_hizmet_binasinin_yikimina_baslandi-1621965h

- Uz, F. (2019). Alüminyum ile tasarlamak: 1970'lerde Ankara mimarlığında alüminyum. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 75-103.
- Uz, M. A., Doğan, M., (2010). *Belgelerle Adım Adım Eski Konya (9), Eski Belediye Binası ile Hükümet Binası Arasındaki Bölge*. Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar. 10 (17), 257-260.
- Yaramış, B. (2000). *1930-2000 yılları arasında Türkiye'de gerçekleştirilen mimari tasarım yarışmalarının belgelenmesi ve genel bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuz, Y. (2009). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Mimar Kemalettin 1870- 1927, Kemalettin Bey Anma Programı Dizisi*. TMMOB Mimarlar Odası ve T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını.
- Yenice, M. S. (2012). Konya kentinin planlama tarihi ve mekânsal gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(4), 343-350.
- Yıldırım, S. (1990, Kasım). *Yerel yönetim ve demokrasi*. Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Sempozyumu, Ankara.
- Yücel, A. (2007). *Çoğulculuk İş Başında: Türkiye'nin Bugünkü Mimarlık Manzarası*. (Eds: Renata Holod, Ahmet Evin ve Süha Özkan). Modern Türk mimarlığı. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları. 125-156.

* Görseller aksi belirtilmedikçe, makale yazarlarının arşivine aittir.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Fatih Çağrı AKÇAY (Assoc. Prof. Dr.)

Fatih Çağrı AKÇAY graduated from the Department of Architecture in the Faculty of Engineering and Architecture at Gazi University in 2010. He completed the Master's Program in Department of Architecture in Graduate School of Natural and Applied Sciences at the same university in 2012 and the Doctoral Program in 2018. He has conducted studies on spatial performance assessment of healthcare facilities and public buildings; he has presented various publications based on findings and evaluations.

Dicle AYDIN (Prof. Dr.)

Dicle AYDIN is a Professor in the Department of Architecture, Faculty of Fine Arts and Architecture, Necmettin Erbakan University. She is the head of the department of architectural building information. Professor Aydın is the author many research papers published in the international peer-reviewed press. Her interests include developing design and programming criteria different building /spaces, performance concept and evaluation of reusing buildings for new functions, hospital architecture criteria, rural architecture characteristics. There are many master and doctoral theses which are completed under the supervision of Prof. Aydın.

A vanishing modern architectural heritage in Isparta: Eğirdir Bone Diseases Hospital

Ülkü ÇELEBİ GÜRKAN¹, ORCID: 0000-0003-4774-8115

Duygu KURTOĞLU², ORCID: 0000-0002-4473-0991

Abstract

The deterioration of living standards after the Second World War affected public health in Turkey as well as all over the world, and unsuitable living conditions accelerated the spread of diseases. Special importance was given to the treatment of health problems frequently seen in the society, and these problems were tried to be solved through private branch hospitals operating in various parts of the country. Eğirdir Bone and Joint Tuberculosis Hospital, opened in 1952, was established to treat the skeletal system affected by tuberculosis, one of the common diseases of the period, and operated as one of the four bone hospitals in Turkey. The building, which has responded to the treatment of other bone diseases as well as bone tuberculosis for many years, continued to accept patients until 2020 under the name Eğirdir Bone Diseases Hospital. In the study, the transformations of this health building, designed as a private branch hospital, were examined in terms of architectural features based on location selection, mass formation, spatial arrangements and facade elements. Thus, it is aimed to obtain detailed information about this structure, which is not standing today. Eğirdir Bone Diseases Hospital Building, which is the product of collective memory; It is an example of how an architectural product cannot be protected despite its active user. The building was erased from the city's memory after nearly half a century of witnessing.

Highlights

- The example of bone disease hospitals in Turkey in Isparta
- Environmental, architectural, functional and social value
- Documentation of Eğirdir Bone Diseases Hospital, which is a part of social memory, as a modern architectural heritage

Keywords

Eğirdir; Bone Diseases Hospital; Isparta, modern architecture, heritage.

Article Information

Received:

02.12.2023

Received in Revised Form:

25.03.2024

Accepted:

26.04.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Engineering and Architecture, Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye.

ulku.celebi@gmail.com

2. Faculty of Engineering and Architecture, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye.

dygukurtoğlu@gmail.com

Isparta'da yok olan bir modern mimarlık mirası: Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi

Ülku ÇELEBİ GÜRKAN¹, ORCID: 0000-0003-4774-8115
Duygu KURTOĞLU², ORCID: 0000-0002-4473-0991

Öz

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hayat standartlarının bozulması toplum sağlığını etkilemiş, uygun olmayan yaşam koşulları hastalıkların yayılmasını hızlandırmıştır. Toplumda sıklıkla görülen sağlık sorunlarının tedavilerine özel önem verilmiş, bu sorunlar ülkenin çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren özel dal hastaneleri aracılığı ile çözülmeye çalışılmıştır. 1952 yılında kurulan Eğirdir Kemik ve Mafsal Veremi Hastanesi, dönemin yaygın hastalıklarından olan veremin etkilediği iskelet sistemini tedavi etmek amacı ile kurulmuş ve Türkiye'deki dört kemik hastanesinden biri olarak faaliyet göstermiştir. Kemik veremi yanında diğer kemik hastalıklarının tedavisine uzun yıllar cevap veren yapı, Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi adıyla 2020 yılında kadar hasta kabulüne devam etmiştir. Çalışmada özel dal hastanesi olarak tasarlanan bu sağlık yapısı yer seçimi, kütle biçimlenmesi, mekânsal düzenlemeleri ve cephe elemanları temelinde mimari özellikleri açısından incelenmiş, böylece günümüzde ayakta olmayan bu yapı hakkında detaylı bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Kolektif hafızanın ürünü olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binası; bir modern mimarlık ürününün etkin kullanıcılarına rağmen korunamamasının bir örneğidir.

Öne Çıkanlar

- Türkiye'deki Kemik hastalıkları hastanelerinin Isparta'daki örneği
- Çevresel, mimari, işlevsel ve toplumsal değer
- Toplumsal hafızanın bir parçası olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi'nin modern mimarlık mirası olarak belgelenmesi

Anahtar Sözcükler

Eğirdir; Kemik hastalıkları hastanesi; Isparta, modern mimarlık, miras.

Makale Bilgileri

Alındı:
02.12.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
25.03.2024
Kabul Edildi:
26.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi,
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Burdur, Türkiye.

ulku.celebi@gmail.com

2. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi,
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Burdur, Türkiye.

dygukurtoglu@gmail.com

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Sağlık kuruluşları, fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden iyi olma hali ile ilişkili bir olgu olan sağlıklılığın temini ve devamlılığı için hizmet sunarlar (DSÖ, 1946). Bu kuruluşlar tam bir iyilik halinin oluşması sürecinde kritik görevler üstlenirler (Kıdak & Aksaraylı, 2008). Sağlık kuruluşlarının görevleri arasında hastalıkların tanınması, tedavi edilmesi, bireylerin bilinçlendirilmesi, bilimsel araştırmalara katkı sağlanması, sağlık sektörüne çalışan kazandırılması ve sağlık sektörü çalışanlarının niteliklerinin artırılması için eğitimler düzenlenmesi gibi çeşitli hizmetler bulunur. Bu nedenle sağlık yapıları halk sağlığına ilişkin konuların merkezini oluşturmaktadır (Taş, 2002).

Sağlık hizmetleri sunan kuruluşların başında "müşahede, teşhis, tedavi ve rehabilitasyon olmak üzere gruplandırılacak sağlık hizmetleri veren, hastaların uzun veya kısa süreli tedavi gördükleri, yataklı kuruluşlar" olan hastaneler gelmektedir (DSÖ, 2013). Türkiye'deki sağlık sistemi içerisinde hastaneler "fonksiyonlarına", "mülkiyetlerine", "büyüklüklerine", "hasta yatış sürelerine", "dikey entegrasyonlarına" ve "akreditasyon durumlarına" göre sınıflandırılır (Sağlık platformu, 2023; Seçim, 2007). 1983 yılında yayınlanan ve günümüzde hala yürürlükte olan Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği'nde fonksiyonlarına göre hastaneler "İlçe / belde hastanesi", "Gün hastanesi", "Genel hastaneler", "Özel dal hastaneleri" ve "Eğitim ve araştırma hastaneleri" olarak sınıflandırılmaktadır (Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği, 1983).

Özel dal hastaneleri, bu sınıflandırma içerisinde spesifikleşmiş hasta ve hastalık kabulü ile diğer hastanelerden ayrılmaktadır. Bu hastaneler, belirli bir sağlık sorunu bulunan kişilere sağlık hizmeti veren, her uzmanlığın asıl faaliyet alanıyla ilgili kadrosunda minimum iki uzman doktor ve ihtisas alanının gereksinimi olan; diğer branşlar için minimum bir uzman doktorun bulunduğu, ayakta muayene ederek veya gözetim altında tutarak tanı ve tedavi hizmetlerinin kesintisiz olarak sunulduğu, bünyesinde branşın gerektirdiği klinikler, birimler ve laboratuvarların yer aldığı minimum on yataklı özel hastanelerdir (Resmi Gazete, 2006). Hastanelerin birinci, ikinci ve üçüncü basamak düzeyinde, diğer bir ifade ile genelden ihtisaslaşma düzeyine göre sınıflandırılmasına dikey entegrasyon adı verilmektedir. Birinci basamak hastaneleri ayakta tedavi hizmeti vermektedir. İkinci basamak hastaneler ayakta ya da yatarak tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunan sağlık kurumlarıdır. Üçüncü basamak hastaneler ise belirli uzmanlık dallarında spesifik hizmetler sunmaktadır (Sağlık Platformu, 2024). Dikey entegrasyona göre değerlendirildiğinde; özel dal hastanelerinin yalnızca belirli bir sistem, organ veya hastalık ile ilgilenen, belirli bir branşta hizmet veren ikinci basamak hastaneler oldukları görülmektedir (Resmi Gazete, 2006). Özel dal hastaneleri belirli yaş, cinsiyeti organ veya hastalığa yönelik olarak bireylerin sağlık düzeyinin korunması ve yitirilen sağlığın yeniden kazanılması için hizmet verirler. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte toplum sağlığını korumak ve sağlıklı nesiller yetiştirmek amacıyla sağlık politikaları düzenlenerek uygulanmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk TBMM'nin 1. dönem 3. yasama yılı açılış konuşmasında; devlet tarafından benimsenen sağlık politikalarını "“Ulusumuzun sağlığının korunması ve kuvvetlendirilmesi, ölüm oranının azaltılması, nüfusun artırılması, sosyal hastalıkların ve bulaşıcı hastalıkların etkisiz bir duruma sokulması böylece ulus fertlerinin dinç ve çalışmaya yetenekli kusursuz vücut yapılarına sahip olarak yetiştirilmesi...” şeklinde ortaya koymuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 1922). Bu amaçla yapılan çalışmalar doğrultusunda Türkiye'de tüm branşları barındıran

genel hastanelerin yanında; yalnızca belirli bir yaş grubuna yönelik veya belirli bir hastalığa tutulanların tedavi edildiği özel dal hastaneleri inşa edilmiştir. 1924 yılında açılan Heybeliada Verem Sanatoryumu ve Şişli Çocuk Hastanesi; Toptaşı Bimarhanesi'nin Bakırköy'e taşınarak yenilenmesiyle 1926 yılında açılan Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Türkiye'nin ilk özel dal hastanelerine örnek olarak verilebilir. Bu tarihten itibaren toplumsal gereklilikler göz önüne alınarak bu hastanelere yenileri eklenmeye başlanmıştır. Türkiye'de günümüzde hizmet veren özel dal hastaneleri arasında acil yardım ve travmatoloji hastaneleri, çocuk hastalıkları hastaneleri, göğüs hastalıkları hastaneleri, göz hastaneleri, diş hastaneleri, ruh sağlığı ve hastalıkları hastaneleri, onkoloji hastaneleri, kadın doğum ve çocuk hastaneleri ve kemik hastalıkları hastaneleri bulunmaktadır (Koçyiğit, 2006; 70). Bu çalışmada Türkiye'de 1940 sonrasında yoğun biçimde görülmeye başlanan kemik ve eklem veremi hastalığının tedavisi için açılmış özel dal hastanelerinden biri olan Isparta Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesine odaklanılmıştır.

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE KEMİK VE EKLEM VEREMİ HASTALIĞI İLE MÜCADELE (THE STRUGGLE AGAINST BONE AND JOINT TUBERCULOSIS IN TURKEY SINCE THE BEGINNING OF THE REPUBLIC)

Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında verem (tüberküloz) hastalığı ülke çapında en yaygın görülen salgın hastalıklar arasında yer almaktadır. O yıllarda 13 milyon olan ülke nüfusunun bir milyonu veremlidir. 1901-1923 yılları arasında İstanbul'da ölümlerin %15'i verem yüzünden gerçekleşmiştir. 1931-1939 yılları arasında Türkiye'de 22.562 kişi akciğer vereminden hayatını kaybetmiştir. 1927 yıllarında düzenlenen İkinci Milli Türk Tıp Kongre'sinin ana konusu veremle mücadele olarak belirlenmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin hedeflerinden biri toplumu meydana getiren her bireyin sağlıklı bir bedene sahip olmasıdır. Bu bağlamda verem hastalığı ile mücadele kapsamında ülke çapında Veremle Mücadele Cemiyetleri kurulmuştur. Hastalığın tedavisi için sanatoryumlar ve dispanserler açılmış, verem mikrobunu almış ancak hastalığa yakalanmamış olanları güçlendirmek için prevantoryumlar ve aeryumlar faaliyete geçirilmiştir (Şekil.1). Halkı verem hastalığı hakkında bilinçlendirmek için yapılan propaganda ve eğitim çalışmaları kapsamında dergiler çıkartılmış, sağlık broşürleri ve afişler basılmıştır. 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile verem ihbar edilmesi zorunlu hastalıklar arasında yer almıştır (Tuğluoğlu, 2008). Veremle mücadele hususunda atılan bu adımlar sonuçlarını vermiş, 1930 yılından itibaren veremden ölenlerin sayısında azalma görülmeye başlamıştır (Özkara, 2010).

Şekil 1. Heybeliada ve Keçiören Atatürk Sanatoryumlarında açık hava kürü tedavisi (URL-1, URL-2)

İkinci Dünya Savaşı sırasında geçim sıkıntısı, yetersiz beslenme, yorgunluk, uygun olmayan fiziki koşullarda yaşama vb. gibi kötüleşen hayat şartları, bakteri kaynaklı bir çeşit enfeksiyon olan ve vücudun farklı bölgelerine tutulum gösterebilen verem hastalığının yeniden artışına neden olmuştur (Gönen Baş & Numanoğlu, 2000; Tuğluoğlu; 2008; Utkugün, 2016). Bu tutulum organlarından biri de kemik ve eklemlerdir. Hastalık akciğerde belirti göstermeden iskelet sistemine tutunabilir. Dünyanın birçok yerinde kemik enfeksiyonlarının önde gelen nedenlerinden olan kemik ve eklem veremi, bu dönemde Türkiye’de de toplum sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Verem vakalarının %3’ünü ve akciğer dışı tutulumların %10-35’ini kemik ve eklem veremi oluşturmaktadır (Özgür Gündeşlioğlu & Kocabaş, 2017). Veremle savaşın daha sistemli bir hale getirildiği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde; kemik ve eklem veremini tedavi etmenin yanında toplumun kemik sağlığını korumak amacıyla; devlet tarafından önemli harcamalar yapılmıştır. Bu kapsamla özel uzmanlık alanları ile donatılmış ve modern tıbbi hizmetler sunan özel dal hastaneleri olan kemik hastalıkları hastaneleri kurulmuştur. 1944 yılında İstanbul’da açılan Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü, 1952 yılında Isparta ili Eğirdir ilçesinde açılan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi, 1960 yılından itibaren İzmir ili Urla ilçesi Karantina Adası’nda faaliyet göstermeye başlayan Urla Kemik ve Mafsal Hastalıkları Hastanesi, Trabzon’da 1985 yılında faaliyete başlayan Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de kemik sağlığı için inşa edilen kemik hastaneleridir (Tablo.1).

Tablo 1. Türkiye’deki Kemik Hastalıkları Hastaneleri a) İstanbul Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi (URL-3), b) Isparta Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi (URL-4), c) Urla Kemik Hastalıkları Hastanesi (URL-5), Trabzon Yavuz Sultan Selim Kemik Hastalıkları Hastanesi (URL-6)

	Görsel	Yerleşim
İstanbul Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi		
Isparta Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi		

Urla Kemik Hastalıkları Hastanesi		
Trabzon Yavuz Sultan Selim Kemik Hastalıkları Hastanesi		

Türkiye’de Kemik Hastalıkları Hastaneleri “Kemik ve Mafsal Veremi Hastanesi” adıyla açılmış, 1955 yılında adları “Kemik ve Mafsal Veremi Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü” olarak değiştirilmiştir. Devletin sıkı sağlık politikaları sayesinde veremle savaşta kazanılan başarılar sonrasında 1960’lı yıllarda hastanelerin isimleri “Kemik Hastalıkları Hastanesi” olarak yeniden değiştirilmiştir (Batagur, 2016). 20. yüzyılın başından itibaren uzun süre güneş ışığına maruz kalmanın kemik, eklem ve cilt veremini tedavi edeceği düşüncesinin yaygınlaşmasıyla, hastalığın tedavisinde güneşle tedavi yöntemi ön plana çıkmıştır. Tedavi kapsamında yaz aylarında hastalara deniz ve güneş banyosu yaptırılmıştır (İlikan Rasimoğlu, 2019; 344). Hastanelerin adının değişmesinin altında yatan neden kemik veremini tedavisinde güneş ışığının etkisini vurgulama düşüncesi olarak yorumlanabilir. Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi’nde boğaz kıyısında yaz aylarında hastalara deniz ve güneş banyoları yaptırılmış, açık hava etkinlikleri düzenlenmiştir (Şekil.2). Hastalığın tedavisinin uzun süreli olması nedeniyle hastaneler içinde eğitim ve rehabilitasyon merkezleri açılmıştır (Batagur, 2016).

Şekil 2. Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi sahilinde balık tutan hastalar (URL-7)

Hastane binaların yer seçimlerinde güneş ve temiz havanın tedavi kürü olarak uygulanabilme düşüncesi bir kriter olmuştur. Yapılar yeşil dokunun içinde ve/veya deniz-göl kıyısında inşa edilmiş, doğa ile iç içe konumlandırılmışlardır. Dört kemik hastalıkları hastanesinden İstanbul Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi, Baltalimanı Sarayı'nın (Mediha Sultan Sahilhanesi) dönüştürülmesiyle kurulurken diğer hastane binaları sıfırdan inşa edilmiştir. Yapıların cephe tasarımında gün ışığından maksimum derecede yararlanabilmek için geniş pencereler ve balkonlar kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Urla Kemik Hastalıkları Hastanesi 1986 yılında Devlet Hastanesine dönüştürülmüştür (İzmir İl Sağlık Müdürlüğü, 2023). Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü 1960 yılında isim değiştirerek Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi, 2001 yılında ise Metin Sabancı Balta Limanı Kemik Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi adını almıştır (İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, 2023). Metin Sabancı Balta Limanı Kemik Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesi halen kuruluş binalarında branş hastanesi olarak faaliyetlerine devam ederken, Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi 2021 yılı itibari ile Eğirdir Kemik Eklem Hastalıkları Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi ismini almış, dal hastanesi unvanını terk ederek yeni yapılan binaya taşınmış ve bünyesine diğer branşları da eklemiştir. Bunlara ek olarak günümüzde kemik sağlığı üzerine hizmet veren hastane birimleri ve özel sağlık merkezleri de bulunmaktadır. Bu çalışma; planları 1963 yılında açılan ulusal proje yarışması sonucu elde edilen, inşaatı 1986 yılında tamamlanarak özel dal hastanesi olarak faaliyete giren ve 2022 yılında yıkılan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binasının geçirdiği fiziki değişimleri irdelemektedir.

MATERYAL VE METOD (MATERIAL AND METHOD)

Maurice Halbwachs tarafından ortaya atılan kolektif hafıza kavramına göre toplumsal hafızalar grup kimliğine bağlıdır ve tarihten ayrı olup, hem geçmişin hem de bugünün inşası olarak kabul edilir (Brundage, 2000). Halbwachs'a göre kolektif hafıza bir insan topluluğunu oluşturan bireylerin geçmişleriyle ilgili ortak bir imaja sahip olmasıdır. Ortak imajlar o topluluğun hafızasında yaşar. Halbwachs hafızayı toplumun dışında bireysel olarak var olmayacak bir olgu olarak tariflemektedir. Tarih bir gerçekler toplamıdır; kolektif hafıza ise bir grubun hafızasında yaşar ve mekânsal görüntüler temelleri üzerine kuruludur. Anılar bu görüntülere tutturulur (Halbwachs, 1992). Kolektif hafızanın oluşması mekânsal deneyimle iç içedir ve kolektif hafıza her zaman bir mekânsal örüntü ile var olur (Halbwachs, 1992). Toplum ortak olarak deneyimlenen mekân üzerinden aidiyet duygusu geliştirilerek o mekânı bir yer haline getirir. Kolektif hatırlamayı mümkün kılan "aidiyet" duygusunu besleyen semboller mimari yapılar üzerinden somutlaştırılır. Bu bağlamda mimari yapılar kolektif hafızanın izlerini taşımaktadır. Toplum tarafından benimsenen izlerini taşıyan mimari yapılar kolektif hafızaya ilişkin hatırlanabilirliği güçlendirmektedir (Avcıoğlu ve Akın, 2017). Kentsel çevrenin hızlı bir şekilde yeniden şekillendiği şehirlerde, yapıların yıkılması, tahrip edilmesi veya yenilenmesi kolektif hafıza için sorun teşkil eder. Anıların tutunduğu mekânlar yok edildiğinde kolektif hafıza da silinir. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Türkiye'de bir dönem yıkıcı sonuçlara neden olmuş bir hastalığın tedavisine yönelik olarak inşa edilen özel dal hastanelerinden biri olması nedeniyle yapı tipolojisi kadar kolektif hafızanın devamlılığı bakımından da oldukça önemli bir yapıdır. Bu bağlamda yakın tarihte yıkılarak kent sakinlerinin kolektif

hafızasından silinmeye başlayan, mekânsal ve mimari nitelikleri ile henüz literatürde yer etmemiş olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binasının literatüre kazandırılması ve gelecek nesillere aktarılması önemli görülmektedir. Çalışmada halihazırda fiziki olarak yıkılmış olan mimarlık mirasının tamamen kaybolmasının ve kolektif hafızadan silinmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında korunamayan modern mimarlık miraslarından biri olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binasının kentsel konumu, mekânsal özellikleri ve yıkılana kadar geçen sürede geçirdiği değişim ve dönüşümler incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak literatür araştırması, yerinde tespit, gözlem ve fotoğrafçılık teknikleri kullanılmıştır. Literatür araştırması kapsamında yapının inşa edilme ve kullanım sürecine yönelik dijital ve basılı kaynaklardaki bilgi ve belgeler taranmış; plan ve görseller irdelenmiştir. Bu bağlamda yapılan incelemelerle kentsel ve toplumsal hafızada yer etmiş olan Eğirdir Kemik Hastalıkları binası özelinde sağlık yapılarının tasarımında kentsel, kültürel, toplumsal, coğrafi ve mekânsal katmanların izleri aranmıştır.

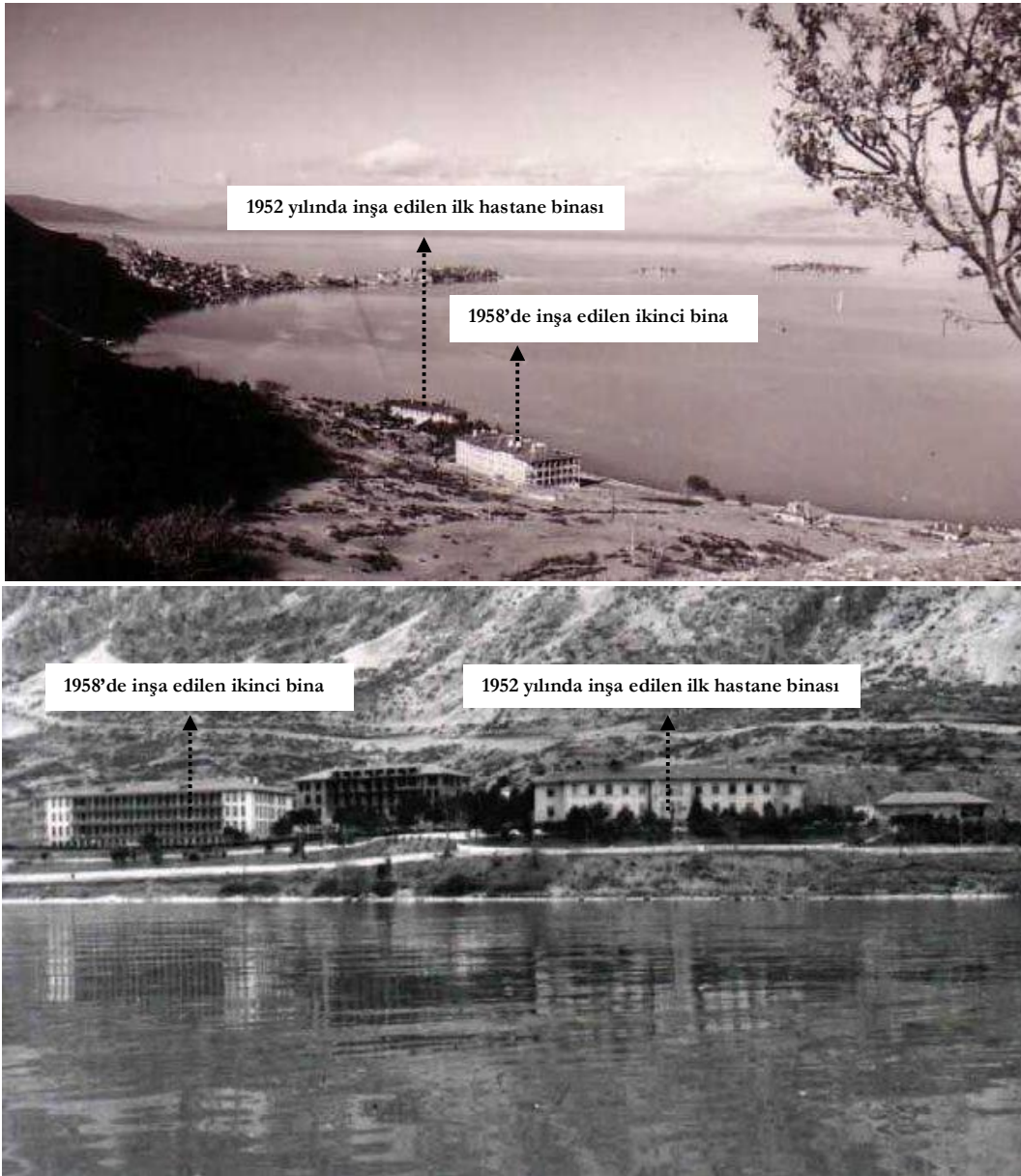
EĞİRDİR KEMİK HASTALIKLARI HASTANESİ (EĞİRDİR BONE DISEASES HOSPITAL)

Hastane yapısı 1 Ocak 1952 tarihinde “Eğirdir Kemik ve Mafsalsız Hastanesi” adıyla hizmete girmiştir (BCA, 030.01.0.0.77.483.3). Hastanenin kuruluşu ile verem ve kemik veremine sahip ve yerel koşullarda tedavi göremeyen hastaların uzun süreli tedavisinin yapılması amaçlanmıştır. Yapı dağ eteğinde ve göle yönelim gösteren iki katlı I blok tipinde inşa edilmiştir. İki katlı yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (Şekil.3).

Şekil 3. Eğirdir Kemik Hastanesinin kuruluş yıllarından fotoğraflar (URL-8)

1958 yılında ikinci bir hasta pavyonu inşa edilerek yatak kapasitesi 400'e çıkarılmıştır. Eğitime oturan yapı göl tarafından dört, dağ yönünden üç katlıdır. Yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (Şekil.4). Aynı yıl tedaviye deniz ve güneş tedavisi eklenmiş, hastanenin adı “Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü” olarak değiştirilmiştir (Tarhan, 2022).

Şekil 4. 1958 yılında inşasına başlanan yapı (URL-9, URL-10)

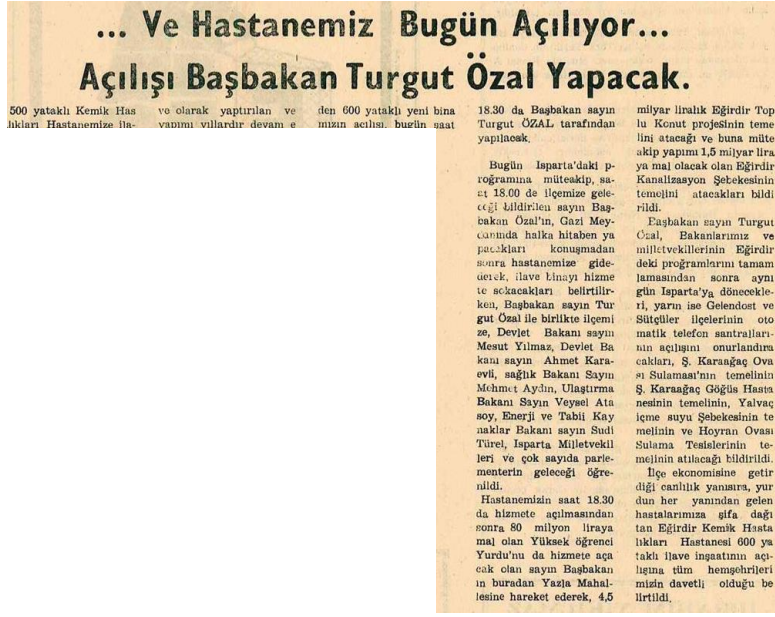
Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü tedavi hizmetinin yanında eğitim ve araştırma hizmetiyle sağlık personeline eğitimler vermiştir. Ortopedi ve travmatoloji uzmanlarına verilen bu 1-3 aylık pratik eğitimler, kemik hastalıkları alanında Türkiye’de daha iyi bir altyapı sisteminin gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Bu eğitimlerin yanı sıra ilk Milli Türk Ortopedi ve Travmatoloji Kongresi 1966 yılında Eğirdir’de düzenlenmiş, böylece ortopedi ve travmatoloji alanında bilgi paylaşımının ilk adımı atılmıştır (Kuzgun, 2023) (Şekil.5).

Şekil 5. 24. Ulusal Türk Ortopedi ve Travmatoloji Kongresi (URL-11)

Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü kemik veremini tedavi etmek amacıyla açılrsa da zaman içinde ortopedi ve travmatoloji alanlarının gelişmesiyle diğer kemik hastalıklarını tedavi eder hale gelmiştir. Bu nedenle artan talebe yönelik yatak kapasitesini arttırmak amacıyla yeni bir hastane binası inşa edilmesi gündeme gelmiştir. 1966 yılında hastanenin ismi yeniden değiştirilmiş, “Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi” olmuştur. Bu değişimin sebebi ülke çapında verem hastalığı ile savaşta elde edilen başarılar sonucunda hastalığın azalması ve yeni gelişen anabilim dalları ile hastanede tedavi edilen hastalıkların çeşitlenmesi olabilir. 1966 yılında hastanede bir yılda yapılan ameliyat sayısı 4010, tedavi gören hasta sayısı 6445, laboratuvar tahlili sayısı 26910’dur. Ayrıca hastane içinde bir kemik ve kan bankası bulunmaktadır. 1966 yılında 167 hastaya kemik ve kan nakli yapılmıştır. Bu veriler hastanenin ülke çapındaki etkinliğini göstermektedir. Hastalığın tedavi sürecinin uzun olması nedeniyle hastaların bedensel iyileşmenin yanında psikolojik olarak rehabilite edilmesi için hastane içerisinde trikotaj, el işleri ve ahşap atölyeleri kurulmuştur. Atölyeler aynı zamanda hastane için gelir kaynağı da sağlamaktadır (Sungur, 1966).

1960’lı yıllarda Türkiye’de teşhis, tedavi ve tıbbi teknolojide yaşanan gelişmeler, hasta bakım anlayışının değişmesi, tıbbi uzmanlık alanlarının gelişmesi ve buna paralel olarak malzeme ve bina yapım teknolojilerinin gelişmesi doğrultusunda hastanelerin yatak kapasiteleri arttırılmıştır. Bu dönemde 100-150 yataklı hastane yapılarından 500-1000 yataklı daha büyük kapasiteli hastane yapılarına geçilmiştir (Aydın, 2009). Türkiye’de hastane yapıların inşa sürecine bakıldığında 1960-1970 arası dönemin çoğunlukla mimari proje yarışmalarıyla şekillendirildiği görülmektedir. Kullanım olarak işçi Hastaneleri, göğüs hastaneleri ve devlet hastaneleri başta olmak üzere bu dönemde 39 adet orta ve büyük ölçekli hastane projesi yarışması açılmıştır (Atmaca, 2016). Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi bu dönemde projesi yarışma yoluyla elde edilen hastane yapılarından biridir. 1952 yılında inşa edilen ilk yapının yetersiz kalması nedeniyle 1967 yılında yeni bir hastane binası yapılarak yatak kapasitesinin 1000 yatağa çıkarılması için Bayındırlık Bakanlığı tarafından açılan sınırlı proje yarışmasına Muhlis Türkmen, Ali Muslubaş, Metin Hepgüler, Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar, Affan Kırımlı, Suha Toner, Turgut Övünç ve Arman Güran katılmıştır. Yarışmayı Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar’ın projesi kazanmıştır (Anonim, 1967). 1970 yılında inşasına başlanan yapı 25 Nisan 1986 tarihinde tamamlanarak hizmete açılmıştır (Eğirdir Akın Gazetesi Arşivi, 1986) (Şekil.6).

Şekil 6. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi-yeni binanın açılış haberi (Eğirdir Akın Gazetesi Arşivi, 1986)

YAPININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ (ARCHITECTURAL FEATURES OF THE BUILDING)

Hastane binasının mimari özellikleri zaman içerisinde gereksinimlere bağlı olarak değişim ve gelişim göstermiştir. 1952 yılında iki katlı ve lineer olarak tasarlanan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi, imar planlarındaki değişiklikler, yapılan ekler ve açılan mimari yarışma projesi sonucunda büyüyerek gelişmiştir. Bu farklılaşmalar çalışma kapsamında yer seçimi, planlar ve görünüşler üzerinden değerlendirilmiştir.

Kentsel Konum ve yerleşim kararları (Urban Location and settlement decisions)

Eğirdir, Göller Bölgesi'nde yer alan Isparta ilinin on üç ilçesinden biridir. Isparta'ya yaklaşık 35 km uzaklıkta, Eğirdir Gölü kıyısında konumlanmaktadır. Eğirdir'in kent merkezinin ilk yerleşimi Lidyalılara kadar dayanmaktadır. Kent merkezinin lokasyonu o dönemden itibaren değişmeden kalmıştır (Sinan, 2019). İlçe, konumu nedeniyle kurulduğu dönemden günümüze kadar önemli bir turistik ve ticari açıdan önemli bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür.

Osmanlı döneminde Eğirdir'in kentsel gelişimini etkileyen en önemli gelişme, Türkiye'nin ilk demir yolu hattı olan İzmir-Aydın demiryoluna bağlanmasıdır. Eğirdir, Türkiye'nin ilk demir yolu hattı olan İzmir-Aydın demiryolunun son noktasını oluşturmaktadır. 1866 yılında işletmeye açılan demir yolu hattının son noktasını oluşturan Dinar-Eğirdir bağlantısı 1906-1912 yılları arasında tamamlanmıştır (Karaca, 2021). Eğirdir'in bilinen en eski kentsel yerleşim merkezi burun kısmında bulunan Eğirdir Kalesi'nin yakın çevresindeki Ulu Cami, Dünder Bey Medresesi, geleneksel konutlar ve Yeşilada'daki geleneksel dokudan oluşmaktadır. İlçe topografik özellikleri nedeniyle göl ile dağ arasında çizgisel olarak yerleşim göstermiştir. Demiryolu bağlantısının ilçe ile buluştuğu Eğirdir Garı kent merkezinden uzağa inşa edilmiştir. Demiryolu ulaşımı ile ilçenin kentsel gelişimi hızlanmış, Gar ile kent merkezi arasında yeni yerleşim alanları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ilçe statüsünü koruyan Eğirdir'in ilk imar planı 1952 yılında yapılmıştır. Plan raporunda kentin ulaşım bağlantısının tren yolu olduğu, ilçeye bu yolla ulaşılacağı belirtilmiştir. Planda tarihi merkez korunurken, Yeni Mahalle ve Yazla Mahallesi kentsel büyüme alanları olarak seçilmiştir. Tarihi merkezin kuzeydoğu yönünde yer alan Yazla Mahallesi öncelikli yerleşim bölgesi olarak önerilmiştir. Hükümet ve Belediye Binaları önündeki meydanlara iskele kurulması önerilerek Yeşilada'ya ulaşımın buradan yapılması öngörülmüştür (Hasekioğlu & Evren, 1952). İmar planında alınan kararlar doğrultusunda yerleşim kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerinde gelişim göstermeye başlamıştır. Eğirdir için 1966, 1978 ve 1981 yılında yeni imar planları hazırlanmıştır. 1966 yılında hazırlanan plan doğrultusunda Yazla Mahallesi'nde yazlık konutlar inşa edilmiş (Sinan, 2019), kentin büyümesi güneydoğu yönünde sürmüştür. Yine bu planda önerilen Isparta-Konya karayolu 1975 yılında tamamlanmıştır. Isparta-Konya Karayolunun kentin içinden geçmesi ilçenin ve dolayısıyla hastanenin konumsal önemini arttırmıştır (Şekil.7).

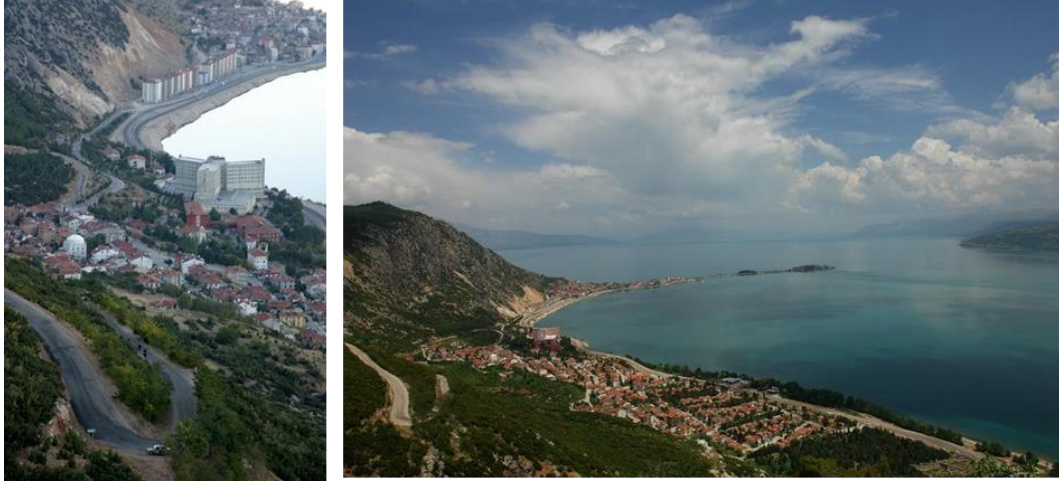
Şekil 7. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesinin kent içindeki konumu (Google Earth, 2023)

Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Eğirdir'in Yeni Mahalle sınırları içinde, Isparta-Konya karayolu üzerinde bulunmaktadır (Şekil.8). 1963 yılında projesi hazırlanan hastanenin varlığına 1966 imar planında rastlanmaktadır. Hastane binası içerisinde yer aldığı kentsel çevre ile etkileşim içindedir. İnşa edilmeye başlandığı dönemde yapı çevresinde üzüm bağları bulunurken, Isparta-Konya yolunun tamamlanması ile birlikte hastanenin bir çekim noktası yaratarak çevresini dönüştürdüğü; kuzey ve batı yönlerinde yeni konut alanlarının oluşmaya başladığı 1966 imar planında görülebilmektedir. Hastane yapısı kentsel büyümenin yönünü güneydoğuya çevirmiş, tarihi doku ile yeni kent dokusu arasında köprü oluşturmuştur.

Şekil 8. Hastanenin inşa aşaması (Eğirdir Akın Gazetesi Arşivi; akt: Sinan, 2019)

Hastane yapısı göl seviyesinden yüksekte, geniş bir bahçe içerisinde yer almaktadır. İlk inşa edilen pavyonları denizden yaklaşık 10 m yükseklikte, güneydoğu-kuzeybatı yönünde yerleştirilmiştir. Eski pavyonlar ve yeni inşa edilen hastane binasının yönlenmesinde hakim rüzgar, güneşlenme süresi ve manzara gibi faktörlerin dikkate alındığı görülmektedir. Yapının konumlanması bulunduğu yere özeldir ve mevcut durumdaki hasta pavyonlarıyla birleşen bütüncül bir tasarım kurgusuna sahiptir. Yapı lojmanları, ek birimleri (Felç pavyonu ve Kemik hastalıkları pavyonu), camisi, tecrübe hayvan laboratuvarı ve peyzaj düzenlemesiyle bütüncül bir tasarım ve kullanım niteliği taşımaktadır. Alanda var olan yapılar yeniden düzenlenerek yeni yapı için kullanılmıştır. Yeni hastane binasının ana girişi mevcut yapıların arasından gelen yaya aksı üzerinden verilerek bu yapıların kullanım değerleri arttırılmıştır. Aynı zamanda yeni hastane binasının tasarımında eski yapıların yerleşimleri göz önüne alınmıştır. Bu bağlamda bütüncül tasarım yaklaşımıyla alanda var olan mevcut yapıların yeni yapı için kullanıldığı, ekmeden çok bütünleştirici bir tavır alındığı söylenebilir. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi bir kompleks halinde tasarlanmıştır. Yapının içinde yer aldığı doğal çevre, yürüyüşler ve açık hava etkinlikleri ile hastaların iyileşme sürecini desteklemek ve moralini yükseltmekte olumlu etki yapma amacıyla ağaçlandırılmıştır. Bölgenin temiz havası ve yapı arazisinin göl kıyısında olması, sık çam ağaçlarından oluşan bahçesiyle yapının yer seçim kriterlerinde verem hastalığının tedavi edilmesine yönelik bilinçli bir seçim yapıldığı göze çarpmaktadır (Şekil.9). Yapı inşaat halindeyken çevresi için ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Günümüzde hastane bahçesinde 50-60 yıllık ağaçlar mevcuttur.

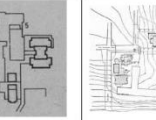

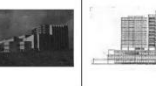

Şekil 9. Yapının kent içerisindeki konumu ve yakın çevresinin niteliği (URL-12)

Mekânsal kurgu ve plan özellikleri (Spatial layout and plan characteristics)

1963 yılında Türkiye ekonomisinde planlı döneme geçiş ile birlikte yatırımların artması, hastane yapılarının genellikle yarışma projeleri ile elde edildiği dönemi getirmiştir (Tablo.2). Hastanelerin yatak kapasiteleri giderek artmış, bunun yanında poliklinik, ameliyathane ve laboratuvar bölümleri büyümüştür. Bu dönemde hasta bakım ünitelerinin yer aldığı blokların çözümünde farklı yaklaşımlar görülür. Hastane tasarımında uygulanan plan şemalarından en yaygını; poliklinik, teşhis-tedavi, ameliyathane gibi birimlerin alt katlarda yer aldığı, hasta bakım odalarının ise bir ulaşım çekirdeğine bağlı olarak alt katlar üzerinde daha az alan kaplayarak yükseldiği şemadır.

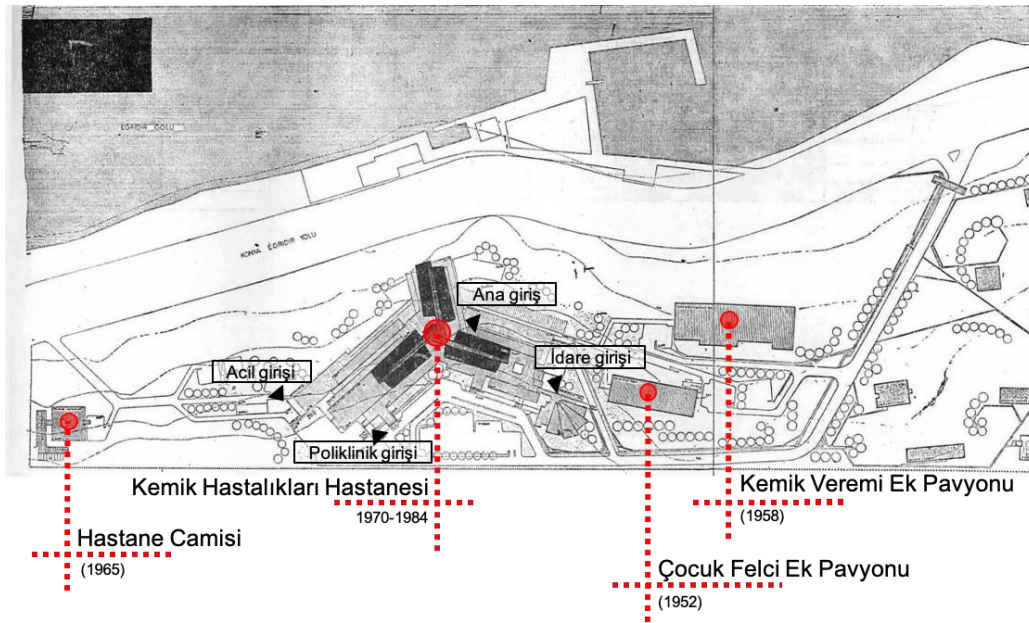
Tablo 2. 1960'lı yıllarda proje yarışmaları ile inşa edilen hastane yapıları örnekleri (Mimarlar Odası Arşivi, 1965; 1967; 1969; 1971; 1974; 1980)

PROJE ADI	Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Sınırlı Proje Yarışması	Beyoğlu İlkaydım Hastanesi Proje Yarışması 1. Ödül	Beyoğlu İlkaydım Hastanesi Proje Yarışması 2. Ödül Arolat	Çorum Devlet Hastanesi Sınırlı Proje Yarışması (1. Ödül)	Erzurum Atatürk Üniversitesi, Tıp Fakültesi ve Araştırma Hastanesi	İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi	Zonguldak SSK İşçi Hastanesi
MİMAR	Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar	Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar	Şaziment Arolat, Neşet Arolat	Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar	Özdemir Erverdi, Harun Özer	Şaziment Arolat, Neşet Arolat	Şaziment Arolat, Neşet Arolat
YIL	1967	1965	1965	1968	1967	1966	1963
YERLEŞİM							
KÜTLE BİÇİMLENİŞİ VE ÇEPHE KARAKTERİ							

Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer ve Güner Acar tarafından tasarlanan Isparta Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binasında dönemin mimari eğilimleri izlenebilmektedir. 1960 sonrası dönem Türkiye'de toplumsal ve siyasi yaşamda yaşanan değişiklikler mimarlık pratiğine de yansımıştır. Evrensel modernizm tek bir biçim olmaktan çıkarak brütalizm, rasyonalizm, organik mimari, organimsiz mimarlık gibi farklı yaklaşımlar akım içerisinde kendine yer bulmuştur (Sayar, 2004). Projesinin hazırlandığı 1960'lı yılların mimarlık pratiğine uygun biçimde; yapıda malzeme ve işlevin

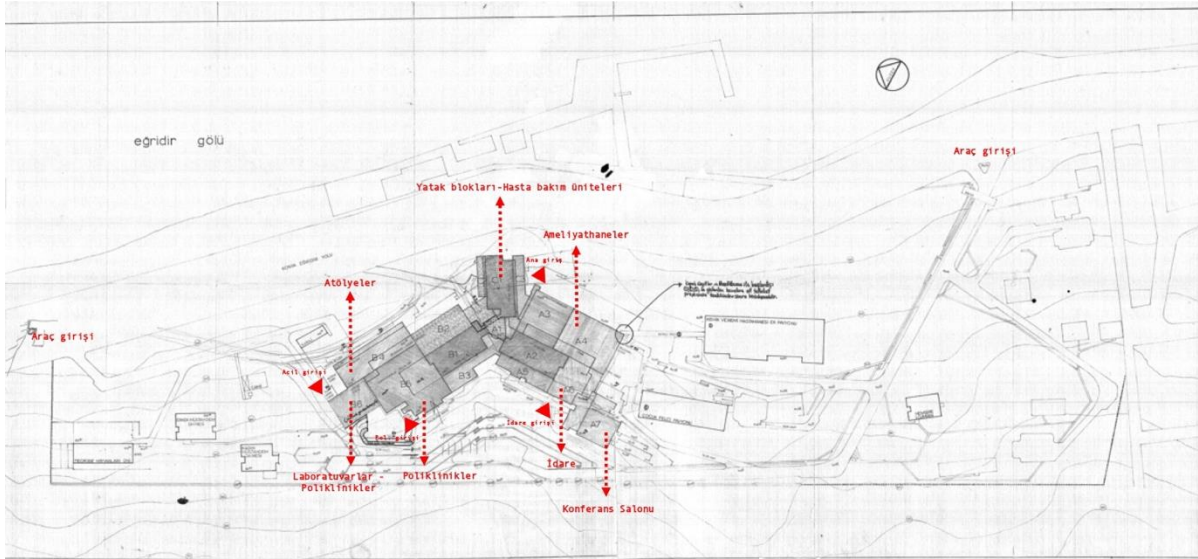
dıştan algılanabildiği, yatay ve dikey elemanların tekrarlarından oluşan ve rasyonalist-brütalist akımın hakim olduğu bir kompozisyon görülmektedir. Yalın kompozisyonda biçim-işlev ilişkisi ön plandadır. Yapıda güçlü kütle hareketleri bulunur. Mimarlar tarafından diğer hastane projelerinde olduğu gibi temel geometrik formların biçimsel ifadesiyle etkili bir kompozisyon yakalanmaya çalışılmıştır.

Isparta Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi arazi eğimine paralel, manzaraya yönlenecek biçimde kuzeybatı-güneydoğu yönünde konumlanmıştır (Şekil.10). Hastane binalarının kompleks yapılar olması sebebi ile giriş ve çıkışlar dolaşım sisteminin temel öğeleri olarak ön plana çıkmaktadır. Eğimli arazi üzerinde konumlanan hastanenin dört girişi farklı kotlar ve yönlerde düşünülmüştür. Hastanenin ana girişi güney yönünden, 1952 ve 1958 yıllarında inşa edilen ve korunması istenen ilk hastane binaları arasından verilmiştir. Bu mevcut yapılar “Çocuk felci pavyonu” ve “Kemik hastalıkları pavyonu” olarak muhafaza edilmiş, planları yeniden düzenlenerek içlerine 280 yatak yerleştirilmiştir. Arazinin eğiminden dolayı bir rampa ile ulaşılan acil girişi yapının kuzey yönünde bulunurken, poliklinik ve idare girişleri ise batı yönünde yer almaktadır. Kuzey ve doğu yönlerinde otopark alanları düzenlenmiştir. Hastane yapılarının dış mekan kurgusunda araç ve yaya yollarının ayrı olarak planlanması, yaya yollarının hastane girişleri ile doğrudan bağlantısının sağlanması önemlidir Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi girişine yaya ulaşımı araç ulaşımıyla birlikte düşünülmüştür. Girişlere yaya ulaşımında özelleşme görülmemektedir. Bunun yanında hastane yapılarının mekan kurgusunda araç ve yaya yollarının ayrı olarak planlanması, yaya yollarının hastane girişleri ile doğrudan bağlantısının sağlanması önemlidir. Bu bağlamda hastanenin ulaşım bağlantıları çözüldürken yaya erişiminin araç ulaşımı ile birlikte düşünüldüğü ve girişlere yaklaşımda ayrışma yapılmadığı göze çarpmaktadır. Bu durum inşa edildiği dönemde yapının kent merkezinden uzakta konumlanması ile açıklanabilir. Araç yolu yapının arkasından otoparka ulaşan bir geçiş oluşturarak yeniden ana yola bağlanmaktadır.

Şekil 10. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi – Yarışma projesi vaziyet planı (Mimarlar Odası Arşivi, 1967)

Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi eğimli bir arazide, 40.000 m² alan üzerine inşa edilmiş dikdörtgen kütlelerden meydana gelmektedir (Şekil.11). Hastane binası arazi eğimine bağlı olarak iki-üç katlı teşhis-tedavi, poliklinik, laboratuvar, ameliyathane gibi bölümleri içeren alt katlar üzerinde yükselen dokuz katlı hasta bakım ünitelerinden meydana gelmektedir (Şekil.12). Betonarme karkas sistemle inşa edilen hastane binası; yapım sistemleri ve malzeme kullanımı bakımından modern mimarlık unsurları ve yapım tekniklerini barındırmaktadır.

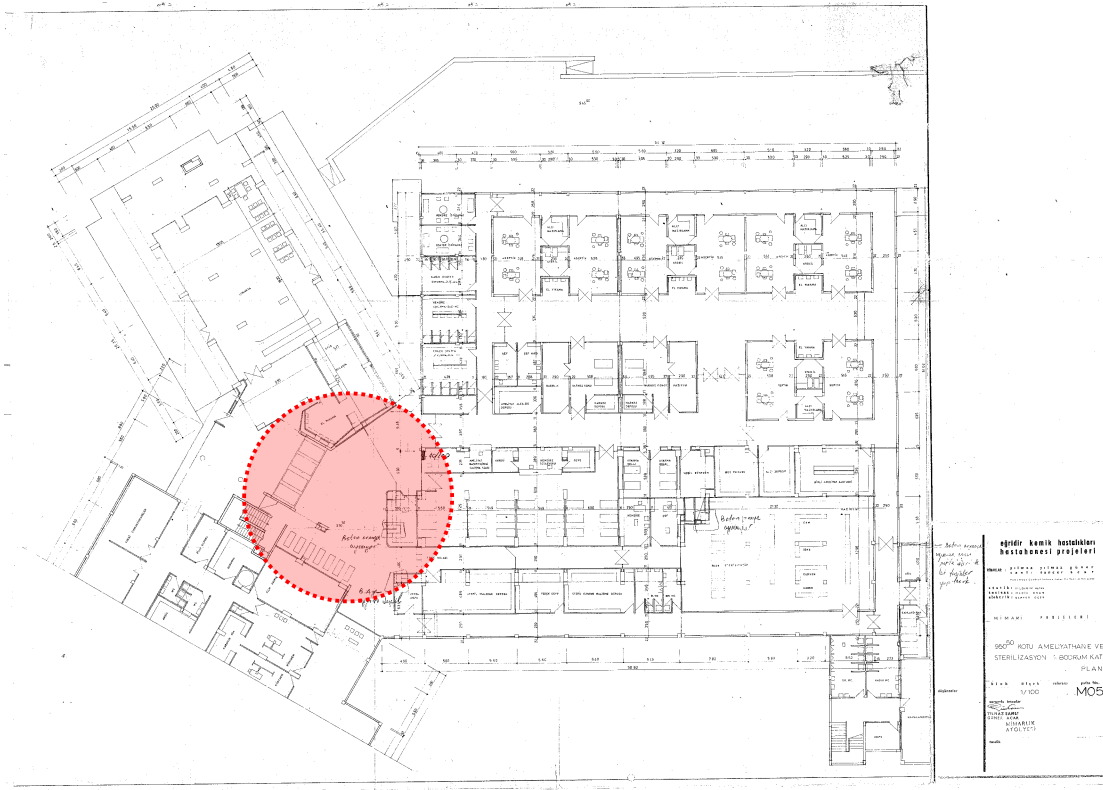

Şekil 11. Uygulama projesi vaziyet planı (Eğirdir Belediyesi, 2021)

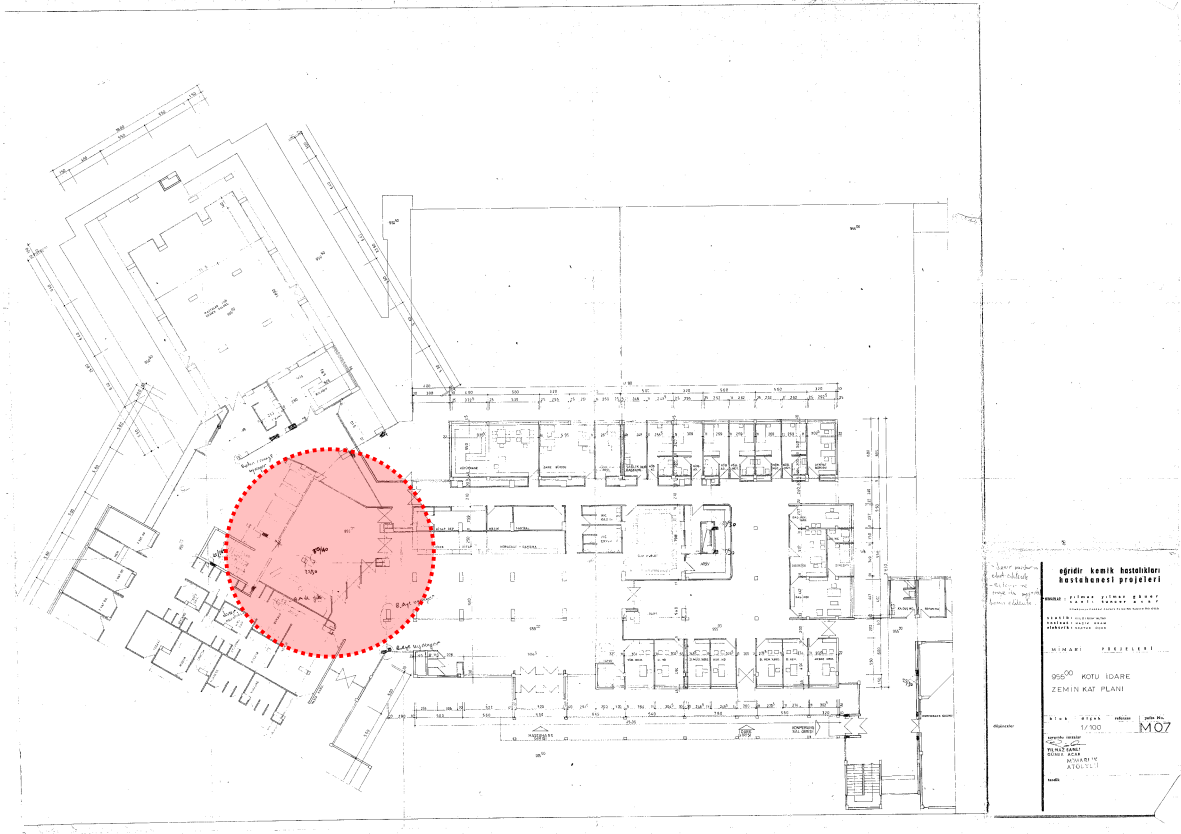
Şekil 12. Hastane binasının kütsel biçimlenişi (Özaltın, 2023)

Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binasında teşhis-tedavi, poliklinik, laboratuvar, fizik tedavi, kemik bankası, eczane, atölyeler, idare, konferans salonu gibi bölümleri içeren alt katlar teraslar halinde kademelendirilerek eğimli araziye oturtulmuştur. Böylece bu birimlerin mevcut hasta pavyonları ile doğrudan bağlantısı sağlanmıştır. İki kattan oluşan birimlerin üzeri planda teras çatı olarak gözükse de uygulamadaki zorluklar nedeniyle teras, çatı etkisi verecek şekilde oldukça az eğimli kırma çatı ile örtülmüş, çatıların üzeri metal levhalar ile kaplanmıştır. Birinci bodrum katta ameliyathane ve sterilizasyon bölümleri, doktor ve hemşireler için istirahat odaları ile soyunma-wc-duşlar, röntgen ve personel yemekhanesi bulunmaktadır. Merkezi sterilizasyon bölümü ameliyathane bölümü ile yakından ilişkilidir. Böylece ameliyat sırasında hijyenini kaybeden her türlü araç-gereç ve giysi bir kirlı koridorla doğrudan merkezi sterilizasyon bölümüne ulaştırılabilmektedir (Şekil.13). İkinci bodrum katta morg, mutfak, çamaşırhane, depo gibi teknik birimler yer almaktadır.

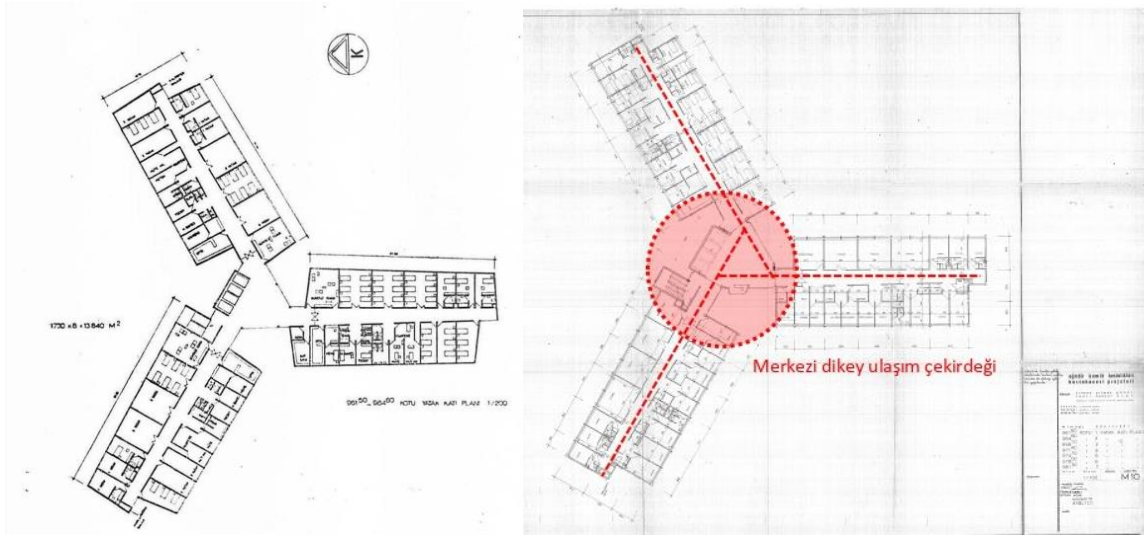
Şekil 13. Birinci bodrum kat planı (Eğirdir Belediyesi, 2021)

Zemin katta poliklinik birimlerinin yanında hasta kabul ve bekleme bölümleri, acil servis, başhekim odası, başhekim yardımcısı odası, idari birimler, eczane, konferans salonu, kütüphane, arşiv, atölyeler, hasta yemek salonu ve berber bulunmaktadır (Şekil.14). Hastanenin plan şeması incelendiğinde; poliklinik, teşhis-tedavi bölümleri ve ameliyathanelerin alt katlara yerleştirildiği görülmektedir. Hasta bakım üniteleri ise tek bir çekirdeğe bağlı olarak alt katların üzerinde daha az bir alan kapsayarak yükselmiştir. Mekan organizasyonunda ulaşım çekirdeğinin yapının tam ortasında yer alması ile hastane merkezi ve dikey bir ulaşım ilişkisi etrafında gelişmiştir. Böylece ilişkili birimler arası mesafe makul düzeyde tutulmuştur.

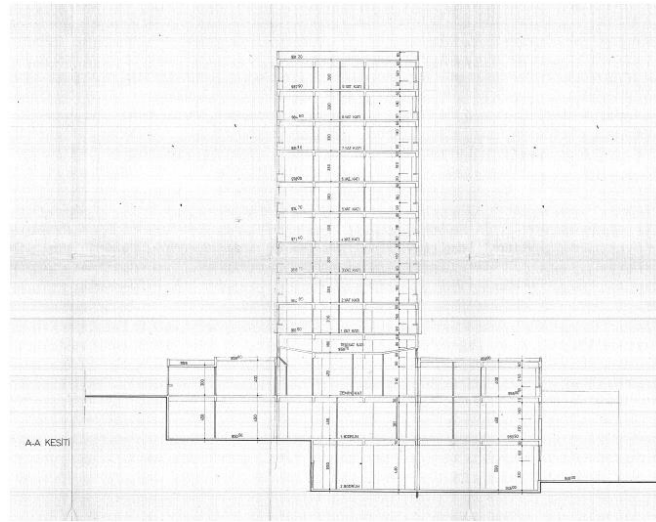

Şekil 14. Zemin kat planı (Eğirdir Belediyesi, 2021)

Hasta yatak odalarının yer aldığı birimler tek bir çekirdeğe bağlı üç blok halinde alt katların üzerinde daha az bir alan kaplayarak yükselmektedir. Üst kot bitişleri eksilerek yükselen birimler beş, altı ve yedi katlıdır. Hastanenin fonksiyonu nedeniyle uzun süre yatarak tedavi gören hastaları güneş ışığı ve manzaradan büyük ölçüde faydalandırma çabası hasta yatak odaları bloğunun formunu etkilemiştir. Hasta odalarının büyük oranda güneş ışığından ve göl manzarasından daha fazla faydalanabilmesi için hasta bakım ünitelerinin yer aldığı bloklar tek merkezden çıkan Y tipi plan şeması şeklinde düzenlenmiştir. Bu sistemle aynı zamanda hasta odalarına diğer blokların gölgelerinin düşmesi de engellenmiştir. Tasarımda hasta odalarına mümkün olduğunca fazla temiz hava ve güneş ışığı alınmasına dikkat edildiği söylenebilir. Hasta odaları ve hemşire istasyonları koridorların iki yanında sıralanmıştır. Hasta bakım ünitelerinin yer aldığı dikdörtgen prizmalar plan düzleminde ve üçüncü boyutta parçalanmıştır. Böylece koridorlar ve hasta odaları üçüncü boyutta okunabilmektedir. 720 yatak kapasiteli yapıda tek yataklı ve ıslak hacimli odaların yanında üç ve altı kişilik koğuş şeklinde hasta bakım odaları düzenlenmiştir (Şekil.15). Hasta odalarındaki ıslak hacimler manzara kullanımını bölmek ve gün ışığı alımını etkilememek için koridor tarafında konumlandırılmıştır. 3 ve 6 yataklı odalarda kalan hastalar için koridorlarda çok kabinli ıslak hacimler düzenlenmiştir. Bu katlarda hasta bakım odalarına ek olarak gündüz odası, tecrit odası, doktor, hasta bakıcı ve hemşire odaları ile kat laboratuvarı bulunmaktadır. Hasta bakım üniteleri ile ilişkisi olan ameliyathane, röntgen ve kan merkezi bölümleri birinci bodrum katta hasta bakım ünitelerin çekirdeğine yakın olarak konumlanmıştır. Bu yerleşim ameliyat veya röntgen çekimi öncesi ve sonrası hastaların sevinde kolaylık sağlamaktadır. Teknik birimlerle hasta bakım üniteleri arasında tesisat katı bulunmaktadır (Şekil.16). Yapının üzeri teras çatı ile örtülmüştür.

(a) (b)
Şekil 15. Kat planları (a) Yarışma ve Uygulama projesi yatak katları planı (Mimarlar Odası Arşivi, 1967) (b) Sirkülasyon diyagramı (Eğirdir Belediyesi, 2021)

Şekil 16. Uygulama projesi kesiti (Eğirdir Belediyesi, 2021)

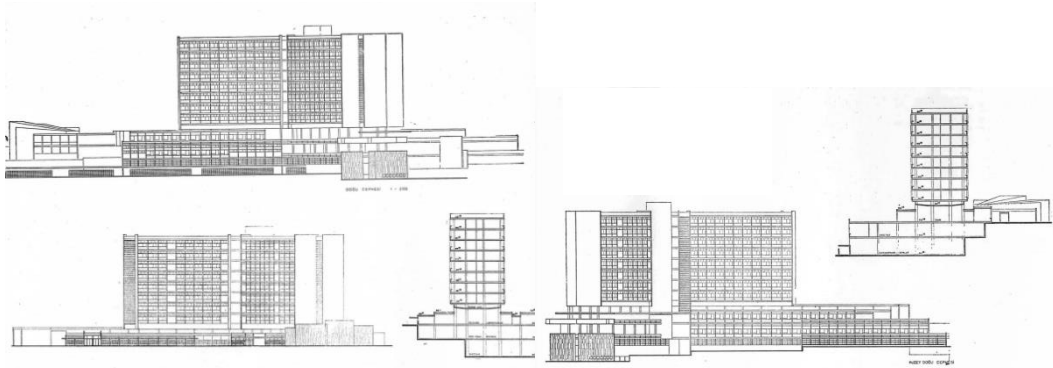
İç mekanda aydınlık ve temiz mekanların olması önemsenmiştir. Kullanılan mobilyaların kolay temizlenmesi, toz ve kir tutmaması için demir malzemelerden seçildiği, yatak başlık ve ayaklarının oval formlarda tercih edildiği görülmektedir. Koğuş tipi hasta odalarında yataklar pencerelere paralel olarak yerleştirilmiştir. Temel donatılar olarak hasta yatakları ve komodinlere ek olarak refakatçiler için masa, sandalyeler bulunmaktadır (Şekil.17). Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesinin tasarımında modern mimarlığın işlevsel, aydınlık, ferah ve hijyenik mekanlar yaratma ilkeleri görülebilmektedir.

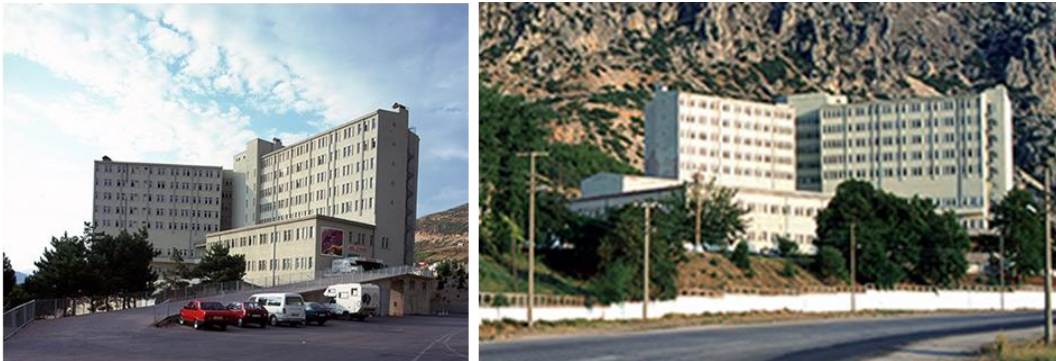
Şekil 17. İç mekan - 6 kişilik hasta koğuşu – 1980’li yıllar (Demiralay, 2021)

Cephe özellikleri (Facade characteristics)

Türkiye’de 1950’li yıllar mimarlık pratiğine bakıldığında modern mimarlık üslubuna ait örneklerin hızla yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Eğirdir Kemik Hastalıkları Binasının kütle anlayışı kadar cephe düzeninde de projesinin hazırlandığı dönemin rasyonalist-pürist akımının izleri görülmektedir (Şekil.18). Yapının cephelerindeki boşluklar eşit büyüklükteki pencere dizilerinden meydana gelmektedir (Şekil.19). Dikdörtgen formlu pencere boşluklarının çevresindeki beton fugalar cepheye düşey vurgu katmaktadır.

Şekil 18. Yarışma projesi Doğu ve Kuzeydoğu Cepheleri (Mimarlar Odası Arşivi, 1967)

Şekil 19. Kemik Hastalıkları Hastanesi cephe özellikleri (Özaltın İnşaat, 2021).

Cephede açık renk boya kullanılmıştır. Beyaz renk seçimi modern yapının ferah, aydınlık ve steril olma kimliğini güçlendirmektedir. Acil girişinde bulunan büyük boyutlu duvar resmi 1960'lı yıllarda ülkemizde yaygın olarak uygulanan mimarlık-sanat birlikteliğinin devamı niteliğindedir. Sanat eseri binaya yaklaşan yol cephesinde kullanılmış ve bu özelliği ile kalıcı sergi kimliği kazanmıştır (Şekil.20). Sanatın iyileştirici gücü olduğu yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır. Duvar resminin varlığı hastane binasının tasarımında sanat eserlerinin psikolojik olarak hastalar üzerindeki iyileştirici etkisinin (Özgen, 2018) dikkate alındığı şeklinde yorumlanabilir. Hastaların duyduğu kaygı şiddeti azaltmak için duvar resminde canlı ve parlak renkler kullanılmıştır. Eski binaların bulunduğu doğu yönündeki ana girişte betonarme giriş saçağı mevcuttur. Kütle düzenlemesindeki yatay-düşey vurgular, kütle-cephe bütünlüğü, cephe düzenlemesi, doluluk-boşluk oranları, malzeme ve renk kullanımları ile yapı dönemin modernist estetik biçimlenmesinin bir örneğidir.

Şekil 20. Acil girişinde bulunan duvar resmi (Tutap, 2023)

Yapının geçirdiği değişim-dönüşümler ve yıkılması (The transformations of the building and its demolition)

Hastane kompleksi içinde günümüzde varlığını sürdüren yapılardan biri, 1958 yılında açılan ve Kemik Veremi Ek Pavyonu olarak kullanılan binadır (Şekil.21). Bina 1987 yılında sağlık meslek lisesine çevrilerek Eğirdir Akşemseddin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak kullanılmıştır (Şekil.22). Okulun 2022 yılında yeni binasına taşınması ile yapı günümüzde işlevsiz kalmış durumdadır. Varlığını sürdüren diğer yapı ise 1965 yılında inşa edilen Hastane camiidir. 1952 yılında inşa edilen ve Çocuk Felci Pavyonu olarak kullanılan bina günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 21. Okula dönüştürülen Kemik Veremi Ek Pavyonu binası-1980-2020 (Demiralay, 2021; Arık, 2020)

Şekil 22. Sınıfa dönüştürülen Kemik Veremi Ek Pavyonu binası ameliyathanesi-2020 (Arık, 2020)

Betonarme karkas sistemle inşa edilen Kemik Hastalıkları Binası, inşa edildiği dönemdeki gelişmiş teknik donanımı ile günümüze kadar yapısal bir hasar almadan ulaşmıştır. Yapı o dönemde Eğirdir ilçesinde inşa edilen en büyük betonarme yapıdır. Bu bağlamda Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi binası yapısal, teknik ve malzeme kullanımı açısından modern mimarlık yapılarının tasarım ve inşa özgürlüğünün göstergesi olan (Omay Polat, 2018; 45) yenilik değeri ve teknolojik değer taşımaktadır. Geçmişten günümüze yapının geçirdiği dönüşümler incelendiğinde ana girişin bulunduğu teşhis – tedavi bölümünün üzerine ek bir kat yapıldığı ve üzerinin beşik çatı ile kapatıldığı görülmektedir. Yapıya sonradan eklenen beşik çatıların üzeri alüminyum çatı örtüsü ile kaplanmıştır. Yapının cepheleri pembe renge boyanmış, acil girişinde yer alan duvar resmi kaldırılmıştır. Acil girişine çıkan rampanın altı kapatılarak mekan haline getirilmiş, bu mekanlar tıbbi atık depoları olarak kullanılmıştır (Tablo.2). Yapının geçirdiği değişim ve dönüşümler incelendiğinde orijinalliğini büyük ölçüde koruduğu görülmektedir.

Tablo 3. Yapının geçirdiği değişim ve dönüşümler (Özaltın İnşaat, 2021; Eğirdir Akın Gazetesi, 2013; Yazar arşivi, 2021)

1984-1990 dönemi			
1990-2022 dönemi			
	Teşhis – tedavi bölümünün üzerine ek kat yapılmış, üzeri alüminyum kaplı beşik çatı ile örtülmüştür	Yapının cepheleri pembe renge boyanmıştır	Acil girişinde bulunan duvar resmi kaldırılmıştır Acil girişine çıkan rampanın altı kapatılarak tıbbi atık deposu olarak kullanılmıştır

Hastane binasının deprem yönetmeliğine ve güçlendirme çalışmalarına uygun olmadığı gerekçesiyle, yapının güney yönünde 2018 yılında yeni bir hastane binası inşa edilmeye başlanmıştır; 2020 yılında

hastanenin yeni binaya taşınmasıyla birlikte yapı işlevsiz kalmıştır. Atıl haldeki yapı 2022 yılının Ağustos ayında yıkılmıştır (Şekil.23).

Şekil 23. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesinin yıkılışı – 2022 (Erben, 2022).

İnsan-mekan etkileşimi göz önüne alındığında; sağlık yapılarının yer aldığı toplumda sosyal ortamlar oluşturmaya müsaade edecek biçimde tasarlanması oldukça önemlidir. Bunun yanında yapıya dair aidiyet bilincinin oluşması hastane yapılarına yönelik algıyı önemli ölçüde etkilerken; yapının inşa edildiği coğrafyaya, kente hatta ülkeye ait kılınmasını sağlamaktadır. İnsanlar ait hissettikleri mekanları hayatlarına katarken, böyle mekanlar toplumda yer bulma olanağına sahip olurlar (Özgen, 2018). Eğirdir Kemik Hastanesi bir dönem ülkemizde salgın bir hastalık olan kemik tüberkülozunun tedavi edilmesi amacıyla inşa edilmiş dört hastanenin Isparta'daki örneğidir. Bununla birlikte yapı 1960'lı yıllardan başlayarak Anadolu'ya yayılan uluslararası modern mimarlık stilinin Isparta kentindeki önemli örneklerinden biridir. Hastanenin kent belleğindeki yeri düşünüldüğünde fiziksel varlığının ötesinde soyut bir kimlik kazandığı görülmektedir. Yapı geçmişten günümüze burada tedavi gören hastalar için olduğu kadar, Eğirdir ve Isparta, hatta tüm ülke açısından önemli bir sağlık yapısı olmuştur. Bu nedenle yapı toplumsal hafızanın bir parçasıdır.

SONUÇ (CONCLUSION)

Çalışma kapsamında incelenen Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi, 100 yatak kapasitesi ile kurulmuş ve ilerleyen yıllarda 1000 yatak kapasitesine çıkarılmış, hem bölge halkı hem de ülke geneline hizmet veren özel dal hastanelerinden biridir. Yapı inşa edildiği dönemde toplum sağlığını etkileyen kemik veremi hastalığının çözümünün bir parçası olarak görülmüştür. Yapı aynı zamanda projesinin hazırlandığı 1960'lı yılların mimarlık pratiğini temsil eden önemli bir örnektir. Eğirdir ilçesi; demiryolunun varlığı, Isparta-Konya karayolunun tamamlanması, iklim ve topoğrafya gibi sebepler ile turistik ve ticari bir merkez konumundadır. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesinin açılması sağlık turizmi alanında da ilçeye olumlu katkılar sağlamıştır. Yerleşim yerinin topoğrafik yapısının hastanenin tasarım kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yapının tasarımında eğime paralel olarak konumlanması, yeşil ile iç içe olması ve hasta odalarının göle yönelmesi ile

manzaradan olabildiğince faydalanmak amaçlanmıştır. Hastanenin tasarım kararları salt fiziksel tedavi sunmaya yönelik olmayıp, aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık tanımını destekler nitelikte sosyal ve psikolojik olarak da sağaltıma destek vermektedir.

Kullanılan Y tipi plan şeması sayesinde sirkülasyon elemanları aracılığıyla ünitelere kolayca erişim sağlanabilmektedir. Böylelikle yapı çok katlı olmasına rağmen verimli olarak kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Yapıdaki cephe özelliklerine bakıldığında ise modern mimarinin izleri kolayca okunabilmektedir. Doluluk ve boşluğun dengeli kullanımı ve renk seçimi sayesinde çok katlı yapılarda karşımıza çıkan dış mekandaki eziciliğinin akıllıca üstesinden geldiği görülmektedir. Ayrıca dış cephede açık renk boya kullanılmasıyla hastane yapısı yeşil doku içerisinde ön plana çıkarılarak kütleli etkisinin vurgulandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi sadece kente değil, tüm ülke geneline hizmet vermiş olan önemli bir özel dal hastanesi olarak hafızalarda yer etmektedir. İnşa edildiği dönemin izlerini taşıyan mimarisi ve başarılı şekilde işleyen fonksiyon akışı ile kentin simge yapılarından biri haline gelmiştir. Ayrıca gerek Eğirdir'in iklimsel özellikleri, gerekse sağlık çalışanlarının başarısı ile ülkenin dört bir yanından kemik ve eklem rahatsızlıklarına şifa arayan insanları bölgeye çekebilmiş, kent imajını pozitif yönde güçlendirmiş ve kent belleğinde yerini almıştır. Kuruluşundan dışarıdan müdahale ile yıkıldığı 2022 yılına kadar fiziksel olarak ayakta kalabilmesine ve özgünlüğünü büyük oranda koruyabilmesine karşın ulusal sağlık politikasındaki değişiklikler ile 2020 yılında faaliyetlerini sonlandırmıştır. Hastane yapısının sağlık yapıları mirasımızı yansıtan bir modern mimarlık ürünü olarak korunamaması üzüntü vericidir. Türkiye'de koruma olgusunun tarihsellik üzerinden sınıflandırılarak, Cumhuriyet'in ilanı sonrası inşa edilen modern mimarlık ürünlerinin korunmaya değer görülmeşi ve koruma anlayışının mimari ürünün toplumla ilişkisi üzerinden değerlendirilmemesi, yapının kolayca gözden çıkarılmasına neden olmuştur. Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi örneğinde görüldüğü gibi kentsel bellekte önemli izleri olan modern mimarlık yapıları kendi kaderine terkedilmekte ve tarihten gelişigüzel silinmektedir. Modern mimarlık miraslarının yok edilmesiyle toplumların kültürel belleği zarar görmektedir. Bu çalışma toplumsal hafızanın bir parçası olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastane binasını sahip olduğu özgün nitelikleri ile modern mimarlık mirası envanteri olarak belgelemek amacıyla yapılmıştır. Bu belgelemenin yapılması Türkiye'de mimarlık tarihinin sürekliliğini sağlayacaktır. Mimarlık tarihinin ve modern sağlık yapıları mirasının önemli bir parçası olan Eğirdir Kemik Hastalıkları Binası'nın yıkılmasıyla yapının geçmişten günümüze taşıdığı sosyo-kültürel izler de silinmiştir. Modern mimarlık mirasının korunmasına yönelik gerekli farkındalığın yaratılması ülkemizde mevcut miras yapıların korunması için atılacak en önemli adımdır.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/H

AUTHOR 2: A/C/F/H/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Anonim. (1967). Haberler. *Mimarlık Dergisi*, 49, 5.
- Anonim. (1973). *Isparta İl Yıllığı – 1973 (Cumhuriyetin 50. Yılında)*. Ankara: Paris Matbaası.
- Anonim. (1983). *Isparta İl Yıllığı – 1983*. Isparta: Isparta Valiliği Yayını.
- Arık, M. (2020, 10 Eylül). Eğirdir Kemik Hastanesi. [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=WUdK-uzPmCc> [Erişim tarihi: 23.07.2023]
- Atmaca, Y. (2016). Türkiye Tasarım Kronolojisi Sağlık. Kronoloji Denemesi.
https://www.researchgate.net/publication/350276807_TURKIYE_TASARIM_KRONOLOJISI_SAGLIK [Erişim tarihi: 07.09.2023]
- Aydın D. (2009). *Hastane Mimarisi, İlkeler ve Ölçütler*. Mimarlar Odası Konya Şubesi, İstanbul.
- Batagur, E. (2016). Cumhuriyet Türkiye'sinden Günümüze Kemik ve Eklem Tüberkülozu.
<https://erdembagaturblog.wordpress.com/2016/08/19/cumhuriyet-turkiyesinden-gunumuze-kemik-ve-eklem-tuberkulozu/> [Erişim tarihi: 01.03.2024]
- Brundage, W. F. (2000). *Where These Memories Grow*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Demiralay. (2021, 28 Aralık). EĞİRDİR Kemik Hastanesi 1970'ler [Video]. YouTube.
https://youtu.be/XlyOgnvSOss?si=d6XIKDp_CFNnCEPn [Erişim tarihi: 23.07.2023]
- DSÖ. (1946). Constitution of The World Health Organization.
<https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=> [Erişim tarihi: 20.11.2023]
- DSÖ. (2013). Healthsystemsstrengtheningglossary. Geneva: WHO,
http://www.who.int/healthsystems/hss_glossary/en/index5.html [Erişim tarihi: 07.09.2023]
- Eğirdir Akın Gazetesi Arşivi. (1986). (Tarih: 25 Nisan 1986).
<https://www.egirdirakingazetesi.com.tr/gazeteler.aspx> [Erişim tarihi: 03.11.2021]
- Eğirdir Akın Gazetesi Arşivi. (2013). (Tarih: 6 Aralık 2013). Hastanemiz yıkılacak!
<https://www.egirdirakingazetesi.com.tr/haber/1151/Hastanemiz-yikilacak-> [Erişim tarihi: 03.11.2021]
- Eğirdir Belediyesi. (2021). İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.
- Erben, K. (2022). Milliyet Gazetesi (Tarih: 27.09.2022). Eğirdir'in Ünlü Hastanesi Yıkılıyor. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/isparta/egirdir/egirdirin-unlu-hastanesi-yikiliyor-6831748> [Erişim tarihi: 06.09.2023]
- Gönen Baş, E. & Numanoglu, N. (2000). Kemik ve Eklem Tüberkülozu. *Tüberküloz ve Toraks Dergisi*, 48(4), 379-384.
- Gündeşlioğlu, Ö. & Kocabaş, E. (2017). Akciğer Dışı Tüberkülozda Klinik Özellikler. *Çocukluk Çağında Tüberküloz* (Ed: Uğur Özçelik, Emine Kocabaş, Refika Ersu, Fuat Gürkan) içinde, 17-24, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hasekioğlu, N. & Evren, M. (1952). Eğirdir İmar Planı. *Mimarlık Dergisi*, IX (5-6), 17-25.

- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2019). Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Bireyin İnşası: Pronatalist Politikalar, Çocuk Sağlığı ve Verem. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 329-357.
- İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, (2023). Metin Sabancı Baltalimanı Kemik Hastalıkları Eğitim Ve Araştırma Hastanesi. <https://Baltalimanieah.Saglik.Gov.Tr/Tr-51547/Tarihcemiz.Html> [Erişim tarihi: 28.12.2023].
- İzmir İl Sağlık Müdürlüğü. (2023). Urla Devlet Hastanesi. <https://urladh.saglik.gov.tr/TR-679014/tarihcemiz.html#:~:text=Hastane%20%C3%A7at%C4%B1s%C4%B1%20alt%C4%B1nda%20bulunan%20ve,Dal%20Hastanesi%20olarak%20faaliyet%20s%C3%BCrd%C3%BCrm%C3%BC%5%9Ft%C3%BCr> [Erişim tarihi: 28.12.2023].
- Karaca, B. (2021). İzmir-Aydın Demiryolu Hattı'nın Dinar'dan Sonraki Uzantıları (Proje, İmtiyaz ve Yapım Aşaması). *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 25-49.
- Kıdak, L. B. & Aksaraylı, M. (2008). Yatan Hasta Memnuniyetinin Değerlendirilmesi ve İzlenmesi: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 87-122.
- Koçyiğit, S. Ç. (2006). Faaliyete Dayalı Maliyet Yönetimi ve Hastane Uygulaması. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kuzgun, Ü. (2023). Eğirdir Kemik Hastanesinin Dünü Bugünü ve Yarını. <https://www.egirdiriler.com/tr/icerik/16/egirdir-kemik-hastanesinin-dunu-bugunu-ve-yarini> [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Mimarlar Odası Arşivi. (1965). Beyoğlu İlk Yardım Hastanesi Proje Yarışması. *Arkitekt*, 2 (319), 77-91. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/145/1737.pdf> [Erişim tarihi: 20.01.2023].
- Mimarlar Odası Arşivi. (1967). Sınırlı Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi Proje Yarışması. *Arkitekt*, 4 (328), 161-167. http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2&sayi_id=173 [Erişim tarihi: 20.01.2023].
- Mimarlar Odası Arşivi. (1969). Çorum Devlet Hastanesi Sınırlı Proje Yarışması. *Arkitekt*, 01(333), 30-32. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/187/2463.pdf> [Erişim tarihi: 20.01.2023].
- Mimarlar Odası Arşivi. (1971). Zonguldak SSK Hastanesi *Arkitekt*, 1971/09-10.
- Mimarlar Odası Arşivi. (1974). Şişli Çocuk Hastahanesi Tevsi Projesi. *Arkitekt*, 01 (353), 42-48. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/582/8953.pdf> [Erişim tarihi: 20.01.2023].
- Mimarlar Odası Arşivi. (1980). Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Araştırma Hastanesi. *Arkitekt*, 03 (379), 114-116. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/267/3748.pdf> [Erişim tarihi: 20.01.2023].
- Omay Polat, E. (2018). Güncelleme: Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirası. *Mimarist*, 62(2), 44-47.
- Özaltın İnşaat. (2021). Eğirdir Kemik Eklem Hastalıkları Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi ve Lojmanları. <https://www.ozaltin.com.tr/insaat-ve-taahhut/ust-yapi/egirdir-kemik-eklem-hastaliklari-tedavi-ve-rehabilitasyon-hastanesi-ve-lojmanlari> [Erişim tarihi: 15.10.2021].
- Özgen, E. (2018). İnsan - Mekan Etkileşiminde Sağlık Yapıları ve Mekanın İyileştirici Rolü. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 184-195.
- Özkara, Ş. (2010). *Türkiye'de Tüberküloz Epidemiyolojisi*. Toraks Kitapları Tüberküloz, AVES Yayıncılık, İstanbul.

- Resmi Gazete. (1983). Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği (1983, 13 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 17927, Cilt: 22, S. 2889).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=85319&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- Resmi Gazete, (2006). Özel Hastaneler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2006, 21 Ekim). Resmi Gazete (Sayı : 26326)
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061021-7.htm> [Erişim tarihi: 16.10.2023].
- Sağlık Platformu. (2023). Hastanelerin Sınıflandırılması.
<https://www.saglikplatformu.com/hastanelerin-siniflandirilmesi/> [Erişim tarihi: 20.07.2023].
- Sayar, Y. (2004). Türkiye'de Mimari Proje Yarışmaları 1930-2000: Bir Değerlendirme. *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 320, ss: 29-36.
- Seçim, H. (1991). *Hastane Yönetimi ve Organizasyonu: Türkiye'de Hastanelerin Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sinan, A. (2019). A Framework for the Conservation of Eğirdir Train Station Complex and Its Integration to the City. Master of Science, Conservation of Cultural Heritage in Architecture, METU.
- Sungur, T. (1966). Turizm ve Turistik Eğirdir İlçesi. *Türk İdare Dergisi*, Yıl:36, Sayı: 298, Ocak-Şubat 1966, ss: 164-194.
- Tarhan, Z. (2022). Dün ve Bugün Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanemiz. Eğirdir Akın Gazetesi (Tarih: 21.10.2022). <https://www.egirdirakingazetesi.com.tr/haber/49013/DUN-VE-BUGUN-EGIRDİR-KEMİK-HASTALIKLARI-HASTANEMİZ> [Erişim tarihi: 23.07.2023].
- Taş, Y. (2002). Hastane Organizasyonlarında Kurumsallaşma Yönelimli Örgüt Kültürünün Stratejik Yönetim Yaklaşımı İle Tasarımı, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- TBMM Tutanak Dergisi, (1922). TBMM I. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* D:1, C:18, ss:2.
- Tuğluoğlu, F. (2008). Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* (13-14), ss:1-26.
- TUTAP (Türkiye Turizm Tanıtma Platformu). (2023). Eğirdir Kemik Eklem Hastalıkları Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi. https://www.tutap.com.tr/detay_tanitim/egirdir-kemik-eklem-hastaliklari-tedavi-ve-rehabilitasyon-hastanesi/1247 [Erişim tarihi: 01.05.2023].
- URL 1: <https://www.bitmezat.com/> [Erişim tarihi: 20.12.2023].
- URL 2: <https://www.peramezat.com/> [Erişim tarihi: 20.12.2023].
- URL 3: <https://www.sabancivakfi.org/tr/> [Erişim tarihi: 05.12.2023].
- URL 4: <https://www.egirdirakingazetesi.com.tr/> [Erişim tarihi: 05.12.2023].
- URL 5: https://twitter.com/nostalji_izmir [Erişim tarihi: 05.12.2023].
- URL 6: <https://mhrsonlinerandevu.com/> [Erişim tarihi: 05.12.2023].

- URL 7: <https://i.pinimg.com/736x/50/63/10/506310e13d57a5f92a0927337d9bd90c.jpg> [Erişim tarihi: 12.12.2023].
- URL 8: <https://www.nadirkitap.com/isparta-egirdir-1960-donemleri-fotograf-efemera8731586.html> [Erişim tarihi: 10.09.2022].
- URL 9: <https://www.kitantik.com/> [Erişim tarihi: 10.09.2022].
- URL 10: <https://www.uyan32.com/gecmisten-kalanlarla-egirdir-gecmise-bir-bak/> [Erişim tarihi: 10.09.2022].
- URL 11: Türk Ortopedi ve Travmatoloji Kongresi. (2023). Ulusal Türk Ortopedi ve Travmatoloji Kongresi. https://www.facebook.com/people/24UlusalT%C3%BCrkOrtopedi-ve-TravmatolojiKongresi/100070135510472/?sk=photos&locale=pt_BR [Erişim tarihi: 18.10.2023].
- URL 12: <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-165533/egirdir.html> [Erişim tarihi: 09.01.2023].
- Utkugün, C. (2016). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945), Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 030.01.0.0.77.483.3. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], Ankara.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Ülkü ÇELEBİ GÜRKAN (Dr. Öğr. Üyesi)

Ülkü Çelebi Gürkan, 2008 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden Lisans, 2011 yılında Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır. 2017 yılında Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalından Doktor unvanını almıştır. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik - Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde araştırmalarını sürdürmekte olan yazar kentsel ve mimari mekan tasarım kuramları, kamusal ve kamusal mekan, kentsel bellek gibi araştırma alanları ile ilgilenmektedir.

Duygu KURTOĞLU (Dr. Öğr. Üyesi)

Duygu Kurtoğlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden 2011 yılında mezun oldu. 2015 yılında Oxford Brookes University'de Mimarlık Yüksek Lisans, 2021 yılında Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Doktora Programını tamamlamıştır. 2016-2022 yılları arasında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmıştır. 2022 yılından itibaren aynı üniversitede Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Mimarlık Bölümünde lisans ve lisansüstü düzeyde uygulamalı ve teorik dersler vermiş, akademik ve idari görevlerde yer almıştır. İlgi alanları özel mülkiyetli kamusal alanlar, kent morfolojisi, morfolojik analiz, evrensel tasarım, kapsayıcı çevreler, 20. Yüzyıl mimarlığı ve sürdürülebilirlik konularıdır.

The assessment of Ankara Karum Shopping Center as a cultural heritage

Erdem NALÇACIOĞLU¹, ORCID: 0000-0003-4544-1689
Ayça ÖZMEN², ORCID: 0000-0001-6655-8064
Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK³, ORCID: 0000-0002-8120-2071

Abstract

Following the Industrial Revolution, advancements in the fields of science and art have inevitably been reflected in architectural practices, thus the forms, materials, construction methods and functions of artefacts have diversified. This has led to the emergence of new building typologies, one of which is the shopping center typology. Shopping centers, which appeared in the 1950s in the world and in the 1980s in Turkey, are spaces where cultural, recreational and social facilities take place in addition to retail sales. The shopping center typology, emerged in the second half of the twentieth century, is expected to be considered as cultural heritage in the near future. So that, this paper focuses on Karum Shopping Center, one of the first intact shopping center examples in Ankara of a new building typology representing globalized lifestyles and consumption trends. The aim of this study is to analyze Karum Shopping Center in terms of the conservation of cultural heritage, to reveal its heritage values, to identify its problems and to propose strategies for its maintenance.

Highlights

- Shopping center is a building typology emerged in the second half of the twentieth century.
- Shopping center typology is expected to be considered as cultural heritage in the near future.
- Karum Shopping Center is one of the first authentic examples of Ankara's shopping centers.

Keywords

Shopping center; Shopping mall; Karum Shopping Center; Twentieth century architectural heritage; Cultural heritage; Ankara.

Article Information

Received:
29.12.2023

Received in Revised Form:
19.03.2024

Accepted:
26.04.2024

Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. ENA Proje, Ankara, Türkiye
2. Faculty of Architecture, Çankaya University, Ankara, Türkiye
3. Faculty of Architecture, Çankaya University, Ankara, Türkiye

Ankara Karum Alışveriş Merkezi'nin kültürel miras olarak değerlendirilmesi

Erdem NALÇACIOĞLU¹, ORCID: 0000-0003-4544-1689
Ayça ÖZMEN², ORCID: 0000-0001-6655-8064
Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK³, ORCID: 0000-0002-8120-2071

Öz

Sanayi Devrimi'nin ardından bilim ve sanatta yaşanan gelişmeler kaçınılmaz olarak mimari pratiklere de yansımış, böylece mimari eserlerin biçimleri, malzemeleri, yapım yöntemleri ve işlevleri çeşitlenmiştir. Bu durum yeni yapı tipolojilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri de alışveriş merkezi tipolojisidir. Dünyada 1950'lerde, Türkiye'de ise 1980'lerde ortaya çıkan alışveriş merkezleri, perakende satışın yanı sıra kültürel, rekreasyonel ve sosyal donatıların da yer aldığı mekânlardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu alışveriş merkezi tipolojisinin yakın gelecekte kültürel miras olarak kabul edilmesi beklenmektedir. Bu çalışma, küreselleşen yaşam tarzlarını ve tüketim eğilimlerini temsil eden yeni bir yapı tipolojisinin Ankara'daki ilk özgün örneklerinden biri olan Karum Alışveriş Merkezi'ne odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Karum Alışveriş Merkezi'ni kültürel mirasın korunması bağlamında analiz etmek, miras değerlerini ortaya çıkarmak, sorunlarını belirlemek ve sürekliliği için stratejiler önermektir.

Öne Çıkanlar

- Alışveriş merkezi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir yapı tipolojisidir.
- Alışveriş merkezi tipolojisinin yakın gelecekte kültürel miras olarak kabul edilmesi beklenmektedir.
- Karum Alışveriş Merkezi, Ankara'nın ilk özgün alışveriş merkezi örneklerinden biridir.

Anahtar Sözcükler

Alışveriş merkezi; AVM; Karum Alışveriş Merkezi; Yirminci yüzyıl mimarlık mirası; Kültürel miras; Ankara.

Makale Bilgileri

Alındı:
29.12.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
19.03.2024
Kabul Edildi:
26.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

- ENA Proje, Ankara/Türkiye
- Mimarlık Fakültesi, Çankaya Üniversitesi, Ankara, Türkiye
- Mimarlık Fakültesi, Çankaya Üniversitesi, Ankara, Türkiye

INTRODUCTION

After the World's first shopping center Northland, designed by Victor Gruen in Detroit-USA in the 1950s, the first shopping center Istanbul Galleria was founded in 1988 in Turkey. This new building typology has significantly affected urban life in economic, social and cultural terms. In these newly created public spaces, people have found opportunities to both shop and fulfill their social needs in a sheltered environment. In this spatial organization, shopping, catering and social facilities are integrated in a single enclosed structure. The first examples in Ankara are Atakule and Karum Shopping Centres, which opened in 1989 and 1991 respectively, following Galleria in Istanbul. Ankara's both shopping centers have influenced the socio-cultural and economic ways of life in the city, either positively or negatively. With their symbolic qualities they have gained a long-lasting place in the cultural memory. However, the architectural integrity¹ of Atakule, whose tower was kept but the rest was demolished in 2014 and rebuilt with a new design, has disappeared. Karum, on the other hand, has been used with its original form, function and building materials since it was built. Karum is the part of a complex consisting of a hotel, shopping and business center. The whole complex has reached the present day as an authentic and an integral whole. Therefore, today Karum Shopping Centre is the earliest remaining example of this recent building typology in Ankara.

Today shopping centers are gradually losing their attractiveness in the face of emerging needs and constraints paved by the pandemic and the climate crisis. In this respect, commerce also requires a more sustainable spatial (tangible and/or virtual) context. The expectation that life will be remodeled socially, culturally and commercially in the "New World Order", which has been fueled by the pandemic, will undoubtedly bring about an inevitable change in the shopping areas. In the 21st century, when technology is advancing at a great pace, it is also questionable whether commerce really needs a place to operate. However, in favor of a more sustainable future, it is obvious that today's shopping centers, as one of the main catalysts of consumption, will become increasingly fragile, redundant or obsolete (Máté, 2013). In the future if commercial spaces are to transform, their significance will be greater than ever in terms of architectural conservation.

This paper is based on the hypothesis that Karum Shopping Centre, one of the first examples of a new building typology in Turkey, should be considered within the scope of cultural heritage. In addition, the buildings built in the last decade of the century have not yet started to be discussed in the theory of conservation. In this sense, the most appropriate definition for this paper is still

¹ As per the UNESCO World Heritage Resource Manual 'Managing Cultural World Heritage' (Wijesuriya, Thompson & Young, 2013), the fundamental concepts underlying "integrity" can be summarized by the terms 'wholeness', 'intactness' and 'absence of threats'. These concepts can be elucidated as follows:
Wholeness: Signifies that all fundamental features essential to the property are contained within it.
Intactness: Ensures that all necessary features remain intact without loss, significant damage, or decay.
Absence of threats: Indicates that none of the features are endangered by factors such as development, deterioration, or neglect.

Since Atakule's shopping mall structure, except for tower, was demolished, its integrity was damaged.

considered to be "Twentieth Century Architectural Heritage" which will evolve as the studies representing this period increase. This study also addresses twentieth century architectural conservation in typological context in order to contribute to the literature on thematic conservation. The idea of thematic conservation for modern architecture has recently been embraced by some scholars due to the excess of its building stock. Because the number of buildings constructed in the twentieth century is greater than at any time in history, comparative methods are needed to decide which buildings to preserve (Prudon, 2008). One of these methods is to classify buildings by their building types and identify the ones to be preserved within these groups.

The aim of this paper is to analyze Karum Shopping Center in terms of the conservation of twentieth century architectural heritage, to reveal its heritage characteristics, to identify its problems and to propose strategies for its survival as being the first intact example of Ankara's shopping centers which is a recent building typology representing the global lifestyle and consumption habits of the second half of the twentieth century.

The methodology of this study is literature review, archive research and fieldwork. In this respect, firstly, academic publications on the preservation of twentieth century architectural heritage, historical progress of shopping and commercial spaces and shopping center building typology were investigated. Simultaneously, Karum Shopping Centre, which is the focus of the study, was examined through on-site observations and interviews, academic and mainstream publications, and design and construction projects obtained from the archive of the Ankara Metropolitan Municipality. Subsequently, the architectural characteristics, heritage characteristics, conservation problems and interventions of the building were identified by overlapping the literature research with the field study. As a result, principles and strategies for the continuity of the building are proposed.

LITERATURE REVIEW

The Evolution of Commercial Spaces and the Notion of Shopping Centre

Throughout history, production and consumption have continuously existed in a mutual cycle. Production is the creation of both intellectual and tangible products through labor, and the acquirement of the means necessary for the existence of the individual and the society. This evolutionary process started with stone tools in the Paleolithic Age, extended to agricultural tools in the Neolithic Age, then to artisanal and manufacturing tools, and reached to machines and factories following the Industrial Revolution (Batur & Batur, 1970). The utilization of goods and services resulting from production is called consumption. An unprecedented quantitative increase has been experienced with the Industrial Revolution in the economy that defines production as supply and consumption as demand. The role of this process, which has an impact on every aspect of daily life, is undeniable in the evolution of commercial areas shaped by consumption.

It is the fact that when people settled down and lived together in larger communities, sheltered and bounded shopping areas emerged in public spaces to meet their daily needs. The concept of market, which was first seen in Egypt around 1500 BC, was planned and realized in Ancient Greece and the Roman Empire between the 6th century BC and the 3rd century AD, and was named Agora and

Forum respectively (Bülbül, 2010). In 110 A.D., a semi-open commercial space surrounded by shops was built adjacent to the Roman Forum and it is similar to today's shopping centers with its planted walkway (Özkeçeci, 2002).

Commercial spaces, an integrated part of the urban center, became the town square itself in medieval cities (Biol, 2005). At that time, town squares functioned not only as commercial, but also as cultural, social and religious centers. The town hall, the cathedral, the guilds, sales stalls, and shops were gathered around the square which was used for markets, fairs and festivals in turn (Gruen & Smith, 1967).

In the 16th century, the commercial activity of the town squares was replaced by a row of shops on both sides of an axis. This spatial arrangement was transformed into indoor shopping spaces that provide longer and comfortable shopping activity in all climatic conditions. In the 17th century, shopping streets consisting of cafes, shops and bars emerged especially in Northern European urban fabric (Erin & Gönül, 2015). Historical trade routes such as the Silk Road and the Spice Road led to the simultaneous development of shopping facilities both in the East and the West. Markets in the East also appeared in the urban centers. The marketplaces, which clustered according to the type of products, gradually transformed into the shops in different scales along the main streets, and then into the form of covered bazaars (Coleman, 2007).

In parallel with the Industrial Revolution, in the 18th century, the passages appeared in Europe as early examples of indoor shopping areas. Thanks to the new industrial materials, steel structures covered with glass domes or vaults were used in their construction. Thus, the advantage of daylight was also included in the comfort level. In the 19th century, the department stores started to be built in the same geography. The difference of these buildings from the passages is that instead of several small shops, they consist of a single larger space where different brands are gathered. It is the fact that the size and layout of department stores were influential in the emergence of shopping center typology (Erin & Gönül, 2015).

The disintegration of the shopping activity from the urban space, starting with the passage typology, gradually formed the concept of today's closed box shopping centers (Demirkan & Dişkaya Taş, 2007). Developing from the second half of the 20th century onwards, shopping centers have emerged as a closed spatial organization detached from the city, where the contemporary construction technology is both used and exhibited and where all kinds of retail, social, cultural and art spaces meet. In other words, shopping centers are wide indoor public spaces where people can both shop and spend their leisure time.

After World War II, the first spatial changes in shopping and commercial areas appeared initially in North America and then in Europe. In the reconstruction of destroyed cities, housing and industrial requirements and their social, cultural and commercial facilities were sought to be met in new sub-centers on the peripheries (Vural & Yücel, 2006). New solutions were developed to make shopping centers in sub-centers more attractive. While in the first examples the pedestrian roads were designed uncovered, they were roofed over in the later ones. Attractions where people can spend time such as cinemas, entertainment areas, child-care areas, cafes and restaurants are planned. In terms of interior design, effective display methods were taken into consideration for increasing

the sale of products. Car parking areas were created for the customers who came from a distance. Offering affordable shopping opportunities also made shopping centers commercially attractive (Say Özer, 1996).

New building technologies have enabled various architectural design and spatial layout solutions in multi-storey shopping center typology. The use of steel and reinforced concrete for structural systems, mechanical air conditioning systems for indoor and the escalators for accessibility are some of the examples. Ensuring wide spans and opening gaps in the floor slabs have facilitated the visitor's activity of wandering and viewing. Social needs have also been changed accordingly. Thanks to this new concept and design, a new type of shopping center typology has emerged (Nalçacıoğlu, 2022).

The first shopping center in North America was the Northland Shopping Centre in Detroit in 1954, designed by architect Victor Gruen as a semi-open shopping center. Encouraged by the innovations developed in this mall, Gruen designed Southdale Shopping Centre, an enclosed shopping center in Minnesota in 1956 (Vural & Yücel, 2006).

Shopping centers emerged in Turkey in the 1980s when liberal economy and globalization were ideologically embraced. The typology of the shopping center is a reflection of the new forms of consumption and lifestyles put forward by this ideology. Turkey has initiated a new economic development model under the influence of liberal economic policies implemented since the mid-1980s. This restructuring paved the way for multi-partnered and multi-national financial organizations, and foreign capital investments. The transformation on an economic scale and the consumption habits prevailing in the world have not only affected consumption patterns but also transformed consumption spaces in Turkey (Vural Arslan, 2009). Turkey's first shopping center was Galleria, which opened in Istanbul in 1988. It represents the characteristics of enclosed shopping center typology with the rows of shops and promenade areas facing the atrium. In addition to the shops, there are offices on the upper floors and different recreational activities such as an ice rink and entertainment center in the basement. Thus, a new shopping concept was created in the country and the shopping centers became a new focus of attraction (Erin & Gönül, 2015). In 1989 Turkey's second shopping center Atakule was built in Ankara. Karum was opened in 1991 as the second shopping center of Ankara. In terms of their functions, shopping centers in Turkey provide retail services such as shops and department stores, food and beverage courts, offices, cultural and social areas and parking lots. In recent years, shopping centers in Turkey have been transforming into the "mixed-use" model, where business and residential uses are added to these commercial facilities (Erin & Gönül, 2015).

Although shopping centers have become a part of urban life, they cause several problems. Being designed as a self-enclosed structure makes shopping centers difficult to engage with the city. When they are connected with the city, they may lead to urban transformation and gentrification. In addition, if shopping centers are not built in accordance with existing traffic and road regulations, the planned development of the city may be interrupted (Tokyay, 2005). While shopping centers become a center of attraction, their "pseudo publicness" cause the loss of vitality in urban areas (Erin & Gönül, 2015). People prefer to spend their time in the artificial environments created in shopping centers instead of natural landscapes. Being extremely vulnerable to the dynamics of

economies, local competition, demographics and trends, especially their interiors of the shopping centers are in a constant state of change (Máté, 2013). Shopping center, which is the spatial representation of global capitalism, creates the ideology of overconsumption. It has enabled the sociological and cultural appropriation of concepts such as advertising, brand and fashion and their transformation into daily life. Today, the rapid exhaustion of non-renewable resources, widely regarded as the cause of the climate crisis, is a consequence of this way of life and consumption habits. Therefore, shopping centers are not a sustainable building typology.

Both the advancement of technology and the pandemic continue to change the conditions of daily life in every aspect. This fact indicates that the notion of shopping center will gradually transform. Simultaneously, the widespread use of e-commerce has begun to change shopping habits. The social and cultural facilities in addition to retail areas in the shopping centers are losing their attractiveness. Especially in the United States, where shopping centers first emerged, it is seen that the demand for tangible commercial spaces is gradually decreasing.

The Notion of Twentieth Century Architectural Heritage

In the twentieth century, technological progress and modern lifestyles had an impact on the practice of architecture. New building typologies such as hangars, airports, sports facilities and shopping centers emerged. Contemporary materials such as steel, glass, aluminum and reinforced concrete brought new possibilities in construction techniques. As being an architectural representation of the Industrial Revolution, the twentieth century architecture differs from their predecessors in style, form, function, building material and construction technology. It is considered valuable to be preserved as the "twentieth century architectural heritage" with all these characteristics.

Twentieth century architecture represents the architecture built between 1900 and 2000. However, this temporal classification may be considered inadequate to explain the architectural trends of the century (Baturayoglu Yöney, 2016). Because in this century, advancements in building form and technology were achieved and various architectural trends emerged. Moreover, the scholars have not yet begun to discuss the buildings constructed in the last decade of the century in terms of cultural heritage. For this study, handled with a proactive approach, the most appropriate definition is still considered to be "twentieth century architectural heritage", since the buildings built in the 1990s have not yet started to be investigated in context of recent heritage. As studies on this topic are carried out, its value assessment and conservation principles will develop.

The search for which elements/buildings/areas should be preserved has been discussed since the last quarter of the 18th century when the modern conservation theory emerged. The content and definitions of the main notions, values and criteria of the conservation theory have always been in parallel with intellectual developments (Omay Polat, 2008). In the broadest sense the buildings are assessed by their age value, aesthetic value and historical document value (Ahunbay, 2020). However, in the case of the twentieth-century architectural heritage, these values are shifting from their common meanings, changing their levels of importance, adding new definitions, or creating new values.

International organizations present recommendations and studies for the conservation of twentieth century architectural heritage. These organizations are important in establishing legislations on a

national scale, developing expertise on a global scale, ensuring cooperation between countries, and making assessments (Baturayoğlu Yöney, 2016). Especially since the 1990s, works have been carried out with the efforts of international organizations such as the Council of Europe, UNESCO, DOCOMOMO, ICOMOS, UIA and mAAN in order to value the twentieth century cultural heritage and to identify its conservation criteria (Özkaban, 2014).

According to the recommendation of the Council of Europe published in 1991, the issues to be considered for the identification of twentieth century architectural heritage are listed as follows: Important works should be determined from the full range of types, styles and construction methods of the twentieth century. Not only the works of famous architects, but also the less known examples representing the century should be included. All components that contribute to creativity, from the scale of a single building to the scale of the city as well as furniture and fittings, should be analyzed. In addition to aesthetics, political, economic, cultural, technological and social aspects should also be taken into consideration (COE, 1991).

DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Buildings and Sites of Modern Movement), founded in 1988, is another non-profit organization focused on the documentation, conservation, restoration and reuse of modern architecture (Docomomo_International, n.d.). DOCOMOMO International published the list of heritage values for the modern architecture as “technological merit, social merit, artistic and aesthetic merit, canonic merit, referential value and integrity”. “Technological merit” represents innovative technologies for structure, form and layout. “Social merit” focuses on the relationship between architecture and the changing social lifestyles of the century. “Artistic and aesthetic merit” relates to the characteristics of the century in terms of composition, materials, proportion, scale and details. “Canonic merit” is determined by the contribution of the building to the architectural paradigm on a national or international scale. “Referential value” is evaluated by being exemplary with different features for designers (Docomomo_Us, n.d.). Omay Polat (2008), based on the UNESCO World Heritage List, considers the sixth one, “integrity”, together with “authenticity”, as the notions that form the basis of the conservation action in addition to the value assessment.

Another organization is the ISC20C - ICOMOS International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage. The Madrid Document, drafted by the Committee in 2011, was updated and expanded in 2017 and re-published as the “Madrid-New Delhi Document”. This document is a guideline that aims holistically to identify, conserve, develop and sustain the twentieth century cultural heritage. It introduces the significance of recent heritage as follows: “*The obligation to conserve and manage the heritage places and sites of the twentieth century is as important as our duty to conserve the significant cultural heritage of previous eras. The cultural heritage of the twentieth century is at risk from a lack of appreciation and care. Much has already been lost and more is in danger. It is a living, evolving heritage and it is essential to understand, conserve, interpret and manage it well for future generations.*” (ICOMOS, 2017). Twentieth century cultural heritage serves as a physical documentation of its use, era, and place. Its importance may be found in its tangible features such as appearance, location, design, building technology, technical features, texture, aesthetic qualities, form and spatial characteristics. Additionally, it may also be derived from its function, historical, social, spiritual and scientific associations, as well as its intangible attributes (ICOMOS, 2017). In the document, the methodology of its conservation was presented as a road map. Respectively, cultural significance should be identified, conservation

management should be implemented, repair techniques and interventions should be researched and developed in accordance with its characteristics, change should be managed to preserve its importance, and its interpretation and communication should be developed (ICOMOS, 2017).

The twentieth century architectural heritage is protected by national laws through registration. In Turkey, as in many countries, national laws are formulated in parallel with the recommendations and charters of international organizations². The articles of the "Law on the Conservation of Cultural and Natural Property (2863)" are not sufficiently inclusive in terms of defining the cultural significance of twentieth century architecture. Efforts are being made to make it more comprehensive through resolutions. This results in a very small number of examples of twentieth-century architectural heritage that have undergone qualified interventions. Twentieth century architectural heritage in Turkey is intervened mainly in two ways. Unfortunately, the attributes to be protected are irreversibly destroyed by these interventions. The first is the additions and changes made to unregistered buildings over time depending on economic and social conditions and needs. These changes can generally ignore the characteristics of architectural heritage, and consequently, their integrity and authenticity may be lost. The second is demolitions which cause gradual extinction of many examples (Omay Polat, 2008).

KARUM SHOPPING CENTER

Location and General Information

Karum is a commercial building within the "Sheraton Hotel, Congress and Business-Shopping Centre" complex (Figure 1). Located in Kavaklıdere District, one of the social and cultural centers of Çankaya District, the building complex was completed in 1991. The employer is Nurol Group of Companies, and the project was implemented by the contractor Koray Group. Since the upper floors of the building are designed as offices, it is also referred to as "Karum Business and Shopping Centre" in some sources. With this configuration, business and shopping functions are brought together in a single structure.

² Although DOCOMOMO is not authoritative in national conservation legislations, thanks to the events and public announcements on modern architectural heritage organized by DOCOMOMO Turkey, many buildings in Turkey have been recognized and listed.

Figure 1. Sheraton Hotel, Congress and Business-Shopping Centre (Leiska, 2019)

Named in reference to the trade centers established around the city by the trade colonies of the Assyrians during the Assyrian Period in the 19th and 18th centuries BC, Karum (Hasol, 2021) is located at the intersection of Iran Street and Arjantin Street, which connect to Tunalı Hilmi Street (Figure 2). Together with Kuğulu Park, which has an important social and cultural place in Ankara's urban life, with its location on the axis of these streets, has created a catalyzing effect in this rapidly developing part of the city in the last half of the 20th century. Thus, the impact of Atakule Shopping Center for Ankara on the Çankaya ridges was continued with Karum Shopping Center, which opened two years later and is considered closer to the city center.

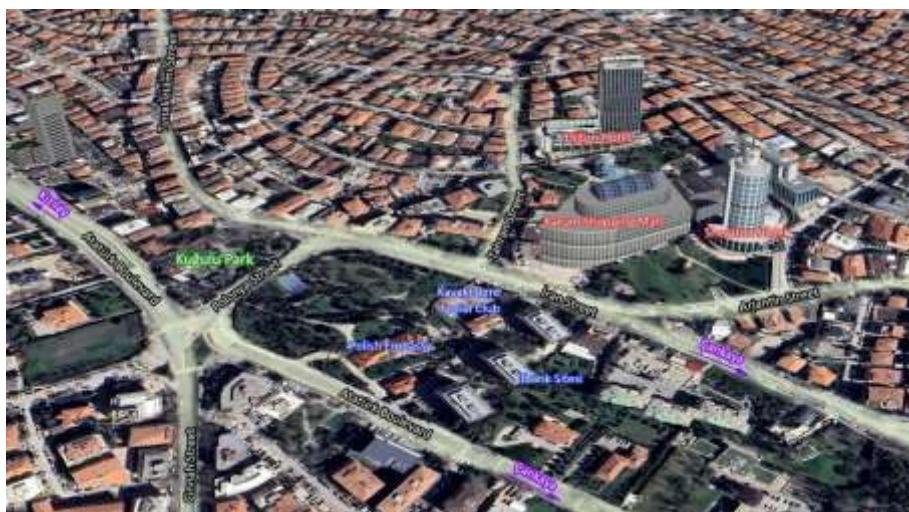

Figure 2. Aerial Photo. Retrieved [March 15, 2024] from Google Earth Pro

Karum Shopping Center is in direct relationship with the topography in terms of its landscape, the accessibility of the floors from the outside, and its connection with the hotel building. Although the façade-facing shops are designed with glass windows behind concrete gridal sunshades, the shops³ are only accessible after entering the building and are indirectly illuminated by the glass vaults of the atrium. In this sense, the interior space, designed as a closed box, is not in harmony with the topography. There are retail units on the first three floors and office units on the upper four floors. It has also two basement floors with a car park for 500 vehicles and service units. The main entrance of the shopping center is from a three-storey high arc-shaped gallery in the southwest direction (Figure 3). Apart from the main entrance, entrances were also provided from the south façade in order to directly access the shopping floors and the first office floor on the terrace by utilizing the slope of the land (Yapı, 1997). The arcade of the first office floor was also planned to connect to the hotel, but today that access is restricted.

Figure 3. The main entrance of shopping center (Nalçacıoğlu, 2022)

History

From the 1940s onwards, administrative institutions and embassies started to settle on Atatürk Boulevard. At the same time, various urban functions such as restaurants, cafes and cinemas, which are necessary for social life, started to take place on this axis. Thus, Atatürk Boulevard became the city's spine both physically and socially. In the same period, there were developments in housing construction in Kavaklıdere, especially through co-operatives. The construction of the Çankaya Mansion and the new embassy buildings are seen as an important factor in the emergence of this texture. Tunalı Hilmi Street also started to gain a new identity with the start of shopping activities

³ Except for the two shops on the ground floor to the left of the main entrance. After a long period of closure, these two shops are currently being adapted as they were designed to be.

related to the social life developing on this axis. As a result of this change, new shops were opened along the street (Resuloğlu, 2014). Kavaklıdere and Tunalı Hilmi Street, one of the busiest streets of this neighborhood, have played an important role in the emergence of Karum Shopping Center.

The building was designed by the German design group Von Gerkan, Marg & Partners GmbH in architectural integrity with Sheraton Hotel. The construction works started by Koray Group in 1987 were completed in October 1991 and the building was put into service (Koray Group, 2018). Karum Shopping Center, located at the start of Tunalı Hilmi Street, one of the most popular and lively streets of Ankara, from the Çankaya direction, has put forward its claim with the slogan "Ankara's New Centre" (Karum Ankara, n.d.).

Architectural Characteristics

Karum Shopping Center is located as a part of the Kavaklıdere Trade, Hotel and Congress Center Complex, which also includes the Sheraton Hotel, on a 17,990 m² area of land. The land on which it is located is block 2944, parcel 21 (General Directorate of Land Registry and Cadastre, n.d.). According to the building license, it has a usage area of 62,547 m². There are 372 shops, 103 offices and 10 food and beverage venues in the building (Smart Kurumsal, 2020). Of the total building area, 27,000 m² is allocated for commercial use, 23,000 m² for common areas and 12,000 m² for car parking (Bülbul, 2010).

Karum Shopping Center, located to the northwest of Sheraton Hotel and fronting Iran Street, has a rectangular prismatic mass with seven floors above ground and two floors below ground. The usage area of the shopping mall, whose ground, first and second floors are allocated for commercial use, narrows inwards from the north, west and south sides in such a way that the center remains constant from the third floor and rises in this projection for four floors. These floors are allocated for office units. On the two floors below ground, there are car parks, technical volumes and storage areas (Figure 4). The entrance to the car park is provided from the point where Arjantin Street starts in the south.

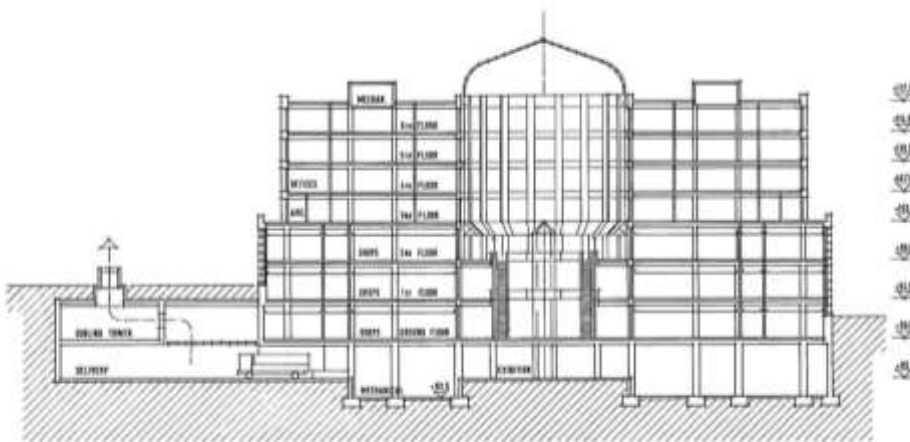

Figure 4. The transverse section of the building. Retrieved [March 10, 2024] from <https://www.gmp.de/en/projects/448/sheraton-hotel-and-shopping-mall>

The façade of Karum Shopping Mall was designed in a gridal order in integrity with the Sheraton Hotel, with its structural system visible on the interior and exterior facades (Sayar and Süer, 2002). This façade design, which can also be defined as a white colored lattice system (Hasol, 2020), is complemented with arcades created at the main entrance and the first office floor. Starting from the ground floor, the façade of the shop floors has concrete gridal sunshades between the concrete vertical elements rising along three floors.

The area between Iran Street and the shopping center in the south-west direction is a square arranged as a hard landscape, while the southern direction is a green area designed for the shopping center and urban use. The green area and the square, which constitute a quarter of the built area of the complex, are used for resting, gathering and social activities. These public open areas, which strengthen the relationship of the building with the city, also facilitate the perception of the shopping center and the hotel.

The entrance of the building is given from the three-storey high, convex arc-shaped façade located at the southwest end of the rectangular plan. In addition, there are secondary entrances on the south façade, which are directly accessed to the commercial areas on the upper floors and the office floor on the third floor in accordance with the slope of the land. In addition, from the point where Arjantin Street starts in the south, the entrance to the car park located on the first and second basement floors is provided.

The center of the building is a seven-storey-high elliptical atrium covered with a transparent vault. This architectural design and proportion exhibit both the classical style of 19th century passage buildings and the rational and functional attitude of 20th century architecture (Figure 5).

Figure 5. A view towards the atrium of shopping center (Nalçacıoğlu, 2022)

In addition to commercial use on the ground floor (Figure 6), where the atrium begins, there are cafes and exhibition spaces. The first three floors for commercial use consist of a row of shops surrounding the atrium. Behind the shops facing the atrium, a second row of shops opens onto a back corridor with shops facing each other. There are passageways connecting the circulation area surrounding the atrium with the rear circulation area, which opens into a rear corridor with shops facing each other and intersecting them perpendicularly. These passageways, three each on the north and south sides, also provide access to the stairs, fire escapes and floor lifts located on the façade.

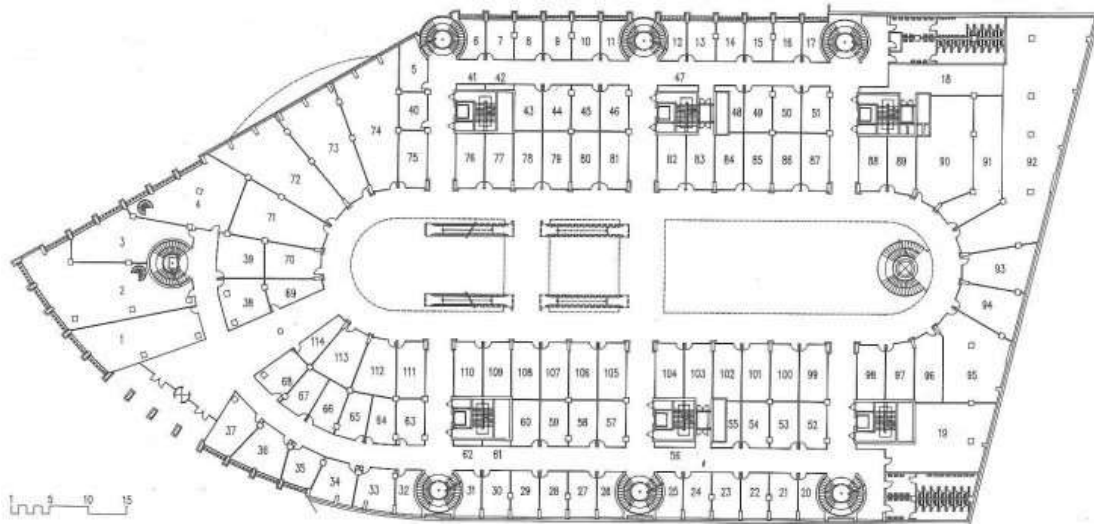

Figure 6. The ground floor plan (Yapı, 1997)

Escalators connected to the bridges in the atrium, which are also used as observation terraces, the panoramic lift at the eastern end of the atrium and the steel-bearing spiral staircases surrounding the lift connect the commercial floors (Figure 7). In addition, three spiral staircases on the north and south facades, which can only access the commercial floors, three lifts on the north and south facades, which can also access the office floors, and one spiral staircase and lift on the west facade are secondary connections between the floors. In addition, the staircase and lift on the west side also access the open terrace where the office function begins. There are three fire escapes in the interior of the north and south sides of the building, aligned with the rear shop rows and lifts, and two wet rooms at the eastern ends of these sides. On the office floors, smaller wet areas have been added next to the shafts where the lift and fire escape stairs are located.

Figure 7. The spiral staircases surrounding the panoramic lift (Nağcıoğlu, 2022)

Starting from the third floor (Figure 8), which is the first office floor, the change of function is reflected by recessions on the north, west and south exterior façades and on the interior facade, by becoming more closed facade and expanding the mass to the projection of the gallery space. The open terrace created by the recession outside offers an arcaded entrance to the office units (Figure 9). From this open terrace, access is provided to three independent entrance halls to the north and south.

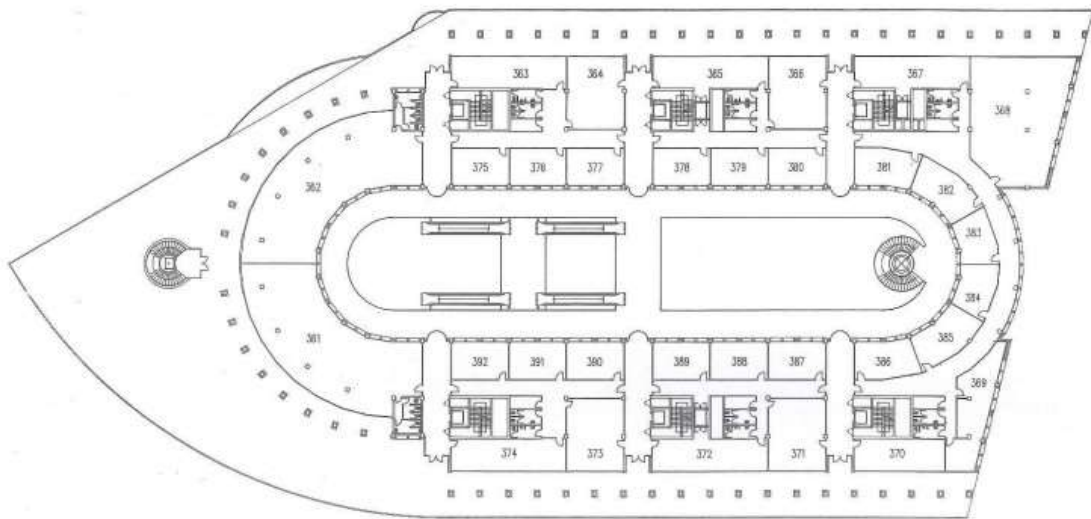

Figure 8. The third floor plan (Yapı, 1997)

Figure 9. The terrace on the third floor (Nalçacıoğlu, 2022)

Office entrance halls meet the vertical circulation connections from the commercial floor and continue to the top floor. Thus, independent office modules can be reached directly from the ground floor via the lift and fire escape stairs. There are independent office modules on each floor allocated for office use, and these modules are separated by halls where vertical circulations are opened. The atrium can be viewed from these halls. Each module usually consists of five rooms, a technical volume, a lift, a fire escape staircase and a wet area. Of these, those at the east and west ends contain more rooms. The units facing the atrium have a smaller area, while those facing the terrace have a larger area. In addition, there are lounges with large volumes on the west of the office floors.

Constructed with reinforced concrete structural system, the shopping mall has 40 cm thick slabs on the car park and shopping floors and 30 cm thick slabs on the office floors (Yapı, 1997). The floor where the vault over the atrium is carried is the top floor of the building. The bearing steel arches of the vault sit on the reinforced concrete column axes and form the vault (Figure 10). Due to the cross-sections of the vault supporting system, the top office floor is slightly recessed inside. The vault roof is finished with a half dome on the east and west ends of the building. The gaps formed by the secondary steel profiles perpendicular to the main structures are covered with glass and a transparent roof is obtained.

The most striking architectural feature of the building is the transparent vault roof with steel construction covering the atrium, which lets the natural light in. The daylight that spreads from the atrium to the interior space ensures that the building is in contact with the external environment at all hours of the day. The time cycle is naturally transferred into the building, emphasizing the space-time relationship.

Figure 10. The steel arches of the vault (Nałçacıođlu, 2022)

CULTURAL HERITAGE CHARACTERISTICS OF KARUM SHOPPING CENTER

Authenticity

The building has been used with its original function, form and building materials since the day it was built. The original spatial organization and circulation scheme are also maintained. Original materials were used again in the partial repairs made in the common spaces. However, in the wet areas, store and office interiors, materials were changed according to the users' demands.

Integrity

Karum Shopping Center was designed and built within the "Sheraton Hotel, Congress and Business-Shopping Center" complex. All the buildings of the complex and their relations with each other are kept in integrity. Considering its integration with its surroundings, the topographical and spatial qualities of the green and open areas to the south and west of the building have been maintained. However, the new building built adjacent in the northwest direction, emulating the historical classical style, has changed the urban perception of Karum. Although the urban perception is endangered by the adjacent building, Karum Shopping Center still keeps all its fundamental features essential to the property contained within it; ensures that all necessary features remain intact without loss, significant damage, or decay and conserves its integrity.

Cultural Memory

Karum Shopping Center has had an important presence in the memory of residents of both Kavaklıdere neighborhood and Ankara since 1991. An integral part of Tunalı Hilmi Street and its

environs, which has been Ankara's shopping district for the last five decades, the complex has continued to be the city's meeting and shopping venue since the day it was opened.

Karum Shopping Center and its landscape has been a popular destination and a landmark in Ankara. Its presence has reinforced the commercial and social importance of the area. Tunalı Hilmi, a shopping street that used to end at Kuğulu Park, now begins at Karum Shopping Center according to the locals (Resuloğlu, 2011). It also developed the streets around it, driving the emergence of hotels, luxury residences and business centers. Forming an integrity with the Sheraton Hotel within its own building complex, Karum is also an international tourism and trade center (Bülbül, 2010). In addition, Karum is a reference point for describing many of the buildings or attractions in the neighborhood such as on the way to Karum, opposite/infront of Karum, 5 minutes away from Karum, etc. These show that it will continue to construct its role in the collective memory in the future as well.

Karum Shopping Center has an important place in urban memory not only with the building itself, but also with the land where it is located. Because, it was built on the site of the Kavaklıdere Wine Factory and vineyards, which contributed to the development of the neighborhood. This factory was founded in 1929 by Sevda and Cenap And, the daughter and son-in-law of Parliamentarian Abdullah Hilmi Tunalı, from whom Tunalı Hilmi Street takes its name. With this new economic enterprise and its facilities, the neighborhood became one of the most developed commercial and touristic area of the city. After, the factory was moved out of the city for various reasons, its land was sold to be converted into "Sheraton Hotel, Congress and Business-Shopping Center" complex. The neighborhood consisting of villas in vineyards has rapidly turned into high-dense residential and commercial district (Kavaklıdere Şarapları, n.d.). Although there are no traces of vineyards in the district today, the fact that it was the first production center of Turkey's leading wine producer still holds a presence in the collective memory. Based on this fact, some resources write that the design of the hotel building was inspired from a wine bottle (Emporis, n.d.). The factory and its vineyards have also been part of Atatürk's memoirs in Ankara. He was used to come here in the evenings for a walk and spent a rest in the room allocated to him. Today, neither this room nor the traditional house in the garden exists (Ali E. Eker, 2010, as cited in Resuloğlu, 2011, p.66).

Karum Business Center hosted a leading private media company as well. This company, which also owned a television channel, was using views from Karum's interiors and exteriors as settings for its national news bulletins. For this reason, Karum Business and Shopping Center is also nationally recognized. It is also important for both journalists and intellectuals as a place where many prominent journalists gathered, met and chatted in the beginning of 2000s.

Cultural Heritage Values

Urban/Contextual Value

Karum Shopping Center's bond with Ankara's main public open spaces such as Kuğulu Park, Seğmenler Park, Tunalı Hilmi and Arjantin Streets is valuable. It has taken its place in the urban silhouette since the 1990s. It has become a resident of its neighborhood, both contributing to and benefiting from the public space in which it is located. Karum Shopping Center is more intertwined with urban life than isolated suburban shopping centers.

The new architectural and urban planning approaches introduced when Ankara became the capital of the Republic of Turkey also laid the foundation for the form the city would take in the future. The new city center, which was shaped in this period with the Jansen Plan, emerged as a prestige area with the settlement of embassies and high-income urbanites to the south of Kızılay. This area, named Kavaklıdere, was formed outside of the Lörcher and Jansen Plans, although the city center was quite close to the south of Kızılay. This area has created its own social and spatial dynamics with the effect of the development towards the south. Kavaklı Stream, which flowed where Tunus Street passes today and formed the silhouette of the region with its poplar trees until the 1930s, also gave its name to this neighborhood (Resuloğlu, 2014).

Karum Shopping Center is located in a very important position with its urban connection with Kuğulu Park, Seğmenler Park and Tunalı Hilmi Street, which was developing at the time. With the opening of the shopping center, it contributed to the development of the nearby Arjantin Street with residential buildings, exclusive eating and drinking places and stores of world-renowned brands. Its proximity to the Kızılay area, which became the new city center in the Republican Era, has been another attraction factor for the shopping mall.

Architectural Value

Designed as a part of the "Sheraton Hotel, Congress and Business-Shopping Center" complex, which is a reflection of the pluralism in architecture, Karum Shopping Center is an example of an atrium-type shopping center designed with rational geometries. Planned by a German architectural office, the building reflects the international architectural manner, façade design and interior design of the period. Constructed with reinforced concrete, the building is covered with a vault with steel supports. The façade and interior spaces are designed in a gridal layout in which the load-bearing system is exposed. This façade design is enhanced by the arcades created at the main entrance and the first office floor with mass recesses.

Technological Value

The main mass of the building was constructed with reinforced concrete and steel profiles were used in the structural system of the vault and the horizontal-vertical circulation elements. In the context of the period in which it was built, it is one of the important examples where reinforced concrete and steel structural systems are used together in a large-span closed public space. Apart from this, the automatic air conditioning, fan coil and lighting systems used in the building represent the technology of its time. The building was secured with automatic fire alarm and control systems (Yapı, 1997). Artificial lighting in the shopping center is done with lighting automation that adjusts itself according to the ambient light level (Gürçel, 2003).

Social Value

It is the second example of the shopping center typology in Ankara, where commercial, social and cultural activities are presented in a single indoor space. The building is part of a complex for commerce, business and tourism, which makes it one of the first examples of the mixed-use typology in the city. It is the spatial representation of these two typologies that reflect a post-globalized lifestyle.

Use Value

Karum is still in use with its original function both as a shopping and business center. However, the user density and social profile have changed in time. The building, which was used by the city in the early days, has turned into a place preferred mostly by the residents of the neighborhood due to the rapidly opening of shopping malls in and around the city (Arioğul, 2007).

Referential Value

In addition to being an architectural representative of its time, Karum Shopping Center takes reference from the spatial development and organization of commercial facilities in the West. For example, the shopping activity is organized around an enclosed atrium. Similar to passage typology, it is covered with a transparent vault and has secondary entrances and exits. The structure has traces of the spatial development of commercial buildings from ancient Greek to nineteenth century department stores and passages. However, it is interpreted in a contemporary way in terms of materials, construction techniques and new spatial requirements. As a representation of this architectural development, Karum has been a model for the other shopping centers built after.

Table 1. Cultural Heritage Characteristics of Karum Shopping Center

Cultural Heritage Characteristics	
Authenticity	It has been used with its original function, form and building materials since it was built.
Integrity	As a part of hotel, shopping, business and convention center complex, it continues its existence as a whole.
Cultural Memory	It remains in the collective memory as a significant meeting and shopping place, and a landmark of the city and the neighborhood. It was built on the land of the former Kavaklıdere Wine Factory and vineyards, which also has an important place in the urban memory. It hosted a leading private media company and brought many journalists together for many years.
Cultural Heritage Values	
Urban/Contextual Value	The building is characterized by its strategic location and its connection with the city's landmarks such as Kuğulu Park, Seğmenler Park, Tunalı Hilmi and Arjantin Streets.
Architectural Value	It reflects the architectural language of its period in its spatial layout, facades, and interior elements.
Technological Value	Its structure, and air conditioning, fan coil and lighting systems represent the technology of the period.
Social Value	It is one of the first examples of the post-1980s both shopping center and mixed-use building typology in Ankara.
Use Value	It is still used in its original function.
Reference Value	As a representation of commercial spatial development, locally it has become a reference for other shopping centers built after.

Conservation Problems

Today, the presence of new shopping centers in suburban areas makes shopping in city centers less attractive. Thus, shopping areas, which are part of the architectural, social, cultural and economic diversity of city centers, are gradually losing their importance. Karum Shopping Center has also lost its former attractiveness due to this change and transformation. The commercial spaces in the

building, which has fewer users and shopping activities, are therefore either frequently changing hands or remaining vacant.

Karum, as one of the first examples of the shopping center typology built in Turkey, has been maintained in its original form without having any major changes, and has survived to the present day. The fact that it is a part of a building complex including a hotel and a business center, can also be a factor in its preservation. Another important aspect of Karum Shopping Center is that it is socially and commercially open to its surroundings with its public spaces, which have remained unchanged until today.

According to the site surveys, a few material and structural problems are observed. There are plaster cracks and paint flaking on the façade and openings and cracks on the pavement due to ground motion. Additionally, on the terrace of the third floor, the ceiling of the arcade and the insulations of the mechanical installations are deteriorated. Biological growth is seen on the ground level of the façade. This is also observed intensely between the terrace and hotel on the east side of the building. The pedestrian paths and stairs of its landscape have several breaks. Metal stair railings are partly corroded. Inside the buildings, capillary cracks and blistering as well as usage-related damages have occurred on the walls. The suspended ceilings of the building are still original. However, they become stained and deteriorated. Partial cracks and fractures are seen on the stone-coated floorings (Figure 11).

Figure 11. Some images showing the problems in need of repair and maintenance (Nalçacıoğlu, 2022)

Green areas are quite rich within the building complex. It is seen that shopping mall's parking need is met in the basement floors and the green area around the building is concentrated. However, the parking spaces are insufficient today. The green area is used for outdoor activities organized especially in spring and summer. Portable landscaping works carried in the green area cause degradation due to the intense use at certain points.

CONCLUSION

In an economic and social system dominated by rapid change, Karum Shopping Centre is a fortunate building that has survived until today with its original form and function. However, the original use of the building has some limitations due to security reasons and there are material deformations. The density of its use is decreasing day by day. Therefore, the building needs to be managed against/for change consciously. It should be kept in mind that Karum, still exists in its original form, is one of the first shopping centers in Ankara. Therefore, it is recommended to be recognized as a cultural heritage.

Because structural deformations are not observed, permanent maintenance and repair will be the best conservation method to ensure the continuity of Karum Shopping Center. All national and international conservation documents emphasize the importance of maintenance and repair to prevent further damage and deformations. The Madrid-New Delhi Document states that permanent maintenance and periodic monitoring are the most appropriate method of conservation to reduce long-term repair costs. In this context, the preparation of a continual maintenance plan is recommended. The document also underlines that where repairs are necessary, appropriate repair methods should be investigated and developed. Repairs and interventions should only be carried out when necessary and at minimum level. Care should be taken during any intervention. The depth and extent of change should be reduced. Proven repair methods should be used. Interventions that may damage cultural significance should be avoided. Repair tools should be non-destructive, and alterations should be reversible as much as possible (ICOMOS, 2017).

Shopping centers, emerged in the era of globalization, are criticized by fueling new consumption habits and defining an artificial multi-functional public space in a closed box where shopping is prominent. Moreover, they are constantly being revised and transformed because they fail to adapt to rapidly changing living conditions. It is expected that in the near future, with the rise of e-commerce, the shopping center typology will change, and existing ones will be demolished or become obsolete. However, buildings that no longer have any use can be revitalized through refunctioning. If shopping centers are to be repurposed, care should be given to find an appropriate new use that sustains cultural significance (ICOMOS, 2017). In future scenarios, the transformation of these large-scale enclosed buildings is discussed, and ideas are developed in this context. For instance, Máté (2013) mentions in her research that there may be sustainable options where shopping centers are transformed into places of production instead of overconsumption.

In recent years, it has been observed that shopping centers have visibly lost their attraction and have undergone a transformation. In this context, this study is intended to point out the existence of a shopping center typology and to suggest the transmission of this typology to future generations as a cultural heritage. The questions may shed light on future studies in this field as follows: Are new shopping opportunities like e-commerce and the post-pandemic lifestyles transforming the shopping center typology from a concrete structure to an abstract concept? Will this building typology be considered as a cultural heritage in the future? How to adapt shopping centers for a more sustainable future without demolishing them?

Acknowledgements

This article is based on the master's thesis in Architecture titled "Ankara'daki İlk Alışveriş Merkezi (AVM) Örneklerinin Kültür Mirası Bağlamında İncelenmesi: Atakule ve Karum (Analysing the First Shopping Malls in Ankara in the Context of Cultural Heritage: The Cases of Atakule and Karum)", completed by the first author under the supervision of the second and third authors at Çankaya University.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement

<i>A. Idea, Concept</i>	<i>B. Study Design, Methodology</i>	<i>C. Literature Review</i>
<i>D. Supervision</i>	<i>E. Material, Resource Supply</i>	<i>F. Data Collection, Processing</i>
<i>G. Analyses, Interpretation</i>	<i>H. Writing Text</i>	<i>I. Critical Review</i>

AUTHOR 1: C/E/F/H

AUTHOR 2: A/B/C/D/G/H/I

AUTHOR 3: A/D/G/H/I

REFERENCES

- Ahunbay, Z. (2020). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul, YEM Yayın.
- Ahunbay, Z. (2021). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul, YEM Yayın.
- Arioğul, İ. (2007). *Arjantin Caddesi'ni 'food-court' yapan alışveriş merkezi: Karum*. Retrieved from <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/arjantin-caddesi-ni-food-court-yapan-alisveris-merkezi-karum-6323150>
- Batur, A. & Batur, S. (1970). Sanayi, Sanayi Toplumu ve Sanayi Yapısının Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler. *Mimarlık*, 80, 8(6), 26-41.
- Baturayoğlu Yöney, N. (2016). Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İlkelere İlişkin Bir Değerlendirme. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (17), 62-76.
- Biröl, G. (2005). Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4), 421-427.
- Bülbül, A. (2010). *Farklılaşan Tüketim Toplumu ve Kültürü Kapsamında Mimarlıkta Tüketim Olgusu ve Alışveriş Merkezleri*. (Unpublished master's thesis). Süleyman Demirel University, Isparta, Turkey.
- COE (1991). *Recommendation No. R (91)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of the Twentieth-Century Architectural Heritage*. Retrieved from https://culturante.gov.pt/wp-content/uploads/2020/07/1991__recomendacao_nº_r_91_13_sobre_a_protecao_do_patrimonio_arquitetonico_do_seculo_xx-conselho_da_europa.pdf
- Coleman, P. (2007). *Shopping Environments: Evolution, Planning and Design*. Oxford, Architectural Press.
- Demirkan, M. & Dişkaya Taş, S. (2007). Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Alışveriş Merkezleri. *Journal of İstanbul Kültür Üniversitesi*, 5(1), 15-22.
- Docomomo_Us (n.d.). *How to evaluate modern*. Retrieved from <https://www.docomomo-us.org/explore-modern/explore-the-register/how-to-evaluate-modern>
- Docomomo_International (n.d.). *Organization*. Retrieved from <https://docomomo.com/organization/>
- Emporis (n.d.). *Sheraton Hotel*. Retrieved from <http://www.emporis.com/building/sheratonhotel-ankara-turkey>
- Erin, İ. & Gönül T. (2015). Alışveriş Mekânlarının Dönüşümünün Kentsel Mekâna ve Yaşama Etkisi: İstanbul Örneği. *Şehir ve Toplum*, 2(2015), 129-142.
- General Directorate of Land Registry and Cadastre (n.d.). Retrieved from <https://parselorgu.tkgm.gov.tr>

- Gerkan, Marg and Partners (gmp). *Sheraton Hotel and Shopping Mall. Ankara, Turkey, 1991*. Retrieved [March 16, 2024] from <https://www.gmp.de/en/projects/448/sheraton-hotel-and-shopping-mall>.
- Gruen, V. & Smith, L. (1967). *Shopping Towns USA: The Planning of Shopping Centers*. New York, Reinhold Publishing Corporation.
- Gürçel, Ç. (2003). *Integration of Shopping Malls with Pedestrian Environment: An Analysis of Akeköprü Migros and Karum Shopping Malls*. (Unpublished master's thesis). Bilkent University, Ankara, Turkey.
- Hasol, D. (2020). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. İstanbul, YEM Yayın.
- Hasol, D. (2021). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul, YEM Yayın.
- ICOMOS (2017). *Approaches to the Conservation of Twentieth-Century Cultural Heritage: Madrid – New Delhi Document*. Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Working_Groups/SDG/ICOMOS_2017_Madrid-Delhi_Document_-_Conservation_of_20c_Heritage_-_en-fr-es.pdf
- Karum Ankara (n.d.). *Hakkımızda*. Retrieved from <https://avmkarum.com/hakkimizda>
- Kavaklıdere Şarapları (n.d.). *Tarihçe*. Retrieved from <http://www.kavaklidere.com/tr>
- Koray Group (2018). *Karum Alışveriş Merkezi*. Retrieved from <https://www.koray.com/karum-alisveris-merkezi>
- Leiska, H. (April 2019). Sheraton Hotel and Shopping Mall. Retrieved [December 22, 2022] from <https://www.gmp.de/en/projects/448/sheraton-hotel-and-shopping-mall>
- Máté, K. (2013). Remediating Shopping Centres for Sustainability. In G. Cairns (Ed.), *Reinventing Architecture and Interiors: A Socio-Political View on Building Adaptation* (pp. 53-76). Oxfordshire: Libri Publishing Ltd.
- Nalçacıoğlu, E. (2022). *Ankara'daki İlk Alışveriş Merkezi (AVM) Örneklerinin Kültür Mirası Bağlamında İncelenmesi: Atakule ve Karum*. (Unpublished master's thesis). Çankaya University, Ankara, Turkey.
- Omay Polat, E. (2008). *Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme*. (Unpublished doctoral dissertation). Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey.
- Özkaban, F. F. (2014). *Modern Mimarlık Mirasının Korunması Sorunsalı: İzmir Konut Mimarlığı Örneği*. (Unpublished doctoral dissertation). Dokuz Eylül University, İzmir, Turkey.
- Özkeçeci, M. (2002). *Teknoloji ile Bütünleşen Alışveriş Merkezleri Modelleri ve İnternet Alışverişi Üzerine Bir Araştırma*. (Unpublished master's thesis). İstanbul Technical University, İstanbul, Turkey.
- Prudon, T.H.M. (2008). *Preservation of Modern Architecture*. Hoboken, N.J., Wiley.
- Resuloğlu, Ç. (2011). *The Tunah Hilmi Avenue, 1950s-1980s: The Formation of a Public Place in Ankara*. (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

- Resuloğlu, Ç. (2014). Kavaklıdere Semtinin Oluşum Öyküsü, *İdealkent*, 11, 226-248.
- Say Özer, Y. (1996). *Ticaret Mekânlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerinin İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması*. (Unpublished doctoral dissertation). Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey.
- Sayar, Y. & Süer, D. (2002). Alışveriş Merkezleri Türkiye Örnekleri. *Ege Mimarlık Dergisi*, 40-41, 14-19.
- Smart Kurumsal (2020). Gayrimenkul Değerleme Raporu. Retrieved [March 4, 2022] from <https://www.nurologyo.com/upi/r/karum-is-ve-alisveris-merkezi-31-aralik->
- Toktay, V. (2005). Yeni Tasarım Kültürü Işığında Alışveriş Mimarlığı ve Gösteri Kültürü. *Yapı Dergisi*, 286, 58-64.
- Vural Arslan, T. (2009). Türkiye'deki Alışveriş Merkezleri İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(1), 147-159.
- Vural, T. & Yücel, A. (2006). Çağımızın Yeni Kamusal Mekânları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış. *İTÜ Dergisi Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5(2), 97-106.
- Wijesuriya, G., Thompson, J. & Young, C. (2013). *Managing cultural world heritage. Manual*. Paris, UNESCO.
- Yapı (1997). *Yapı'dan Seçmeler. İş-Alışveriş Merkezleri*. İstanbul, YEM Yayınları.

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

Erdem NALÇACIOĞLU

Graduated in 1997 from Karadeniz Technical University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Interior Architecture. He completed his master's degree in architecture at Çankaya University, Institute of Science and Technology, Department of Architecture. After graduation, he worked in public-private large-scale architectural projects and constructions of Turkey's leading construction companies in various cities, especially in Ankara, Istanbul, Trabzon and abroad. Since 2015, he has been designing projects and implementing construction works in different scales in his own Ankara-based office. In addition to his professional life, he researches on the preservation and re-functionalization of architectural heritage.

Ayça ÖZMEN

Received her Bachelor's Degree in Architecture from Istanbul Technical University in 2007, her Master's Degree in Architecture from Milano Polytechnic University in 2009 and her PhD Degree in Restoration from Yıldız Technical University in 2017. Since 2020, she has been working as an Assist. Prof. Dr. at Çankaya University, Department of Architecture. She conducted postdoctoral research on adaptation of modern heritage as a visiting researcher at Hasselt University, Belgium between September 2022 and September 2023. She is a member of ICOMOS Turkey. Her main research interests are architectural conservation, adaptive reuse, twentieth century architectural heritage and Cittaslow Movement.

Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK

After receiving her bachelor's degree from METU Department of Architecture, she continued her studies on the conservation of multi-layered historical cities in METU Restoration Graduate Program. She got her PhD degree in METU Cultural Heritage Conservation Program with her doctoral dissertation titled "Understanding the construction technique of Mimar Sinan's buildings: The case of Lüleburgaz Sokullu Mehmed Pasa Mosque". She is currently working as a full-time instructor at Çankaya University, Department of Architecture. Her research interests include structural systems and construction techniques of historical buildings, urban archaeology, and GIS as a tool in the conservation of cultural heritage.

Doubling: Chair variations by Tafurian Strategy in the product design studio of interior architecture education

Gülru MUTLU TUNCA¹, ORCID: 0000-0003-4945-8242

Abstract

Manfredo Tafuri, the groundbreaking architectural historian and theoretician of the 1970s stated that “at the origin of a critical act, there lies a process of destroying, of dissolving, of disintegrating a given structure” and criticism begins simultaneously with the “doubling” of the object under analysis. The Tafurian “doubling” theory is adapted as an educational methodology in the “Product Design” studio of interior architecture education, requiring different scale adaptations. The method transforms the analysis, conceptual development, and elaboration phases into relative, interactive design phases; in the “critical analysis” phase, three chair designs are “exploded” to resolve the dialectical montage of the attraction elements characterizing the design through decoding “cinematographic conflicts” within the shot. In the “recomposition” phase, the decoded conflicts are regenerated with design tools and transformed into original design proposals sculpted with the subjective mind. This study explores the effects of the critical education methodology, inspired by Tafuri’s theories, in solving students’ a priori understanding and comprehension problems due to the course’s heterogeneous structure and concentrated program. This paper critically interpreted the intricate relationships between student projects and the products under analysis through the evaluation of student projects and project definitions from the catalog of “Doubling Chairs” exhibition held at Turkish Freelance Architects Association.

Highlights

- “Doubling” method provides the critical means for understanding, reconceptualizing and recomposing a design as a user and designer.
- Analyzing products with an artistic terminology derived from Eisenstein’s montage theory and cinematographic conflicts helps students develop new visions.
- The attraction of user to the product designs results from “dialectical thinking,” provoking user perception.

Keywords

Product design studio; Doubling, Critical analysis; Dialectical montage; Conflict.

Article Information

Received:
22.05.2024

Received in Revised Form:
05.09.2024

Accepted:
11.09.2024

Available Online:
30.10.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Çankaya
University, Ankara, Türkiye.
gulru@cankaya.edu.tr

Eleştirel ikiz: İç mimarlık eğitimi ürün tasarımı stüdyosunda Tafuriyen stratejiyle türetilen sandalye çeşitlemeleri

Gülru MUTLU TUNCA¹, ORCID: 0000-0003-4945-8242

Öz

1970'lerin öncü mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Manfredo Tafuri, sanatsal üretimin arka planında üretim nesnesini yıkan/dağıtan/ parçalayan bir analiz sürecinin yattığını; eleştirel türetimin ise analiz altındaki üretim nesnesinin "ikiye katlanması" ile eşzamanlı başladığını ifade etmektedir. Bu çalışma, "eleştirel ikiz" olarak adlandırılan Tafuriyen yaklaşımın, iç mimarlık eğitiminde verilen ve farklı ölçek adaptasyonu gerektiren "Ürün Tasarımı" stüdyosunda bir eğitim metodolojisi olarak uyarlanışını incelemekte ve yöntemin dersin heterojen kurgusu ve yoğunlaştırılmış programından kaynaklı öğrencilerin *apriori* anlama ve kavrama problemlerini çözümedeki etkilerini araştırmaktadır. Yöntem, "Ürün Tasarımı" stüdyosunun ders programında bulunan araştırma, kavramsal gelişim ve detaylandırma evrelerini, birbirlerine bağlı ve eleştirel analizin, kavramsallaştırmanın ve somutlaştırmanın etkileşim içinde yoğunlaştığı heterojen tasarım evrelerine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. "Eleştirel analiz" evresinde, öğrenciler üç sandalye örneğini "patlatarak," ürüne karakter veren cazibe unsurlarının diyalektik kurgusunu çekim içindeki "sinematografik çatışmalar" üzerinden çözümlenmektedir. "Yeniden yapılandırma" evresinde ise, deşifre ettikleri çatışmalar kapsamında sübjektif idealarını tasarım araçlarıyla tekrar türeterek özgün tasarım önerilerine dönüştürmektedir. Bu çalışma, Tafuri'nin kuramlarından esinlenilerek geliştirilen eleştirel ikiz yönteminin, öğrencilere ne ölçüde rehber olduğunu Türk Serbest Mimarlar Derneği'nde yapılan "Tafuriyen Sandalye Çeşitlemeleri" sergisi katalogunda yayınlanan öğrenci projeleri ve yorumları üzerinden tartışmakta ve projelerle analiz altındaki ürünlerin girift ilişkilerini eleştirel bir yaklaşımla yorumlamaktadır.

Öne Çıkanlar

- "Eleştirel İkiz" yöntemi, bir ürünü hem kullanıcı hem tasarımcı olarak anlamayı, yeniden kavramsallaştırıp, türetmenin yordamını sağlamaktadır.
- Eisenstein'in montaj teorisi ve çekim içi sinematografik çatışmalarından devşirilen sanatsal bir terminolojiyle ürünleri çözümlenmek, öğrencilerin yeni vizyonlar geliştirmelerinde yardımcı olmaktadır.
- Kullanıcının ürün tasarımlarına ilgisi, kullanıcı algısının "diyalektik düşünce" ile harekete geçirilmesinin bir sonucudur.

Anahtar Sözcükler

Ürün tasarımı stüdyosu; Eleştirel ikiz; Eleştirel analiz; Diyalektik kurgu; Çatışma.

Makale Bilgileri

Alındı:

22.05.2024

Revizyon Kabul Tarihi:

05.09.2024

Kabul Edildi:

11.09.2024

Erişilebilir:

30.10.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Çankaya Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
gulru@cankaya.edu.tr

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Son yıllarda artan iç mimarlık mesleğinin en yalın görev tanımı, kullanıcının fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına göre, evrensel tasarım ölçütleriyle iç mekanları işleve uygun planlamak, tasarlamak ve yapılandırmaktır (Demirbaş & Demirbaş, 2023). Yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, sosyal değişimler ve tüketim kültürü, ülkemizde de seri mekânsal dönüşüm ihtiyaçlarını tetiklemiş; artan iç mimari hizmet gereksinimi iç mimarlık pratiği ve yüksek öğretimine olan ilgi ve talebi arttırmıştır. Ülkemizde daha çok özel üniversiteler bünyesinde açılan iç mimarlık bölümleri, son yıllarda devlet üniversitelerinde de açılmaya başlamış; geniş bir görev ve hizmet yelpazesine sahip olan iç mimarlık mesleği mimari pratik içinde üst düzey bir faaliyet alanı yakalamıştır.

İş sahası mimari yapı olan iç mimarlık mesleğinin eğitimi de içerik açısından yapı-insan-mekân ilişkisini teknik, kavramsal, davranışsal boyutlarda irdeleyen multidisipliner müfredatlar ile verilmektedir. Bu müfredatlar incelendiğinde, ana odağın kavramsal düşünce ve uygulamanın bir arada sentezlendiği, özgün ve yenilikçi iç mekanlar yaratmayı öğreten tasarım stüdyoları olduğu görülmektedir (Kurtçavuş & Kaptan, 2022). Stüdyo eğitimi için gerekli olan teknik donanım ise strüktürel sistemler, malzeme, yapı bilgisi, detaylandırma, ürün tasarımı, modüler sistemler gibi yapı ölçeğinden mobilya/donatı ölçeğine kadar odaklanan mesleki uygulama derslerinde öğretilmekte; ergonomi, çevresel psikoloji, gibi insan davranış biçimleri ve psikolojisinin irdelendiği kavramsal dersler ve ısı konfor, aydınlatma, akustik, renk, gibi fiziksel çevre kontrolü ve yapı teknolojisi dersleriyle öğrencilerin mesleki edinimleri teorik olarak geliştirilmektedir. Bilinmelidir ki, içmimarlık ve tasarım eğitimi özelinde müfredat içeriği, multidisipliner stüdyo pratiği, stüdyo eğitimi ve öğrenim stilleri üzerine yürütülen çokça değerli ulusal araştırma bulunmaktadır (Demirbaş, 2001; Demirbaş & Demirkan, 2003; Kurak Açıcı, 2023; Onur & Zorlu, 2017).

Bu araştırmalara göre, farklı ölçek ve disiplin akreditasyonu öngören çok kapsamlı müfredatlar — her ne kadar mezunların mesleki niteliğinin kanıtı olsa da— zorlu bir eğitim ve öğretim süreci tarif etmektedir. Yoğun bilgi paketleri, eğitmenleri sıkıştırılmış içerikler ile konu aktarımına mecbur kılmakla birlikte öğrencileri de verilen bilgiyi sığ ve yüzeysel bir düzeyde anlamaya koşullandırmaktadır. Bilginin öğrenci tarafından özümsemesi ve sentezi ise akademik bir beklenti olarak cevapsız kalmaktadır. Kısıtlı ders saatleri içinde yoğun bilgi paketlerini aktarma ve anlama sorunsalı, özellikle “Ürün Tasarımı” ve “Modüler Sistemler” gibi multidisipliner derslerde belirginleşmektedir. Farklı ölçek adaptasyonu gerektiren bu derslerin hızlandırılmış ve yoğunlaştırılmış içerikleri yüzünden öğrenciler, antropometrik/ergonomik veriler ve işlevsel gerekliliklere doğrudan bağlı ürün tasarımı olgusunu yüzeysel bir şekilde kavramakta ve bu ölçeğin ihtiyaçlarını tam anlamıyla özümseyememektedir. Bu sorunsal, şüphesiz ki, bu stüdyoların kurgusuna dair yöntem-bilimsel bir problem alanı tarif etmekte; eğitmenleri öğrenciler için eldeki materyali anlamayı, özümsemeyi ve sentezlemeyi kolaylaştıran, yaratıcı, ancak eleştirel eğitim stratejileri geliştirmeye yönelmektedir. Bu çalışma, yukarıda tarif edilen problemi çözmek amacıyla geliştirilen, sanat, tasarım ve eleştiri üzerine temellenen eğitim yönteminin arka planındaki kavramsal çerçeveyi ve stüdyo deneyimini aktarmaktadır. Söz konusu yöntem, on yıldır Çankaya

Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde verilen “İNAR 331 Ürün Tasarımı” ve “İNAR 332 Modüler Sistemler” stüdyolarında uygulanmaktadır, ancak bu çalışmada söz konusu zincirin ilk aşaması olan “İNAR 331 Ürün Tasarımı” stüdyosuna odaklanılmaktadır. 1970'lerin önder mimarlık tarihçisi ve teorisyenlerinden Manfredo Tafuri'nin (1935-1994) “eleştirel ikiz” [*doubling*] kuramından esinlenerek geliştirilen operasyonel eğitim stratejisinin, dersin heterojen kurgusu ve yoğunlaştırılmış programından kaynaklı öğrencilerin *apriori* anlama ve kavrama problemlerini çözmedeki etkisi tartışılmaktadır.

Bölümün eğitim müfredatı incelendiğinde, ürün tasarımı ve üretim süreci hakkında bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan “İNAR 331 Ürün Tasarımı” dersinin, üçüncü sınıfın birinci döneminde alınan zorunlu ancak ön şartsız bir stüdyo dersi olduğu görülmektedir. Birinci ve ikinci sınıflarda birbirine ön şartlı—teknik çizim, yapı bilgisi, iç mimarlar için malzeme ve detay tasarımı gibi—zincir uygulamalı derslerden sonra yerleştirilmesi sebebiyle, dersin teknik açıdan donanımlı bir öğrenci profiline hitap ettiği açıkça anlaşılrsa da ön şartsız olması sebebiyle detay dersinde başarısız takdir edilen öğrenciler tarafından da alınabilmekte; dolayısıyla genellikle bilgi düzeyi değişiklik gösteren kalabalık bir öğrenci grubuna verilmektedir. Farklı kullanıcı tipleri ve işlevler için oturma birimi tasarımı ve üretimi konularına odaklanılan bu derste, öğrenciler tasarımla başlayıp üretimle sonuçlanan zor, ancak keyifli bir süreci ilk defa deneyimlemektedir. Dönem boyunca “orijinal ve yenilikçi ürün tasarımı nasıl yapılmalıdır?” sorusuna yanıt arayan öğrenciler, yapılan tartışmalar ve teorik konu aktarımlarıyla ürün tasarımı, ürün-insan/ürün-mekân ilişkisi, antropometrik ve ergonomik verilerin sentezi, malzeme bilgisi, uygulama yöntemleri, üretim süreci, özgün detay çözümleri, öğrenci-üretici iletişimi, sürdürülebilirlik, paketleme ve maliyet hesabı gibi konular hakkında temel bilgiler edinmekte; stüdyo çalışmaları, öğretmenlerle gerçekleştirilen panel/yüz yüze kritikler ve jüriler sayesinde bu bilgileri yaratıcı şekilde uygulamaya aktarmayı öğrenmektedir.

Tasarlanan ürünün başarılı ve projeye uygun şekilde üretilebilmesi için süreç üç ana evrede yürütülmektedir: Ön araştırma ve kavramsal çalışma, proje gelişimi ve detay tasarımı. Ders izlenceleri bu evrelere belirli süreler atanarak programlanmakta; ancak yürütmede, öğrencilerin bilgi birikimleri ve yeteneklerine bağlı olarak, program çıktıları ve öğrenci kazanımları açısından öngörüler ile örtüşmeyen durumlar oluşabilmektedir. Öğrenciler, kısmen tecrübesiz oldukları “ürün tasarımı” alanında, yaratıcı ve yenilikçi bir tasarım önerisi geliştirme sürecinde genellikle öngörülenden fazla zamana ihtiyaç duymakta, dolayısıyla üretim fazını etkili yürütebilmek için gerekli olan detay tasarımı aşamasına gereken zamanı ayıramamaktadır. Dönem sonunda sıra—çoğunlukla fikir aşamasında kalan—sandalye tasarımlarının üretimine geldiğinde ise, öğrenciler eksik ve yetersiz detay çözümlenmeleri, yanlış malzeme seçimleri, yüksek üretim maliyetleri, yetersiz süreç takibi gibi sebepler yüzünden, daha çok ustaların inisiyatif aldığı bir prototip üretim sürecine yönelmektedir ki; bu usta-etkin deneyim, dersin öngördüğü eğitim programının başarısını sorgulamakta ve çözümlenmesi gereken bir problem alanını işaret etmektedir.

Problem tanımını doğru yapabilmek için öğrencilerin ön tasarım sürecinde kaybettikleri ekstra zamanın arkasında yatan sebepleri iyi anlamak gerekir. Temel sebep, öğrencilerin çalıştıkları mekân ölçeğinden farklı, insan bedenine birinci dereceden bağlı fonksiyonel gereklilikleri olan ürün ölçeğinde tasarım sürecini nasıl yönetecekleri hususunda tecrübesiz olmalarıdır. Kendileri için yeni

olan bir faaliyet alanında özgün ve orijinal bir fikir üretmekte doğal olarak bocalayan öğrenciler, tasarım süreçlerine kısa yoldan seri-üretim sandalye veya oturma birimi örneklerini araştırmakla başlamakta; bu aşamada onlar için en etkin kütüphane en yakınlarında bulunan cep telefonları ve tabletler ile ulaşılabildikleri internet tabanlı *Pinterest*, *Behance* gibi görsel arama motorları olmaktadır. Ön tasarım sürecinde konu özelinde araştırma yapmak, daha önce üretilmiş örnekleri analiz etmek olmazsa olmaz bir safhadır, ancak, esinlenme ve etkileşim de bu aşamanın kaçınılmaz sonucudur. Hatta bazen kaynakları kopyalamaya kadar varan bu esinlenmenin altında yatan motivasyon çok açıktır: Öğrenciler genellikle incelenen endüstriyel ürünlerin tasarımcıları tarafından nasıl ve ne gibi kriterlerle yaratıldıklarını, arka planda yatan yaratıcı fikri ve ürünü özgün kılan biçimsel ve grafiksel değerleri eleştirel bir gözle çözümlenmekte zorlandıklarından, ürünü anlayıp, bilgiyi sentezlemek yerine kolay yoldan kopyalayarak kullanmayı seçmekte; eğitmenler ise en büyük eforu bu durumu engellemek ve öğrencileri özgün üretimlere yönlendirmek için sarf etmektedir.

Bu doğal ama istenmeyen etkileşim ve esinlenme sürecini, eleştirel bir öğrenme ve üretme sürecine dönüştürmek idealiyle geliştirilen eğitim metodolojisi, Tafuri'nin "eleştirel ikiz" [*doubling*] kuramı ve Rus yönetmen Sergei Eisenstein'in (1898-1948) "film biçimine dair" geliştirdiği "diyalektik yaklaşım" üzerine temellenmektedir. Öğrencilerden dönem başında kendi beğenilerine hitap eden üç adet sandalye tasarımı seçmeleri ve bu tasarımları eleştirel veya Tafuri'nin nitelendirdiği gibi, "yıkıcı" bir üslupla "parçalayıp," fragmanlarına ayırarak beğenilerini cezbeden unsurları oluşturan "çizisel," "ayrıntısız" ve "yönsel" sinematografik "çatışmaları" çözümlenmeleri istenmektedir. Amaç, öğrencilere, kendi tasarım önerilerini oluştururken, beğeni unsurlarından türetilen, ancak yaratıcı ve özgün bir tasarım düzeni kurgulamanın yöntemini göstermektir. Bu çalışma, uygulanan yöntemin kavramsal haritasını çıkarmakta ve bölüm kataloglarında yayınlanan projeler üzerinden öğrencilerin kısmen tecrübesiz oldukları "Ürün Tasarımı" alanındaki bilgiyi, ürünü veya kavramı anlayıp, eleştirip, sentezleme serüvenlerinde Tafuriyen "eleştirel ikiz" yönteminden ne ölçüde fayda sağladıklarını tartışmaktadır. Bu kapsamda, sergi kataloglarında yayınlanan öğrenci projeleri ve analiz ettikleri ürünler arasındaki ilişki, öğrenci yorumları ve proje anlatımları baz alınarak incelenmektedir.

Çözülme/Yıkım/Parçalama: Eleştirel İkiz ve Negatif Ütopya (*Dissolution/ Destruction/ Disintegration: Doubling and Negative Utopia*)

Bir ürün tasarlanırken tasarımcıların dikkat ettikleri detaylar nelerdir? Ürün nasıl eleştirilir? Bir ürünü iyi veya kötü yapan özellikleri nelerdir? Tasarım yaparken, tasarımcı hangi sorunları çözümler? Fonksiyon ve form arasında gidip gelen tekinsiz serüvende tasarımcı kendi yolunu nasıl bir akıl ile bulabilir? Tafuriyen bir bakış açısı ile söylenebilir ki ister sanat ister mimarlık ister ürün tasarımı alanında olsun, tarihte yer tutan, çığır açan, akıllarda kalan bütün saygın eserler eleştirel bir eylemin ürünüdür. Tafuri, 1974 yılında *Oppositions* dergisinde yayınlanan "*L'architecture dans le Boudoir*" makalesinde, eleştirel eylemi şöyle açıklamıştır:

"Eleştirel bir eylemin kökeninde, belirli bir yapıyı yok etme, çözme, parçalama süreci vardır. Analiz edilen nesneyi, benzer bir çözülmeye ve parçalanmaya uğratmadan... yeniden yazmak mümkün değildir. Onu doğuran sürecin izini sürmeyen ve öğelerini farklı bir düzene dağıtmayan, hiçbir eleştiri şu ana kadar bilinen tipolojik yöntemlerden öteye gidemez.

Eleştiri, ancak, analiz altındaki nesnenin “ikilemesi” / “çoğaltılması” / “metinsel üretimi” ile başlar” (Tafuri 1987, s. 272).

Kuramlaştırdığı “tarihsel eleştiri” ile bir dönemin mimarlık ideolojisine damga vuran Tafuri, çağdaş mimarlık ve tasarım pratiğinin baskın ideolojilerin yarattığı “tarih ve teoriler” tarafından biçimlendirilmesini eleştirmiş; ideolojik “tarih ve teorilere” karşı yöneltilecek eleştirel faaliyetlerin sadece “yıkıcı” bir üslupla yapıldığı takdirde mimarlığın bütün kurumlarını yeniden şekillendirme gücüne sahip olabileceğini ileri sürmüştür. “Yıkıcı” olmayan eleştirilerin, tipolojik yöntemlerin ötesine gitmeyen eskiz söylemler olduğunu düşünen Tafuri, eleştirel analizin, önce eleştiri nesnesini —bu bir sanat eseri, düşünce, yapı veya tasarım olabilir— “patlatarak” öğelerini özgürleştirme, sonra eleştirel bir üslupla bu öğeleri yeniden yapılandırılma süreci olduğunu savunmuştur. Tafuri, analiz altındaki nesnenin ancak bu diyakronik bozma ve yeniden kurma eylemi sırasında metinsel üretiminin gerçekleşeceğini; nesne veya düşünceyi oluşturan öğelere ve değerlere otonomi kazandırılarak eleştirel ikizinin üretilebileceğini ifade etmiştir.

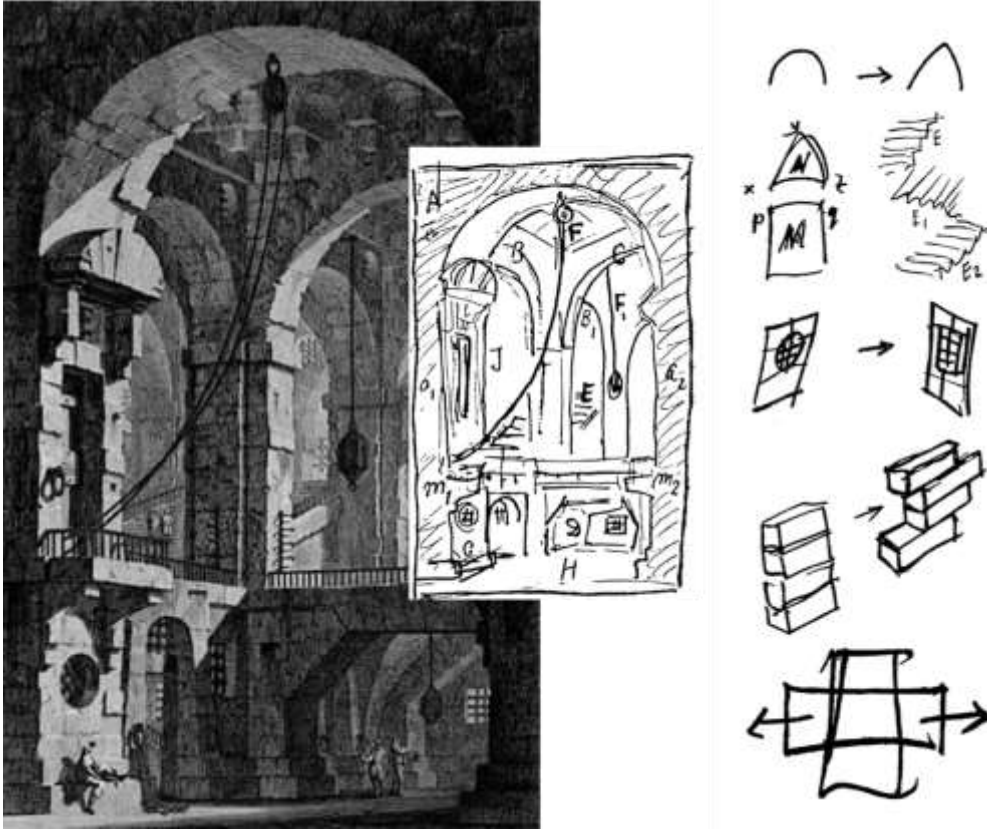
Her ne kadar Tafuri’nin kullandığı agresif terminoloji —“çözülme”, “yıkım”, “parçalanma”— 1980’lerin dekonstrüktivist mimarisi ile özdeşleşen post-yapısalcı terminolojiyi andırırsa da, Tafuri 18. yüzyılda bu kapsamda eleştirel yaklaşımlar gösteren İtalyan ressam ve gravür sanatçısı Giovanni Battista Piranesi (1720-1778) ve eserlerindeki “negatif diyalektik” ile Rus film yönetmeni Sergei Eisenstein (1898-1948) ve “anlık montaj” teorisinin, “eleştirel ikizi” anlamak için en temel kaynaklar olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Piranesi’nin on altı tabletlik “Hapishaneler” [*Carceri d’Invenzione*] isimli gravür serisinin on numaralı plakasında, bulunan “oval göz,” Tafuri’ye (1987, s.25-54) göre, Piranesi’nin eleştirmekte olduğu anakronik dünya düzenini yıkamakla görevlendirilmiş sembolik bir araçtır. **(Resim 1)** Bu tablette Piranesi, “ilkel bir yapısallık çağrışımı” olan antik duvar yapısının üstüne ilk bakışta abartılı bir barok teleskopu gibi algılanan, ancak antik duvar yapısı yerine, mekanik merdivenler ağı ve yürüme yollarından oluşan “hermetik” dünya düzenini yansıtan bir “oval göz” betimlemiştir. Tafuri’ye göre, Piranesi’nin ilkel yapısallığı “negatif” temsiliyle birlikte resmetmesinin sebep olduğu diyalektik çözülme, mimari düzenin [*ordo*] antitezi olan mekanik evren metaforunu, negatif ütopyaya, Tafuriyen terminolojiyle, olumsuzun telafi edildiği çözülmüş biçim ütopyasına dönüştürmektedir.

Resim 1. “Hapishaneler” [*Carceri d'Invenzione*] isimli gravür serisinin on numaralı plakası (Tafuri, 1987, n.p.)

İtalyanca baskısı 1980, İngilizce tercümesi 1987 yılında basılan *The Sphere and Labyrinth* başlıklı kitabının birinci bölümünde derlediği, “*Apocalipsis cum Figuris*” prelüdü, “*The Wicked Architect: G.B. Piranesi, Heterotopia, and the Voyage*” [“Günahkar Mimar:” G.B. Piranesi, Heterotopya, ve Yolculuk] ve “*The Historicity of the Avant-garde: Piranesi and Eisenstein*” [Avangartların Tarihselciliği: Piranesi ve Eisenstein) başlıklı makalelerinde Tafuri, avangart düşüncenin tarihselciliğini, Piranesi’nin

çözölmüş biçim ütopyaları ve Eisenstein'in montaj teorisi üzerinden irdelemektedir. Tafuri'ye göre, Piranesi'de kuramlaştırdığı karşıtlıkların çatışmasından doğan negatif ütopyalara diyalektik devinimi, Eisenstein'in "anlıksal montaj" [*intellectual montage*] kuramının da temelini oluşturmaktadır. Tafuri (1987, s. 62) kitabının birinci bölümünün sonuna eklediği Eisenstein'in "*Piranesi, or the Fluidity of Forms*" [Piranesi veya Biçimlerin Akışkanlığı] isimli makalesinde, sistematik bir pragmatizmle, Piranesi'nin *Carcere Oscura* isimli oymasını "patlatarak" tüm unsurlarını "öge öge, adım adım" ayrıştırmasını, "şeylerin düzeninin" doğrudan yok edilemediği bir durumda, "şeylerin" ve "düzenin" ayrı ayrı yok edilmesi olarak yorumlamıştır. **(Resim 2-3)** "Tüm bu ayırma, çarpıtma, çoğaltma ve dağılmanın, ortaya çıkarabileceği duygusal tepkiler dışında, görsel araçlarla gerçekleştirilen, uzam/mekân kavramının sistematik bir eleştirisi" olduğunu savunan Tafuri, oymanın durağan/dural öğelerini bütününe direncinden kurtarıp otonomi ve devinim kazandıran Eisenstein'in "patlatıcı" yaklaşımını, sermest öğeleri dönüştürecek liberal eleştiri ortamını yaratan, yıkıcı ancak özgürleştirici bir üslup olarak nitelendirmiştir.

Resim 2-3. Piranesi'nin *Carcere Oscura* isimli oyması ve Eisenstein'in oymayı "patlatarak" öğelerine ayrıştırdığı eskizleri (a.e., n.p)

Tafuri'ye (1987, s.58) göre, Eisenstein, bu yöntemle alternatif ve hayali gerçekliklerin çatışma üzerinden yaratılabileceği, temsili olmayan kavramların görsel diyalektik yöntemlerle izleyici anlığında yapılandırıldığı, çelişkiler üzerine temellenen bir kurgu düzeni yaratmış; "eserin eleştirisi, eser üzerinde bir operasyona" dönüşmüştür. Bu noktada bütün bahsi geçen eylemlerin, Tafuri'nin tarif ettiği eleştirel edimin birebir öznesi olduğunu fark etmek önemlidir. Piranesi, negatiflerin

diyaloğundan doğan diyalektik yaklaşımıyla mekân kavramını eleştirirken; Eisenstein Piranesi'nin görsel araçlarla geliştirdiği mekân eleştirisinin bir benzerini eseri bütün unsurlarıyla tekrar parçalayıp, birleştirip, çoğaltarak yapmıştır. Piranesi'nin yaratıcı uyarlaması, Eisenstein'ın pragmatik uygulaması, hatta Tafuri'nin kavramlaştırmasının özünde analiz edilen düşünceyi, yöntemi veya teoriyi elementlerine “parçalayarak” yeniden eleştirel bir gözlükle yapılandırma yöntemi yatmaktadır; dolayısıyla, Tafuri'nin “eleştirel eylem” tanımı analiz altındaki ürünün, eserin veya düşüncenin çeşitlenmesine olanak tanıyan, “çoğaltmanın / ikilemenin / metinsel üretimin” nasıl yapılması gerektiğini tarifleyen bir kılavuz gibi kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, Tafuri'nin, Piranesi'nin eserindeki düzen ve kaos arasındaki diyalektik çatışmayı ve Eisenstein'ın montaj teorisindeki “düzeni” ve “şeyleri” ayrı ayrı yıkan “patlatıcı” yöntemini, eleştirel eylemler olarak kavramlaştırması, avangart tarihinde eleştirel eylemin, düzeni yok ederken eş zamanlı eleştirel ikizini üreten bir yordam olduğunu tanıtlamıştır (Mutlu Tunca, 2013).

Kurgu/Çekim/Çatışma: Film Biçimine Diyalektik Yaklaşım ve Karşıtlıklar İlkesi (Montage/Shot/Conflict: A Dialectical Approach of Film Form and Principle of Opposites)

Sergei Eisenstein, 1949'da yayınlanan *Film Biçimi* [*Film Form*] adlı kitabında yayınlanan "Film Biçimine Diyalektik Bir Yaklaşım" (1929) konulu makalesinde, diyalektik düşünceyi Sanat'ın ana dinamiği olarak betimlemiş; filmi ise çelişik karşıtlıkların diyalektiklerinden beslenen en “yüksek” sanat formu olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla, sinemada klasik “Film Biçimi” olarak kabul gören, somut bir sahneyi fotoğraflayan tek kare “çekimlerin” [*shots*] peş peşe dizilimi olan klişe kurgu [*montage*] anlayışını reddetmiştir. Eisenstein'a (1963, s.82-83; 1984, s.133-136) göre kurgu, çekim içi ve çekimler arası çatışmalarla “düzenlenen” görüntülerin diyalektik devinimiyle, seyircinin entelektinde (anlığında) hayal ürünü birçok soyut kavramın veya duygunun uyarıldığı, dinamik bir anlam yaratma sürecidir (Özön, 1987). Eisenstein, 1930 Şubat'ında Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği konferansta, “anlksal kurgu”nun [*intellectual montage*] amacını şöyle anlatır:

“Görüntüler yardımıyla soyut düşünceleri filme almak, bu soyut düşünceleri bir ölçüde somutlaştırmak. Ve bunu bir düşünceyi herhangi bir fıkra ya da öykü yardımıyla değil, doğrudan doğruya görüntüler ya da görüntülerin düzenlenmesinden, önceden belirlenmiş, hesaplanmış coşkusal tepkiler uyandırma yolunu bularak yapmak... Söz konusu olan şey şudur: Önceden düzenlenmiş bir dizi görüntüyü öylesine gerçekleştirmeli ki, duygulandırıcı bir devinim yaratsın ve bu da bir düşünceler dizisine yol açsın. Görüntüden duyguya, duygudan sava” (Eisenstein, 1930; Nihat Özön tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir).

Aslında, Eisenstein'ın “anlksal kurgu” anlayışının temeli, tiyatro çalışmasına teorik yaklaşımını özetlediği “Çarpıcı Kurgu”ya [*Montage of Attractions*, 1923] dayanmaktadır. O dönem Eisenstein, “izleyiciyi duygusal veya psikolojik etkiye maruz bırakan” kilit anların—Nihat Özön'ün tercümesi ile “çarpıcılıkların”—tiyatro seyircisinin tepkilerini arzu edilen yönde şekillendirdiğini savunmuş; bu çarpıcılıkları seyircinin tepkilerini uyaracak şekilde koreografi içinde sıra ve zamanının planlanmasını ise yönetmenin görevi olarak tanımlamıştır (O'Mahony, 2008, s.47-48). Tiyatrodaki “izleyici tepkisini şekillendirme” idealini, anlksal kurguyla sinematografiye aktarmak isteyen Eisenstein, sinema izleyicisinin duygularını kışkırtmak ve soyut duygu/kavramları devinim

yaratacak tekniklerle izleyiciye aktarmak için, film biçimine yönelik diyalektik bir yaklaşım önermiştir. Bu yaklaşıma göre, kurguyu oluşturan görüntüler— Özön'e göre Eisenstein bu tek kare görüntüleri, kimi zaman “çekim” [*shot*], kimi zaman “parça” [*fragment*], kimi zaman da “çerçeve” [*frame*] diye nitelendirmektedir—çeşitli “çarpıcılıklar” barındıracak şekilde düzenlenmelidir. Bu düzenlemenin yolu, —Eisenstein’ın kendisinin Piranesi’nin *Carcere Oscura*’sını “patlatarak” yarattığı diyalektik devinimde olduğu gibi— filmin her “çekim” hücresinin “patlatılarak,” çekim içindeki “çatışan” zıt unsurların ayrıştırılıp, diyalektik kurgu düzeninin yeniden yapılandırılmasından geçmektedir. Eisenstein için kurgu, çekimlerdeki zıt planların çarpışmasından doğan bir fikir olduğundan, “olay” veya “fenomenlerin” çatışmalı temsiliyetleri, “kendinde var olan belirsiz ve tarafsızın yok edildiği ve karşı tutumun dikte ettiği fikre göre yeniden bir araya getirildiği” bir durumu betimlemekte; yani ideolojiye karşı ideolojiyi çatıştırarak duygusal devinimi körüklemektedir (Eisenstein, 1948, s.104; 1949, s.49; 1987, s.64). Bir başka deyişle, teze karşı antitez sürümünün entelekt tarafından sentezlendiği her an, filmin en yüksek anını, yani duygunun en yoğun aktarıldığı anı belirlemektedir (Andrew, 2000, s.72; Aumont & Hildreth, Spring 1983, s.51). Eisenstein’ın sözleriyle:

“Çekim (çerçeve) hiçbir zaman montajın (kurgunun) bir ögesi değildir.

Çekim (çerçeve) bir montaj (kurgu) gözesi’dir (hücresidir).

Gözeler bölünürlerken nasıl şu ya da bu çeşitten bir olayı, örgenliği (organizmayı) ya da dölütü (embriyoyu) oluşturuyorsa, çekimden (çerçeveden) oluşan diyalektik (eytişimsel) sıçramanın öbür yanında da kurgu yer almaktadır.

Peki, buna göre, montaj (kurgu) ve dolayısıyla bunun gözesi olan çekim (çerçeve) neyle belirlenir?

Çarpışmayla. Birbirine karşıt olan iki parçanın çatışmasıyla. Çatışmayla. Çarpışmayla” (Eisenstein, 1987, s.51-52).

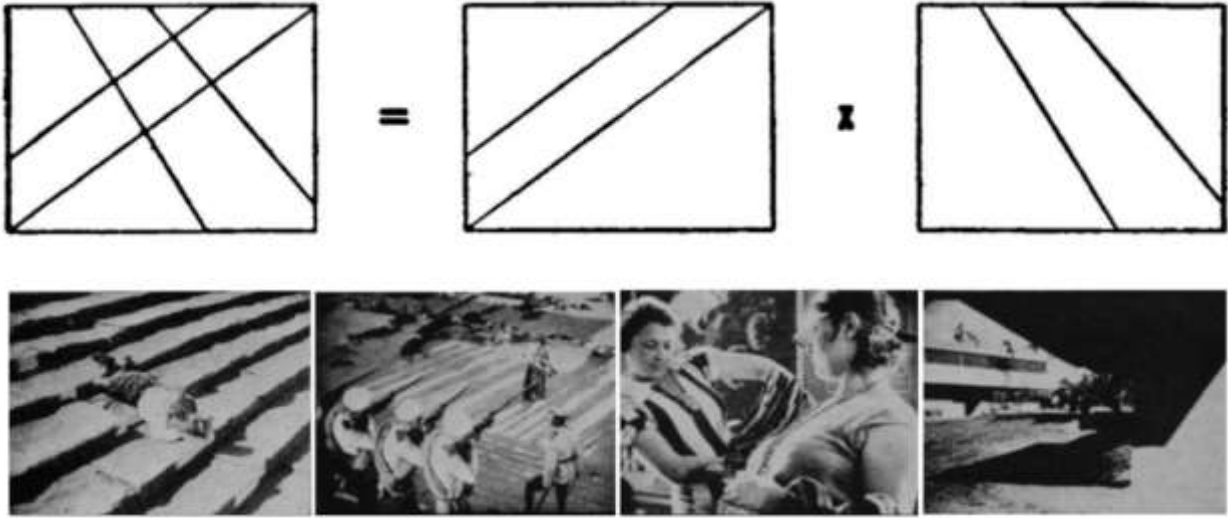
Sergei Eisenstein’a (1987, s.65) göre, “anlığımızda iz bırakmış ilk görüntünün çizgileriyle, bunun ardından algıladığımız görüntünün çizgileri arasındaki uyumsuzluk birbiriyle çatışarak, devinim duygusuna” yol açmaktadır. Devinimsel etki yaratan çatışmalar sadece film sanatına değil, resim, heykel gibi görsel olan bütün sanat dallarına karakter vermektedir ki; yönetmen bu çatışmaları genelde Post-Empresyonist, Konstruktivist, Kübist, Fütürist ve Sürrealist ressamların eserlerinden örnekler vererek açıklamış ve dört ana kategori altında toplamıştır. Birinci kategori, Kübist ressam Fernand Léger’in resimlerinde ve Süprematist (Soyut Geometrici) eserlerde ön plana çıkan salt çizisel çatışma, ikinci kategori ise, realist Honoré Daumier ve post-empresyonist Henri de Toulouse-Lautrec’in figürlerindeki “olağanüstü devingenlik” ile benzeştirdiği “ayrıntısız” [*anecdotal*] çatışmadır. Daumier ve Lautrec’in figürlerinden doğan bu devingenliğin, “vücudun çeşitli gövde-bilimsel bölümlerinin, zamansal yönden çeşitli, birbirinden kopuk bir düzen içindeki uzamsal koşullarda” sunulmasından kaynaklandığını ifade eden Eisenstein’a göre, ayrıntısız çatışmada etki “doğal birliği ve gövde-bilimsel yönden doğruluğu korumakla sağlanırken,” çizisel çatışmada “salt birincil öğelerle” elde edilmektedir. Birinci ve ikinci kategori arasında yer alan hem çizisel hem ayrıntısız detaylar içeren üçüncü çatışma biçimi için ise tam anlamıyla soyut bir düzenin henüz kurulmadığı ancak doğal bütünün bozulduğu, anatomik gerçekliklerin yok edildiği, uzuvların çoklu kullanılarak üst üste çakıştırılmasıyla hareket duygusunun yakalandığı fütürist yaklaşımı—ki Eisenstein bu çatışma için fütürist Giacomo Balla’nın “Altı Durumdaki Altı Ayaklı Adam” adlı tablosunu— örnek göstermiştir. Son kategori ise, ideografik bir çatışma biçimi olan yönlerin

çatışmasıdır ve beden anatomisinin uzamsal orantısızlığı, bir başka deyişle “düzensizliği” ile elde edilmektedir (Eisenstein, 1985, s.65-66). “Düzensizlik” diye adlandırılan uzamsal orantısızlık, Eisenstein’a göre, güzel sanatlarda, Michelangelo, Rembrant, Delacroix’a kadar uzanan bir biçim-bozum geleneğinin devamıdır ki; Baudelaire’in 1856 basımı “Gizli Günlükler”inden [*Intimate Journals*] şu cümlelere atıfta bulunmuştur: “Azıcık olsun biçim bozumuna uğramamış herhangi bir şey, gerekli çekicilikten yoksundur; bundan da şu çıkar: Düzensizlik, — yani beklenmedik, umulmadık, şaşırtıcı olan şey — güzelliğin temel parçası ve özelliğidir” (Eisenstein, 1985, s.67 içinde Baudelaire, 1986). Eisenstein, Baudelaire'in ifade ettiği düzensizliğin ürettiği güzellik algısının, farklı boyutlardaki “karşı-sürümlerin” dinamik ilişkisini “karşılaştırma ilkesi” üzerine temellendiğini savunmuştur. Eisenstein’a (1985, s.68-69) göre, görsel sanatlarda karşılaşılan “uzamsal karşı-sürüm” paradigmasının sinemadaki karşılığı ise soyut bir düşüncenin, sözlü veya davranışsal anlatımla değil, çatışma olgusu üzerinden uzamı düzenleyen bir *mise-en-scène* ile izleyiciye aktarıldığı “görsel karşı-sürüm”dür. Dolayısıyla, karşı-sürüm paradigmasının yansıması olan biçim veya çekim içindeki renk, aydınlatma, ana hat, ölçek ve hareket uyumsuzluklarından kaynaklı sinematografik çatışmalar gizil kurguya, çekimler arasındaki ise ana kurguya karakter vermekte; bu görsel karşı-sürümler sayesinde izleyicinin entelektinde yeni ve soyut kavramlar çağrıştırılabilmektedir (Eisenstein, 1984, s.114; 2010, s.86). Yönetmen, çizgi ve biçim dilinin yarattığı çatışmaları şöyle sıralamıştır:

“Çizisel yönlerin çatışması.
(Çizgiler: İster duruk ister canlı olsun)
Düzlemlerin çatışması.
Oylumların çatışması.
Kütlelerin çatışması.
(Değişik ışık yeğinliği ile dolmuş oylumlar).
Derinliklerin çatışması” (Eisenstein, 1987, s.53-54).

Eisenstein’a (1949, s.67; 1987, s.50) göre, bir çekimin diyalektik biçimlenişi için, çizisel yönlerin çatışmasında olduğu gibi, görüntüyü, birbirinden bağımsız, ancak birbiriyle çatışan, iki birincil parçaya bölmek yeterlidir. Her çekim içinde birbiriyle çatışan iki grafik unsur—farklı yönlere giden düzlemler, büyük/küçük oylumların veya karanlık/aydınlık kütlelerin biraradalığı— izlendiği takdirde, belleğimizde iz bırakan ilk görüntünün grafik özellikleri ile ikinci algılanan karşı görüntünün grafik özellikleri arasındaki uyumsuzluk çatışmayı yaratmaktadır. **(Resim 4)** “Parçaları birbirine karşıt çiftlere dönüştürmesi için yalnız bir tek yeğinleme itimi gerektiren çatışmalar” ise şöyle sıralanmıştır:

“Göğüs (yakın plan) çekimleri, genel (uzak plan) çekimler.
Çizisel bakımdan değişik yönlü parçalar. Oyluma dönmüş parçalar, alana dönmüş parçalar.
Karanlığın parçaları, aydınlığın parçaları.
... Bir nesne ile bu nesnenin boyutları arasındaki çatışmalar; bir olay ile bu olayın süresi arasındaki çatışmalar” (Eisenstein, 1987, s.54).

Resim 4. Yukarıda Eisenstein'in çizisel yönlerin çatışmasını anlattığı grafik; aşağıda sırasıyla çizisel çatışma, düzlemsel çatışma, oylumların çatışması ve uzamsal çatışma için verdiği örnek film kareleri

Eisenstein'in listelediği sinematografik çatışmalar, yönetmenin "Potemkin Zırhlısı" [*Battleship Potemkin*, 1925] filminin kurgusunda nesnelleşmiş; öykü, bir karede aktarılan mesajın diğer karede yıkıldığı, algıya dair coşturucu bir serüvene dönüşmüştür. Bu tarz karşı-sürüm optik anlatıların peş peşe dizildiği "çarpıcı" bir kurguda, çatışmalardan doğan yeni kavramı anlamlandırmak izleyiciye düşmekte; soyut kavramlar, izleyicinin zihinsel yapılandırma süzgeci, çağrışımlara ve çatışmalara tepkisi neticesinde anlam kazanmaktadır. Bu yöntemle, Eisenstein gizil gerçeklikleri, zihnin içsel ve dürtüsel süreçlerini, film ortamı aracılığıyla izleyiciye aktarmıştır (Moussinac, 1964, s.40). Grafik çatışmanın diyalektik mantığı üzerine temellenen Eisensteinci şematik düzenleme, örneğin Potemkin Zırhlısı'ndaki çekimlerde kurgulanan çizisel çatışmalar, infaz sahnesindeki çoklu düzen ile tekli düzen çatışması, gölgeler ile merdivenlerin yarattığı yönlerin çatışması, birbirine zıt yönlene merdiven düzlemleriyle ölü bedenlerin yarattığı düzlem çatışması, yakın ve uzak plan öğeler arasındaki ölçek çatışmaları, genel plandan yakın plana ani geçişler ile yaratılan nesne ve boyutu arasındaki çatışmalar, veya olay ile olayın süresi arasındaki çatışmalar, izleyici entelektini kışkırtarak, duygusal devinim yaratmaktadır (Arsenjuk, 2018, s.109). **(Resim 5)** Arsenjuk'a (2018, s.10) göre, Eisensteinci kurgu, çekimin içeriğindeki çatışmalı gerçekliklerin, soyut olguları çağrıştıran ilişkileri kurduğu bir algı yönlendirme düzenidir.

Aslında, Eisenstein hem çekimlerin yan yana gelme potansiyelleri üzerine spekülasyonlar üreten basmakalıp yönelimleri, hem de kurguyu "özel efektler" veya "montaj sekansları" düzeyine indirgeyecek kadar salt çekim içeriğine odaklanan tutumları eleştirmiştir. 1957 basımı *The Film Sense* [Film Duyumu] isimli kitabında, yönetmen, kurguya başlamadan önce hem tek çekimlerin içeriğini hem de bu içeriklerin nasıl yan yana getirileceğini belirleyen birleştirici bir prensip [*unifying principle*] benimsenmesini önermiş; bu birleştirici esas sayesinde filmin kompozisyonunun karakterize edildiğini belirtmiştir (Eisenstein, 1957, s.93). Eisenstein'in kurgu kuramında, ilişkili her kurgu parçası genel bir temanın temsilidir; yani Eisenstein'a (1957, s.9-11) göre: "Temsil A ve temsil B, geliştirilmekte olan tema içindeki tüm olası özelliklerden öyle seçilmeli, öyle aranmalıdır ki, yan yana

gelmeleri ... izleyicinin algısında ve duygularında, dizinin kendisinin en eksiksiz görüntüsünü uyandırır.” Bir başka deyişle, izleyici, eserin temsil unsurlarının yanı sıra, bu unsurları ortaya çıkaran dinamik anlatım sürecini takip ederek yönetmenin çatışmalı anlatımının çağrıştırdığı görsel olarak temsil edilemeyen soyut duygu ve kavramları algılamaktadır (Eisenstein, 1957, s.32-33).

Biçimsel ve dekoratif unsurlar üzerine temellendiği için bazıları tarafından eleştirilen Eisensteinci kurgu düzeni, zamanın çoğu eleştirmeni tarafından çığır açıcı bir yöntem olarak yorumlanmıştır. Sinematografiden sinema sanatına geçişin, Eisenstein’in diyalektik kurgu teorisi ve uygulamaları ile başladığını iddia eden Edgar Morin, 1956 tarihli *Le Cinéma ou l'homme imaginaire* dergisinde, sinema gelişmeye devam etse de Eisenstein’in derin analizinin, logosta çözümlenen ve görüntünün duygulanım gücünün kullanıldığı tutarlı bir sistem oluşturduğunu savunmuştur. Sanat eleştirmeni Jacques Rivette ise, 28 Mart 1956 tarihli *Arts* dergisinin 561. sayısında, Eisenstein’in montaj yöntemini gerçekliğin “neredeyse alegorik bir figürasyonunu” üreten, özgün bir “temsil” tarzı olarak tanımlamıştır. Ocak 1958’de *Cahiers du cinéma*’nın 79. sayısında ise Einsteinci şemanın, “gerçeğin mantığı” üzerine kurulu bir “anlatı” değil, süreklilik ve içsel uyumu öngören geleneksel ve klasik retorikleri reddeden, “fikrin mantığı” üzerine kurulu bir “analoji düzeni” —yazarın deyimiyle “şiiirin düzeni” — olduğu belirtilmiştir (Moussinac, 1970, s.168-172 içinde Rivette, 1956; 1958).

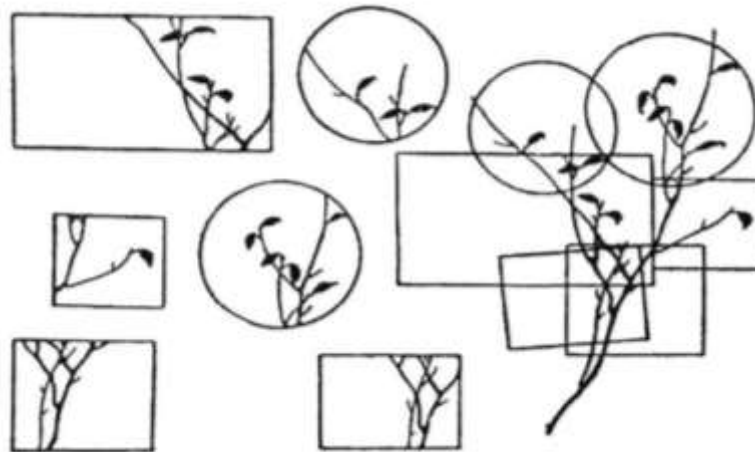

Resim 5. Potemkin Zırhlısı filminden çerçeve içindeki çatışmalara örnek bazı “çekim” kareleri (Eisenstein, 1925).

Sandalye Kurgusu/Detay Çekimleri/Çelişki Düzeni: Fikrin Mantığı (*Montage of Chair/ Shots of Detail / Ordo of Conflicts: Logic of Idea*)

Bir sanat eserinin diyalektiğinin çok ilginç bir "dyad" üzerine kurulu olduğunu söyleyen Eisenstein, bilinç ve fikirler arasındaki gerilimin, biçim yapısı ve duysal düşünce arasındaki eğilimlerin karşı kutupluluğundan beslendiğini; "biçim ve içerik birliğinin dikkate değer gerilimi" sayesinde özgün eserlerin birbirinden ayrıştığını savunmuştur (Eisenstein, 1996, s.38). Bu gerilime sahip sanat eserlerini analiz etmek içinse, o eserin kurucu unsurlarını "patlatarak," ilişkilerindeki çatışmaları keşfetmenin en uygun yöntem olduğunu ifade etmiştir. Eisenstein, Piranesi'nin *Carcere Oscura* oymasında uyguladığı "patlatma" yöntemini, okuyucuya veya izleyiciye hitap eden edebiyat eseri, heykel gibi başkaca özgün avangart yapıtları incelerken de kullanmış; bir anlamda yeni "zenginlikleri icat etmek" için sanatsal miras ve öğretilerden devinimsel bir yöntem devşirmiştir (Moussinac, 1970, s.82-83 içinde Moussinac, 1947).

Eisenstein, Arsenjuk'a (2018, s.10) göre, kurgu sürecinde, çatışmalı gerçeklik düşüncesini ilerletebilecek çağrışımsal zincirleri, bir "atışı" bölerek inşa etmiştir. Yönetmen, Japonların resim öğretirken uyguladıkları "seçmeci yöntem" ile benzeştirdiği bu bölünmeyi kiraz dalı imgesiyle görselleştirmiştir. (**Resim 6**) Seçmeci yöntemde öğrenci, önce resimden kâğıda aktarmak istediği sahneleri kare, çember veya dikdörtgen çerçevelerle seçmekte; sonra bu çerçeveleri bütünden ayrıştırıp, ağaç dalından bağımsız sahnelermiş gibi tekrar resmetmektedir (Eisenstein, 1987, s.67). Bu yöntemle öğrencinin "seçimlerine" göre yontulan yeni bir düzenleme üretildiğini savunan Eisenstein, seçen öğrenciye göre çerçevelenen içerik farklılık gösterdiğinden, sürecin sübjektif bir özgürleştirme operasyonuna dönüştüğünü ifade etmiştir. Eisenstein'a göre, bu çekimler bütüne dair genel bir temanın—bu örnekte kiraz dalı imgesi—kısmi tasvirleri olsa da içerikleri hem tekil hücrelere karakter veren hem de serbest hücreleri birbirine bağlayarak bütün hikâyeyi karakterize eden ortak bir öz tarafından belirlenmelidir. Öğrenci seçkilerinden üretilen yeni düzenlemeyse, seçilen "çarpıcı" anların ortak öze bağlı ancak özerk, özgü ve orijinal yorumlara dönüştürülmesidir.

Resim 6. Japon okullarında resim öğretirken öğrencilere uygulattıkları kiraz dalı örneği. (Eisenstein, 1949, s.40-41)

Bu noktada şu soruları sormak önemlidir: Bir kurgunun, Eisenstein'in tariflediği seçmeci yöntem ile hücrelerine ayrıştırılması fikri, resim eğitiminde kullanıldığı gibi, diğer sanat/tasarım dallarının eğitiminde de bir analiz yöntemi olarak yorumlanabilir mi? Her sanat dalının temeli olarak imlenen "çatışma" olgusu, çekimlerin seçimini fitilleyen ateş olabilir mi? Bu yöntemle, herhangi bir sanat eseri/tasarım ürünü analizinde eserin/ürünün cazibe unsurlarını yaratan diyalektik mantık keşfedilebilir mi? Bu keşif, Tafuri'nin tariflediği yaratıcı edimin özüne inmekle özdeşleştirilebilir mi? Yani, eserin/tasarım ürününün temellendiği yaratıcı fikir, sanatçı/tasarımcının yaratıcı süreci hakkında bilgi verebilir mi?

Şüphesiz ki, Eisenstein tarafından tariflenen Japon kes-yapıştır yöntemi, bir sanat eseri veya tasarım ürününün analizinde kullanılacak, eleştirel, yaratıcı edimi tetikleyen, uzun soluklu bir yeniden üretme stratejisidir ve tasarım stüdyolarında uygulanmaya çok elverişli, eleştiriye ve çözümlenmeye dayanan, orijinal üretimlere olanak tanıyan bir eğitim metodolojisi önermektedir. Bu ön kabulde, INAR 331 "Ürün Tasarımı" stüdyosunun ön araştırma ve kavramsal gelişim sürecinde Eisenstein'in "patlatma" yöntemi bir analiz stratejisi olarak yorumlanmaktadır. Amaç, bu yöntemle çoğunlukla öngörülenden fazla uzayan analiz sürecini yaratım sürecine katmaktır ki; olanakları çok katmanlıdır: Öğrenciler analiz ettikleri ürünleri "patlatarak" çekici buldukları planlara odaklanabilmekte; tasarım ürününün ana dinamikleriyle iç devingenliğini sağlayan kurucu unsurlarını çizisel, ayrıntısal ve ideografik "çatışmalar" bağlamında keşfedebilmekte; dahası— Eisenstein'in pragmatist yaklaşımı üzerine Tafuri'nin yaptığı yoruma paralel—ürün kapsamındaki çatışmalardan feyz alarak yürüttükleri kavramsal tasarım sürecini, eleştiri üretimiyle eşgüdümlü tetiklenen yaratıcı bir "türetme" sürecine dönüştürebilmektedir. Dönem başında sunulan konu anlatımları ile Tafurici yöntemin kavramsal çerçevesi hakkında bilgilendirilen öğrencilerden, ilk ders "Ben oturma birimi tasarlasam, bu ürünü tasarlardım!" diyebilecekleri kadar benimsedikleri üç adet oturma birimi tasarımı—sandalye, koltuk veya tabure olabilir— seçip, ürün görsellerinde çekici buldukları unsurları Japonların seçmeci yönteminde olduğu gibi çerçeveyeyleyerek, çekim içeriklerindeki sinematografik "çatışmaları" keşfetmeleri beklenmektedir. Eisenstein'in filmlerinden karelerle örneklendirdiği çekim içi sinematografik çatışmaların en temel kılavuz olduğu bu süreçte öğrenciler Eisenstein tarafından betimlenen çatışma tiplerini tasarım disiplininin öngördüğü prensipler ve dinamikler çerçevesinde uyarlayarak aşağıdaki gibi yorumlamaktadır:

- 1. Grafik çatışma:** Durağan, dinamik veya organik çizgilerin bir arada kullanılması sebebiyle oluşan çizisel çatışma, çoklu düzenle tekli düzenin karşılıklı çatışması, dairesel veya amorf formlar ile dik açılı formların çatışması veya heterojen formlar ile homojen formların çatışması olarak ele alınmaktadır.
- 2. Düzlemlerin çatışması:** Farklı yönlerde yönelen düzlemlerin çatışması, mesela bir düzlemin irrasyonel katlamalarla çoklu yüzeylere dönüşmesinin yarattığı çatışma veya paralel kopyalanan düzlemlerin oluşturduğu ritmik düzenin başka yönde düzlemsel müdahalelerle bozulmasından doğan çatışmaları kapsamaktadır.
- 3. Oylumların (hacimlerin) çatışması:** Farklı büyüklükteki öğelerin aynı kadraj içinde çatışması, mesela bir şeklin büyüüp, küçülerek hacim değiştirmesinin sebep olduğu boyut çatışmaları veya katı düzlemler ile çizgisel öğelerin arasındaki boyut çatışmalarını içermektedir.

4. **Kütlelerin çatışması:** Malzemeden kaynaklı farklı kütsel yoğunlukların bir arada kullanılmasından doğan, örneğin kumaş, minder gibi yumuşak malzeme ile ahşap, metal gibi sert malzemelerin kontrastı veya metal, plastik gibi parlak yüzeyle malzemelerle ahşap gibi doğal malzemelerin kontrastının yarattığı maddesel çatışmaları kapsamaktadır.
5. **Derinliklerin çatışması:** Üründeki boşlukların yarattığı derinlik hissinden beslenen çatışmalardır. Dolu-boş ilişkileri, ürün üzerinde içe çekilerek yaratılan çukurlar, sandalye özelinde ise ergonomik sebeplerle sırt veya oturma düzleminde planlanan içbükey ve dışbükey yüzey oluşumları derinlik çatışması olarak değerlendirilmektedir.
6. **Ölçek çatışması:** Bir formun, farklı ölçeklerde tekrarlanmasından kaynaklı çatışmalar, örneğin farklı boyutta birçok kareden oluşan desen çalışmaları veya farklı uzunluklardaki çubukların bir arada kullanılmasının yarattığı kaotik bütünsellik üzerinden okunan ritmik ve heterarşik çelişkileri kapsamaktadır.
7. **Uzamsal [*spatial*] çatışma:** Katı cisim imajı veren boşlukların yarattığı çatışmaları, şekillerin konturların belirlendiği ancak cisimleştirilmediği durumları tarif eden bilişsel çatışmaları kapsamaktadır.
8. **Aydınlık parçalar/Karanlık parçalar çatışması:** Kontrast ışıklılık veya yansıtma seviyesine sahip öğelerin çatışması veya farklı renkler kullanılarak yaratılan açık ve koyu yüzeylerin yarattığı algısal çatışma olarak yorumlanmaktadır.
9. **Göğüs Çekimi/Yakın Plan ve Genel Çekim/Uzak Plan [*close shot / long shot*] çatışması:** Karşıt figür-zemin ilişkilerinin yarattığı, sinemada yakın plandaki figürle, uzak plandaki figürün aykırılığından doğan kognitif çatışmaya denk düşen, ürünün ön görünüşü ile arka görünüşü arasındaki benzeşmezlikten beslenen çatışmaları kapsamaktadır.
10. **Çizisel bakımdan değişik yönlü parçaların çatışması:** Birden fazla parçadan oluşan ürünlerde, parçaların farklı açılarda konumlandırılarak, farklı yönler yönemesinden doğan karmaşıklık temsil eden çatışmaları, grafik yönlerin çeşitliliğinin yarattığı dinamik çatışmaları tarif etmektedir.
11. **Oylum üreten çoklu parçalar/Alan üreten çoklu parçalar arasındaki çatışma:** Parçaların X-Y eksenini üzerinde tekrarlanması ile elde edilen iki boyutlu yüzeylerin, Z eksenini etrafında tekrarlanmasıyla oluşan üç boyutlu formlarla çatışması, yüzeysel desenler ile heterojen biçimler yaratan parametrik düzenlerin birbiriyle çatışması olarak yorumlanmaktadır.
12. **Olay, özdek [*matter*] ile görüş açısı arasındaki çatışma:** Sinemada kamera açısı yardımıyla uzamsal biçimbozumu elde ederek yakalanan bu çatışma, ürün ölçeğinde insan gözünden algılanmayan ayrıntılarda ön plana çıkan semiyotik ve gizil çatışmaları kapsamaktadır. Mesela ahşaptan yapılmış bir vazo gibi veya pleksiden elde edilmiş görünmeyen bir oturma birimi gibi.

Örnek vermek gerekirse, **Resim 7**'deki oturma birimi cazibe unsurlarına göre bütünden ayrıştırılarak ayrı çekimler olarak yanlarda betimlenmiştir. Ürünün, 1. çekiminde farklı boyutlardaki dairesel formlar sebebiyle ölçek çatışması, içerdeki beyaz bölüm ile dışındaki delikli siyah form arasındaki derinlik çatışması, ayağın inceli kalınlaşarak hacim değiştirmesi sebebiyle oylum çatışması göze çarparken, 2 ve 3. çekimlerde, ön yüzey ve arka yüzey arasındaki renge ve biçime dair farklılıklar sebebiyle yakın plan/uzak plan çatışması, siyah gövde ile betimlenen küresel biçimin içinin boşaltılmasıyla yaratılan uzamsal çatışma ve organik formların lineer rasyonel çizgilerle dilimlenmesinin getirdiği grafik çatışmalar olduğu fark edilmektedir. Uyarlanan eleştirel analiz

yöntemiyle, üründeki çatışan eğilimleri çözme/anlama/sentezleme sürecine paralel olarak, sinematografik çatışmalar ile üretilen çekici unsurların arka planında yatan yaratım süreci ve tasarımcının tasarım problemlerine karşı nasıl tavır aldığı da irdelenmektedir. Eisenstein'ın montaj fenomenini, “çatışan eğilimlerin katışıklığı” olarak tarif eden Arsenjuk (2018: 209), imgenin diyalektik gücünü simgeleştiren, ideal biçimlere dönüştüren bir “ikileme operasyonu” olarak nitelendirmiş; Tafuri ise eleştirirken “ikizini” türeten, biçime operasyonel bir müdahale olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, bir tasarım ürününü eleştirirken, kullanıcının ilgisini çeken, duyguları üzerinde kesin bir etki yarattığı bilinen unsurları — ister cazibe olarak tanımlansın, isterse çatışma— ayırıştırmak, ürünü önce yıkmak, sonra yeniden yapılandırmak, bir nevi türetme/çoğaltma işlemi olarak yorumlanmaktadır. Bu yöntemi uygulamadaki amaç, öğrencilerin tasarımlarına başlamadan önce, analiz ettikleri ürünleri eleştirirken Tafuriyen ikizini türettirmek; öğrencilerin tasarımdaki yaratıcılık sürecinde doğru eleştirel analiz yürütmelerini ve konuyu kökenlerine inen kapsamlı yaklaşım açılarıyla incelemelerini sağlamaktır.

Resim 7. Ürün görselleri üzerinde çekici unsurların çerçevesizlenerek, çekimlerine ayrıştırılmasına örnek

İçmimarlık müfredatında üçüncü sene dersi olan “Ürün Tasarımı” stüdyosunda, bir ürünün “eleştirel analizinin” nasıl yapılacağı hakkında kılavuz olan Tafurici yöntem ile öğrenciler, o ürünün nasıl tasarlandığı, ürüne karakter veren özelliklerin hangi tasarım prensipleriyle yaratıldığı, tasarımcıların hangi detaylara dikkat ettikleri, nasıl bir tasarım süreci takip edildiği, işleve dair gerekliliklerin biçimlere ne ölçüde şekil verdiği gibi hususları irdelemektedir. Süreç, üç ana evreden oluşmaktadır: Eleştirel analiz, parçalama ve yeniden yapılandırma. “Eleştirel analiz” evresinde,

seçilen ürünler Tafurici yöntemle “patlatılarak” cazip bulunan unsurlar çerçevelenmekte; “parçalama” evresinde, “çekim içindeki sinematografik çatışmalar” çıkartılarak, ürünlerin diyalektik kurgusu, oluşum süreci ve kökenleri keşfedilmekte; son evre olan, “yeniden yapılandırma” evresinde ise, keşfedilen bilgiler üzerine temellenen bir tasarım süreci yürütülmekte, yani analiz altındaki ürünlerden çıkan analog çatışmalar yorumlanarak özgün öneriler türetilmektedir. Dolayısıyla, öğrenci tasarımları, aslında Tafurici eleştirel analizle türetilen bir aklın, yeniden yorumladığı özgün çeşitlemelere dönüşmektedir.

Bu yöntemin ilk defa uygulandığı 2013 yılında Türk Serbest Mimarlar Derneği’nde “*Doubling Chairs: Tafuriyen Sandalye Çeşitlemeleri*” adıyla öğrenci projeleri sergisi düzenlenmiş, aynı yıl yayınlanan bölüm katalogunda ise sergilenen on iki öğrenci projesi, öğrenci yorumlarıyla birlikte derlenmiştir. Katalogda yayınlanan ürünler analiz edildiğinde, Tafurici yöntemle bozuma uğratılan ürün tasarımları ve öğrenci önerileri arasındaki bağıl ancak özgün ilişki sistematığı takip edilebilmekte; öğrenci yorumları da bu sistematığı olumlamaktadır. Örneğin **Resim 8**’deki öğrenci projesi incelendiğinde, öğrenci tasarımını Eisensteinci eleştirel yöntemle incelediği Ece ve Oğuz Yalım tasarımı ‘İkiz Koltuk’ [*Twins chair*], Alper Gündüz tasarımı ‘Samuray’ [*Samuray*] ve Metrofarm tasarımı ‘Sallanan Beton Sandalye’ [*Concrete Rocking Chair*] analizlerinden çıkardığı çelişkiler üzerine temellendirdiği görülmektedir.

Eleştirel Analiz 1: Ece ve Oğuz Yalım tasarımı ‘İkiz Koltuk’ [*Twins chair*] görselinde belirlediği ilk çekiminde öğrenci, farklı yönlere dağılan üçgen kılcal metal ayaklarla kütleli gövdenin birleşim noktasında oluşan kırılma hissini en etkin gerilimi yarattığını belirtmiş; masif oturma düzlemini oluşturan biçim konturlarının, yatay eksenle aynalanarak, farklı grafik yönlere dağılan kılcal ayaklara dönüştürülmesini, bir uzamsal çatışma olarak yorumlamıştır. İkinci çekiminde ise, öğrenci sandalyeye ana karakterini veren unsurların yatay ve dikey eksenlerde aynalanarak biçimlendiğini, yatayda gövde ile ayaklar arasında yaratılan dolu-boş çelişkisiyle, dikeyde oturma düzlemi ve ayaklardaki simetrik oluşumun arkasında eksenellik olgusunun etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Eleştirel Analiz 2: Bu analizde Alper Gündüz tasarımını çekimleyen öğrenci, farklı grafik yönlere katlanan üçgen düzlemlerin yön ve düzlem çatışması yarattığını, ürüne agresif karakterini veren keskin geometrinin bu çatışmalı katlamanın ürünü olduğunu ifade etmiştir. Öğrenciye göre, durağan yatay oturma düzlemi etrafında farklı ölçeklerdeki üçgen düzlemlerin çoğaltılmasıyla sandalyeye ‘savaşçı’ biçimi verilmiştir. Öğrenci, üçüncü çekimde ürünü yandan gören bir fotoğraftan, daha iki boyutlu bir bakı çerçevelemiş ve bu çekimdeki grafik çatışmaların, önceki çekimlerde yakalanan agresif tektoniğin aksine, daha vakur ve zarif bir duygu yarattığını belirtmiştir. Bir odak noktasından farklı grafik yönlere dağılan dinamik çizgilerin yarattığı çizisel çatışmanın, tekli düzen ve ışınışal türeyen çoklu düzen arasındaki zıtlıktan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Eleştirel Analiz 3: Öğrenci son analizinde ise, Metrofarm tasarımı dış mekân oturma ünitesinin malzemesi olan betonun form vermeye dair potansiyelini tartışmış; ürüne heykelsi ve zarif bir biçim veren organik hatların, malzemenin özünden kaynaklı kaba ve stabil doğasıyla semantik bir çatışma içinde olduğunu ifade etmiştir.

Resim 8. 2013-2014 sergi kataloğundan öğrenci projesi; eleştirel analiz için seçilen üç sandalye tasarımı ve öğrencinin ürettiği kendi projesi (kişisel arşiv).

Bu analiz sayesinde ürünlerin “malzemelerini, formlarını, açılarını ve ergonomilerini” inceleme fırsatı bulduğundan da bahseden öğrenci, keşfettiği “potansiyelleri” kendi tasarım anlayışıyla harmanlayarak, önerisini “özgürleştirdiğini” belirtmiştir. Yeniden yapılandırma önerisi incelendiğinde, öğrencinin analiz ettiği örneklerle özdeş, beton malzemenin kullanıldığı, farklı yönlere giden dinamik çizgilerin grafik çatışma yarattığı katmanlı ve masif bir dış mekân oturma ünitesi tasarladığı görülmektedir. Öğrenci bu sandalyenin bütün öğelerini kendi yapmış, betonun şüursel dilini ürüne karakter veren bir yordamla ele almıştır.

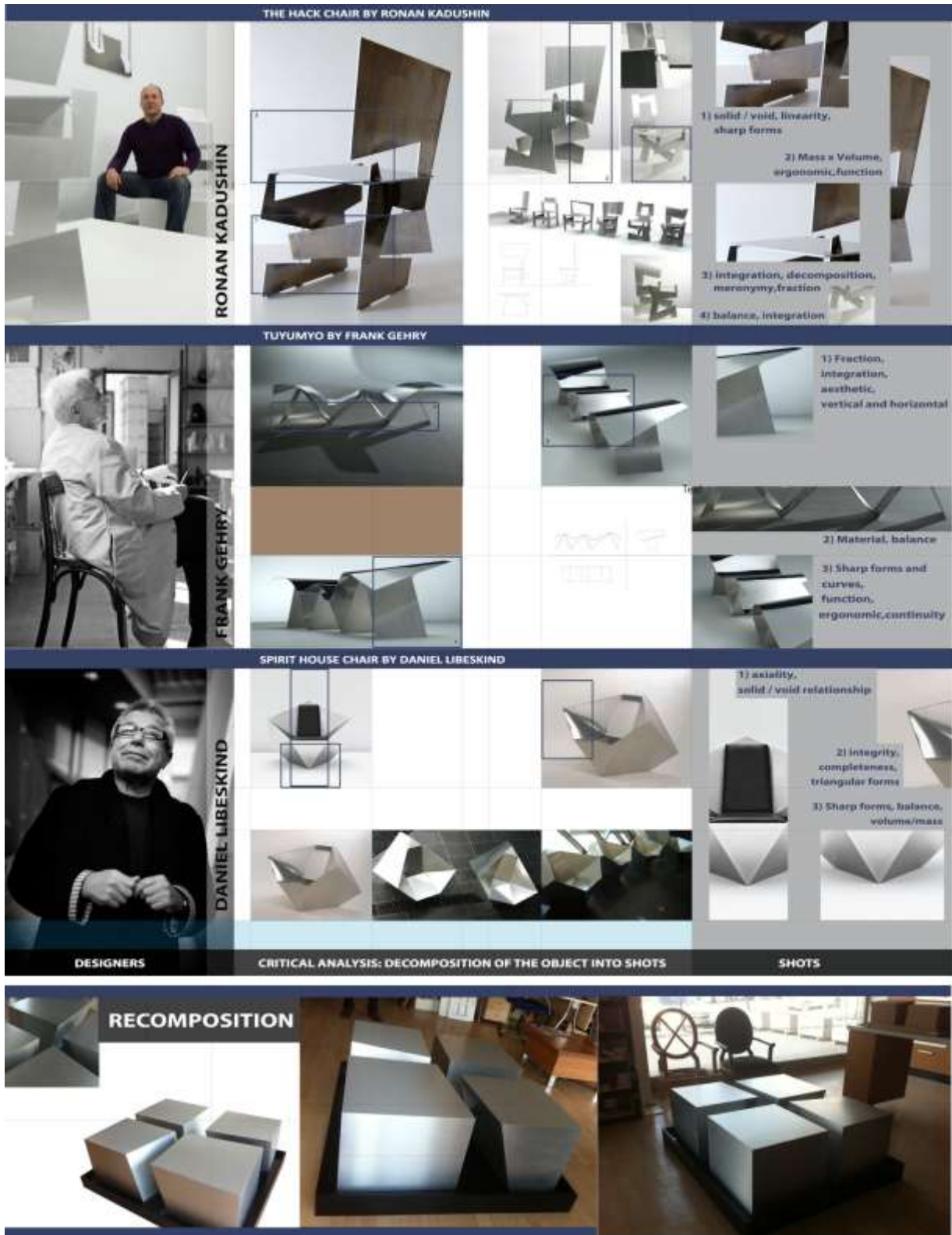
Resim 9'daki öğrenci projesi incelendiğinde ise öğrencinin özellikle tek malzeme kullanılarak tasarlanmış, analog tasarım özelliklerine sahip üç sandalye seçmeye özen gösterdiği görülmektedir. Ronan Kadushin tasarımı ‘*The Hack Chair*,’ Frank Gehry’nin ‘*Tuyomyo*’ isimli bank tasarımı ve Daniel Libeskind’in tasarladığı ‘*Spirit House Chair*’ isimli sandalyeyi analiz eden öğrenci, çekim içi sinematografik çatışmaları bazı kavramlar ve anahtar kelimelerle özdeşleştirmiştir.

Eleştirel Analiz 1: Öğrenci, metal bir levhadan kesilip katlanarak oluşturulan ‘*The Hack Chair*’ isimli ürünün analizinde genellikle dolu-boş ilişkileri, ölçek ve grafik yön çatışmalarını çerçevelemiş; entegrasyon, dekompozisyon, meronimi, fraksiyon gibi kavramlarla betimlediği dolu-boş ve parça-bütün ilişkilerinin yarattığı dengesizlik algısına ilgi çekmiştir.

Eleştirel Analiz 2: Öğrenci, benzer anahtar kelimeler üzerine temellendirdiği ‘*Tuyomyo*’ isimli bankın analizinde ise Gehry’nin denge ve strüktürel stabiliteyi sağlamak ve taşıyıcılık vasfı olmayan saç malzemeye durabilite kazandırmak için 45° katlayarak çokladığı düzlemlerin ürüne dinamik ve heykelsi bir biçim kazandırdığını ifade etmiştir. Öğrenciye göre, hem oturma düzleminin katlanarak aşağı-yukarı inip çıkması, hem de ayaklarda metal saçın ondüle kullanılması düzlem çatışması yaratmakta; bir anlamda ürünü görsel olarak fraktallarına ayırıp, süreklilik algısını bozmaktadır. Tek malzeme kullanılarak tasarlanan bankın bütünlük algısının bu derece bozulmasını ise semantik bir çatışma olarak değerlendirmiştir.

Eleştirel Analiz 3: Öğrenci, son olarak, Daniel Libeskind’in tasarladığı ‘*Spirit House Chair*’ isimli sandalyeyi analiz etmiş; değişen grafik yönlerdeki üçgen yüzeylerden oluşan kristal biçimli katı geometrinin düzlem çatışmaları barındırdığını ve bu monolitik bütünün içi oyularak oluşturulan oturma düzleminin derinlik çatışması yarattığını belirtmiştir.

Seçilen üç örneğin de değişen grafik yönlerde katlanarak çoklanan düzlemlerin yarattığı fraktal algısı ile salt metal malzeme tercihinin sebep olduğu monolitik bütünselliği çatıştırarak parça-bütün ilişkisini sorgulayan özgün yorumlar olduğu ve öğrenci önerisi olan siyah taban içinde depolanan dört metal pufun ise Tafurici eleştirel analiz ile keşfedilen monolitik bütüne karşı fraktal çatışmasının alternatif bir yorumu olduğu söylenebilmektedir.

Resim 9. 2013-2014 sergi kataloğundan öğrenci projesi; eleştirel analiz için seçilen üç sandalye tasarımı ve öğrencinin ürettiği kendi projesi (kişisel arşiv).

Çankaya Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü 2013-2014 güz kataloğunda yayınlanan, öğrencilerin projelerini ve tasarım serüvenlerini anlattıkları metinler incelendiğinde, Tafurici yöntemin öğrenciler tarafından kabul edildiği ve beceriyle uygulandığı görülmektedir. Örneğin, öğrencilerden bir tanesi, projeye başlarken nasıl bir yol izlemesi gerektiğini bilmediğini ve sıkıntılı bir zaman aralığı geçirdiğini, ancak konuya dahil oldukça, uygulanan yöntemi “mantıklı” bulduğunu belirtmiş hem süreçten hem de izlenen yoldan keyif aldığını ifade etmiştir. Bir başkası, bu yöntemin kendisine “profesyonel tasarımcıların tasarladığı ürünleri incelemeyi, anlamayı, yorumlamayı; bu ürünlerin parçalarını ayırıştırarak parçalar bazında düşünmeyi” öğrettiğini belirtmiştir. Başka bir öğrenci, bu analizlerin kendi tasarımında “yol gösterici” olduğunu ifade etmiş, analizler sayesinde “ürünün herhangi bir görüntüsü, bir detayı, ufak bir kısmından bile” tasarım sürecinde katkı sağlayacak çıkarımlar yapabildiğini eleştirel analizlerin ürünlerin olumlu ve olumsuz potansiyellerini ortaya çıkarmakta yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Eleştirel analizlerden çeşitli anahtar kelimeler yakalayıp, kendi tasarımını bu anahtar kelimeler üzerine kavramsallaştırdığını ifade eden öğrenci ise, yöntem sayesinde çevresinde bulunan her ürüne daha detaylı bakmayı öğrendiğini, çekimleyerek en ufak ayrıntısına kadar inceleyebildiğini, tasarım eylemine dair pek çok ders çıkarılabildiğini belirtmiştir. (ÇU Interior Catalog Fall, 2013).

Tasarlanmış bir ürüne bakarak, ürünün diyalektik düzenini incelemek, keşfetmek elbette daha kolay bir süreçtir, ancak bu çatışmaları özgün ürünlerde yorumlamak kesinlikle öğrencinin yaratıcılığına, stüdyo koşullarına, tasarım ve ürün tasarımı hakkında öğrenilen bilgi ve birikime, detay tasarımı için gerekli malzeme ve teknik bilgiye ve bu bilgileri tasarıma aktarma kabiliyetine de birinci dereceden bağlıdır. Dolayısıyla, Tafurici yöntemin öğrencilerde baktıkları ürünü eleştirel gözle irdelerken diyalektik düzeni keşfetmek hususunda benzersiz bir farkındalık yarattığı yadsınamayacak bir gerçektir; bu inanışla, yöntem uygulaması yaklaşık on yıldır “İNAR 331 Ürün Tasarımı” dersinde işlenmekte ve hatta bu dersin devamı niteliğinde olan “İNAR 332 Modüler Sistemler” dersinde ise, farklı bir yordamla pekiştirilmektedir ki bu başka bir araştırmanın konusudur.

SONUÇ (CONCLUSION)

Eisenstein, 1940’ta kaleme aldığı “*The Psychology of Art*” [Sanatın Psikolojisi] adlı makalesinde, sanat psikolojisinin, tema veya içerikle değil, bu tema veya içeriğin nasıl bir yöntemle bir sanat nesnesine dönüştürüldüğüyle ilgilendiğini, bir olguyla temsiliyetini farklılaştıran sanat formunun gizemine yani sanatın yöntemine odaklandığını savunmuştur (Eisenstein, 1988, s.1). Sanat eleştirilerinin yöntem tartışmaları kapsamında literatüre katkısının farkında olan yönetmen, makalesinde sanat eserlerinde süje temsiliyetine şekil veren ideolojileri, sanatın sebep ve ideallerini konu alan çalışmaların çok sayıda, ancak sanat eserinin nasıl yaratıldığına dair yöntem-bilimsel çalışmaların az sayıda olmasından yakınmış; “sanatın yöntemi” konusuna odaklanmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Neredeyse seksen yıl önce Eisenstein’in sorguladığı sanatın gizemi ve çözülemeyen yöntemi hakkında bugün bile sanat ve tasarım camiaları çeşitli teoriler üretmekte; sanatsal yaratımın metodolojisini inceleyen uluslararası/ulusal platformlarda sayısız akademik çalışma yapılmaya devam etmektedir. Tafurici’nin Piranesi ve Eisenstein’in diyalektik yaklaşımlarını “eleştirel ikiz” teorisiyle kavramsallaştırmasından sonra, mimarlık söylemlerinde avangart kültürdeki gizil hafıza durakları yeniden gündeme gelmiş (Agrest, 1976; Tschumi, 1983, 1994, 2001, 2005; Vidler, 1993;

León, 2008); ancak kavramsal çerçevedeki bu yeniden okumaların hiçbirisi film biçimine karşı geliştirilen Eisensteinci diyalektik yaklaşımından esinlenerek analizle kavramsal gelişim süreçlerini bileşik bir operasyona dönüştüren Tafuriyen “eleştirel ikiz” teorisini yöntem-bilimsel bir tasarım yaklaşımı gibi yorumlamamıştır. Bu nevi çok katmanlı felsefi kavramların, tasarım stüdyosu eğitiminde bir analiz modeli olarak uyarlanması fikri, düşünsel derinliği olan kavramsal içeriklerin, çoğunlukla çatışma ve zıtlıkların diyalektiğini çözümlenmeye kadar indirgenmediği bir sadeleştirmeyle neticelense de INAR 331 dersinde uygulanan Tafurici yöntemi, multidisipliner tasarım stüdyosu eğitimi için geliştirilmiş, Piranesi ve Eisenstein pragmatizmini yeniden üreten çağdaş bir deneme olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

“INAR 331 Ürün Tasarımı” stüdyosunda bir eğitim modeli olarak uyarlanan “eleştirel ikiz” yöntemini kavramsal bir zemine oturtan bu çalışma, aslında “diyalektik düşünce” ve “çatışma” olgularının ürün-kullanıcı/tasarımcı iletişimdeki benzersiz rolünü somutlaştırmakta; Eisenstein’in pragmatik montaj teorisi ve Piranesi’nin çözülmüş biçim ütopiyalarını referans alan Tafuriyen “eleştirel ikiz” yönteminin, ürün tasarımı gibi yaratıcı eylemlerle üretilmiş tüm sanatsal nesnelere bir üst dille yorumlanmayı öğreten bir kılavuz olduğunu belgelemektedir. Tasarımlardaki cazibe unsurlarını ayrıştırıp, Tafuriyen “eleştirel ikiz” yöntemiyle, parçalayıp, çoğaltarak, diyalektik kurgularını çözümlen bu kılavuz sayesinde öğrenciler, ürünle hem kullanıcı hem de tasarımcı rolünde iletişim kurmakta ve ürünlerin biçimlenişine, tasarım sürecine, kullanılan tasarım prensipleri ve araçlarına dair cevaplar bulmaktadır. Ürünlerde beğenilerini cezbeden özelliklerin arka planında yatan tasarım bilgisini keşfedip, yorumlayarak kendi sandalye önerilerini yaratan öğrenciler, çok katmanlı, soyut ve somut düşüncelerin diyalektiğinde formüle olan bir tasarım serüveni deneyimlemektedir.

Manfredo Tafuri’nin ifade ettiği üzere, bir nesnenin—ister sanat ister edebiyat eseri olsun, isterse tasarım ürünü veya mimari yapı—patlatılarak, eleştirel analizinin yapılması, uzun geçmişli mirastan devşirilmiş bir yapı-bozum yordamıdır. Jacques Derrida’nın deyişiyle, en açık ve anlaşılabilir metinler bile “çelişki” anlamına gelen “*aporía*”larla bilmeceye dönüşmüştür (Derrida, 1998; 1993). Nasıl ki Derrida’ya göre tüm yazılı metinlerde bu tür boşluklar, delikler ve çelişkiler vardır; benzer “*aporía*”lar bütün sanatsal yapıtlarda da bulunmaktadır ve yapı-bozum yöntemi bu yapıtları içerdikleri “yapbozlara ve çıkmazlara” dikkat ederek okumanın yolunu göstermektedir. Derrida’nın tariflediği yapı-bozum tekniğinde amaç, farklı metinlerde, eserlerde, yapıtlarda ortaya çıkan çelişkileri keşfederken, metinlerin, eserlerin veya yapıtların söylemlerini kavrayışın genişletilmesi ve basit görünen yaratıların bile altlarında yatan karmaşıklığın keşfedilmesidir. Bir başka deyişle, Piranesi’nin çözülmüş biçim ütopiyaları, Eisenstein’in montaj teorisi, Tafuri’nin “eleştirel ikiz” teoremi gibi, Derrida’nın yapı-bozum fikri de çatışma ve çelişki olguları üzerinden negatiflerin diyalektiğinde formüle edilen eleştirel ve diyalektik düşüncenin altında yatan girift felsefeyi betimlemektedir.

Acknowledgements | Teşekkür Beyanı

“TNAR 331 Ürün Tasarımı” dersinin müfredat formülasyonu yazara aittir. Stüdyo deneyimi ise öngörülen kapsamda Güniz Sağocak, Serkan Mertürek, Zeyca Örer Söğüt ve Güler Ufuk Demirbaş başta olmak üzere, Mustafa Demir, Beyza Erçakmak Osma, Asya Coutinho Kitapçı ve Burcu Eryılmaz Ceylan'ın da aralarında bulunduğu bir ekip ile yürütülmüştür. Kendilerine değerli katkıları ve destekleri için teşekkür ederim.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır. Çankaya Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 20/07/2023 tarih 10 sayılı Proje Onay Formu değerlendirilmiş ve 30/08/2023 tarih ve E-31115241-050.99-134993 sayılı yazı ile uygun görülmüştür.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/F/G/H/I

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Agrest, D. (1976). Design versus Non-Design. *Oppositions* (6).
- Arsenjuk, L. (2018). *Movement, Action, Image, Montage: Sergei Eisenstein and the Cinema in Crisis*. Minnesota: The University of Minnesota Press.
- Aumont, J., Hildreth, L. (Spring 1983). Montage Eisenstein I: Eisensteinian Concepts. *Discourse* (5) 41-99.
- Bulgakowa, O. (2021). Sergei Eisenstein's System Thinking: Influences and Inspirations. *Cultural Science Journal* 13(1) 85-100.
- Çankaya Üniversitesi, *Catalog Fall*, 2013.
- Demirbaş, G. U., & Demirbaş, Ö. O. (2023). Rhetorical analysis of IFI Interiors Declaration. *GRID- Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi*, 6, 88-111. <https://doi.org/10.37246/grid.1215968>.
- Demirbaş, Ö. O. (2001). *The relation of learning styles and performance scores of the students in interior architecture education*. Unpublished Ph.D. Dissertation. Ankara: Bilkent University.
- Demirbaş, Ö. O., & Demirkan, H. (2000). Privacy dimensions: a case study in the interior architecture design studio. *Journal of Environmental Psychology*, 20, 53-63.
- Demirbaş, Ö. O., & Demirkan, H. (2003). Focus on architectural design process through learning styles. *Design Studies*, 24, 437-456. [http://dx.doi.org/10.1016/S0142-694X\(03\)00013-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0142-694X(03)00013-9).
- Demirbaş, Ö. O., & Demirkan, H. (2007). Learning styles of design students and the relationship of academic performance and gender in design education. *Learning and Instruction*, 17(3), 345–359. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2007.02.007>.
- Derrida, J. (1993). *Aporias*. California: Stanford University Press.
- Derrida, J. (1998). *Of Grammatology*. (ed. G. C. Spivak). Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Eisenstein, S. (1957). *The Film Sense*. (ed. J. Leyda). Meridian Books, New York.
- Eisenstein, S. (1977). *Film Form: Essays in Film Theory*. (ed. J. Leyda). San Diego, California: A Harvest/HBJ Book.
- Eisenstein, S. (1987). *Nonindifferent nature*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eisenstein, S. (1988). *The Psychology of Composition*. (ed. A. Upchurch). London: Methuen.
- Eisenstein, S. (1998). *The Eisenstein Reader*. (ed. R. Taylor). London: British Film Institute.
- Eisenstein, S. (2010). *Towards a Theory of Montage: Sergei Eisenstein Selected Works, Volume 2*, (eds. R. Taylor, M. Glenn). London: Bloomsbury Academic.
- Eisenstein, S. M. (1985). *Film Biçimi*. (çev. N. Özön). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Eisenstein, S. M., Bois, Y.A., Glenn, M. (1989). Montage and Architecture. *Assemblage* (10) 110-31.

- Kurak Acııcı, F. (2023). Interpretation of Prior Design in Furniture Design. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 8(1), 259- 272. <https://doi.org/10.30785/mbud.1286724>.
- Kurt Çavuş, Ö. & Kaptan, B. (2022). Tasarım Düşüncesi Bileşenleri ve İç Mimarlık Eğitimi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Sanat & Tasarım Dergisi*, 12(1), 99- 116. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.1133803>.
- Kvan, T., & Yunyan, J. (2005). Students' learning styles and their correlation with performance in architectural design studio. *Design Studies*, 26, 19-34. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2004.06.004>.
- León, A. M. (Winter 2008). The Boudoir in the Expanded Field. *Log* No. 11(Winter 2008) 63-82.
- Moussinac, L. (1970). *Sergei Eisenstein*. (çev. S. Petrey). New York: Crown Publishers.
- Mutlu Tunca, G. (2013). A "Historical Project": Doubling INDL Exhibition Catalogue. *METU JFA* 30(2) 195-214. DOI: 10.4305/METU.JFA.2013.2.11.
- Onur, D.& Zorlu, T. (2017). Tasarım Stüdyolarında Uygulanan Eğitim Metotları ve Yaratıcılık İlişkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(4), 542 - 555.
- O'Mahony, M. (2008). *Sergei Eisenstein*. London: Reaktion Books.
- Özön, N. (1987). Sergey M. Eisenstein'in Kitabı "Film Duyumu" Önsözü, *Sinematek*, [<http://www.sinematek.org/kurgu/80-sergey-m-eisensteinn-kitab-qfilm-duyumu-q-oensoezue-nijat-oezoen.html>] Erişim Tarihi (16.12.2022).
- Öztürk, Ö.B. (2019). Eğitimin Tasarımı ve Tasarım Eğitimi İlişkisine Teorik bir Bakış. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 9(1), 22 - 27. 10.7456/10901100/004
- Pérez-Gómez, A., & Pelletier, L. (1992). Architectural Presentation Beyond Perspectivism. *Perspecta* (27) 20-39.
- Tafari, M. (1977). The Dialectics of Avant-Garde: Piranesi and Eisenstein. *Oppositions* (11).
- Tafari, M. (1979). The 'Historical' Project. *Oppositions* (17).
- Tafari, M. (1987). *The Sphere and the Labyrinth: Avant-gardes and Architecture from Piranesi to the 1970s*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Tafari, M. (1998). L'Architecture dans le Boudoir: The Language of Criticism and the Criticism of Language. *Architectural Theory since 1968*. (ed. M. Hays). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press; 146-74.
- Tafari, M. (1998). Toward a Critique of Architecture Ideology. *Architecture Theory Since 1968*. (ed. M. Hays). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Tschumi, B. (1983). Spaces and Events. *Questions of Space*. London: Architectural Association; 87-95.
- Tschumi, B. (1994). *Event-Cities: Praxis*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Tschumi, B. (2001). *Event-Cities 2*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Tschumi, B. (2005). *Event-Cities 3: Concept vs. Context vs. Content*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Uluoğlu, B. (2000). Design knowledge communicated in studio critiques. *Design Studies*, 21, 35-58.
[http://dx.doi.org/10.1016/S0142-694X\(99\)00002-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0142-694X(99)00002-2).

Vidler, A. (August 1993). The Explosion of Space: Architecture and the Filmic Imaginary.
Assemblage (21) 44-59.

YAZARIN BİYOGRAFİSİ (BIOGRAPHY OF THE AUTHOR)

Gülru MUTLU TUNCA

Gülru Mutlu Tunca, lisans derecesini Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden (1997), yüksek lisans (2001) ve doktora derecelerini (2009) ODTÜ'den almıştır. Tunca, 2001 yılından bu yana Çankaya Üniversitesi'nde akademisyen olarak çalışmakta ve halen İç Mimarlık Bölümü'nde tam zamanlı Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Başlıca ilgi alanları arasında 1960 sonrası mimarlık kuramı ve eleştirisi, Modern sanat ve mimarlık, eleştirel kuram, Radikal mimarlık, İtalyan tasarımı, mimari sergiler, tasarım, tasarım stüdyosu eğitimi ve bilgisayar tabanlı tasarım yer almaktadır.

Contribution of biomimicry approach in architecture to circular bioeconomy: An evaluation in the light of examples

Güneş MUTLU AVİNÇ¹, ORCID: 0000-0003-1049-2689
Semra ARSLAN SELÇUK², ORCID: 0000-0002-2128-2858

Abstract

In recent years, circular bioeconomy as a tool that offers solutions to sustainable development problems offers innovative solutions in sustainable design, energy, production of building materials and waste management in the field of architecture, promoting an ecological approach inspired by biological cycles. It is inevitable that this model, which mimics the circularity of natural systems, overlaps with biomimicry, which is a guide to problem solving by learning from systems, strategies and processes in nature. In this context, this article discusses the relationship between the biomimicry approach and the concept of the circular bioeconomy, and evaluates the principles and examples of biomimicry in the context of the circular bioeconomy. It also evaluates the principles of the biomimicry approach in the context of the principles of the circular bioeconomy and identifies the need for the biomimicry approach within the circular bioeconomy model. Furthermore, the contribution of the biomimicry approach in architecture to the circular bioeconomy was examined in the context of examples. In conclusion, it is clear that biomimicry will enable the construction of a circular and sustainable environment that allows exploring the circularity of nature to achieve sustainable designs, products and processes.

Highlights

- Linear economy disturbs the ecological balance.
- Circular economy contributes to sustainable goals.
- The biomimicry approach helps to build a circular and sustainable environment.
- Biomimicry and circular bioeconomy are two complementary concepts in developing sustainable solutions.

Keywords

Circular economy; Circular bioeconomy; Biomimicry; Circular materials; Architecture.

Article Information

Received:

09.04.2023

Received in Revised Form:

23.03.2024

Accepted:

29.04.2024

Available Online:

30.10.2024

Article Category

Review Article

Contact

1. Faculty of Engineering-
Architecture, Muş Alparslan
University, Muş, Türkiye
g.avinc@alparslan.edu.tr

2. Faculty of Architecture, Gazi
University, Ankara, Türkiye
semraselcuk@gazi.edu.tr

Mimaride biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye katkısı: Örnekler ışığında bir değerlendirme

Güneş MUTLU AVİNÇ¹, ORCID: 0000-0003-1049-2689
Semra ARSLAN SELÇUK², ORCID: 0000-0002-2128-2858

Öz

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma sorunlarına çözüm sunan bir araç olarak döngüsel biyoekonomi; mimarlık alanında sürdürülebilir tasarım, enerji, yapı malzemeleri üretimi ve atık yönetimi konularında yenilikçi çözümler sunmakta ve biyolojik döngülerden ilham alarak ekolojik bir yaklaşımı desteklemektedir. Doğal sistemlerin döngüselliklerine öykünen bu modelin, doğadaki sistem, strateji ve süreçleri öğrenerek problem çözebilenin bir yol göstericisi olan biyomimikri ile örtüşmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, bu makale kapsamında biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomi kavramı ile olan ilişkisi ele alınmakta ve biyomimikri ilkeleri ve örnekleri, döngüsel biyoekonomi bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca, biyomimikri yaklaşımının ilkeleri döngüsel biyoekonomi ilkeleri bağlamında değerlendirilerek, döngüsel biyoekonomi modeli içerisinde biyomimikri yaklaşımının gerekliliği ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak mimaride biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye katkısı örnekler bağlamında incelenmiştir. Sonuç olarak, biyomimikrinin, sürdürülebilir tasarımlar, ürünler ve süreçler elde etmek için doğanın döngüselliklerinin keşfedilmesine olanak sağlayan döngüsel ve sürdürülebilir bir çevrenin inşasını mümkün kılacağı açıktır.

Öne Çıkanlar

- Doğrusal ekonomi ekolojik dengeyi bozmaktadır.
- Döngüsel ekonomi sürdürülebilir hedeflere katkı sunmaktadır.
- Biyomimikri yaklaşımı döngüsel ve sürdürülebilir bir çevrenin inşasına yardımcı olmaktadır.
- Biyomimikri ve döngüsel biyoekonomi, sürdürülebilir çözümler geliştirmede birbirini tamamlayan iki kavramdır.

Anahtar Sözcükler

Döngüsel ekonomi; Döngüsel biyoekonomi; Biyomimikri; Döngüsel malzeme, Mimarlık.

Makale Bilgileri

Alındı:
09.04.2023
Revizyon Kabul Tarihi:
23.03.2024
Kabul Edildi:
29.04.2024
Erişilebilir:
30.10.2024

Makale Kategorisi

Derleme Makalesi

İletişim

- Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Muş Alparslan Üniversitesi Muş, Türkiye
g.avinc@alparslan.edu.tr
- Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
semraselcuk@gazi.edu.tr

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Küresel anlamda çevresel değişimin birincil itici gücü olarak yorumlanan Sanayi Devrimi (Tan ve Lamers, 2021) ile gelişen teknoloji, insan eylemlerinin tüketim odaklı olarak evrilmesine neden olmuştur. Son 150 yıl içerisinde endüstriyel ekonomi; ham maddelerden üretilen ürünlerin satıldığı, kullanıldığı ve ardından yakıldığı ya da atık olarak sistemden çıkarıldığı tek yönlü bir üretim ve tüketim modeli ile yürütülmektedir. Doğrusal olarak ilerleyen bu ekonomik model, insan refahını yükseltirken doğal kaynakların hızla tüketimine sebep olmaktadır (Wautelet, 2018). Bununla birlikte, bu doğrusal tüketim modelinin biyolojik çeşitlilikte kayıplara ve küresel iklim değişikliği gibi olumsuzluklara neden olması, doğanın ve insanlığın geleceği için tehlikeli sonuçlara yol açmaktadır (URL-1).

Bu nedenle, doğal kaynakların etkin kullanımının azaltılmasına ve/veya doğal kaynak yerine kullanılabilir alternatiflerin geliştirilmesine başlanmıştır. Öyle ki Birleşmiş Milletler'in belirlediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (URL-2) tam da bu sorunla mücadele etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bununla birlikte, gün geçtikçe artan kaynak sıkıntısıyla baş edebilmek için “doğrusal ekonomiye” karşı biyoekonomi ve döngüsel ekonomi kavramları ortaya çıkmıştır (Kurnaz ve Aksan Kurnaz, 2022).

Son yıllarda, dünya genelinde giderek yaygınlaşan döngüsel ekonomi kavramı, dünyanın acil ve ortak sürdürülebilir kalkınma zorluklarına çözüm sunan bir araç olarak artan bir önem kazanmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği eylem planı olarak döngüsel ekonomi modeli tanıtılmıştır (URL-2). Döngüsel ekonomi kavramı, tasarım gereği atık ve kirliliğin olmaması, ürün ve malzemelerin kullanımda tutulması ve doğal sistemlerin yenilenmesi gibi 2030 gündeminin uygulanmasını hızlandırmak için öneriler sunmaktadır (URL-3). Kavramın temel felsefesi, bir sistemdeki atığın diğerinin girdisi olabilmesi; böylece kaynak verimliliğinin artırılması ve çevresel yükün azaltılmasıdır (Tóth Szita, 2017). Bu söylemler içerisinde ifade edilen ürün sürdürülebilirliği, farklı ekosistemler tarafından sağlanan kaynaklardan ödün vermeden toplumun ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanmaktadır (Morelli, 2011). Bununla birlikte döngüsel ekonomi modeli içerisinde endüstriyel ekoloji (Ayres ve Simonis, 1994), beşikten beşiğe teoremi (McDonough ve Braungart, 2010), mavi ekonomi (Pauli, 2010) ve bütün bunların yanında biyomimikri yaklaşımı (Tóth Szita, 2017) gibi kavramlar yer almaktadır.

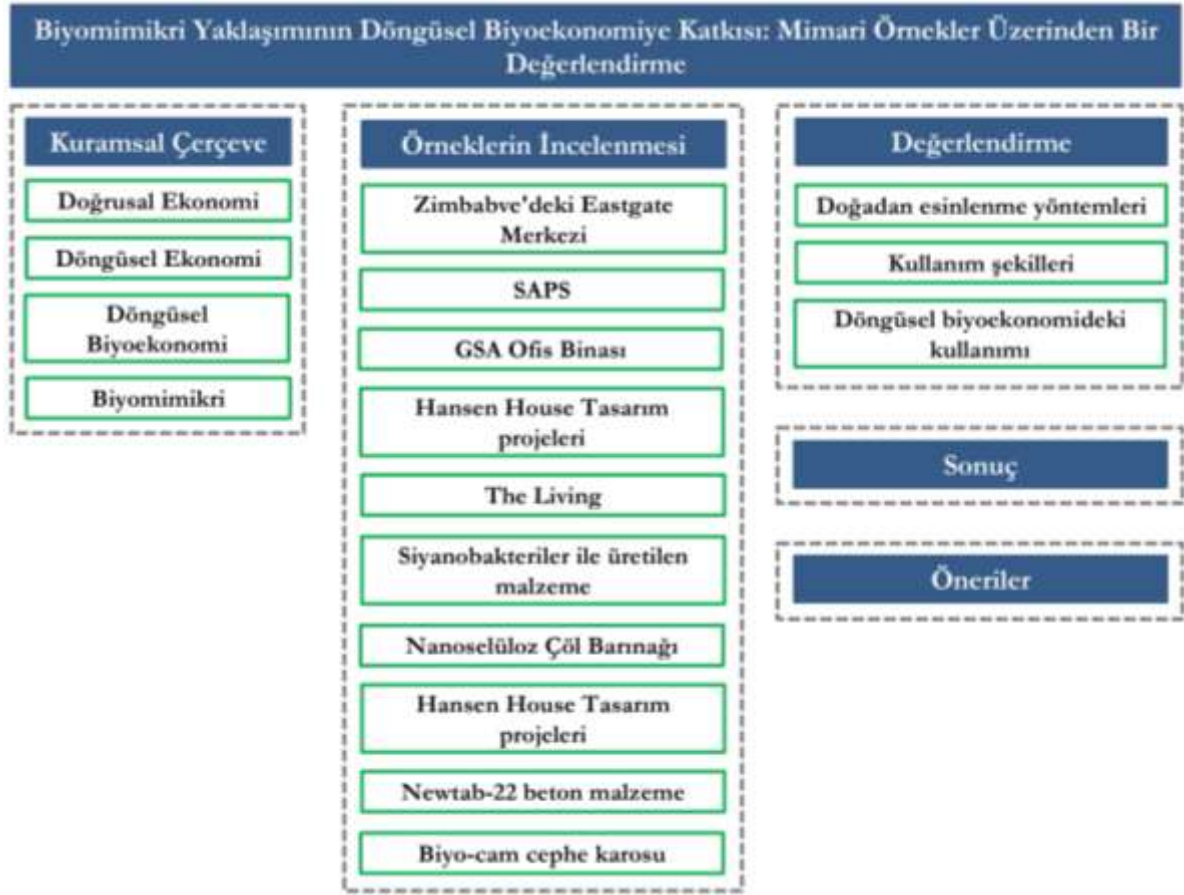
Döngüsel ekonomiyi destekleyen yaklaşımlardan biri olarak belirtilen biyomimikri kavramı; doğal biyolojik organizmaların, sistemlerin ve mekanizmaların farklı alanlardaki problemlerin çözümü için kullanılmasını öneren bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Lurie-Luke, 2014). Bu çerçevede son dönemlerde araştırmacılar, teknoloji ve biyoloji biliminin katkılarıyla doğada bulunan canlıların işlevlerini ve sistemlerini araştırmaktadır (Arslan, Yıldırım ve Eser, 2021). Öyle ki bu yaklaşım, araştırmacıların doğadan öğrenerek geleceğe yönelik, sürdürülebilir, enerji etkin tasarım, malzeme ve teknolojiler üretmeleri için yol göstermektedir. Örneğin mimarlık alanında Badarnah (2012), bina dış kabuğunun termoregülatif (ısı düzenleme) adaptasyon sürecinde ele alınabilecek biyomimetik prensipleri sunmaktadır. Benzer şekilde Gündoğdu ve Arslan (2020), doğadaki sistemlerden ilham

alınarak tasarlanan çözümlerin, bina cephe sistemlerinde enerji etkinliği sağlamak amacıyla nasıl kullanılabilceğini göstermektedir. Diamanti, Yu ve Lee (2015) ise güncel teknolojik problemlerin doğal sistemler ile nasıl çözülebileceğini, biyomimikri yaklaşımının iklim değişikliğine uyum sürecinde bir araç olarak kullanımını, biyolojiden ilham alan uyarlanabilir yapı tasarımlarını, kendi kendini temizleyen malzemeleri, sürdürülebilir inşaat sektörü için biyomimikri önerilerini ve önde gelen araştırmacıların bu konudaki katkılarını ortaya koymaktadır.

Bu makalenin amacı ise mimarlıkta doğadan esinlenmenin/öğrenmenin sürdürülebilir olmasına dikkat çeken biyomimikri yaklaşımını döngüsel biyoekonomi perspektifi ile incelemektir. Buna ek olarak biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye sağlayacağı potansiyel katkıları ortaya koymak hedeflenmiştir. “Biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye katkısının neler olduğu” sorusuna dayanan bu çalışma, biyomimikrinin döngüsel biyoekonomi bağlamında sunduğu ya da sunabileceği faydaları örnekler üzerinden ortaya koymaktadır. Buradan hareketle çalışmada ilk olarak araştırmayı bağlamsallaştıran kuramsal çerçeve başlığı içerisinde doğrusal ekonomi, döngüsel ekonomi ve döngüsel biyoekonomi kavramları incelenmiştir. Devamında biyomimikri ilkeleri ve stratejileri açıklanarak mimarlıkta biyomimikri yaklaşımına dair araştırmalar analiz edilmiştir. Bu örnekler; doğal döngüleri ve süreçleri taklit etme, doğal sistemleri yapıyı çevreye entegre etme, biyolojik olarak parçalanabilen malzeme ve atıkların yeniden kullanımı gibi döngüsel biyoekonomiye sağladıkları katkılar bağlamında sınıflandırılmıştır. Son olarak, araştırmanın sonuçları sunulmuş ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

YÖNTEM (METHOD)

Bu çalışma, mimarlık alanında biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye olan potansiyel katkısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, teorik çerçeve kapsamında, doğrusal ekonomi, döngüsel ekonomi, döngüsel biyoekonomi ve biyomimikri konularına odaklanılmıştır. Daha sonra doğal döngüleri ve süreçleri taklit etme, doğal sistemleri yapıyı çevreye entegre etme, biyolojik olarak parçalanabilen malzeme ve atıkların yeniden kullanımı kapsamında belirlenen örnekler analiz edilmiştir. Analiz edilen örnekler; doğadan esinlenme yöntemleri, kullanım şekilleri ve döngüsel biyoekonomideki kullanımı kapsamında değerlendirilerek tablo içerisinde sunulmuştur. Çalışmanın sonunda, biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye nasıl katkı sağlayabileceği özetlenmiştir. Bu entegrasyonun mimarlık alanında sürdürülebilir tasarımı nasıl teşvik edebileceği üzerine öneriler ortaya konulmuştur. Çalışmanın akış şeması Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın akış şeması

KURAMSAL ÇERÇEVE (THEORETICAL FRAMEWORK)

Doğrusal ekonomi (Linear economy)

Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar olan süreçte insanlar, kitlesel üretim ve tüketim kapasitesine ulaşmış; bu durum da büyük miktarda atık oluşumuna neden olmuştur (Ragiel ve Phillips, 2018). Bununla birlikte ekonomik gelişmeyle hızlanan birincil malzemelerin çıkarılmasını, üretimini, tüketimini ve bertaraf edilmesini içeren doğrusal model, atık miktarını artırmıştır (Namlis ve Komilis, 2019, Magazzino vd., 2021). Geleneksel bir sistem olan ve uzun bir süredir uygulanan bu model, sürdürülebilir kalkınmayı desteklememektedir (Ghisellini ve Ulgiati, 2020). Doğrusal ekonomi olarak adlandırılan günümüz ekonomi modeli, al-yap-at (*take-make-dispose*) olarak tanımlanmaktadır (Şekil 2) (MacArthur, 2013: 16). Bu model, ham maddenin çıkarılmasından atık hâline getirilmesine kadar olan süreci ifade etmektedir (URL-4).

Şekil 2. Doğrusal (Lineer) ekonomi modelinin "al, yap, kulan ve at" süreci (URL-5).

Şekil 1’de gösterilen bu doğrusal modelin ilk aşamasında malzemeler çevreden alınmaktadır. Üretim, dağıtım ve kullanım ömürlerinin sonunda atığa dönüşen ve tek bir amaç için tasarlanan bu ürünlerin kullanım ömürleri kısadır (Neves ve Marques, 2022). Bununla birlikte, bu süreç içerisinde ürünün son döngüsü olan atığın geri kazanılması yer almamaktadır. Doğrusal ekonominin başlıca zorlukları; kaynakların tüketilmesi ve azalması, artan atık miktarı ve atık depolama alanı problemi, çevreye verilen zararın artması ve sürdürülebilir kalkınma programlarına katkı sağlamaması olarak belirtilmektedir (Luttenberger, 2020). Bu bağlamda üretim ve tüketimdeki doğrusal yaklaşım, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi faktörlerden dolayı ekosistemin bozulmasına sebep olmaktadır (Gedik, 2020). Mimarlık özelinde bakıldığında bir yapının ömrünün; yapı malzemelerinin üretilmesi, inşa süreci, kullanım süresi ve sonunda yıkılması gibi doğrusal bir aşamadan oluştuğu bilinmektedir. Bu nedenle mimari sürecin, doğrusal ekonominin izlediği benzer bir modeli takip ettiği söylenebilir.

Sınırlı kaynak tüketimi, atıkların artması ile çevrenin zarar görmesi, yenilikçi sürdürülebilir ekonomi modelini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda çevresel problemlerin azaltılması ve kaynakların korunması adına doğrusal ekonomiden dögüsel ekonomiye geçiş önem teşkil etmektedir. Mimarlar için bu değişim, bir dizi yeni zorluğu beraberinde getirmekle birlikte yenilikçi yaklaşımların kullanımını da gerektirmektedir (Dokter, Thuvander ve Rahe, 2021).

Dögüsel ekonomi (Circular economy)

Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeye ve çevresel zorluklarla mücadele etmeye yönelik bir yaklaşım olarak dögüsel ekonomi kavramı, 1970’lerden beri kullanılmaktadır. Mevcut doğrusal ekonomi modelinden dögüsel ekonomiye geçiş son zamanlarda büyük küresel şirketlerin, politika yapımcıların dikkatini çekmekte (Wautelet, 2018) ve endüstriyel kalkınma tartışmalarında artan bir ilgi görmektedir (Korhonen vd., 2018). Bununla birlikte dögüsel ekonomi, sürdürülebilirlik alanında yapılan en etkili ve en güncel girişimlerden biri olarak yorumlanmaktadır (Lewandowski, 2016). Sürdürülebilir bir gelecek sağlamak adına dögüsel ekonomi modeli temel bir koşul olarak görülmektedir (Neves ve Marques, 2022).

Azalt, yeniden kullan ve geri dönüştür şeklinde yönetilen bu yeni paradigmada mevcut kaynakların ve malzemelerin kullanım ömrü uzatılarak birincil kaynak tüketiminin en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Neves ve Marques, 2022). Malzemeler, kullanımını sona erdiğinde faydalı bir döngüye, dolayısıyla dögüsel ekonomiye geri dönmektedir (URL-6). Dögüsel ekonominin kilit noktası, ürünlerin işlevlerini yerine getirmediği durumlarda kaynakların ekonomi içinde tutularak

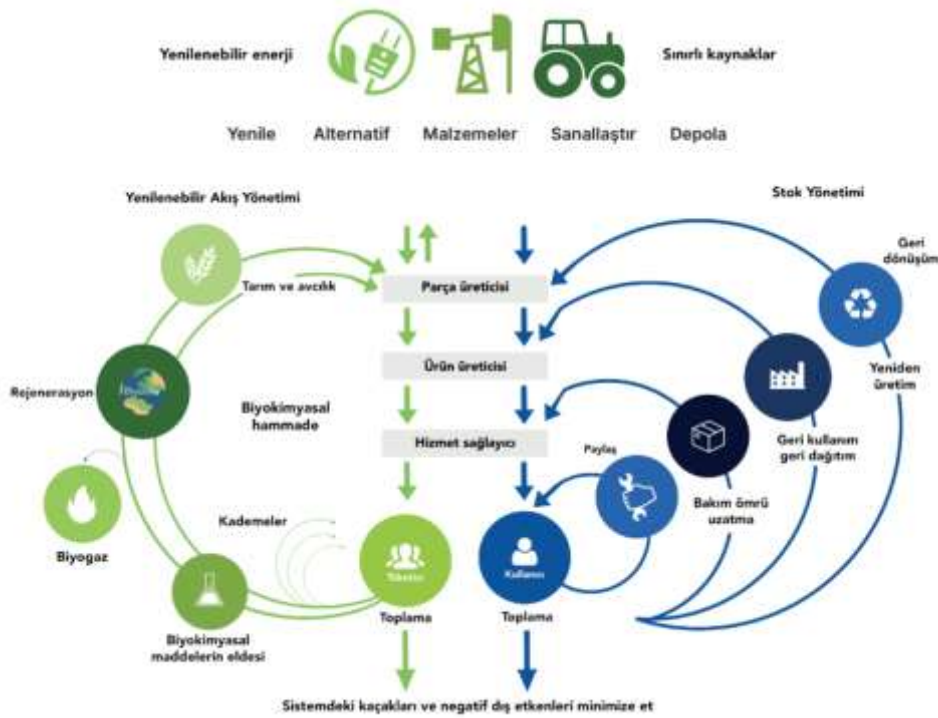
yeniden kullanılabilmesidir (Di Maio vd., 2017). Bunun gerçekleştirilmesi ile biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği, kirlilik ve atık gibi küresel zorlukların üstesinden gelen bir sisteme geçiş mümkün olacaktır (URL-7).

Bu model, biyolojik süreçler gibi ham maddenin onarılarak, yeniden kullanılarak ve/veya geri dönüştürülerek faydalı hâle gelmesi için süreci en baştan düşünmeyi önermektedir (URL-8). Döngüsel ekonomi; azalt, yeniden kullan, geri dönüştür ve geri kazan (*reduce, reuse, recycle, and recovery*) olarak bilinen 4R çerçevesi olarak da yorumlanmaktadır (Şekil 3) (Lieder ve Rashid, 2016).

Şekil 3. Döngüsel ekonomi süreci (URL-9)

Ellen MacArthur Vakfı, Kelebek diyagramı olarak bilinen döngüsel ekonomi sistem diyagramını teknik döngü ve biyolojik döngü olmak üzere iki ana döngü olarak tanımlamaktadır. Teknik döngü içerisinde ürün ve malzemeler onarım, yeniden üretim, geri dönüşüm ve yeniden kullanım gibi süreçlerle dolaşımda tutulmaktadır. Biyolojik döngü içerisinde ise biyolojik olarak parçalanabilen malzemelerden elde edilen ürünler, doğayı yenilemek için doğaya geri gönderilmektedir (Şekil 4) (URL-10).

Şekil 4. EMAFA Kelebek diyagramı ile döngüsel ekonominin görselleştirilmesi (URL-9)

Yine Ellen MacArthur Vakfı (URL-7), döngüsel ekonomi modelini üç temel ilkeye dayandırmaktadır. Bunlar, atıkların ve kirliliğin ortadan kaldırılması, ürünlerin ve malzemelerin dolaşımı ve doğanın yeniden canlandırılması olarak sıralanmaktadır. Murray vd. (2016) ise döngüsel ekonominin temel fikirlerinden birinin, biyolojik süreçleri teknolojik sistemler aracılığıyla “taklit etmek” olduğunu belirtmektedir (Aktaran Leipold ve Petit-Boix, 2018). Bu bağlamda döngüsel ekonomi; biyolojik ürünlerin ve enerji, malzeme ve kimyasallara yönelik süreçlerin icadı, bunların geliştirilmesi, üretimi ve kullanımı ile ilgili ekonomik faaliyetleri içeren bir kavram olan biyoekonomi ile tamamlanabilmektedir (Tan ve Lamers, 2021; URL-12). Bu çerçevede döngüsel biyoekonomi kavramından da bahsetmek önem teşkil etmektedir.

Döngüsel Biyoekonomi (Circular Bioeconomy)

Döngüsel ekonomiye benzer şekilde biyoekonomi de ekolojik, sosyal, sürdürülebilir bir alan olarak öne çıkmaktadır (Aguilar ve diğerleri, 2019; Giampietro, 2019; Gawel vd., 2019). Biyoekonomi kavramı, sürdürülebilir bir ekonomik sistem çerçevesinde tüm ekonomik sektörlerde ürün, süreç ve hizmetler sağlamak amacıyla biyolojik kaynakların bilgiye dayalı üretimi ve kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Efken vd., 2016; URL-13). Döngüsel biyoekonomi, gücünü doğadan alan ve yenilenebilir doğal sermayenin kullanımını vurgulayan bir ekonomidir (URL-14). Bununla birlikte, Avrupa Komisyonu'na (URL-15) göre biyoekonomi; gıda, malzeme ve enerji üretmek için ekinler, ormanlar, balıklar, hayvanlar ve mikroorganizmalar gibi karadan ve denizden yenilenebilir biyolojik kaynakların kullanılmasını önermektedir.

Döngüsel ve biyoekonomi kavramlarının birleşiminden oluşan döngüsel biyoekonomi yaklaşımı, dayanıklı ekosistemler ile biyolojik kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesini ve biyoçeşitliliğin

korunmasını hedeflemektedir (Tan ve Lamers, 2021; Kurnaz ve Aksan Kurnaz, 2022; D'Amato vd., 2018; Muscat vd., 2021). Yenilenebilir ve biyolojik kaynaklar, döngüsel biyoekonominin merkezinde yer almaktadır (URL-16). Bu model, döngüsel ekonomide olduğu gibi ürün ve atıkların döngüsel bir şekilde geri dönüştürülmesini ve yeniden kullanılmasını öne çıkarmakta ve sürdürülebilirliği önemsemektedir.

Döngüsel biyoekonomi ve döngüsel ekonomi ifadeleri, küçük farklılıklar içeren benzer kavramları ifade etmektedir. İki terim de genel olarak ekonominin, malzemelerin ve kaynakların daha etkili ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına odaklanan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bunun yanında döngüsel biyoekonomi terimi, özellikle biyolojik kaynakların kullanımını vurgulamakta ve biyoçeşitliliği destekleme amacı taşımaktadır. Döngüsel biyoekonomi, biyoloji kaynaklarının kullanımını vurguladığı ve biyosüreçleri önemsendiği için biyomimikri ile bağlantılıdır. Bu bağlamda makalede bu kavram, biyomimikri ve mimarlık ilişkisini incelemek amacıyla tercih edilmiştir. Buradan hareketle çalışma kapsamında, döngüsel biyoekonomi ve biyomimikri yaklaşımının birbirini nasıl geliştirebileceğini ve besleyebileceğini ortaya koymak adına biyomimikri yaklaşımına ve ilkelerine değinilmektedir.

Biyomimikri Yaklaşımı ve İlkeleri (Biomimicry Approach and Principles)

Biyomimikri terimi, ilk olarak 1962'de bilimsel literatürde hem sibernetik hem de bionik kavramlarını içeren genel bir terim olarak yer almıştır (Bensaude-Vincent vd., 2002). Biyomimikri teriminden önce, ilk olarak 1950'lerde Otto Schmitt tarafından kullanılan biyomimetik ve 1960'ta Jack Steele tarafından önerilen bionik (*bionics*) terimleri kullanılmıştır (Vincent vd., 2006). Biyomimikri (*biomimicry*) terimi, 1997'de Biyomimikri: Doğadan Esinlenen Yenilik (*Biomimicry: Innovation Inspired by Nature*) adlı bir kitapla popüler hâle gelmiş ve literatürdeki kullanımını yaygınlaştırmıştır. Yeni ufuklar açan bu yayın, biyomimikri kavramını sağlamlaştırarak ve sürdürülebilirliğe odaklandığını vurgulayarak kavramın paralel gelişen uygulamalardan ayrılmasına öncülük etmiştir (MacKinnon vd., 2020).

Biyomimikri, insanlığın baş etmek zorunda olduğu problemleri çözmek üzere doğada bulunan stratejileri öğrenen ve bunları taklit eden bir uygulamadır. Bu yaklaşımın temel amacı, tasarım problemlerini sürdürülebilir bir şekilde ve dünyadaki tüm yaşamla iş birliği içerisinde çözen sistemler, süreçler ve ürünler geliştirmektir (URL-17). Michael Pawly (2019) biyomimikriyi, biyolojideki fonksiyonel problemlerin çözülme şekline ilham alan tasarım olarak tanımlamaktadır. Sonuç olarak biyomimikri, doğanın verimli tasarım çözümlerini kullanma sürecini ifade etmektedir (Wadia ve McAdams, 2010).

Benyus (2002:8), doğadan öğrenilecek temel yasaları, stratejileri ve ilkeleri 9 madde olarak sıralamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Doğadan öğrenilecek temel yasalar, stratejiler ve ilkeler (URL-18)

Doğa güneş ışığı ile çalışır.	Doğa, ana enerji kaynağı olarak güneş ışığını kullanır. Organizmalar bu bitmeyen kaynaktan ısı ve UV radyasyonu kullanır.
Doğa sadece ihtiyacı olan enerjiyi kullanır.	Doğa sadece ihtiyacı kadarını alır.
Doğa, formu fonksiyona uydurur.	Bir ağaç topraktan su ve besin çekmek için toprağa kök salar, dallarını ve yapraklarını geniş açarak yüzey alanını arttırır, güneş ışığını emerek enerji üretir ve büyür. Tohumlar hafiftir ve hatta bazıları havada yüzebilmeleri için bir tür şemsiye ile donatılmıştır. Doğa, sağladığı işleve göre tasarımlar yaratır.
Doğa her şeyi geri dönüştürür.	Doğada üretilen her şey biyolojik olarak parçalanabilir, doğada atık yoktur. Bir çam kozalağı, doğal yaşamı gelip geçtikten sonra, yeni bir amaca dönüştürülen temel öğelere ayrılır.
Doğa iş birliğini ödüllendirir.	Uğur böcekleri, yaprak bitleriyle beslenir ve bitkilerin sağlıklı kalmasına yardımcı olur. Doğa, tüm sistemin sağlığını koruduğu için iş birliğinden yanadır.
Doğa çeşitliliğe güvenir.	Bitkiler, tohum yaymak veya avcılara karşı savunmak için birkaç farklı strateji kullanır.
Doğa yerel uzmanlık ister.	Doğanın sistemleri, doğası gereği yereldir. Belirli türler, belirli koşullar altında gelişir. Yerel ve bölgesel hava modelleri; toprak, hava kalitesi ve su sıcaklığı gibi diğer koşullar gibi önemlidir.
Doğa atık üretmez.	Tüm biyotik ve çevresel kompleksin sürekli etkileşimi nedeniyle doğa da bir denge içerisindedir.
Doğa sınırların gücünden faydalanır.	Tüm canlılar sınırlamalar tarafından yönetilir; yaş, iklim, nüfus yoğunluğu ve diğer birçok faktör, türlerin ve sistemlerin nasıl geliştiğini belirler.

Görüldüğü gibi biyomimikri, doğal sistemlerden öğrenerek döngüsel değişimin hızlandırılmasına ve gezegen için sürdürülebilir ürün ve hizmetler üretilmesine yardımcı olmaktadır (URL-19). Bu bağlamda, doğal sistemlerin zekâsı ve etkinliği üzerine inşa edilen biyomimikri; ürünlerin, süreçlerin ve sistemlerin tamamen döngüsel ve sıfır atık olmasını sağlayarak ekoloji ve teknoloji arasındaki boşluğu doldurmaktadır. Dolayısıyla biyomimikri ile döngüsel biyoekonomi arasındaki en belirgin bağlantı, doğada atık olmadığını kabul edilmesidir. Biyomimikri, döngüsel sürece geçiş için önemli çözümler sunmaktadır. Böylece, doğadaki kapalı döngü sistemleri taklit edilerek ekonomik, ekolojik ve çevresel sorunlar giderilebilmektedir (Wadhvani, 2022). Özetle döngüsel biyoekonomi ve biyomimikri kavramlarının her ikisi de doğal sistemleri, süreçleri taklit ederek yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler üretmeyi hedeflemektedir.

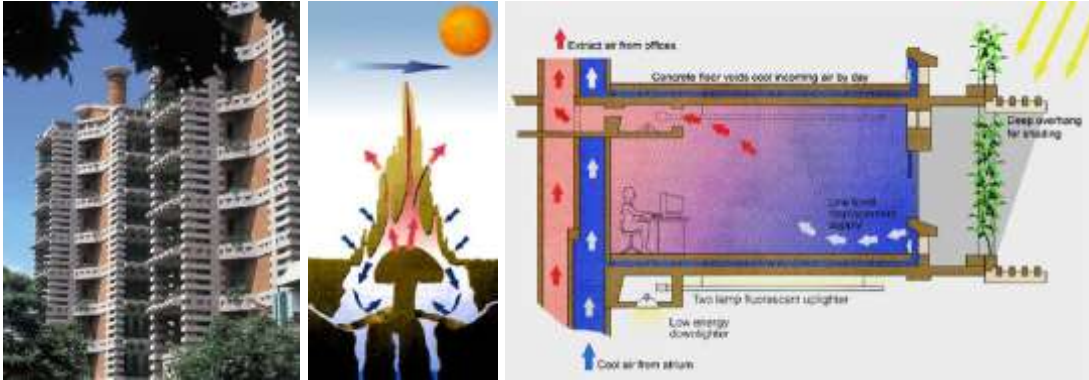
MİMARİDE KULLANILAN BİYOMİMİKRI YAKLAŞIMININ DÖNGÜSEL BİYOEKONOMİYE KATKISI (CONTRIBUTION OF BIOMIMICRY APPROACH USED IN ARCHITECTURE TO CIRCULAR BIOECONOMY)

Yapay ve doğal süreçler arasındaki temel fark, doğal süreçlerin dairesel, yapay (insan yapımı) süreçlerin ise doğrusal bir yapıda olmasıdır. Atık, doğada bir döngü içerisinde tekrar gıdaya dönüşürken yapay çevrede genellikle çöpe dönüşmekte ve kirliliğe yol açmaktadır. Bu bağlamda döngüsel biyoekonomi, malzemeleri yeniden kullanmayı ve sürdürülebilirliği önemseyen bir model olarak doğal süreçlere benzer bir yaklaşımı incelemektedir. Buradan hareketle makale kapsamında,

döngüsel biyoekonomi ve doğayı model/ölçü/akıl hocası alan biyomimikri yaklaşımı, birbirini destekleyen iki süreç olarak düşünülmüştür. Bunların yanında yapı çevrenin doğaya verdiği tahribatlar düşünüldüğünde mimari tasarımda biyomimikri yaklaşımının kullanılması, sürdürülebilir bir ekonomik sistem kurmayı hedefleyen döngüsel biyoekonomiye önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çerçevede, biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomi perspektifinden incelenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için faydalı sonuçlar geliştirmeye yardımcı olacaktır. Araştırmanın bu bölümünde biyomimikrinin döngüsel biyoekonomiye sağladığı/sağlayacağı katkılar örnekler ışığında incelenmiştir. Bu örnekler; doğal döngüleri ve süreçleri taklit etme, doğal sistemleri yapı çevreye entegre etme, biyolojik olarak parçalanabilen malzeme kullanımı, atıkların yeniden kullanımı başlıkları altında sunulmuştur.

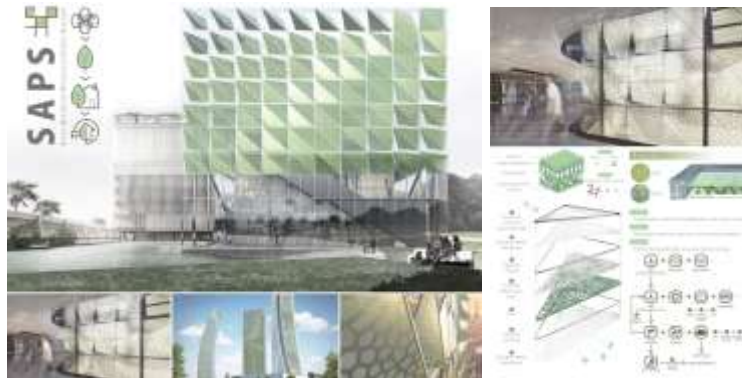
Doğal döngüleri ve süreçleri taklit etme (Mimicking natural cycles and processes)

Doğada var olan organizmaların, sistemlerin ve ekosistemlerin tasarım prensiplerinin incelenmesi ve uygulanması ile atık üretimi azaltılabilir. Örneğin, termit yuvaları gibi doğal yapıların incelenmesinin, enerji tasarrufu sağlayan pasif iklimlendirme sistemleri tasarlamada etkili olduğu Zimbabwe'deki Eastgate Centre (URL-20) binası ile görülebilmektedir. Bu binada kullanılan sistem, kaynak kullanımını azaltarak döngüsel ekonomiye katkı sağlamaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Zimbabwe'deki Eastgate Binası (URL-20)

Doğal süreçleri taklit ederek tasarlanan bir başka çalışma, küresel bir mimarlık yarışması olan *The Annual Architecture MasterPrize* tarafından birinci olarak seçilen SAPS (*Semi-Artificial Photosynthesis System*) projesidir (Şekil 6) (URL-21).

Şekil 6. SAPS tasarım görselleri (URL-21)

SAPS projesi içerisinde, yarı yapay fotosentez oluşturmak için bitki, yaprak, gövde ve köklerinin çalışma ilkeleri taklit edilmektedir. Köklerin çalışma prensibi, bina içerisine su iletim sistemi olarak aktarılmıştır. Bu yapay fotosentez sisteminde bitkilerin köklerinin, gövdelerinin, damarlarının ve yaprak dokularının 3D baskı ile üretilmesi planlanmıştır (URL-21).

Doğal sistemleri yapıyı çevreye entegre etme (Integrating natural systems into the built environment)

Biyomimikri yaklaşımının döngüsel biyoekonomiye bir diğer katkısı, sürdürülebilir çözümler oluşturmak için doğal sistemlerin yapıyı çevreye entegre edilmesidir. Örneğin alglerin binaya cephe elemanı olarak entegre edilmesi, enerji tasarrufu sağlayarak fosil yakıt tüketimini ve atık üretimini azaltabilmektedir. Bu bağlamda bitki bazlı bir biyokütle olarak mikroalgler, CO_2 'i emme, atık suyu geri dönüştürme ve O_2 salma potansiyelleriyle diğer yenilenebilir kaynaklardan daha iyi performans gösterebilmektedir (Elrayies, 2018).

HOK ve Vanderweil, Biyomimikri Grubu (URL-22) ile iş birliği yaparak Los Angeles şehir merkezindeki Federal Ofis Binasını (*General Services Administration-GSA*) sıfır enerjili yapmak için mikroalg fotobiyoreaktör kullanımını önermektedir. Buna göre GSA binasının dış kabuğu boru biçimli fotobiyoreaktörlerden oluşan modüler bir ağ ile kaplanmaktadır. Fotobiyoreaktörler güneş ışığını yakalamakta, CO_2 'i absorbe ederek O_2 'i serbest bırakmaktadır. Aynı zamanda fotobiyoreaktörler hem enerji üretmekte hem de iç mekânlara gölgeleme sağlamaktadır. Bu projede, doğanın tasarıma dâhil edilmesi yeni bir düzeye taşınmaktadır (Şekil 7) (Bernard, 2011).

Şekil 7. GSA Ofis Binası, Los Angeles, 1960 (URL-22)

Cephede mikroalglerin kullanımıyla ilgili bu fırsatlar, ekosistem tabanlı bir ekonomik modelin oluşturulmasına katkıda bulunarak çevresel sürdürülebilirliği güçlendirmektedir.

Biyolojik olarak parçalanabilen malzeme kullanımı (Use of biodegradable materials)

Mimarlık ve inşaat sektöründe, sadece çevreye değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesine de olumlu katkıda bulunan çözümler araştırılmaktadır. Bu sektörde yürütülen araştırmalar, binalarda enerji verimliliğini arttırmanın yanı sıra CO_2 oranını da azaltacak, çevreye uyumlu ürünler ve uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla yaşam döngüleri süresince enerji akış ilkelerini ve döngüsel ekonomiyi izleyen yenilikçi ekolojik yapı malzemelerinin araştırılması, tasarlanması ve

uygulanması çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmaların odak noktası, geri dönüştürülebilir özellikleriyle öne çıkan ekolojik malzemelerdir. Bu malzemeler, doğadan elde edilerek üretilmekte ve ömrü tükendiğinde geri dönüştürülerek tekrar kullanıma dâhil edilmektedir. Bu sayede, sürdürülebilir bir gelecek için atık üretimini en aza indirmek ve doğal kaynak kullanımını azaltmak amaçlanmaktadır.

Gayrimenkul alanında ekolojik yeniliği destekleyen bir şirket olan Rogovin tarafından desteklenen ve Hansen House arazisinde sunulan açık hava performatif laboratuvar alanında özel yapım bir robotik kol ile toprak ve tohum karışımı kullanılarak küçük yapılar inşa edilmektedir. Bu projede, beton ve çelikten yapılmış binalar yerine yapısal eleman olarak yerel toprak ve kökleri kullanan bir mimari önerilmektedir (Şekil 8) (Jason, 2022).

Şekil 8. Hansen House Tasarım projeleri, Kudüs Tasarım Haftası 2022 (Jason, 2022)

3D baskı teknolojisi ile tohum ve ham toprak kullanımını birleştirmenin yanı sıra inşaat sürecinde miselyum kullanma olasılığı da son yıllarda potansiyel bir yapı malzemesi olarak araştırılmaktadır. Miselyum, gelecekteki evler için yapı taşları olarak kullanılacak endüstriyel düzeyde dayanıklılığa sahip, organik, kompostlanabilir ve biyolojik olarak parçalanabilen doğal bir mantar malzemesidir (Jason, 2022). Mimaride miselyum kullanımı araştırmalarına bir örnek olarak Hy-Fi projesi ile fiziksel bir ortam ve sürdürülebilir mimari için yeni bir paradigma sunmaktadır (Şekil 9) (URL-23).

Şekil 9. The Living, 2014 MoMA PS1 Genç Mimarlar Programı Hy-Fi tasarımı (URL-24)

Bir başka çalışmada ise siyanobakterileri canlı tutarak inşaat malzemeleri üretilmiştir. Siyanobakteriler, güneş ışığını büyümek için kullanmakta ve doğru koşullarda üretildiğinde biyoçimento oluşturmaktadır (Şekil 10) (Srubar, 2020).

Şekil 10. Siyanobakteriler (*cyanobacteria*) ile üretilen kafes kiriş ve tuğla (Srubar, 2020)

Benzer şekilde bir doğal malzeme olan nanoselüloz, son yıllarda hem bilimin hem de endüstrinin odak noktasıdır. Bu bağlamda NCA Architects, bina yapımında nanoselülüzün potansiyelini araştırmaktadır (URL-25). 2016 Venedik Bienali için İsrail Pavyonu'nda sergilenen ve nanoselülüzü bir laboratuvarında sentezlemek için Prof. Oded Shosayov tarafından geliştirilen bir yöntem kullanan NCA Architects, çöl sakinleri için soğutma, aydınlatma ve içme suyu için yenilenebilir enerji sağlayan modern ve sürdürülebilir bir çöl barınağı tasarlamıştır (URL-26). Negev Çölü'ndeki Bedevi topluluğu için bir eğitim ve kültür merkezi tasarımı olarak planlanan Nanoselüloz Çöl Barınağı projesinde, geri dönüştürülmüş doğal liflerden oluşan son teknoloji bir malzemenin mimari potansiyeli araştırılmaktadır. Tamamen nanoselülüzden üretilmiş bu yapı, biyolojik olarak parçalanarak, çevreye olumsuz bir etki bırakmadan doğal döngüsünü sonlandırmaktadır (Şekil 11) (URL-27).

Şekil 11. Nanoselüloz Çöl Barınağı, NCArchitects, 2016 (URL-26)

Atıkların yeniden kullanımı (Reuse of Waste)

Biyomimikri yaklaşımı, doğada var olan organizmaların ve ekosistemlerin tasarım prensiplerinin incelenmesi ve uygulanması ile atıkların yeniden kullanımını sağlamaktadır. Örneğin, kabuklu deniz hayvanlarının kabuklarının kullanılması ile malzeme üretimi üzerine pek çok araştırma yürütülmektedir (Şekil 12) (Silva vd., 2019; Crook, 2020; Englefield, 2023).

Şekil 12. Newtab-22 beton malzeme (Crook, 2020); CERMAT/UFSC yapay taş (Silva vd., 2019); binalar için dış cephe kaplama malzemesi (URL-29)

Bu çerçevede Londra mimarlık stüdyosu Bureau de Change, sanatçı Lulu Harrison tarafından midye kabuklarından elde edilen bir biyomalzeme olan Thames Glass'ı kullanarak bir dizi desenli karo üretmiştir. Harrison, biyo-camı yerel kum ve atık odun külü ile bataklık midyelerinin öğütülmüş kabuklarını kullanarak elde etmiştir. Quagga midye kabukları, camı güçlendirmek için dengeleyici olarak kullanılmıştır (Frearson, 2022). Cam cephe karosu olarak kullanılması planlanan biyomalzeme, tamamen el yapımı olup her bir kaplama karosu kendi dokusu ve rengiyle farklı bir görünüme sahiptir (Şekil 13) (Bahadursingh, 2022).

Şekil 13. Midye kabuklarından yapılan biyo-cam cephe karosu (Bahadursingh, 2022)

Bir başka çalışmada, Carvey Ehren Maigue, atık mahsullerin ultraviyole ışıktan temiz enerji üretebilen kaplamaya dönüştürüldüğü AuReus sistemiyle “Küresel Sürdürülebilirlik Ödülünü” kazanmıştır. Geleneksel güneş panellerinin aksine yarı saydam AuReus malzemesi, bulutlardan geçen görünmez UV ışınlarından güç toplamaktadır. AuReus, pencerelere veya cephelere bir tür floresan kaplama olarak uygulandığında, kaldırımlardan ve çevredeki yüzeylerden seken UV ışınlarını yakalayıp tüm binaları dikey güneş tarlalarına dönüştürmektedir. Bununla birlikte AuReus, atık meyve ve sebzelerden elde edilen Biyoluminesans parçacıkları ile üretilmektedir (Şekil 14) (Hahn, 2020).

Şekil 14. Atık mahsullerden AuREUS (Evli, 2021); cephe üzerinde AuREUS (URL-30)

Buraya kadar ele alınan örneklerden yola çıkılarak, döngüsel biyoekonomi modeline biyomimikri yaklaşımının entegre edilmesiyle sürdürülebilir inovasyonların elde edilebileceği söylenebilir. Bu çerçevede biyomimikri, sürdürülebilir malzeme çalışmalarına önemli katkılar sunacaktır.

DEĞERLENDİRME (EVALUATION)

Çalışma kapsamında incelenen örnekler; doğadan esinlenme yöntemleri, mimaride kullanım şekilleri ve döngüsel biyoekonomideki kullanımı bağlamında Tablo 2 içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Biyomimikri yaklaşımının kullanıldığı örneklerin kriterler bağlamında değerlendirilmesi

Proje Adı	Görsel	Doğadan esinlenme yöntemleri	Mimaride kullanım şekilleri	Döngüsel biyoekonomideki kullanımı
Eastgate Centre		Termit yuvalarının doğal döngülerinin ve süreçlerinin taklit edilmesi	Yerel doğal malzeme kullanımı	Sürdürülebilirliğe katkı hedeflenmiştir.
SAPS		Yarı yapay fotosentez için bitki yaprak, gövde ve köklerinin taklit edilmesi	Yapay hücreler içeren giydirme cephe malzemesi	Sürdürülebilirliğe katkı hedeflenmiştir.
GSA Ofis Binası		Fotobiyoreaktörlerin mimari tasarım sürecine dâhil edilmesi	Fotobiyoreaktörlerle dolu tüplerden oluşan cephe malzemesi	Biyolojik olarak parçalanabilen döngüsel bir sürece sahiptir.
Hansen House		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Toprak ve tohum ile mimari tasarım araştırmaları	Biyolojik olarak parçalanabilen döngüsel bir sürece sahiptir.
Hy-Fi		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Miselyum tuğla	Biyolojik olarak parçalanabilen döngüsel bir sürece sahiptir.
Kafes kiriş ve tuğla		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Kafes kiriş, tuğla ve biyoçimento malzemesi	Biyolojik olarak parçalanabilen döngüsel bir süreç ile geri dönüştürülebilir.
Nanoselüloz Çöl Barınağı projesi		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Biyolojik olarak parçalanabilen nanoselüloz malzeme tasarımı	Geri dönüştürülmüş doğal liflerden oluşan nanoselüloz döngüsel bir sürece sahiptir.
Newtab-22 beton malzeme		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Geri dönüştürülebilir ve sürdürülebilir cephe kaplama malzemesi	Atık deniz kabuklarından üretilmiştir. Döngüsel bir süreç ile tekrar geri dönüştürülebilir.
Biyo-cam cephe karosu		Doğal döngüsel süreç, doğal malzeme kullanımı	Doğa dostu, sürdürülebilir ve geri dönüştürülebilir bir kaplama malzemesi	Midye kabuklarından üretilmiştir. Döngüsel bir sürece sahiptir.
AuREUS		Kuzey ışıklarına güç sağlayan fizikten esinlenerek tasarlanmıştır.	Flüoresan kaplama malzemesi	Atık meyve ve sebzelerden üretilmiştir.

Değerlendirme sonuçları, biyomimikri ve döngüsel biyoekonomi yaklaşımlarının birbirini desteklediğini ve sürdürülebilir kaynak yönetimi açısından önemli birer model olarak öne çıktığını göstermektedir. İncelenen biyomimikri örneklerinde biyolojik kaynakların etkili ve sürdürülebilir kullanımının vurgulanması, doğadan ilham alarak tasarımın güçlendirilmesine yönelik bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu anlayış, aynı zamanda döngüsel biyoekonomi prensipleri ile örtüşmektedir. İncelenen biyomimikri örneklerinde doğal atıkların, yenilikçi ve sürdürülebilir malzeme tasarımları için kullanılması göze çarpmaktadır. Bu durum, atık döngüselligi ilkesinin biyoekonomi kapsamında ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Biyoekonomi, atıkların ekonomi içinde bir kaynak olarak kullanılmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte biyomimikri de doğanın atıkları nasıl etkili bir şekilde kullanabildiğini incelemekte ve bu bilgileri tasarım süreçlerine entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda döngüsel biyoekonomi ve biyomimikri, sürdürülebilir kaynak verimliliği ve çevresel fayda sağlama konularında birbirini tamamlayan iki önemli yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Her iki model de doğadan öğrenmeyi ve doğal döngüleri taklit etmeyi esas alarak gelecek nesiller için daha sürdürülebilir bir ekonomik paradigma oluşturmaya yönelik benzer hedeflere hizmet etmektedir.

Mimarlık disiplini, sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyerek döngüsel ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda kaynak verimliliğine ve malzeme tüketiminin en aza indirilmesine katkı sağlamak amacıyla dayanıklı, geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Mimarlık alanında bu ilkeleri benimseyen tasarımlar, malzemelerin geri dönüşümünü ve yeniden kullanımını teşvik ederek kaynak tüketimini ve atık oluşumunu azaltabilir.

Tasarım aşamasında inşaat malzemelerinin tüm yaşam döngüsünün dikkate alınması, çevresel etkilerin en aza indirilmesine yardımcı olabilir ve döngüsel süreci destekleyebilir. Bu, planlama sürecinde adaptasyon ve esneklik kriterleriyle birlikte yıkım yerine yeniden kullanım veya yenileme gibi seçeneklere olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım, binaların kullanım süresini uzatarak ve yeni inşaat ihtiyacını azaltarak kaynakların korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte prefabrikasyon ve modüler tasarım gibi modern üretim ve inşaat yöntemlerinin kullanılmasını, bina bileşenlerinin sökülüp yeniden takılmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum, sadece inşaat atıklarını azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda döngüsel ekonomi ilkelerini de desteklemektedir. Genel olarak mimarlık ve döngüsel ekonomi arasındaki bu ilişki, bir binanın tüm yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilirliği ön planda tutmayı, tüketimi azaltmayı ve kaynakların verimli kullanımını teşvik etmeyi içermektedir. Bu sayede mimarlık disiplini, gelecek nesiller için daha sürdürülebilir bir çevre oluşturmaya yönelik önemli bir rol oynamaktadır.

SONUÇ (CONCLUSION)

Biyomimikri ve döngüsel biyoekonomi, sürdürülebilir çözümler geliştirmede birbirini tamamlayan iki kavram olarak öne çıkmaktadır. Biyomimikri, sürdürülebilir çözümler geliştirmek için doğanın tasarımını taklit ederken döngüsel biyoekonomi, atıkları azaltmak ve kaynakları verimli kullanmak için biyolojik kaynakları, atıkları, doğanın döngüsellliğini ve sistem düşüncesini kullanmaktadır. Bu iki kavram; atıkların geri dönüşümü, azaltılması, yeniden kullanımı ve doğal kaynakların verimli kullanımı yoluyla döngüsel biyoekonomiye katkıda bulunmak için mimari tasarımda birleştirilebilir.

potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede, biyomimikri ve dögüsel ekonomi prensipleri birleştirilerek, bütünsel bir yaklaşım ile sürdürülebilir ve çevresel açıdan bilinçli uygulamalar geliştirilebilir.

Biyomimikri ve dögüsel biyoekonomi, doğal kaynakların daha verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu iki yaklaşımın birleştirilmesi, gelecekte daha sürdürülebilir, yenilikçi ve çevre dostu ürünlerin ve iş modellerinin geliştirilmesine olanak tanıyabilir. Biyomimikri yaklaşımı, malzeme döngüsünün doğal süreçlerini taklit eden ve atık oluşumunu en aza indiren sürdürülebilir çözümler oluşturmak için doğal sistemleri ilham kaynağı olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşım ile biyolojik olarak parçalanabilen malzemeler ve doğal sistemler yapıllı çevreye entegre edilerek dögüsel biyoekonomiye katkı sağlanmaktadır.

ÖNERİLER (FUTURE REMARKS)

Günümüzde, sonsuz ihtiyaçlar karşısında kısıtlı kaynakların farkındalığıyla birlikte sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek, doğal kaynakları korumak ve çevre dostu yönetim uygulamalarını benimsemek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda doğrusal ekonomi modelinden dögüsel ekonomi modeline geçiş, çevresel etkilerin önemli ölçüde azaltılmasına yönelik kritik bir adımdır. Bu çerçevede mimarlar, tasarım, üretim, kullanım ve atık aşamalarını bir bütün olarak düşünmelidirler. Mimari tasarım sürecinin her aşamasında kullanılacak olan ürünlerde biyo ve sürdürülebilir malzemelerin kullanılması, dögüsel ürün sürecinin başlamasına önemli katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte yapıllı çevrelerde kullanılan malzemelerin geri dönüşümleri için fikir geliştirilmesi ve bu yönde tesislerin kurulması teşvik edilebilir. Buna ek olarak mimarlıkta dögüsel ekonominin prensipleri ile biyomimikri yaklaşımının birlikte kullanımı konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla eğitimler düzenlenebilir. Son olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yapıllı çevre için dögüsel ekonomiyi teşvik eden politikaların geliştirilip uygulanması, inşaat şirketlerinin ve mimarların bu prensiplere uygun davranmalarını destekleyebilir.

Mimarlık eğitiminde dögüsel malzeme süreci, ekonomi ve biyomimikri konuları ele alınarak bu konularda öneriler geliştirilebilir. Dögüsel biyoekonomi kapsamında sürdürülebilir üretim ve tüketimin inşaat sektörüne entegre edilmesi üzerine çalışmalar yürütülebilir. Bunun yanında biyomimikri yaklaşımı kullanılarak doğal ve evsel atıkların yeniden kullanıldığı, geri dönüştürülebilir malzemeler tasarlanabilir.

Acknowledgements | Teşekkür Beyanı

Makalemizi incelemek için zaman ayıran ve bize değerli eleştirilerini ileten tüm hakemlere teşekkür ederiz.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat

Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.)

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H/I

AUTHOR 2: B/D/G/H/I

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Aguilar, A., Twardowski, T., & Wohlgemuth, R. (2019). Bioeconomy for sustainable development. *Biotechnology Journal*, 14(8), 1800638. <https://doi.org/10.1002/biot.201800638>
- Arslan, H. D., Yıldırım, K. & Eser, A. (2021), Biyomorfik yapıların algısal değerlendirilmesi, Edt. Aksoy, Y. ve Duyan, E. içinde, *Çağdaş Mimarlık Araştırmaları: Kent, Kuram, Tasarım*. İstanbul: DAKAM, 16-36. ISBN:978-625-7034-12-8.
- Bahadursingh, N. (2022). Design team develops bio-glass cladding tiles made from mussel shells. Archinect. 16 Mart 2024 tarihinde <https://archinect.com/news/article/150311676/design-team-develops-bio-glass-cladding-tiles-made-from-mussel-shells> adresinden erişildi.
- Badarnah, K., L. (2012), Towards the living envelope biomimetics for building envelope adaptation, Bachelor of Architecture Theses, Delft University of Technology, Netherlands.
- Bensaude-Vincent, B., Arribart, H., Bouligand, Y., & Sanchez, C. (2002). Chemists and the school of nature. *New journal of chemistry*, 26(1), 1-5. <https://doi.org/10.1039/b108504m>
- Bernard, M. (2011). HOK / Vanderweil Process Zero Concept Building: As Green As... Algae? 8 Mart 2024 tarihinde <https://buildipedia.com/aec-pros/featured-architecture/hok-vanderweil-process-zero-concept-building-as-green-asalgae> adresinden erişildi.
- Crook, L. (2020). Sea Stone is a concrete-like material made from shells. Dezeen. 17 Mart 2024 tarihinde <https://www.dezeen.com/2020/08/28/sea-stone-newtab-22-design-shells-materials/> adresinden erişildi.
- D'Amato, D., Veijonaho, S., & Toppinen, A. (2020). Towards sustainability? Forest-based circular bioeconomy business models in Finnish SMEs. *Forest policy and economics*, 110, 101848. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2018.12.004>
- Di Maio, F., Rem, P. C., Baldé, K., & Polder, M. (2017). Measuring resource efficiency and circular economy: A market value approach. *Resources, Conservation and Recycling*, 122, 163-171. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.02.009>
- Diamanti MV., Yu CP. & Lee HK., (2015), *Biotechnologies and biomimetics for civil engineering*. cham: Springer International Publishing, pp. 1-19.
- Dokter, G., Thuvander, L. & Rahe, U. (2021). How circular is current design practice? Investigating perspectives across industrial design and architecture in the transition towards a circular economy. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 692-708. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.12.032>
- Efken, J., Dirksmeyer, W., Kreins, P., & Knecht, M. (2016). Measuring the importance of the bioeconomy in Germany: Concept and illustration. *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences*, 77(1), 9-17. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2016.03.008>
- Elrayies, G. M. (2018). Microalgae: prospects for greener future buildings. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 1175-1191. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.08.032>
- Evli, A. (2021). AuREUS ile UV ışığını elektrige dönüştürmek. 16 Mart 2024 tarihinde <https://teknoloji.org/aureus-ile-uv-isigini-elektrige-donusturmek/> adresinden erişildi.

- Frearson, A. (2022). Bureau de Change creates architectural tiles using glass made from mussels. Dezeen. 16 Mart 2024 tarihinde https://www.dezeen.com/2022/05/19/thames-glass-tiles-mussels-bureau-de-change-lulu-harrison/?li_source=LI&li_medium=bottom_block_1 adresinden erişildi.
- H. Silva, T., Mesquita-Guimarães, J., Henriques, B., Silva, F. S., & Fredel, M. C. (2019). The potential use of oyster shell waste in new value-added by-product. *Resources*, 8(1), 13. <https://doi.org/10.3390/resources8010013>
- Hahn, J. (2020). Solar panels made from food waste win inaugural James Dyson Sustainability Award. Dezeen. 18 Mart 2024 tarihinde <https://www.dezeen.com/2020/11/27/aureus-carvey-ehren-maigue-james-dyson-awards-sustainability/> adresinden erişildi.
- Gawel, E., Pannicke, N., & Hagemann, N. (2019). A path transition towards a bioeconomy—The crucial role of sustainability. *Sustainability*, 11(11), 3005. <https://doi.org/10.3390/su11113005>
- Gedik, Y. (2020). Döngüsel ekonomiyi anlamak: Teorik bir çerçeve. *Turkish Business Journal*, 1(2), 110-137. <https://doi.org/10.51243/SAKA-TJMER.2020.5>
- Giampietro, M. (2019). On the circular bioeconomy and decoupling: implications for sustainable growth. *Ecological economics*, 162, 143-156. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.001>
- Ghisellini, P., & Ulgiati, S. (2020). Circular economy transition in Italy. *Achievements, perspectives and constraints. Journal of Cleaner Production*, 243, 118360. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118360>
- Gündoğdu E. & Arslan H.D., (2020). Mimaride enerji etkin cephe ve biyomimikri. *Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Dergisi, Part C: Tasarım ve Teknoloji (GU J Sci, Part C)*, 8(4), 922-935. <https://doi.org/10.29109/gujsc.799424>
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., and Birkie, S. E. (2018). Circular economy as an essentially contested concept. *J. Clean. Prod.* 175, 544–552. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.12.111
- Jason, J. (2022). The Future of Architecture: Imagining a world where buildings are constructed from living materials. https://www.archdaily.com/987459/the-future-of-architecture-imagining-a-world-where-buildings-are-constructed-from-living-materials?ad_source=search&ad_medium=projects_tab&ad_source=search&ad_medium=search_result_all
- Kurnaz, L. M. ve Aksan Kurnaz, I. (2022). Biyoekonomi, Döngüsel Ekonomi ve Döngüsel Biyoekonomi. *Bilim Teknik*. 10, 58-63. https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/ayiklanan_basliksiz_sayfalar_44.pdf
- Leipold, S., & Petit-Boix, A. (2018). The circular economy and the bio-based sector-Perspectives of European and German stakeholders. *Journal of cleaner production*, 201, 1125-1137. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.01>
- Lewandowski, M. (2016). Designing the business models for circular economy—Towards the Conceptual Framework, *Sustainability*, 8, 43, 1-28. <https://doi.org/10.3390/su8010043>

- Lieder, M., & Rashid, A. (2016). Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of cleaner production*, 115, 36-51. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.042>
- Lurie-Luke, E. (2014). Product and technology innovation: What can biomimicry inspire?. *Biotechnology advances*, 32(8), 1494-1505. <https://doi.org/10.1016/j.biotechadv.2014.10.002>
- Luttenberger, L. R. (2020). Waste management challenges in transition to circular economy—Case of Croatia. *Journal of Cleaner Production*, 256, 120495. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120495>
- MacArthur, E. (2013). Towards the circular economy, economic and business rationale for an accelerated transition. Ellen MacArthur Foundation: Cowes, UK. https://kidv.nl/media/rapportages/towards_a_circular_economy.pdf?1.2.1
- MacKinnon, R. B., Oomen, J., & Pedersen Zari, M. (2020). Promises and presuppositions of biomimicry. *Biomimetics*, 5(3), 33. <https://doi.org/10.3390/biomimetics5030033>
- Magazzino, C., Mele, M., Schneider, N., & Sarkodie, S. A. (2021). Waste generation, wealth and GHG emissions from the waste sector: Is Denmark on the path towards circular economy?. *Science of the Total Environment*, 755, 142510. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142510>
- McDonough, W., & Braungart, M. (2010). *Cradle to cradle: Remaking the way we make things*. North point press, pp. 208.
- Morelli, J. (2011). Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(1), 1–10. <https://doi.org/10.14448/jes.01.0002>
- Mohan, S. V., Dahiya, S., Amulya, K., Katakojwala, R., & Vanitha, T. K. (2019). Can circular bioeconomy be fueled by waste biorefineries—A closer look. *Bioresource Technology Reports*, 7, 100277. <https://doi.org/10.1016/j.biteb.2019.100277>
- Muscat, A., de Olde, E. M., Ripoll-Bosch, R., Van Zanten, H. H., Metzke, T. A., Termeer, C. J., ... & de Boer, I. J. (2021). Principles, drivers and opportunities of a circular bioeconomy. *Nature Food*, 2(8), 561-566. <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00340-7>
- Namlis, K. G., & Komilis, D. (2019). Influence of four socioeconomic indices and the impact of economic crisis on solid waste generation in Europe. *Waste management*, 89, 190-200. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2019.04.012>
- Neves, S. A., & Marques, A. C. (2022). Drivers and barriers in the transition from a linear economy to a circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 341, 130865. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130865>
- Pauli, G. A. (2010). The blue economy: 10 years, 100 innovations, 100 million jobs. *Paradigm publications*, pp. 336.
- Pawlyn, M. (2019). *Biomimicry in architecture*. London: RIBA Publishing, pp.1-36.
- Ragiel, S., & Phillips, R. (2018). The Circular Economy: How architects and designers can contribute to reducing waste. *Construction Specifier*. <https://www.constructionspecifier.com/the-circular-economy/>

- Srubar, W. (2020). Buildings grown by bacteria – new research is finding ways to turn cells into mini-factories for materials. <https://theconversation.com/buildings-grown-by-bacteria-new-research-is-finding-ways-to-turn-cells-into-mini-factories-for-materials-131279>
- Tan, E. C., & Lamers, P. (2021). Circular bioeconomy concepts—a perspective. *Frontiers in Sustainability*, 2, 701509. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frsus.2021.701509/full>
- Tóth Szita, K. (2017). The application of life cycle assessment in circular economy. *Hungarian Agricultural Engineering*, 31, 5-9. <https://doi.org/10.17676/HAE.2017.31.5>
- URL-1: United Nations: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2017-05-30/secretary-general-climate-action-delivered>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-2: United Nations: <https://sdgs.un.org/goals>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-3: United Nations: From Concept to Practice: https://www.un.org/en/ga/second/73/jm_conceptnote.pdf, son erişim: 17.03.2024.
- URL-4: Kenniskaarten: <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/knowledge-map-circular-economy/how-is-a-circular-economy-different-from-a-linear-economy/>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-5: Business4goals: <https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2021/03/%C4%B0sletmeler-icin-Dongusel-Ekonomi-Rehberi.pdf> son erişim: 17.03.2024.
- URL-6: Circular design guide: <https://www.circulardesignguide.com/post/loops>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-7: Ellen MacArthur Foundation: <https://ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-8: Iberdrola: <https://www.iberdrola.com/social-commitment/circular-design>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-9: Business4goals: https://business4goals.org/PDF/Dongusel_Ekonomi_Rehberi.pdf, son erişim: 17.03.2024.
- URL-10: Ellen MacArthur Foundation: <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy-diagram>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-11: Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy#:~:text=What%20is%20the%20circular%20economy,minimising%20the%20generation%20of%20waste>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-12: Biofuture Platform: <http://www.biofutureplatform.org/post/new-biofuture-report-global-greenhouse-gas-goals-out-of-reach-without-biofuels-and-bioproducts>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-13: Bioeconomy BW: <https://www.biooekonomie-bw.de/en/bw/definition>, son erişim: 17.03.2024.

- URL-14: Cifor: https://www.cifor.org/wp-content/uploads/2021/03/Flyer%20-%20Knowledge%20Guide_Circular%20Bioeconomy-v4.pdf, son erişim: 17.03.2024.
- URL-15: European Commission: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/environment/bioeconomy_en, son erişim: 17.03.2024.
- URL-16: World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/circular-bioeconomy-nature-reset/>: son erişim: 17.03.2024.
- URL-17: Biomimicry Institute: <https://biomimicry.org/what-is-biomimicry/>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-18: Biolearn: https://biolearn.eu/wp-content/uploads/2021/06/NinePrinciplesofBiomimicry_EU.pdf, son erişim: 17.03.2024.
- URL-19: Circularity: <https://circularitylive.com.au/community/how-the-circular-economy-uses-biomimicry-to-imitate-natural-systems/>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-20: Eastgate: <http://www.mickpearce.com/Eastgate.html>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-21: Architecture Masterprize: <https://architectureprize.com/winners/winner.php?id=3766>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-22: Buildipedia.com: <https://buildipedia.com/aec-pros/featured-architecture/hok-vanderweil-process-zero-concept-building-as-green-asalgae>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-23: The Living: http://www.thelivingnewyork.com/?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com, son erişim: 17.03.2024.
- URL-24: Architizer: <https://architizer.com/projects/hy-fi/>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-25: Deutschland Land der Ideen: <https://land-der-ideen.de/en/competitions/beyond-bauhaus/award-winners/nanocellulose-desert-shelter>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-26: NCArchitects: <https://www.ncarch.com/en/Projects/140>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-27: Altervista: http://woodywood.altervista.org/nanocellulose-desert-shelter/?doing_wp_cron=1674194845.6202359199523925781250, son erişim: 17.03.2024.
- URL-28: Newtab-22: <https://www.newtab-22.com/%EB%B3%B5%EC%A0%9C-material-sea-stone>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-29: Local works studio: <https://localworksstudio.com/projects/shellcrete-transforming-sea-shells-into-low-carbon-materials/>, son erişim: 17.03.2024.
- URL-30: The James Dyson Award: <https://www.jamesdysonaward.org/tr-TR/2020/project/aureus-aurora-renewable-energy-uv-sequestration/>, son erişim: 17.03.2024.
- Vincent, J. F., Bogatyreva, O. A., Bogatyrev, N. R., Bowyer, A., & Pahl, A. K. (2006). Biomimetics: Its practice and theory. *Journal of the Royal Society Interface*, 3(9), 471-482. <https://doi.org/10.1098/rsif.2006.0127>

Wautelet, T. (2018). Exploring the role of independent retailers in the circular economy: a case study approach. *European University for Economics and Management*. (Unpublished Master-Thesis). eufom European University for Economics & Management A.s.b.l, Luxembourg.

Wadia, A. P., & McAdams, D. A. (2010). Developing biomimetic guidelines for the highly optimized and robust design of complex products or their components. *Proceedings of the ASME Design Engineering Technical Conference*, 6, 307–321.
<https://doi.org/10.1115/DETC2010-28708>

Wadhvani, T. (2022). How the circular economy uses biomimicry to imitate natural systems. 17 Mart 2024 tarihinde <https://acehub.org.au/news/how-the-circular-economy-uses-biomimicry-to-imitate-natural-systems> adresinden erişildi.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Güneş MUTLU AVİNÇ (Dr. Öğr. Üyesi)

Güneş MUTLU AVİNÇ mimarlık alanındaki lisans derecesini Karadeniz Teknik Üniversitesinde (2009), yüksek lisansını Karadeniz Teknik Üniversitesinde (2016) ve doktora çalışmasını ise Gazi Üniversitesinde (2022) tamamlamıştır. 2022 yılından beri Muş Alparslan Üniversitesinde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Araştırmacı biyomimikri yaklaşımı, biyomimetik tasarım, biyofilik binalar, mimarlık eğitimi konularında çalışmaktadır.

Semra ARSLAN SELÇUK (Prof. Dr.)

Semra Arslan Selçuk mimarlık alanındaki lisans derecesini Selçuk Üniversitesinde (1999), yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ise Orta Doğu Teknik Üniversitesinde (2009) tamamlamıştır. Doktora çalışmalarını tamamlamak için Bath Üniversitesinde (2005) Dr. Chris Williams ile, doktora sonrası araştırmalarını yapmak için ise Texas A&M Üniversitesinde (2011) Dr. Wei Yan ile çeşitli çalışmalar yürütmüştür. 2014 yılından beri Gazi Üniversitesinde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Akademik çalışmalarını “doğadan öğrenmek ve doğayla uyumlu tasarımlar” üzere kurgulayan araştırmacı son yıllarda, biyomimetik tasarımlar, biyofilik binalar, enerji etkin yapılar, çevreler, performatif mimarlık, yapı enerji modellemesi, simülasyonu ve optimizasyonu konularında yüksek lisans ve doktora tezleri yaptırmakta ve bunları yayınlamaktadır.